

ΜΑΤΘΑΙΟΥ Κ. ΠΑΡΑΝΙΚΑ

ΣΧΕΔΙΑΣΜΑ

ΤΗΣ ΕΝ ΤΩ ΕΛΛΗΝΙΚΩ ΕΘΝΕΙ ΚΑΤΑΣΤΑΣΕΩΣ ΤΩΝ
ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΑΠΟ ΑΛΩΣΕΩΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ
(1453 Μ. Ξ.) ΜΕΧΡΙ ΤΩΝ ΑΡΧΩΝ ΤΗΣ ΕΝΕΣΤΩ-
ΣΗΣ (ΙΘ΄) ΕΚΑΤΟΝΤΑΕΤΗΡΙΔΟΣ.

(Αναγνώσθην ἐν τῷ ἐν Ξ/Πόλει Ἑλληνικῷ Φιλολογικῷ
Συλλόγῳ κατὰ Ἰούνιον τοῦ 1866).

ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ,

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Α. ΚΟΡΟΜΗΛΑ.

(Ὅδὸς Περμποπαζάρου ἀρθ. 3).

---

1 8 6 7

1867

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ ΚΡΗΤΗΣ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

17234

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΩ, ΗΡΟΚΛΕΙ, ΒΑΣΙΛΩ

ΙΗΤΗΡΣΙΝ ΚΑΙ ΦΙΛΟΛΟΓΟΙΣ

ΕΜΠΡΕΠΟΝΤΙ,

ΦΙΛΩ ΣΕΒΑΣΤΩ ΚΑΙ ΠΑΤΡΙΩΤΗ

Ἀνατίθημι.

Σολ, τῆς εὐάρδρου Ἠπείρου γέννημα, ἀνατίθῃμι τὸ παρὸν περὶ τῆς ἐν τῷ ἡμετέρῳ ἔθρει καταστάσεως τῶν γραμμάτων κατὰ τὰς τελευταίας τέσσαρας ἑκατονταετηρίδας Σχεδιάσμα.

Σολ, ὅστις μετὰ τὴν ἀπὸ φωνῆς καὶ καλάμου εἰς τὴν διάδοσιν τῶν γραμμάτων ἐργασίαν, μετὰ μακρὰν ἐν Εὐρώπῃ πρὸς ἐπαύξησιν τῶν γνώσεων διατριβὴν, μετὰ τὴν εἰς τὴν βασιλίδαν τῶν πόλεων τῷ 1860 ἐπαράκαμψιν, πρὸς ἕνα καὶ μόνον σκοπὸν ἀφορῶν, τὴν ἀναγέννησιν τῶν γραμμάτων καὶ τὸν πολιτισμὸν ἐν τῇ πάλαι ποτὲ κοιτίδι αὐτῶν, τῇ γηραιᾷ Ἀνατολῇ, στεντορεῖα τῇ φωνῇ ἐκήρυξας, ὅτι οὐδεμία ὑλικὴ καὶ πολιτικὴ βελτίωσις τῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς ἔσται ἐφικτὴ, ἂν μὴ τούτων προσηγηθῇ ἡ διαροητικὴ καὶ ἠθικὴ ἀνάπλασις. Πρὸς τοῦτο εἰργάσω ἐπιμόνως, συνέλαβες τὴν ὑψηλὴν ἰδέαν τῆς ἐν τῇ Πόλει ταύτῃ συστάσεως Ἑκπαιδευτικοῦ Φροτιστηρίου, οὗ σκοπὸς ἦν κύριος ἡ διάδοσις τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων εἰς τοὺς λαοὺς τῆς Ἀνατολῆς ἄνευ διακρίσεως θρησκείας ἢ γλώσσης, καὶ ὃ ἡμελλεν ἵστασθαι στελαγίζον καὶ καταυγάζον τὰ ἐγγὺς καὶ τὰ μακρὰν. Πρῶτος καὶ κορυφαῖος ἵστασαι ἐν τῇ χορείᾳ τῶν συστησαμένων τὸ ἀγλαῖσμα τῆς Μητροπόλεως ταύτης, τὸν Ἑλληνικόν, λέγω, Φιλολογικόν Σύλλογον, τὸ σέμνωμα τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐν τοῖς περιοικοῦσιν ἔθρεσι, τὸν διὰ τῶν φιλολογικῶν καὶ ἐπιστημονικῶν ἀναγνωσμάτων, διὰ τῶν συστάντων περὶ τῶν καθ' ἡμᾶς Ἐπαρχιῶν, Θράκης, Μακεδονίας, Ἠπείρου καὶ Θεσσαλίας διαγωνισμάτων, διὰ τῶν δημοσίων μαθημάτων καὶ τοῦ ἀξιολόγου Περιοδικοῦ αὐτοῦ, οὗ μόνον τὸ ἐθνικὸν φρόνημα ἀνακινήσαντα, καὶ νῦν ὤθησιν πρὸς τὴν πρόοδον ἐγείραντα, ἀλλὰ καὶ τοῖς τῆς ἐσπερίας λήξεως σοφοῖς παρασχόντα ἀφορμὴν, ἵνα χρηστὰς συλλάβωσιν ἐλπίδας περὶ τῆς διὰ τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων, τεραστίαν ἐχόντων ἐκπολιτιστικὴν δύναμιν, ἀναγεννήσεως τῶν λαῶν τῆς

Ἀρατολῆς καὶ τῆς συμμετοχῆς αὐτῶν εἰς τὸν παγκόσμιον πολιτισμόν. Τούτων ἕνεκα, σοφὲ καὶ ἐνάρτετε ἄνερ, καὶ ἔδραν ἀπεποιήσω ἐν τῷ Ἀθήρησι Πανεπιστημίῳ, μᾶλλον ἐλόμενος ταράττειν τὸ ὕδωρ ἐν τῇ κολυμβήθρᾳ ταύτῃ, ἐν ᾗ ὁ πλοῦτος φέρει τὰ πρῶτα τῆς τιμῆς, τὸ δὲ χρηματίζεσθαι καὶ θησαυρίζειν τὸ μέγα τῶν πλειστῶν μέλημα.

Τίτι οὖν δικαιοτέρον ἀνατεθῆναι ἔδει τὸ λιτὸν τοῦτο Σχεδιασμα, τὸ δεικνύον τὴν ἀναζωπύρην τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων καὶ ἀναγέννησιν ἐν Ἑθνῇ εὐρεθέντι ἐν μέσῳ παρτολῶν περιστάσεων; τίτι λέγω δικαιοτέρον, ἢ Σοὶ τῷ ἀνενδότῳ καὶ ἀκαμάτῳ εἰς τοῦτο ἀγωνιζομένῳ, χρημάτων δὲ καὶ τῶν παραπλησίῳ γενομένῳ, ὃ δυσχερὲς, κρείττονι; Πρὸς Σὲ ἡτέρηζον ἀπὸ ἐτῶν συλλέγων κατὰ τὸ μοι ἐνὸν τὰς πρὸς τοῦτο τῇ δε κάκεισε ἐσπαρμένας εἰδήσεις καὶ συναρμολογῶν εἰς ἐνὸς ὅλου ἀρμονικὴν κατάρτισιν· πρὸς Σὲ ἀπέβλεπον, τὸν συνῶδὰ τοῖς μάκαρσιν ἐκείνοις καὶ μάρτυσι πατράσιν ἡμῶν διὰ παρτολῶν μόχθων διερχόμενον καὶ ἐργαζόμενον εἰς τῶν γραμμάτων τὴν ἀναγέννησιν καὶ τὴν διὰ τούτων εὐημερίαν τῶν λαῶν τῆς Ἀρατολῆς.

Δεῖξαι τούτων εὐμενῶς, σεβαστέ μοι φίλε, τὸ προσφερόμενον, σμικρὸν μὲν καὶ λιτὸν, ἀλλ' ὑπομιμνήσκόν Σε ἀγῶνας ἀνενδότους καὶ καρποφόρους, οὓς καὶ αὐτὸς ἐκὼν ἀναδέδεξαι καὶ εἰς οὓς καρτερικῶς ἐναποδέδυσαι.

Ἐν Χάλκῃ τῇ 10 Μαρτίου 1867.

ὁ Σὺς

ΜΑΘΑΙΟΣ Κ. ΠΑΡΑΝΙΚΑΣ.

Τοῖς ἐντυγχάνουσιν.

Ἀντὶ πολλῶν, ἃ περὶ τοῦ Σχεδιάσματος τούτου εἶχον εἰπεῖν, ἀναγκαῖον ἔκρινα, ἵνα ἀπλῶς παραθῶ τὴν ἐπιστολὴν, ἣν ἐπὶ τούτῳ ὀλίγον μετὰ τὴν ἐν τῷ Συλλόγῳ αὐτοῦ ἀνάγνωσιν, ἔπεμψέ μοι ὁ φίλος Κ. Ἡρ. Βασιλάδης.

« Προσφιλέστατέ μοι Παρατίκα!

Ὅτι ὁ Φιλολογικὸς Σύλλογος ἅμα τῇ συστάσει αὐτοῦ προέθετο ὡς κύριον μέλημα καὶ τὴν συλλογὴν καὶ διασάφησιν τῶν ἀναφερομένων εἰς τε τὴν κατάστασιν τῶν γραμμάτων παρὰ τῷ ἡμετέρῳ ἔθναι ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων καὶ εἰς τὰ τοῦ βίου τῶν ἐκασταχοῦ διακριθέντων καὶ ὅπωςδὴποτε διαπρεψάντων ἀνδρῶν, οἱ τὰ μὲν ἄλλα ἐν δευτέρῳ λόγῳ θέμενοι ἐν καὶ μόνον ἔσχον κύριον ἔργον, τὴν πιστὴν διατήρησιν τῶν πατρίων καὶ τὴν ἠθικὴν καὶ διανοητικὴν τοῦ ἔθνους ἀναγέννησιν, τοῦτο σαφῶς ἀπεφάνητο ἐν τῇ Α' Συνεδριάσει ὁ σοφὸς καὶ σεβάσμιος Πρόεδρος Στέφανος ὁ Καραθεοδωρῆς, ὁ δὲ Σύλλογος ἐπευφημῶν ἐνέκρινε. Καὶ ὄντως τοῦτο, εἴπερ τι καὶ ἄλλο, ἐμελλεν εἶναι τὸ κυριώτερον τοῦ Συλλόγου μέλημα· δι' αὐτὸ δὲ τοῦτο μᾶλλον ἢ δι' ἄλλα ἤθελον καὶ οἱ ἐν Εὐρώπῃ σοφοὶ ἐπαινέσει ἡμᾶς· διότι τὰ μὲν τῆς κλασικῆς ἀρχαιότητος κάλλιον ἡμῶν γινώσκουσιν, οὐχ ὅμως καὶ ταυθ' ὅσα οὐκ εἰς μακρὸν καὶ ἀφροσύνῃ ἀναφέρονται παρελθόν, ἀλλὰ λίαν προσεχὲς καὶ ἄμεσον, οὕτως εἰπεῖν, μεθ' ἡμῶν ἔχον σχέσιν.

Ἀλλ' ὅμως καίτοι ἡ ἐξακριβωσις τούτων εὐχερεστερὰ ἡμῖν, οὐδεὶς μέχρι τοῦδε ἰδίᾳ περὶ αὐτῶν ἐπεχείρησε γράψαι· σὺ δὲ, καίτοι ἐν τῇ μεγαλοπόλει ταύτῃ μεγίστη ἡ σπάνις τῶν ἀναγκαίων βιβλίων, προθύμως ὑπακούσας εἰς τὴν φωνὴν τοῦ Συλλόγου ἀπεδύτης εἰς τὸν ἀγῶνα καὶ πολλοὺς καταβιβλῶν μόχθους εἰς συλλογὴν τῶν βιογραφικῶν καὶ βιβλιογραφικῶν εἰδήσεων καὶ εἰς τὴν προσήκουσαν αὐτῶν συναρμολόγησιν καὶ ἀπάρτισιν εἰς ἓν ὅλον, ἀνέγνως τὸ σὸν φιλοπρόνημα ἐν τῷ Συλλόγῳ· ὅπερ ὁ μὲν Σύλλογος εὐμενῶς ἀπεδέξατο καὶ ἐπήνεσεν, ἐγὼ δὲ καὶ πρὸ τῆς ἀναγνώσεως πολλοῦ λόγου

ἄξιον, καὶ μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν σπουδαιότατον ἐθεώρησα, οὐ μόνον διότι πρῶτον καὶ καινοφανές, πολλὰ δὲ διευκρινοῦνται ἀσαφῆ τῶν κατὰ τοὺς πατέρας ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ διότι ἐν αὐτῷ, καίτοι τὰ τοιαῦτα φιλοπονήματα εἰσὶ βεβαίως τῷ χρόνῳ τελειοποιήσιμα καὶ συμπληρώσιμα, καὶ μάλιστα, ἂν τὸ σὸν βιβλίον ἀναγινωσκόντων ἐξεγερθῇ τὸ φιλότιμον τῶν ἐν ταῖς Ἐπαρχίαις λογίων καὶ ἡ περιέργεια, εὐρηνται ὅμως τὰ κεφαλαιωδέστερα καὶ ἐπισημότερα· ἡ κατὰστάσις τῶν γραμμάτων πανταχοῦ σχεδὸν δηλοῦται, οἱ λόγοι τοῦ ἔθνους οἳ τε διδάξαντες καὶ συγγράφοντες καθίστανται κατὰ τὰς πατρίδας ἑκαστοὺς φανεροί, ἐκ δὲ τοῦ συνόλου εὐκόλως ὁ ἀναγινώσκων κατανοεῖ τὰ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην.

Συγχαίρων σοι, φίλε, ἐπὶ τῷ σῷ φιλοπονήματι, εὐχομαι, ὅπως εὖρης καὶ ἐτέρους μιμητὰς, βαδίσοντας, ὡς σὺ, τὴν ἄβυσσον ταύτην τῆς ἱστορίας ἡμῶν χώραν· αὕτη ἔσται σοι δικαία ἀμοιβή· ταύτην δέ πως καὶ ὁ Σύλλογος προσηνέσαστό σοι, ἐπιδοκιμάσας τὸ σὸν ἔργον καὶ ψηφισάμενος, ἵνα μὴ μόνον ἐν τῷ ὁμωνύμῳ Περιοδικῷ, ἀλλὰ καὶ ἰδίᾳ ἐκδοθῇ δαπάναις αὐτοῦ. Ἐρρώσο!

Τῇ 15 Ἰουλίου 1866.

Ὁ Σὸς

Κ. ΗΡ. ΒΑΣΙΛΑΔΗΣ. »

Πολλὰς δὲ ὀφείλω ἀπονεῖμαι τὰς χάριτας τοῖς εὐγενῶς συνδραμοῦσί μοι δι' ἐγγράφων μάλισα σημειώσεων, ὡς ἑκασταχῇ φαίνεται, τοῖς πολυτιμήτοις μοι Σοφοκλεῖ Κ. Οἰκονόμῳ, τῷ τῆς Μ. Ἐκκλησίας Μεγάλῳ Λογοθέτῃ Κ. Σταυράκῃ Ἀριστάρχῃ, καὶ Παναγιώτῃ Ἀραβαντινῷ· εὐγλωμόνως ἐπίσης ἔχω καὶ τῷ Συλλόγῳ τῷ τοῦμόν ἔργον ἀποδεξαμένῳ, τοῖς μὲν κάρρῳσιν ἀφορμὴν παρέχον εἰς τελειότερα, τοῖς δὲ ἀοιδίμοις διδασκάλοις ἡμῶν σμικρόν τι λιθωνετοῦ καίον καὶ τὴν εὐγνωμοσύνην δηλοῦν τὴν ἐγκάρδιον.

Ἐν Χάλκῃ τῇ 10 Μαρτίου 1867.

ΜΑΤΘΑΙΟΣ Κ. ΠΑΡΑΝΙΚΑΣ.

ΣΧΕΔΙΑΣΜΑ

Περὶ τῆς ἐν τῷ Ἑλληνικῷ Ἔθνει καταστάσεως τῶν γραμμάτων
ἀπὸ ἀλώσεως Κωνσταντινουπόλεως (1453 Μ. Χ.) μέχρι
τῶν ἀρχῶν τῆς ἐνεστώσης (16') Ἑκατονταετηρίδος.

« Ἡ εὐγνωμοσύνη ἀπαιτεῖ, λέγει εἰς τῶν ἐξοχωτέρων λογίων τοῦ ἔθνους ἡμῶν ¹, νὰ μνημονεύωμεν τῶν ἀρχαιοτέρων διδασκάλων τοῦ Γένους ἡμῶν, καὶ ὠφέλιμον εἶναι νὰ προτιθῇται ἡ ἀρετὴ ἐκείνων καὶ ὁ πρὸς φωτισμὸν τῶν ὁμογενῶν τῶν ζῆλος παράδειγμα μιμήσεως εἰς τοὺς νεωτέρους, καὶ ἀρμόζει νὰ ἀπονέμηται εἰς αὐτοὺς δημοσίως ὁ προσήκων ἔπαινος. » Ἡ εὐγνωμοσύνη κινεῖ καμὲ σήμερον, ἵνα διὰ τοῦ λιτοῦ καὶ ἀτελοῦς τούτου Σχεδιάσματος συνεισενέγκω μὲν τὸ λιθάριόν μου εἰς τὸ ἔθνικόν οἰκοδόμημα, εἰς οὗ τὴν ἀνέγερσιν συμβάλλεται τὸ καθ' ἑαυτὸν καὶ ὁ ἡμέτερος Σύλλογος, ἅμα δὲ μνημονεύσω τῶν μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς βασιλίδος τῶν πόλεων ἀοιδίμων πατέρων καὶ διδασκάλων ἡμῶν, οἵτινες ἐν χρόνοις δυστυχέσι βιοῦντες, ἐν περιστάσεσι καὶ καιροῖς δεινοῖς ἐκαλλιέργησαν κατὰ τὸ δυνατόν τὰ γράμματα, οὕτω δὲ διετήρησαν τὴν θρησκείαν καὶ τὴν γλῶσσαν, τὰ τιμαλφέστερα ἡμῶν πράγματα. Περιηγηταὶ ἐπιπόλαιοι τὰς καθ' ἡμᾶς χώρας περιηγούμενοι μετὰ τὴν τοῦ Γένους κάκωσιν πολλὰ καθ' ἡμῶν ἀνὰ τὴν Δύσιν διὰ τῶν συγγραφῶν τῶν κατεψεύσαντο· τῶν δὲ ἡμετέρων ἔνιοι ὡς χρησμούς τὰ τῶν ἀλλογενῶν ἐκλαμβάνοντες ἐθεώρουν μετ' ἐκείνων τὸ ἔθνος ὁμάδα βαρβάρων, παρ' ᾧ οὐ μόνον τὰ φῶτα εἶχον ἐκλείψει τέλεον, ἀλλὰ καὶ οὐδενὸς εἵδους Σχολεῖα ὑφίσταντο, ὃ δὴ χεῖριστον, ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ ζῆλος τῆς ἐκπαιδεύσεως, δι' ὃν τὸ

(1) Φίλιππος Ἰωάννου ἐν τῇ εἰς Γρηγόριον Κωνσταντῶν Ἀκαδημαϊκῶν Λόγῳ.

φιλομαθὲς ἡμῶν ἔθνος διακρίνεται, ἐσβέσθη ὅλως παρ' αὐτῷ¹. Ταῦτα βαρέως πρὸ πολλοῦ φέρων, μηδενὸς δὲ τὴν δόξαν ζηλῶν, ἀπεξέδυν εἰς τὸ πολύμοχθον, ὡς ἀληθῶς, τοῦτο ἔργον θαρράλεώτερον ἢ κατὰ δύναμιν, χρέος χρεῶν πρῶτιστον παντὸς ὁμογενοῦς τὴν ἐθνικὴν τιμὴν περὶ πολλοῦ ποιουμένου ἡγούμενος τὸ διατηρῆσαι ἀδιάσπαστον καὶ συνεχῇ τὴν ἄλυσιν τῆς ἐθνικῆς ὑπάρξεως, ἀπορράπισαι δὲ γενναίως τὰς συκοφαντίας τχύτας, καὶ ἀποδείξαι, ὅτι καὶ ἐν καιροῖς ζοφεροῖς τὸ ἔθνος ἐκαλ.ιέργησε κατὰ τὸ δυνατόν τὰ γράμματα, παρήγαγεν

(1) Rauwolfii, Itinerarium in Orientales provincias p. 414. M. Crusii Turcograecia p. 495. Πρβλ. Raffeneil Ἱστορία τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων, σελ. 156 (τῆς Ἑλλήν. μεταφρ. ἐν Ἀθήναις 1861). « Ἡδὴ (1730) οἱ Φαναριῶται περικυκλούμενοι ὑπὸ ξένων φιλολόγων καὶ σοφῶν, ἐνήργησαν ἡθικὴν μεταβολὴν μεταξύ τῶν Χριστιανῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἡ ἐπιθυμία τῆς παιδείας κατέλαβε τὰς ἐπαρχίας, ἡ δὲ συνοδία τῶν τεχνῶν προηγίθη τῶν παρατάξεων τῆς ἐλευθερίας. Τότε ἱερεῖς τινες Ῥῶσσοι φέροντες εἰς τὰ Μοναστήρια τοῦ Ἀθωνος τὰ φῶτα τῆς Εὐρώπης (!) ἔδωκαν εἰς τὸν Ἑλληνικὸν κληρὸν τὰς πρῶτας γνώσεις ἀνατροφῆς, ἧτις ἔμελλε νὰ τελειοποιηθῇ βραδύτερον» . . . Ὅρθότερον κρίνουσιν οἱ ὁμόδοχοι Ῥῶσσοι. Ὅρα τὴν ἐπίτομον, ἀλλ' ἱκανῶς ἀξίαν λόγου διατριβὴν « Περὶ τῆς καταστάσεως τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τὴν πρώτην καὶ ἡμίσειαν ἑκατονταετηρίδα μετὰ τὴν ἄλυσιν αὐτῆς ὑπὸ Μωάμεθ τοῦ Β' » ἐν τῇ Περιοδικῇ τῆς πνευματικῆς Ἀκαδημίας τῆς Πετροπόλεως « Χριστιανικῇ Ἀναγνώσματι » ἐν Φυλλ. Ἰουλίου, Αὐγούστου, Ὀκτωβρίου τοῦ 1864, γνωστὴν μοι γενομένην ἐκ μεταφράσεως τοῦ ῥωσιστοῦ φίλου καὶ συναδέλφου Ἰωάννου τοῦ Παραπαντοπούλου. Δαδὶδ δὲ ὁ Χυτραῖος περιηγητὴς κατὰ τὴν 15Τ' Ἐκατονταετηρίδα ὑπερμεσοῦσαν, νῦφράνθη εὐρὼν ἐν τοῖς ἡμετέροις τόποις ἄνδρας λογίους καὶ εὐσεβεῖς. « Ὑφράνθης, εἶπεν αὐτῷ ὁ ἀοιδίμος Πατριάρχης Ἱερεμίας ὁ Β', ὅτι καὶ ἔτι σώζονται ἄνδρες τὴν Ἀγίαν Τριάδα καὶ ἐννοοῦντες καὶ γινώσκοντες ἐν τόποις τοιούτοις καὶ δόξαν ἔχοντες εὐσεβεῖ. Ἴσθι δὲ περὶ τούτου, ὅτι εἰ καὶ δουλεία τὸ γένος ἡμῶν ὑπέπεσεν, ἀλλ' ἀσεβείας ἀνένευσε καὶ μένει κηρύττον τὴν εὐσέβειαν. » παρὰ Σοφ. Κ. Οἰνονόμφ [περὶ Μάρκου τοῦ Κυπρίου ἐν Ἀθήναις 1843 σελ. 5. Περὶ δὲ τῆς ὑπὸ ξένων εὐσυνειδήτων κατὰ ξένων ἀκρίτων ὑπερασπίσεως τοῦ ἡμετέρου ἔθνους ἐν τοῖς τελευταίοις χρόνοις μάλιστα, ὅρα « Φιλοπαιδεία τῶν νῦν Γραικῶν, μεταγλωτισθεῖσα ἐκ τῆς Γαλλικῆς εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς κοινὴν διάλεκτον παρὰ Κωνσταντίνου Θεοδωρίδου Λέλλη Πελοποννησίου, ἐν τῇ τῆς Κερκύρας Τυπογραφίᾳ 1809. » Ἐτι Εὐθυμίου Καστόρχη Περὶ τῆς ἐν Δημητσάνῃ Ἑλληνικῆς Σχολῆς καὶ περὶ τῶν καθιδρυτῶν καὶ πρώτων αὐτῆς διδασκάλων, ἐν Ἀθήναις 1847. σελ. 6'.

οὐκ ὀλίγους ἄνδρας μᾶλλον ἢ ἦττον ἐπιφανεῖς, τινὰς τούτων ἀμιλλω-
μένους πρὸς τοὺς ἐν Εὐρώπῃ, πολλὰς δὲ καὶ ἀξιολόγους αὐτῇ ὑπη-
ρεσίας προσενεγκόντας. Πειράσομαι οὖν, ἵνα δείξω διὰ τοῦ παρόντος
ὁποῖα τις ἦν ἡ κατὰστασις τῶν γραμμάτων ἐν τῷ Ἑλληνικῷ ἔθνει·

α) Ἐν Κωνσταντινουπόλει θεωρουμένη ὡς κέντρῳ ἅμα καὶ ἀφετηρίᾳ·

β) Ἐν ταῖς Εὐρωπαϊκαῖς ἐπαρχίαις τοῦ Ὀθωμανικοῦ Κράτους, συμ-
περιλαμβανομένης καὶ τῆς νῦν ἐλευθέρως Ἑλλάδος, τότε ὑποτελοῦς
οὕσης·

γ) Ἐν ταῖς Ἀσιατικαῖς καὶ Ἀφρικανικαῖς ἐπαρχίαις αὐτοῦ·

δ) Ἐν Ἑνετίᾳ καὶ ταῖς ἀνὰ τὴν Δύσιν Ἑλληνικαῖς Κοινοῖσιν, ἐν
Ῥώμῃ, Παταβίῳ καὶ ταῖς Ἑνετικαῖς κτήσεσιν, οἷον, ἐν ταῖς Ἰονίοις
νήσοις, Κρήτῃ, Κύπρῳ καὶ ταῖς λοιπαῖς Πάτμῳ, Σίφνῳ, Ρόδῳ, Λέσβῳ
καὶ ἐτέραις·

ε) Ἐν Ῥωσσίᾳ καὶ ταῖς παρὰ τὸν Ἰστρον Ἡγεμονίαις, καὶ ὅπῃ ἄλ-
λοθι ἐβίουσι οἱ Ἕλληνες·

ς) Τίνες, οἱ γνωστότεροι, ἐν Εὐρώπῃ διδάξαντες τῶν Ἑλλήνων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

ΤΑ ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ.

1) Τὰ μετὰ τὴν ἄλωσιν.

Ὁμολογεῖται, ὅτι ἐκ τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος διεδόθησαν ἀνὰ πᾶσαν
τὴν ὑφ' ἡλίον τὰ φῶτα, τῶν ἐπιστημῶν αἱ πλείεσται, αἱ ὠραῖαι τέχναι
καὶ ὁ πολιτισμός. Κατὰ δὲ τὸν Μεσαίωνα, ὅτε ἐν τῇ Δύσει μεγάλη
ἐπεκέχυτο ἀχλὺς, ὁ Βυζαντινὸς καλούμενος Ἑλληνισμὸς ἤκμαζε καὶ
τὰ γράμματά πως ἐκαλλιεργοῦντο· εἰ μὴ δὲ ἀνεφάνησαν ἄνδρες με-
γαλοφυεῖς καὶ πρωτότυποι τὴν τε ἐπιστήμην καὶ τὴν τέχνην, ὡς ἐν
τῇ ἐκκρίτῳ ἀρχαιότητι, πλὴν ἀλλὰ καὶ Σχολαὶ λαμπρόταται ἐν
Κωνσταντινουπόλει καὶ ἐτέραις τῆς Αὐτοκρατορίας πόλεσιν Ἰδρυντο,
καὶ Βιβλιοθήκαι καὶ λόγιοι ἐκ διαφόρων τῆς Ἑλλάδος πόλεων εἰς

Βυζάντιον συνήρχοντο, ἀφ' ὅτου μάλιστα ὁ Χριστιανισμὸς οὐ μόνον ὡς θρησκεία τοῦ Κράτους ἐνεθρονίσθη, ἀλλὰ καὶ μετὰ τοῦ Ἑλληνισμοῦ εἰρήνευσε καὶ διηλλάγη¹. διὸ καὶ γραμματικοὶ ἀναφέρονται Λεξικά συνταξάμενοι καὶ Παρεκβολὰς καὶ Σχόλια καὶ γραμματικὰ συντάγματα εἰς τῶν ἀρχαιοτέρων διασάφησιν, ποιηταὶ δὲ καὶ ῥήτορες, Χριστιανοὶ μάλιστα, καὶ θεολόγοι καὶ ἱστορικοὶ καὶ φιλόσοφοι καὶ γεωγράφοι καὶ μαθηματικοὶ καὶ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν κατὰ γε τὸ τότε ἐγκρατεῖς, καὶ ἰατροὶ καὶ νομικοὶ δὲν ἔλειψαν μέχρις αὐτῆς τῆς ἀλώσεως, τὸ Βυζάντιον, τὸν ὀφθαλμὸν τοῦ κόσμου, καταστήσαντες ἄδυτον τῆς ἀρχαίας σοφίας, ἄσυλον τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῆς φιλοσοφίας ἀκρόπολιν². Βασιλεῖς καὶ Βασίλισσαι ἡμιλλῶντο πρὸς Πατριάρχας καὶ Ἐπισκόπους, συγκλητικοὺς καὶ ἄλλους πεπαιδευμένους ἑλληνιστὶ συγγράφοντες παντοίας ὕλης καὶ μαθήσεως συγγράμματα. Τίς ἀγνοεῖ τὸ ὄνομα τοῦ σοφωτάτου Πατριάρχου Φωτίου, τοῦ μεγάλου ἐκείνου καὶ ἱεροῦ ἀνδρὸς, ὃ οἱ ὀπαδοὶ τῆς Ῥώμης φθόνῳ καὶ κακίᾳ προσῆπτον, ὅτι οὐδέποτε ἤκουσαν αὐτοῦ λαλοῦντος εὐχὴν, ἀλλὰ τῶν Ἑλλήνων ποιητῶν ὑποψιθυρίζοντος ῥήματα³; τίνι εἰς τὸν Ὀμηρον ἐγκύψαντι εἶναι ἄγνωστον τοῦ Εὐσταθίου ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης τὸ ὄνομα, οὐ αἱ εἰς τὸν Ὀμηρον μακραὶ Παρεκβολαὶ εἶναι ἢ πυξὶς τοῖς διαπλέουσι τὸν ἀθάνατον πατέρα τῆς Ποιήσεως; Οὐδ' εἶναι ὅλως ἄγνωστα τῶν φιλογραμμάτων καὶ φιλοπόνων Αὐτοκρατόρων τὰ ὀνόματα, Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου, Ἰωάννου τοῦ Καντακουζηνοῦ, τῆς βασιλόπαιδος Ἄννης Κομνηνῆς καὶ τοσοῦτων ἐτέρων. Ἀλλά,

Καιροὶ ἐπῆλθον ἕτεροι, αἱ δὲ Πιερίδες ἐντεῦθεν εἰς τὴν Δύσιν ἀπεδήμησαν (Μ. Χ. 1453). Γοργῷ τῷ βήματι προβαίνουσιν ἤδη ἐν Εὐρώπῃ τὰ φῶτα καὶ ὁ πολιτισμὸς, ἐν δὲ τῇ καθ' ἡμᾶς Ἀνατολῇ ἐκπί-

(1) Κ. Ἀσωπίου Ἱστορ. Ἑλλ. ποιητῶν καὶ συγγραφέων σελ. ρλά.—ρλέ. ρνς'. καὶ ἀλλαχοῦ.

(2) Ἱστορία Ἑλλ. καὶ Λατ. Φιλολογίας Τρεγδέρου μεταφρ. ὑπὸ Σχινᾶ καὶ Τρικκέως, σελ. 129.—Κ. Φρεαρίτου Λόγος περὶ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπιστήμης σελ. 20—.

(3) Περὶ τῆς συκοφαντίας ταύτης ὄρα ἐν Φωτίου Ἀμφιλοχίῳ Προλεγόμενα, σελ. λέ, ἐνθα καὶ αὕτη σὺν ἄλλαις ἀπορράπιζεται ἡ ἀσφαμμία.

πτουσι μαραινόμενα, καὶ εἰ μὲν μὴ ὅλως ἐκλείπουσιν, ἀλλὰ γοῦν περιορίζονται ἱκανῶς καὶ ἐλαττοῦνται ¹. Ἐκ τῶν λογίων τοῦ ἔθνους οἱ μὲν τὰς περιστάσεις φεύγοντες κατέφευγον εἰς μέρη ἀπόκεντρα τὸ λοιπὸν τοῦ βίου μονάσοντες, οἱ δὲ εἰς Ἰταλίαν, ἧς αἱ πόλεις τῶν πόλεων φιλοξένως ἡνοίγοντο τοῖς ἀθλίοις τούτοις φυγᾶσι τοὺς θησαυροὺς τῆς ἀρχαίας σοφίας κομίζουσιν. Ἐπὶ γῆς ἁλλοτρίας, ἐν τῇ πόλει τῆς Φλωρεντίας, ἣν οἱ περικλεεῖς Μεδικοί ἀνέδειξαν νέας Ἀθήνας τῆς Δύσεως, εὖρον παραμυθίαν οἱ φυγάδες λόγιοι, ἐν αὐτῇ ἐώρτασαν πανηγυρικῶς τὴν γενέθλιον τοῦ θεοῦ Πλάτωνος ἐν τῷ θαλερῷ παραδείσῳ Coreggi εἰς ἀνάμνησιν τῶν συσκιῶν τῆς Ἀκαδημίας κήπων... Ἐν Ἰταλίᾳ δὲ, (ὅπου ἄλλοτε πρόδρομοι αὐτῶν κατὰ τὴν Ἡ' ἑκατονταετηρίδα (750) οἱ ἐκ τῆς Ἀνατολῆς διὰ τὸ εἰκονόφιλον φεύγοντες λόγιοι μοναχοί, εὐρόντες τὸν μὲν κλῆρον πάντως ἀνεπιστήμονα, τὰς δὲ πόλεις ἐστερημένas βιβλίων, διέδωκαν εἰς Ῥώμην, Νεάπολιν, Κωνσταντινούπολιν καὶ Σικελίαν τὴν γνῶσιν τῆς Ἑλληνικῆς, μετεγλώτισσαν πολ-

---

(1) Φραγκίσκος ὁ Πόρτος, "Ἑλλην Κρῆς, ἐκ Γενεύης, ἐνθα δημοσίᾳ τὴν Ἑλληνικὴν ἐδίδασκε, πρὸς Μαρτίνον γράφων τὸν Κρούσιον ἐν Τυβίγγῃ τῆς Ἑλλάδος καὶ Λατινίδος φωνῆς διδάσκαλον, ἔλεγε (1560). « Ἐδάκρυσεν δὲ τοσαύτην ἀκαταστασίαν καὶ τύχης μεταβολὴν γεγονέναι . . . παιδείαν δὲ καὶ λόγους, ἀλλαχού τῆς γῆς, ἐν ἔθνεσιν ἀλλοδαποῖς (Βρεττανοῖς ἐσχάτοις, Κέλταις καὶ Γερμανοῖς) ἀσκεισθαι καὶ διάσημον εἶναι ταύτην ἐδάκρυσεν τὴν τύχην ἀναγνοῦς τὴν σὴν ἐπιστολὴν καὶ διεξελθὼν τὰ καθ' ἕκαστον αὐτῆς μετ' ἐκπλήξεως. Οὐ μὴν ἀλλ' ἐπειδὴ τῶν πάντων διαδοχὴ καὶ οὐδὲν ἐστὶ τῶν ὄντων, ὅπερ ποτὲ εἰς πέτραν μεταβολῆς οὐκ ἔρχεται, οἷστον γενναίως τὸ πεπρωμένον καὶ στερκτέον, ὅτι ἐν ἀλλοφύλοις ἔθνεσι καὶ πορρωτάτῳ τῆς γῆς οἰκοῦσιν, ὑπὸ πλείστων καὶ τοιούτων, οἷος καὶ σὺ ἀνδρῶν, τὸ τῆς Ἑλλάδος ὄνομα δίκην μητρὸς γησιᾶς τιμᾶται καὶ στέργεται καὶ φαίνεται τριπόθητον εἶναι. » Ἑλληνομνήμ. ΣΤ', 376. Θεοδόσιος δὲ ὁ Ζουγυμαλᾶς πρὸς τὸν αὐτὸν γράφων Κρούσιον ἔλεγεν « Ὅρῳ δὲ νῦν μετοικῆσαντα πάντα τὰ ἀγαθὰ ἀπὸ τῶν Ἑλληνικῶν τόπων καὶ οἰκῆσαντα ἐν ὑμῖν· ἢ τε σοφία καὶ αἱ τῶν μαθημάτων ἐπιστήμαι, αἱ τέχναι αἱ ἀρισταί, ἢ εὐγένεια, ὁ πλοῦτος, ἢ παιδείαι καὶ ὁ λοιπὸς τῶν χαρίτων χορὸς. Ἑλληνικῶν δὲ χαρίτων τὸ κλέος βαρὺς ὤλεσεν αἰὼν. » Turcograec. σελ. 94. Ταῦτα ποὺ ἐπέτελλε Γαβριὴλ τῷ Σεβήρῳ Φιλαδελφείας (ἐν Ἑνετίᾳ) καὶ Φραγκίσκος ὁ Κόκκος ἐν Κωνσταντινουπόλει διδάσκων (1600). Σοφ. Κ. Οἰκονόμου περὶ Φραγκίσκου τοῦ Κόκκου, ἐν Ἀθήναις αὐξ' γ' σελ. 22. 31.

λὰ τῆς τε θύραθεν καὶ τῆς ἔξω σοφίας, καθίδρυσαν Ἀκαδημίαν ἐν Βενεβενδῶ, ὅπου τριάκοντα φιλόσοφοι συνήκμασαν)¹, ἐν Ἰταλίᾳ μετὰ πολλῆς καρποφορίας οἱ νέοι τῆς ΙΕ' ἑκατονταετηρίδος πρόσφυγες, διδάξαντες τὴν Ἑλληνικὴν μικρὸν πρὸ τῆς ἀλώσεως καὶ ὀλίγον μετ' αὐτήν, ἐπανάφερον τὴν γνῶσιν αὐτῆς σχεδὸν λησμονηθείσης, διὰ δὲ τῆς ἀπὸ φωνῆς διδασκαλίας καὶ τῶν λατινικῶν μεταφράσεων τοὺς ἑλληνικοὺς θησαυροὺς ἀνοίξαντες, μείζονα ζῆλον πρὸς τὴν μάθησιν ἀνεκίνησαν καὶ νέαν εἰς τὰ πνεύματα ἔδωκαν ἔλασιν².

Ἀλλ' οὗτοι φεύγοντες μετὰ τῶν ἱερῶν ἐκείνων λειψάνων τῆς ἀρχαίας σοφίας ἀπέλιπον τὸ πῦρ ἐν τῇ ἐστίᾳ αὐτοῦ οὐχὶ ὅλως ἐσβεσμένον, ἀλλ' ὑποκαίον βαθμηδὸν, ἕως ἀναζωπυρηθὲν τῇ συνεργείᾳ διὰ φῶν περιστάσεων ἀνήφθη καὶ αὐθις, ὁσημέραι δὲ τῇ θεῇ χάριτι λαμπροτέρας προχέει τὰς ἀκτῖνας καὶ τὴν θερμότητα· τὸ δὲ ζῶπυρον ἐτηρήθη, πλὴν τῶν ἐνετοκρατουμένων μερῶν τοῦ ἔθνους ἡμῶν, ἐν τῇ ἐστίᾳ αὐτῇ ἐν τοῖς κόλποις τῆς Ἀγίας Μητρὸς ἡμῶν Μεγάλῃς Ἐκκλησίας, πρὸς ἣν εἰ μὲν ὡς Χριστιανοὶ ὀφείλομεν σεβασμὸν, ὡς ἔθνος ὁμοῦ καὶ εὐγνωμοσύνην ἀπαράγραπτον· διότι γενομένη ἐκ τῶν περιστάσεων κέντρον θρησκευτικὸν ἅμα καὶ πολιτικόν, περιβαλοῦσα διὰ τῆς ἀγάπης καὶ προνοίας Αὐτῆς, οἷά περ σωστικὴ κυβωτὸς, διεβίβασεν ἡμᾶς σώους διὰ τοῦ τοσοῦτων αἰῶνων διαστήματος³, τῷ μὲν γάλακτι τῆς εὐσεβείας ἐκτρέφουσα, τῇ δὲ ἐλπίδι παραμυθουμένη. Κατὰ τὴν μακρὰν ταύτην καὶ ὀδυνηρὰν τῆς ἱστορίας ἡμῶν περίοδον οἱ λειτουργοὶ τῆς Ἐκκλησίας ἦσαν ὁδηγοὶ καὶ ποιμένες τοῦ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀγραμμάτου ποιμνίου, αἱ δὲ ἱεραὶ Μοναὶ καὶ τὰ θυσιαστήρια τῆς χάριτος ἐγένοντο τὰ καταγώγια τῆς ἀρετῆς, τῆς ἱκανότητος ἐνίοτε, φυτώρια τῶν γραμμάτων, καὶ οἱ κευθμῶνες πολλῶν θησαυρῶν τῶν ἀρχαίων προγόνων ἡμῶν⁴. Ἡ δὲ Ἐκκλησία διατηρήσασα ἐν

(1) Σ. Ζαμπελίου Βυζαντιν. Μελέται σελ. 310—315.

(2) Ἑλληνομνήμ. Δ', 248. Κ. Ἀσωπίου ἐνθ. ἀνωτ. σελ. ρξά—ρξγ'.

(3) Ὅρα Πατριαρχικὴν Ἱστορίαν Κωνσταντινουπόλεως ἐν τῇ Turcograec.

(4) «Τὰ πανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος (λέγει ὁ σοφὸς καὶ πατρῷζων Σοφοκλῆς Κ. ὁ Οἰκονόμος ἐν Βίῳ Γρηγορίου Μητροπολίτου Εἰρηνοπόλεως καὶ Βατοπαίδιου, ἐν Ἀθήναις αὐξ' σελ. 14 σημ. α.) κατὰ θεῖαν πάντως μοῖραν κα-

ταῖς Ἀκολουθίαις, τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς γραφεῖοις καὶ ταῖς Σχολαῖς τὴν γλῶσσαν τῶν ἀρχαίων, προχέουσα ὅσον ἐνῆν Αὐτῇ καθαρὰ καὶ διαυγῇ τὰ νάματα τῆς σοφίας, σκοποῦσα τὴν ἐμφύτευσιν σωτηρίων καὶ βιωφελῶν γνώσεων καὶ ἀποσκοράκισιν τῶν ἐκ τῆς ἀμαθείας κακῶν, περιέθαλψε τὰ γράμματα, ἀνεβρίπισεν, εἰς σύστασιν Σχολείων συνέδραμε λόγῳ καὶ ἔργῳ¹, ἰδίαν δὲ Πατριαρχικὴν (Μεγάλην τοῦ Γένους) Σχολὴν συνέστησε καὶ διετήρησεν, εἰς δὲ τὴν εὕρεσιν τῶν ἀξίων διδασκάλων τῶν τότε διαπρεπόντων ἐνήδρευε, καὶ τούτους προῖστη πάντοτε².

τεσπαρμένα Μοναστήρια, ὡς δένδρα μεγάλα καὶ ὑψίκομα, καὶ πάντοτε οὐ μικρὰν τοῖς Ὀρθοδόξοις Ἑλλησι παρέσχον τὴν ὠφέλειαν, πολλὰ δὲ μᾶλλον κατὰ τὸν δεινόν . . . . . χεῖμῶνα· διότι οὐ μόνον ὑπῆρχον ἡ τῶν δυστυχῶν καταφυγὴ καὶ . . . τὸ ἄσυλον, ἀλλὰ καὶ τῆς πατρίου παιδείας τῆς τε θύραθεν καὶ τῆς ἱερᾶς, διετήρουν βαρυτίμους θησαυροὺς καὶ Σχολεῖα ἐν τοῖς πλείστοις οὐ διέλιπον . . . » Περὶ δὲ τῆς κατὰ τὴν Τραπεζοῦντα ἱερᾶς Μονῆς τοῦ Σουμελά λέγει Περικλῆς ὁ Τριανταφυλλίδης (Ἡ ἐν Πόντῳ Ἑλληνικὴ φυλὴ ἢ τὰ Ποντικὰ σελ. 60.) « Ἀπένειμεν ἡ Μονὴ αὕτη καὶ τῇ ἔθνει μεγίστην ὑπηρεσίαν· διότι εἰς τὰς τρεῖς περὶ τὴν χώραν ταύτην Μονὰς (Περιστερεῶνος, Βαζελῶνος καὶ Σουμελάς) καὶ μάλιστα εἰς ταύτην ὀφείλεται ἡ διατήρησις ἀκμαίου περὶ ἡμᾶς Ἑλληνισμοῦ· διότι εἰς μὲν τὴν περιφέρειαν Σουμελάς ὁ Χριστιανισμὸς διετηρήθη ὅλως ἄμικτος, ἡ δὲ γλῶσσα ἡ Ἑλληνικὴ σώζουσα ἀρχαίως Ἑλληνικὰς λέξεις ἀξίας νὰ ἀποθησαυρισθῶσιν εἰς τὰ Ἑλληνικὰ λεξικά. » Ὁ δὲ Εὐθύμιος Καστόρχης (ἐνθα ἀνωτ. περὶ τῆς ἐν Δημητσάνῃ Σχολῆς σελ. γ') λέγει: « Τὸ μόνον δὲ βέβαιον εἶναι, ὅτι τὰ Μοναστήρια, καὶ πάλιν ὅχι πάντα ταῦτα, ἦσαν καὶ σχολεῖα τῶν γραμμάτων καὶ καταφύγιον τῶν τότε λογίων. » πρβλ. Ricaut. . . . Chap. XI. p. 54. Wheler II. I. I. p. 363. III. 552. καὶ τὴν ἐνθ. ἀνωτ. ῥωσικὴν Διατριβὴν.

(1) Εὐθ. Καστόρχη Περὶ τῆς ἐν Δημητσ. Σχολῆς σελ. γ'.

(2) Ἰωάσαφ ὁ ἀπὸ Ἀδριανουπόλεως, εἴτα δὲ Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, προσεκάλεσεν (1540) εἰς Ἀδριανούπολιν (Turcograec. σελ. 94. πρβλ. 336) εἴτα δὲ εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀπὸ Ναυπλίου Ἰωάννην τὸν Ζυγομαλῶν τῶν γραμμάτων ἐνεκα. (Turcograec. σελ. 94. καὶ 246. « Ab Joanne Zygomala complures Patriarchatus officiales linguam mediocriter doctos esse. Etiam a doctioribus Graeciae discipulos, ad illam ali propter eam discendam Italiae quoque Academias a Peloponnesiis, Cretensibus, Chiis adiri. »). Ῥαφαὴλ δὲ ὁ Πατριάρχης, ὁ ἀπὸ Μηθύμνης, βιαίως, ὡς εἶπεῖν, μετεκαλέσατο (1603) εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐκ Νάξου Φραγκίσκον τὸν Κόκκον ἐν Ῥώμῃ

2) Τὰ ἐν Κωνσταντινουπόλει.

Ὅτε ὁ πορθητὴς Μωάμεθ ὁ Β' μικρὸν μετὰ τὴν ἄλωσιν (1453) διέταξε τοὺς περιτρόμους ἔτι Χριστιανοὺς νὰ ἐκλέξωσιν ἑαυτοῖς Πατριάρχην κατὰ τὰ εἰθισμένα μηδὲν παραλάσσοντες, ἀπέδλεψαν πάντες πρὸς τὸν περὶ τὰ θεία σοφὸν, παντοίας λόγων ιδέας ἐγκρατὴ καὶ ἐνάρετον ἄνδρα *Γεννάδιον τὸν Σχολάριον*, Μάρκου πρὸς τοῦτοίς τοῦ Ἐφέσου λίαν ἀγαπητὸν καὶ φίλον υἱόν¹. Ὦν καλέσας παρ' ἑαυτῶ ὁ Σουλτάνος, δοὺς δὲ βάβδον ποιμαντικὴν, ἀργυρᾶν καὶ περιφανῆ, ἵππον ἐστρωμένον καὶ χρήματα, εἶπε « Πατριάρχευς ἐπ' εὐτυχίᾳ καὶ

σπουδάσαντα. « Ἀλλὰ γὰρ (ἐπέστελλεν ὁ αὐτός Γαβριὴλ τῇ Σεδῆρῳ Φιλαδελφείας) ὁ θεϊότατος Πατριάρχης, οὐκ οἷδ' ὅτων κατατυχῶν, οἱ λίαν ἄρα ἤσαν δεινοὶ φήμην ἄραί τε καὶ ἐξαραὶ πολὺ τῆς ἀληθείας ἀνώτερον, οὕτως ἑαυτὸν πᾶρσχεν ἀλώσιμον τοῖς ἐγκωμίοις τοῖς καθ' ἡμῶν, ὥστε οὐδένα πέτρον, φησὶν, ἀφῆκεν ἀκίνητον, ἐφ' ᾧ με ὥσπερ τινὰ ῥοὺν ἀλλαχῇ τετραμμένον μετοχετεύσασατο εἰς τὸ Βυζάντιον· ἀλλὰ σκόπει τίσι καὶ οἷαις κεχρημένους ταῖς μηχαναῖς ἡμᾶς μεταπέμπεται· γράμμαθ' ὑπαγορεύει οὐχ ἁπαλῆ, ἀλλὰ καὶ δις· καὶ τὰ μὲν τυγχάνει δεόμενος, τὰ δὲ καὶ προσαπειλεῖ, ὥς τὰς ἀποφράδας ἐπαφήσων ἄρας, αἱ τοῖς ἀπειθοῦσιν ἀπόκσινται, ἂν καὶ στόμα μόνον ἀντάραμιν. Ὑπὸ γοῦν ταύτης ἐγὼ τῆς γραφίδος ἀλοὺς ἐκτοπώτερον (οὐδὲ γὰρ ἄρρενωπῶς ἔχω πρὸς τὰ τοιαῦτα) ἑμαυτὸν φέρων τῇ πάλαι περιέδωκα. » Σοφ. Κ. Οἰκονόμου περὶ Φραγκίσκου τοῦ Κόκκου. σελ. 21—22 καὶ τὰς Σημ. πρὸλ. 31. Ὡσαύτως Κύριλλος ὁ Λούκαρις (1626) Θεόφιλον τὸν Κορυθαλία ἐκ Ζακύνθου, ἔνθα ἐσχολάρχει (δρα Κωνσταντίου Α' τοῦ ἀπὸ Σιναίου ἐπιστολιμαίαν Διατριβὴν περὶ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Πατριαρχικῆς Σχολῆς, καταχωρισθεῖσαν ἐν τῇ περιοδικῇ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλλ. Φιλολογικοῦ Συλλόγου ἔτους Β' Φυλλ. Γ'—ΙΒ' σελ 292—μετὰ τῶν παρατηρήσεων Σ. Ἀριστάρχου). Μετὰ μίαν δὲ ἑκατονταετηρίδα (1753) ὡσαύτως ἡ Ἐκκλησία προέστησε τῆς ἐν Ἀθῶν ἀρτισυστάτου Ἀκαδημίας Εὐγένιον τὸν Βούλγαριν (Κούμα Ἰσορ. τῶν ἀνθρωπ. πράξεων ΙΒ', 564).

(1). Κ. Οἰκονόμου περὶ τῶν Ο'. Τόμ. Δ', 793. Ἡ ἐκλογὴ ὅμως τοῦ Πατριάρχου Γενναδίου φαίνεται μὴ γενομένη εὐθὺς μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀλλ' ἱκανῶς μετ' αὐτὴν, μετὰ τὴν καὶ ἐτέρων χωρῶν καὶ πόλεων κατάκτησιν· δρα Χρονογράφον Δωροθέου Μονεμβασίας, σελ. 419. (ἐκδ. Βενετίας; 1767).

ἔχε τὴν φιλίαν ἡμῶν ἐν οἷς θέλεις, ἔχων πάντοτε τὰ σὰ προνόμια, ὡς καὶ οἱ πρὸ σοῦ Πατριάρχαι εἶχον¹. » Ὁ Γεννάδιος πολλῶν διὰ Βερατίου² ἀξιώθεις τιμῶν, καὶ πολιτικὴν περιβληθεὶς ἐξουσίαν ἐφ' ὧν τῶν κατὰ τὸ Κράτος Χριστιανῶν, πρὸς τακτοποίησιν τοῦ ἔθνους κατὰ τε τὴν θρησκείαν καὶ τὰ ἔθιμά του προσεκάλεσεν εἰς Κωνσταντινούπολιν τοὺς φυγάδας καὶ λογίους τοῦ ἔθνους τοὺς περιλειπομένους³, μετεκαλέσατο ἐκ Τραπεζοῦντος καὶ ἀλλαχόθεν τὰς ἐξορίστους εὐγενεῖς οἰκογενεῖας τῶν Ἑλλήνων, συνεκέντρωσε περὶ ἑαυτὸν, περὶ τὸ Πατριαρχεῖον, ὅ,τι ἐξοχὸν καὶ ἐπίσημον λείψνον τοῦ ἔθνους. Τὸ Πατριαρχεῖον ἦν ἡ μόνη πηγὴ, ἀφ' ἧς ἀνεφέροντο δεήσεις περὶ τῶν Χριστιανῶν εἰς τὴν Ἐξουσίαν καὶ τὰνάπαλιν διὰ δὲ τὴν διάταξιν τῶν παρεμπιπτουσῶν ὑποθέσεων ἐκκλησιαστικῶν τε καὶ κοσμικῶν, ἐδεῖτο βοηθῶν καὶ λειτουργῶν λογίων καὶ ἐμπειρῶν ὅσον ἔνεστιν⁴. Ἡ ἀνάγκη αὕτη προῦκάλεσε τὴν συγκρότησιν συστήματος λαϊκῶν ἐκ τοῦ λογιωτέρου μέρους τοῦ ἔθνους, καλουμένων Κληρικῶν καὶ Ἀξιωματικῶν (Ὀφφικιαλίων) τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, οἵτινες ἐφρόντιζον περὶ τῶν ἐθνικῶν συμφερόντων. Ἐξάρχος δὲ τούτων ἦν ὁ Μέγας Δογοθέτης, μετ' αὐτὸν δὲ εἶποντο ἕτεροι διαφόρους ἐπικλήσεις ἔχοντες, λείψανα τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας⁵. Μετὰ δὲ τὴν τοῦ Πατριαρχείου μετάθεσιν ἀπὸ τῆς Ἀγίας Σοφίας πρῶτον μὲν εἰς τὸν ναὸν τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων (Σουλτὰν Μεχμέτ τζαμиси)

---

(1) Πατριαρχικ. Ἱστορ. Κωνσταντινουπόλεως ἐν Turcograec. σελ. 108. Μελετίου Ἐκκλησ. Ἱστορ. Γ'. 370.

(2) Turcograec. σελ. 408. Φραντζῆ ἐν τέλει τοῦ Γ' Κεφαλ. Hammer's Geschichte des Osmanischen Reiches, Band I, Buch XIII, 427 (ἐκδ. Pesth, 1834).

(3) Τοιοῦτος ἦν καὶ Ἀντώνιος ὁ Καντακουζηνὸς κληρονόμος τῆς λαμπρᾶς βιβλιοθήκης τοῦ πατρὸς του, ἣν εἶδεν ὁ Γεράχιος, δημοπρατηθείσης μετὰ τὸν τοῦ Ἀντωνίου θάνατον. Turcograec. σελ. 203. 509. Fabric. VII, 793. VIII, 79.

(4) Κούμα Ἱστορ. τῶν ἀνθρ. πράξ. IB' 532.

(5) Κωδινὸς Κουροπαλάτου Περί τῶν Ὀφφικιαλίων τοῦ Παλατίου Κωνσταντινουπόλεως καὶ περὶ τῶν Ὀφφικίων τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας (ἐκδ. Βόννης). Χρυσάνθου Νοταρᾶ Συνταγμάτιον περὶ τῶν Ὀφφικίων τῆς Μ. Ἐκκλησίας, ἐν Τεργοβίστη 1715.

ἐπὶ χρόνον βραχύτατον¹, εἶτα δ' ἐκείθεν εἰς Παμμακαρίσον (Φετιῆ τζαμισι), ἔνθα ἀπὸ τῆς ἀλώσεως μέχρις Ἰερμείου τοῦ Β' διέμεινεν (1453—1586)², ἐκείθεν δ' εἰς Εὐλόπορταν (Ναὸν τοῦ Ἁγίου Δη-

(1) Hammer's Geschichte des Osm. Reiches I, XIII, 427. Turcograec. ἐνθ. ἄνωτ.

(2) "Ορα Μελετίου Ἐκκλ. Ἱστορ. Γ', 429. Ἀλλὰ τὰ παρὰ Μελετίῳ διορθοῦνται ὑπὸ τοῦ αἰοδίσμου πρῶην Κωνσταντινουπόλεως Κωνσταντίου Α' τοῦ ἀπὸ Σιναιου ἐν ἀνεκδότῳ περὶ τούτου διατριβῇ (σελ. 1—2) ὡδε: « Περὶ δὲ τῆς Παμμακαρίστου λέγομεν, ὅτι αὕτη ἀφῆρέθη οὐχὶ κατὰ τὸ 1594 ἔτος, ὡς ἐν τῇ Κωνσταντινιάδι κατὰ λάθος ἐξιστοροῦμεν, ἀλλὰ ἀκριβεστέρᾳ ἐρευνῇ καὶ βεβαίᾳ τῇ πληροφορίᾳ κατὰ τὸ 1586 ἔτος, καθ' ὃ ὁ Ἰερμείας ὁ Β' ἀπὸ τῆς ἐν Ῥόδῳ ἐξορίας μετακληθεὶς ἐπὶ τῷ ἀναλαβεῖν τὸν θρόνον τὸ τρίτον περιεμένετο. "Οστις ἐπανελθὼν καὶ ἰδὼν τὴν τοῦ παιδρὸς καλλωπισθέντος παρ' αὐτοῦ ναοῦ τῆς Παμμακαρίστου ἀρπαγὴν (χρῆ δὲ γινώσκειν ὁ μέχρι τούτου ὀρώμενος Πατριαρχικὸς θρόνος [ἔωμεν τὰς σφαλερὰς περὶ αὐτοῦ προλήψεις] ἐπὶ τῆς πρώτης τούτου Πατριαρχίας τῇ 1574 ἔτει τοῦ φιλοκάλου αὐτοῦ Πατριάρχου ἐστὶν ἔργον) ἔκλαυσεν, ἐθρήνησε, καὶ τὴν λύπην μὴ ἐνεγκὼν, ζητήσας ἔλαβε τὴν ἄδειαν ἐπὶ περιοδείᾳ καὶ συλλογῇ βοηθείας πρὸς ἀνοικοδομὴν Πατριαρχείου ἐκ νέου· ἀπῆρεν οὖν τῆς πόλεως τῷ αὐτῷ ἔτει κατὰ Σεπτέμβριον, καὶ ἀφίκετο εἰς τὰς κατὰ τὴν Δακίαν δύο Ἡγεμονίας, δεξιωθεὶς παρὰ τῶν ἐκεῖ Πριγκήπων φιλοφρονέσασθαι· ἐκεῖθεν δὲ ἀπῆλθεν εἰς Πολωνίαν πρὸς ἐπίσκεψιν τῶν ἐκεῖσε ἔτι Ὀρθοδόξων πρὸ τῆς βιαίας αὐτῶν ἐνότητος (Οὐνίας) μετὰ τῆς Ῥώμης, ἐκ δὲ ταύτης μετέβη τέως εἰς Μόσχαν λήγοντος τοῦ 1587 ἔτους, ὅπου περιπαθῶς (κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς τοῦ τόπου ἐκείνου) καὶ δεινοπαθῶς τὴν τοῦ Πατριαρχικοῦ ναοῦ ἀφαίρεσιν ἐκτραγυδῆσας παρὰ τοῦ αὐταρχοῦντος τότε Θεοδώρου Ἰωάννου ἡξίωται ἐπὶ τῷ συμβάντι δυστυχίματι καὶ παραμυθίας καὶ βασιλικῆς ὑποσχέσεως πρὸς συνδρομὴν ἐπικουρίας. Κατὰ δὲ θερμὴν παράκλησιν τὸν τῆς Μόσχας Μητροπολίτην Ἰωὴ προδιβάσας πάσης Ῥωσσίας Πατριάρχην, καὶ δεξιόμενος τὰ τῆς ἐπικουρίας, ἐξῆλθε τῆς Μόσχας τῇ 1588 ἔτει. Διελθὼν δὲ τὴν μικρὰν Ῥωσσίαν καὶ ἐπισκεψάμενος τὴν πρωτεύουσάν ταύτης πόλιν τὸ Κίαιβον, ὑποταγοῦς ἔτι ὄντος τοῦ ταύτης Μητροπολίτου τῷ Οἰκουμένικῳ θρόνῳ, ἐπανῆλθεν εἰς Πολωνίαν πρὸς ὑποστήριξιν τῶν χαλεπαῖς μηχαναῖς καὶ ἐπηρεαίαις ἀπάσαις διαταραττομένων καὶ βιαζομένων ἐκεῖσε Ὀρθοδόξων παρὰ τῶν παπιστῶν εἰς τὴν ἀποστατικὴν τῆς εὐσεβείας Οὐνίαν, ἐκεῖθεν δὲ ἐπανεκάμψεν εἰς Δακίαν, ἔνθα ἐφ' ἱκανὸν διέτριψε καὶ λαβὼν καὶ τὴν παρὰ τῶν Ἡγεμόνων ἐπικουρίαν ἐπανελήλυθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν τῇ 1593 ἔτει κατὰ Μάρτιον. Ἡ δὲ περὶ ἐπικυρώσεως τῆς κατ' Ἀρχτον πέμπτης μετὰ

μητρίου), ὁπόθεν ἡ εἰς Φανάριον (Ναὸν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου) ἐγένετο μετάθεσις (1603)¹, οἱ Κληρικοὶ οὗτοι ἐκλήθησαν *Φαναριῶται*, ἀπανταχόθεν τοῦ Κράτους ἀθροιζόμενοι τοῦ κληρικοῦ ἀξιώματος ἐ-

τὸν Ἱεροσολύμων Πατριαρχείας παρὰ τῶν τεσσάρων Πατριαρχῶν Σύνοδος πῶς αὕτη συνεκροτήθη ἐν τῇ μὴ οὔσῃ Παμμακαρίστῃ; ὡς καὶ ὁ ἀοίδιμος Μελέτιος καὶ ἄλλοι τινὲς τῷ αὐτῷ σφάλματι ὑπέπεσον· ὅστις ἐν μὲν τῷ ἔτει 1586 ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ αὐτοῦ Ἱστορίᾳ λέγει: «Τοῦ Ἱερεμίου ἐξορίστου ὄντος εἰς Ῥόδον καὶ ὀρισμοῦ δοθέντος ἐλθεῖν καὶ ἐπιθεῖναι τοῦ θρόνου, βασιλεύοντος Μουράτ τοῦ Γ', ἔλαβον οἱ Τοῦρκοι τὴν Παμμακαρίστον.» Τὴν δὲ περὶ ἐπικυρώσεως τῆς κατ' Ἀρχτον Πατριαρχείας συστάσαν Σύνοδον οὐκ οἶδαμεν ὅπως παρολισθήσας ὁ μακάριος ἀνὴρ καὶ εἰς μεταχρονισμόν ὑποπεσὼν, τάττει συγκροτηθῆναι ἐν τῇ Παμμακαρίστῃ κατὰ τὸ 1593 ἔτος ἐν τῇ πρὸ ἑπτὰ χρόνων ἀφαιρεθείσῃ Παμμακαρίστῃ. Ὁ οὖν Ἱερεμίας ἐπανελθὼν ἀπὸ τῆς μακρᾶς αὐτοῦ περιηγήσεως, εὔρε Πατριαρχεῖον τὸν κατὰ τὴν Ξυλόπορταν μετὰ τρούλλου καὶ μωσείου κεκαλλωπισμένον, διασωζόμενον ἔτι μέχρις ἐκείνου ἀρχαῖον ναὸν τοῦ ἁγίου Δημητρίου Καναδοῦ ἢ Καναδῶν ἐπωνυμιουμένου (ἐπισήμου οἰκογενείας ποτὲ Βυζαντινῆς τῆς τὸν ναὸν οἰκοδομήσας), διέμεινε δ' ἐκεῖσε ἡ Πατριαρχικὴ ἔδρα μέχρι τοῦ 1603 ἔτους, ὅτε ὁ Πατριάρχης Ῥαφαὴλ μετέγαγεν αὐτὴν εἰς τὸν κατὰ τὸ Διπλοφανάριον κείμενον σμικρότατον ναὸν τοῦ ἁγίου Γεωργίου, καὶ κελλία περὶ αὐτὸν πρὸς κατοικίαν Πατριάρχου καὶ τῶν ἐνδημούντων Ἀρχιερέων ψυχοδόμησε χρήμασιν, οἷς ὁ Ἱερεμίας συνέλεξε καὶ ἐκόμισε. Πρὸς δὲ μνήμην ἀληστον ἀναμφιδόλως τοῦ ἀφαιρεθέντος ναοῦ τῆς ἀειμνήστου Παμμακαρίστου τὸν τοῦ ἁγίου Δημητρίου τῇ ἐπικλήσει ταύτῃ τῇ ἱερᾷ ἐπευφήμησαν διὰ τὴν ἐν αὐτῷ κατατεθεῖσαν, διασωθεῖσαν μετ' ἄλλων κειμηλίων, πάνσεπτον εἰκόνα τῆς Παμμακαρίστου, καθάπερ καὶ ὁ Πατριάρχης εἶτα Τιμόθεος τῷ 1614 ἔτει μηκύνας καὶ εὐρύνας (τῇ καταλοιπῇ ἐπικουρίᾳ) τὸν ρηθέντα στενώτατον ναὸν τοῦ ἁγίου Γεωργίου ἐπευφήμησεν ὡσάυτως αὐτόν, κατὰ τὸ διὰ στίχων ἐπιγράμμα, τῇ τῆς μητροπαρθένου Κόρης Παμμακαρίστου ἐπικλήσει διὰ τὸ ἐν τῷ αὐτῷ Πατριαρχικῷ ναῷ μετενεχθὲν ἀπὸ τοῦ ἁγίου Δημητρίου, καὶ κατατεθεὶς ἱερὸν ταύτης διατύπωμα, τὸ ἐν εὐλαθείᾳ πολλῇ σεβαζόμενον μέχρι τούτου. Τῆς δὲ αἰδίου ταύτης μνήμης δεῖξις περιτράνος ὑπάρχει καὶ ἡ ἐκ μολύβδου Πατριαρχικὴ σφραγὶς μεγάλη, ἡ προσαρτωμένη τοῖς ἐκδιδομένοις Σιγγυλίοις γράμμασι καὶ ταῖς τῶν Ἀρχιερέων ἐν μεμβράναις Πράξεσι λεγομέναις, φέρουσα ἐξ ἐνός μὲν μέρους τὸ τῆς Παμμακαρίστου ἔκτυπον, ἐκ δὲ τοῦ ἄλλου τοῦ κατὰ καιρὸν Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου τὸ ὄνομα. Καὶ ταῦτα πρὸς διάλυσιν τῶν ἐν ἀμφιγνοίᾳ περὶ τούτου καὶ ἀπορίᾳ ἔλεις.»

(1) Αὐτόθι.

νεκα καὶ τῆς ἐπὶ τῶν πραγμάτων ἐπιρροῆς, ἔκ τε Πελοποννήσου καὶ τοῦ Αἰγαίου, καὶ Ἡπείρου καὶ Τραπεζοῦντος καὶ ἀλλαχόθεν, ἀριστοκρατίαν τινὰ ἀπαρτίζοντες οὐχὶ ἐπὶ εὐγενείας προγόνων στηρίζομένην, ἀλλ' ἐπὶ τῆς ἀναπτύξεως τοῦ πνεύματος, τῆς παιδείας καὶ τῆς φιλοπατρίας των. Πλὴν τούτου ἕτερος λόγος πολιτικός ἐκίνει τούτους ἔτι μᾶλλον εἰς τῶν γραμμάτων τὴν καλλιέργειαν· διότι οἱ κρατοῦντες ἀπ' αὐτῆς ἔτι τῆς ἀλώσεως παρελάβανον εἰς τὴν ὑπηρεσίαν των χριστιανούς λογίους, Γραμματεῖς ἢ Γραμματικοὺς ¹, καθότι ἡ μὲν στρατιωτικὴ διοίκησις ἦν βεβαίως εἰς τὰς χεῖράς των, ἡ διοικητικὴ ὁμως καὶ αἱ μετὰ τῶν ξένων διπλωματικαὶ διαπραγματεύσεις διεξήγοντο ὑπὸ Χριστιανῶν μείζω περὶ τὰ τοιαῦτα πείραν ἔχοντων καὶ δεξιότητά, ἔτι δὲ καὶ τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης ἐπιτηδαιοτέρας οὐσης πρὸς δῆλωσιν τῶν τύπων καὶ ἐκφράσεων τῶν διεθνῶν σχέσεων [ιδιὸ ἐπὶ μακρὸν ἅπαντα τῆς ἐξωτερικῆς αὐτῶν ὑπηρεσίας τὰ ἔγγραφα ἑλληνιστὶ συνετάσσοντο ².

Οἱ δύο οὗτοι λόγοι, ὃ τε ἐκκλησιαστικὸς καὶ ὃ πολιτικὸς, ἐκίνουν βεβαίως τοὺς εὐγενεῖς καὶ εὐπορωτέρους τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀναλόγως δὲ καὶ τῶν Ἐπαρχιῶν, ἵνα διατηρῶσι τοὺς σπινθῆρας τῶν γραμμάτων παρ' ἑαυτοῖς ἐκασταχοῦ κατὰ τὸ δυνατόν, καὶ νὰ καλλιερῶσιν ἀδιαλείπτως αὐτά, ὥς οἱ μετὰ ταῦτα καρποὶ ἀποδεικνύουσιν. Οἱ ἐκ τῆς Πατριαρχικῆς λοιπὸν Σχολῆς καὶ ἄλλων δευτερευουσῶν Σχολῶν τῶν κατὰ τὰς Ἐπαρχίας πόλεων ἐξερχόμενοι, ἔτι δὲ καὶ οἱ οἴκοι, οἱ εὐποροῦντες, παιδεύμενοι (ὥς καὶ οἱ ἐκ τῶν Ἐνετικῶν κτή-

(1) Turcograec. σελ. 132. Τοιοῦτος Γραμματικὸς τοῦ Σουλτάν Μεχμέτ τοῦ πορθητοῦ ἦν ἀπὸ τοῦ 1453—1468 Μιχαὴλ ὁ Κριτόπουλος Ἰμβριος, γράψας τὴν ἀνέκδοτον Χρονογραφίαν του περὶ τῶν πράξεων τοῦ Σουλτάνου τούτου, ἐκδοθησομένην προσεχῶς ὑπὸ τοῦ ἐξόχου παρ' ἡμῖν ἀρχαιολόγου K. Dethier, διευθυντοῦ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Αὐστριακοῦ Λυκείου (Σ. Αρ.).

(2) Miklosich, Acta et diplomata graeca medii aevi ἐν Βιέννῃ 1864 Τόμ. Γ'. — K. Παπαρρήγοπούλου Παναγιώτης ὁ Νικουσης ἐν Πανδώρας ΙΑ', 122. — Σ. Ζαμπελίου ἐν Πανδ. ΣΤ', 565. Καὶ τὸ πρῶτον νόμισμα, ὃπερ ἔκοψεν ὁ κατακτητὴς Μωάμεθ ὁ Β' φέρει ἑλληνικὴν ἐπιγραφὴν: «Ὁ Μέγας Μηλήτης πάσης Ῥωμανίας καὶ Ἀνατολῆς Μαχαμέτης.» Σ. Ζαμπελίου Δημοτ. ἄσματα σελ. 575.

σεων, περὶ ὧν ἐν οἰκείῳ τόπῳ ῥηθήσεται) τελειότερας παιδεύσεως γλιχόμενοι μετέβαινον εἰς Ἰταλίαν, ἰδίᾳ δὲ εἰς Ἑνετίαν, Ρώμην καὶ Πατάβιον, οὐ πολὺ μετὰ τὴν ἄλωσιν¹, ἔνθα τελειοποιούμενοι εἰς τὰ διδασκόμενα μαθήματα προσεκτῶντο καὶ τινες γνώσεις τῆς ἱατρικῆς, τῶν φυσικομαθηματικῶν ἐπιστημῶν, τῆς λατινικῆς καὶ ἰταλικῆς γλώσσης². Ἐπιστρέφοντες δὲ οἱ μὲν μετῆρχοντο τὸν διδάσκαλον³, λαμβάνοντες οἱ πλείστοι τὸ μοναχικὸν σχῆμα, οἱ δὲ τὴν ἱατρικὴν⁴. Ἐκ τούτων δὲ τῶν μόνων κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην πεπαιδευμένων, οἱ μὲν προχειρίζομενοι Ἐπίσκοποι συνίστασαν Σχολὰς εἰς τὰς Ἐπαρχίας των, οἱ δὲ μετερχόμενοι τὴν ἱατρικὴν καὶ μετὰ τῶν κρατούντων σχετιζόμενοι διὰ τοῦ ἐπαγγέλματός των κατάρθωσαν βαθμηδὸν οὐ μόνον εἰς τὰ ἡμέτερα ἐκκλησιαστικά πράγματα πολλὴν ἐπίρροην νὰ ἐξασκήσωσιν, ὥς Μεγάλοι Λογοθέται καὶ Ὀφφικιάριοι τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, ἀλλὰ νὰ λάβωσι μέρος καὶ εἰς τὴν πολιτικὴν τοῦ Κράτους Κυβέρνησιν, πρῶτον μὲν Διερμηνεῖς γινόμενοι, εἶτα δὲ σύμβουλοι καὶ ἐξ ἀπορρήτων, ὕστερον δὲ καὶ ἡγεμόνες τῶν παρ' Ἰστρον ἡγεμονιῶν⁵. εἰς τὰς αὐτὰς τῶν ὁποίων, ἀναμνησκούσας τὴν τοῦ Περιάνδρου, ὥς περὶ κέντρα συνήρχοντο ἐν τοῖς τελευταίοις μάλιστα οἱ λογάδες τοῦ ἔθνους, οἱ ἀναμορφωταὶ καὶ μύσται τῆς τότε ἀναγεννωμένης παιδείας.

Οὕτω λοιπὸν τὸ ἔθνος ἀνακύψαν ἐκ τοῦ πρώτου κτύπου ἤρξατο συνέρχεσθαι, διὰ δὲ τῆς φυσικῆς του ὑπεροχῆς, ἣν ἀείποτε ἡσθάνετο⁶, ἤρθη ὑπεράνω τῶν ὁμοταγῶν λαῶν, ἀμέσως δὲ ἤρξατο καὶ

(1) Ὡς Ἰωάννης Ζυγομαλάς Ναυπλιεύς, Κωνσταντῖνος Ζερβὸς Κρῆς (1583). Turcograec. σελ. 587.

(2) Turcograec. σελ. 205. πρὸς σελ. 246. Μελετίου Ἐκκλ. Ἰστ. Γ', 451. 472. 487 καὶ ἀλλαχοῦ. Ἐπ. Σταματιάδου Βιογραφ. τῶν Ἑλλήνων μεγάλων Διερμηνέων τοῦ Ὄθωμανικοῦ Κράτους σελ. 30. 67, καὶ ἀλλαχοῦ.

(3) Turcograec. σελ. 494.

(4) Σοφ. Κ. Οἰκονόμου περὶ Μάρκου τοῦ Κυπρίου σελ. 21.

(5) Ἐπ. Σταματιάδου ἔθ. ἀνωτ.

(6) Villemain Δοκίμιον ἱστορικὸν τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων κτλ. σελ. 27. 400 τῆς Ἑλλ. μεταφρ. Κ. Παπαρρηγοπούλου Ἄλωσις Ἀθηνῶν κτλ. ἐν Πανδ. IB', 50. Σοφ. Κ. Οἰκ. Βίος Γρηγορίου Εἰρηνοπόλεως σελ. 44. σημ. α. Χρυσάλλιδ. Ἀθηνῶν τεύχ. Ο', 66.

ἡ μαρνανθεῖσα φιλολογία νὰ ἀναβλαστάνῃ, πολλοὶ δὲ λόγιοι τοῦ Ἑθνους ἐκ τῆς Ἰταλίας ἐπανακάμπτοντες καὶ ἀναζωπυρῆσαντες παρὰ τῷ φιλομαθεῖ ἔθνει ἐν ταῖς ἰδρυθείσαις Σχολαῖς τὸ ζώπυρον τῆς παιδείας ¹, διέσωσαν τὴν γλῶσσαν, ἐνέσπειραν εὐγενῆ αἰσθήματα εἰς τὰς καρδίας, διέδωκαν καὶ οὕτω προήγαγον τὰ φῶτα ἐν τε τῇ Μητροπόλει καὶ ταῖς Ἐπαρχίαις, ὥστε ἦν ἀδύνατον νὰ σβεσθῶσι πλέον. « Τὸ ἔδαφος τῆς Ἑλλάδος (καὶ οὕτω διακεimenῆς), λέγει ἡ σάλπιγξ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ ἔθνους ὁ διδάσκαλος Κωνσταντῖνος ὁ Οἰκονόμος ², δὲν ἔπαυσεν ἐκφέρειν ὡς ἀραιάς τινας ἐπιφυλλίδας καὶ ἄνθη μικρὰ, πεπαιδευμένους Ἕλληνας, οἵτινες διετήρησαν ἀδιάκοπον τῆς παλαιᾶς Ἑλληνικῆς παιδείας τὴν συνέχειαν, θεραπεύοντες ὅσον ἡδύναντο τοῦ ἔθνους τὴν δυστυχίαν, ὡς φανήσεται ἐκ τῆς ἱστορίας τῆς Ἑλληνικῆς Φιλολογίας, ὅταν συγγραφῇ ὑπ' ἀνδρὸς Ἑλλήνου καταγράφοντος ἐπιμελῶς ὅλων τῶν μετὰ τὴν ἄλωσιν γενομένων συγγραφέων τὰ ἑλληνικὰ συντάγματα καὶ τυπωμένα καὶ ἀτύπωτα. »

3) Ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει Πατριαρχικὴ (Μεγάλῃ τοῦ Γένους) Σχολὴ καὶ αἱ δευτερεύουσαι.

Μετὰ τὸ ναυάγιον ἐν ἀκαρεῖ πάντων ὡς εἶπεν τῶν ἀγαθῶν μόλις ἐν Κωνσταντινουπόλει μικρόν τι ζώπυρον παιδείας ἐν τῇ Πατριαρχικῇ καλουμένῃ Σχολῇ περισώθη (καὶ τοῦτο χάρις τοῖς ῥασενδύταις, λέγει ὁ σοφὸς τῆς Κωνσταντινάδος συγγραφεύς) ³. Ταύτης ὁμῶς οἱ προϊστάμενοι μετὰ τὴν εἰς τὸ πῦρ πάνδημον παράδοσιν τῶν τοῦ Πλήθωνος ὑπὲρ Πλάτωνος ὑπὸ Γενναδίου τοῦ Σχολαρίου ἦσαν σχεδὸν πάντες Περιπατητικοί. Τῆς γεραρᾶς ταύτης Σχολῆς, τῆς τε

(1) Περὶ τῆς φιλομαθείας τοῦ ἔθνους καὶ τῆς λίαν πρωΐμου χάριν σπουδῆς μεταδάσεως εἰς Ἰταλίαν καὶ τὴν λοιπὴν Εὐρώπην ὄρα Turcograec. σελ. 495.

(2) Περὶ τῆς γνησίας προφορᾶς τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης σελ. 520. πρβλ. (Ν. Μαυροκορδάτου) Φιλοθέου Πάρεργα σελ. 17. 51.

(3) Κωνσταντινάδος σελ. 112 τῆς ἀ ἐκδ.

φιλοσοφικῆς καὶ τῆς αὐτῇ προσηρημένης τῶν Γραμματικῶν¹, μετὰ βιβλιοθήκης, ἔχομεν σειρὰν τῶν Σχολαρχῶν ἀπ' αὐτῆς ἔτι τῆς ἀλώσεως μέχρις ἐσχάτων², ἀνδρῶν ὄντως ἀριπρεπῶν καὶ σοφῶν, ὄντως τὴν Σχολὴν ταύτην καταστησάντων *Μεγάλῃν τοῦ Γένους Σχολῇν*, ἣν ἴσως ὑπερβολικώτερον ὁ ἐν αὐτῇ παιδευθεὶς εὐγνώμων Δημήτριος ὁ Καντεμύρης ἀποκαλεῖ *Ἀκαδημίαν*³, ἐν ᾗ ἐδιδάσκοντο ὑπὸ Καθηγητῶν διασήμεων ἡ ἀρχαία γλῶσσα, αἱ διάφοροι φιλοσοφαί τῆς ἀρχαιότητος, αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι καὶ τὰ μαθηματικά⁴.

Ἐπὶ τῆς ἀλώσεως Σχολάρχης ἀναφέρεται Ματθαῖος ὁ Καμαριώτης, Θεσσαλονικεὺς⁵, ὑπὸ Γενναδίου τοῦ Σχολαρίου ἐγκαταστάς εὐθὺς μετὰ τὴν ἄλωσιν⁶, ἀνὴρ εἰς μάθησιν καὶ φιλοσοφίαν μέγα ἐν

(1) Νομίζομεν, ὅτι ἀνέκαθεν ὑφίστατο ἡ Μεγάλῃ Σχολῇ τῶν φιλοσοφικῶν μαθημάτων καὶ τῶν ἀνωτέρων φιλολογικῶν, καὶ ἡ προπαρασκευαστικὴ τῶν μικροτέρων τάξεων, ὡς ἀριδιήλως καταφαίνεται ἐπὶ Γερμανοῦ τοῦ Λοκροῦ καὶ Ἰωάννου Καριοφύλλῃ (1645), ἐπὶ Σεργίου Μακραιῶ (1775), ἐπὶ Δωροθέου τοῦ Πρωτοῦ τῷ 1803, καὶ ὡς γίνεται σήμερον· ἄλλως ὑπάρχει μεγάλη περιπλοκὴ τοῦ πράγματος κατὰ τὴν ΙΖ' ἑκατ. καὶ ἰδίως κατὰ τὴν ΙΗ' ἑκατ. ὡς δευχθήσεται.

(2) Σιγγιλια μὲν αὐτῆς οὐκ ἐσώθησαν, λέγει ὁ Κωνστάντιος, εἰμὴ τὸ μετὰ τὴν κατάργησιν τῆς Σχολῆς καὶ αὐθις κατὰ τὸ 1694 ἔτος. Αἱ περὶ αὐτῆς ὁμῶς Διατριβαὶ τοῦ γεγραφοῦ Κωνσταντίου, ἡ παρ' ἡμῖν ἔτι ἀνέκδοτος, καὶ ἡ ἐν τῷ περιοδικῷ τοῦ Ἑλλ. Φιλ. Συλλόγου ἐκδοθεῖσα (μετὰ τῶν παρατηρήσεων τοῦ πολυτιμήτου μοι φίλου Κ. Σ. Ἀριστάρχου) (ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 8) δίδουσιν ἀρκούντως τὴν σειρὰν τῶν προστάντων αὐτῆς.

(3) Ἐκαλεῖτο οὕτω καὶ ἐπὶ Ἀνανίου τοῦ Ἀντιπαρίου Σχολάρχου τῷ 1752. δρα (Ἀνδρέου Παπαδοπούλου) Βρετοῦ Νεοελληνικῇ Φιλολογίᾳ, ἢ Κατάλογον τῶν ἀπὸ πτώσεως τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας... τυπωθέντων βιβλίων παρ' Ἑλλήνων κτλ. ἐν Ἀθήναις 1854—1857. Μέρ. Α' καὶ Β'.) Β', ἀρ. 124. Σημ. αἱ εἰς τὸ πολῦτιμον τοῦτο σύγγραμμα παροπομπαὶ τοῦ λοιποῦ θέλουσι γίνεσθαι συντόμως διὰ τοῦ ἐπωνύμου τοῦ συγγραφέως, τοῦ μέρους, καὶ τοῦ ἀριθμοῦ ἡ τῆς σελίδος.

(4) Villemain ἱστορ. δοκίμ. κτλ. σελ. 84 τῆς ἑλλ. μεταφρ.

(5) Μελετ. Ἑκκλ. Ἱστορ. Γ', 324 ἐν τῇ Turcograec. σελ. 90 λέγεται Βυζάντιος· περὶ τούτου δρα Pauly's Real Encyclopædie der classischen alterthumswissenschaft Band. 4 S. 1656. Fabric. VI, 118, 132. VIII, 386, 459. IX, 4, 198. X, 206. XII, 107.

(6) Κωνσταντ. Α' τοῦ ἀπὸ Σιναίου ἐν τῇ ἐν τῷ περιοδικῷ τοῦ Ἑλλ. Φιλο-

Κωνσταντινουπόλει πτησάμενος ὄνομα, ἐλθὼν ἐν τοῖς ἐσχάτοις καὶ δυστυχέαι χρόνοις τῶν βασιλείων αὐτῆς ἐδίδαξε, ῥητορικὰ καὶ φιλοσοφικὰ συγγράμματα συνέγραψε, καὶ ἐγκύκλιον ἐπιστολὴν περὶ τῆς καταστάσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐν τῇ ἀλώσει ¹. Τοῦτον δὲ ληγούσης τῆς 16 ἡ ἀρχομένης τῆς 17 ἑκατονταετηρίδος τὸν βίον καταλύσαντα διεδέξατο ὁ εὐδοκιμώτερος αὐτοῦ μαθητὴς Μανουὴλ Κορίνθιος ², μέγας ῥήτωρ τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, σοφώτατος καὶ

λογικοῦ Συλλόγου ἐκδομ. Διατριβὴ σελ. 287. « Appuyé sur les privilèges de son trône, Gennadius établit une école près de l' Eglise patriarchale, et la mit à l'abri du fanatisme musulman. Une foule de manuscrits, qui avaient échappé au désastre de la capitale, étaient conservés dans les souterrains, ou d' autres lieux cachés; Le patriarche recueillit un grand nombre, et ordonna aux évêques et aux archevêques de faire pour les découvrir de scrupuleuses recherches. Par ce moyen l' école patriarchale eût dès son établissement une bibliothèque choisie; et quoique ce collège ne fût pas reconnu par le gouvernement, il acquit bientôt parmi les grecs une brillante renommée. Le grec ancien ou litterale, la philosophie et les lettres y étaient l' objet d' un enseignement soigné. L' honneur d' y professer était brigué par les hommes les plus savants. Ἰακώβου Ῥίζου Νερουλοῦ Cours de Litterature grecque moderne, page 22—23. Genève 1828. Πρὸλ. Σ. Βυζαντινοῦ ἡ Κωνσταντινούπολις Α', 593.

(1) Αὕτη ἐκδέδοται ἐν τῇ Turcograec. σελ. 76—79. Περὶ δὲ τῶν ἐν χειρογράφοις συγγραμμάτων του ὄρα Miller Manuscripts grecs de l' Escorial, Paris, 1848 σελ. 342. 352. 345.

(2) Περὶ τῆς ἀπὸ ἀλώσεως μέχρι Κορυθαλιῶς καταστάσεως τῆς Σχολῆς καὶ τῶν αὐτῆς προστάντων τάδε ἀναγράφει ὁ Κωνσταντῖνος (ἐν τῇ παρ' ἐμοὶ περὶ τούτου ἀνεκδότῃ Διατριβῇ). « Περὶ Ματθαίου τοῦ Καμαριώτου καὶ Σχολάρχου μετὰ τὴν ἄλωσιν ἐφ' ὅσον τε τῆς ἡλικίας προεβεδήκει καὶ τότε τὸν τοῦ ζῆν ὁρόμον κατέπαυσεν, οὐδὲν ἡμῖν γράψαι πάρεστιν ἐν βεβαιότητι. Τεκμαιρόμεθα δὲ, ὅτι ἡ ληγούσης τῆς 16 ἡ ἀρχομένης τῆς 17 ἑκατ. τὸν βίον κατέλυσε, διότι ὁ τούτου εὐδοκιμώτερος ἀκροατῆς, ὁ τὸν διδάσκαλον διαδεξάμενος Μανουὴλ ὁ Κορίνθιος, καὶ ἀκμάσας ἐπὶ τῶν Πατριαρχῶν Παχωμίου (1504), Θεολήπτου (1511), Ἱερεμίου τοῦ Α' (1520) καὶ ἐφεξῆς μέχρι τῆς δευτέρης Πατριαρχείας καὶ τελευτῆς Ἱερεμίου τοῦ Α' (1543) διατέλει ὁ Μανουὴλ οὐ μόνον σχολαρχῶν περὶ τὰ τεσσαράκοντα ἔτη, ἀλλ' ὡς σοφὸς καὶ βαθεὺς τῶν Ἐκκλησιαστικῶν συνανταλαμβάνετο καὶ τῶν ῥηθέντων Πατριαρχῶν ἐν τε ταῖς ὑποθέσει τῆς Ἐκκλησίας καὶ αὐτοῖς τοῖς γράμμασιν. Ἐκ δὲ τῶν ἀκροασαμένων αὐτοῦ ἦν καὶ ὁ τοῦ Θεοδοσίου τοῦ Ζυγομαλά

θεολογικώτατος κατὰ τὸν Μαλαζὸν, πολλὰ θεολογικὰ γράψας, ἐν οἷς καὶ ἀπολογίαν ἢ ἀνατροπὴν τῶν ἱ Κεφαλαίων, ἅπερ ἐπεμψεν αὐτῷ τῶν τριῶν δυτικῶν φρατῶν (Φραγκίσκος ὁ ἐκ τοῦ τάγματος τῶν κη-

πατὴρ Ἰωάννης ὁ Ζυγομαλᾶς Πελοποννήσιος (ὕστερον ἐν Παταβίῳ τελειοποιηθεὶς. *Thesograec.* σελ. 205. Σημ. ἐμή.) καὶ ὁ τοῦ ὀρθοδόξου καὶ σοφοῦ πατρὸς Βυζαντινοῦ Μιχαὴλ Ἀποστολίου (οὗ τινος ὑπάρχουσι συγγράμματα κηρύσσοντα τὰ πολυμαθεῖς αὐτοῦ) κακοδόξος υἱὸς παπολάτρης Ἀρσένιος, ὅστις πρὸς ἄλλοις ἀτοπήμασιν ἄρπας αὐτὸς δυνάμει καὶ εὐλογία παπικῇ Λέοντος τοῦ Ι' ὑφ' ἐνὸς Ἐπισκόπου βιαίως καὶ δύο πρεσβυτέρων τόπον ἀναπληρῶντων Ἀρχιερέων θεατρικῶς οὕτω χειροτονηθεὶς, ἐπιδάτης παράνομος τῆς Μητροπόλεως ἐγένετο Μονεμβασίας, τελευτήσας τότε τῆς Πελοποννήσου ὑπὸ τοῦ Ἐνετοῦς. Ὁ ῥηθεὶς Μανουὴλ παρὰ Ἱερεμίου τοῦ Α' τιμηθεὶς τῷ τοῦ μεγάλου ῥήτορος ὁφικίῳ καὶ ἐνασχολούμενος ἀμφιπνῶν καὶ ἐν τῇ Σχολῇ καὶ ἐν τοῖς Πατριαρχικοῖς, ἐν δὲ τούτῳ ὑπὸ εὐλαβείας παρωθούμενος πολλὰς Ἀκολουθίας σιχηρῶν καὶ Κανόνων πρὸς διαφόρους τῶν ἁγίων ὑπὲρ πίστεως ἐπὶ τῶν ἡμερῶν αὐτοῦ μαρτυρησάντων συνέθετο· λυπηρὸν δὲ παντὶ εὐλαβεῖ, ὅτι τούτων ἐστέρηται ὡς μὴ διασωζομένων, ἐξ ὧν ἀκροστιχίδες παρελείφθησαν· πρὸς δὲ τοῖς ἄλλοις Ἀκολουθίαις πεποίηκε καὶ πρὸς τὸν πρόμαχον τοῦ ὀρθοδόξου δόγματος Μάρκον τὸν Ἐφέσου, προσομοίων, σιχηρῶν καὶ Κανόνων ψαλλομένων, ἀδείξας τῶν ἐπ' αὐτοῦ Πατριαρχῶν, τῇ τῶν Νηστειῶν τῆς Τεσσαρακονθημέρου πέμπτῃ Κυριακῇ· ὧν προσομοίων μὲν ἡ ἀρχὴ οὕτω: « Ἱερῷτατον τέμενος ἐχρημάτισας ἐνδοξε »· ἡ δὲ τοῦ Κανόνος ἀκροστιχίς: « Ἀρχιερῇ Ἀσίης ἐρικυδέα μέλπω Μάρκον. » ἡ δὲ ἀρχὴ τοῦ Κανόνος: « Ἀγλης δοχεῖον γεγονώς τῆς ὑπερθεῖν δι' ἀρετῶν καλλονήν. » Πρὸς τοῖς ἄλλοις συνέγραψεν ἔτι ὁ Μανουὴλ ὑπὲρ τοῦ Ἐφέσου Μάρκου, Περὶ τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ ψευδοσυνόδου· καὶ κατὰ Γρηγορίου Γεμιστοῦ καὶ τοῦ μαθητοῦ αὐτοῦ Βησσαρίωνος τῶν Πλατωνικῶν, ἀνατρέπων τὰ διωσσεῖς αὐτῶν συντάγματα καὶ τὰ τοῦ Πληθωνικοῦ ἔτι συγγράμματος· (ὁ αὐτὸς ἔγραψε καὶ σάιχους Περὶ ματαιότητος τοῦ κόσμου καὶ πρὸς Γεράσιμον ἱερομόναχον καὶ ἱεροφάτην κατὰ Λατίνων τῷ 1500, καὶ περὶ τοῦ θεαρχικοῦ νεύματος καὶ περὶ ψόδης πρὸς Θεοτόκον, καὶ ἀλληλογραφίαν μετὰ Φραγκίσκου Λαμενικανῶς κατὰ Λατίνων τῷ 1523. *Fabric.* ΙΑ', σελ. 620. 669. ὁ αὐτὸς καὶ χοροτοφολᾶς ἔγραψε Περὶ συγγενείας. αὐτόθι σελ. 668. ὁ αὐτὸς ἴσως καὶ Ὀλόβολος Μ. Πρώτωρ καὶ Πρωτοσύγκελος· αὐτόθι σελ. 669. (Σημ. Σ. Ἀρ.) Μετὰ Μανουὴλ τούτου ὑπεργήρου ἤδη ὄντος, τό τε φθαρτὸν ἐναποθεμένον σκῆνος κατὰ τὸ 1551, ἤμαζον ἀπὸ τοῦ 1540 ἄχρι τοῦ 1580 ἔτους οἱ τῶν πεπαιδευμένων ἐφεξῆς: Ἀλέξανδρος ὁ ἀπὸ Τυρᾶς, μέγας Χαρτοφυλάξ (*Turcograec.* σ. 109. Σημ. ἐμή.), Θεοφάνης ὁ μέγας ῥήτωρ (ὁ Θεοφάνης εἴκε

ρύκων). Μετὰ δὲ τοῦτον ὑπέργηρων ἀποθανόντα (1551) τῆς Σχολῆς προέστη Ἰωάννης ὁ Ζυγομαλᾶς, Ναυπλιεύς¹, ἐπὶ Πατριάρχου Ἰωάσαφ τοῦ Μεγαλοπρεποῦς μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ (1580), ὅτε διεδέξατο αὐτὸν ὁ υἱὸς Θεοδόσιος ὁ Ζυγομαλᾶς, ὦν συνάμα τῆς Μ.

τὸ γένος πατρόθεν μὲν ἐκ Πελοποννήσου ἔχων Κορώνην τὴν πατρίδα, μητρόθεν δὲ ἐκ τῆς ἐν Μακεδονίᾳ Βερρόιας, ὅπου καὶ ἐγεννήθη ἐξορισθέντος ἐνταῦθα τοῦ πατρὸς αὐτοῦ μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κορώνης ὑπὸ τῶν Τούρκων. Εἰς Κωνσταντινούπολιν χειροθετεῖται μέγας ῥήτωρ τῷ 1543—1550. ἦν δὲ τῆς Ἀριστοτελικῆς σοφίας ἐραστῆς καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς τάξεως προασπιστῆς. (Σημ. Κ. Εὐθυδούλου). (Μή τι δὲ ὁ Θεοφάνης οὗτός ἐστιν ὁ ἐν Τουρκογραικίᾳ σελ. 246. «Εἰσι Θεοφάνους μαθηταί, ἱερομόναχοι, μοναχοὶ 30; Τούτου μαθητῆς ἦν καὶ Σίλβεστρος ὁ Ἀλεξανδρείας, Κρής, (1580) ἐν Βυζαντίῳ παιδευθεὶς· περὶ τούτου ὑπῆρχε σημειώσεις τις χειρόγραφος ἐν τῇ περὶ τῆς Πατριαρχικῆς Σχολῆς Διατριβῇ τοῦ Κωνσταντίνου τῇ ἐκδοθείσῃ ἐν τῷ περιοδικῷ τοῦ Συλλόγου ἐν τέλει τοῦ χειρογράφου διαλαθοῦσα τοὺς ἐπιστατήσαντας τῆς ἐκδόσεως. Σημ. ἐμή.) Ἰωάννης ὁ Ζυγομαλᾶς ὁ μετὰ Θεοφάνην μέγας ῥήτωρ γενόμενος (τότε συγχρόνως ἦν μικρὸς ῥήτωρ ὁ Γαβρᾶς. Turcograec. σελ. 248. Σημ. ἐμή.) ὡς ἐρμηνεύς μέγας τῶν θείων Γραφῶν καὶ Ἱεραὶ ὁ μέγας Λογοθέτης (οὗ (1596) εὐρήται ἁ) Συλλογὴ ἐκ διαφορῶν Πατέρων ἐδαφίων ἀφορώντων ζητήματα θεολογικὰ καὶ ἄλλων 282 τὸν ἀριθμὸν. β') Χρονικὸν σύντομον. γ') Ἐξακολούθησις τῶν συλλογῶν ἐν χειρ. ὑπ' ἀρ. 274 τῆς τοῦ Ἀγιοταφτικοῦ Μετοχίου βιβλιοθήκης. Σημ. ἐμή). Ἄνδρες κατ' ἐκεῖνο τοῦ καιροῦ σοφοί, καὶ πρὸς τῇ ἄλλῃ σπουδῇ καὶ μαθήσει καὶ ἐκκλησιαστικῇ ἀκριβείᾳ, καὶ τὴν περὶ τούτων γνῶσιν ὡς ἀριστα πεπειραμένοι, οἷς ἐγένοντο προσωμιληκότες ἰδιαιτέρως πολλοὶ καὶ μᾶλλον ἐκ τοῦ ἱεροῦ καταλόγου.» (Τότε (1570—1580) φαίνεται ἰδιαίτερος διδάσκων ἐν Κ. πόλει τὰ στοιχεῖα τῆς Ἑλληνικῆς καὶ Συμεῶν τις, πάντως ὁ Καθάσιλας, διάκονος; Ἀκαρνάν ἐν Παταβίῳ σπουδάσας, ἐκ τοῦ Πατριαρχείου ἐπιστέλλων τῷ Κρουσίῳ τῷ 1576. Turcograec. σελ. 495. 500. Σημ. ἐμή. Οὗτος μετέφρασεν εἰς τὸ ἄπλοῦν τὸν Αἴσωπον καὶ Ἰσοκράτην. Fabric. ΙΑ', 290. Σ. Ἀρ.)

(4) «Τούτου οὖν τοῦ Ἰωάννου (ἐξακολουθεῖ ὁ Κωνστάντιος ἐν τῇ αὐτῇ ἀνεκδότῃ Διατριβῇ) καὶ πρὸ τῆς σχολαρχίας αὐτοῦ ἠκροάσθησαν ἱκανοὶ καὶ αὐτὸς ὁ Ἰωάσαφ ἱεροδιάκονος ὦν παρὰ τῷ Πατριάρχῃ Ἱερεμίᾳ τῷ Α' κατὰ τὸ 1543 ἔτος, καὶ προσοικειωθείς τῷ Μούσαις συνόντι ῥηθέντι Ζυγομαλᾷ διήκουσε τῶν μαθημάτων αὐτοῦ καὶ ἐξεπαιδεύθη· προήχθη δὲ παρὰ Ἱερεμίου Μητροπολίτης Ἀδριανουπόλεως καὶ ἐκ ταύτης ἐπὶ τὸν Πατριαρχικὸν ἥρθη θρόνον τῷ 1551 ἔτει..»

Ἐκκλησίας Πρωτονοτάριος ¹. Τελευτήσαντος δὲ καὶ τούτου φαίνεται διδάσκων κατὰ τὴν ἐφεξῆς ΙΖ' Ἐκατονταετηρίδα (1600—) Φραγκίσκος ὁ Κόκκος, Νάξιος ἐν Ῥώμῃ σπουδάζας, ὑπὸ Ῥαφαὴλ τοῦ Πατριάρχου μετακληθεὶς, διδάσκαλος τῆς ἱερᾶς Θεολογίας δόκιμος ².

(1) « Κατὰ τὸ 1580 ἔτος ἐκδημήσαντος τοῦ βίου τοῦ Ἰωάννου τούτου ὁ υἱὸς αὐτοῦ Θεοδόσιος ὁ Ζυγομαλάς, Πρωτονοτάριος τῆς Μ. Ἐκκλησίας καὶ βοηθὸς ἐν τοῖς γράμμασι ταύτης τῶν Πατριαρχῶν μέχρι τῆς αὐτοῦ τελευτῆς, τὴν Σχολὴν ἀνείληφε, περίπυστος αὐτὸς διὰ τὴν μετὰ τοῦ Γερμανοῦ τὸ γένος Μαρτίνου τοῦ Κρουσίου αὐτοῦ ἀλληλογραφίαν· ἐκ δὲ τῶν ὧν ὁ Θεοδόσιος ἀπέστειλε πρὸς Κρούσιον διαφόρων ὑπομνημάτων συνέστη καὶ τετύπωται ἡ Τουρκογραίτζια. Τελευτήσαντος δὲ καὶ τούτου ἡ τῶν μαθημάτων διδασκαλία μικρὸν διαλιπούσα, ἀνείσχηθη πάλιν προνοίᾳ τῆς Ἐκκλησίας καὶ παρετάρθη ἕς γ' ἐπὶ τῆς ἐλεύσεως τοῦ Κορυθαλέως.» αὐτόθι. Ἰωάννης ὁ Ζυγομαλάς ἔγραψε λόγον ἐγκωμιαστικὸν εἰς Λουκᾶν Μιχαὴλ Δοῦκα Κυδωνίας (Fabric. ΙΑ', 724.). Ὁ δὲ Θεοδόσιος ἔγραψε περὶ τοῦ Ὄρου Σινᾶ καὶ Ἄθω καὶ Ὀδοιπορικὰ κτλ. (αὐτόθι σελ. 724. Σ. Ἀρ.).

(2) Περὶ τούτου τάδε ὁ Κωνσάντιος ἐπέστελλεν Εὐθυβούλῃ (ἐν τῇ αὐτῇ ἀνεκδ. Διατριβῇ): « Ἐρωτᾷ ἡ φιλότης αὐτῆς τὸ ἐν μέσῃ Ζυγομαλάδων καὶ ἐλεύσεως τοῦ Κορυθαλέως παρεμπίπτον χάσμα πῶς ἄρα συμπληρωθήσεται; Ἐκ δὲ τινων ἐπιστολῶν τεκμαίρεται (sic), ὅτι ἀρχομένης τῆς ΙΖ' τῶν ἐκκλησιαστικῶν Ἐκατονταετηρίδων διδάσκαλος διετέλει τοῦ Γένους ὁ τὴν πατριδα Νάξιος Φραγκίσκος Κόκκος· ἀλλ' ἴστω ἡ ἔλλογιμότης αὐτῆς. Κατὰ τὸ 1570 ἔτος τρεῖς νέοι τὴν ἡλικίαν Ματθαῖος Καρυοφύλλης ὁ Κρής, Δημηγιαννὸς ὁ Κεφαλλῆν, καὶ ὁ Νάξιος οὗτος Κόκκος εἰς τὸ ἐν Ῥώμῃ ἰδρυθὲν Φροντιστήριον ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων, ἡ μᾶλλον πονηράν καὶ δολίαν πρὸς προσηλυτισμὸν σαγήνην, ἐπὶ σπουδῇ καὶ μαθήσει ταυτοχρόνως ἀφίκοντο, ἔνθα ἅμα τῇ μαθήσει καὶ τὸ ποτήριον τῆς παπικῆς τρύγης ἐς κόρον πεπόκασιν ἀπαρνησάμενοι τὴν πατρῴαν εὐσέβειαν· ἀλλὰ πρὶν αὐτοὺς ἐξελεῖν τοῦ Φροντιστηρίου, ὡς γέρας διδάκτρων καὶ μισθὸν τῆς τούτων ἀποστασίας κατ' ἐνστασιν ἐπίμονον καὶ ζήτησιν ποντιφικῇν ἀπότομον συνέγραψαν οἱ πεπλανημένοι κατὰ τοῦ ἱεροῦ ἀνδρὸς Μάρκου τοῦ Ἐφέσου, δυσφημοῦντες τὸν γενναῖον τοῦ ὀρθοῦ δόγματος πρόμαχον ὡς κακῶς δῆθεν ζήσαντα καὶ κακῶς τελευτήσαντα. Ἐκ δὲ τῶν τριῶν τούτων (ἐκτὸς τοῦ Κρητὸς) οἱ δύο ἐξήλθον τῆς Ῥώμης· καὶ ὁ μὲν Δημηγιαννὸς προσεκολλήθη τῷ τῆς Φλωρεντίας Δουκί, παρ' ᾧ ἡξίωται φιλοφροσύνης τε πάσης καὶ περιθάλψεως, τῆς τοῦ συμβούλου τιμῆς, πλουσιῶν ἄλλων χαρίτων μέχρι τελευτῆς· ὁ δὲ Καρυοφύλλης ὀρεκτικώτερος φανεὶς τοῦ Κεφαλλῆνος παρέμεινε παπικὸν ἀνδράποδον ἐν Ῥώμῃ, συνδιατριβὼν ὡς παράσιτος κόλας τοῖς ἀόροδαίτοις τῶν Καρδινάλεων καὶ ἄλ-

Μετά δὲ τοῦτον (ἄδηνον ἐπὶ πόσον διδάξαντα) ἀναφέρεται Θεόφιλος ὁ Κορυθαλῆς, Ἀθηναῖος, ὑπὸ Κυρίλλου τοῦ Λουκάρεως τῷ 1626

λοῖς γαστριμάργοις δεῖπνα καὶ πότους διώκων τῇ λαιμαργίᾳ καὶ ἀδόξηφᾳ δουλαγωγούμενος· ὁ δὲ Φραγκίσκος Κόκκος ἐπαγγέλθων εἰς τὴν ἐνεγκαμένην ἐκεῖθεν δὲ ληγούσης τῆς ΙΣΤ' Ἑκατοσῶς (sic) μετέβη εἰς Κωνσταντινούπολιν. Περὶ τούτου λέγεται, τῇ μὲν ἔνδον διαθέσει ἦν λατινόφρων, τῇ δὲ ὄψει καὶ πράξει ὀρθόδοξος, οὕτω γὰρ τοῦ καιροῦ καὶ τοῦ συμφέροντος αὐτῷ ὑπαγορεύοντος, καὶ δὴ μάλιστα διὰ τοὺς περιόντας τῆνικαῦτα ἐν Κωνσταντινουπόλει περιωνόμεους ἐκ τοῦ Κλήρου, οἷος κατ' ἐξοχὴν ἦν ὁ πολὺς τὴν σοφίαν καὶ τῶν ὀρθῶν δογμάτων τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας πρόμαχος θερμὸς, πανευκλεὴς καὶ πανσέβαστος Μελέτιος ὁ Πηγᾶς, Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας· καὶ ἄλλοι ἔτι τῶν Ἀρχιερέων ἐλλόγιμοι, ἀκροαταὶ Μανουὴλ τοῦ μεγάλου ῥήτορος καὶ Ἰωάννου τοῦ Ζυγομαλᾶ. Μετὰ δὲ τὴν πρὸς Κύριον ἐκδημίαν τοῦ Πατριάρχου Ἱερεμίου τῷ 1593 ἔτει κατὰ Νοέμβριον, καὶ τὸν θάνατον δύο Πατριαρχῶν τῷ αὐτῷ 1594 ἔτει Γαβριὴλ, καὶ Θεοφάνους, κατ' ἐπίμονον παράκλησιν τῶν ἐν βασιλευούσῃ Ἀρχιερέων τε καὶ τῶν προκρίτων ἐκόσμησεν ὁ κλεινὸς Μελέτιος τὸν Οἰκουμενικὸν Θρόνον τοποτηρητῆς τούτου γενόμενος κατὰ τὰ ἔτη 1595 καὶ 1596, ὅτε τὸ Πατριαρχεῖον ἦν κατὰ τὴν Ξυλόπορταν· αὐτὸς οὖν ὁ Κόκκος ἢ καθ' ὑπόκρισιν ἢ κατ' ἀλήθειαν, νοθεσίᾳ καὶ προτροπῇ πιθάνον τοῦ Πηγᾶ μεταμέλῳ χρησάμενος, τὰς παπικὰς κακοδοξίας ἀποπτύσας καὶ ὑπόληψιν πηξας, τὴν ληξὶν ἀμειψαμένου Θεοδοσίου τοῦ Ζυγομαλᾶ κατ' ἔγκρισιν τοῦ τε κλήρου καὶ τῶν ἄλλων συντελοῦντος καὶ τοῦ Πηγᾶ, ὁ Κόκκος αὐτὸς, δυνατὸν, ὡς εὐπαίδευτος, τὴν τοῦ Γένους Σχολὴν ἀνεδέξατο, ἀρχομένης τῆς ΙΖ' Ἑκατ. ἀλλ' ἐφ' ὅσον χρόνον παρέτεινε διδάσκων, ἐφ' ὅσον τῆς ἡλικίας προεβεβήκει αὐτὸς καὶ τὸ ζῆν παρέτεινε μέχρι τῆς τοῦ Κορυθαλῆως ἐλεύσεως, ἡμῖν ἄδηνον· ὁ δὲ συμμαθητευσάμενος αὐτῷ Ματθαῖος Καρυοφύλλης ἔζη ἔτι κατὰ τὸ 1634 ἔτος ἐν Ῥώμῃ, γαστρὶ δουλεύων, ἀκορέστως βουλιμιῶν, καθ' ὃν χρόνον συνέγραψε διὰ στίχων πολιτικῶν ἀποτεινόμενος εἰς τὸ Γένος καὶ διεγείρων αὐτὸ τὰ ἐξ ἀμάξης κατὰ Κυρίλλου τοῦ Λουκάρεως ὡς ἐχθροῦ τῆς Ῥώμης· ἐξ ὧν πολλῶν χάριν περιεργείας ταῦτα:

Εἰκονομάχον ἔχετε τὸν ψευδοπατριάρχην,
καὶ παλαιᾶς αἱρέσεως νῦν Ἀκαδημιάρχην·
καὶ πῶς τὸν τρισεπίβουλον πάντες οὐ διασπᾶτε;
καὶ Φινεὲς τὸν ἔνθεον ζῆλον οὐχὶ τολμᾶτε;
ἐγείρεσθε, ὀπλίσθητε, οὐκ ἄμαχος ὁ δράκων·
καὶ ἀποσκοραχίσατε τὴν ῥίζαν τῶν φαρμάκων.

Ὁ δὲ οὐκ ἔσχυσεν ἡ Ῥώμη διὰ τῶν αὐτῆς βδελυρῶν παρασίτων πράξαι, διὰ

ἐκ Ζακύνθου μετακληθεὶς ¹. ἀνὴρ σοφός, ἐν μὲν Ρώμῃ διδασκόμενος τὰ ἐγκύκλια, ἐν δὲ Παταβίῳ ὑπὸ Κρεμωνιώ τὴν φιλοσοφίαν, ἄκρως εἰς ταύτην ὑπερηκοντικῶς κατὰ Γερμανὸν τὸν Νύσσῃς οὐ μόνον πάντας τῶν ἐν Ἰταλίᾳ φιλοσοφούντων, ἀλλὰ καὶ τῶν Ἑλλήνων τῶν ἡμετέρων οὐ κατόπιν ἰών ², καὶ τὴν θεολογίαν οὐχὶ δεύτερος, ὡς φαίνεται ἐκ τῆς πρὸς Σωφρόνιον Ποκζάσκιν, πρῶτον μὲν Ρέκτορα τῆς ἐν Κιαιβίῳ Σχολῆς, τότε δὲ ἐν Ἰασίῳ ἡγουμενεύοντα Δογματικῆς Ἐπιστολῆς, δοθείσης ἐν τῷ Πατριαρχικῷ οἰκίματι τῷ ἐν Κωνσταντινουπόλει, μηνὸς Αὐγούστου 5, ἐν ἔτει 1640 ³. Ἐν Κωνσταντινουπόλει ὁ Κορυδαλεὺς διέπρεψε σχολαρχῶν περὶ τὰ τριακαίδεκα ἔτη, ὅτε ἡ πρόοδος προέβαινε βαθμηδὸν ἐπὶ τὰ μείζω καὶ τελειότερα ⁴.

Σημ. α. Σύγχρονος καὶ φίλος καὶ μαθητὴς τοῦ Κορυδαλέως, ὡς καὶ Κυρίλλου τοῦ Λασκάρως, φαίνεται Μελέτιος ὁ Συρίγου, Κρής, ἐν Ἰταλίᾳ παιδευθεὶς, εἶτα δὲ Πρωτοσύγκελος τῆς Μ. Ἐκκλησίας, ἀνὴρ σοφός, γράψας ἱκανά ⁵. Ὃς λέγεται παραλαβὼν καὶ διδάξας Παναγιώτην τὸν Νικόσιον ⁶, ἄνδρα φιλογενῆ οὐχ ἥττον ἢ εὐσεβῆ, πρῶ-

τῶν αὐτῆς χρημάτων τέως ἔπραξε τῇ 1638 ἔτει θανατώσασα τὸν ἀσέιδμον Λούκαριν». Ὅρα Περὶ Φραγκίσκου τοῦ Κόκκου ἰδιαιτέραν διατριβὴν Σοφ. Κ. Οἰκονόμου ἐν Ἀθῆναις αὐξ'.

(1) Κωνσταντίου Α' τοῦ ἀπὸ Σιναίου Περὶ τῆς Πατριαρχικῆς Σχολῆς (ἐν τῷ Περιοδικῷ τοῦ Συλλόγου ἐνθ. ἀνωτ.)

(2) Ποικίλα Ἑλληνικά ἐν Μόσχᾳ 1844 σελ. 259.

(3) Ἀδὰμ Ζοιρνακίδου περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος κτλ. Τόμ. Β', 742—752.

(4) Ἐπὶ τῆς Πατριαρχείας Παρθενίου τοῦ ἐπωνυμουμένου Γέροντος, ὁ Κορυδαλεὺς τῇ τῶν Ἀρχιερέων πληρώματι ὀρεγόμενος ἐγκαταλεχθῆναι, τὸ μοναχικὸν ὑπέδω τριδώνιον, Θεοδόσιος μετωνομάσθη καὶ Ἀρτῆς Ἀρχιερεὺς προήχθη τῇ 1639· ἀλλὰ μετὰ μικρὸν παραιτησάμενος τοῦ ποιμαίνειν εἰς τὰς Ἀθήνας μετέβη τὴν αὐτοῦ πατρίδα καθ' ἡσυχίαν ζῶν. Κωνσταντίου Α' τοῦ ἀπὸ Σιναίου περὶ τῆς Πατριαρχικῆς Σχολῆς κτλ. ἐνθ. ἀνωτ. Σημειωτέον, ὅτι ἐν τῇ Δογματικῇ Ἐπιστολῇ του πρὸς τὸν Ποκζάσκιν ὁ Κορυδαλεὺς τῇ 1640 ὑπογράφεται ἀπλῶς διδάσκαλος Κορυδαλεὺς καὶ οὐχὶ Ἀρτῆς ἢ ἄλλως πως· ἴσως παρέτεινε τὸ διδάσκειν καὶ πέραν τῶν 1640.

(5) Μελετίου Ἑκλ. Ἱστορ. Γ', 454. Βρετ. Α, 246.

(6) Εὐγένιος Ἰωαννουλῖος ὁ Αἰτωλὸς εἶχε συμμαθητὴν τὸν Παναγιώτην

τον χρηματίσαντα Μέγαν Διερμηνέα τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, ἐν μὲν Κ]πόλει διδασχέντα τὴν Ἑλληνικὴν, Ἀραβικὴν, Περσικὴν καὶ Τουρκικὴν, ἐν δὲ Παταβίῳ τὴν Λατινικὴν, τὰ Μαθηματικὰ καὶ τὴν Ἀστρονομίαν, δι' ἣν ἐφημίσθη ὕστερον παρὰ τοῖς Εὐρωπαίοις, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῆς πρὸς αὐτὸν ἐπιστολῆς τοῦ περικλεοῦς Ἀθανασίου τοῦ Κιρχέρου καὶ τῆς ἀποκρίσεως περὶ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει ὁβελίσκου ¹. Τὴν δὲ περὶ τὴν Ἀστρονομίαν σπουδὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει μετὰ τὸν Παναγιώτην φαίνεται ἀκολουθῶν περὶ τὰ 1740 Χρῦσανθος ὁ Νοταρᾶς μετὰ ταῦτα Πατριάρχης Ἱεροσολύμων, συγγραφεὺς ἀστρονομικοῦ συντάγματος, ἀστεροσκοπεῖον ἀνεγείρας ἐν Γαλατῇ ². Καὶ περὶ τὴν Βοτανικὴν ἡσχολεῖτο θερμῶς περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς 18^{ης} ἐκατ. Δημήτριος ὁ Ἀργυράμμος (Ἀγκύραμος;), κῆπον κατασκευάσας βοτανικὸν, λεξικὸν βοτανικὸν ἐπίσης, συγγράψας μείναν ἀνέκδοτον ³.

Σημ. 6'. Τὴν περὶ τὰ γράμματα ἐν Κωνσταντινουπόλει κίνησιν μαρτυρεῖ πρὸς τούτοις καὶ ἡ ἐπὶ Κυρίλλου τοῦ Λουκάρεως Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ Νικοδήμου τοῦ Μεταξᾶ εἰσαχθεῖσα τῷ 1627 τυπογραφία ⁴, ἣν ὅμως οἱ Ἰησουῖται ραδιουργοῦντες μετ' ὀλίγον κατέστρεψαν ⁵.

ὑπὸ Μελετίῳ τῷ Συρίγῳ, ὡς ἐξάγεται ἐκ τινος ἐπιστολῆς τοῦ Εὐγενίου (ἐν τινι κώδῃ: τῆς ἐν Χάλκῃ Θεολογικῆς Σχολῆς ὑπ' ἀρ. 36 σελ. 24.)

(1) Μελετίου Ἐκκλ. Ἱστορ. Γ'. 472. Σοφ. Κ. Οἶκ. Περὶ Μάρκου τοῦ Κυπρίου σελ. 14. Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανοῦ ὑπόμνημα ἱστορικὸν περὶ τῆς κατὰ Χάλκην Μονῆς τῆς Θεοτόκου ἐν Κ]πόλει 1846 σελ. 20. Ἐπ. Σταματιάδου Βιογραφ. τῶν Ἑλλ. Μεγάλων Διερμηνέων κτλ. σελ. 29 — Βρετ. Α', 235. ἀρ. 402.

(2) Σοφ. Κ. Οἰκονόμου περὶ Μάρκου τοῦ Κυπρίου σελ. 15.

(3) Toderini della letteratura turchesca Vol. 3 p. 188. Venezia 1787. παρὰ Σοφ. Κ. Οἶκ. περὶ Μάρκου τοῦ Κυπρίου σελ. 15.

(4) Τούτου εὐρηται ἐν τινι τῶν παρ' ἐμοὶ χειρογράφων ἰδιόγραφος ἐπιστολὴ ἐπιγραφομένη «Τῷ Θεοφιλεστάτῳ καὶ ἐλλογιμωτάτῳ Κυρίῳ Παχωμίῳ τῷ Δοξαρχῇ, τῷ προνοίᾳ Θεοῦ Ἐπισκόπῳ Κεφαλληνίας καὶ Ζακύνθου ἐν Χριστῷ πατρὶ σεβασμιωτάτῳ. . . Ἐν τέλει δὲ « Ἐν Λονδόνῃ (sic) τῇ τῆς Ἀγγλοδρεττανίας Μητροπόλει, Γαμηλιῶνος κδ' λήγοντος, ἔτει κοσμοσωτηρίῳ αχχδ'. ὁ σὸς ἐν Χριστῷ Νικοδήμος Ἱερομόναχος ὁ Μεταξᾶς ».

(5) Μάρκου Ῥενιέρη Κύριλλος ὁ Λούκαρις Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης

Σημ. γ'. Πρώτον βιβλίον τυπωθὲν ἐν Τουρκίᾳ (Θεσσαλονίκη) ἐστὶν ἡ Παλαιὰ Διαθήκη γράμμασιν Ἑβραϊκοῖς, λέξεσιν Ἑλληνικαῖς¹, ἐν δὲ τῷ ἐν Πέραν Καραιϊτικῷ (Ἑβραϊκῷ) τυπογραφίῳ κατὰ τὴν ΙΖ' ἑκατονταετηρίδα ὑπῆρχον καὶ στοιχεῖα Ἑλληνικά².

Μετὰ δὲ τὸν Κορυδαλέα προέστη τῆς Σχολῆς τῷ 1646 ὁ τοῦτου προκριτότερος μαθητὴς Ἰωάννης ὁ Καρυοφύλλης, Βυζάντιος, διδάσκων μέχρι τοῦ 1664· παρὰ ταύτην ὁμῶς, Ὁμακίδιον κοινὸν τρόπον τινὰ οὖσαν³, φαίνεται ἰδρυθεῖσα (1661)⁴ ἐν τῷ Ἀγιοταφικῷ Μετοχίῳ δαπάναις τοῦ ἐκ Καστορίας φιλογενεστάτου Μανολάκη ἐτέρα Σχολή, ἣς προέστη τῷ 1663 Γερμανὸς ὁ Λοκρός, ἀνὴρ λόγιος⁵, ἐπὶ τὸν τῆς Νύσσης ὕψερρον μητροπολιτικὸν ἀρθρεῖς θρόνον⁶. Μετὰ δὲ τοῦτον

σελ. 43—. Βρετ. Α', 19 ἐν Σημ. Τοῦ αὐτοῦ ἐν τῷ ἔθνικῳ Ἡμερολόγιῳ Μ. Π. Βρετοῦ τοῦ ἔτους 1864 σελ. 254—. Πιζίου Λάμπρου Ἱστορικὴ Πραγματεία περὶ ἀρχῆς καὶ προόδου τῆς τυπογραφίας ἐν Ἑλλάδι κτλ. ἐν Χρυσῶν (Ἀθηνῶν), τεύχ. Ξ'—. σελ. 364—.

(1) Toderini ἐνθ. ἀνωτ. Vol. III.

(2) Χρυσῶν τεύχ. Ο', 664.

(3) Εὐγένιος ὁ Ἰωαννοῦλιος ἐπέστελλε τῷ Λαρίσσης Διονυσίῳ ἐν Βυζαντίῳ ἀποδημοῦντι κατὰ τὸ 1664 « Τὸν λογιώτατον ἐν διδασκάλοις καὶ σοφώτατον ἅγιον Χαρυοφύλακα Κύριον Ἰωάννην τὸν Καρυοφύλλον καὶ διδάσκαλον τοῦ κοινοῦ Ὁμακοῦ διὰ τῆς ἱερᾶς σου φωνῆς εἰλικρινῶς καὶ ἐν φιλήματι ἀγίῳ νοερώς κατασπάζομαι » Ἐν τῷ εἰρημένῳ κώδικι τῆς ἐν Χάλκης Θεολογικῆς Σχολῆς.

(4) Δοσιθέου περὶ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις πατριαρχουσάντων σελ. 1177.

(5) Ὁ αὐτὸς Εὐγένιος ὁ Ἰωαννοῦλιος ἐπέστελλεν Ἰωάννῃ τῷ Καρυοφύλλῃ (ἐν σελ. 114 τοῦ αὐτοῦ Κώδ. τῆς ἐν Χάλκῃ Θεολ. Σχολῆς). « Ἐγὼ δὲ ἤκουσα παρὰ πολλῶν καὶ πολλάκις, ὅτι κάποιος Χριστιανὸς φιλόθεος καὶ τοῦ Γένους καὶ τῆς ἐκκλησίας ζηλωτὴς, συνέστησεν ἐξ ἰδίων ἀναλωμάτων Παιδαγωγεῖον αὐτοῦ· ἐπιστατῆς δὲ τοῦτο, ὡς λέγουσιν, ὁ σπουδαιότατος Γερμανὸς ὁ Λοκρός. » Πρὸς δὲ τὸν Γερμανὸν τοῦτον ἐπέστελλεν ὁ αὐτὸς Εὐγένιος (ἐν σελ. 7 τοῦ αὐτοῦ Κώδ.) « Γερμανῷ τῷ σοφωτάτῳ καὶ ἐλλογιμωτάτῳ ἐν διδασκάλοις καὶ γνησίῳ παιδαγωγῷ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Σχολῆς ὑγιεῖαν παρὰ Θεοῦ καὶ σωτηρίαν εὐχόμεθα. » Καὶ αὐθις ὁ αὐτὸς ἐπέστελλε Διονυσίῳ τῷ Λαρίσσης (1663) « Περί δὲ Γερμανοῦ τοῦ διδασκάλου τῆς ἐν Βυζαντίῳ Σχολῆς τί χρὴ καὶ λέγειν; » (ἐν σελ. 6 τοῦ αὐτοῦ Κώδ.)

(6) Ποικίλα Ἑλληνικά ἐν Μόσχᾳ σελ. 259. Περὶ Γερμανοῦ τοῦ Λοκροῦ (τοῦ αὐτοῦ καὶ Αἰτωλοῦ) περιηγησαμένου τὴν Εὐρώπην καὶ τὴν Βρεττανίαν,

Ἀλέξανδρος ὁ Μαυροκορδάτος, ὁ ἐκ μητρὸς ἐπισήμου λίαν Βυζαντινῆς, πατὴρ δὲ Χίου, ὁ παρὰ τῆς μητρὸς καλῶς πρότερον κατ' οἶκον ἐκπαιδευθεὶς τὰ ἐγκύκλια, ἐν δὲ Βονωνίᾳ καὶ Παταβίῳ ὕστερον τὴν φιλοσοφίαν καὶ ἰατρικὴν ¹, ὅτε καὶ τὸ πολύτιμον αὐτοῦ σύγγραμμα περὶ κυκλοφορίας τοῦ αἵματος ἐξέδωκεν ἀναθέμενος αὐτὸ τῷ τῆς Ἐτραυρίας Ἡγεμόνι, Σχολάρχῃ ἀναδείκνυται τῷ 1665 ἐν τῇ νέᾳ κατὰ τὸ Μετόχιον Σχολῇ τοῦ Μανολάκη. Ἐν ταύτῃ, ἐν ᾗ ἐδιδάσκετο ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα ἄριστα, ἡ φιλοσοφία καθ' ὅλους αὐτῆς τοὺς κλάδους, πρὸς δὲ καὶ ἕτεραι ἐπιστῆμαι, οἰοῖναι τινι Ἀκαδημίᾳ ², ἐδίδαξε μέχρι τοῦ 1671 ἢ 1672 ἐπὶ ἐπτὰ περίπου ἔτη ἃ πολὺς Μαυροκορδάτος μετὰ πολλῆς καρποφορίας, καὶ πλῆθος μαθητῶν παρῆσκεύασεν διαδόντων ἔπειτα τὰ φῶτα ἀφθονέστερον τοιοῦτοι ἦσαν Βησσαρίων ὁ Μακρῆς ὁ ἐξ Ἰωαννίνων, Σχολάρχῃς ὕστερον τῆς τοῦ Γκιούμα Σχολῆς ³, Σεβαστὸς ὁ Κυμινίτης καὶ Γεράσιμος ὁ Ἀκαρνάν, Σχολάρχῃς μετὰ ταῦτα τῆς Πατριαρχικῆς Σχολῆς ⁴, ὁ περίφημος Δημήτριος ὁ Καντεμίρης ⁵, καὶ ἕτεροι.

Ἡ Σχολὴ ἔπειτα φαίνεται κλεισθεῖσα περὶ τὰ εἴκοσιν ἔτη, ἡ ἴσως ἐδίδασκεν ὁ Σπανδωνῆς, ἡ Βαλάσιος ὁ Χαρτοφύλαξ, ἡ ὁ Σεβαστὸς Κυμινίτης ⁶. Ἐπὶ δὲ Πατριαρχοῦ Καλλινίκου τοῦ Ἀκαρνάνος

φίλου τοῦ περιφήμου Κομενίου, ὅρ. Fabric. 1A', 474. 528. Παρὶ τῶν Σχολῶν τούτων ὁ Κ. Σ. Ἄρ. γνωματεύει οὕτω· Πιθανόν, λέγει, Ὅμακόϊον νά ἦτον ἡ Μ. τοῦ Γένους Σχολή, ἐν ᾗ ὁ Καρυοφύλλης ἐδίδασκε μέχρι τοῦ 1664· ὁ δὲ Γερμανὸς ὁ Λοκρὸς ἐν τῇ τοῦ Μανολάκη ἐν τῷ Μετοχίῳ τῷ Ἀγιοταφικῷ ἀπὸ τοῦ 1663. Ἰσως ὁ Καρυοφύλλης μέχρι τοῦ 1662 ἐν τῇ Μ. Σχολῇ, ἣτις τότε μετεφέρθη εἰς τὸ Μετόχιον, ὅπου τῷ 1663 ὁ Λοκρὸς ἐδίδασκε, τῷ δὲ 1665 ὁ Μαυροκορδάτος. (Σημ. Σ. Ἄρ.). ὅτι, ὡς προείπομεν, πρέπει νά ὑποθέσωμεν δύο Σχολάς, δηλον.

(1) Μελετίου Ἐκκλ. Ἱστορ. Γ', 468. Π. Ἀργυραποῦλου ἐν Πανδ. Ε'. 42—45. Ἐπ. Σταματιάδου Βιογραφ. τῶν Ἑλλ. Μεγ. Διεσμ. σελ. 60—.

(2) Villemain. Ἱστορ. δοκίμιον κτλ. σελ. 81 τῆς Ἑλλ. μεταφρ.

(3) Μελετίου Ἐκκλ. Ἱστορ. Γ', 488.

(4) Αὐτόθι καὶ κατωτέρω.

(5) Villemain ἐνθ. ἀνωτ.

(6) Ὁ ἀοίδιμος Κ. Εὐθυδούλης ἐγνωμάτευσεν, ὅτι ὁ Μαυροκορδάτος ἐδίδασκεν ἀπὸ τοῦ 1665—1672, ἄρα 7 ἔτη, καὶ μετ' αὐτόν ὁ Σεβαστὸς μέχρι

συνέστη αὐθις τῷ 1694, ἐπιμελεία μὲν τοῦ Πατριάρχου, πραγμα-
τικῇ δὲ βοηθείᾳ τοῦ αὐτοῦ ἀγαθοεργοῦ ἀνδρὸς γέροντος ἤδη Μανο-
λάκη κατὰ τὸ ἐκδοθὲν τοῦτο Σιγγίλιον. Ταύτης προέστη ὁ τοῦ
Καρυοφύλλου καὶ Μαυροκορδάτου μαθητὴς Σεβαστὸς (ὁ ἐκ Κυμίνων
παρὰ τὴν Τραπεζοῦντα· διὸ καὶ Κυμινῆτης), ἀλλ' ἐπ' ὀλίγον διὰ τὴν
εἰς Βουκουρέστιον πρὸς διεύθυνσιν τῆς ἐκεῖ Αὐθεντικῆς Ἀκαδημίας¹
μετάβασιν. Τοῖς ἔχνεσι τοιοῦτων προκατόχων ἐστοίχησαν καὶ Γερά-
σιμος ὁ Ἀκαρνάν καὶ ὁ αὐτῷ συνδιδάσκων τὰ γραμματικά καὶ
ἐγκύκλια Ἀδάμας ἡ Διαμαντῆς ὁ Ρύσιος, πάππος πρὸς μητρὸς Ἀδα-
μαντίου τοῦ Κοραῆ².

Σημ. Τὴν εἰς τὰ γράμματα κατὰ τὴν ΙΖ' ἑκατονταετηρίδα πρὸαδον
τοῦ ἔθνους ἔν τε τῇ Βασιλευούσῃ καὶ ταῖς Ἐπαρχίαις ἀναγνωρί-
ζουσιν οἱ τε ἡμέτεροι καὶ αἱ ξένοι. Δημήτριος Προκοπίου ὁ Μοσχο-
πολίτης τῷ 1724 ἐν τῷ περὶ τῶν ἐνδόξων ἀνδρῶν Σχεδιάσματι
του³ ποιεῖται μνηεῖαν ἰδιαιτέρων τῶν συγχρόνων κληρικῶν καὶ λαϊ-
κῶν. Γεώργιος δὲ ὁ Βενδότης ἐν τῷ Δ' Τόμῳ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς
Ἱστορίας τοῦ Μελετίου συμπληρῶν⁴ πιστοῦται ἐναργέστατα, ὅτι

τοῦ 1680. Ὅρ. Σημ. Κ. Εὐθυβοῦλου ἐν τῇ προμνημονευθείσῃ Διατριβῇ
περὶ τῆς Πατριαρχικῆς Σχολῆς τοῦ Κωνσταντίου, ἐν τῇ Περιδικῇ κτλ.
σελ. 287—. ἄλλως ἀντιμάχεται ἡ ἀναχώρησις τοῦ Σεβαστοῦ περὶ τὰ 1689
ἢ 1690 εἰς Βουκουρέστιον (κατ' Εὐθυβοῦλην· αὐτόθι σελ. 288 τῆς β' στήλης
ἐν Σημ. 4) πρὸς τὴν περὶ τὰ 1694 Σχολαρχίαν αὐτοῦ ἐν Κ]πόλει (κατὰ
τὸν Κωνσταντίνον· αὐτόθι).

(1) Βρετοῦ Α', ἀρ. 434.

(2) Τούτου εὐρηνται Λόγοι ὑπὲρ τοὺς τριάκοντα ῥητορικοὶ εἰς διαφό-
ρους ἡμέρας (ἐφ' ἐνὸς γέγραπται αψιθ'. ἐπὶ ἐτέρου αψμῇ). Εἷς δὲ τούτων ἐ-
πιγράφεται «Τοῦ λογιωτάτου διδασκάλου Κυρίου Διαμαντῆ Λόγος ἐπιθαλά-
μιος, προσφωνηθεὶς ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὸν γάμον τῆς αὐτοῦ θυγατρὸς ἐν Σμύρνῃ
ἐν ἔτει αψλς' μηνὸς Ἰαννουαρίου ια'. ἐμελετήθη καὶ προσεφωνήθη τῷ ἱερῷ
γάμῳ τῆς θυγατρὸς μου Ἀναστασίας Διαμαντῆ (αὕτη ἦν ἡ μήτηρ Ἀδα-
μαντίου τοῦ Κοραῆ)· ἐν χειρ. ὑπ' ἀριθ. 467 τῆς τοῦ Ἀγιοταφτικοῦ Μετο-
χίου βιβλιοθήκης. Βρετοῦ Α', 242. ἔνθα ὅμως λέγει αὐτὸν Σμυρναῖον Ῥύ-
σιον (Ἀριτζιανόν) ὄντα.

(3) Παρὰ Φαβρικίῳ Ἑλλ. Βιβλ. Τόμ. ΙΑ' (Harles).

(4) Ἐν Κεφ. Η' ΙΖΤ'. ΚΣΤ'.

ικανὸς ἀριθμὸς λογίων ὑπῆρχε καθ' ὅλην τὴν Ἑλλάδα, τὰ δὲ φῶτα διέσχιζον ἤδη τὴν ἀπ' αἰώνων σκοτόμαιναν¹.

Κατὰ δὲ τὴν ἐφεξῆς ΙΗ' Ἐκατονταετηρίδα (1700—) ἡπιωτέρου γενομένου τοῦ πολιτεύματος τῆς Ὀθωμανικῆς Κυβερνήσεως πρὸς τοὺς ὑπηκόους, οὕτω δὲ ἀναψυχῆς δοθείσης εἰς τὸ ἔθνος, οὐ μόνον Σχολεῖα, ἀλλὰ καὶ βιβλιοθήκαι ἤρξαντο σχηματίζεσθαι², προέστησαν τῆς Πατριαρχικῆς Σχολῆς μετὰ Γεράσιμον τὸν Ἀκαρνᾶνα, Ἰάκωβος Μάνος (ἢ Μάνας)³, ὁ Ἀργεῖος, παρατείνας τὴν σχολαρχίαν μέχρι τοῦ 1721⁴, φιλόσοφος καὶ θεολόγος, μετὰ διδασκάλου τῶν γραμ-

(1) Villemain. ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 82.

Σημ. Τότε ὁ μισθὸς τοῦ Σχολάρχου ἦν γρόσια 200 λαμβανόμενα ἐκ τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἐξ Μαρμάρων. Κωνσταντίου κτλ. ἐν τῇ Διατριβῇ ἐνθ. ἀν.

(2) Περί τῆς τοῦ Πατριαρχείου Μεγάλης Βιβλιοθήκης δρ. ἀνωτ. σελ. 16. Τῆς νεωτέρας βιβλιοθήκης τῆς Πατριαρχικῆς Σχολῆς πυρὴν ἐγένετο ἡ τοῦ Νικηφόρου Θεοτόκη ἀφιερωθείσα τῷ 1845 (Βρετοῦ Α', σελ. 245. Σ. Ἀρ.) Ἡ ἐν τῷ Ἀγιοταφικῷ Μετοχίῳ Βιβλιοθήκῃ συνέστη τῷ 1680 ὑπὸ Δοσιθείου Πατριάρχου Ἱεροσολύμων (Θ. Ζωγράφου Ἐπτὰλ. 1864 σ. 244. Σ. Ἀρ.) Ἐτι ἡ Κωνσταντίνου τοῦ Βαρίνου, περὶ ἧς ὅρα Possevin Apparat. sac. pag. 45. 46. καὶ Fabric. Biblioth. graeca T. ΙΑ', 274. (Harles). Σημειώδης ἦν καὶ ἡ τῆς ἐν Χάλκῃ Μονῆς τῆς Ἀγίας Τριάδος, ἧς κατάλογον ἀντέγραψεν ὁ Γερλάχιος, λέγων, ὅτι ὁ Πατριάρχης Μητροφάνης παρεπονέτο, ὅτι ἐκλέπτοντο τὰ χειρόγραφα ἐξ αὐτῆς. Turcograec. σελ. 498. 542. Αἱ λαμπραὶ τῶν ἡγεμονικῶν οἰκῶν ὡς Νικολάου Μαυροκορδάτου τῷ 1721 (Δ. Προκ. παρὰ Φαβρ. ΙΑ', 522) καὶ τῶν πλουσιῶν, ὡς περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς ἐνεσώσης Ἐκατ. ἐν Θεραπεῖσι ἡ τοῦ Δημητρίου Μάνου Ποστελνίκου (πατρός τῆς Κυρίας Ν. Ἀριστάρχου) μεταφράσαντος εἰς τὴν Ἑλληνικὴν τὸ Λεξικὸν τῆς Γαλλικῆς Ἀκαδημίας· καὶ ἡ τοῦ Πειζαδῆ Κωνσταντίνου τοῦ Μουρούζη, υἱοῦ Ἀλεξάνδρου Μουρούζη (Σ. Ἀρ.). Ἐτι αἱ ἐν Ἰωαννίνοις δύο Βιβλιοθήκαι μετὰ Μουσείου τῆς Φυσικῆς (Πανδ. Ζ', 85), αἱ ἐν Ἀθῶν, Χίῳ, Βουκουρεστίῳ, καὶ Ἰασίῳ (Πανδ. Ε', 237)· αὗται ὅμως τῶν περιστάσεων ἕνεκα τῶν μετὰ ταῦτα κατεστράφησαν.

(3) Παρὰ Fabric. ΙΑ', 545. Μελετ. Ἐκκλ. Ἱστορ. Δ', 439. Βρετοῦ Α', 249. Ἐδίδαξε τότε, φαίνεται, καὶ ὁ τρανόφθογγος Ἡλίας ὁ Μηλιάτης ἐπὶ Γαδριῇλ Πατριάρχου τῷ 1701 ἐγκραταστάς. (Ἀνθίμου Μαζαράκη Βιογραφ. Κεφαλληνῶν σελ. 43. Πανδ. ΙΒ', 589.

(4) Μετὰ τὸ 1719 ἐσχολάρχει, ὡς ἐξάγεται ἐκ τινος Λόγου ἐγκωμιαστικοῦ Ἰωάννου τοῦ Λεσβίου εἰς Νικόλαον Μαυροκορδάτον (παρ' ἐμοὶ ἀποκει-

ματικῶν καὶ ἐγκυκλίων Καλλινίκου τοῦ ἐκ Νάξου, εἶτα Ἡρακλείας Μητροπολίτου προχειρισθέντος ¹. Μετὰ τούτους τῆς Σχολῆς ἡγήσατο ὁ Ἰακώβου ἀκροατῆς, Λογοθέτης γενικοῦ, Ἀντώνιος ὁ Βυζάντιος τῷ 1721 ², καὶ πολλῆς ἀν εἶη ὠφελείας πρόξενος, εἰμὴ γε κομιδῇ νέος κατὰ τὸν Δημήτριον Προκοπίου ἐξ ἀνθρώπων ἐγένετο. Μετ' αὐτὸν προέστη ὁ ἐπ' ἀκροάσει τῶν ἐν Παταβίῳ σοφῶν ἐπ' ὀλίγον χρόνον ἀπελθὼν τούτου αὐτάδελφος Χουρμούζιος· τοῦτον ἁώρως ἀποθάνοντα διεδέξατο ὁ ἀκροατῆς Καρυοφύλλου καὶ Ἀλεξάνδρου μέγας Χαρτοφύλαξ Σπανδωνῆς, γέρον ἥδη, ἀποβιώσας τῷ 1726 ³. Μετὰ Σπανδωνῆν προέστη τῆς Σχολῆς Δωρόθεος ὁ Λέσβιος, ὁ καὶ Μέγας Πρωτοσύγκελος, ἀκροατῆς Ἰακώβου ⁴, μετὰ δὲ τοῦτον Ἰωάννης ὁ Λέσβιος, ὁ καὶ Τζανῆς (ἐξ οὗ οἱ Τζανέται Φαναριῶται) ἀκροατῆς Ἰακώβου, φιλόσοφος περιπατητικὸς καὶ τῷ τοῦ μεγάλου Πριμικηρίου ὀφφικίῳ τετιμημένος ⁵, μετὰ διδασκάλου τῶν γραμματικῶν καὶ ἐγκυκλίων Ἀζαρίου τοῦ Τζιγάλα ἐκ Θήρας (Σαντορήνης) ⁶. Τοῦτον τῷ 1744 διεδέξατο Ναθαναὴλ Κλονάρης ὁ ἐκ Χίου, ὕστερον Ἐφέσου Μητροπολίτης, μεθ' οὗ (1749) ὁ μέγας Ἐκκλησιάρχης καὶ δεινὸς γραμματεὺς τοῦ Πατριαρχείου Νικόλαος ⁷ Κριτίας ὁ ἐκ Προύσσης, ἀ-

---

μένει ἀνεκδότῳ καὶ συντεταγμένῳ μετὰ τὸ 1718). « καὶ τὰ μὲν πρῶτα ὑπὸ ἐλλογίμῳ καθηγητῇ τῷ ἐξ Ἀργους κυρῷ Ἰακώβῳ, τῷ καὶ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Πατριαρχικῆς ἐς δεῦρο προϊσταμένῳ Σχολῆς. . . » §. 5. πρὸλ. Fabric. ἐνθ. ἀνωτ. (1) Ὁ αὐτὸς λέγεται καὶ Σχολάρχης τῆς Σχολῆς. Δημ. Προκοπίου παρὰ Fabric IA', 543 (Σ. Ἀρ.)

(2) Αὐτόθι IA', 535. 545 (Σ. Ἀρ.)

(3) Ὁ Σπανδωνῆς κατὰ τὸν Δημ. Προκοπίου (παρὰ Fabric ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 515.) ἐδίδαξεν ἐν τῇ Σχολῇ πρὸ τοῦ 1721· ἥδη φαίνεται σχολαρχῶν τὸ β'. (Σ. Αρ.) (4) Περί Δωροθέου τοῦ Λεσβίου ὄρα Σοφ. Κ. Οἰκ. Εὐγενίου τοῦ Βουλγάρεως Ἐπιστολὴ πρὸς Ἰωάννην τὸν Τζανέτην ἐν Χρυσάλλ. (Ἀθηνῶν), τεύχ. ΟΖ', 404 ἐν σημ. β'.

(5) Τούτου εὐρηται (παρ' ἐμοὶ ἀνεκδοτοί) Λόγος ἐγκωμιαστικὸς εἰς Νικόλαον Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτον.

(6) Ἐν τινι Ἀριτζιανῷ κώδῃ εὐρηται: « Ἀζαρίου Τζιγάλα μονόστιχα πρὸς τοὺς Ἐκλαμπροτάτους Μπεϊζαδέδας τοῦ Μιχαὴλ Βοεβόδα παραινετικά κατὰ στοιχεῖον. » Ἐν τέλει δὲ, συνετέθησαν οὗτοι οἱ στίχοι παρὰ Ἀζαρίου Τζιγάλα ἐν Σαντορήνῃ ἐν ἔτει 1747, καὶ ὕστερον 1731.

(7) Ἰωάννου Πρωΐου ἔγγραφο. σημ.

κροατῆς καὶ τοῦ Ἰακώβου καὶ Ἀντωνίου, προσὰς τῆς Σχολῆς μετὰ διδασκάλου τῶν γραμματικῶν καὶ ἐγκυκλίων Γεωργίου τοῦ Βυζαντίου περὶ τὰ δώδεκα ἔτη, διὰ τι σκάνδαλον ἀναφυὲν τῇ Ἐκκλησίᾳ τῷ 1751 ἐν Κατιρλί τῆς Βιθυνίας παραιτησάμενος¹. Τοῦτον διεδέξατο ἐπὶ ἔτη δέκα Ἀναγίας ὁ Ἀντιπάριος τῷ 1752, δεινὸς γραμματικὸς, πολύφυλλον συντάξας βιβλίον, τὸ περὶ Μορίων τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης ἀξιόλογον σύγγραμμα, *Σπλάγχχνος Γραμματικῆς* ἐπιγραφόμενον, ὅτε καὶ ἡ Σχολὴ ἐκαλεῖτο *Ἀκαδημία*². τοῦτον δὲ ὁ ἀπὸ τῆς Ἀθωνιάδος Ἀκαδημίας προσκληθεὶς τῷ 1759 ἔτει ἐπὶ μῆνας ἑπτακαίδεκα κλεινὸς Εὐγένιος ὁ Βούλγαρις, ὕστερον Σλαβινίου καὶ Χερσῶνος Ἀρχιεπίσκοπος ἐν Ῥωσσίᾳ³. μεθ' ὃν τῆς Σχολῆς στερηθείσης Εὐγενίου καὶ τῶν κατ' ἐκλεκτικὴν μέθοδον φιλοσοφικῶν μαθημάτων ἡγήσατο εἰς τὰ γραμμικά Γεώργιος ὁ Βυζάντιος, ὁ καὶ πρότερον διδάξας, ἀκροατῆς Κριτίου· τοῦτον δὲ διεδέξατο τῷ 1765 Παναγιώτης ὁ Βυζάντιος, καὶ

---

(1) Περὶ τοῦ Κριτίου ὁ Ζαβίρας σημειοῖ· «Κριτίας· οὗτος ἐγεννήθη εἰς τὴν Προῦσσαν τῆς Βιθυνίας, ἡκροάσατο τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει σοφοὺς, ὅπου μετὰ καιρὸν κατέστη διδάσκαλος καὶ ἐδίδαξε μὲ μεγάλην φήμην καὶ ἔπαινον· ἐγένετο ὕστερον καὶ μέγας Ἐκκλησιάρχης τῆς Μ. Ἐκκλησίας. ἦτον ἀνὴρ δραστήριος καὶ ἐν τοῖς τοῦ περιπάτου λίαν ἐξησκημένος, ῥήτωρ γλαφυρώτατος, εἰδήμων τῆς Ἑλληνικῆς, Λατινικῆς καὶ Τουρκικῆς διαλέκτου· μετέφρασεν οὗτος τὴν Λογικὴν τοῦ Κορυδαλέως εἰς τὴν τῶν Ὁθωμανῶν διάλεκτον· μετέφρασε τὴν διόπτραν τοῦ Ἀριστοτέλους· Κορδερίου τὰ Προλεγόμενα εἰς τὸν Ἀρεοπαγίτην· ὁ κόμης Ζινζεντῶφ, ὁ ἀρχηγὸς τῆς αἵρέσεως τῶν λεγομένων Ἐρνχουτεράνων ἔπεμψε πρὸς τὸν Πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως Παΐσιον κατὰ μίμησιν τῶν ἐν Τυβίγγῃ Λουθηρανιστῶν πρεσβείαν μὲ τὰ ἄρθρα τῆς αἵρέσεως αὐτοῦ. Ὁ δὲ Πατριάρχης ἀντὶ ἀποκρίσεως ἔδωκε τῷ πρέσβει διὰ τοῦ Κριτίου ἐν συστατικῶν γράμμα ὑπογεγραμμένον ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Πατριάρχου καὶ τοῦ Κριτίου πρὸς πάντας τοὺς Πατριάρχας, Ἀρχιεπισκόπους καὶ Ἐπισκόπους τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, εἰς τὸ ὅποσον περιέχεται ἡ διαφορά τῶν δογμάτων τῆς αἵρέσεως.» Ἡ σημείωσις αὕτη ἐκ τοῦ πολυτίμου χειρογράφου τοῦ Ζαβίρα ὀφείλεται τῷ Κ. Σοφ. Κ. Οἰκονόμῳ εὐαρεστηθέντι, ἵνα μετὰ τινων καὶ ἄλλων ἀποστείλῃ μοι αὐτήν. Περὶ τῆς αἵρέσεως τῶν Ἐρνχουτεράνων καὶ περὶ τοῦ Κριτίου δρᾷ Μελετίου Ἐκκλ. Ἱστορ. Δ', 122. 146.

(2) Βρετοῦ Β', ἀρ. 124.

(3) Κ. Οἰκονόμου περὶ τῶν Ο'. Δ', 819.

τούτον Ἰωακείμ ὁ Ἀντιπάριος, τούτον ὁ Βιζύης Γεράσιμος, τοῦτον δὲ τῷ 1770 Χρῦσανθος ὁ Αἰτωλὸς, τοῦτον δὲ τῷ 1774 Ἡλίας ὁ Κύπριος ἀκροατὴς Κριτίου. Κατὰ δὲ τὸ 1775, μᾶλλον δὲ τὸ 1777¹, παρὰ τὴν Πατριαρχικὴν Σχολὴν συνέστη καὶ ἑτέρα τῶν φιλοσοφικῶν μαθημάτων, ἧς προέστη μέχρι τοῦ 1790 Σέργιος Μακράκιος ὁ ἐξ Ἀγράφων². Τῆς δὲ Πατριαρχικῆς Σχολῆς, εἰς τὰ γραμματικὰ πιθανῶς περιοριζομένης, προέστη (1774—1777) Ἡλίας ὁ Κύπριος, μεθ' ὃν ὁ ἐκ Σηλυβρίας Ἀρσένιος (1777—1779) μεθ' ὑποδιδασκάλου τοῦ Βασιλείου³. Τὸν Ἀρσένιον διεδέξατο αὖθις Ἡλίας ὁ Κύπριος (1779—1786), ὃν μετὰ ἑπτὰ ἔτη διεδέξατο Μαρθαῖος ὁ ἐκ Γάνου καὶ Χώρας (1787—1789). Τῷ δὲ 1790 διχλυθείσης τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς ὁ ταύτης προϊστάμενος Σέργιος φαίνεται μεταβὰς εἰς τὴν Πατριαρχικὴν ὡς Σχολάρχης (1790—1793), ὃν διεδέξατο ὁ Μακάριος (1793—1796) μετὰ διδασκάλου τῶν γραμματικῶν τοῦ Θεοδοσίου (1793—1796) καὶ τρίτου διδασκάλου τοῦ Δημητρίου (1793—1797)⁴. Τῷ δὲ 1797 προέστη τῆς Σχολῆς ὁ Λογοθέτης γενικοῦ ἐκ Κύπρου ὁρμώμενος Φώτιος. Εἷτα δὲ (1797—1798) ἐξ ἀναφέ-

(1) Σ. Ἀρ.

(2) «Ὦν μὲν οὖν τὰ φιλόσοφα (λέγει ὁ γεγραπὸς Κωνσταντῖος· ἐν τῇ ἐκ-
δεδομένη Διατριβῇ ἐν τῇ Περιοδικῇ) ἐκ πολλοῦ πολλοῖς ποθεινὰ καὶ περι-
σπούδαστα, ὡς χρόνον ἱκανόν σεσιγηκότα· τίς γὰρ τῶν παρ' ἡμῖν φιλεπιστη-
μόνων οὐχὶ περὶ πολλοῦ ἐποιήσατο τῶν τῆς φιλοσοφίας μελετημάτων καὶ
λόγων τυχεῖν; Ἐκ δὲ τούτου συνέτρεχον (αὐτόπται γεγόναμεν) ὅσοι ἐν Ἐκ-
κλησιαστικαῖς τάξεσιν, ἐν τε ἐπαγγέλμασι διδασκάλων, ἐν ἀρχιερατικοῖς ἔτι
βαθμοῖς ἴδρυντο, ἐξ ὧν καὶ ὁ εὐπαίδευτος Σμύρνης Προκόπιος, ὁ κατὰ τὸ
1784 ἔτος ἀρθεὶς ἐπὶ τὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως θρόνον, ἐπ' ἀκροάσει
τῶν κατὰ νεωτέραν θεωρίαν φιλοσοφικῶν μαθημάτων, ἀπὸ τε τῆς Λο-
γικῆς καὶ τῶν ἐφεξῆς βαθυτέρων. Παρέτεινε δὲ ἡ Σχολὴ αὕτη διδάσκουσα
παρ' αὐτοῦ τοῦ Σεργίου τὰ τῶν μαθημάτων φιλόσοφα μέχρι τοῦ 1790 ἑ-
τους, καθ' ὃν χρόνον ἅμα τῇ καθαιρέσει τοῦ οἴκου, ἐν ᾧ ταῦτα ἐδίδασκον-
το, συγκαθέρρησαν καὶ τὰ παυσάμενα.»

(3) Τούτοις συνάδει καὶ Σ. Ἀρ.

(4) Ἴσως ἡ διάλυσις αὕτη ἐξηγεῖ τὸν λόγον, δι' ὃν ἀπὸ τοῦ 1789—1790
ἦν διδάσκαλος τῶν γραμματικῶν ὁ Ἀρσένιος, ἀπὸ τοῦ 1793 ὁ Θεοδοσίος,
ἐν ᾧ ἀπὸ 1790—1793 οὐδεὶς φαίνεται τοιοῦτος Σ. Ἀρ.

ρονται διδάσκαλοι, δύο μὲν πρῶτοι (ἴσως φιλόσοφος καὶ μαθηματικός) Μακάριος καὶ Ματθαῖος, δύο δεῦτεροι (ἴσως τῶν γραμματικῶν) Μακάριος καὶ Γαβριήλ, καὶ δύο τρίτοι (ἴσως τῶν κατωτέρων τάξεων) Δαμασκηνὸς καὶ Ἀνανίας.

Κατὰ ταῦτα ἔβαινε προαγομένη ἡ Σχολὴ καὶ κατὰ τὴν ἐφεξῆς 10^η ἑκατονταετηρίδα (1800—), ὅτε (τῷ 1803) φιλοτιμίᾳ τῶν φιλοκάλων Φαναριωτῶν μετοικησάντων εἰς τὰς τοῦ Βοσπόρου ἀκτὰς, ἰδίᾳ δὲ Δημητρίου τοῦ Μουρούζη¹, καὶ ὅλου τοῦ κλήρου μετετέθη ἡ Σχολὴ (μεινάσης τῆς προκαταρκτικῆς ἐν Φαναρίῳ)² κατὰ τὴν Ξηρὰν Κρήνην (Κουροῦ-Τσεσμέ)³ ἐν τῷ πρότερον οἴκῳ τοῦ Αὐθέντου Ἀλεξάνδρου τοῦ Μαυροκορδάτου, Σχολάρχης δ' ἀνεδείχθη ὁ ἐν

(1) Πλὴν τοῦ περὶ ταύτης Χατίου εὐρισκομένου ἐν τῇ Μ. τοῦ Γένους Σχολῇ, εὑρηται ἐν τινι τῶν παρ' ἐμοὶ χειρογράφων « Μετάφρασις τοῦ πρὸς τὸν Ἐκλαμπρότατον Πεγζαδὲν Δημήτριον Μουρούζην ἐκδοθέντος βασιλικοῦ χατλίδικου ὁρίσμου, δι' οὗ διωρίσθη ἡ Ἐκλαμπρότης τοῦ ναζήρης καὶ προστάτης τῶν ἐν βασιλευούσῃ πρὸς περιθαλψίν τῶν ἀπόρων καὶ ἀσθενῶν, καὶ πρὸς ἐπίδοσιν τῆς ἱατρικῆς ἐπιστήμης νοσοκομείων καὶ σπουδαστηρίων ἱατρικῶν τὸ Χατίον ἄρχεται (ἐν μεταφράσει) οὕτω: « Ἐγκριτε τῶν Προϋχόντων τοῦ γένους τοῦ Μεσσία, Δημήτρίε Μουρούζη Πεγζαδὲ, αὐξυνθεῖν ἡ ἀγγέλοιά σου. Φθάνοντος τοῦ ὑψηλοῦ βασιλικοῦ μου τούτου σημείου γνωστὸν ἔστω σοι, ὅτι . . . » ἐν τέλει δὲ « ἐφ' ᾧ ἐξεδόθη καὶ ὁ παρὼν ὑψηλὸς μου ὁρίσμος, ὅστις ἀφοῦ φθάσῃ εἰς χεῖράς σου ποιήσον ὡς εἴρηται, πειθόμενος εἰς τὴν ἔννοιαν αὐτοῦ. Οὕτω γίνωσκε, πίστευε τῇ ἱερᾷ βασιλικῇ μου σημείῳ. » Πρβλ. Ἐ. Σταματιάδου Βιογραφ. τῶν Διερχομ. σελ. 160—1.

(2) Ἴσως ἐν αὐτῇ ἐδίδαξε Γεώργιος ὁ Θεραπευανὸς τῷ 1817, καὶ ὁ Σέργιος πρὸ αὐτοῦ (δρα σελ. 34.) ὑφισταμένης καὶ κατὰ τὸ 1824. (Κωνσταντινίδος σελ. 114 τῆς α' ἐκδ.) καὶ Ἰγνάτιος Ὁθώνιος Σίφιος (γεν. 1768 ἀποθ. 1818) μαθητὴς τοῦ ἐν Πάτμῳ Δανιὴλ, διδάξας περὶ τὰ 1814 πρὸ ἢ μετὰ τὸν Θεραπευανόν, εἴτα Μητροπολίτης Ἐλασσώνος. (Σ. Ἀρ.)

(3) Σκαρ. Βυζαντίου Κωνσταντινούπολις Β', 108. Ἦδη ἀπὸ τοῦ 1769 κατὰ τὸ Σιγγίλιον τῆς α' Μαρτίου ἡ Σχολὴ τὸν μὲν χειμῶνα ἔδει νὰ μένῃ ἐν Φαναρίῳ, τὸ δὲ θέρος ἐν Ξηροκρήνῃ ἀκολουθῶν μεταφέρετο τὸ θέρος ὅτε μὲν (1783) εἰς τὴν ἐν Πριγκήπῳ Μονὴν τοῦ Ἀγίου Νικολάου, ὅτε δὲ εἰς Θεραπεῖα (1793), εἰς τὰς νήσους (1794), ἕως οὗ προσηλωμένη ἐγένετο τῇ Σχολῇ ἡ ἐν Πριγκήπῳ, ὡς εἴρηται, Μονὴ τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ τῷ 1798. Κωνσταντίου Διατριβ. ἐν τῇ Περιοδικῇ.

Ἰταλία καὶ Γαλλία τὰς νεωτέρας θεωρίας ἀρυσάμενος. Τότε ἤρξατο γί-
γνεσθαι Πιερίαι ὁ Βόσπορος ¹, ἡ δὲ Κωνσταντινούπολις ἔβριθεν (1815)
ἀνδρῶν πολυμαθῶν· ταύτην ἐκάλλυνον Ἡγεμόνες, Ἀρχιερεῖς, πεπαι-
δευμένοι, ἄρχοντες καὶ ἄλλοι πλοῦτον κεκτημένοι πολλὴν καὶ οὐ τὸν
τυχόντα μαθήσεως, καὶ κρίσιν αὐστηράν ². Τὸν Δωρόθεον διεδέξατο
Στέφανος ὁ Δούγκας, καὶ τοῦτον ὁ ἀπὸ Σμύρνης προσκληθεὶς Κ.
Κούμας ἐπὶ Κυρίλλου τοῦ ΣΤ' τῷ 1813 μετὰ διδασκάλου τῶν γραμ-
ματικῶν Νικολάου τοῦ Λογάδου. Μετὰ δὲ τοῦτον Σαμουήλ ὁ Κύπριος
ἐν Φαναρίῳ τῆς Σχολῆς μετατεθείσης, παιδείας παντοδαπῆς καὶ λό-
γων εὖ ἥκων, μετὰ δὲ τοῦτον Νικόλαος ὁ Λογάδης ὡς Σχολάρχης.
Μετὰ δὲ τοῦτον ἀώρως ἀποθανόντα αὐθις Σαμουήλ ὁ Κύπριος (1839)
ἐκουσίως τῆς Μητροπόλεως (Μεσημβρίας) παραιτηθεὶς ³.

Ἀπὸ δὲ τῆς γεραρᾶς καὶ πολυχεύμονος ταύτης πηγῆς ἐξερρύησαν
καὶ ἕτεραι μικρότεραι ἀνὰ πάσας σχεδὸν τὰς ἐνορίας τῆς Κωνσταν-
τινουπόλεως. Ἀνέκαθεν ἤδη οἱ εὐπορώτεροι διετήρουν ἐν τοῖς οἴκοις
τῶν διδασκάλους ἰδίους, ἢ αὐτοὺς τούτους τοὺς ἐν τῇ Σχολῇ διδά-
σκοντας παρελάμβανον ἐπὶ διδασκαλίᾳ τῶν τέκνων τῶν μετὰ τὴν
ἀφθονεστέραν ὅμως τῶν φώτων διάχυσιν ἐπειράθησαν οἱ τὰ τῆς
Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Γένους διέποντες, ἵνα κοινότερον καταστήσωσι
τὸ θεῖον τῆς παιδείας κτῆμα, ἵνα φωτισθῶσι τὸ λεγόμενον πολλοὶ
καὶ πληθυνθῇ ἡ χάρις. Καὶ δὴ, εἰμὴ ἀρχιότερον, ἀλλὰ γοῦν προ-
τροπῇ Σαμουήλ τοῦ Α' Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως τῷ 1764

(1) Κούμα Ἱστορ. ἀνθρ. πράξ. IB', 575.

(2) Λογίου 'Ερμού ἔτ. 1817 σελ. 44. Περιγηγῆς τις ἀναφέρει ὅτι, πα-
ρέστησαν τοὺς Πέρσας τοῦ Αἰσχύλου ἐν οἰκίᾳ Φαναριωτικῇ.

(3) Καὶ ταῦτα μὲν ὁ Κωνσταντῖνος ἐκ Κωνσταντινίδος σελ. 449 τῆς 6'
ἐκδ. Ἀπαντῶμεν ὅμως ἐν Κωνσταντινουπόλει κατὰ τὸ 1817 διδάσκοντας
Νεόφυτον τὸν Βάμβαν, Παΐσιον Καραπατᾶν, Κωνσταντῖνον Ψωμάκην, Ἰωάν-
νην Παλαμᾶν (Λογίου 'Ερμού ἔτ. 1817 σελ. 42). τοῦ ἐν Κωνσταντινουπό-
λει (sic) Σχολείου προϊστάτο (1817) ὁ Ἀρχιμανδρίτης Παρθένιος, ἀνθ' οὗ
μετεκαλέσαντο ἐξ Ἰασιού Γεώργιον τὸν Θεραπευανόν (αὐτόθι σελ. 412 καὶ
596). Προκάτοχος αὐτοῦ φαίνεται ὁ Σέργιος, ὅστις τότε μετέβη εἰς Βλαχίαν
(αὐτόθι σελ. 596). Ἐν οἰκίαις περιφανῶν ἐδίδασκεν ὁ ἐν ἔτει 1821 ἀποθα-
νὼν Μητροπολίτης Ἀγχιάλου Εὐγένιος ὁ Ἰθακήσιος (Κωνσταντίου Α' τοῦ
ἀπὸ Σιναίου ἐν ἐφημ. Φιλομαθῶν ἀρ. 468).

συνεστήθησαν Σχολαὶ ἐν Κοντσκαλίῳ, Βλάγκᾳ, Ἀγίῳ Κωνσταντίνῳ τῆς Καρμανίας, Ἰψωμαθείοις, Ἐδινὲ-καποῦ, Ἐγρί-καποῦ, Καντζερλῇ, Ἀραμπατζῇ, Μειδάνῃ, ἐνορία ἀγίου Γεωργίου, Σαρμασίῃ, Σαλμάτομπρούκᾳ, Διπλοκεινίῳ (Μπεσίκ-τασι) καὶ Νεοχωρίῳ τοῦ Βοσπόρου¹. Τῆς ἐν Νεοχωρίῳ Σχολῆς προέστησαν οἱ ἑξῆς: Δοσίθεος (1764—1777), Θεόδουλος (1777), Ἰωάννης (1778), Δαυὶλ (1783), Διονύσιος (1784), Γρηγόριος (1786), Γεώργιος (1790), Σαμουήλ (1792), Στέφανος (1792), Νεόφυτος (1793), Θεοδόσιος (1795), Ζαγοραῖος τις (1797), Μανουήλ (1798) μεθ' ὑποδιδασκάλου, Ἰωάννης (1806), Γεράσιμος (1808), Μελέτιος (1808), Παρθένιος (1816), Θεοδώρητος (1817), Ἰωάννης ὁ ἐκ Σύμης μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Μιχαήλ (1817), Ἀπόστολος (1831), Δημητρακόπουλος (1848)². τῷ δὲ 1785—1804 αὐτόθι ὑφίσταντο δύο Σχολαὶ, Ἑλληνικὴ καὶ κοινὴ³.

Ἐν δὲ Θεραπειοῖς τοῦ Βοσπόρου τῷ 1802 ἢ 1804 συνέστη ἐπιμελείᾳ τοῦ φιλογενεστάτου Δημητρίου τοῦ Μουρούζη Ἑλληνικὴ Σχολή, ἥς προέστη Γεώργιος Στεφάνου ὁ Θεραπειανὸς μαθητὴς Νικολάου Κριτίου. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἡ Σχολὴ ἔδριθε μαθητῶν καὶ μάλιστα ἐκ Πελοποννήσου, πατριωτῶν Γρηγορίου τοῦ Ε'. Ἀπελθόντα δ' εἰς τὰς Ἡγεμονίας (1810 ἢ 1812) τὸν Σχολάρχην Γεώργιον διεδέξατο ὁ μαθητὴς αὐτοῦ Ἀλέξανδρος Ἰω. Ῥαδινός, Θεραπειανός, ὁ ὕστερον ἐν Πάτραις γυμνασιάρχης καὶ τὸν Ἡρόδοτον εἰς τὴν καθομιλουμένην μεταφράσας. Τοῦτον διεδέξατο Ζαχαρίας ὁ Αἰνιάς, πρεσβύτερος, οὗ οἱ τρεῖς υἱοὶ ἐδίδασκον ἰδιαιτέρως ἐν οἴκοις εὐγενῶν⁴. Τὸν Ζαχαρίαν διεδέξατο μαθητὴς τις Παναγώτου Παλαμᾶ ἐκ Μεσολογίου κατὰ τὸ 1821⁵. Ἐκτοτε ἡ Σχολὴ διαλιποῦσα τῶν πε-

(1) Σ. Ἀρ.

(2) Σ. Ἀρ.

(3) Σ. Ἀρ.

(4) Ὁ μὲν Γεώργιος ἐγένετο διδάσκαλος τῶν υἱῶν Κωνσταντίνου Ἀλεξάνδρου Μουρούζη τοῦ ὡς μεγάλου Διερμηνέως κατατομηθέντος τῷ 1824, συγγράφας Γραμματικὴν Ἀριᾶδον ἐπιγραφομένην. (Βρετοῦ Β', ἀρ. 582). Ὁ δὲ Χριστόδουλος ἐπίσης ἐγένετο διδάσκαλος Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου γαμβροῦ τοῦ Ἀλεξάνδρου Μουρούζη. Σημ. Ἰω. Πρωίου Θεραπειανοῦ.

(5) Ἰωσὺς ὁ Κωνσταντίνος Ψωμάκης, ἑλληνιστὴς ἐξοχός· ἐπιστατήσας τῆς

μιστάσεων ἔνεκα μέχρι τοῦ 1835, ἠνοίχθη καὶ αὖθις, ὑφισταμένη μέχρι τῆς σήμερον ἐπίσης καρποφόρος, ὡς καὶ πρότερον· διότι ἐκ ταύτης ἐβλάστησαν, πλὴν ἐτέρων διακριθέντων ἐπὶ πολιτικῇ, ἐκκλησιαστικοῖς ἀξιώμασιν διδασκαλίᾳ καὶ ἐμπορίᾳ, Σχμουήλ ὁ Α' ὁ ἀπὸ Δέρκων, Ἰάκωβος Ρίζος Νερουλός,¹ ὁ ἐρίτιμος καὶ πολλῶν ἀντάξιος νῦν Πρύτανις τοῦ Ἀθήνησι Πανεπιστημίου (1866—7), καὶ καθηγητῆς τῆς Ἀρχαιολογίας, ποιητῆς καλλιθέλαδος, Ἀλέξανδρος Ρ. Παγκαβῆς,² ὁ εἰρημένος Ἀλέξανδρος Ι. Ραδινός, ὁ νῦν εὐκλεῶς Πατριαρχεῦων τὸ β' Κ]πόλεως Γρηγόριος ὁ ΣΤ', διακεκριμένος ἱεράρχης, Σωτήριος ὁ Καλλιάρχης, Δημήτριος Χρηστίδης (Θεραπειανός), πρόφην ὑπουργὸς τῶν οἰκονομικῶν ἐν Ἑλλάδι, Γρηγόριος ὁ παπᾶ Φλέσσας, καὶ πλεῖστοι ἕτεροι.³

Κατὰ δὲ τὸ 1817 ὑπῆρχε Σχολὴ ἐν Παγκαλοχωρίῳ⁴, ἐν Γαλατᾷ τῷ 1820, εἰμὴ καὶ πρότερον,⁵ ἐνθα ἐδίδαξε Σάμιός τις, (ἴσως ὁ ἐν Νεοχωρίῳ Ἰωάννης), εἴτα Γ. Πιτσιπιδίς, εἴτα Πελοπίδας (—1820)⁶. Κατὰ δὲ τὸ 1824 ὑφίσταντο πλὴν τῶν ἀνωτέρω καὶ ἐν Τζουμπαλίῳ, ἐνορίᾳ Μουγουλιωτίσσης, Ταταούλοις, Μεγάλῳ Ρεύματι (Ἀρναούτ-κιοῦ).⁷

(Σημ. Κατὰ δὲ τὸ 1780 Ἀλέξανδρος ὁ ὕψηλάντης προικίσας τὴν ἐν Χάλικῃ Μονὴν τῆς Θεομήτορος ἐπιλεγομένης Καμαριωτίσσης, ἠβούλετο συστήσῃ ἐν αὐτῇ τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων Φροντιστή-

---

διορθώσεως τῆς τότε ἐκδομένης Κιβωτοῦ, Ἑλληνικοῦ Λεξικοῦ, εἰς τὴν σύνταξιν τῆς ὁποίας ἐργάσθησαν (1819. Βρετοῦ Β', ἀρ. 666) Ἰω. Βλαστός, Κρής, Ἰωάννης ἐκ Ζαγοράς, Νικόλαος Λογάδης καὶ Κωνστ. Ψωμάκης ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν κατ' ἀρχάς μὲν Ἰωακείμ ἐκ Πόρου τοῦ Κυζίκου, εἴτα δὲ Νικολάου τοῦ Λογάδου (Σ. Ἀρ.).

(1) Βρετοῦ Β', 334. (Γεν. 1778, μαθητῆς Δανιὴλ τοῦ Φιλιππίδου (Ἡμερολόγ. Βρετοῦ 1867 σελ. 390), διδάσκαλος τῆς νεοελληνικῆς φιλολογίας ἐν Γενεύῃ τῆς Ἑλβετίας τῷ 1825. Σ. Ἀρ.)

(2) Σ. Ἀρ.

(3) Τοῦ αὐτοῦ. Ι. Πρ. Θερ.

(4) Λογίου Ἑρμοῦ ἔτ. 1818 σελ. 162.

(5) Αὐτόθι ἔτ. 1820 σελ. 340—2.

(6) Σ. Ἀρ.

(7) Κωνσταντινιάδος σελ. 114 τῆς α' ἐκδ.

ριον ἢ Ἑλληνομουσεῖον¹. τούτου δὲ μὴ πραγματοποιηθέντος τῶν περιστάσεων ἕνεκα, οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἔμποροι τῷ 1831 φιλογενεῖα καὶ φιλομουσίᾳ κινούμενοι συνέστησαν αὐτόθι τὴν *Ἑλληνικὴν Ἐμπορικὴν Σχολήν*, ἣς πρῶτος Ἀρχιδιδάσκαλος καὶ Διευθυντὴς ἐγένετο Ἀντώνιος ὁ Σιλύμνιος², ὃν μετὰ δύο ἔτη ἀποθανόντα διεδέξαντο τῷ μὲν 1834 προσωρινῶς οἱ ἐν τῇ Σχολῇ διδάσκαλοι, ἐν δὲ Ἰουνίῳ τοῦ αὐτοῦ ἔτους (1834) ὁ ἐκ Σμύρνης προσκληθεὶς Ἀβράμιος Ὁμηρόλης, Καισαρεὺς, μέχρι τοῦ 1839, ὅτε προέστη τῆς Σχολῆς μέχρι τοῦ 1840 Δανιὴλ ὁ Μάγνης, ὃν διεδέξατο ὁ ἐλλόγιμος Ἱερομόναχος Βαρθολομαῖος Κουτλουμουσιανὸς ἐξ Ἰμβρου τῷ 1840 μέχρι τοῦ 1846 διευθύνας. Μετὰ δὲ τὴν τούτου ἀποχώρησιν καὶ τὴν ἐπὶ τινα αὔθις καιρὸν διάλυσιν προέστη αὐτῆς ἀπὸ Σεπτεμβρίου τοῦ 1846 μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ 1847 ὁ Ι. Φιλαλήθης. Μετὰ δὲ ἐτέραν τῆς Σχολῆς διάλυσιν συνέστη καὶ αὔθις τῷ 1849 (15 Αὐγούστου) διευθύνοντος Στεφ. Λεφάκη μέχρι τοῦ 1850, ὃν διεδέξατο Γεράσιμος ὁ Ράζης μέχρι Μαρτίου τοῦ 1851, ὅτε προέστη αὐτῆς ὁ ἐκ Κεφαλληνίας προσκληθεὶς ἐρίτιμος τότε μὲν Ἀρχιμανδρίτης, ἤδη δὲ (ἀπὸ 1 Μαΐου 1866) Μητροπολίτης Σελευκείας Ἄνθιμος Μαζαράκης, εὐδοκίμως διευθύνων αὐτὴν (μετὰ διαλείμματος ἐνιαυσίου ἀπὸ Ἰουνίου τοῦ 1855 μέχρι τῆς αὐτῆς ἐποχῆς τοῦ 1866, ὅτε διηύθυνεν ὁ ἐκ Τραπεζοῦντος Κωνσταντῖνος Ἐκνθόπουλος) ἀπὸ τοῦ 1851 μέχρι τῆς σήμερον³.

Ταύτης δὲ ἀπέναντι ἐπὶ τοῦ ἐτέρου λόφου ἡ ἱερὰ Ἰδρυται *Θεολογικὴ Σχολή* τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας ἐν τῇ μονῇ τῆς Παναγίας Τριάδος· καὶ πρότερον μὲν προνοία τῆς Μ. Ἐκκλησίας συνέστη τῷ 1839 ἐν Φαναρίῳ Θεολογικὴ Σχολή ἐπὶ Γρηγορίου ΣΤ΄

(1) Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανοῦ Ὑπόμνημα Ἱστορικὸν περὶ τῆς ἐν Χάλκῃ Μονῆς τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου, σελ. 56.

(2) Αὐτόθι σελ. 119—127.

(3) Ὑπὸ Ἀνθίμῳ τῷ Μαζαράκῃ, τῷ Σεβασμιωτάτῳ Μητροπολίτῃ Σελευκείας, σεβαστῷ πατρὶ καὶ ἰθύντορι, καὶ ἡ ἐμὴ ἀσθένεια ἀπὸ ἐτῶν ἐπτά τὴν τῶν Ἑλληνικῶν διδασκαλίαν ἐλλήφεν. Περὶ τῆς σχολῆς ταύτης ὄρα Ἀνδρέου Σπαθάρη, πρῶην συναδέλφου ἐν τῇ Σχολῇ, Λόγον ἐν τῇ ἐνάρξει τῶν ἐξετάσεων τοῦ 1864, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1864.

Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, ἥς προέστη ὁ ἐκ τῆς πατρίδος του Ἰμβρου προσκληθεὶς Βαρθολομαῖος ὁ Κουτλουμουσιανός, κληρικὸς ἐλλόγιμος, διδάξας ἐπὶ ἓν ἔτος μετὰ Λεοντίου Ἱεροκλήρυκος Ἀγιορείτου καὶ τινος ἐτέρου¹. Διαλυθείσης δὲ μετὰ ἓν ἔτος τῆς πρώτης ταύτης Θεολογικῆς Σχολῆς συνέστη ἡ δευτέρα αὕτη ἐν Χάλκῃ, ἥς ἀπὸ τέλους τοῦ 1844 πρῶτος Σχολάρχης ἐγένετο ὁ μουσοτραφὴς τότε μὲν ἱερομόναχος, ὕστερον δὲ Μητροπολίτης Σταυρουπόλεως Κωνσταντῖνος ὁ Τυπάλδος ἐκ Κεφαλληνίας δρμώμενος, ἐπὶ εἰκοσαετίαν σχεδὸν διευθύνας τὸ ἱερὸν τοῦτο φυτώριον, πλείστους μαθητὰς παρασκευάσας, ἐν οἷς καὶ ἱεράρχαι λόγου ἄξιοι καὶ Θεολόγοι καὶ κληρικοὶ οὐκ ὀλίγοι τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ τῷ ἔθνει πολλὴν τὴν ὠφέλειαν παρέχουσιν².)

Τοιαύτη ἐγένετο ἡ γεραρὰ *Πατριαρχικὴ (Μεγάλῃ τοῦ Γένους) Σχολῇ* μετὰ τῶν θυγατέρων αὐτῆς· προστατευομένη αἰέποτε ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας ἀνέδειξεν ἀπ' αἰώνων ἄνδρας ἐπισήμους ἐπ' ἀρετῇ καὶ παιδείᾳ· αἱ ἐξ αὐτῆς ἐξερχόμεναι ἀκτῖνες ἐφώτιζον τὸ ἔθνος, ἀνέδειξαν τοσοῦτους ἱεράρχας κοσμήσαντας τὴν Ἐκκλησίαν³, καὶ λαϊκοὺς τιμήσαντας ἐσαεὶ τὸ ἔθνος αὐτῶν. Τὸν Μέγαν Λογοθέτην *Ἰέρακα*⁴, τὸν *Ἰουλιανὸν ἢ Γουλιανὸν* (1757)⁵, τοὺς *Νικοσίους, Μαυροκορδάτους*⁶, *Υψηλάντας, Γκίκας, Καλλιμάχας*⁷, *Καρα-*

(1) Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανοῦ ὑπόμνημα περὶ τῆς ἐν Χάλκῃ Μονῆς κ.τ.λ· σελ. 129.

(2) Ὅρα «Τὸ ἐσχάτως ἐκδοθὲν Πατριαρχικὸν καὶ Συνοδικὸν Σιγγιλιῶδες γράμμα τῆς Ἱερᾶς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς τοῦ Χριστοῦ Μ. Ἐκκλησίας μετὰ τοῦ Ὁργανικοῦ Κανονισμοῦ τῆς Σχολῆς· ἐν Κωνσταντινουπόλει 1845 σελ. 2. 3.» Ἐν αὐτῇ ἀπὸ πολλῶν ἤδη ἐτῶν τὴν τῶν Ἑλληνικῶν διδασκαλίαν εὐδοκίμως εἴληφεν ὁ ἐμοὶ τριφίλητος καὶ χαριέστατος Ἥλιος ὁ Τανταλίδης.

(3) Ὡς Κωνσταντῖνον Α΄. τὸν ἀπὸ Σιναίου· ὅρα τοῦ αὐτοῦ ἐν ἐφημ. Φιλομαθῶν ἀρ. 464—468. (4) ἔνθα ἀνωτέρω σελ. 18.

(5) Τοῦτου εὐρηται «Λύσεις εἰς τὰ ἄπορα τοῦ πρώτου καὶ δευτέρου βιβλίου Μωϋσέως» ἐν χειρ. ὑπ' ἀρ. 263 τῆς τοῦ Ἀγιοταφίτικοῦ Μετοχίου Βιβλιοθήκης.

(6) Ἰδίως τὸν Ἀλέξανδρον καὶ Νικόλαον (Βρετοῦ Β΄. 303).

(7) Ὁ Σκαρλάτος Καλλιμάχης ἔγραψε περὶ τὸ 1840 Λεξικὸν Ἀραβοελληνικὸν μετὰ ἀνέκδοτον Σ. Ἀρ.

τζάδας, Σούτσους, Μουρούζας, Ἀργυροπούλους, Χατζερήδας, Μαυρογένεις, Μάρους¹, Τζανέτας, Ἀριστάρχας, Σχινᾶς², Μουσούρους, καὶ ἑτέρους πλείστους³ τοὺς Φαναριώτας· ἄνδρας, τῶν ὁποίων ἀγνοεῖ τις τί μᾶλλον νὰ θαυμάσῃ, τὴν φιλοπατρίαν ἐν τοιούτοις χαλεποῖς χρόνοις, ἢ τὴν μεγίστην ἱκανότητα, ἣν ἀνέπτυξαν, καὶ ἑαυτοὺς τιμῆσαντες καὶ τὸ ἔθνος αὐτῶν κατὰ διαφόρους περιστάσεις ἀνυπολογίστων δεινῶν ἀπαλλάξαντες! Ὅποια μάθησις καὶ παιδεία ἐκόσμει τοὺς πλείστους αὐτῶν! Κάτοχοι τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης εἰς τὸν ἀνώτατον βαθμὸν, λαλοῦντες καὶ γράφοντες αὐτὴν ὅσον δυστυχῶς καὶ νῦν ἔτι ὀλίγιστοι τῶν ἡμετέρων, εἰδήμονες τῶν κυριωτέρων Εὐρωπαϊκῶν καὶ Ἀσιατικῶν γλωσσῶν, κάτοχοι τῆς φιλοσοφίας καὶ τῶν ἐπιστημῶν, κατέλιπον ἡμῖν διάφορα συγγράμματα, ἐν οἷς δὲν διαλάμπει μόνον ἡ μάθησις, ἀλλὰ καὶ ἡ φιλοπατρία, ἡ εὐσέβεια, ἡ ἀρετὴ ἐνὶ λόγῳ⁴.»

(1) Μάνος Δημητριάδης ἐπιτετραμμένος τῆς Υ Π. ἐν Παρίσις, ἑλληνιστὴς ἄριστος, συνετέλεσεν εἰς τὴν ἔκδοσιν τῆς Κιβωτοῦ καὶ τοῦ Θησαυροῦ τοῦ Ἑρρίκου Στεφάνου (1848—1830). Γεώργιος Μάνος συνέγραψε Γαλλιστὴ Γεωγραφίαν (1826) καὶ Ἱστορίαν (1830) τῆς Ἑλλάδος, ἐγένετο καὶ Καθηγητὴς τῆς νεωτέρας Ἑλληνικῆς ἐν τῇ ἐν Παρίσις Ἀθηναίῳ τῇ 1825. Σ. Α' ρ.

(2) Μιχαὴλ Σχινᾶς, καθηγητὴς ἐγένετο τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης ἐν Παρίσις τῇ 1828. (Σ. Ἀρ.) Ὁ Δημήτριος ἦν ἑλληνομαθὴς (Βρετοῦ Β' 238—9).

(3) Βασίλειος τις ἱατρὸς ἐκ Νεοχωρίου (1845) συνέγραψεν Ἱστορίαν τῆς Ἰατρικῆς, πράγματιαν περὶ Μουσικῆς τέως ἀνέκδοτον καὶ ἄλλα. Ἀνδρόνικος Βυζάντιος (ΙΖ' ἑκατ.) μέγας χαρτοφύλαξ λόγιος (Μελετ. Ἑκκλ. Ἱστορ. Δ. 67). Ἰωάννης Πορφύριτης (ΙΖ' ἑκατ.) λόγιος καὶ Θεολόγος (αὐτόθι Δ. 70). (Λόγιος ἐν Κωνσταντινουπόλει τῇ 1737 ἦν καὶ ὁ Ἀθανάσιος ὁ Δοροστάμος Ἀρχιμανδρίτης τῆς Μ. Ἐκκλησίας γράψας περὶ τῆς καταστάσεως τῶν Χριστιανῶν τῆς Ἀνατολῆς τῇ 1737 Σ. Ἀρ.)

(4) Ἐπ. Σταματιάδου Βιογρ. τῶν Ἑλλ. Διερμηνέων κτλ. σελ. 27 Σ. Βυζαντίου. Κωνσταντινούπολις Α'. 572.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

ΤΑ ΕΝ ΤΑΙΣ ΕΠΑΡΧΙΑΙΣ ΤΟΥ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ.

1) Τὰ ἐν ταῖς Εὐρωπαϊκαῖς ἐπαρχίαις.

Ἀπὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως μεταβαίνοντες εἰς τὰς διαφόρους τοῦ Ὀθωμανικοῦ Κράτους Ἐπαρχίας εὐρίσκομεν τοὺς Ἀρχιερεῖς οὕτω τοῦ ποιμνίου προεστῶτας, ὡς τὸν Πατριάρχην ἐν τῇ βασιλευούσῃ. Ὡς δὲ παρὰ τούτῳ, οὕτω καὶ παρ' ἐκείνοις ἐκασταχοῦ παρίστατο καὶ ἑτέρα τις κοσμικὴ Ἀρχή, ἡ τῶν Προεστώτων ἢ Δημογερόντων, οἵτινες μετὰ τοῦ Ἀρχιερέως ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐκυβέρνην τὰ κοινὰ τῶν Χριστιανῶν. Οἱ Ἀρχιερεῖς ὅμως, ὡς εἴρηται ¹, κατὰ τὸ πλεῖστον μέρος ἦσαν παιδεῖας κάτοχοι, ἔστιν ὅτε οὐ μικρᾶς διὰ αὐτῆς ἔτι τῆς ἀλώσεως μέχρι τῶν τελευταίων χρόνων καὶ Πατριάρχαι λογιώτατοι ἐκόσμησαν τοὺς θρόνους τῶν Χρυσοστόμων καὶ Γρηγορίων καὶ Ἀθανασίων, Ἀρχιερεῖς δὲ πλείστοι ὅσοι, ἄνδρες λόγιοι, συγγραφεῖς φιλοπονώτατοι, μὴ ἐντροφῶντες ἐν βιβλιοθήκαις πλουσίαις, ἐφάνησαν ἀντάξιοι τὴν παιδείαν καὶ τὸν ζῆλον τῶν ἀρχαίων τῆς Ἐκκλησίας Πατέρων². Τινὲς μάλιστα αὐτῶν καὶ Σχολὰς ἐν ταῖς

---

(1) Ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 13.

(2) Πατριάρχαι: Μάξιμος ὁγδοὺς μετὰ τὴν ἄλωσιν (1488), Ἰερεμίας ὁ Β' ὁ Τρανὸς ἐξ Ἀγχιάλου (1580), Μελέτιος ὁ Πηγᾶς Ἀλεξανδρείας (1590), Μητροφάνης Κ]πόλεως ὁ ἀπὸ Καισαρείας (1588), Κύριλλος Λούκαρις Κ]πόλεως (1630), Ἀθανάσιος ὁ Πατελάριος Κ]πόλεως (1680), Θεοφάνης ὁ Ἱεροσολύμων (1610) (Σ. Βλασοπούλου υπεράσπισις τῆς γραικ. Ἐκκλησίας σελ. ιη'), Νεκτάριος ὁ Ἱεροσολύμων (1660), Γεράσιμος ὁ Ἀλεξανδρείας (1680), Δοσίθεος ὁ Ἱεροσολύμων (1690), Χρύσανθος ὁ Νοταρᾶς Ἱεροσολύμων (1710), Κοσμάς ὁ Ἀλεξανδρείας (1719) (γράφας περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ Πάπα ἐν χειρ. ὑπ' ἀρ. 299 τῆς τοῦ Ἀγιοταφ. Μετοχ. Βιβλιοθήκης), Σωφρόνιος ὁ Κ]πόλεως (1780), Ἀνθιμος ὁ Ἱεροσολύμων (1780) (Βρετοῦ Β', 240), Σαμουήλ Κ]πό-

παροικίαις διετήρουν καὶ αὐτοὶ τὰ τέκνα τοῦ ποιμνίου ἐδίδασκον ¹. Καὶ οἱ μὲν κάτοικοι τῶν παραλίων πόλεων ναυτίλοι ἢ ἔμποροι με-

λεως ὁ ἀπὸ Δέρκων (1764), Ἐφραίμ ὁ Ἱεροσολύμων (1767), Κύριλλος Κ]πόλεως ὁ ἀπὸ Ἀδριανουπόλεως (1821), Γρηγόριος ὁ Ε' Κ]πόλεως (1821), Κωνσάντιος Α' ὁ ἀπὸ Σιναίου, Βυζάντιος (1832) καὶ ἕτεροι. ὅρα Δημ. Προκοπίου Ἐπιτετευμένην ἀπαρίθμησ. ἡ Σχεδιάσμα ἐν Φαβρ. Ἑλλ. Βιβλιοθ. Τόμ. ΙΑ'. Κωνσταντίου Α' τοῦ ἀπὸ Σιναίου Περὶ τῶν μετὰ τὴν ἄλωσιν ἐκ τοῦ Κλήρου ἐπ' ἀρετῇ καὶ παιδείᾳ διαπρεψάντων· ἐν Ἐφημερίδι τῶν Φιλομαθῶν ἀρ. 464—468. Εὐγενίου Λογικ. Προοιμ. σελ. 41—. Ἀρχιερεῖς: Γαβριὴλ ὁ Σεβήρος Φιλαδελφείας ἐν Ἑνετίᾳ (1580), Μάξιμος ὁ Μαργούσιος Κυθήρων (1580), Λαυρέντιος Ἀθηνῶν καὶ Κάλλιστος μετ' αὐτὸν (περὶ τὰ 1530. 1540) (Κ. Οἰκονόμου περὶ τῶν Ο'. Δ'. 801), Θεωνᾶς ὁ Παροναξίας, εἴτα Θεσσαλονίκης, σύγχρονος (Βρετοῦ Α', 5), Ἀθανάσιος ὁ Ναυπάκτου (1520) (Ἑλληνομνήμ. Ζ', 445. Θ', 452), Ἀρσένιος ὁ Ἐλασσώνος (1580) (Φαβρικ. κτλ. ΙΑ', (Harles), Ἀρσένιος ὁ Μονεμβασίας, σύγχρονος φιλολόγος ἄριστος, (Βρετοῦ Β', 244), Μελχισεδέκ ὁ Ῥαιδεστός (οὗ σημειώματα εἰς Πίνδαρον εὐρηνται ἐν τινὶ ἐκδόσει τοῦ Πινδάρου ἐν Φραγκοφουρτίῳ (1542) ἀποκειμένη ἐν τῇ Ἀριτζιανῇ βιβλιοθήκῃ (ἀκμ. 1620—1626 ὡς ἐκ τινος τῶν παρ' ἐμοὶ χειρογράφων ἐξάγεται σελ. 70), Γαβριὴλ ὁ Σουμμερίπας Μηθύμνης (1621) (τούτου ἡ παραίτησις εὐρηνται ἐν τινὶ παρ' ἐμοὶ χειρογρ. « Συλλογῇ Πρακτικῶν τῆς Μ. Ἐκκλησίας, ἐν ἑγγρ. ὑπ' ἀρ. 20). Διονύσιος ὁ Ἡρακλείας (1580), πρὸς ὃν πολλαὶ ἐπιστολαὶ Μελετίου τοῦ Πηγᾶ εὐρηνται (ἐν τῇ πληρεστερῇ Κώδῃκί τῆς ἐν Χάλκῃ Θεολογικῆς Σχολῆς) καὶ Μαξίμου τοῦ Μαργουσιῶ (ἐν τῇ Ἀριτζιανῇ). ὅρα καὶ Σοφ. Οἰκ. περὶ Φραγκίσκου τοῦ Κόκκου ~~σελ.~~ 25 ἐν Σημ.), Παΐσιος ὁ Τρίκκης (1654), (οὗ εὐρηνται Διδαχαὶ ἐν χειρ. ὑπ' ἀρ. 347 τῆς τοῦ Ἀγιοταφ. Μετοχ. Βιβλ.) Πωσῆφ Γεωργειρήνης ἡ Γεωργειρένσιος (Μελετίου Ἐκκλ. Ἱστορ. Δ', 230) περὶ τὸ 1666 συγγραφεὺς (Ἐ. Σταματιάδου ἐν Πανδ. ΙΓ', 545), Μελέτιος ὁ Ἀθηνῶν (1680), Γαβριὴλ ὁ Ἄρτης (1653) (Φαβρ. ἐνθ. ἀνωτ.), Ζαχαρίας ὁ Ἄρτης (1602) (Βρετοῦ Α', 288), Παΐσιος ὁ Λιγαριίδης Γάζης (1670), Ἰλαρίων ὁ Κιγᾶλλας Κύπρου (1670) (Βρετοῦ Α', 231), Ἱερόθεος ὁ Δρούστρας (1750) (Εὐγενίου ἐνθ. ἀνωτ.), Ἡλίας ὁ Μηνιάτης Κερνίκης καὶ Καλαβρότων (1700) καὶ πλεῖστοι ὅσοι ἕτεροι· ὅρα Φαβρικ. καὶ Κωνσταντίνον ἐνθ. ἀνωτ.

(1) Ὡς Μελέτιος ὁ Πηγᾶς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ· ὅρα ἐπιστ. πγ' καὶ γγ' τοῦ τῆς Θεολ. Σχολῆς Κώδ. Ἰωάσαφ ὁ Ἀδριανουπόλεως Turcograec. σελ. 336), ὁ Ἀρδαμερίου Ἰγνάτιος (Σοφ. Κ. Οἰκ. περὶ Μάρκου τοῦ Κυπρίου σελ. 34) καὶ πολλοὶ ἄλλοι, ὡς δειχθήσεται· ἄλλως οἱ πλεῖστοι τούτων πρὶν λάβωσι τὴν ποιμαντορικὴν ράβδον ἦσαν διδάσκαλοι.

τέβαινον διὰ τῶν πλοίων των εἰς Σμύρνην καὶ Αἴγυπτον, τινὲς δὲ βαθμηδὸν εἰς Ἐνετίαν, Γερμανίαν καὶ Ῥωσσίαν ἐμπορίας χάριν διὰ παρ' αὐτοῖς λίαν ἐνωρίς ἢ ἀνάγκη τῶν γραμμάτων ἐγένετο ἐπαισθητή· οἱ κάτοικοι τῶν μεσογειῶν ὅμως ἦσαν διὰ τὸ τῆς συγκοινωνίας δύσκολον στασιμώτεροι, πολλὰ ὑφιστάμενοι τῆς ἀμαθείας τὰ δεινά. Βαθμηδὸν ὅμως ἡπιωτέρου γενομένου τοῦ πολιτεύματος πρὸς τοὺς ὑπηκόους, οὕτω δὲ ἀναψυχῆς δοθείσης εἰς τὸ ἔθνος, ἐπέδωκαν ἱκανῶς εἰς τὸ ἐμπόριον οἱ Ἰωαννῖται, συστήσαντες οἴκους ἐμπορικοὺς ἐν Ἐνετίᾳ καὶ Μόσχᾳ, οἱ Ζαγορίται μετ' αὐτῶν καὶ Μετσοβίται, πολλοὶ δὲ Θεσσαλοὶ καὶ Μακεδόνες ἐμιμήθησαν αὐτούς¹. οἱ Φιλιππουπολίται δὲ καὶ Ἀδριανουπολίται ἐτόλμησαν νὰ μεταβῶσι καὶ εἰς τὴν Ἰνδικήν². Οἱ φιλέμποροι Χῖοι κατῴκουν ἀγεληδὸν ἐν Σμύρνῃ καὶ Κωνσταντινουπόλει³, Χῖοι δὲ καὶ Σμυρναῖοι τελευταῖον συνέσκησαν ἐμπορικοὺς οἴκους ἐν ταῖς κυριωτέραις τῆς Εὐρώπης πόλεσι, Πάτμιοι⁴, Ἰδραῖοι, Ψαριανοὶ καὶ Σπετσιῶται καὶ εἴτινες ἄλλοι διὰ τῆς ναυτιλίας ἐκτήσαντο μεγάλα πλούτη⁵. Οὕτω δὲ βαθμηδὸν καὶ κατ' ἐλίγον τῆς ὕλικῆς εὐημερίας προαγομένης διὰ τοῦ ἐμπορίου, τῆς μικρᾶς βιομηχανίας² καὶ τῆς ναυτιλίας, κατεφαίνετο ἀπαραιτήτως

(1) Κούμα Ἱστορ. ἀνθρ. πράξ. IB', 550.

(2) Ἰνδικὴ ἀλληλογραφία ἐν Κ]πόλει 1852.

(3) Ἀ. Βλαστοῦ Χιακῶν Β', 128.

(4) Οἱ Πάτμιοι πλούσιοι ὄντες ἐμπορίαν ἤσκουν εἰς Ἀγκῶνα, ὅπου προσωρμίζοντο τὰ πλοῖά των (1621). De Roy, Voyage de Levant, Paris, 1629, σελ. 354.

(5) Κούμα Ἱστορ. ἀνθρ. πράξ. IB', 550.

(6) "Ὅτι αἱ τέχναι, αἷ τε ὥραται καὶ αἱ βάνανσοι, δὲν ἐξέλιπον ὅλως τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐδάφους μαρτυρεῖται ἐκ πολλῶν. Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ ἐξησκεῖτο, ὡς καὶ νῦν, ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ταῖς κυριωτέραις τοῦ Κράτους πόλεσιν εἰς τὴν ἀνέγερσιν τῶν περικαλλεστάτων τεμενῶν (τζαμιῶν), ἀνακτόρων, περικτῆρων (κιοσκίων) καὶ ἐτέρων οἰκοδομῶν ὑπὸ Ἑλλήνων ἀρχιτεκτόνων (Καλφάδων)· ὅρα Pott, Mémoires, Amsterdam, 1784 Τόμ. Α', 262 καὶ τῶν φρουρῶν τῆς εἰσόδου τοῦ Εὐζείνου αὐτόθι Γ', 180. 183· ἡ Γραφικὴ (Ζωγραφία) ἐξησκεῖτο λίαν εὐδοκίμως (1580) ἐν Κρήτῃ, ὁπόθεν καὶ εἰς Ῥωσσίαν εἰκόνες ἐπέστέλλοντο (Σ. Ζαμπέλιου Ἱδρυσις Πατριαρχείου ἐν Ῥωσσίᾳ ἐν Πανδ. I', 346), ἐν Ἀθῶν, καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς τραχέσιν Ἀγράφοις, ὁπόθεν Εὐγένιος

τῶν γραμμάτων ἡ ἀνάγκη εἰς τὸ φιλομαθές καὶ εὐφυές ἔθνος, ἀνάγκη ἰσχυρά, ἥτις βοηθουμένη καὶ ὑπὸ ἐτέρων εὐνοϊκῶν περιστάσεων παρήγαγε βαθμυδὸν τὴν αὐξήσιν καὶ τὸν πολλαπλασιασμόν τῶν ἐκπαιδευτηρίων.

Μετὰ τὸ ναυάγιον ὁμοῦς εἶπετο, ὅτι καὶ τὰ γράμματα ἔπαθον τραῦμα δεινόν διὸ κατὰ τὴν πρώτην μετὰ τὴν ἄλωσην Ἐκατονταετηρίδα (1453—1553) μόλις ἔχνη Σχολῶν καὶ λογίων τινῶν ἀνδρῶν τῇδε κίκεῖσε τῶν Ἐπαρχιῶν ἀπαντῶμεν διὰ τὴν ἱστορικῶν μαρτυριῶν ἔλλειψιν· ἀλλὰ καὶ τὰ ἑκασταχοῦ παιδευτήρια ἦσαν μικρά καὶ ταπεινά, ἐν μὲν ταῖς μεγαλοπόλεσι παρὰ ταῖς Ἐπισκοπαῖς, ἐν δὲ ταῖς μικραῖς παρὰ τοῖς ναοῖς¹, ἔσθ' ὅτε καὶ παρὰ ταῖς παρακει-

---

Ἰωαννούλιος ὁ Αἰτωλὸς ἔπεμψε ζωγράφον τινά, Ἀθανάσιον καλούμενον, Νίκωνι τῷ Πατριάρχῃ Ῥωσσίας αἰτήσαντι (ἐν ἐπιστολῇ Εὐγενίου πρὸς Νίκωνα, σελ. 58 τοῦ ἐν τῇ Θεολ. Σχολῇ τῆς Χάλκης Κώδ. ὑπ' ἀρ. 36). Κατὰ δὲ τὴν Εὐρώπην Ἕλληνες ζωγράφοι ἡμιλλῶντο πρὸς τοὺς πρώτους τῆς Ἰταλίας ζωγράφους. Ἀντώνιος ὁ Βασιλάκης ἐκ Μήλου, ζωγράφος ἄριστος (1556) ἐν Ἑνετίᾳ παιδευθεὶς τὴν ζωγραφικὴν ἡμιλλᾶτο πρὸς τοὺς πρώτους Ἰταλοὺς καλλιτέχνας (Ἑλληνομνήμ. Γ', 161. Σ. Καλούτση ἐν Πανδ. Ζ', 499—479). Κυριακὸς ὁ Θεοσκόπουλος (1560) ζωγράφος καὶ ἀρχιτέκτων δοκιμώτατος ἐν Ἑνετίᾳ καὶ Ἰσπανίᾳ (Ἑλληνομνήμ. Ε, 274); Μιχαὴλ ὁ Δαμασκηνὸς (1600) ἐπίσης (αὐτόθι), Ἐμμανουὴλ ἱερεὺς (αὐτόθι), Παναγιώτης Δοξαρᾶς Λακεδαιμόνιος (1690) ζωγράφος καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Νικόλαος (Ἑλληνομνήμ. Α' 17—18), Γεράσιμος ὁ Πιτσσάμανος Κεφαλλῆν (1800) (Α. Μαζαράκη Βιογραφ. Κεφαλλ. σελ. 343—)· οἱ ἐν Ἑνετίᾳ τῆς ΙΕ'—ΙΖ' Ἐκατοντ. ἀκμάσαντες Φίλιππος ὁ Καρθετσᾶς, Ἐμμανουὴλ Λαμπαδαρίδης, Βενέδικτος Ἐμπόριος, Ἐμμανουὴλ ἱερεὺς ὁ Ζάνες, ὁ Σαραντόπουλος, Γεώργιος Κλούτζης, Ἰωάννης Ἀππακᾶς, Κωνσταντῖνος Σγοβρός, Ἰωάννης Πρόπουτας (Βελούδου Χρυσασαλίδ. (Ἑνετίας) τοῦ 1863 σελ. 484. Ἡ Μουσικὴ, ἰδίως ἡ ἱερὰ, ἐν Κ[ι]πόλει, Ἀθῶν, Κρήτῃ καὶ ἀλλαχοῦ (ὄρα Θεωρητικόν τὸ Μέγα (Μουσικῆς) Χρυσάνθου. Κρητίδα Φωκαεύς, ἐν τέλει)· ἡ ὑπολογιστικὴ ἐν Ἀθῶν· ἡ μεταξουργία ἐν Μεσσηνίᾳ τῆς Πελοποννήσου, ἐν Προύσπῃ τῆς Βιθυνίας καὶ Συρίᾳ· ἡ μεταλλουργία καὶ χρυσοχοικία ἐν Κ[ι]πόλει. Ἀλλὰ τὰ περὶ τούτων ἀκριβοῦς μόνον ἀποτμένων ἰδιαιτέρας πραγματείας χρῆζουσιν.

(1) « In tota Graecia studia nullibi florent. Academias et professores publicos nullos habent, praeter scholas triviales, in quibus pueri Ὀρολόγιον, Psalterium, aliosque libros quorum in missa usus est, legere docen-

μέναις Μοναῖς¹, καὶ ταῦτα ὑπὸ ἱερέων ἢ μοναχῶν διευθυνόμενα, χρωμένων ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ταῖς ἐκκλησιαστικαῖς βίβλοις². Ταῦτα δὲ βαθμηδὸν ὑπὸ τῶν νέων ἐπὶ τὸ τελειότερον μεμορφωμένων διδασκάλων, ἰδίως ἀπὸ τῆς ΙΖ' ἑκατ. ὑπερμεσουσῆς, ἔλαβον ἄλλην μορφήν, ἐγένοντο κατὰ τὴν φράσιν Ἀλ. τοῦ Ἑλλαδίου *Γυμνάσια*³, τὰ δὲ ὑπάρχοντα ἐπολλαπλασιάζοντο· διότι διὰ τῆς φιλογενοῦς καὶ ὄντως πατρικῆς διδασκαλίας τῶν καὶ τῆς μεταδόσεως ὑψηλοτέρων ἐξ Εὐρώπης μετοχτετευομένων γνώσεων ἐγένετο μείζων διοικητικὴ κίνησις εἰς τὸ ἔθνος· οἱ μαθηταὶ τῶν μεγάλων διδασκάλων ἐγένοντο διδάσκαλοι τῶν μικροτέρων πόλεων, κωμῶν καὶ χωρίων, οὕτω δὲ ἀπὸ τῶν μειζόνων ὡς ἀπὸ κέντρων τὰ φῶτα διεδίδοντο ἀκτινηδόν, τὸ δ' ἔθνος βαθμηδὸν ἐμορφοῦτο καὶ ἡσθάνετο ὑψηλότερα. Ἐκ τῶν φυτωρίων τούτων ἐξήρχοντο ὅπως οὖν ἀκτίνες τινες ἀμυδραὶ, λόγιοι δέ τινες ἐν ταῖς πόλεσι⁴, οἱ εὐπορώτεροι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, (διότι ἡ παιδεία ἦν χρῆμα τῶν σπανίων καὶ μόλις τοῖς εὐποροῦσι προσιτὴ,) ἀποδεικνύουσιν, ὅτι οὐδαμῶς καὶ οὐδέποτε κατὰ τὸ δυνατόν ἐγκατελείφθη τέλεον τῶν γραμμάτων ἢ καλλιέργεια.

Αὐτίκα δὴ κατὰ μὲν τὴν *Ἀδριανούπολιν* ἑκατὸν ἔτη μετὰ τὴν

---

tur. Turcograec. σελ. 205. Καὶ « Ex Gerlachio cognovi plerisque grecorum templis, in singulis civitatibus, scholas puerorum adjunctas esse, in quibus nullae sunt classes, nec diversae lectiones, sed unicus praeceptor pueros in Psalterio, Horologio, Acoluthiis, aliisque libris, quorum in Ecclesiis usus sit, instituens. » Turcograec. σελ. 246.

(1) Ε. Καστόρχη περὶ τῆς ἐν Δημητσάνῃ Σχολῆς σελ. γ'.

(2) Ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 40.

(3) A. Helladii Status praesens etc. 60. « In Gymnasiis, que jam (1744) dei gratia in omnibus civitatibus Graeciae mediocriter florent... »

(4) Δὲν ἔλειπον βεβαίως ἑκασταχοῦ ἄνδρες ὅπως οὖν γινώσκουσιν ἔχοντες. Θεοδόσιος ὁ Ζυγομαλάς τῷ Κρουσίῳ ἐπιστέλλων περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν λογίων ἐρωτῶντι, ἔλεγε: (ἐννοεῖται ὡς ἐμμένοντο) « Ἐν Κωνσταντινουπόλει (1597) εἰσὶ μαθηταὶ τοῦ ἐμοῦ πατρὸς ὡσεὶ δέκα· ἐν Πελοποννήσῳ καὶ ἄλλοις τόποις ἕτεροι δέκα ἢ καὶ πλεον. Εἰσὶ Θεοφάνους μαθηταὶ ἱερομόναχοι, μοναχοὶ 30. Εἰσὶν Ἑρμοδώρου μαθηταὶ ἐν Χίῳ τέσσαρες, καὶ ἀλαχοῦ ἑκαστος ἐν τῇ ἰδίᾳ πατρίδι ὑπὲρ τοὺς δέκα. » Turcograec. σελ. 216. Τότε ἤκμαζον καὶ οἱ ἐν Σικελίᾳ καὶ Καλαβρίᾳ Ἕλληνες, ὧν ἐπίσημος ἱε-

ἄλωσιν, εἰμὴ πρότερον, διὰ τὸ ἐπίσημον τῆς πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καθέδρας ταύτης τοῦ Κράτους, φαίνεται ὑπάρχουσα ἐν τῇ Μητροπόλει Σχολῇ Ἑλληνικῇ, ἐν ᾗ ἐδίδασκεν Ἰωάννης ὁ Ζυγομαλᾶς ὑπὸ Ἰωάσαφ προσκληθεὶς τοῦ τότε μὲν Ἀδριανουπόλεως, ὕστερον δὲ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου, τοῦ Μεγαλοπρεποῦς, ὡς δείκνυται ἐξ ἐπιστολῆς σταλείσης ὑπὸ τούτου πρὸς τὸν Ζυγομαλᾶν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ¹. Ἡ Σχολὴ τῆς Ἀδριανουπόλεως φαίνεται ἀκμάζουσα καὶ μετὰ ταῦτα περὶ τὴν ΙΖ' ἑκατ. ὑπερμεσουσαν, ὅτε Ἀλέξανδρος ὁ Ἑλλάδιος οὐ μόνον ἐπαιδεύθη, ἀλλὰ καὶ μαθητὴν ταύτης ἐγίνωσκεν, ὅς τις κατ' ἐπιταγὴν τοῦ Μητροπολίτου συνέταξε λόγον Πανηγυρικὸν εἰς τιμὴν τοῦ Προφήτου Ἡλιοῦ *meris Luciani et Aristophanis phrasibus* ². Ἐφεξῆς δὲ κατὰ ΙΗ' ἑκατ. ἀρχομένην (1711) καταντικρὺ τῆς Μητροπόλεως ὠκοδομήθη Ἑλληνικὴ Σχολὴ ὑπὸ τοῦ Μητροπολίτου Ἀθανασίου τοῦ ἐξ Ἀδριανουπόλεως ³, ἐν ᾗ ἐδίδαξαν Ἀθανάσιος Βουθροντῆς ἐξ Ἰωαννίνων, ἀνὴρ λόγιος, διδάξας ἀπὸ τοῦ 1715 μέχρι τοῦ 1725, μεθ' ὃν Ἀλέξιος Σπανὸς ⁴ ὁ ἐξ Ἰωαννίνων, ὁ τὴν Ἐξάβιβλον τοῦ Ἀρμενοποῦλου μεταφράσας, περὶ τὸ 1730 μεθ' ὃν Σταμάτιος Παπᾶ ὁ ἐκ Κορνοφωλεᾶς περὶ τὸ 1738 καὶ 1739, ἀποθωνὼν τῷ 1763 ⁵. Οὕτω δ' ἔβαινε προαγομένη ἡ Σχολὴ καὶ ἐφεξῆς,

---

πρὸς ἀναφέρεται Ἀντώνιος ὁ Φεῤῥακάτης. *Turcograec.* σελ. 538. Βρ. σ. 473. 478.

(1) «Τοὺς δὲ μαθητάς, πρὸς Θεοῦ, μὴ ἀμέλει, ἀλλὰ πάσῃ δυνάμει ἐν ἐπιμελείᾳ καὶ καθάρᾳ συνειδήσει σπούδασον . . . Καὶ σὺ Δημήτριε, σπούδασον ἐπιμελῶς . . . καὶ ἅπαντα τὰ παιδία ἐπιμελῶς σπουδασάτωσαν· ἥδη γὰρ ἀποστελῶ ὑμῖν θάττον βιβλία κάλλιστα.» *Turcograec.* σελ. 336.

(2) A. Helladii Status praesens Ecclesiae graecae etc. σελ. 54.

(3) Ταῦτα ἐλήφθησαν ἐκ τοῦ Κώδικος τῆς Μητροπόλεως Ἀδριανουπόλεως ἐπιμελείᾳ Χρήστου Παπαδοπούλου Καθηγητοῦ τῆς Φιλοσοφίας ἐν τῇ κατὰ Χάλκην Θεολογικῇ Σχολῇ.

(4) Οὗτος εἶναι πιθανῶς ὁ Ἀλέξιος Τζέτζης ὁ καὶ Σπανὸς, φιλόσοφος, γραμματικὸς καὶ ποιητὴς ἄριστος. ἀποθ. 1736. Μελετ. Ἑκκλ. Ἰστ. Δ', 145.

(5) Τούτου εὐρηται (ἐν χειρ. ὑπ' ἀρ. 125^ο τῆς βιβλιοθήκης τῆς κατὰ Χάλκην Θεολογικῆς Σχολῆς) «Γυμνάσιον ἀπερίεργον, ἥτοι Λόγοι ἀπλοὶ φυσικῶς μᾶλλον ἢ τεχνικῶς εἰς ὠφέλειαν τῶν ἀπλουστέρων συντεθέντες πρὸς τοῦ ταπεινοῦ διδασκάλου τῆς ἐν Ἀδριανουπόλει Ἑλληνικῆς Σχολῆς Σταματίου τοῦ Παπᾶ ἐκ Κορνοφωλεᾶς κατὰ τὸ αψλθ' ἔτος τὸ σωτήριον.»

διότι κατὰ τὴν ΙΗ' ἑκατ. ὑπερμεσοῦσαν (1760—1780;) ἐδίδασκεν αὐτόθι ἱερόθεος ἐκ Σμύρνης, (παρ' ᾧ ἐμαθήτευσαν Στέφανος ὁ Βογορίδης καὶ Κυρίλλος ὁ ΣΤ' ¹), Γεώργιος Οὐζούμογλους, Ἀδριανουπολίτης, γρχμματακὸς, περὶ τὸ 1784—1805 ², μεθ' ὃν Γρηγόριος Ἀδριανουπολίτης Μιχαήλογλους περὶ τὰ 1805—1808 ³, εἶτα δὲ αὐθις ὁ Γεώργιος Οὐζούμογλους τῷ 1808 ⁴, κατὰ δὲ τὸ 1819 μετεβόρθη θύσθη συνεργείᾳ τοῦ ἐλλογίμου ἐξ Ἀδριανουπόλεως Κυρίλλου τοῦ ΣΤ' Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου ⁵ εἰς Γυμνάσιον (ὄντων καὶ τριῶν ἐτέρων Σχολείων παιδαγωγικῶν), οὗ προέστη μέχρι τοῦ 1821 ὁ ἐξ Ἀδριανουπόλεως ἱατροφιλόσοφος καὶ πολυμαθὴς ἀνὴρ Στέφανος ὁ Καραθεοδωρῆς μετὰ δύο ἐτέρων ἐπὶ χαρᾷ μεγίστη τῶν συμπολιτῶν αὐτῶν ⁶. Διτηρήθη δὲ καὶ ἐφεξῆς ἄχρι τοῦ νῦν ἡ γεραρὰ καὶ ἀρχαία τῆς Ἀδριανουπόλεως Σχολὴ οὐδὲν τῆς ἀρχαίας τῆς εὐκλείας ὕστεροῦσα ⁷. Ἄνδρες δὲ ἐπίσημοι, πλὴν τῶν ἀνωτέρω, ἐγένοντο κατὰ τὴν ΙΗ' ἑκατ. οἱ ἱατροὶ Γεώργιος ἱατροφιλόσοφος, ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἰωάννης, Σταμάτιος ὁ Θάσιος τοῦπίκλην, καὶ Πολυχρόνιος Νοταρᾶς ἐν Εὐρώπῃ τὰς γνώσεις προσκτητάμενοι ⁸. Γρηγόριος ὁ Ναζιανζοῦ (1790) γράψας ἐκκλησιαστικὰ σωζόμενα ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ Ἀδριανουπόλεως ⁹, Ἰωάννης Σωτήριχος ἱατρός ¹⁰. Κατὰ δὲ τὴν ἐφεξῆς ΙΘ' ἑκατ. Κωνσταντῖνος ὁ Καραθεοδωρῆς καὶ Βλάσιος οἱ ἱατροὶ, καὶ Στέφανος ὁ Κουμανούδης, καθηγητῆς τῶν Λατινικῶν γρχμμάτων ἐν

(1) Σ. 'Αρ.

(2) Σ. 'Αρ.

(3) Σ. 'Αρ.

(4) Σ. 'Αρ.

(5) Βρετοῦ Α', 212.

(6) Λογίου Ἑρμοῦ ἔτ. 1820 σελ. 354. 366. Ὁ αὐτὸς ἐδίδαξε μετὰ ταῦτα ἱατρικὴν ἐν Κ[ι]πόλει τῷ 1828. Βρετοῦ Ἑθνικὸν Ἡμερολόγιον τοῦ ἔτους 1866 σελ. 354.

(7) Πανδ. ΙΓ'. 74—

(8) Ἐκ τοῦ Κώδεως ἐνθ. ἀνωτ.

(9) Σ. 'Αρ.

(10) Σ. 'Αρ.

τῷ Ἀθήνησι Πανεπιστημίῳ διάσημος, διδάσκαλος πρὸς τούτοις ἀνδειχθεὶς τοῦ νεαροῦ τῶν Ἑλλήνων Ἀνακτος Γεωργίου τοῦ Α΄.

Ἐν *Σηλυβρία* περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς 10΄ ἑκατ. ἐδίδασκε Γεώργιος δ' Θεραπειανὸς ¹. ἐν *Γάνῳ* καὶ *Χώρα*, εἰμὴ ἀρχαιότερον, ἀλλὰ γοῦν περὶ τὸ 1780 καὶ 1790 ἐδίδασκε Ματθαῖος ἱερομόναχος ὁ ἐκ Γανοχώρων ², Γραμματικὴν συντάξας ³. αὐτόθεν δὲ κατήγετο ὁ τῷ 1828 ἐκδοὺς Γραμματικὴν Ἰωάννης Λεοντόπουλος ⁴. Ἐν *Καλλιπόλει* τῇ παρὰ τὸν Ἑλλήσποντον οἱ λόγιοι καὶ φιλομαθεῖς Κύριλλος Οἰκονόμος καὶ Ἀλέξανδρος ἱεροδιάκονος (1599) ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἐπαιδεύοντο καιροῦ τυγχάνοντες, καὶ τοὺς συμπολίτας ἐπαίδευον ⁵. αὐτόθεν κατήγετο ὁ κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς παρούσης ἑκατ. (1844) συγγραφεὺς Γραμματικῆς Κωνσταντῖνος ὁ Χρυσοκέφαλος, διδάσκαλος ⁶. Καὶ ἐν *Διδυμοτείχῳ* παρὰ τὴν Ἀδριανούπολιν ἀνέκαθεν ὑπῆρχε Σχολὴ Ἑλληνική ⁷.

Ἐν *Φιλιππουπόλει*, ἧς Ἀρχιερεῖς προΐσταντο πάντοτε παιδείας κάτοχοι ⁸, φαίνονται τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα καλλιεργούμενα ἀνέ-

(1) Ἰω. Πρωΐου ἔγγρ. σημ.

(2) Κωνσταντίου Α΄ τοῦ ἀπὸ Σιναίου Διατριβὴ περὶ τῆς Πατριαρχ. Σχολῆς κτλ. ἐν τῷ *Περιοδικῷ* σελ. 293.

(3) Βρετοῦ Β΄, 400. 403. 303.

(4) Σ. Ἀρ.

(5) « Ἀλλ' ὑμεῖς (ἔγραφεν αὐτοῖς Μελέτιος ὁ Πηγᾶς ἐν ἐπιστ. σλς' τοῦ ἐν τῇ τῆς Θεολογ. Σχολῆς βιβλιοθ. κώδ.) μὴ ἀποκάμητέ ποτε ξενίζοντας φιλοθέου; ἄνδρας καὶ σοφοὺς εὖ ποιοῦντες τὴν ὑμετέραν πόλιν σπανίζουσιν ἀγαθῶν, ὥστε παραπολαύειν γοῦν σοφίας καὶ λόγων καὶ παιδεύσεως· πέμπομεν δὲ δῶρον τὰ Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ ἀντὶ τῶν τοῦ Βασιλείου, ὧν περ ἔρξιν ὑμᾶς ὁ Ἀρχιδιάκονος ἡμῖν ἐγνώρισεν. »

(6) Βρετοῦ Β΄, 162 350.

(7) Σ. Ἀρ.

(8) Γ. Τσουκαλᾶ τοῦ Ζακυνθίου Ἱστοριογεωγραφικὴ Περιγραφή τῆς Ἑπαρχίας Φιλιππουπόλεως· ἐν Βιέννῃ 1854. σελ. 84—84, οἱ προστεθεῖη καὶ Θεοφάνης ὁ Καρύκης, Κρής, σύγχρονος Πηγᾶ καὶ Μαργουνίου, μετὰ ταῦτα Πατριάρχης Κιπύλεως ἀναδειχθεὶς· ἄξιος λόγου ἰδίως ὁ Νεόφυτος (1680) ἀνὴρ σοφὸς καὶ πολυμαθής, περιηγησάμενος πᾶσαν σχεδὸν τὴν Εὐρώπην. Μελετ. Ἑκκλ. Ἱστορ. Δ΄, 143.

καθεν¹. Μετὰ δὲ τὴν ΙΖ' ἑκατ. ὑπερμεσοῦσαν, ἰδίως δὲ ἀρχομένης τῆς ΙΗ' συνέστη καὶ ἐν τῇ Ἑλληνικῇ μεγαλοπόλει ταύτῃ Σχολή, ἐν ᾗ ἐδιδάσκετο ἡ πατρώα φωνή². Περὶ δὲ τὰ 1790 ἐδίδασκεν αὐτόθι πολυετῶς Κωνσταντῖνος ὁ Οἰκονόμος Φιλιππουπόλεως, γράψας Περιγραφὴν ταύτης³, ἰδίᾳ δὲ τῷ 1849 ὑφίστατο Γυμνάσιον τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας ἐκ πολλοῦ συνεστῶς⁴, διατηρηθὲν καὶ ἐφεξῆς μέχρις ἐσχάτων ἀκμαῖον καὶ καρποφόρον. Αὐτόθεν τὸ γένος ἐῤλκον οἱ λόγιοι Ἀναστάσιος Μιχαήλ (1796) ἐν Μόσχᾳ διδάσκων, καὶ Γραμματικὴν Ῥωσικὴν συντάξας⁵, Εὐγένιος ὁ διδάξας ἐν αὐτῇ τῷ 1807, μετὰ δὲ ταῦτα Μητροπολίτης Φιλιππουπόλεως ἀναδειχθεὶς⁶, Γεώργιος ὁ Κλεόβουλος (1820) διδάξας ἐν Ὁδησσῷ, ἐκθεσιν γράψας περὶ τῆς Ἀλληλοδιδακτικῆς Μεθόδου⁷, ὁ ἱατροφιλόσοφος καὶ πολλοῦ λόγου ἄξιος Ἀναστάσιος Γεωργιάδης ὁ Λευκίας, μαθητὴς Λάμπρου τοῦ Φωτιάδου ἐν Βουκουρεστίῳ (1797), συγγραφεὺς ἀξιολόγων συγγραμμάτων, Καθηγητὴς τῆς ἱατρικῆς (1837—1853) ἐν τῷ Ἀθῆνῃσι Πανεπιστημίῳ⁸, ὁ ἰθὺς καὶ δόκιμος θεμιστοπόλος Γ. Ἰσχύμαχος (1867), καὶ ἕτεροι δεικνύοντες τὴν ἐν τῇ πόλει τοῦ Φιλίππου συνεχῆ καὶ ἀδιάκοπον τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων καλλιέργειαν.

Παρὰ δὲ τὸν Εὐξείνιον ἐν ταῖς Ἑλληνικαῖς ἀποικίαις τὰ γράμματα κατὰ τὸ ἐνὸν δὲν ἐξέλιπον. Ἐν Ἀρχιᾳλῷ, ὁπόθεν κατήγετο Ἱερεμίας ὁ Β' ὁ ἐπιλεγόμενος Τρανὸς, Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως (1560)⁹ περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς ΙΘ' ἑκατ. (1800) συνέστη Σχολὴ Ἑλληνικὴ διατηρουμένη μέχρι τοῦ νῦν. Ἐν αὐτῇ κατὰ τὸ 1824 ἐδίδαξεν ὁ αὐτόθεν τὸ γένος ἔλκων Χρυσοβέργης Κουροπαλάτης, μεταφραστὴς τῆς Περιηγήσεως τοῦ Νέου Ἀναχάρσιδος τοῦ Γάλλου Βαρθελεμῆ¹⁰, μεθ'

(1) Αὐτόθι σελ. 40.

(2) Κούμα Ἱστορ. τῶν ἀνθρῳπ. πράξ. ΙΒ', 558.

(3) Γ. Τσουκαλᾶ αὐτόθι σελ. 44. Βρετοῦ Β', 204. ἀρ. 659.

(4) Κ. Οἰκονόμου Περιγραφὴ Φιλιππουπόλεως 1849. σελ 28.

(5) Βρετοῦ Β', ἀρ. 273 σελ. 308.

(6) Γ. Τσουκαλᾶ ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 83.

(7) Βρετοῦ Β', 212 (ἀρ. 695. 696 Σημ.) 277.

(8) Βρετοῦ Β', 299.

(9) Βρετοῦ Α', 204.

(10) Βρετοῦ Β', 289.

δὲν Γρηγόριος Σχράφης ἐξ Ἄνδρου, ἀνεψιὸς τοῦ ἐν Κυδωνίαις ὁμω-
νύμου του ¹.

Ἐν *Τουρνόβω* τῆς Βουλγαρίας περὶ τὰ 1836 ἱλαρίων ὁ Τουρνόβου,
Κρής, ἀνὴρ λόγιος, συνέστησε Σχολὴν πρὸς φωτισμὸν τῶν Βουλγά-
ρων ². Αὐτόθεν κατήγετο ὁ διάσημος Ν. Πίκκολος (1798—1865)
ιατρός, ἐλληνιστὴς ἄριστος, καθηγητὴς τῆς φιλοσοφίας ἐν Κερκύρα ³.
Ἐν δὲ *Σοφίᾳ* τῆς Βουλγαρίας ἐπίσης τῷ 1890 φαίνεται ὑφισταμέ-
νη Σχολὴ Δαλματικὴ ⁴.

Εὐθὺ δὲ προϊόντες κατὰ τὴν *Μακεδοῦν* εὐρίσκομεν περὶ τὸ
1490, ὅτι Ἰωάννης, ὁ Μόσχος, Λάκων, ἀνὴρ λογιώτατος, προσεκληθεὶς
ὑπὸ τῶν *Θεσσαλονικέων*, ἵνα, κατὰ τὴν φράσιν Μάρκου τοῦ Ἀντι-
μάχου, τὴν πολυάνθρωπον ἐκείνην καὶ πλουσιωτάτην πόλιν ἐκπαι-
δεύσῃ ἐπὶ μισθῷ ἀπὸ τοῦ δημοσίου ⁵. Μετὰ δὲ ταῦτα λογίους Θεσ-
σαλονικεῖς ἀπαντῶμεν Δημήτριον τὸν Διάκονον τῆς Μ. Ἐκκλησίας
(1559) γράψαντα ἐπιστολὴν πρὸς Φίλιππον τὸν Μελάγχθωνα, ὃς
διὰ τοῦ Δημητρίου τῷ Πατριάρχῃ Ἰωάσαφ ἀπέστειλεν Ἑλληνικὴν
μετάφρασιν τῆς Αὐγουσταίας Ὁμολογίας ⁶. Θεσσαλονικεὺς λέγεται
καὶ Δαμασκηνὸς ὁ ὑποδιάκονος καὶ Στουδίτης (1590) συγγραφεὺς
τῆς κοινοτάτης καὶ ὠφελιμωτάτης βίβλου τοῦ Θεσαυροῦ ⁷. Καί τοι

(1) Δ. Δεσποτοπούλου (πρόην καθηγητοῦ τῶν μαθηματικῶν ἐν τῇ
στρατιωτικῇ σχολῇ τῶν Εὐελπίδων) ἔγγραφος σημειώσεις.

(2) Κωνσταντίου Α' τοῦ ἀπὸ Σιναίου «Περὶ τῶν μετὰ τὴν ἄλωσιν ἐκ τοῦ
Κλήρου ἐπ' ἀρετῇ καὶ παιδείᾳ διαπρεψάντων ἐν Ἐφῆμ. Φιλομαθ. ἀρ. 468.
σελ. 2147.

(3) Σ. Ἀρ.

(4) Turcograec. σελ. 229.

(5) Ἑλληνομνήμ. Ζ', 386.

(6) Φαβρ. Ἑλλ. Βιβλ. Τόμ. ΙΑ, ἐν λ. (Harles). Οὗτος ἐπωνομάζετο
Μυσός, ὥς ὡς ἐκ Μυσίας ἔλκων τὸ γένος, Θεσσαλονικεὶά μὲν τοι τὴν πα-
τριδα παραδίδωσιν αὐτὸν ὁ Haenningius διὰ τῶν vir gravis χαρακτηρίζων
αὐτόν· διέτριψε δὲ ἐν Καίρῳ ἐπὶ δέκα περίπου ἔτη· ἔτι δὲ ἐν Γερμανίᾳ καὶ
ἰδίᾳ ἐν Βιττεμβέργῃ πρὸς ἐξιστόρησιν τῶν ἐκεῖ Ἑκκλησιῶν. Ὁ δὲ Μελάγχθων
ἐπαινεῖ αὐτοῦ τὸ ἥθος καὶ τὴν εὐσέβειαν «Mores λέγων sunt honesti et
de doctrina Ecclesiae pie loquitur.» (Σοφ. Κ. Οἰκ.). Turcograec σελ. 264.

(7) Ἑλληνομνήμ. Ζ', 443. Βρετοῦ Α', 193.

δὲ ἔχνη Σχολῶν δὲν ἀπαντῶνται μετὰ ταῦτα, οὐδόλως ὅμως ἔπεται, ὅτι καὶ ἐξέλιπον ἐντελῶς· διότι ἅμα τῇ ἀφθονεστέρᾳ τῶν φώτων μετὰ ταῦτα ἐκχύσει, ἰδίως μετὰ τὰ μέσα τῆς ΙΖ' Ἑκατ. καὶ περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς ΙΗ' (1721) ἤχημαζεν ἐν Θεσσαλονίκῃ Ἑλληνικῇ Σχολῇ, ἣς προέστατο Ἰωάννης ὁ Θεσσαλονικεὺς, ἀνὴρ ἐλλόγιμος, εἰδήμων τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ τῆς Λατινικῆς οὐκ ἄπειρος¹, περὶ δὲ τὰ μέσα τῆς αὐτῆς Ἑκατ. (1757) δύο ὑπαρχουσῶν Σχολῶν² ἐδίδασκεν αὐτόθι μέχρι τοῦ 1758 ὁ ἐξ Ἰωαννίνων Κοσμᾶς Μπαλάνος³, τῷ δὲ 1787 ὑπῆρχεν Ἑλληνομουσεῖον, οὗ προέστατο ἀπὸ τοῦ 1760 Ἀθανάσιος ὁ Πάριος⁴. Μετὰ δὲ τοῦτον ἀναφέρεται Ἰωνᾶς ὁ Κοντὸς ἐκ τῆς Μονῆς Σπαρμοῦ ἢ Σπαρμιώτης⁵, μαθητὴς Ἰωάννου τοῦ Κωφοῦ τοῦ ἐκ Τυρνάβου. Κατὰ δὲ τὰς ἀρχὰς τῆς ἐνεστῶσης ΙΘ' Ἑκατοντ. προέστη τῆς Σχολῆς ὁ μαθητὴς τοῦ Παρίου Ἀναστάσιος Καμπίτης Ναουσσαῖος μέχρι τοῦ 1822, ὅτε διαλιπούσης τῆς Σχολῆς ἐκ τῶν περιστάσεων, αὐτὸς δὲ συστάσης, ἠγήσατο αὐτῆς ὁ ἐκ Ναούσης Νικόλαος Ἀγγελάκης, καὶ Ἐμμανουὴλ Φωτιάδης. Ἐκτοτε ἡ Σχολὴ ἔβαινε καὶ βαίνει ἐπὶ τὰ κρεῖττω μεταρρυθμισθεῖσα ἐσχάτως εἰς Γυμνάσιον. Λόγιοι δὲ Θεσσαλονικεῖς τῆς ἐποχῆς ταύτης, Φιλόθεος ὁ μετὰ ταῦτα Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης (1780)⁶, Γρηγόριος Ἱερομόναχος (ΙΗ' Ἑκατ.), φιλόσοφος καὶ θεολόγος καὶ Ἱεροκλήρουξ⁷, Ἄσσανος Λάσκαρις (ΙΗ' Ἑκατ.) ἱατροφιλόσοφος⁸, Γρηγόριος ὁ Ζαλίκογλους (1800) διδάσκαλος ἐν Βουκουρεστίῳ, Λεξικοῦ Γαλ-

(1) Δημ. Προκοπίου. Σχεδιάσμ. παρὰ Φαβρικίῳ ἐνθ. ἀνωτ.

(2) Γεωργίου Κωνσταντίνου ἐν Προλεγομένοις τοῦ τετραγλώσσου Λεξικοῦ «Εἰς Θεσσαλονικὴν Σχολεῖα δύο (1757).»

(3) Κατ' ἔγγραφον σημείωσιν τοῦ ἐν Ἰωαννίνοις σεβαστοῦ μοι φίλου Παναγιώτου Ἀραβαντινοῦ (Π. Ἀρ.)

(4) «Ἡ Γραμματικὴ τοῦ Νεοφύτου ἐκείνου συνοψισθεῖσα . . . ὑπὸ τοῦ ἐν Ἱερομονάχοις ἐλαχίστου Ἀθανασίου τοῦ Παρίου τοῦ ἐν τῇ Θεσσαλονικῇ Φροντιστηρίῳ διδασκαλικῶς προϊσταμένου αψπζ' Ἐνετήρσιν.» ἔτι Π. Ἀρ

(5) Σοφ. Κ. Οἰκ. ἔγγρ. σημ.

(6) Βρετοῦ Α', 408. 258.

(7) Μελετ. Ἑκκλ. Ἱστορ. Δ', 440.

(8) Μελετ. Ἑκκλ. Ἱστορ. Δ', 445.

λοελληνικοῦ συντάκτης¹, Μελέτιος Κωνσταντινίδης Ἐπίσκοπος Σερβίων καὶ Κοζάνης (1730)², Βενιαμὶν ἐπίσης Σερβίων καὶ Κοζάνης (1840), Ἀγγελῆς Ἰωάννου³, Ἐμμανουὴλ Παπαὶ ὁ Φωτιάδης⁴, Ἀσέριος Φιλίππου (1830)⁵ καὶ ἕτεροι τὴν ἐν τῇ παυλοδιδάκτω Θεσσαλονικῇ διανοητικὴν κίνησιν τρανῶς δεικνύουσιν.

Εἰς δὲ Ἄθω, ὅρος τὸ ἀγιώνυμον, ὅπου ἕνεκα τῶν περιστάσεων κατέφευγον ἐκ τε Βυζαντίου καὶ ἀλλαχόθεν πολλοὶ εὐγενεῖς καὶ λόγιοι, εἰς τὸ ἄσυλον τοῦτο ἡ ἀρχαία παιδεία δὲν εἶχεν ἐκλείψει ἐντελῶς, ἀλλὰ παρὰ τῶν ἐναρέτων τούτου Μοναχῶν οὐ μόνον Βιβλιοθηκαὶ πολύτιμοι διετηρήθησαν ἐν πάσαις σχεδὸν ταῖς Μοναῖς, ἀλλὰ καὶ τὰ γράμματα αὐτὰ μετεδίδοντο τοῖς ὁμογενέσιν αὐτόθι τε καὶ ἀλλαχοῦ. Ἀγάπιος μοναχὸς ἐν Κρήτῃ περὶ τὰ τέλη τῆς 12Τ' ἑκατ. γεννηθεὶς, ἥσκησεν ἐν τῷ ἀγιωνύμῳ τούτῳ Ὄρει, ἔνθα ἐξεπαιδεύθη τὴν Ἑλληνικὴν, οὐ μόνον δὲ πλεῖστα μετὰ ταῦτα ἐκκλησιαστικὰ πονήματα ἀπλῇ τῇ φράσει ἐξέδωκεν⁶, ἀλλὰ καὶ (περὶ τὸ 1610) μονάζων ἐδίδασκε δωρεὰν τὰ Ἑλληνικὰ τοῖς εἰς τὸ δωμάτιόν του προσερχομένοις⁷. Ἀλέξανδρος δ' ὁ Ἑλλάδιος βεβαιοῖ, ὅτι Ἀγιορεῖται Μοναχοί, περίπυστοι διὰ τὴν ἀγιότητα τοῦ βίου καὶ ἀγνεῖαν των, ἦσαν τῶν παίδων κατὰ τὰς πόλεις διδάσκαλοι⁸. Ἐν τῇ ἀκροπόλει ταύτῃ τῆς Ὁρθοδοξίας ἡ Μήτηρ Ἐκκλησίᾳ ἔγνω, ἵνα μεθύστερον συστήτῃ τὴν περιφημον Ἀθωριάδα Ἀκαδημίαν (ἐν τῇ Μονῇ τοῦ Βατοπαιδίου) περὶ τὰ μέσα τῆς 1Η' ἑκατ. (1753—1758)⁹, ἧς προέστησεν Εὐγένιον τὸν Βούλγαριν ἐπὶ τῷ ἀνηκούστῳ μισθῷ χιλίων

(1) Βρετοῦ Β', 266.

(2) Π. Ἀρ.

(3) Αὐτόθι.

(4) Αὐτόθι.

(5) Αὐτόθι.

(6) Βρετοῦ Α', 171.

(7) (Ἀθανάσιος Λάνδος κατὰ κόσμον), Ἀγάπιος δ' ὕστερον τὸ μοναχικὸν ὑποδύς τριδώνιον. Βρετοῦ Α', 171.

(8) Status praesens etc. σελ. 14 πρὸς Κ. Οἰκονόμ. περὶ τῶν Ο'. Δ', 793 (τὰ περὶ Παχωμίου τοῦ Ρουσάνου).

(9) Π. Ἀραβαντινοῦ (Π. Α. Π.) Χρονογραφία τῆς Ἡπείρου κτλ. Τόμ. Β' 280.

γροσίῳν κατ' ἔτος, ἀναλαβόντα αὐτὸν τὴν διδασκαλίαν τῆς φιλοσοφίας, τῶν μαθηματικῶν, τῆς φυσικῆς καὶ τῆς θεολογίας, μετὰ συνδιδασκάλων τῆς Ἑλληνικῆς καὶ τῶν ἐγκυκλίων Νεοφύτου Καυσοκαλυβίτου τοῦ Πελοποννησίου, δεινοῦ γραμματικοῦ, καὶ Παναγιώτου Παλαμᾶ, Θεσσαλοῦ ¹, ὕστερον ἐν Μεσολογγίῳ τὴν περίφημον Παλαμαίαν Σχολὴν συστήσαντι². Πέντε ἔτη διήρκεσεν ἡ Σχολὴ αὕτη, ἀριθμοῦσα περὶ τοὺς ἑκατὸν πεντήκοντα μαθητάς ³, ἀλλ' ἡ ἐνέργειά της διέμεινε διαρκεστάτη εἰς τὸ ἔθνος· διότι προῆλθον πολλοὶ τῶν Εὐγενίου μαθητῶν, ἄνδρες παιδείας καὶ ἀρετῇ διάσημοι, καὶ τὸ πιστευθὲν αὐτοῖς τάλαντον παρὰ τοῖς ὁμογενέσι πολλαπλασιάσαντες ⁴. Πρὸς δὲ ἀντικατάστασιν τοῦ ἀποχωρήσαντος Καθηγεμόνος ἡ Μ. Ἐκκλησία ἀπέστειλε (ἀρχ. τοῦ 1759) τὸν ἐκ Μετσόβου Νικόλαον Ζερζούλην, ἀρτίως ἐξ Εὐρώπης ἐπανελθόντα, ἄνδρα παιδείας συστηματικῆς· ἀλλ' ὅμως τοῦ ζήλου τῶν μαθητῶν ψυγένης, καὶ ἐπιμόνως τὴν ἐπάνοδον τοῦ Εὐγενίου ἀπαιτούντων, ὃ τε Παλαμᾶς δυσανασχετῶν παρητήσχετο, καὶ ὁ Ζερζούλης αὐτὸς τῷ 1764. Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν τούτου ἀποχώρησιν ἐν τῇ Ἀθωνάδι Σχολῇ ὑπῆρχον ἔτι οἱ διδάσκοντες, λείψανα τῆς προτέρης εὐκλείας της· διότι κατὰ τὸ 1765 μνημονεύεται σχολαρχῶν ὁ ἐκ Θεσσαλονίκης Ἱερομόναχος Κυπριανὸς, μαθητὴς τοῦ Εὐγενίου, διδάσκων φιλοσοφίαν, καὶ ὕστερον δὲ (1769) ὁ Πατριάρχης Σεραφεῖμ διενοεῖτο, ἵνα ἐπαναγάγῃ τὴν Σχολὴν εἰς τὴν ἐπὶ Εὐγενίου εὐεξίαν, ἐφ' ᾧ ἡτοιμάσθησαν εἰς τοῦτο οἱ διδάζοντες Κύριλλος Ἱερομόναχος ὁ ἐξ Ἀγράφων, ἐν Κοζάνῃ διδά-

(1) Πανδ. ΙΣΤ', 428.

(2) Κούμα Ἰστορ. τῶν ἀνθρώπ. πράξ. IB', 561 — Ε. Καστόρχη Περὶ τῆς ἐν Δημητσάνῃ Σχολῆς σελ. 6'. Ζ. Μαθᾶ Κατάλ. Πατριαρχῶν σελ. 249.

(3) Π. Ἀρ. παρ' ᾧ ἀναφέρεται ἐπιστολὴ τις Σεργίου τοῦ Μακραίου μαθητεύοντος ἐν Ἀθῶν πρὸς τὸν Λιτσᾶς καὶ Ἀγράφων Νεκτᾶριον «Τὰ τῆς Σχολῆς αἰεὶ ἐπὶ τὰ πρόσω χωρεῖ συρρέοντων μαθητῶν, ἐπὶ δὲ ἐπέκεινα τοῦ τριῶν δεκάκις πεντάκις ἀριθμοῦ (150.)» (ὁ Fallmerayer, Fragment. aus Orient σελ. 134 ἀναφέρει περὶ τοὺς 200, ὡς καὶ ὁ Gass, Geschichte des Athos Klosters, σελ. 45. Σ. Ἀρ.)

(4) Κ. Οἰκονόμ. Περὶ τῶν Ο'. Δ', 849. Κωνσταντίου Α' τοῦ ἀπὸ Συναίου Περὶ τῶν μετὰ τὴν ἄλωσιν κτλ. ἐν ἐφημ. Φιλομαθῶν ἀρ. 166 σελ. 2128.

σκων, καὶ Ἰωάννης ὁ Πέζαρος, ἀλλὰ τὸ σχέδιον τοῦτο ἐναυάγησε¹. Πλὴν τῶν ἐξεληθόντων διασήμεων ἐν τῷ κόσμῳ τῶν γραμμάτων μαθητῶν τοῦ Ἀθωνοῦ ὀνομαστέος πλὴν ἐτέρων καὶ ὁ αὐτόθι ἐφησυχάζων (1820) καὶ συγγράφων πλείστ' ὅσα ὠφέλιμα Νικόδημος Ἁγιορείτης μοναχὸς, Νάξιος.

Κατὰ δὲ τὴν ἐπίλοιπον Μακεδονίαν, Ἥπειρον καὶ Θεσσαλίαν, αἵτινες τρόπον δὴ τινα ἀπὸ κοινῆς τινος ἐστίας τὸ φῶς λαμβάνειν εἰώθασιν, ἔχνη ἀμυδρὰ ἔχομεν τῆς διαδασκαλίας Παχωμίου τοῦ Ρουσάνου (1520). Ὁ ζηλωτὴς οὗτος καὶ λογιώτατος ἀνὴρ, πολλῆς ἀπολαύων φαίνεται φήμης καὶ ὑπολήψεως ἐκ τῆς πρὸς Ἀθανάσιον τὸν Νευπάκτου Ἐπιστολῆς κατὰ Καρτάνου, ἣν ἤθελε νὰ μεταβάλλῃ εἰς Καθολικὴν Ἐπιστολὴν², πολλὰ δὲ τῆς Ἑλλάδος περιηγησάμενος, τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου, Θράκην καὶ τὰς περὶ τὸν Πόντον χώρας (οἶον τὴν Σωζόπολιν καὶ ἄλλας) Μακεδονίαν (ἐν δὲ τῷ Ἄθῳ καὶ ἐμόναζεν), Ἀχαΐαν καὶ τὰ πολλὰ τῆς Πελοποννήσου, πολλαχοῦ τὸν Ἕλληνα λόγον ἐδίδαξε μετὰ καρποφορίας³. Πλὴν τούτου κατὰ τὸ 1670 φαίνεται ἐν Μακεδονίᾳ διδάξας καὶ Σωφρόνιος ὁ Λειχούδης, Κεφαλλήν⁴.

Παρὰ τὴν Θεσσαλονίκην ἐν τῇ κώμῃ τῆς Χαλκιδικῆς Πολυγύρῳ κατὰ τὴν πρώτην εἰκοσαετηρίδα τῆς 10^{ῆς} ἔκατ. ἀπαντῶμεν Ἕλληνοδιδάσκαλον λαϊκὸν τινα ἀνώνυμον, μέλος τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας ὄντα⁵. Ἐν Βοδενοῖς περὶ τὰ μέσα τῆς 11^{ῆς} ἔκατ. ἐδίδασκεν Ἀμφιλόχιος ὁ Παρασκευᾶς ἐξ Ἰωαννίνων, τῷ δὲ 1764 Κωνσταντῖνος μοναχὸς, μαθητὴς τοῦ Εὐγενίου, σχολαρχήσας καὶ ἐν Κοζάνῃ. ἡ Σχολὴ τῶν Βοδενῶν διατηρεῖται ἀκμαία καὶ μέχρι τοῦ νῦν⁶.

(1) Τὰ περὶ τῆς ἐν Ἀθῶν Σχολῆς Π. Ἀρ.

(2) « Ἐβουλόμην μὲν τοι Καθολικὴν θεῖναι τὴν τοιαύτην Ἐπιστολὴν· ἐπεὶ καὶ πολλοὺς τῶν ἀγνώτων ἤκουσα ἐμπλακέντας ταῖς ἄρκυσι τοῦ νέου τούτου ψευδοδιδασκάλου καὶ κατέχοντας ὡς ἕτερον Εὐαγγέλιον... ἀλλ' ἄλογον τοῦτο καὶ κομιδῇ ὑπερφίλον καὶ γελοῖον διέγνων, ὡς τὸ τῶν Ἀρχιερέων δὴθεν ὑφαρπάζων λειτούργημα, ἢ ἀδυνάτοις ἐπιχειρῶν. » Ἑλληνομνήμ. Η', 452.

(3) Κ. Οἰκονόμου περὶ τῶν Ο'. Δ', 793—.

(4) Α. Λασκάρως Περί τῶν ἀδελφῶν Λειχουδῶν ἐν τῷ Περιοδικῷ τοῦ Ἑλλ. Φιλ. Συλλογοῦ Τεύχει Ζ', 27—.

(5) Π. Ἀρ. (6) Π. Ἀρ.

Ἐν Βερρόια τῷ 1650 ἐδίδασκε Καλλίνικός τις ἱερομόναχος¹, ἐφεξῆς δὲ, καὶ τοὶ ἰχνων Σχολῶν μὴ δεικνυομένων, ἀλλ' ὅμως αὐτόθεν κατήγοντο, πλὴν Θεοφάνους τοῦ Μεγάλου ῥήτορος αὐτόθι γεννηθέντος καὶ ἀνατραφέντος², Μητροφάνης ὁ Κριτόπουλος, Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας (1630), συγγραφέας Ὁμολογίαν τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας³, Ἰωάννης ὁ Κωττούνιος (1650), ἐν Ῥώμῃ τὰ ἐγκύκλια σπουδάσας, ἐν δὲ Παταβίῳ τὴν φιλοσοφίαν καὶ ἱατρικὴν, ἐδίδασκεν Ἑλληνικὴν καὶ Λατινικὴν φιλολογίαν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῆς Βονωνίας ἐπὶ ἑτῇ τριακαίδεκα· ἐφεξῆς δὲ τὴν φιλοσοφίαν ἐν Παταβίῳ, ἔνθα τῷ 1658 συνέστησεν ἰδίαις δαπάναις χάριν τῶν ἑλληνοπαίδων Φροντιστήριον διατηρηθὲν μέχρι τοῦ 1797⁴. Σταμάτιος Μπεκελλίδης (1773)⁵, Ἀναστάσιος Περδικάρης, ἱατρός (1785)⁶, αὐτόθι ἐδίδασκε τῷ 1817 Ἄγγελος ὁ Ναουσσαιός⁷, καὶ ἐφεξῆς ἡ τῆς Βερρόιας Σχολὴ οὐ διέλιπε.

Ἐν Ναούσση ἐπίσης ἡ παιδεία ἐκαλλιιεργεῖτο. Περί τὰ μέσα τῆς 11^{ῆς} ἑκατ. (1750) ἀναφέρεται διδάσκων ἐν αὐτῇ Θεοφάνης μοναχός ὁ Ναουσσαιός⁸, τῷ δὲ 1762 Δημήτριος ὁ Ἀνασώτης, μαθητὴς Γεωργίου τοῦ Σπανοπούλου ἐκ Κοζάνης προσκληθεὶς⁹, κατὰ τὸ μεταξὺ 1765—1775 διάστημα ἱστορεῖται σχολαρχῶν εὐδοκίμως αὐτόθι ὁ ἐξ Ἰωαννίνων Ἀμφιλόχιος ὁ Παρασκευᾶς¹⁰. Μετὰ τοῦτον

(1) Μαθητὴς τις αὐτοῦ θανόντος ἔγραψεν « Ἐστέρυσεν ἡ Βερρόια ἀπὸ διδασκάλου. » ἐν χειρ. ὑπ' ἀρ. 567 τῆς τοῦ Ἀγιοταφ. Μετοχ. βιβλιοθήκης.

(2) Ἐνθ. ἀνωτ. περὶ τῆς Πατριαρχικῆς Σχολῆς σελ. 48.

(3) Βρετοῦ Α', 214. Σοφ. Κ. Οἰκ. περὶ τῶν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ Πατριαρχευσάντων ἀπὸ τοῦ 1487—1825. ἐν Πανδ. 1Δ', 597. Βελούδου Χρυσάλλ. τοῦ ἔτους 1863 σελ. 41.

(4) Βρετοῦ Β', 294. Μελετ. Ἐκκλ. Ἱστορ. Δ', 70.

(5) Τοῦτου φέρεται ἐπίγραμμα ἠρωελεγεῖον εἰς Θεοφίλον τὸν Καμπανίας· ἐν Ταμείῳ Ὁρθοδοξίας Θεοφίλου τοῦ Καμπανίας, Ἐνετίησιν 1780 σελ. ζ'.

(6) Βρετοῦ Β', ἀρ. 183.

(7) Ὅρα Προδοίκεσιν εἰς τὸν Ἑρμῆλον Μ. Περδικάρη ἐν Καταλόγῳ συνδρομητῶν.

(8) Βρετοῦ Α' 84 ἐν Σημ. Π. Ἀρ.

(9) Π. Ἀρ.

(10) Π. Ἀρ.

Ἀναστάσιος Καμπίτης (1775—)¹ ἐκ Ναούσσης, ἀπρωατῆς Καλλι-
νίκου Μπάρκου, Πεζάρου καὶ Ἀθανασίου τοῦ Παρίου ἐν Θεσσαλονί-
κῃ² μετατεθέντος δὲ τοῦ Καμπίτου ἐν Θεσσαλονίκῃ, τὴν ἐν Ναούσ-
σῃ σχολαρχίαν ἔλαβεν ἐφεξῆς Νικόλαος ὁ Ἀγγελάκης καὶ Ἐμμανουὴλ
ὁ Φωτιάδης βλαστὸς τῆς αὐτῆς πύλεως³. Ἀκολούθως ἀναφέρεται
διδάσκων τῷ 1817 Βαρλάντας τις⁴, μετὰ δὲ ταῦτα συνωδὰ τοῖς
καίροισι βαρέσιν ἐπιπεσοῦσιν ἡ τῆς Ναούσσης Σχολὴ ὑφίσταται ἄχρι
τῆς σήμερον. Βλαστοὶ τῆς Ναούσσης, πλὴν τῶν εἰρημένων, Ἀναστά-
σιος Μιχαήλ (1700), λίαν πεπαιδευμένος τῶν Ἑλλήνων, μέλος τῶν
σοφῶν ἐταιριῶν τοῦ Βερολίνου, ἐκδοὺς πρὸς ἄλλοις καὶ τὸ Περιη-
γηματικὸν Πτυκτάτιον⁵ (ἢ Πιττάκιον)⁶, Περιήγησιν δηλαδὴ τῆς
Εὐρώπης, καὶ ἕτεροι ἀφανεῖς διαμείναντες δεκνύουσι τὴν αἰετοπε-
νάουσαν πηγὴν τῆς Ναούσσης.

Ἐν *Μελερίκῳ*. εἰμὴ ἀρχαιότερον, περὶ τὰ τέλη τοῦλάχιστον τῆς
11^{ης} ἑκατ. τὰ γράμματα κατὰ τὸ ἐνὸν ἐθεραπεύοντο. Κατὰ τὸ 1810
ἀναφέρεται αὐτόθι ἐπὶ τεσσαρακονταετίαν διδάσκων Ἀδάμ Τσαπέ-
κος ὁ ἐκ Μετσόβου, μαθητῆς Δημητρίου Βαρδάκα⁷, μετὰ δὲ τοῦτον
(νομιζομεν) Χριστοφόρος ὁ Φιλητᾶς ἐξ Ἰωαννίνων⁸. αὐτόθεν δὲ κα-
τήγοντο ὁ ἀπὸ Σοφίας εἰς τὴν Μητρόπολιν Ἰωαννίνων μετατεθεὶς
Ἰωακείμ (1834), γέρον ἐλλόγιμος καὶ εὐσεβέστατος⁹, Ἀναστάσιος
Πολυζωΐδης (1824) μαθητῆς Μηνᾶ τοῦ Μινωΐδου¹⁰, καὶ ἕτεροι.

Ἐν *Σέβραις*, πόλει ἐμπορικωτάτῃ καὶ πολυανθρώπῳ, ἐπίσης. Ἡδη,
εἰμὴ ἀρχαιότερον, τῷ 1740 ἐδίδασκεν αὐτόθι Ἀναστάσιος ὁ Πώπας

(1) Τούτου εὐρηται ἐπίσης ἐπίγραμμα ἠρωελεγετον εἰς τὸν αὐτὸν Καμ-
πανίας Θεόφιλον ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 54.

(2) Π. Ἀρ.

(3) Π. Ἀρ.

(4) Ὅρα Προδιοίκησιν εἰς τὸν Ἑρμῆλον Μ. Περδικάρη ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 54.

(5) Βρετοῦ Β, 41. 308.

(6) Οὕτω καλεῖ αὐτὸ Χριστοφόρος ὁ Φιλητᾶς ἐν Λογίῳ Ἑρμῆ τοῦ ἔτ.
1820 σελ. 593.

(7) Χρυσαλλίδ. (Ἀθηνῶν) τεύχ. Ρ', 432. Βρετοῦ Β', 169 ἀρ. 507. Π. Ἀρ.

(8) Πανδ. ἐνᾶρθρω Ἐμμανουὴλ Γλυζώνιος.

(9) Π. Ἀρ.

(10) Χρυσαλλίδ. (Ἀθηνῶν) Τεύχ. Ρ', 432.

ἐξ Ἰωαννίνων¹, τῷ 1749 Νικόλαος (ὁ μετὰ ταῦτα Νεκτάριος Λι-
τσᾶς καὶ Ἀγράφων) ὁ ἐξ Ἰωαννίνων² μετὰ ταῦτα καὶ τοὶ δυσυχῶς
ἔχνη Σχολῆς δὲν φαίνονται, οὐδόλως ὁμως ἀμφιβάλλομεν, ὅτι ἐξέ-
λιπεν ἡ τῶν γραμμάτων καλλιέργεια· διότι τῷ 1817 ἐδίδασκε Κων-
σταντῖνος Μηνιάτης, Κοττιαῖος³, πιθανῶς Μηνᾶς ὁ Μινωῖδης, Σερ-
ραῖος, φιλοσοφίαν καὶ ῥητορικὴν (1815), ἑλληνιστὴς ἄξιος λόγου⁴,
Ἀργύριος ὁ Παπᾶ Ρίζου, Σιατισεὺς (1823—1830)⁵, πιθανῶς καὶ ὁ
αὐτόθεν καταγόμενος διδάσκαλος Μιχαὴλ Ἐμμανουήλ Παπᾶ (1827)⁶·
αὐτόθεν κατήγετο καὶ ὁ λόγιος Ἐμμανουήλ ὁ Φωτιάδης (1840)·

Ἐν Καστορίᾳ, πατρίδι τοῦ φιλογενεστάτου Μανολάκη (1660 ἀκμ.),
εἰκάζομεν, ὅτι συνέστη Σχολὴ κατὰ τὰ μέσα τῆς 17^{ης} ἑκατ. ὑπ' αὐτοῦ
τούτου⁷, τῷ δὲ 1740 καὶ 1745 φαίνεται ὀφισαμένη⁸, ὅτε (1740)
ἐδίδασκεν ἐν αὐτῇ ὁ ἐξ Ἰωαννίνων Μεθόδιος ὁ Ἀνθρακίτης⁹, μεθ' ὃν

(1) Π. Ἀρ. Χρονογραφία Ἑπείρου Β', 282.

(2) Π. Ἀρ.

(3) Ὅρα Προδιοίκησιν εἰς τὸν Ἑρμῆλον Μ. Περιοδικῇ ἐν Καταλ. συν-
δρομητῶν.

(4) Βρετοῦ Β', 223. 307.

(5) Χρυσασλιδ. (Ἀθηνῶν) Τεύχ. ΠΘ', 408.

(6) Βρετοῦ Β', 224. 317.

(7) Ἀναμφιδόλως ὁ φιλογενὴς ἀνὴρ Μανολάκης ὁ ἐκ Καστορίας ἐν ἄλ-
λαις πόλεσι συστήσας Σχολεῖα, δὲν ᾔθελε παραλείψει τὴν ἰδιαιτέραν τοῦ πα-
τρίδα Καστορίαν καὶ στερήσει αὐτὴν τοῦ εὐεργήματος τούτου. Ζαχαρίας ὁ
Μαθᾶς (ἐν Καταλ. Πατριαρχῶν σελ. 217, 218) λέγει, ὅτι ὁ Μανολάκης πρῶ-
τον ἐν Καστορίᾳ συνέστησε Σχολὴν, εἴτα ἄλλας τέσσaras ἐν Κ[α]πόλει, Χίφ,
Ἄρτη καὶ Ἀνατολικῇ. Ὅρα Κωνσταντίου Α' τοῦ ἀπὸ Σιναιῶν τὴν περὶ
τῆς Πατριαρχικῆς Σχολῆς Διατριβὴν ἐν τῇ Περιδικῇ τοῦ Συλλόγου κτλ.
σελ 288.

(8) Χρῦσανθος ὁ Νοταρᾶς Πατριάρχης Ἱεροσολύμων ἔγραψε « Γράμμα
Πατριαρχικὸν περὶ ἀφιερωμάτων Γεωργίου Καστοριώτου (sic) πρῶην με-
γάλου Κομίσου τῆς Οὐγκροδλαχίας πρὸς διατήρησιν Σχολῆς ἐν τῇ πατρίδι
αὐτοῦ Καστορίᾳ » τῇ 1746 κατὰ Δεκέμβριον ἐν Ἀδριανουπόλει· τοῦ αὐτοῦ
δὲ εὐρηται « Γράμμα πρὸς τὸ βουφῆτι τῶν γουναράδων περὶ τῆς αὐτῆς ὑπο-
θέσεως καὶ τῆς αὐτῆς χρονολογίας » ἐν χειρ. ὑπὸ ἀρ. 27 τῆς τοῦ Ἀγιοταφ.
Μετοχίου βιβλιοθήκης.

(9) Π. Ἀρ. Χρονογραφία τῆς Ἑπείρου Β', 277 Σημ. 4. 279 Σημ. 4.

ἐπὶ τινὰ ἔτη ὁ ἐξ Ἰωαννίνων Ἀναστάσιος Βασιλόπουλος¹, κατὰ δὲ τὸ 1726—1728 τὸ πρῶτον ὁ ἐκ Καστορίας Σεβαστὸς Λεοντιάδης, ὁ αὐτὸς τὸ δεύτερον τῷ 1738, ὃν διεδέξατο ὁ συμμαθητὴς του Νικόλαος². αὐθις δὲ ἀναφέρεται τῷ 1746 ὁ αὐτὸς Σεβαστὸς τῆς ἐν Καστορίᾳ Σχολῆς προΐσάμενος ἰσοβίως. Περί δὲ τὸ 1765—1770 ἀπαντῶμεν σχολαρχοῦντα Θωμᾶν τὸν Μανδακάσην, ἱατροφιλόσοφον, παρ' Εὐγενίῳ ἐν Κοζάνῃ μαθητεύσαντα³, κατὰ δὲ τὰ τέλη τῆς παρεθούσης ἑκατ. (ΙΗ') ἀναφέρεται σχολαρχῶν ὁ ἐκ Καστορίας Θωμᾶς Οἰκονόμος, μαθητὴς Ἀμφιλοχίου τοῦ Παρασκευᾶ. Ἀπὸ δὲ τῆς δευτέρας δεκατηρίδος τῆς ἐνεστώσης (ΙΘ') ἑκατ. ἀναφέρεται σχολαρχῶν ὁ ἐκ Σιατίστης Ἀργύριος Παπαῖ Ρίζου, ἰσοβίως διδάζας μέχρι τοῦ 1834, μνήμην καταλιπὼν μεγάλου εὐεργέτου τῆς πόλεως ταύτης⁴. Λόγιοι δὲ, πλὴν τῶν ἀνωτέρω, ἀναφέρονται Ἰωάννης Ἐμμανουὴλ (1790)⁵, Κωνσταντῖνος Μιχαὴλ ἱατρός (1785)⁶, Ἀθανάσιος ὁ Χριστόπουλος (1800), ὁ νέος τῆς Ἑλλάδος Ἀνακρέων⁷, καὶ ἕτεροι δεικνύοντες τὴν καὶ μέχρι τοῦ νῦν συνεχῇ τῶν γραμμάτων καλλιέργειαν.

Ἐν Σιατίστῃ, ἀκμαζούσῃ διὰ τὸ ἐμπόριον, περὶ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν ὑφίστατο Ἑλληνικὴ Σχολή, ἐν ᾗ ἐδίδασκε Μεθόδιος ὁ Ἀνθρακίτης πρὸ τῆς ἐν Καστορίᾳ Σχολαρχίας αὐτοῦ (1740)⁸, ἐφεξῆς δὲ ἐδίδασκε Μιχαὴλ ὁ Παπαῖ Γεωργίου (1752), καὶ Μιχαὴλ ὁ ἱερεὺς⁹, μετὰ δὲ (1760;) Νικόλαος ὁ ἐξ Ἰωαννίνων, (ὁ μετὰ ταῦτα Λιτσᾶς καὶ Ἀγράφων Νεκτάριος)¹⁰, ἄριστος ἐν τοῖς Μεθουδίου τοῦ Ἀνθρακί-

(1) Π. Ἀρ.

(2) Π. Ἀρ.

(3) Π. Ἀρ. Βρετοῦ Β', 300.

(4) Π. Ἀρ.

(5) Βρετοῦ Β', 104. 265.

(6) Βρετοῦ Β', 75. 98, 308.

(7) Βρετοῦ Β', 349.

(8) Π. Ἀρ. Χρονογραφία τῆς Ἠπείρου Β', 277 Σημ. 1. 279. Σημ. 4. κὰν τῷ ἀποσταλέντι μοι χειρογράφῳ (Π. Ἀρ.)

(9) Ἐ. Σταματιάδου ἐν Χρυταλλίδ. (Ἀθηνῶν) Τεύχ. ΜΔ', 624.

(10) Π. Αρ. πρὸλ. Ἐ. Σταματιάδου αὐτόθι, ἐνθα λέγεται, ὅτι Γεώργιος ὁ Ζαδύρας ἠκροάσατο Λογικὴν καὶ Μεταφυσικὴν Νικολάου τοῦ Βάρκοση.

του μαθηταῖς. Τῆς αὐτῆς ἑκατ. (ΙΗ') ὑπερμεσοῦσης προόστατο τῆς ἐν Σιατίστη Σχολῆς ὁ ἐξ Ἰωαννίνων Παῖσιος Δήμαρος, ὁ μετὰ ταῦτα Ἐπίσκοπος Παραμυθίας¹. Περὶ τὸ 1768 ἐδίδασκεν αὐτόθι Καλλίνικος ὁ Μπάρκοσης ἐξ Ἰωαννίνων, ὃν τῷ 1775 διεδέξατο ὁ ἱερεὺς Κωνσταντῖνος μαθητὴς τοῦ Καλλινίκου. Τίνες διηύθυνον τὴν Σχολὴν ταύτην μέχρι τῶν ἀρχῶν τῆς ἐνεστώσης ἑκατ. ἡμῖν ἄδηλον· ἀρχομένης δὲ τῆς ΙΘ' ἑκατ. ἰδίως τῷ 1816, εἰς σύστασιν τῆς αὐτόθι Σχολῆς Βασιλικὴ τις Νικολάου ἐδωρήσατο 40,000 γροσίων,² εἶτα δὲ ἀπαντῶμεν (1820) Σχολάρχην Ἀργύριον τὸν Παπᾶ Ρίζου, διδάσκαλον ἱκανώτατον³. Ἐφεξῆς δὲ ἡ τῆς Σιατίστης Σχολὴ τοσοῦτους ἀπενεγκοῦσα καρποὺς διατηρεῖται ἀκμαία καὶ μέχρι τῆς σήμερον. Λόγιοι δὲ Σιατιστεῖς Δημήτριος Καρακάσης, ἱατρὸς (1760)⁴, Γεώργιος ὁ Ζαβείρας (1770) συγγραφεὺς ἄλλων τε καὶ τοῦ πολυθρυλλήτου ἐν χειρογράφοις τεύχους « Νέξ Ἑλλάς » ἐπιγραφομένου⁵, Θωμᾶς Δημητρίου (1779)⁶, Γεώργιος Ρούσσης (1780) ἱατροφιλόσοφος⁷, ὁ ἱκανώτατος τὴν Βοτανικὴν Κωνσταντῖνος Ζαβείρας, ἀδελφὸς τοῦ Γεωργίου, ἐπιστήμων⁸, Μιχαὴλ Δούκας (1783)⁹, οἱ Ἀργυριάδαι (οἱοὶ Ἀργυρίου Παπᾶ Ρίζου) ἀδελφοὶ Νικόλαος, Δημήτριος καὶ Ἀθανάσιος (ζῶντες) συγγραφεῖς καὶ διδάσκαλοι ὠφελιμώτατοι, Θεοφάνης ὁ πρῶν μὲν Γραμματεὺς τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, νῦν δὲ Ἀρχιεπίσκοπος Μαντινείας καὶ Κυνουρίας ἐν Πελο-

(1) Π. Ἀρ.

(2) Λογίου Ἑρμοῦ ἔτος 1819 σελ. 94.

(3) Π. Ἀρ. Μεταξὺ τῶν τελειοφοίτων τῆς Σχολῆς ταύτης μόνοι οἱ ἐπόμενοι ἐγένοντο ἡμῖν γνωστοί· Νικόλαος ὁ Ἰωαννίτης (1740), Μπαλάνος ὁ Βασιλόπουλος (1740), Σεβαστὸς Λεοντιάδης ἐκ Καστορίας (1740), Γεώργιος Ἰω Ζαβείρας (1770), Κωνσταντῖνος Ντούκας (1770) Δημήτριος Καρακάσης (1780), Θωμᾶς Δημητρίου (1790). Πρβλ. Λογίου Ἑρμοῦ ἔτι 1820 σελ. 368.

(4) Βρετοῦ Β', 274.

(5) Ἐ. Σταματιάδου « Γεώργιος ὁ Ζαβείρας ἐν Χρυσῇ. (Ἀθηνῶν) τεύχ. ΜΔ', 623—. Βρετοῦ Β', 265.

(6) Βρετοῦ Β', 264.

(7) Μελετ. Ἑκκλ. Ἱστορ. Δ', 145.

(8) Βρετοῦ Β', 266.

(9) Βρετοῦ Β', 77.

ποννήσῳ, Δημήτριος Π. Τζατήλης, ἰατρός, ἐκδοὺς ἐν Παρισίοις τῷ 1826 τὸ περὶ τῆς καταστάσεως τῆς Ἑλλάδος πόνημα ¹. ὁ τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν παιδείαν, ἰδίως τὴν ἱστορίαν διάσημος Θεόδωρος Μανούσης, τῶν διακεκριμένων Καθηγητῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ Πανεπιστημίου (1850), καὶ ἕτεροι δεικνύουσι τὴν ἐν Σιατίστῃ διανοητικὴν κίνησιν.

Ἐς *Σελίτση* περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς ἐνεστώσης Ἑκατ. ἐδίδασκεν ὁ ἐκ Κοζάνης Γεώργιος Κλείδης, μαθητὴς Στεφάνου Σταμκίδου ἐκ Κοζάνης ².

Ἐν *Ἀρβανιτοχωρίῳ* (Ντάρδα) ἐδίδασκεν ἀπὸ τοῦ 1760 ἰσοβίως ὁ ἐξ Ἰωαννίνων Γεώργιος Σπανόπουλος μετὰ τὴν ἐκ Κοζάνης παραιτήσιν του ³.

Ἐν *Γρεβθενοῖς* καὶ παρὰ τῇ αὐτόθι Μονῇ τοῦ Σπηλαίου, ἔνθα καὶ βιβλιοθήκη ὑπῆρχεν ἀξιόλογος, ἐκαλλιεργοῦντο τὰ γράμματα· ἰδίως τῷ 1815 ἐδίδασκεν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ Ἰωάννης Πανταζῆς ἐκ Ζαγορίου, μαθητὴς τοῦ Μπαλάνου, καὶ Χρῆστος Γρεβθενίτης μαθητὴς τοῦ Σταμκίδου, διδάξας μέχρι τοῦ 1820 ⁴. Ἐκτοτε τὸ ζώπυρον τοῦτο ἀνάπτεται περισσότερο καὶ ἀναρρίπτεται τανῦν ὑπὸ τοῦ ἐλλογίμου Μητροπολίτου Γρεβθενῶν Κ. Γενναδίου.

Ἐν *Κοζάνῃ*, πόλει πρωίμως ἀκμασάσῃ διὰ τὸ μετὰ τῆς Γερμανίας ἰδίως ἐμπόριον, ἤδη κατὰ τὴν ἸΣΤ' Ἑκατονταετηρίδᾳ ἀναφέρονται ἱκανοὶ ἑλληνικῆς παιδείας μέτοχοι ⁵. Ἀπὸ τοῦ 1612 διὰ τὴν μετανάστευσιν Θεσσαλῶν τινῶν καὶ Ἑπειρωτῶν ⁶, ἡ πόλις αὕτη ἐπέδωκεν οὐ μόνον εἰς πλοῦτον καὶ πληθυσμὸν, ἀλλὰ δὴ καὶ εἰς τὰ γράμματα. Κατὰ τὸ 1666 ἰδρύθη Σχολὴ Ἑλληνικὴ, ἥς προέστη

---

(1) Σ. Ἀρ.

(2) Π. Ἀρ.

(3) Π. Ἀρ.

(4) Π. Ἀρ.

(5) Ὅρα τὴν περὶ τῆς Σχολῆς ταύτης μονογραφίαν ἐκδοθεῖσαν τῷ 1819, ἣ συνάδει καὶ Π. Ἀρ.

(6) Ἐνεκα τῆς τότε γενομένης ἐπαναστάσεως· ὄρα Π. Ἀραβ. Χρονογρ. τῆς Ἑπεύρου Τόμ. Α', 220.

ἀπὸ τοῦ 1668—1679 ὁ ἐκ Σερβίων Γρηγόριος (Γεώργιος κατὰ κόσμον) ὁ Κονταρῆς. Τοῦτον διεδέξατο ὁ μαθητὴς αὐτοῦ Νικόλαος Ὀρφανὸς ὁ ἐκ Κοζάνης μέχρι τοῦ 1678, καὶ τοῦτον ὁ ἐκ Σερβίων Ἱερομόναχος Νεόφυτος, μαθητὴς τοῦ Κονταρῆ, μέχρι τοῦ 1699. Τὸν Νεόφυτον διεδέξατο ὁ ἐκ Γερμανίας ἐπανελθὼν ἱατροφιλόσοφος Γεώργιος ὁ Παρακείμενος, διδάξας μέχρι τοῦ 1707, ὅτε διεδέξατο αὐτὸν Σωτήριος ὁ ἱερεὺς, σχολαρχήσας μέχρι τοῦ 1728, ὅτε τῆς Σχολῆς προέστη Σεβαστὸς Λεοντιάδης ὁ ἐκ Καστορίας μέχρι τοῦ 1733, ὅτε ἐπὶ διετίαν (1733—1735) ἐκλείσθη ἡ Σχολή. Μετὰ δὲ τοῦτο ἐσχολάρχησε Χρησάκης ὁ ἐκ Λεβαδείας ἐπὶ πενταετίαν, ὅτε ἡ Σχολή διελύθη ἀναπληρούντων τῶν ἐφημερίων τὴν ἑλλειψιν τχύτην, ἐν μέρει δὲ καὶ τοῦ τότε Σερβίων καὶ Κοζάνης Μελετίου τοῦ Θεσσαλονικέως, παρ' ᾧ ἐν ὥραις τακταῖς οἱ μαθητιῶντες ἐπιστημονικῶν τινῶν μαθημάτων ἠκροῶντο. Ἀνεγερθείσης δὲ αὐθις τῇ γενναίᾳ συνδρομῇ τῶν ἐν Γερμανίᾳ ἐμπορευομένων Κοζανιτῶν τῆς Σχολῆς ἐπὶ τὸ εὐρυχωρότερον καὶ τὸν τίτλον Στοᾶς λαβούσης ἀντὶ τοῦ πρότερον, προέστη αὐτῆς τῷ 1746 ὁ κλεινὸς Εὐγένιος ὁ Βούλγαρις, ὅτε πολλαχόθεν τῆς Μακεδονίας, καὶ ἐκ τῶν Ἰωαννίνων ἔτι, καὶ πολλῶν Θεσσαλικῶν πόλεων συνέρρεον, ἐπὶ τετραετίαν μέχρι τοῦ 1750, ἐπανακάμψας εἰς τὴν προτέραν θέσιν τοῦ τῶν Ἰωαννίνων αἰτήσῃ ἐπιμόνω καὶ προτροπῇ τῶν ἐν Ἑνετίᾳ Μαρουτσῶν. Ἀποχωρήσαντος τοῦ Εὐγενίου ἐσχολάρχησε μέχρι τοῦ 1754 ὁ ἐξ Ἰωαννίνων Νικόλαος Μπάρκοσης, ἀκροατὴς καὶ φίλος τοῦ Εὐγενίου· τὸν Μπάρκοσιν διεδέξατο ἐπὶ δύο ἔτη Διονύσιος ὁ ἐκ Ῥαψάνης, ὃς προχειρισθεὶς Ἐπίσκοπος Πλαταμῶνος κατέλιπε διάδοχον τὸν ἐκ Κοζάνης Κωνσταντῖνον ἱερέα, μαθητὴν τοῦ Μπάρκοση ἐπὶ ἓν ἔτος (1756—1757), ὃν διεδέξατο Γεώργιος Σπανόπουλος ὁ ἐξ Ἰωαννίνων ἐπὶ ἔτη τρία, (1757—1760), καὶ τοῦτον ὁ μαθητὴς τοῦ Δημήτριος Ἀνασώτης ὁ ἐκ Ναούσης τῷ 1760, καὶ τοῦτον μετὰ δύο ἔτη (1762) ὁ Κωνσταντῖνος Μοναχὸς, μαθητὴς τοῦ Εὐγενίου ἐν Κοζάνῃ, Ἰωαννίνοις καὶ Ἄθῳ, ἐπὶ δύο ἔτη, καὶ τοῦτον τῷ 1763 ὁ ἱερομόναχος Κύριλλος ὁ ἐξ Ἀγράφων, μαθητὴς τοῦ Μπαλάνου ἐν Ἰωαννίνοις, μέχρι τοῦ 1769. Παρὰ τὴν Στοάν, τὴν πρῶτεύουσαν Σχολὴν, συνέστη καὶ ἑτέρα Ἑλληνικὴ Σχολή, ἡ κληθεῖσα τῆς *Κομπάριας*, ὑπὸ τῶν ἐν Οὐγγαρίᾳ ἐμπορευομένων Κοζανιτῶν,

ἥς σχολάρχης ἀνεδείχθη ἀπὸ τοῦ 1768—1772 ὁ ἐξ Ἰωαννίνων Καλλίνικος Μπάρκοσης, αὐτάδελφος τοῦ Νικολάου, ἐπὶ τετραετίαν, ὅτε διελύθη διὰ παντός. Τοῦ δὲ Κυρίλλου διάδοχος ἐν τῇ Στοᾷ ἐγένετο τῷ 1769 ὁ μαθητὴς του Δημήτριος ἱερεὺς ὁ ἐκ Κοζάνης· ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐκ τῶν περιστάσεων ἡ Κοζάνη ὑπέστη πολλὰ, ἐξ ὧν τῷ 1774 ἡ Στοὰ ἐκλείσθη. Κατὰ δὲ τῷ 1775 νέα συνέστη Σχολὴ ἐν Κοζάνῃ, ἥ; προέστη Ἰωάννης ὁ Αἰτωλὸς μέχρι τοῦ 1782, ὅτε διεδέξατο αὐτὸν ὁ ἐκ Κοζάνης Στέφανος Σταμκίδης, μαθητὴς τοῦ ἐν Τυρνάβῳ Πεζάρου, καὶ τοῦτον μετὰ ἔντος (1783) ὁ ἐξ Ἰωαννίνων Ἀμφιλόχιος Παρασκευᾶ, μαθητὴς τοῦ Μπαλάνου, ἰδιωτικῶς διδάσκων ἐν Κοζάνῃ ἀπὸ τοῦ 1779· δημοσίᾳ δὲ ἐδίδαξεν ὁ Ἀμφιλόχιος ἀπὸ τοῦ 1783—1795 καὶ πολλοὺς ἀνέδειξε μαθητάς· τοῦτον διεδέξατο ἐπὶ ἔντος ὁ μαθητὴς του Γεώργιος Παπαδόπουλος ἐκ Κοζάνης, ὅτε καὶ πάλιν προσεκλήθη ὁ Ἀμφιλόχιος, διδάξας μέχρι τοῦ 1797, ὅτε πεσοῦσης τῆς Ἑνετικῆς Ἀριστοκρατίας, παρ' ἣ ἦν κατατεθειμένον τὸ κληροδότημα τῆς Σχολῆς, ἔπνευ τὰ λοιπὰ καὶ ἡ Σχολή. Συστάσης δὲ καὶ αὐθις ἐξ ἐράνου τῆς Σχολῆς προέστη αὐτῆς ὁ μαθητὴς τοῦ Ἀμφιλοχίου Γεώργιος ὁ Λούιος, ἐν Βελθενδῷ διδάσκων, ἀλλὰ μετὰ δύο ἔτη (1799) παρητήσατο καὶ οὗτος. Ἐκτοτε ἡ Σχολὴ ἐκλείσθη ἐπὶ ἐξαετίαν ὁλόκληρον, τῶν ἐφημερίων ἀναπληροῦντων κατὰ τὸ δυνατόν τὴν ἔλλειψιν. Ἀλλ' ὅμως πάλιν ἐράνῳ τῶν πολιτῶν ἠνοίχθη τῷ 1805, Σχολάρχης δ' αὐτῆς ἀνεδείχθη ὁ ἐκ Κοζάνης Γεώργιος Γιαννάκης Οἰκονόμος, μαθητὴς τοῦ Ἀμφιλοχίου, ἐπὶ τρία ἔτη, ὅτε διεδέξατο αὐτὸν ἐπ' ὀλίγον (1808) ὁ ἐκ Ζαγορίου Χριστόδουλος Κλονάρης, ὃν διεδέξατο ἔκτοτε ὁ ἀξιόλογος διδάσκαλος Στέφανος ὁ Σταμκίδης, πολλοὺς παρασκευάσας μαθητάς καὶ ἐκ τῶν πέρειξ, διδάσκων ἐπὶ πολλὰ ἔτη μέχρι τῆς Ἑλλ. ἐπαναστάσεως, ὅτε καὶ βεβλίοθήκη συνέστη ἀξιόλογος. Ἐκτοτε ἐπὶ ἱκανὰ ἔτη ἡ Κοζάνη ἦν ἐστερημένη Σχολῆς ἐπαρκούσης τῇ πνευματικῇ ἀνάγκῃ· βαθμηδὸν ὅμως τοῦ σάλου κοπάσαντος, καὶ τοὺς τῆς Ἐκκλησίας αὐτῆς οἵακας ἰθύνοντος Βενιαμὶν τοῦ Θεσσαλονικέως, μεθ' ὃν (1848—) τοῦ λογίου καὶ ἀξίου διαδόχου αὐτοῦ καὶ τὴν ψυχὴν εὐγενεστάτου Κυρίου Εὐγενίου, συνέστη βαθμηδὸν Ἑλληνικὴ Σχολὴ αἰέποτε βαίνουσα ἐπὶ τὰ πρόσω διδάσκοντος ἐπὶ πολλὰ ἔτη (1830—)

τοῦ ἀξιολόγου Νικολάου ἱερέως τοῦ Τριανταφύλλου (Παπαδιδασκά-
λου), πλείστην ὠφέλειαν τῇ πόλει καὶ τοῖς πέριξ ἐπενεγκοῦσα, καὶ
μέχρι τῆς σήμερον διατηρουμένη ἀκμαία διὰ τὴν ἐμφυτον τοῖς φι-
λοκάλοις καὶ φιλομούσοις Κοζανίταις φιλομάθειαν. Πλείστοι ἐπαι-
δεύθησαν ἐν τῇ Σχολῇ τῆς Κοζάνης, Κοζανίται τε, Μακεδόνες καὶ
Θετταλοὶ, ἄνδρες λόγου ἄξιοι, τὴν πατρίδα αὐτῶν καὶ τὴν Σχολὴν
τιμῆσαντες ¹· πλὴν δ' ἄλλων διακρίνονται Γεώργιος ὁ Λασάνης, δι-
δάξας ἐν Ὀδησσῷ (1815) ², Μιχαὴλ Περδικάρης, ἰατρὸς καὶ ποιητὴς
(1817) ³, Εὐφρόνιος Ῥαφαὴλ Πόποβιτς (1818) διδάσκαλος ⁴, Γεώρ-
γιος Ρουσιάδης, καθηγητὴς τῆς Ἑλληνικῆς ἐν Βιέννῃ (1847) ⁵, Γεώρ-
γιος Σακελλάριος (καὶ ἡ λογία αὐτοῦ σύζυγος Μητῶ) ἰατρὸς καὶ
ποιητὴς σύγχρονος ⁶, Χαρίσιος Μέγδανος (1842) ⁷ καὶ ἕτεροι ἀπο-
δεικνύοντες τὴν ἐν Κοζάνῃ διανοητικὴν κίνησιν.

Ἐκ τῶν παρακειμένων *Σερβίων* κατήγετο Γεώργιος (Γρηγόριος
ὑστερον) Κονταρῆς (1675), συγγραφεὺς τῆς Ἱστορίας τῶν Ἀθηνῶν ⁸,
καὶ Νεόφυτος Ἱερομόναχος (1678), ἀμφότεροι ἐν Κοζάνῃ σχολαρχή-
σαντες ⁹.

Ἐν τῷ παρακειμένῳ *Βε.Ιδενδῷ* περὶ τὰ 1780—1790 ἐδίδασκεν
Ἰωάννης ὁ ἐκ Σπαρμίου ¹⁰, εἶτα δὲ μέχρι τοῦ 1797 ὁ ἐκ Κοζάνης Γεώρ-
γιος Λούσιος, αὐθις ὁ αὐτὸς μετὰ τὴν ἐν Κοζάνῃ διδασκαλίαν του
ἀπὸ τοῦ 1799 μέχρι τῆς ἀποβιώσεώς του πολλοὺς ἀναδείξας μαθη-
τάς, ὧν ἐγένετο ὁ ἐν Βουκουρεστίῳ ἐν οἴκοις διδάσκων Γεώργιος ὁ
Σακελλάριος, δαπάναις οἰκείαις ὑστερον ὑποστηρίξας τὴν τῆς πατρί-
δος του Σχολὴν, ἐν ᾗ τῷ 1815 ἐδίδασκεν ὁ ἐκ Κοζάνης Νικόλαος

(1) Πρὸς Π. Ἀρ.

(2) Βρετοῦ Β', 295.

(3) Βρετοῦ Β', 318.

(4) Βρετοῦ Β', 152. 327.

(5) Βρετοῦ Β', 332.

(6) Βρετοῦ Β', 333.

(7) Βρετοῦ Β', 165.

(8) Βρετοῦ Β', 35.

(9) Ἐνθ. ἀνωτ. Περὶ Κοζάνης.

(10) Σοφ. Κ. Οἰκ. Ἐγγρ. σημ.

Κατζή Τριανταφύλλου (ὁ τῆς Κοζάνης περίφημος Παπαδιδάσκαλος), ὅτε οὗτος μεταβὰς εἰς Χίον καὶ Σμύρνην χάριν τελειοποιήσεως, ἐπα-
νῆλθεν εἰς Βελβενδὸν καὶ ἐδίδασκεν. Ἡ Σχολὴ τοῦ Βελβενδοῦ διετη-
ρεῖτο καὶ δεατηρεῖται εἰσέτι ἀκμαία πολλὴν παρέχουσαν τὴν ὠφέ-
λειαν (1).

Ἐν *Βιτωλίοις*, πόλει τῶν ἐπισημοτέρων καὶ πολυανθρωποτέρων
τῆς Μακεδονίας, δυστυχῶς ἐλλείπουσιν ἡμῖν εἰδήσεις περὶ τῆς ἐκεῖ
καταστάσεως τῶν γραμμάτων μέχρι τοῦ 1830. Τὸν τεύθεν οἱ φιλό-
καλοι κάτοικοι συνέστησαν Σχολὴν ἀξιόλογον διατηρουμένην ἀκμαίαν
ἄχρι τοῦ νῦν ².

Ἐν *Κλεισούρᾳ* τὰ γράμματα ἐκαλλιεργοῦντο θερμῶς διὰ τὸ φι-
έλμπορον τῶν κατοίκων. Αὐτόθεν κατήγοντο οἱ Δαρβάρεις Δημή-
τριος καὶ Πέτρος (1800), ἐλληνισταὶ ἀξιόλογοι, συγγραφεῖς καὶ
ἐκδόται βιβλίων φιλογενέστατοι ³, ὁ γαλλοδιδάσκαλος Μιχαὴλ Π. Π.
Στεφάνου Παρτζούλας (1814) ⁴ καὶ ἕτεροι. Ἐκ *Σταγείρων* κατήγετο
ὁ περιώνυμος Ἀθανάσιος Σταγειρίτης (1816), τῆς ἐν Βιέννῃ Ἀκαδη-
μίας τῶν Ἀνατολικῶν γλωσσῶν καθηγητῆς τῶν Ἑλληνικῶν, πολλὰ καὶ
ὠφέλιμα γράψας ⁵, Μακεδὼν ἦν καὶ Ζηνόβιος ὁ Πῶπ, εἷς τῶν ἀρί-
στων μαθητῶν Λάμπρου τοῦ Φωτιάδου, συγγραφεὺς τῆς ἀξιολόγου
Μετρικῆς (1803) ⁶. Ἐκ *Κωνσταντζικου* κατήγετο Βασίλειος ὁ Παπαῖ
Εὐθυμίου (1807) διδάσκων ἐν Βιέννῃ, συντάκτης τῆς ὠφελιμωτάτης
Ἑλλ. Χρηστομαθείας, καὶ ἐτέρων χρησιμωτάτων βιβλίων ⁷, ἐκ
Γραμμόστειως ὁ ἱατροφιλόσοφος Ἰωάννης Νικολαΐδης (1785) ⁸, ἐκ
Λιτογοπόλεως (μὴ τι Λιτοχώρου;) Κωνσταντῖνος Μπέλιος (1790) ⁹.
Μακεδὼν ἦν ὁ ἐν Ῥωσσίᾳ ἀξιωματικὸς καὶ συγγραφεὺς Γεώργιος

(1) Π. Ἀρ.

(2) Π. Ἀρ.

(3) Βρετοῦ Β', 259.

(4) Βρετοῦ Β', 174. 317.

(5) Βρετοῦ Β', 181. 337.

(6) Βρετοῦ Β', 128. 324.

(7) Βρετοῦ Β', 315.

(8) Βρετοῦ Β', 312.

(9) Βρετοῦ Β', 89. 311.

Παπαζώλης (1765)¹, καὶ ἕτεροι ἄγνωστοι διαμείναντες τεκμηριοῦσιν, ὅτι οὐδέποτε ἐν τῇ χώρᾳ τοῦ Φιλίππου καὶ Ἀλεξάνδρου ἐξέλιπε τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων ἡ καλλιέργεια.

Ἰδίᾳ δὲ κατὰ τὴν *Ἠπειρον*, ἐνθα ὁ πρὸς τὴν παιδείαν ἔρως ἦν ἀπ' αἰῶνων ἐρριζωμένος, πλείονας καὶ σαφεστέρας ἔχομεν τὰς περὶ τῆς καταστάσεως τῶν γραμμάτων εἰδήσεις². Ἐν Ἠπειρῷ ἔχνη ἀρχαιοτάτων Σχολῶν ἀπαντῶμεν ἐν ταῖς Μοναῖς, πρὸ τῆς ἀλώσεως μάλιστα. Τοιαύτη ἦν ἡ ἐν Γερομερίῳ (παρὰ τοῖς Φιλιάταις) ἀπὸ τοῦ 1285, ἐνθα ὁ ἰδρυτὴς τῆς Μονῆς ὁσιώτατος Νείλος ὁ Ἐριχιώτης ἐδίδασκε τοὺς προσερχομένους δωρεάν, διατάξας, ἵνα καὶ οἱ διάδοχοι αὐτοῦ ποιῶσι τὸ αὐτό. Ἡ Σχολὴ αὕτη μετ' ἀξιολόγου Βιβλιοθήκης, σωζομένης μέχρις οὐ πρὸ πολλοῦ, διατηρηθεῖσα μέχρι τῆς ΙΖ' ἑκατ. ἐγένετο λυσιτελὴς κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἤττον ἐπὶ αἰῶνας· β') ἡ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Βουθρωτοῦ καὶ Γλυκῆς Μοναστηριακὴ Σχολὴ τῆς Καμιτσάνης, διατηρηθεῖσα κατὰ παράδοσιν μέχρι τῆς ΙΖ' ἑκατ. γ') ἡ ἐν τῇ Μονῇ τοῦ Σωζίνου· δ') ἡ ἐν τῇ Μονῇ τῆς Μολυβδοσσεπέστου ἐν Πωγωνιανῇ· ε') ἡ ἐν τῇ Μονῇ τῆς Βελλᾶς διατηρηθεῖσα μέχρι τῆς ΙΖ' ἑκατ. ς') ἡ κατὰ τὴν Διπαλίτσαν τῆς Πωγωνιανῆς ἀρχαιοτάτη Μοναστηριακὴ Σχολὴ καταστραφείσα περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς παρελθούσης (ΙΗ') ἑκατονταετηρίδος.

Ἐν *Ἰωαννίνοις* τὰ γράμματα ἐκαλλιεργοῦντο θερμῶς ἀνεκαθεν. Α'. Σχολή. Ἐν τῇ κατὰ τὴν *ῥῆσον* τῶν Ἰωαννίνων Μονῇ τοῦ Σπανοῦ ἀπὸ τοῦ 1282 Μιχαὴλ ὁ Φιλανθρωπινὸς Οἰκονόμος συνέστησε Σχολὴν (Φοιτητήριον), διευθυνομένην ὑπὸ τῆς ἐκλάμπρου γενεᾶς τῶν Φιλανθρωπινῶν, οἵτινες ἐχρημάτισαν κτήτορες καὶ προνομιούχοι κατὰ σειρὰν ἡγούμενοι τῆς Μονῆς ταύτης καὶ διδάσκαλοι συγχρόνως³. Ἐν αὐτῇ ἐδίδασκεν ὁ τῷ 1505 διδάσκων ἀποειώσας ἡγούμενος τῆς Μο-

(1) Βρετοῦ Β', 59 (ἀρ. 125).

(2) Πλὴν τῶν ἐμῶν σημειώσεων, αἱ ἐκ διαφορῶν πηγῶν ἡρυσάμην, προστιθενται καὶ αἱ τοῦ σεβαστοῦ μοι φίλου καὶ πατριώτου ἐν Ἰωαννίνοις Κ. Παναγιώτου Ἀραβαντινοῦ, αἱ ἐν χειρογράφοις μοι ἀπέστειλεν· αὐται, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ ἐσημείωσα, διακρίνονται διὰ τῶν ἀρκτικῶν στοιχείων Π. Ἀρ. ἐνθα δὲ παραπομπαὶ δὲν τίθενται, ἀναφέρονται εἰς ταύτας.

(3) Π. Ἀραβ. Χρονογραφ. τῆς Ἠπειροῦ Β', 275—.

νῆς τῷ 1532 Νεόφυτος Φιλανθρωπινός, ἱερομόναχος, ὃν διεδέξατο ὁ κατὰ τὸ 1534 ἀποβιώσας Ματθαῖος ὁ Φιλανθρωπινός, ὁ καὶ Σακελλάριος τῆς Μητροπόλεως Ἰωαννίνων τῷ 1542. Ἰωάσαφ ὁ Φιλανθρωπινός ἐφ εξῆς, οἱ δὲ μετὰ τοῦτον διδασκάντες ἔμειναν ἄγνωστοι. Τῷ δὲ 1642 τὴν διεύθυνσιν τῆς Μονῆς καὶ τῆς Σχολῆς ἔλαβεν ὁ ἱερομόναχος Ἰωάννης Φιλανθρωπινός, ἱκανὰ ἔτη ἐφημέριος διατελών ἐν Ἐνετίᾳ, ἀποθανὼν τῷ 1660. Μετὰ τοῦτον φαίνεται χάσμα τῶν ὀνομάτων τῶν Σχολαρχῶν ἀγνώστων ὄντων, τῷ δὲ 1756 φαίνεται ἡ Σχολὴ ἐκπνεύσασα διὰ τὴν ἀκμὴν βεβαίως τῶν ἑτέρων ἐν τῇ πόλει τῶν Ἰωαννίνων δημοσίων ἐκπαιδευτηρίων. Ἐξ αὐτῆς ἐξῆλθον ἱκανοὶ ἄνδρες ἄξιοι λόγου· Πρόκλος μοναχός, ὁ τῶν Χρονικῶν τῶν Ἰωαννίνων συντάκτης (1440), Κομνηνός μοναχός, ὡσαύτως, Μακάριος ὁ Φιλανθρωπινός, ἕτερος τοῦ εἰρημένου (1420), Νεκτάριος Ἀψαρᾶς, εὐπατριδῆς μοναχός (1470), Θεοφάνης ὁ ἀδελφός αὐτοῦ, Νήφων Μεταξᾶς, ὁ καὶ Μητροπολίτης Ἰωαννίνων ἀναδειχθεὶς γέρων ἡδὴ (1500), Παρθένιος ὁ Μικρός, ὁ ἀπὸ Ἰωαννίνων Ἀδριανουπόλεως ἀναρρήθεις (1643).

Β' Σχολή. Ἐν τῇ πόλει τῶν Ἰωαννίνων. Πρὸ τῆς 157' ἑκατ. φαίνεται ὀφισταμένη Σχολὴ Ἑλληνικὴ ἐν τῷ φρουρίῳ τῶν Ἰωαννίνων, ἰδρυθεῖσα ἐπὶ τῆς ἀκμῆς τῶν Δεσποτῶν τῆς Ἀγγελωνύμου γενεᾶς. Ἡ Σχολὴ αὕτη διετηρήθη ἀκμαία καὶ μετὰ τὴν Διонуσίου τοῦ Φιλοσόφου ἐπανάστασιν (1612) ¹ μέχρι τῶν μέσων τῆς 17' ἑκατονταετηρίδος. Ἐν αὐτῇ ἐδίδασαν Μακάριος ἱερομόναχος Τσεχούλης μέχρι τοῦ 1543, Μανασσῆς Πλέσας μέχρι τοῦ 1555· μαθηταὶ δὲ ταύτης μνημονεύονται Σωφρόνιος ὁ μετὰ ταῦτα Χειμάρρας (1500), Ἐπιφάνιος ὁ Ἠγούμενος ἐξ Ἰωαννίνων (1600), Νικόλαος ὁ Γλυκὺς (1640), Νικόλαος Κεραμεὺς (1630), Νικόλαος (ὁ μετὰ ταῦτα Νικηφόρος) Πριγγιλεὺς Ἀθηναῖος (1645) ².

(1) Π. Ἀρ. Χρονογρ. Ἡπειρου Α', 220—.

(2) Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἐν Ἰωαννίνοις ὑπάρχον πολλοὶ μαθηταὶ τοῦ ἐκ Ζακύνθου Νικολάου Κουρσούλου « Κατὰ τὸ 1645 (γράφει Γερμανὸς ὁ Αἰτωλὸς (Λοκρός) ὁ μετὰ ταῦτα Νύσσης) ἠκροώμεθα (Νεκτάριος ὁ Ἱεροσολύμων καὶ ἄλλοι) φιλοσοφίας ἐν Ἀθήναις παρὰ Θεοφίλῳ τῷ Κορυδα-

Γ'. Σχολή. Ἐπιφάνιος ὁ ῥηθείς, Ἡγούμενος τοῦ πίκλην, ἐφημέριος ἐν Ἑνετία μετὰ Ἰωάννην τὸν Φιλανθρωπινὸν ζήλω πατριωτικῷ κινούμενος ἀντικατέστησε τὴν ἐκπνεύσασαν (1645) Σχολὴν ἀδραῖς τὸ τότε δαπάναις ἐν τῷ ταμείῳ τῆς Ἀριστοκρατίας παρακαταθέμενος τὸ προικοδότημα. Ἡ τοῦ Ἐπιφανίου Σχολὴ καλουμένη¹, Μικρὰ ἐπικληθεῖσα μετὰ τὴν τῷ 1675 ἀνέγερσιν ἐτέρας ἐν Ἰωαννίνοις, τῆς τοῦ Γκιούμα Μεγάλῃς Σχολῆς καλουμένης, διετηρήθη μέχρι τῶν μέσων τῆς ΙΗ' ἑκατονταετηρίδος. Πρῶτος αὐτῆς Σχολάρχης· ἀναφέρεται ὁ ἐκ Κερκύρας Σπυρίδων Τριανταφύλλου, ἀνὴρ σοφὸς, μέχρι τοῦ 1670², ἐφεξῆς δὲ ἀπαντῶμεν περὶ τὰ τέλη τῆς ΙΖ' ἑκατ. (1690) τὸν ἀοίδιμον Μελέτιον Ἀθηνῶν τὸν ἐξ Ἰωαννίνων, οἱ δὲ μετ' αὐτὸν διέμειναν ἀμνημόνευτοι³. Μαθηταὶ τῆς Σχολῆς ταύτης ὑπὸ Σπυρίδωνος τοῦ Τριανταφύλλου διευθυνομένης ἀναφέρονται, Βησσαρίων ὁ Μακρῆς ἐκ τῶν πρώτων ἀκροατῶν (1658)⁴, Σίλβεστρος Ἀρχιδιάκονος τοῦ Ἰωαννίνων, Ἐμμανουὴλ Ἱερεὺς ὁ Διέπαρχος, Παῖσιος Τσίπουρας ὁ ἐκ Παραμυθίας, Γρηγόριος Μελισσινὸς Ἱεροδιάκονος⁵, Γεράσιμος Παλλαδᾶς Κερκυραῖος, Γεώργιος Ἱερεὺς Σουγδουρῆς ἐξ

λετ. . . . Ἦλθε δὲ ἐξ Ἰωαννίνων Νικηφόρος τις Πριγγιλεὺς τὸ πίκλην, Ἀθηναῖος καὶ αὐτός, ὃς ἤρξατο πειράζειν ἡμᾶς προβλήμασιν ἐκ τῶν τοῦ Κουρσούλου τοῦ Κερκυραίου (;) μαθητῶν, προβληθεῖσιν εἰς Ἰωάννινα, πρὸς ἃ ἐγγράπτο (τοῦ Νεκταρίου) ἡ ἐπιστολὴ τὸν προβαλλόμενον εἰς σιγὴν ἐλάσασα. » Ποικίλα Ἑλληνικά, ἐν Μόσχᾳ 1814 σελ 259.

(1) Ἡ Σχολὴ τοῦ Ἐπιφανίου εὐηργετήθη τῷ 1694 ὑπὸ Πάνου Ἱερομνήμονος, τῷ 1732 ὑπὸ Νικολάου Καραϊωάννου ἐπὶ ὄρῳ τοῦ τρέφειν τέσσαρας ἱερεῖς καὶ ἐτέρους μαθητάς. Βελοῦδου Χρυσ. τοῦ ἔτους 1863 σελ. 28.

(2) Π. Ἀραβ. ἐν Πανδ. ΙΓ', 185. "Οἱ δὲ καὶ ἀλλαχόθεν συνέβρεον μαθηταί, αὐτόθι.

(3) Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην (1679) τοῦ ἐν Ἰωαννίνοις τῶν Γραικῶν Φροντιστηρίου ἦν Πρύτανις Λέων ὁ Γλυκὺς· ὅρα ἐπιστολὴν ἐκ Κερκύρας Νικολάου τοῦ Βουλγάρεως πρὸς Α. τὸν Γλυκὺν παρὰ Βρετῶ Α', 189.

(4) Ὅρα ἄνωτ: σημ. 2.

(5) Περὶ τοῦ Γρηγορίου τούτου ἔγραψε (1663) Εὐγένιος ὁ Ἰωαννουῖλος τῷ Λαρίσσης Διονυσίῳ, ὅτι μετέβη χάριν σπουδῆς μαθητεῦσαι εἰς Ἰωάννινα παρὰ τῷ Σπυρίδωνι Τριανταφύλλῳ· ἐν ἐπιστολῇ τοῦ Εὐγενίου ἐν τῷ τῆς ἐν Χάλκῃ Θεολογικῆς Σχολῆς κώδῳκι.

Ἰωαννίνων, Ἀναστάσιος Ἱερεὺς Παπᾶ Βασιλείου, Μεθόδιος ὁ Ἀνθρακίτης, Μακάριος Ἱερομόναχος, Παρθένιος Κατσούλης, Ἀθανάσιος ὁ Ἀδριανουπολίτης, Βαρθολομαῖος ὁ Ἄρτης, Μελέτιος ὁ Ἀθηνῶν, Μπαλάνος ὁ τοῦ κλεινοῦ Μπαλάνου πάππος.

Δ'. Σχολή. Μεῖζων καὶ διακρεπεστέρα τῆς τοῦ Ἐπιφανίου ἐγένετο ἡ τῷ 1675¹ (δαπάναις καὶ προικοδοτήσει Λέοντος (Λεονταρίου) Γκιούμα) ὑπὸ Ἐμμανουὴλ Γκιούμα ἀνεγερθεῖσα Σχολή, ἥ καὶ ἔδραν τῆς Θεολογίας προσέθηκε τῷ 1784 ὁ ἐν Ἐνετίᾳ διατρίβων εὐπατρίδης Ἰωαννίνων Λάμπρος Μαρούτσης. Τῆς Σχολῆς ταύτης ἀπροσκόπτως διατηρηθεῖσας μέχρι τῆς τῷ 1797 πτώσεως τῆς Ἐνετικῆς Ἀριστοκρατίας, παρ' ἣ ἐυρίσκετο ἡ προικοδοότησις αὐτῆς, ἔκτοτε δὲ ἐράνη τῶν κατοίκων μέχρι τῆς τῷ 1821 καταστροφῆς τῆς πόλεως, ἡγήσατο πρῶτος Βησσαρίων ὁ Μακρῆς μέχρι τοῦ 1680, ὃν διεδέξατο ἀναχωρήσαντα Παῖσιος ὁ Τσίπουρας, παραιτηθέντα δὲ μετ' ὀλίγον (1681) τοῦτον αὖθις ὁ σεβάσμιος γέρων ἤδη Βησσαρίων. Τὸν Βησσαρίωνα διεδέξατο ὁ ἐξ Ἰταλίας ἐπανακάμψας Γεώργιος Ἱερεὺς ὁ Σουγδουρῆς, ὁ ἐξ Ἰωαννίνων, τῷ 1683 μέχρι τῆς πρώτης δεκαετηρίδος τῆς 17^{ης} ἑκατ. πλείστους καὶ ἀξιολόγους καταρτίσας ἐπὶ τὸ μεθοδικώτερον μαθητὰς, διασπαρέντας ἀνὰ πᾶσαν τὴν Εὐρωπαϊκὴν Τουρκίαν καὶ διδάξαντες ἀφθόνως². Γεώργιον τὸν Σουγδουρῆν ἀποβιώσαντα διεδέξατο ὁ ἐξ Ἰταλίας ἐπίσης ἐπανακάμψας τούτου ἐφάμιλλος Μεθόδιος Ἱερομόναχος ὁ Ἀνθρακίτης ἐπὶ δεκαπενταετίαν περίπου προστάς τῆς Σχολῆς. Τοῦτον διεδέξατο τῷ 1723 ὁ ἄριστος τῶν μαθητῶν τοῦ Μπαλάνος ὁ Βασιλόπουλος μέχρι τοῦ 1760 διδάσκων μετὰ τοσαύτης φήμης καὶ ὑπολήψεως καὶ καρποφορίας, ὥς ἡ Σχολή ἐκλήθη ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ ὀνόματος *Μπαλαραία*. Τὸν Μπα-

---

(1) Ἡ τῷ 1676· Βελοῦδου Χρυσαιλίδ. τοῦ ἔτους 1864 σελ. 87 ἐν σημ. πρὸς Κωνσταντίου Α' τοῦ ἀπὸ Σιναίου ἐν τῇ περὶ τῆς Πατριαρχικῆς Σχολῆς Διατριβῇ, ἐν τῇ Περιοδικῇ τοῦ Συλλόγου κτλ. σελ. 294. Ἡ Σχολή αὐτὴ εὐηργετήθη ὑπὸ τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων Λάμπρου Μαρούτσης. Βελοῦδου Χρυσαιλίδ. τοῦ ἔτους 1863 σελ. 29.

(2) Μελετίου Ἐκκλ. Ἱστορ. Γ', 487. 488. Τότε ἡ πόλις τῶν Ἰωαννίνων παρεβάλλετο πρὸς τὴν Μασσαλίαν διὰ τὸν πληθυσμὸν καὶ τὸ ἐμπόριον ὑπὸ τοῦ Γάλλου Garnier. Π. Ἄρ. Χρονογραφία τῆς Ἡπείρου Α', 239 (90).

λάνον διεδέξατο ὁ πρωτότοκος αὐτοῦ υἱὸς Κοσμάς μέχρι τοῦ 1799, ὃν διεδέξατο ὁ ἀδελφός του Κωνσταντῖνος Μπαλανίδης (ὁ καὶ Καμινάρης) διδάσκων μέχρι τοῦ 1818 ¹. Τούτου διάδοχος ἐξελέχθη Γρηγόριος ὁ Κωνσταντᾶς· ἀποποιηθέντος ὅμως τούτου διὰ τὴν εἰς τὴν πατρίδα του Μηλιαῖς μεταβάσιν προέστη τῆς Σχολῆς ὁ ἀδελφός τοῦ Κωνσταντίνου Ἀναστάσιος, γραμματικὸς λόγου ἄξιος, τελευταῖος αὐτῆς Σχολάρχης καταστραφείσης τῷ 1824 ἐν τῇ πολιορκίᾳ τῆς πόλεως.

Ε'. Σχολή. Ἐν Ἰωαννίνοις ἰδρύθη τῷ 1742 ἡ *Μαρουτσαία* ὑπὸ Σίμωνος καὶ Λάμπρου τῶν ἀδελφῶν Μαρουτσῶν μεγαλεμπόρων ἐν Ἐνέτιᾳ, διατηρηθεῖσα μέχρι τῆς πτώσεως τῆς Ἐνετικῆς Ἀριστοκρατίας τῷ 1797 ². Πρῶτος Σχολάρχης ἐστάλη ὑπ' αὐτῶν τῶν Μαρουτσῶν ὁ περικλεῆς Εὐγένιος μετὰ φήμης εὐμεθόδως κατὰ τὰς νεωτέρας θεωρίας διδάξας ἐπὶ τετραετίαν μέχρι τοῦ 1746, πλείστων μαθητῶν πανταχόθεν συρρέοντων³, ὅτε προσκληθεὶς μετέβη εἰς Κοζάνην πρὸς διεύθυνσιν τῆς ἐκεῖ Σχολῆς, παρακολουθησάντων αὐτῷ πλείστων ἐκ τῶν μαθητῶν του. Τὸν Εὐγένιον διεδέξατο ἐν τῇ Μαρουτσαίᾳ Σχολῇ ὁ ἱκανώτερος, τῶν μαθητῶν του Ἀναστάσιος Μοσπινιώτης, διδάσκων μέχρι τοῦ 1750, ὅτε ἐπανῆλθεν ὁ Εὐγένιος ἐπιμόνῳ αἰτήσῃ τῶν εὐεργετησάντων αὐτῷ ἰδρυτῶν τῆς Σχολῆς Μαρουτσῶν. Ἀλλὰ καὶ τούτου πάλιν μετακληθέντος ὑπὸ τῆς Μ. Ἐκκλησίας τῷ 1753 πρὸς διεύθυνσιν τῆς Ἀθωνιάδος Ἀκαδημίας, προέστη τῆς Μαρουτσαίας Σχολῆς ὁ ἐκ Μετσόβου Τρίφων Ἱερομόναχος, φίλος τοῦ Εὐγενίου ἐπιστήθιος, ἐν Ἰταλίᾳ τελειοποιηθεὶς, καὶ ἐν τῇ δευτέρᾳ σχολαρχίᾳ τοῦ Εὐγενίου συνδιδάσκαλος. Τίς μετὰ τὴν ἀποβίωσιν τοῦ Τρίφωνος τῆς Σχολῆς προέστη ἄδελγον φαίνεται ὅμως ἐπὶ παι-

(1) Περὶ τὰ τελευταῖα (1817) διὰ τὴν εἰς τὰ ἀρχαῖα ἐπιμονὴν τοῦ Κ. Μπαλανίδου δὲν ἦνθει ἡ Σχολή ὡς αἱ νεωτερίζουσαι τῆς Χίου, τῶν Κυθωνιῶν καὶ ἄλλαι. Λογίου Ἑρμοῦ ἔτ. 1817 σελ. 88.

(2) Ἡ τῷ 1795. Βελούδου Χρυσάλλιδ. τοῦ ἔτους 1864. σελ. 87.

(3) Ὁ Εὐγένιος, ἠγγνωμόναι τῇ πόλει τῶν Ἰωαννίνων ὡς αὐτόθι ἀντλήσας ὑπὸ Μεθοδίου τῷ Ἀνδρακίτῃ τὰ πρῶτα νάματα, καὶ τῇ συνδρομῇ τῶν ἐξ Ἰωαννίνων Μαρουτσῶν ἐν Εὐρώπῃ τελειοποιηθεὶς. Π. Ἀρσφ. Χρονογραφία τῆς Ἠπείρου Β', 280.

δείξ διαπρέπων ὁ τελευταῖος αὐτῆς διευθυντής. Ὁ Εὐγένιος ἐν Ἰωαννίνοις διδάσκων κατὰ τὸ νέον σύστημα, διάφορον ὅλως τῶν ἀρχαιοτέρων, συνέταξεν ἐκλεκτικὴν Λογικὴν, Μεταφυσικὴν καὶ Φυσικὴν, Ἀλγεβραν καὶ Γεωμετρίαν καὶ Εἰσαγωγὴν τῶν Μαθηματικῶν, ἅπαντα ὡς εἰπεῖν αὐτοσχέδια πονήματα, ἐπεξεργασθέντα καὶ τελειοποιηθέντα ὕστερον, ὡς νῦν φαίνονται.

ΣΤ'. *Σχολή*. Σβεσθείτης τῆς Μαρουτσαίας Σχολῆς δι' οὗς εἴρηται λόγους, τῆς δὲ Μπαλαναίας κινδυνευούσης τὸν αὐτὸν κίνδυνον, ὁ ἐκ Γραμμένου (χωρίου τῶν Ἰωαννίνων) ὀρμώμενος καὶ ἐν Ῥωσσίᾳ τὴν ἐμπορίαν ἀσκῶν φιλογενέστατος Ζώης Καπλάνης ἀδραῖς δαπάναις ἵδρυσε καὶ ἐπροικοδότησε νέαν ἐν Ἰωαννίνοις Σχολήν, τὴν *Καπλάνειον*, περὶ τὰ τέλη τῆς ΙΗ' Ἐκατονταετηρίδος, ἣν τῷ 1805 διὰ Πατριαρχικοῦ Σιγγιλιώδους γράμματος κατωχύρωσε, *Πατριαρχικὴν* διὰ τοῦτο ἐπικληθεῖσαν, μετὰ πλουσίας Βιβλιοθήκης¹. Ταύτης πρῶτος καὶ μόνος Σχολάρχης (ἐπὶ μισθῷ 2000 γροσιῶν κατ' ἔτος) ἐγένετο (1797 — 1820) Ἀθανάσιος ὁ Ψαλίδας (πρότερον ἰδιαιτέρως διδάσκων ἐν τῇ Ἀγίᾳ Μαρίνῃ μετὰ τὴν ἐξ Εὐρώπης ἐπάνοδον αὐτοῦ) διδάσκων καὶ οὗτος εὐμεθόδως κατὰ τὸ νεώτερον σύστημα καὶ πληθὺς μαθητῶν ἀξιολόγων παρασκευάσας.

Ζ'. *Σχολή ἡ Ζωσιμαία*. Πολιορκουμένου τῷ 1821—1822 στενῶς ἐν Ἰωαννίνοις τοῦ περιβοήτου Ἀλῆ Πασσᾶ, καταστραφείσης δ' ὡς ἐκ τούτου τῆς πόλεως μετὰ τῶν ἐν αὐτῇ Σχολῶν καὶ τῆς Βιβλιοθήκης, εἰς τοσαύτην περιῆλθον ἀθλιότητι τὰ γράμματα ἐν Ἰωαννίνοις, ὥς ἐπὶ ἐξαετίαν οὐδὲ τῶν δὴ καλουμένων κολλυβογραμμάτων ὑπῆρχον διδάσκαλοι. Οἰκτείροντες τὴν ἀθλιότητα τῆς τοιαύτης καταστάσεως τῆς πατρίδος τῶν οἱ ἀείμνηστοι αὐτάδελφοι *Ζωσιμάδαι*, ἄνδρες φιλογενέστατοι καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους εὐεργέται διάπυροι, συνέστησαν προκαταρκτικῶς τῷ 1828 Ἑλληνικὴν Σχολήν, ἥς προῖστατο ὁ ἐκ τῶν μαθητῶν τοῦ Ψαλίδᾳ λόγου ἄξιος Γεώργιος ὁ Αἰσωπος ἢ Κρανᾶς ἐκ Γραμμένου, μεθ' ἑτέρων δύο, τῷ δὲ 1833

---

(1) Συστατικὰ γράμματα τῆς ἐν Ἰωαννίνοις Πατριαρχικῆς Σχολῆς κτλ. ἐν Βιέννῃ τῆς Αὐστρίας 1806. Πανδ. Ζ', 84. Βελούδου Χρυσάλλιδ. τοῦ ἔτους 1864 σελ. 59—.

μετατεθείσης τῆς Σχολῆς εἰς οἶκημα λαμπρὸν καὶ εὐρυχωρότατον θάπανη τῶν Ζωσιμαδῶν ἀγορασθὲν, Σχολάρχης ἀνεδείχθη ὁ ἐκ Ζαγορίου Ἀναστάσιος Σακελλάριος, μαθητὴς τοῦ Ψαλῖδα, μετὰ συνδιδασκάλων Γεωργίου τοῦ Αἰσώπου, καὶ ἐτέρων τεσσάρων, ὁπαδῶν ἀπάντων τοῦ νεωτέρου τῆς διδασκαλίας συστήματος, πολλῶν μαθητῶν συρρέοντων ἐκ τε Ἠπείρου, Θεσσαλίας καὶ Μακεδονίας. Ἡ Ζωσιμαία Σχολή, ἀκμαία ἤδη, διευθυνομένη ἔκτοτε ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Ἀναστασίου Σακελλαρίου (ἐκτός τινος διαλείμματος, καθ' ὃ οὗτος ἐσχολάρχει ἐν Σμύρνῃ ἐπὶ τετραετίαν (1838—1842), καὶ δεύτερον 1855—1857, ὅτε διῆλθε τὴν Ἑλλάδα, Γερμανίαν καὶ Εὐρώπην) ἐπὶ ἐπὶ δεκάδας ἐτῶν μέχρι τοῦ 1863, τῷ 1852 διατάξει τοῦ ἐν Ῥωσσίᾳ ἀποβιώσαντος Νικολάου Ζωσιμαῖ διηρέθη εἰς Σχολεῖον καὶ Γυμνάσιον, τὸ μὲν ἔχον τέσσαρας διδασκάλους τῶν ἐγκυκλίων μαθημάτων, τὸ δὲ πέντε Καθηγητὰς τῶν Ἑλληνικῶν καὶ Λατινικῶν γραμμάτων, τῶν ἱερῶν μαθημάτων, τῆς Ἱστορίας, τῶν Μαθηματικῶν, τῆς Φιλοσοφίας, τῆς πειραματικῆς Φυσικῆς, τῆς Γαλλικῆς καὶ Ἰταλικῆς γλώσσης, μετὰ βιβλιοθήκης ἐκ τετρακισχιλίων τόμων. Τῆς Ζωσιμαίας Σχολῆς οἱ καρποὶ ὑπερέβησαν καὶ αὐτὰς τοῦ ἰδρυτοῦ τὰς προσδοκίας ὀφειλόμενοι κατὰ μέγα μέρος εἰς τὸν ζῆλον καὶ τὴν προθυμίαν τοῦ τελευταίου αὐτῆς Διευθυντοῦ. ¹

Ὅποιας νοερᾶς καὶ ἠθικῆς ὠφελείας εἰς τὸ ἔθνος ἐγένετο παραγωγὸς ἡ πόλις τῶν Ἰωαννίνων διὰ τῶν Σχολῶν αὐτῆς κατὰ τὰς δύο παρελθούσας ἑκατονταετηρίδας (ΙΖ' καὶ ΙΗ') καὶ κατὰ τὰς ἀρχὰς ταύτης (ΙΘ') ὑπάρχει πασίγνωστον. Δὲν μεταχειρίζεται ὑπερβολὴν ὁ Μελέτιος περὶ Γεωργίου τοῦ Σουγδουρῆ λέγων ὅτι « τοῖς ἰδίῳις μαθηταῖς τὴν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῶν Τούρκων οὖσαν Εὐρώπην καταβαρβαρωθεῖσάν πως ἐξεπαίδευσεν διχσπαρθεῖσι κατὰ πᾶσαν χώραν καὶ πόλιν ταύτης. » ¹ Οὐδ' ὁ Νεόφυτος Δούκας λέγων, ὅτι « Ἐκ τῶν Σχολείων τῶν Ἰωαννίνων ἐξερρήσαν ῥύακες ἱκανοὶ νὰ ποτίσωσι τὴν διψῶσαν Ἑλλάδα καὶ μάλιστα ἐν τῷ μεγίστῳ ἐκείνῳ αὐχμῷ ὅτι οἱ μαθηταὶ αὐτῶν ὡς ἀπὸ μέσον τοῦ ποταμοῦ ὄχστοι ἐχέοντο ἀνὰ πᾶ-

(1) Π. Ἀραβ. Χρονογρ. τῆς Ἠπείρου Β', 283.

(2) Μελετ. Ἑκκλ. Ἱστορ. Γ', 487. 488.

σας τὰς πόλεις καὶ καταρθεύοντες αὐτάς με τῶν λόγων τὰ πότιμα
νάματα, ἀνέστησαν σπέρματα πολλαπλάσια ¹. »

Ὦντως δ' ἐξ Ἰωαννίνων κατήγοντο ² κατὰ τὴν ΙΖ' ἑκατονταστη-
ρίδα, πλὴν τῶν ἀνωτέρω, Ζώτος ὁ Τσιγαρᾶς (1684) ³ Πρωτοσπα-
θάριος τοῦ Ἡγεμόνος τῆς Μολδοβλαχίας Πέτρου τοῦ Μιχνέστου ⁴
ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Ἀπόστολος ⁵ καὶ Στέφανος ⁶ οἱ Τσιγαραιῖ (1650)
λόγιοι, Πάνος ὁ ἱερομνήμων εὐπατρίδης, Διερμηνεὺς τοῦ ἐν Κων-
σταντινουπόλει Μεγάλου Βεζύρου ⁷; Μιχαὴλ Μακρῆς (1690), Νοτά-
ριος τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, ⁸ Μιχαὴλ Μῆτρος ἱερεὺς (1650), ⁹
Χριστοφόρος Ἐμποροκομήτης (1690) ἱεροδιδάσκαλος, γράψας περὶ
ἐκπορεύσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος κατὰ Νικολάου τοῦ Παπαδοπού-
λου, ¹⁰ (Μητροφάνης Γρηγορᾶς ὁ ἐκ Δωδώνης, λόγιος (1690)) ¹¹ καὶ
ἕτεροι. ¹² Κατὰ δὲ τὴν ἐφεξῆς ΙΗ' ἑκατ. ὁ ἀριθμὸς τῶν λογίων καὶ

(1) Π. Ἀραβ. Χρονογραφ. τῆς Ἡπείρου Β', 284. Περὶ τῶν μαθητῶν
τῶν διαφόρων τῶν Ἰωαννίνων Σχολῶν δὲα τοῦ αὐτοῦ Χρονογραφίαν τῆς Ἡ-
πείρου Β', 282 καὶ ἐν ταῖς χειρογράφοις σημειώσεσι. πρὸλ. Κούμα Ἱστορ.
τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων ΙΒ', 558. « Μαθηταὶ τῶν Ἰωαννίνων ὑπῆρξαν δι-
δάσκαλοι τότε εἰς Μέτσοβον, Τρίκκην, Λάρισσαν, Τύρναβον, Θεσσαλονίκην,
Ἀδριανούπολιν, αἱ ὅποια πόλεις ἐσύστησαν σχολεῖα μετὰ τὸ τῶν Ἰωαννίνων. »

(2) Σημειωτέον ἐνταῦθα, ὅτι πολλοὶ ἐξ ἐτέρων μερῶν τῆς Ἡπείρου κα-
ταγόμενοι ἐπεγράφοντο ἐξ Ἰωαννίνων διὰ τὸ ἐπίσημον τῆς πόλεως.

(3) Σ. Ἀρ.

(4) Βελούδου Χρυσάλλιδ. τοῦ ἔτους 1863 σελ. 14, ἐνθα ὁμοῦς σημειού-
ται, ὅτι ἦν Πρωτοσπαθάριος τῇ 1599.

(5) Ὅρα Χρονογράφον Δωροθέου Μονεμβασίας σελ. 7.

(6) Βρετοῦ Β', 340.

(7) Βελούδου Χρυσάλλιδ. τοῦ ἔτους 1863 σελ. 16.

(8) Βρετοῦ Α', 218.

(9) Βρετοῦ Β', 307.

(10) Βρετοῦ Α', 197.

(11) Βρετοῦ Α', 190· ὁ αὐτὸς λέγεται καὶ Θεσσαλὸς ἐκ Δωδώνης τῆς
Θεσσαλικῆς (Λιθαδίου) Π. Ἀρ.

(12) Ἐν χειρ. ἀποκειμένῳ τῇ Ἀριτζιανῇ βιβλιοθήκῃ καὶ τίτλον φέροντι
« Περὶ Ἀριθμητικῆς καὶ περὶ πρακτικοῦ αὐτῆς μέρους » εὐρηται « κτῆμα
Παγκρατίου Ἱεροδιακόνου τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων (λογίου), ἐπὶ Γρηγορίου Ἰωαν-
νίνων Μητροπολίτου 1670. »

συγγραφέων Ἡπειρωτῶν ἢ Ἰωαννιτῶν βαίνει αὐξων ἀναλόγως. Ἀναστάσιος Πάπας (1719) ἐδίδασκεν ἐν Σέρραϊς ¹, Ἰωάννης Στάμιος (1767) ², Ἰωάννης Ἀδάμης (1772) ἱατρός ³, Θεόφιλος ὁ Καμπα-
νίας (Παπαφίλος), θεολόγος (1780) ⁴, Πάσιος δ' μικρός (1778) ⁵,
Χρήστος Σουγδουρῆς, λόγιος (1781) ⁶, Κωνσταντῖνος Καραϊωάννης
(1790) ἱατροφιλόσοφος ⁷, Πολυζῶης Κοντός, ἱερεὺς λόγιος ἐν Βιέννῃ
(1793) ⁸, Λάμπρος ὁ Φωτιάδης (1795), δεινὸς Ἑλληνιστὴς καὶ
Σχολάρχης ἐν Βουκουρεστίῳ πολλοῦ ἄξιος ⁹, Νικόλαος Βιλαρᾶς ἱα-
τροφιλόσοφος (1800) ¹⁰ καὶ πολλοὶ ἕτεροι. Ἀρχομένης δὲ τῆς 10' Ἑ-
κατ. ἐν Ἰωαννίνοις διέπρεπον Ἰωάννης Βιλαρᾶς ἱατρός, ὁ νέος τῆς
Ἑλλάδος Ἀρχίλοχος (1814) ¹¹, Πέτρος Βιλαρᾶς, ἱατρός σύγχρονος ¹²,
Κωνσταντῖνος Δούκας (1820) περὶ Ἀριθμητικῆς καὶ ἐμπορίου
γράψας ¹³, Μάνθος Ἰωάννου, ποιητῆς (1800) ¹⁴, Γρηγόριος Παλιουρί-
της (1807) συγγραφεὺς Ἀρχαιολογίας καὶ διδάσκαλος τῆς ἐν Λιθόρνῳ
Ἑλληνικῆς κοινότητος ¹⁵, Ἰγνάτιος Σκαλιόρας (1826) Σχολάρχης τῆς
ἐν Τεργέστη Ἑλληνικῆς Σχολῆς ¹⁶, Μιχαὴλ Χρησταρῆς ἱατρός καὶ
μαθηματικὸς (1804) ¹⁷, Κωνσταντῖνος Ἀσώπιος, μαθητὴς τοῦ Ψα-
λῖδα (ἐκ Γραμμένου) διδάσκων ἐν Τεργέστη (1817), ἐν τῇ Ἰονίᾳ Ἀ-

(1) Βρετοῦ Α', 76.

(2) Βρετοῦ Β', 61.

(3) Βρετοῦ Β', 239.

(4) Βρετοῦ Α', 103.

(5) Βρετοῦ Α', 100.

(6) Βρετοῦ Β', 73.

(7) Βρετοῦ Β', 102.

(8) Βρετοῦ Β', 95. 284.

(9) Βρετοῦ Β', 347.

(10) Παράλληλον Φιλοσοφίας κτλ. Ν. Λογάδου σελ. 56.

(11) Βρετοῦ Β', 246.

(12) Βρετοῦ Β', 228. 246.

(13) Βρετοῦ Β', 263.

(14) Βρετοῦ Β', 269.

(15) Βρετοῦ Β', 445. 314.

(16) Βρετοῦ Β', 223. 333.

(17) Βρετοῦ Β', 348.

καθημίᾳ (1824—) ἀφ' ἧς (1843) μετέβη εἰς Ἀθήνας Καθηγητῆς τῆς Ἑλλ. Φιλολογίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ, τῶν καθ' ἡμᾶς φιλολόγων ὁ Νέσωρ καὶ Πρύτανις ¹, Χριστοφόρος Φιλητᾶς (1824), μαθητῆς καὶ οὗτος τοῦ Ψαλίδα, ἱατρὸς καὶ Καθηγητῆς τῆς Ἑλλ. Φιλολογίας ἐν τῇ Ἰονίῳ Ἀκαδημίᾳ διάσημος, ἑλληνιστὴς ἐν τοῖς μάλιστα ², Κωνσταντῖνος Φιλητᾶς, ἱατρὸς (1840) ³, Ἀλέξανδρος Δημουσῆς ἐπίσης ⁴, καὶ πλείστοι ἕτεροι.

Αἱ ἀπὸ τῶν Ἰωαννίνων ἐκπεμπόμεναι ἀκρίβεις ἐφώτιζον καὶ ἐθέρμαινον οὐ μόνον τὰ περίξ τῆς ἐστίας, ἀλλὰ καὶ τὰ ἀπωτέρω. Τὰ φιλογράμμκτον καὶ φιλέμπορον *Μέτσοβο* πρωτίμως ἠσθάνθη τὴν ἐν Ἰωαννίνοις κίνησιν. Σχολὴ ἐν αὐτῷ συνέστη κατὰ τὰ μέσα τῆς **ΙΗ'** ἑκατ., εἰμὴ ἀρχαιότερον. Ταύτης λίαν χρησίμου γενομένης καὶ τοῖς περίξ προτίστατο μέχρι τοῦ 1760 ὁ ἐκ Μετσόβου τό γένος ἑλκων Νικόλαος Ζερζούλης ⁵, τῷ δὲ 1782 Δημήτριος ὁ Βαρδάκας, ἀνεψιὸς τοῦ Τρύφωνος, ἀνὴρ πολυμαθὴς, διδάσκων καὶ δογματικὴν θεολογίαν ⁶, τοῦτον τῷ 1812 διεδέξατο ὁ μαθητῆς του Ἀναστάσιος ἡ Ἀναστασάκης, παραιτησάμενος κατὰ τὸ 1816, καὶ τοῦτον ὁ ἐκ Μετσόβου ἐπίσης Ἀδάμ ὁ Τσαπέκος, ἀλλ' ἐπ' ὀλίγον. Ἐκτοτε τὰ τῶν Σχολαρχῶν τῆς ἐν Μετσόβῳ Σχολῆς ἡμῖν ἄγνωστα· μετὰ δὲ τὴν καταστροφὴν τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ τῷ 1832 ἐσχολάρχει αὐτόθι Γρηγόριος ὁ Μπαλανίδης, μεθ' ὃν ἐκ Γραμμένου Σάπφειρος (Ζαφείριος) Χριστοδουλίδης ⁷ ● ἐχρι τοῦ 1835, ὅτε Νικόλαος Ἀναγνωστόπουλος, φοιτητῆς τῆς Ἰονίου Ἀκαδημίας, Πάργιος, ὃν τῷ 1837 ἀπαβιώσαντα διεδέξαντο οἱ ἐκλεκτότεροι τῶν τελειοφοίτων τῆς ἐν Ἰωαννίνοις Ζωσιμαίας Σχολῆς. Οἱ καρποὶ τῆς Σχολῆς ταύτης ἦσαν δα-

(1) Βρετοῦ Β', 242.

(2) Βρετοῦ Β', 345.

(3) Αὐτόθι.

(4) Ἰωσήφ Δεκιγάλλα Σχεδιάσμα Κατόπτρου τῆς Νεοελληνικῆς Φιλολογίας σελ. 32.

(5) Π. Ἀρ. καὶ περὶ τῶν ἐξῆς.

(6) Μελετίου Γεωγραφ. (ἔκδ. 1807) Τόμ. Β', 283.

(7) Ὁ αὐτὸς καὶ ποιητῆς τῆς ἀκολουθίας τοῦ ἀγ. Νεομάρτυρος καὶ Ἰσαποστόλου Κοσμά ἐν Βενετίᾳ 1814.

φιλείς· διότι οὐ μόνον εἰς τὸ ἐμπόριον, κατὰ τὴν ἀλλοδαπὴν μάλισα, οἱ Μετσόβιται ἐπέδωκαν, ἀλλὰ καὶ πολλοὶ αὐτῶν ἐγένοντο ἀλλαχού διδάσκει διδάσκαλοι. Τρύφων Ἱερομόναχος ἐδίδασκεν ἐν Ἰωαννίνοις ἀπὸ τοῦ 1748—1783· Νικόλαος δὲ Ζερζούλης ἐδίδαξε ἐν Μετσόβῳ, Τρίκκῃ, Ἄθῳ μετὰ τὸν Εὐγένιον (1758), τελευταῖον δὲ τῆς ἐν Ἰασίῳ Αὐθεντικῆς Σχολῆς προέστη. Παρθένιος δὲ Κατσούλης¹, δὲ Δρυνοπούλεως Δοσίθεος, Κωνσταντῖνος δὲ ἀδελφὸς αὐτοῦ διδάσκαλος Ἀργυροκάστρου (καὶ ὁ Νεόφυτος Δούκας ἐδιδάχθη ἐν αὐτῇ). Ἄνδρες δ' ἐπὶ φιλογενεῖα διασημότατοι, Μιχαὴλ Τοσίτσας, Νικόλαος Στουρνάρης, Τζομάκας καὶ ἕτεροι ἱκανοὶ δεικνύουσιν ἀρκούντως τὴν παλμῶδη διανοητικὴν κίνησιν τοῦ ζωηροῦ Μετσόβου.²

Καὶ τὸ φιλόμουσον *Ζαγόριον* δὲν ἐλείπετο τῆς προόδου ταύτης. Ἢδὴ κατὰ τὰ μέσα τῆς ΙΗ' ἑκατ. (1750) ἤκμαζεν ὁ ἐκ Ζαγορίου Γεώργιος Κωνσταντίνου, ὁ συντάξας τὸ πληρέστερον μὲν συνταχθὲν, κολοδὸν δὲ ἐκδοθὲν τετράγλωσσον Λεξικόν, τοσοῦτον κοινὸν εἰς τοὺς τότε τὰ Ἑλληνικὰ σπουδάζοντας³. ὀλίγον δὲ μετὰ ταῦτα (1770) Νικόλαος ὁ Παπαδόπουλος συγγραφεὺς τῆς ἀξιολόγου Ἐμπορικῆς Ἐγκυκλοπαιδείας⁴. Ἐφεξῆς δὲ κατὰ τὴν ΙΘ' ἑκατ. ἀρχομένην Διονύσιος Ἱερομόναχος ἐν Βιέννῃ (1818)⁵, Νικόλαος ὁ Πυλαίνης (1820) συγγραφεὺς Γενικῆς ἱστορίας⁶, Νεόφυτος ὁ Δούκας (1820), Ἑλληνιστὴς εἶπερ τις καὶ ἕτερος, διδάξας ἰδίᾳ καὶ σχολαρχήσας ἔπειτα τῆς ἐν Βουκουρεστίῳ Αὐθεντικῆς Σχολῆς, καὶ τῆς ἐν Βιέννῃ τῶν Ἑλλήνων, τελευταῖον ἐν Αἰγίνῃ, ἐκδοὺς ἅπασαν σχεδὸν τὴν σειρὰν τῶν Ἑλλήνων ποιητῶν καὶ λογογράφων μετὰ παραφράσεων καὶ σημειώσεων, *Εὐεργέτης τοῦ Ἑθνοῦ* κληθεὶς ὑπὸ τῆς ἐν Ἀθήναις Βουλῆς τῶν ἀντιπροσώπων⁷, Γεώργιος Γεννάδιος ἐκ Δολιανῶν (γεννηθεὶς ἐν Σηλυβρίᾳ) διδάξας ἐν Βουκουρεστίῳ (1804. 1815. 1820), καὶ Ὀδησσῷ,

(1) Βρετοῦ Α', 206.

(2) Π. Ἀραβ. Χρονογρ. τῆς Ἠπείρου Β', 282

(3) Μελετίου Ἑκκ. Ἱστορ. Δ', 230 Βρετοῦ Β', 293.

(4) Βρετοῦ Β', 315.

(5) Λογίου Ἑρμοῦ ἔτ. 1818 σελ. 548.

(6) Βρετοῦ Β', 211.

(7) Βρετοῦ Β', 262.

(1817), ἐν Ἀθήναις (1825), εἶτα δὲ Γυμνασιάρχης τῆς ἐν Αἰγίνῃ (1828) Κεντρικῆς Σχολῆς, καὶ τελευταῖον τοῦ ἐν Ἀθήναις Γυμνασίου ¹, Ἀδάμ Γοργίδας ἱατροφιλόσοφος (1825) ², Ἀναστάσιος δ Σακελλάριος, πλείστα ἔτη Σχολάρχης τῆς ἐν Ἰωαννίνους Ζωσιμαίας Σχολῆς (1866), καὶ πλείστοι ἕτεροι. Σχολαὶ δὲ ἀνὰ πᾶσαν σχεδὸν κώμην, ἐν αἷς διεκρίνοντο ἡ τοῦ Μοροδενδρίου Ῥιζάρειος Σχολὴ (ἰδρυθεῖσα ὑπὸ τῶν αἰοδίων Μάνθου καὶ Γεωργίου Ῥιζάρων αὐτόθεν καταγομένων), ἡ τοῦ Κοακουλίου, ἡ τῶν Νεγάδων, ἡ τῶν Φραγκάδων, ἡ τοῦ Καπεσόβου (τὴν σήμερον ἀνθοῦσα γενναία συνδρομὴ τῶν αὐτόθεν καταγομένων Πασχαλῶν) ἡ τῆς Ἀρτισίτης καὶ εἴτινες ἕτεροι ³, διατηρούμεναι μέχρι τοῦ νῦν, δεικνύουσι τὴν πρὸς τὰ γράμματα κλίσιν τῶν φιλοκάλων Ζαγορισίων ⁴.

ἐν Κορίτῃ ὑφίστατο Σχολὴ Ἑλληνικὴ κατὰ τὰ τέλη τῆς παρελθούσης ἑκατ. ὅτε ἐδίδασκεν αὐτόθι ὁ Γεώργιος Μόστρας ἐξ Ἄρτης, μαθητῆς τοῦ Μπαλάνου ⁵, εἶτα δὲ τῷ 1807 ὑφίστατο ἐπίσης Σχολὴ Ἑλληνικὴ ⁶. μετὰ δὲ τὴν πολιορκίαν τῶν Ἰωαννίνων ἐπὶ Ἀλᾷ Πασᾷ (1821) ὀλιγώτερα ὑποστάντες τὰ δεινὰ οἱ φιλόμουσοι Κοιτσιῶται συνέζησαν ἀμέσως Σχολὴν ἀξιώλογον, ἥς προΐστατο μέχρι τῷ 1832 ὁ ἐκ τῶν μαθητῶν τοῦ Ψαλίδα δόκιμος Κοσμάς ὁ Θεσπρωτός, μετ' οὗ τῶν μαθητῶν τοῦ Σακελλαρίου οἱ ἐγκριτότεροι ⁷.

Ἐν Καλαρρύταις, κωμοπόλει ἀξία λόγου διὰ τὸ φιλέμπορον καὶ βιομήχανον τῶν κατοίκων, ἀπὸ τῶν μέσων τῆς παρελθούσης ἑκατ. συνέστη Σχολὴ Ἑλληνικὴ ἀξία λόγου διατηρουμένη μέχρι τῆς τῷ 1826 λεηλασίας καὶ ἐρημώσεως τῆς πόλεως. Ἐκ τῶν κατὰ τὴν ἐνεργῶσαν ἑκατ. διδασκάντων ἀναφέρεται ὁ ἐκ Μεσολογίου Ἀναστάσιος

(1) Βρετοῦ Β', 255.

(2) Βρετοῦ Β', 224.

(3) Συγγιγνωσκέτωσαν ἡμῖν οἱ πατριῶται Ζαγορίσται εἰ μὴ τῶν λοιπῶν Σχολῶν ἐμνησάμεθα· πᾶσαι τὸ καθ' ἑαυτὰς πολλοὺς καὶ γενναίους καρποὺς ἀπήνεγκαν, ὡς μαρτυρεῖ ὁ ἐσμὸς τῶν ἀπανταχοῦ λογίων Ζαγορισίων.

(4) Περί τῆς φιλοκαλίας τοῦ Ζαγορίου δρ. Μελετίου Γεωργ. Τόμ. Β', σελ. 283 Σημ. α. (ἐκδ. 1807 ἐν Βενετίᾳ).

(5) Π. Ἀρ.

(6) Μελετίου Γεωργ. ἐνθ. ἀνωτ.

(7) Π. Ἀρ.

Μπεκιάρης, μαθητής τῆς Παλαμαίας Σχολῆς, διδάσκων μέχρι τοῦ 1812, μεθ' ὃν ὁ μέχρι τοῦ 1824 Γεώργιος Πρωτοπρεσβύτερος Σγοῦρος τοὑπὶκλην, μαθητής Κωνσταντίνου Μπαλανίδου ¹.

Ἐν Συράκῃ ἐπίσης τὰ γράμματα διὰ τὸ φιλέμπορον καὶ τὸν πλούτον τῶν κατοίκων ἐθεραπεύοντο. Καὶ αὐτόθι συνετηρεῖτο ἐπίσης Ἑλληνικὴ Σχολὴ μέχρι τοῦ 1824, ὅτε καὶ αὐτοὶ ταῦτα τοῖς γείτοσι Καλλαρῦτινοῖς ὑπέστησαν ². Αὐτόθεν, πλὴν ἄλλων, κατήγετο καὶ ὁ περίφημος ἱατρός καὶ πολιτικός ἀνὴρ τῆς Ἑλλάδος Ἰωάννης Κωλέττης ³.

Ἐν Ἀρτῇ, ἧς ἀνέκαθεν οἱ Ἀρχιεπίσκοποι ἦσαν τῶν κληρικῶν οἱ λογιώτεροι, φαίνεται ἀρχαιότερον καλλιεργούμενον τῆς παιδείας τὸ δένδρον. Ἡδὴ τῷ 1500 αὐτόθι φαίνεται τὰ ἐγκύκλια παιδευθεῖς καὶ ἐν Ἰταλίᾳ τελειοποιηθεῖς Μάξιμος, ὁ Ἑλληὴν ἰδίως λεγόμενος, ἀνὴρ ἐλλογιμώτατος, ζηλωτῆς εἰς ἄκρον, πολλὰς τῇ Ῥωσσίᾳ τότε ὑπὸ πολλῶν κυμαινόμενῃ, καὶ ἀξιολόγους προσενεγκῶν ὑπηρεσίας ⁴. Ἐφεξῆς δὲ, ἐκλιπούσης ἰσως διὰ πόρων ἔλλειψιν τῆς αὐτόθι Σχολῆς, τῷ 1662 προτροπῇ Νεκταρίου τοῦ Ἱεροσολύμων Μανολάκης ὁ ἐκ Καστορίας ἀνήγειρε Σχολὴν ⁵, κατοχυρώσας αὐτὴν Σιγγιλίῳ Πατριαρχικῷ ⁶, καὶ ἱκανῶς προικοδοτήσας, διατηρηθεῖσαν μέχρι τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως ⁷. Σωφρόνιος δὲ ὁ Λειχοῦδης Κεφαλλῆν, προσεκλήθη τῷ 1670 ὑπὸ τοῦ Μητροπολίτου Ναυπάκτου καὶ Ἀρτῆς Βαρθολομαίου, ἵνα ἀπὸ μὲν τῆς ἑδρας διδάσκῃ τὴν φιλοσοφίαν, ἀπὸ

(1) Π. Ἀρ.

(2) Π. Ἀρ.

(3) Βρετοῦ Β', 289.

(4) "Ορα κατωτέρω περὶ τῶν ἐν Ῥωσσίᾳ.

(5) Μελετίου Ἑκκλ. Ἱστορ. Γ', 469. ὁ αἰδίδιμος Μανολάκης οὐ μόνον τὰς γνωστάς ἐν Κ]πόλει, Χίῳ, Ἀρτῇ καὶ Ἀνατολικῷ, (καὶ ἐν Καστορίᾳ πάντως) Σχολὰς ἀνήγειρε, ἀλλὰ καὶ ἀλλαχοῦ, κατὰ τὸν Κωνσταντινὸν λέγοντα, ὅτι ὁ αἰδίδιμος οὗτος ἀνὴρ σπάνιός τις ἦν περὶ τὸ εὐεργετεῖν τῷ γένει. τούτω δὲ ὅμοιον οὐκ οἶδε τὸ γένος ἐπὶ συστάσει πανταχοῦ Σχολείων. Κωνσταντίνου Α' τοῦ ἀπὸ Σιναίου Διατριβὴ περὶ τῆς Πατριαρχικῆς Σχολῆς ἐν τῷ Περιδικῷ κτλ. σελ. 288

(6) Τὸ Σιγγιλίον ἐσώζετο μέχρι τοῦ 1833, ὅτε ὁ Ταφὴλ Μπούζης ἐν μέσῃ ἡμέρᾳ ἐληλάτησε τὴν πόλιν Π. Ἀρ.

(7) Π. Ἀρ.

δὲ τοῦ ἁμβωνος κηρύττη τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ. Μετ' οὐ πολὺ δὲ ἔπειτα τοῦ ἐπισυμβάντος αὐτόθι λιμοῦ (λοιμοῦ;) ἔνεκα ἐγκατέλιπε τὴν Ἐπαρχίαν ταύτην καὶ μετέβη εἰς Μακεδονίαν καὶ Θεσσαλίαν, ἔνθα ἐπὶ τριετίαν μετὰ ζήλου μετῆρχετο τὸν διδάσκαλον καὶ ἱεροκήρυκα¹. Περὶ δὲ τοὺς αὐτοὺς χρόνους (1690) ἐδίδασκεν αὐτόθι Γεράσιμος ὁ Παλλαδᾶς², ἐφεξῆς δὲ ὁ Ἀρχιμανδρίτης Μακάριος ὁ Καβαδδᾶς (1695)³, Γρηγόριος Ἱερομόναχος (1696)⁴, εἶτα Χρύσανθος ὁ Ἡπειρώτης (ἀποθ. 1711)⁵, μεθ' ὧν δ' ἐξ Ἄρτης Ἀθανάσιος⁶ Νικολόπουλος⁷ ἀρξάμενος ἀπὸ τῆς τρίτης δεκαετηρίδος τῆς παρελθούσης ἑκατ. καὶ διὰ βίου διδάξας, παρ' ᾧ κατὰ Γεώργιον τὸν Αἰνιᾶνα ἐπὶ 2 ἔτη ἐμαθήτευσεν καὶ Εὐγένιος ὁ Βούλγαρις⁸. Κατὰ δὲ τὸ 1770 ἐδίδασκεν Εὐστράτιος Ἱερομόναχος ὁ ἐκ Βιθουκουκίου. Ἀρχομένης δὲ τῆς ἐνεστώσης ἑκατ. ἐδίδασκεν ὁ δημοφιλὴς ἐκ Μεσολογγίου Δημήτριος Οἰκονομόπουλος ὁ Βενδραμῆς, μαθητὴς τῆς Παλαμαίας Σχολῆς μέχρι τῆς τῷ 1820 ἀποσδέσεως τῆς Σχολῆς. Μετὰ δὲ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν πραγμάτων ἐδίδασκε μέχρι τοῦ 1834 ὁ Ἀκαρνάν Κωνσταντῖνος Καραπάνος, μαθητὴς καὶ οὗτος τῆς Παλαμαίας Σχολῆς, καὶ πρότερον μὲν ἐν Κωνσταντινουπόλει περὶ τὰ τέλη τῆς 17^{ης} ἑκατ. διδάσκων, εἶτα ἐν Κατουνῇ τῆς Ἀκαρνανίας, μετὰ δὲ ταῦτα ἐν Ἀγρινίῳ τῷ 1821, τελευταῖον δὲ ἀποκαταστάς ἐν Πρεβέζῃ καὶ Ἄρτῃ, ἔνθα ἀπεβίωσεν τῷ 1840⁹. ἔκτοτε ἡ Ἀρταία Σχολὴ βαίνει ἀπροσκόπτως καὶ καρποφόρως μέχρι τῆς σήμερον λυ-

---

(1) Α. Λασκάρως Περὶ τῶν ἀδελφῶν Λειχουδῶν ἐν τῷ Περιοδικῷ τοῦ ἐν Κ]πόλει Ἑλλήν. Φιλ. Συλλόγου Τεύχ. Ζ', 27—.

(2) Π. Ἀραβ. ἐν Πανδ. 1Γ', 184.

(3) Κωνσταντίου Α'. τοῦ ἀπὸ Σιναίου περὶ τῶν μετὰ τὴν ἄλωσιν ἐκ τοῦ κλήρου κτλ. ἐν ἐφημ. Φιλομαθῶν, ἀρ. 475 σελ. 2120—4.

(4) Miklosich acta et diplomata etc. Τόμ. Γ', 278.

(5) Π. Ἀραβ. Χρονογραφία τῆς Ἡπείρου Β' 282.

(6) Κωνσταντίου Α' τοῦ ἀπὸ Σιναίου περὶ τῶν μετὰ τὴν ἄλωσιν κτλ. ἐν ἐφ. Φιλομαθ. ἐνθ. ἀνωτ.

(7) Π. Ἀρ.

(8) Π. Ἀρ.

(9) Π. Θεσπρωτοῦ ἐν Πανδ. 1Ζ', 380—384.

σιτελῆς τὰ μάλιστα τοῖς Ἀρταίοις γενομένη ἀνέκαθεν· Λόγιοι δὲ Ζαχαρίας Γέργανος (1620) ἀρχιερεὺς λόγιος ¹, Κωνσταντῖνος Βλαχούτσος (1770) ², Κωνσταντῖνος Σακελλαρόπουλος (1800) ³, καὶ ἔτεροι μαρτυροῦσι τὴν τῶν Ἀρταίων φιλομάθειαν, παρ' οἷς ἐσχάτως καὶ Παρθεναγωγεῖον συνέστη ἀξιόλογον ⁴.

Ἐν *Πρεβέζῃ*, εἰμὴ ἀρχαιότερον, περὶ τὰ τέλη τῆς παρελθούσης καὶ τὰς ἀρχὰς τῆς ἐνεστώσης Ἑκατ. ἀναφέρονται ἰδιαιτέρως διδάσκοντες ὁ Ἰωάννης Βλαχογιάννης, μαθητὴς τοῦ Μπαλάνου, καὶ Κωνσταντῖνος Ἀθανασίου Μάνος, μαθητὴς τοῦ Παλαμᾶ, Πρεβεζαῖος, ἀντίζηλος διὰ τὸ τῆς μεθόδου διάφορον, πλεῖστα ὅμως ὠφελήσαντες διὰ τῆς πολυετοῦς διδασκαλίας τῇ ἐαυτῶν πατρίδι (ὁ τελευταῖος μάλιστα ἐδίδασκε μέχρι τοῦ 1834). Τοῦ Βλαχογιάννου μαθηταὶ ἐγένετο ἐν ἄλλοις καὶ Κωνσταντῖνος Γκινάκας σχολαρχῶν ἐν Ναυπλίῳ τῷ 1835, καὶ Ἰωάννης Αὐγερινὸς ἐκ τῶν ἐλλογιμωτέρων Πρεβεζαίων ⁵. Κατὰ δὲ τὸ 1819 συστάσης ἐπὶ τὸ τελειότερον Ἑλληνικῆς Σχολῆς ἐδίδαξεν Ἀναστάσιος ὁ Σακελλάριος μέχρι τοῦ 1833, ὃν διεδέξατο Γεώργιος Λαζόπουλος ὁ ἐκ Σουδενῶν. Τῷ δὲ 1835 δαπάναις ἀδραῖς τοῦ ἐν Ῥωσσίᾳ ἐμπορευομένου Θεοφάνους, τοῦ ἐκ Πρεβέζης, ἀνίδρυται ἡ *Θεοφάνειος Σχολή*, ἱκανὴν πρόοδον ποιοῦσα, καὶ ἀπροσκόπτως ἄχρι τοῦ νῦν βαίνουσα ⁶.

Ἐν *Παραμυθίᾳ* κατὰ τὴν ΙΖ' Ἑκατ. πρὸ τοῦ 1684 ἐδίδασκε Παῖσιος ὁ Τσίπουρας, ἱερομόναχος, ὃν καὶ οἱ Ἰωαννῖται ἐθεώρησαν ἄξιον πρὸς ἀντικατάστασιν τοῦ γέροντος ἤδη Σχολάρχου Βησσαρίωνος ⁷. μετὰ δὲ τὸν Παῖσιον Γεράσιμος ὁ Παλλαδᾶς (1690) ⁸. Ἐκτοτε ἡ Σχολὴ αὕτη διὰ τὰ ἐπισυμβαίνοντα δεινὰ χαλαρομένη συνετηρεῖτο μέχρι τῶν μέσων τῆς ΙΗ' Ἑκατοντ., ὅτε καὶ ἡ πόλις ἐρημω-

(1) Βρετοῦ Α', 188 ἀρ. 62.

(2) Π. 'Αρ.

(3) Βρετοῦ Α', 242.

(4) Π. 'Αρ.

(5) Π. 'Αρ.

(6) Π. 'Αρ.

(7) Π. 'Αρ.

(8) Π. 'Αρ. ἐν Πανδ. ΙΓ', 184.

θείσα καὶ διαρπαγείσα εἰς κωμόπολιν περιέπεσεν, ἀρχουμένην τὸ ἐπ' αὐτῇ εἰς τῶν κοινῶν γραμμάτων λεγομένων τὴν θεραπείαν· περὶ τὰ μέσα ὁμως τῆς ἐνεσώσεως Ἐκατ. συνέστη ἀξιόλογος Ἑλληνικὴ Σχολὴ συνδρομῇ τοῦ ζηλωτοῦ Ἐπισκόπου Παραμυθίας Κ. Διονυσίου καὶ ἐπικουρίᾳ τοῦ αὐτόθεν καταγομένου καὶ ἐν Κερκύρᾳ ἀποβιώσαντος (1862) Ἰωάννου Παραμυθιώτου.

Ἐν Πάρῃ ἐκαλλιεργοῦντο κατὰ τὸ ἐνὸν τὰ ἀρχαῖα γράμματα. Ἰχνη Σχολῆς ἀπαντῶνται κατὰ τὰ μέσα τῆς παρελθούσης Ἐκατ., ὅτε (τῷ 1765) Φιλόθεος Ἱερομόναχος, Πάργιος, ἱκανῆς παιδείας κάτοχος ἐδίδασκε μέχρι τοῦ 1805. Ἰδιαιτέρως δὲ ἐδίδασκον (ἀπὸ τῶν μέσων τῆς 18^{ης} Ἐκατ. καὶ ἐξῆς) Ἀναστάσιος ὁ Μοσπινιώτης ἐξ Ἰωαννίνων, Ἀγάπιος ὁ ἐκ Δημητσάνης, Τιμόθεος Ἱερομόναχος ὁ Βασιλᾶς, Πάργιος, Ἀνδρέας ἱερεὺς ἰδρωμένος, Πάργιος, ὁ κατὰ τὸ 1803 σχολαρχῶν ἐν Κερκύρᾳ. Χριστοφόρος Πεῤῥαζίδος, Ὀλύμπιος, συνεργάτης αὐτοῦ, Ἀναστάσιος Μοναστηριώτης τοῦπικλῆν Τσοντίλας, καὶ τελευταῖος μέχρι τῆς κατὰ τὸ 1819 ἀναιδοῦς ὑπὸ τῶν Ἀγγλῶν ἀπεμπολήσεως τῆς ἀτυχοῦς Πάργας ὁ τοὺς πόδας παράλυτος Σπυρίδων Φλασκαποβίτης. Ἐκπατριωθέντων δὲ τῶν Παργίων τότε, ἰδίως εἰς τὴν Ἑπτάνησον, τῆς δὲ πόλεως οἰκισθείσης ἐκ Τουρκαλβανῶν καὶ Χριστιανῶν μιγάδων συνέστη τελευταῖον μικρὰ Σχολὴ πρὸς πνευματικὴν τινα ἄρδυσιν των ἐνοίκων Χριστιανῶν. Ἄνδρες δὲ λόγιοι ἀπὸ τῶν μέσων τῆς παρελθούσης Ἐκατ. καὶ ἐξῆς ἐκ Πάρῃς ἐγένοντο Σίλβεςτρος Ἱερομόναχος, φίλος τοῦ ἐκ Δημητσάνης Ἀγαπίου ἐπὶ πολλὰ ἔτη αὐτόθεν διδάξαντος, Ἀγάπιος Ρήγας ἐπὶ πολλὰ ἔτη διδάξας ἐν Φωξατίῳ, Βενέδικτος Ἱερομόναχος, Μαυροῖωάννης διδάξας ἐν Πάτραις, Γεώργιος Δεσίλας ἱατροφιλόσοφος, ἐπίσημος ἐν τοῖς ἱατροῖς τῆς Κωνσταντινουπόλεως, Χρῦσανθος ὁ Κονοφάος, ἀρχιδιάκονος τοῦ Ἰωαννίνων Γαβριήλ, Νικόλαος Μανιάκης (1826) Καθηγητῆς τῆς νομικῆς ἐν Κερκύρᾳ¹, Σπυρίδων Καφηρεὺς (1820)², ὁ ἐν Ἰωαννίνοις ἐλλόγιμος συγγραφεὺς Παναγιώτης ὁ Ἀραβαντινὸς³, καὶ ἕτεροι δεικνύουσιν,

(1) Βρετοῦ Β', 300.

(2) Βρετοῦ Β', 275.

(3) Ὅρα Π. Ἀρ. Χρονογραφ. τῆς Ἠπείρου Β', 207, ἐπὶ ἐν ἐγγρ. σημ.

ὅτι ἐν τῇ ἀτυχεῖ Πάρῃ τὸ καλλίκαρπον δένδρον τῆς παιδείας ἔθαλλεν.

Ἐν Ἀργυροκάστρῳ, εἰμὴ ἀρχαιότερον, ὁ περὶ τὰ τέλη τῆς παρελθούσης Ἑκατ. λόγιος καὶ ζηλωτὴς Ἐπίσκοπος Δρυϊνουπόλεως Δοσιθεὸς ὁ ἐκ Μετσόβου ἐκ τοῦ ὑστερήματος αὐτοῦ καὶ ἐτέροις ἐράνοις συνέστησε Σχολὴν Ἑλληνικὴν περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς ἐνεστώσης Ἑκατ., ἧς προέστησε τὸν αὐτάδελφον αὐτοῦ Κωνσταντῖνον, μαθητὴν τῆς Μπαλαναίας Σχολῆς, μεθ' ὃν Εὐστράτιον τὸν ἐκ Βιθουκουκίου¹· ἡ Σχολὴ τοῦ Ἀργυροκάστρου ἔβαινεν ἀπροσκόπτως μέχρι τῆς καταστροφῆς τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ καὶ μετὰ τὴν ἀποβίωσιν τοῦ ἱδρυτοῦ της Δοσιθεοῦ πρὸς ὠφέλειαν τῶν ἐνοίκων καὶ τῶν πέριξ, συστάσα ἐκ νέου τῷ 1830 ὑπὸ τοῦ τότε μὲν Δρυϊνουπόλεως, εἴτα δὲ Ἰωαννίνων καὶ Κυζίκου, τελευταῖον δὲ (1860—1863) Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἰωαννίμ Β', διατηρουμένη ἀκμαία καὶ μέχρι τῆς σήμερον². Αὐτόθεν κατήγετο Ἀλέξανδρος Βασιλείου (1800), Πρόξενος τῆς Ὑ. Πύλης ἐν Τεργέστῃ, πρὸς ὃν ὁ Κοραῆς ἐπέστελλε³, Μιχαὴλ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει τότε μέγα δυνάμενος, Γεώργιος Δημητρίου (1780) ἑλληνολατινικὴν γραμματικὴν συντάξας πρῶτος⁴, καὶ ἕτεροι.

Ἐν Δελφῶν (ἐν τῇ ἐνορίᾳ Λάκκᾳ) ὁ αὐτόθεν καταγόμενος, ἐν δὲ Ἐνετίᾳ ἔμπορος, Σπυρίδων Ρίζου συνέστησε Σχολὴν τῷ 1749⁵ διατηρηθεῖσαν μέχρι τῆς πτώσεως τῆς Ἐνετικῆς Ἀριστοκρατίας (τῷ 1797), παρ' ἧς ὑπῆρχεν ἡ προικοδότησις αὐτῆς⁶.

Ἐν Δροβιάνῃ, τῇ παρὰ τὸ Δέλβινον, προτροπῇ⁷, λέγεται, τοῦ

(1) Π. Ἀραβ. Χρονογραφία τῆς Ἡπείρου Β', 282.

(2) Π. Ἀρ.

(3) Βρετοῦ Β', 244.

(4) Ἰωσήφ Δεκιγάλλα Σχεδιάσμα Κατόπτρου σελ. 123. Βρετοῦ Β', 78.

(5) Βελούδου Χρυσασλίδ. τοῦ ἔτους 1863 σελ. 29.

(6) Π. Ἀρ.

(7) Προτροπῇ τοῦ Ἀγίου Κοσμά συνέστησαν πολλαχοῦ τῶν μερῶν τούτων τῆς Ἡπείρου Σχολαί, κατὰ παράδοσιν δὲ καὶ ἐν Χειμάρρᾳ, καὶ ἐν τῇ ἱερᾷ Μονῇ τῆς Ἀβαρίτσας, ἀλλὰ τὰ δύο ταῦτα ἐλλεῖπει πόρων τακτικῶν ἀπέσδησαν Π. Ἀρ.

Ἀγίου ἱερομάρτυρος καὶ ἱσαποστόλου Κοσμά, ὃ πολλὰ ὀφείλει ἡ Ἠπειρος, ἀπὸ τοῦ 1780 συνέστησαν δύο Σχολαὶ Ἑλληνικαί, πλεῖστα ὠφελήσασαι τοὺς κατοίκους καὶ τοὺς πέριξ, ὑφισταμένους οὐκ ὀλίγα ἐκ τῶν περιοίκων Ἀλβανῶν. Καὶ ἐν μὲν τῇ τῆς ἄνω Δροβιάνης Σχολῇ ἐδίδασκεν ὁ ἱερομόναχος Ἱερεμίας, τελειόφοιτος τῆς Μπαλαναίας Σχολῆς, ἐν δὲ τῇ τῆς κάτω ὁ Παπᾶ Ζήσης Δροβιανίτης μέχρι τοῦ 1823, ἀμφότεραι δὲ διατηροῦνται μέχρι τοῦδε ἀπροσκόπτως πολλοὺς μαθητὰς παρασκευάσασαι ¹.

Ἐν *Δελβινακίῳ*, περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς ἐνεστώσης Ἑκατ. ὑφίστατο Σχολὴ Ἑλληνικὴ, ἐν ᾗ ἐδίδασκε μέχρι τοῦ 1825 Κωνσταντῖος ἱερομόναχος, ἐν Κωνσταντινουπόλει σπουδάσας, μεθ' ὃν ὁ ἐκ Δελβινακίου Γεώργιος Γαζής, μαθητὴς Νεοφύτου Δούκα ἐν Βουκουρεστίῳ, μετὰ ζήλου διδάσκων ἀπὸ τοῦ 1830—1835, ὕστερον δὲ πολυετῶς σχολαρχήσας ἐν Μεσολογγίῳ· τούτου μαθητὴς ἐγένετο καὶ ὁ αὐτόθεν τὸ γένος ἔλκων ἱατροφιλόσοφος Κωνσταντῖνος Ἡροκλῆς Βασιάδης, ἐν τῇ Πατριαρχικῇ ὕστερον Σχολῇ τελειοποιηθεὶς ἐπὶ Σαμουήλ (1839), ἧς καὶ Καθηγητὴς τῶν Ἑλληνικῶν εὐδόκιμος ἐγένετο ἀπὸ τοῦ 1840—1848, ἥδη δὲ ἐν τῇ πρωτευούσῃ ταύτῃ ἐν τοῖς Ἀσκληπιάδαις διακρινόμενος ².

Ἐν δὲ τῇ *νέᾳ Ἠπειρῳ* ³ (ἡ ἄνω *Albaria*), πολλὰ ὑφισταμένη τὰ δεινὰ ἐκ τῶν περιοικούντων Ἀλβανῶν, ἡ καλλιέργεια τῶν γραμμάτων περιωρίσθη εἰς ὀλίγας τινὰς Μονὰς μόνον, ὁπόθεν ἄνδρες ζηλωταὶ διὰ πυροὶ καὶ λόγιοι ἐξερχόμενοι μετεδίδονσαν τοῖς ἐν μεγίστῳ αὐχμῷ διαβιοῦσι τῆς παιδείας τὰ πότιμα νάματα. Ἐκ τῶν ἱερῶν τούτων φυτωρίων δύο ἐγένοντο τὰ διασημότερα· ἡ παρὰ τὴν ἀρχαίαν Ἀπολλωνίαν ἀπὸ τῆς Βυζαντινῆς ἐποχῆς χρονολογουμένη Ἱερὰ Μονή, ἔχουσα Σχολὴν Ἑλληνικὴν διατηρηθεῖσαν μέχρι τῆς παρελθούσης Ἑκατονταετηρίδος· καὶ ἡ ταύτης ἐφάμιλλος παρὰ τὴν Ἀχρίδα καὶ

(1) Π. Ἀρ.

(2) De veterum Graecorum gymnastice. Dissertatio etc. auctor Constantinus Heroeles Basiades Epirota philosophiae doctor et bonarum artium magister... Berolin. 1858 σελ. 106—. πρβλ. « Δημοσθένους Φιλιππικοί », ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ.

(3) Ἐπόμεθα εἰς τὴν διαίρεσιν ταύτην τῇ Κ. Π. Ἀραβ. ἐν ἑγγρ. σημ.

καὶ ἤδη διαλάμπουσα Ἱερὰ Μονὴ τοῦ ἁγίου Ναοῦμ, ἐν ᾗ ἐδίδασκε τῷ 1815 Γεώργιος Γιαννάκης Κοζανίτης, μαθητὴς Ἀμφιλοχίου τοῦ Παρασκευᾶ, εἰς μαθητὰς τριάκοντα ὑποτρόφους τῆς Μονῆς¹.

Ἐν Βελλεγράδοις (Μπερατίω), εἰμὴ ἀρχαιότερον, περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς 10^{ῆς} ἑκατ. ἐδίδασκεν ὁ ἐκ Γραμμένου Ζαφείριος (Σάπφειρος) Χριστοδουλίδης, ὁ ποιήσας τὴν Ἀκολουθίαν τοῦ Ὁσιομάρτυρος Κοσμά προτροπῇ καὶ αἰτήσει τοῦ τότε Βελλεγράδων Μελετίου². Τοῦτον διεδέξατο ὁ Γεώργιος Ἀββακούμ διδάξας μέχρι τοῦ 1836, ἤδη δὲ προνοίᾳ τοῦ νῦν Βελλεγράδων Κ. Ἀνθίμου συντηρεῖται αὐτόθι ἀξιόλογος Ἑλληνικὴ Σχολὴ ὁσημέραι βελτιουμένη.

Ἐν Κορυτσαῖ, πόλει ἱκανῶς Ἑρμῇ τῷ Ἐμπολαίῳ δουλευούσῃ, τὰ ἑλληνικὰ γράμματα ἐθεραπεύοντο. Ἦδη, εἰμὴ ἀρχαιότερον, τῷ 1817 ἐδίδασκεν αὐτόθι Ἰωσήφ Ἀρχιμανδρίτης³, ἐφεξῆς δὲ τῷ 1838 συνέστη Σχολὴ ἀξιόλογος ἐπικουρίᾳ τὸ πλεῖστον τῶν ἐν Αἰγύπτῳ ἐμπόρων Κορυτσαίων διατηρουμένη ἄχρι τοῦ νῦν ἀκμαία.

Ἐν Ἀχρίδι, πόλει τιμηθείσῃ δι' αὐτοκεφάλου Ἀρχιεπισκοπῆς, ἧς οἱ προϊστάμενοι πάντοτε ὤφειλον εἶναι εὐπαιδευτοί, οὐδόλως ἀμφιβάλλεται, ὅτι τὰ γράμματα καὶ διὰ τὴν πρὸς τὴν Μοσχόπολιν καὶ τὸν Ἅγιον Ναοῦμ γειτνίασιν ἐθεραπεύοντο. Καί τοι δὲ βεβαίῳν (τό γ' ἐφ' ἡμῖν) μαρτυριῶν ἐλλειπουσῶν, τῷ 1817 ὅμως ὕφίστατο Ἑλληνικὴ Σχολή, ἧς προϊστατο Δημήτριός τις⁴, καὶ ἐφεξῆς ἄχρι τῆς σήμερον διατηρουμένη καὶ ἀγλαοὺς παραγαγοῦσα καρπούς.

Ἐν Σιπτική (Ἰππισχίᾳ), ἀκμαζούσῃ ἄλλοτε κατὰ τὴν παρελθοῦσαν ἑκατ., διὰ τὴν πρὸς τὴν Μοσχόπολιν γειτνίασιν, ὕφίστατο Ἑλληνικὴ Σχολὴ περὶ τὰ μέσα τῆς 10^{ῆς} ἑκατ., ἐν ᾗ ἐδίδασκε Μιχαὴλ ὁ ἐξ Ἰππισχίας, ἀνὴρ βαθείας παιδείας, μαθητὴς τῆς Ἀκαδημίας τῆς Μοσχόπολεως⁵.

Πασῶν ὅμως τῶν κατὰ ταύτας τὰς χώρας Σχολῶν διασημότερα

(1) Π. Ἀρ.

(2) Π. Ἀρ.

(3) Ὅρα Προδιοίκησιν εἰς τὸν Ἑρμῆλον Μ. Περδικάρη, ἐν Καταλόγῳ συνδρομητῶν.

(4) Αὐτόθι.

(5) Π. Ἀρ.

ἐγένετο ἡ τῆς *Μοσχοπόλεως*. Οἱ κάτοικοι τῆς ἄλλοτε ἀνθηροτάτης ταύτης πόλεως καὶ διὰ τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν βιομηχανίαν ἐκτῆσαντο ἐνῶρις πλούτη ἱκανά· ὡς δ' ἐκ τούτου καὶ τὰς Μούσας ἐθεράπευον εἴπερ τινὲς καὶ ἄλλοι τῶν ὁμόρων. Οὐ μόνον δὲ ἀλλὰ καὶ τυπογραφεῖον συνέστη ἐν αὐτῷ περὶ τὰ 1710, ὁπόθεν ἱκανὰ ἐξετυπώθησαν καὶ καλὰ συγγράμματα ¹, λόγιοι δὲ Μοσχοπολῖται οὐκ ὀλίγοι κατὰ τὴν παρελθοῦσαν (ΙΗ') Ἑκατ. μέχρι τῆς παρακμῆς καὶ καταστροφῆς σχεδὸν τῆς πόλεως ὑπὸ τῶν γειτόνων Ἀλβανῶν τῷ 1769, διέπρεψαν τὸ ἔθνος τιμῆσαντες. Ἡ Σχολὴ τῆς Μοσχοπόλεως μετὰ βιβλιοθήκης ἀνάγεται εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς ΙΗ' Ἑκατ. Ἢδη περὶ τὰ 1700 ἐδίδασκεν αὐτόθι Χρῦσανθος ὁ Ἡπειρώτης ², ἀκολούθως προΐστατο αὐτῆς Νέας Ἀκαδημίας καλουμένης τῷ 1744 ὁ ἐκ Καστορίας Σεβαστὸς ³ Λεοντιάδης ⁴ μετὰ συνδιδασκάλου, φαίνεται, Γρηγορίου τοῦ Μοσχοπολίτου ⁵, τῷ δὲ 1760 ἐδίδатκε Θεόδωρος (ἢ Θεοδώρητος) ἱερεὺς ὁ Καβαλλιώτης, συγγραφεὺς Γραμματικῆς ⁶, μετὰ τοῦτον δὲ Κωνσταντῖνος Ἱερομόναχος Μοσχοπολίτης (ἀπὸ τοῦ 1760), μαθητὴς τῆς Ἀθωνιάδος Ἀκαδημίας ⁷. Μετὰ δὲ τὴν γενομένην λεηλασίαν καὶ καταστροφὴν συνοικισθεῖσα ἡ Μοσχόπολις συνετήρει κατὰ τὸ δυνατόν Σχολὴν Ἑλληνικὴν, ἥς τῷ 1802 προΐστατο Δανιὴλ Μοσχοπολίτης ⁸, τῷ δὲ 1840 ὑπὸ τοῦ ἐν Βιέννῃ βαθυπλούτου αὐτόθεν καταγομένου ὁμογενοῦς Βαρώνου Κ. Σίμωνος Σίνα συνέζη ἐπὶ τὸ ἐδραϊότερον διατηρουμένη καὶ μέχρι τῆς σήμερον, ἀναμιμνήσκουσα τὴν ἄλλοτε κατὰ τὰς ἀξέστους ἤδη ταύτας χώρας ἐστίαν τῶν φώτων. Λόγιοι δὲ Μοσχοπολῖται πλὴν τῶν ἀνωτέρω ἀναφέρονται Διονύσιος ὁ Μάντουκας, Μητροπολίτης Καστορίας (1670), φιλόσοφος καὶ θεολόγος καὶ ἱερο-

---

(1) Περὶ τοῦ τυπογραφείου τούτου ὄρα κατωτέρω ἐν τῇ περὶ Τυπογραφείων.

(2) Π. Ἀρ. Χρονογραφ. τῆς Ἡπείρου Β', 282.

(3) Βρετοῦ Β, 49 (ἀρ. 98).

(4) Π. Ἀρ.

(5) Βρετοῦ Β', 49 (ἀρ. 98).

(6) Βρετοῦ Β', 57· 269.

(7) Π. Ἀρ.

(8) Βρετοῦ Β', 122.

κῆρυξ¹, Ἰωάννης Χαλκεὺς, ἱερεὺς (1690), καθηγητὴς τοῦ ἐν Ἐνετίᾳ Φλαγγινιανοῦ Φροντιστηρίου², Ἀθανάσιος Στήρις (1783) λόγιος³, Νεκτάριος Τέρπος (1755)⁴, Δημήτριος Προκοπίου, ὁ συγγραφεὺς τοῦ Σχεδιάσματος (1720)⁵, Προκόπιος Πάμπερης⁶, Δημήτριος Πάμπερης, ἱατροφιλόσοφος (1730)⁷, Ἰωάσαφ ὁ Ἀχριδῶν (;) (1770)⁸, καὶ ἕτεροι μαρτυροῦσι τὴν αὐτόθι παλμώδη διανοητικὴν κίνησιν⁹.

Κατὰ δὲ τὴν ἀδελφὴν τῆς Ἠπείρου *Θεσσαλίαν* ἔχνη μόνον ἀμυδρὰ ἀρχαιοτέρως διδασκαλίας ἀπαντῶμεν Παχωμίου τοῦ Ρουσάνου (ἀκμ. 1520)¹⁰, Ματθαίου τινος λογιωτάτου κατὰ Μελέτιον τὸν Πηγᾶν ἐν Θεσσαλίᾳ τῷ 1596 (δικτρίβοντος ἢ διδάσκοντος)¹¹, παρ' ᾧ ἄλλοτε εἶχε μαθητεύσει Ματθαῖος μοναχὸς ὁ Ναυπλιεὺς, καὶ Σωφρονίου τοῦ Λειχοῦδι περὶ τὸ 1670 κατὰ Θεσσαλίαν καὶ Μακεδονίαν διδάξαντος¹². Μετὰ τὴν ἐν Ἰωαννίνοις ὁμῶς κίνησιν οὐ μόνον ἡ Μακεδονία, ἀλλὰ καὶ ἡ Θεσσαλία ἐνωρίς λίαν ἀπήλαυσε τῶν ἀγαθῶν τῆς παιδείας. Ἦδη ἐν *Λαρίσση*, ἧς προέσταντο Ἀρχιερεῖς ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ λόγιοι, Ἀλέξανδρος ὁ Ἑλλάδιος, Λαρισσαῖος, περὶ τὴν 17^η ἔκατ. ὑπερμεσουσαν ἐδιδάχθη τὰ ἐγκύκλια¹³, ἀρχομένης δὲ τῆς

(1) Μελετ. Ἑκκλ. Ἱστορ. Δ', 68.

(2) Μελετίου Ἑκκλ. Ἱστορ. Δ', 140.

(3) Βρετοῦ Α', 140.

(4) Βρετοῦ Α', 74. 248.

(5) Παρὰ Φαβρ. Ἑλλην. Βιβλιοθ. Τόμ. ΙΑ'. (Harles).

(6) Π. Ἀρ.

(7) Μελετίου Ἑκκλ. Ἱστορ. Δ', 223.

(8) Π. Ἀρ. ἔνθα λέγεται ὁ τελευταῖος Ἀχριδῶν Ἀρχιεπίσκοπος, ὅπερ ὁμῶς οὐκ ἀληθές· ὁ γὰρ τελευταῖος Ἀχριδῶν, ὁ τῷ 1767 παραιτηθεὶς, ἐκαλεῖτο Ἀρσένιος· ὅρα Γρηγορίου Ἀρχιεραγματέως τῆς Ἱερᾶς Συνόδου (νῦν Μητροπολίτου Χίου) Πραγματεῖαν περὶ τῆς κανονικῆς δικαιοδοσίας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχικοῦ Θρόνου ἐπὶ τῶν ἐν Βουλγαρίᾳ Ὀρθοδόξων Ἑκκλησιῶν, ἐν Κηπόλει 1860, σελ. 117. 121. Ἴσως ἦν ὁ τότε Βελλεγράδων Ἰωάσαφ· αὐτόθι 118. (9) Πανό. Θ', 44.

(10) Κ. Οἶκον. περὶ τῶν Ο'. Δ', 793.

(11) Ἐν ἐπιστολῇ ρς' τοῦ κωδ. τῆς ἐν Χάλκῃ Θεολογ. Σχολῆς.

(12) Ἀ. Λασκάρους περὶ τῶν ἀδελφῶν Λειχοῦδων κτλ. ἐν τῷ Περιδικῷ κτλ. Τεύχει Ζ'. 27—.

(13) Βρετοῦ Β', 264.

ΙΗ' Ἐκατ. (1702) ὁ Λαρίσσης Παρθένιος πιθανῶς συνέστησεν αὐτόθι Ἑλληνομουσεῖον¹, ἐφεξῆς δὲ τῷ 1749 φαίνεται διδάσκων αὐτόθι Λάμπρος Πάσχου ὁ ἐξ Ἰωαννίνων, μαθητὴς τῆς Μπαλαναίας Σχολῆς². Ἰκανὸν μετὰ τοῦτον φαίνεται διάλειμμα, ὅτε περὶ τὰ τέλη τῆς παρελθούσης Ἐκατοντ. (1798) προτροπῇ τοῦ Λαρίσσης Διονυσίου Καλλιάρχου συνέστη ἀξιόλογος Ἑλληνικὴ Σχολή, ἐν ᾗ ἐδίδασκεν ὁ αὐτόθεν καταγόμενος Κωνσταντῖνος ὁ Κούμας³, ὃν διεδέξατο ἐπὶ τινα ἔτη ὁ μαθητὴς του Γερμανὸς Ἰερομόναχος, οὗ τοὺς διαδόχους ἀγνοοῦμεν⁴. Ἐκτοτε δὲ πολλὰ παθούσης τῆς Λαρίσσης, μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν πραγμάτων τῷ 1830 συνέστη καλὴ Σχολή διατηρουμένη ἄκμαία μέχρι τῆς σήμερον. Αὐτόθεν πλὴν τοῦ Κούμα κατήγετο καὶ Θεόκλητος ὁ Φαρμακίδης (1820)⁵.

Ἐν *Τυρνάδῳ* φαίνεται ὑπάρχουσα Σχολή περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς ΙΗ' Ἐκατ. συστάσα προνοία τοῦ Λαρίσσης Παρθενίου τῷ 1702⁶. Τότε ἐδίδασκεν αὐτόθι ὁ ἐξ Ἰωαννίνων Ἀναστάσιος ὁ Παπαῖ Βασιλόπουλος⁷.

(1) Εἰκάζομεν τοῦτο, διότι ὁ αὐτός Λαρίσσης Παρθένιος τότε εἶχε συστήσει ἐν *Τυρνάδῳ* τοιοῦτον. Τῆς ἐν τινι τῶν παρ' ἐμοὶ χειρογράφων εὐρισκομένης Λευχειμονούσης Ῥητορικῆς Ἀναστασίου Παπαῖ Βασιλοπούλου τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων ἐν *Τυρνάδῳ* διδάσκοντος τῷ 1702, προτέτακται ἀφιερωτικὴ ἐπιστολὴ πρὸς τὸν Λαρίσσης Παρθένιον (ὑπὸ χρονολογίαν αἰσ⁶ Φεβρουαρ. 5'), ἐν ᾗ ἀναφέρεται « Χορεύσατε καὶ ὑμεῖς, ὦ Μοῦσαι Ἑλικωνιάδες, ὅσαι τε ἐν Παρνασσῷ καὶ ἐν Ὀλύμπῳ τῇ ὑψηλῇ ὄρει τῆς Θετταλίας διατρίβειν ὡς κληρουχίαν εἰλήφατε . . . Μουσεῖον γάρ νῦν ὁ φιλόμουσος ἐν Ἀρχιερεῦσι κύριος Παρθένιος ἰδρῶτι καὶ πόνῳ χαριζόμενος ὑμῖν ἐνιδρύσατο » Πιθανῶς ἄρα καὶ ἐν Λαρίσσει τοιοῦτο συνέστησεν ὁ Παρθένιος. Ἐν τῇ Ῥητορικῇ ταύτῃ εὐρηναὶ Ἐπιγράμματα εἰς τε τὴν Ῥητορικὴν καὶ αὐτὸν τὸν Λαρίσσης Παρθένιον Ἰακώβου Ἱεροδιακόνου τοῦ Κυπρίου μαθητοῦ τῆς ἐν *Τυρνάδῳ* Σχολῆς.

(2) Ἐν Ὁδῷ Μαθηματικῆς Κοσμά Μπαλάνου, μετὰ τῶν ἐν Ἰωαννίνοις συνδρομητῶν.

(3) Ἱστορία τῶν ἀνθρῳπ. πράξεων IB', 584.

(4) Π. Ἀρ.

(5) Βρετοῦ Β', 342.

(6) Ὅρα σημ. 4.

(7) Αὐτόθι. Ἐν τινι χειρογράφῳ τῆς Ἀριτζιανῆς Βιβλιοθήκης εὐρηται « Λευχειμονούσα Ῥητορικὴ, εἴθουν Ἀφθονίου Προγυμνάσματα ἐκ τῆς Λατίνων φωνῆς ἀνθολογηθέντα καὶ ἐν Ἑλληνικῇ διαλέκτῳ ὑποστρωθέντα σπουδῇ καὶ

τούτου διάδοχος φαίνεται Ἀλέξιος ὁ Τυρναβίτης (1740—1750) μαθητὴς τῆς Γκιουμαΐας Σχολῆς τῶν Ἰωαννίνων¹, οὗ Θεοφάνης Ἱερομόναχος (1750) ὁ ἐκ Φουρνᾶς τῶν Ἀγράφων, ἐν Ἰωαννίνοις τελειοποιηθεὶς, μέχρι τοῦ 1765, καὶ τούτου ὁ ἐξ Ἰωαννίνων Λάμπρος Πάσχου τῷ 1766², ἰσοθίως διδάξας· τοῦτον διεδέξατο, ἀλλ' ἐπ' ὀλίγον χρόνον, ὁ ἐξ Ἰωαννίνων Ἀμφιλόχιος Παρασκευᾶς³, καὶ τοῦτον Ἰωάννης Δημητριάδης ὁ Πέζαρος, ὁ καὶ κωφός, ὁ Οἰκονόμος τῆς πόλεως, μετὰ ζήλου διδάσκων ἀπὸ τοῦ 1782, μαθητεύσας ἐν Κοζάνῃ, Ἰωαννίνοις καὶ Ἄθῳ, ἀποβιώσας τῷ 1806⁴, οὗ οἱ διάδοχοι τό γε νῦν ἡμῖν ἄγνωστοι. Ἡ Σχολὴ αὕτη διατηρεῖται καὶ μέχρι τοῦ νῦν ἀκμαίᾳ, οἱ δὲ ἐκ ταύτης ἐξεληθόντες μαρτυροῦσι τὸν λόγον. Παχώμιος Ἱερομόναχος (1790)⁵, Δημήτριος Ἀλεξανδρίδης ἱατροφιλόσοφος (1820), ἱκανὰ καὶ λόγου ἄξια γράψας⁶, Ζήσης Δαούτης λόγιος, (1848)⁷, Στέφανος Δούγκας (1800)⁸ καὶ ἕτεροι μαρτυροῦσι τὴν αὐτόθι καλλιέργειαν τῶν γραμμάτων.

πόνῃ Ἀναστασίου παπᾶ Βασιλοπούλου τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων ἐν τῇ κωμοπόλει Τυρνάβῃ τῆς Θετταλίας διατρίβοντος χάριν τῶν ὑπ' αὐτοῦ διδασκομένων πρωτοπείρων μαθητῶν.»

(1) Π. Ἀρ. Ἐ. Καστόρχη περὶ τῆς ἐν Δημητσάνῃ Σχολῆς σελ. ι.

(2) Πανδ. ΙΣΤ', 428.

(3) Ἐ. Καστόρχη ἐνθ. ἀνωτ. σελ. ι. (23) Π. Ἀρ.

(4) Κούμα Ἱστορ. τῶν ἀνθρωπ. πράξ. IB', 566. Περὶ τούτου ὁ Ζαβίρας λέγει: « 1780. Ἰωάννης ὁ Κωφός, ἱερεὺς καὶ Οἰκονόμος τῆς πατρίδος αὐτοῦ Τυρνάβου τῆς Θετταλίας· οὗτος ἐδίδαξε τὴν ἐγκύκλιον παιδείαν εἰς 56 μαθητὰς εἰς διαφόρους πολιτείας, ὡσαύτως καὶ εἰς τὸ Σχολεῖον τοῦ Λιθαδίου καὶ τὸ τῆς Τζαριτζάνης καὶ εἰς τὸ τῆς ἰδίας πατρίδος, ὅσον εἶπεν ἐγκαρδίωσε τοὺς ἐν Μακεδονίᾳ, Θετταλίᾳ Ἑλληνας εἰς ἐπίκτησιν τῆς Φιλοσοφίας καὶ ἐδίδωκε παντελῶς ἐκείθεν τὰς δεισιδαιμονίας τῶν γραμματικῶν· ἔβαλε δὲ εἰς τάξιν τὴν ἐγκύκλιον παράδοσιν, ὅπου τανῦν εἰς τὴν Ἑλλάδα συνειθίζεται μὲ πλείονα τῆς προτέρας ἐπίδοσιν καὶ εὐκολίαν· αἱ καθ' ἑκάστην ἀσχολίαι τοῦ σοφοῦ τούτου ἀνδρὸς· δὲν ἐσυγχώρησαν αὐτὸν εἰς συγγραφὴν, εἰμὴ μόνον Τροπάρια τινῶν ἁγίων καὶ Λόγους ἠθικοὺς καὶ διάφορα ἐπιγράμματα συνέθετο» Σοφ. Κ. Οἰκον. ἔγγρ. σημ.

(5) Βρετοῦ Α', 238. (6) Βρετοῦ Β', 239.

(7) Βρετοῦ Β', 259.

(8) Σοφ. Κ. Οἰκ. περὶ Μάρκου τοῦ Κυπρίου σελ. 24 ἐν Σημ.

Ἐν *Τρίκλῃ* φαίνεται ἔνωρις συστάσα Σχολή ὑπὸ τῶν Τρικλέων ¹. αὐτόθι τῷ 1721 φαίνεται διδάσκων Μιχαήλ τις μαθητὴς καὶ φίλος Ἀναστασίου τοῦ Γορδίου ², ἐφεξῆς δὲ τῷ 1735 ὁ καὶ ἐν Τυρνάβῳ Ἀναστάσιος Παπᾶ Βασιλόπουλος ἐξ Ἰωαννίνων ³, μεθ' ὃν (1754—1759) Νικόλαος ὁ Ζερζούλης, ὁ ἐκ Μετσόβου, πρὸ τῆς εἰς Ἰταλίαν ἀναχωρήσεώς του ⁴. Μετὰ δὲ πολλὰ δευνὰ τῷ 1770 συνέστη καὶ αὐθις ἡ Σχολή, ἣς προέστη ὁ ἐκ Κοζάνης Στέφανος Σταμκίδης μέχρι τοῦ 1790, μεθ' ὃν ὁ Πολυζῶης ἱερεὺς καὶ Οἰκονόμος, μεθ' ὃν ὁ μαθητὴς του Γεώργιος Παπᾶ Μανουὴλ μέχρι τῆς κατὰ τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ ἐκστρατείας ⁵. Μετὰ δὲ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν πραγμάτων συνέστη ἐκ νέου ἡ Σχολή, ἐν ἣ ἀπαντᾶται τῷ 1828 σχολαρχῶν ὁ ἐκ Ζαγορίου Ἰωάννης Πανταζῆς, μαθητὴς τοῦ Μπαλάνου, μεθ' ὃν μοναχός τις ἐκ τῆς Μονῆς τοῦ Δουσίκου, ἀλλ' ἐπ' ὀλίγον· ἀπὸ δὲ τοῦ 1833—1842 ὁ υἱὸς Ἰωάννου τοῦ Πεζάρου Ἀλέξανδρος ⁶, ἔκτοτε δὲ ἡ Σχολή βαίνει ἀπροσκόπτως ἐν τῇ πατρίδι τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἄφθονα καὶ γλυκερὰ τὰ τῆς παιδείας προχέουσα νάματα. Λόγιοι δὲ Τρικεῖς Δοσίθεος Κόμας (1814) Λεξικογράφος ⁷, ὁ ἄξιος λόγου διδάσκαλος τῆς ἐν Νεοφύτῳ τῆς Οὐγγαρίας Ἑλλ. Σχολῆς Ἄνθιμος ἱερεὺς (1806) ⁸, ὁ φιλογενής καὶ λόγιος Θεόδωρος Ράκος (1814) ⁹ μαρτυροῦσι τοῦτο.

Ἐν *Καστανέᾳ* συνετηρεῖτο κατὰ τὰς ἀρχάς τῆς ἐνεστώσης ἑκατ. Ἑλληνικὴ Σχολή διαρκέσασα μέχρι τοῦ 1820, εἶτα δὲ μέχρι τοῦ

---

(1) Ἰσως προτροπῇ τοῦ Λαρίσσης Μελετίου μετὰ βιβλιοθήκης ἀφιερωθείσης ὑπὸ τινος τῶν φιλομούσων Ἀρχιερέων· ὄρα Νικ. Μάγνητος Περιήγησ. ἡ Τοπογραφ. Θεσσαλίας κτλ. σελ. 28.

(2) Ἐν ἐπιστολ. τοῦ αὐτοῦ (σελ. 150)· ἐν χειρ. ὑπ' ἀρ. 36 τοῦ τῆς ἐν Χάλκῃ Θεολογ. Σχολῆς Κώδ. ἐν ἣ ἐμπεριέχονται αἱ ἐπιστολαὶ Εὐγενίου τοῦ Αἰτωλοῦ καὶ Ἀναστασίου τοῦ Γορδίου.

(3) Π. Ἀρ.

(4) Π. Ἀρ. Ἡπειροῦ Χρονογραφία Β', 282. καὶ ἔγγρ. σημ.

(5) Π. Ἀρ.

(6) Π. Ἀρ.

(7) Βρετοῦ Β', 161.

(8) Βρετοῦ Β', 142. 317.

(9) Βρετοῦ Β', 325.

νῦν τῷ 1815 ἀναφέρεται αὐτόθι διδάσκων ὁ ἐκ Ρεντίνης Βασίλειος Κωστόπουλος, ἱκανῆς παιδείας κάτοχος ¹.

Ἐν *Μοσχολουρίῳ* ὑπερμεσοῦσης τῆς *ΙΗ'* Ἑκατ. ἐδίδασκε Νικόλαος ὁ Καρχτσᾶς Θεσσαλὸς, φίλος ἐπιστήθιος τοῦ Λιτσᾶς καὶ Ἀγράφων Νεκταρίου ².

Ἐν *Τσαριτσάνῃ*, τῇ ἀνθηρᾷ ποτε κωμοπόλει τῆς Θεσσαλίας διὰ τὸ φιλέμπορον τῶν ἐνοίκων καὶ βιομήχανον, τὰ γράμματα, ὡς εἰκὸς, ἐκαλλιεργοῦντο θερμῶς³. Ἦδη κατὰ τὸ 1690 ἐδίδασκεν αὐτόθι Νικόλαος Πεταλιᾶς ἐντόπιος. Μετ' αὐτὸν Χρῦσανθος ὁ Κολούρης, ἐντόπιος, μεθ' ὃν Γεώργιός τις, καὶ Ἀθανάσιος Θέμελης ἐν τῷ μεταξύ. Χρῦσανθος Ἐπτανήσιος, μαθητὴς Ἱερεμίου τοῦ Καβθαδίου καὶ διδάσκαλος τοῦ λογίου κληρικοῦ Κυριακοῦ Οἰκονόμου⁴, πατρὸς τοῦ Κωνσταντίνου Οἰκονόμου, τῷ 1760—1767. Μετὰ τοῦτον Ἰωάννης ὁ Πέζαρος τῷ 1768, μεθ' ὃν Γεώργιός τις μαθητὴς τοῦ Εὐγενίου· μετ' αὐτὸν Κωνσταντῖνος Ζαχαρόπουλος ὁ καὶ Νοσιμάχος, ὕστερον ἱατρὸς, ἐκ Τρίκκης, τῷ 1785—1790, μεθ' ὃν Ματθαῖος Ἱερομόναχος Τυρναβίτης τῷ 1791—1795, μεθ' ὃν Κωνσταντῖνος Κούμας τῷ 1798—1802, μεθ' ὃν Γερμανὸς ὁ ἐκ Σπαρμοῦ τῷ 1802—1805, μεθ' ὃν Κωνσταντῖνος ὁ Οἰκονόμος τῷ 1805—1807, μεθ' ὃν Σωτήριος ἱερεὺς ὁ τοῦ Σταΐκου, Διονύσιος Ἱεροδιάκονος, μαθητὴς τοῦ Οἰκονόμου τῷ 1813—1825. Καὶ ἐφεξῆς δὲ ἄχρι τοῦ νῦν τὸ δένδρον τῆς παιδείας ἐν τῇ πατρίδι τοῦ Οἰκονόμου ἀφθόνως ἀρδεύεται, καρποὶ δὲ εἰς αἰῶνας ἀγλαοὶ πρόκεινται ἢ τῶν Οἰκονόμων ξυνωρίς, Κωνσταντῖνος ὁ πρεσβύτερος καὶ Μέγας Οἰκονόμος, πολλὰ καὶ σοφὰ γράψας, διδάξας· ἐν τε τῇ γενετείρᾳ Τσαριτσάνῃ καὶ Σμύρνῃ⁵, Στέφανος

(1) Π. Ἀρ. (2) Π. Ἀρ.

(3) Τὰς περὶ τῆς ἐν Τσαριτσάνῃ Σχολῆς σημειώσεις ταύτας εὐηρεστήθη πέμψαι μοι ὁ ἐρίτιμος Σοφ. Κ. Οἰκονόμος, ἐκ σημειώματος ἀρυστάμενος τοῦ ἀοιδίμου πατρὸς του. Τολμῶμεν νὰ προσθέσωμεν ἐνταῦθα, ὅτι ἴσως κατὰ τὸ 1725 ἐδίδασκεν ἐν Τσαριτσάνῃ ὁ ἐκ Καστορίας Σεβαστὸς Λεοντιάδης κατὰ τὸν Κ. Π. Ἀρ.

(4) Ὅρα τὴν πρὸς Πέζαρον ἐπιστολὴν τοῦ λογίου τούτου κληρικοῦ ἐν τῇ περὶ Φραγκίσκου τοῦ Κόκκου Σοφ. Κ. Οἰκ. (ἐν τέλει.)

(5) Ὅρα Ὑπόμνημα Αὐτοσχέδιον περὶ τοῦ αἰδεσιμωτάτου Πρεσβυτέρου καὶ

Οικονόμος, ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ, ἱατρὸς καὶ διδάσκαλος ἐν Σμύρνῃ ἐν τῷ Φιλολογικῷ Γυμνασίῳ, συνδραμὼν τῷ Κούμα εἰς τὴν Σειρὰν τῶν Μαθηματικῶν καὶ τῆς Χημείας τοῦ Ἀδῆτου, καὶ τῷ Γαζῇ εἰς τοῦ Λεζικοῦ τὴν σύνταξιν ¹.

Ἐν Ἀμπελακίῳς ἐπίσης ποτὲ ἀκμάζουσι διὰ τὴν βιομηχανίαν καὶ τὸ ἐμπόριον τὰ γράμματα ἐκαλλιεργοῦντο. Σχολὴ δ' ὑφίστατο μεσοῦσης εἰμὴ ἀρχαιότερον, τῆς παρελθούσης· Ἐκατ. Ἡδὴ τῷ 1780 ἐδίδασκεν Ἰωνᾶς ὁ Σπαρμιώτης, ὃν διεδέξατο μέχρι τοῦ 1790 ὁ ἐκ Τρίκκης Πολυζῶης ἱερεὺς, τῷ δὲ 1796—1803 Γρηγόριος ὁ Κωνσταντῖνος, τοῦτον δὲ διεδέξατο ὁ Κούμας (1803) ² καὶ ἕτεροι ἄγνωστοι διαμείναντες. Τῷ 1807 ἡ Σχολὴ ὑφίστατο ³, ἐντεῦθεν δὲ μέχρις ἡμῶν ⁴. Λόγιοι δὲ Ἀμπελακιῶται Ἰβὸς Δρόσιнос συγγραφεύς Γεωγραφίαν καὶ τῷ 1706 ἐκδοὺς ἐν Βιέννῃ ⁵, Ἀναστάσιος ἱερεὺς καὶ Οἰκονόμος, ἐφημέριος τοῦ ἐν Τεργέστη ναοῦ τῶν Ὁρθοδόξων (1814) ⁶, Ζήσης Κάβρας, ἱατροφιλόσοφος (1800) ⁷, Μιχαὴλ Γεωργίου (1800) ⁸ καὶ ἕτεροι δεικνύουσι τῶν κατοίκων τὴν φιλομάθειαν.

Ἐν Λιθαδίῳ κωμοπόλει ἀνθούση διὰ τῶν κατοίκων τὸ βιομήχανον τὰ γράμματα ἐκαλλιεργοῦντο. Αὐτόθεν (ἴσως) κατήγετο ὁ λόγιος Μητροφάνης Γρηγοράς ὁ ἐκ Δωδώνης λεγόμενος (1690) ⁹. ἐδίδασκε δ' Ἰωάννης ὁ Πέζαρος τῷ 1768 ¹⁰, μεταβὰς μετ' ὀλίγον εἰς Τσαριτσάνην. Συστάσης δὲ νέας Σχολῆς δαπάναις Ἀνθίμου τινὸς Ἱερομονάχου προσεκληθὴ αὐθις ὁ Πέζαρος διδάξας μέχρι τοῦ 1782, ὅτε διεδέχθη αὐτὸν

Οἰκονόμου Κωνσταντίνου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων ὑπὸ Κ. Σιδίνη ἐν Τεργέστη αὐωνζ'.

(1) Βρετοῦ Β', 313.

(2) Βρετοῦ Β', 294. Κούμα Ἱστορ. τῶν ἀνθρωπίνων πράξ. IB, 585.

(3) Μελετιίου Γεωγραφ. Τόμ. Β', 444 (ἐκδ. 1807).

(4) Π. Ἀρ. ὁ Εὐγένιος· Βούλγαρις, φαίνεται, δὲν ἐδίδαξεν αὐτόθι πρὸ τοῦ 1750. Γ. Αἰνιᾶνος· Συλλογ. ἀνεκδότων Εὐγενίου τοῦ Βουλγάρεως σελ. ιγ'. Π. Ἀρ. Ἡπείρου Χρονογραφ. Β'. 279 ἐν Σημ. (5) Σ. Ἀρ.

(6) Βρετοῦ Β', 473. 240.

(7) Βρετοῦ Β', 443. 440. 269.

(8) Βρετοῦ Β',— 256.

(9) Βρετοῦ Α', 490. ὁ Κ. Π. Ἀρ. λέγει αὐτὸν ἐκ Λιθαδίου καταγόμενον.

(10) Ζαΐβρας· ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 83. σημ. 4.

εὐδοκίμως ὁ μαθητὴς του Τιμόθεος ὁ ἐκ τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τῆς Ἑλασσῶνος ¹, τοῦτον δὲ ὁ αὐτόθεν καταγόμενος Ἰωνᾶς ὁ Σπαρμιώτης διδάσκων ἀπὸ τοῦ 1780—1790 ², ἐφεξῆς δὲ ἡ Σχολὴ διατηρεῖται καλῶς βαίνουσα μέχρι τῆς σήμερον.

Ἐν *Ραψάνῃ*, ὡσαύτως ποτὲ ἀρχαία διὰ τὴν βιομηχανίαν καὶ τὸ ἐμπόριον, συνετηρεῖτο Ἑλλ. Σχολὴ περὶ τὰ μέσα τῆς ΙΗ' Ἑκατ., ἐξ ἧς ἠρύσθη τὰ πρῶτα νάματα ὁ ἐκ Ῥαψάνης Βασίλειος, εἷς τῶν ἀρίστων μαθητῶν τοῦ Εὐγενίου ἐν τῇ Ἀθωνιάδι Ἀκαδημίᾳ (1753—1758) ³. Περὶ τὰ τέλη τῆς αὐτῆς Ἑκατ. (1790—) ἐδίδασκεν αὐτόθι Ἰωνᾶς ὁ Σπαρμιώτης ⁴, μεθ' ὃν ὁ ἐκ Κοζάνης Στέφανος Σταμκίδης ⁵, τῷ δὲ 1803 ἐδίδασκεν ἐν αὐτῇ Ἀργύριος ὁ Παπαὶ Ρίζου Σιατισεὺς ⁶, ἐφεξῆς δὲ ἡ Σχολὴ διατηρεῖται ἄχρι τοῦ νῦν. Αὐτόθεν κατήγοντο Δημήτριος Γοβδελαῆς, φιλόσοφος, Διευθυντὴς τῆς ἐν Ἰασίῳ Αὐθεντικῆς Σχολῆς τῷ 1820 ⁷, ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Μιχαὴλ Παναγιώτου, ἰατροφιλόσοφος ⁸, καὶ ἕτεροι.

Καὶ ἐν τῇ *Θεσσαλομαγνησίᾳ* πρωτίμως αἱ Μοῦσαι εὗρον λάτρεις καὶ θεράποντας. Ἐν *Ζαγοράᾳ* τῷ 1743 φαίνεται ὑπάρχοντα Σχολὴ Ἑλληνικὴ ⁹, ἐν ᾗ πρῶτος, ὡς λέγεται, ἐδίδαξεν ὁ Ἱερομόναχος Ζαχαρίας, εἶτα Κωνσταντῖνος ὁ ἐπικληθεὶς λογιώτατος ¹⁰, περὶ δὲ τὰ μέσα τῆς ΙΗ' Ἑκατ. ἐσχολάρχει ὁ αὐτόθεν καταγόμενος Ῥαφαὴλ μοναχὸς ¹¹, παρ' ᾧ ἐμαθήτευσεν καὶ ὁ ἀπὸ Προϊλάδου τῷ 1757 Οἴκου-

(1) Π. Ἀρ.

(2) Σοφ. Κ. Οἰκ. ἔγγραφ. σημ.

(3) Π. Ἀρ.

(4) Σοφ. Κ. Οἰκ. ἔγγρ. σημ.

(5) Π. Ἀρ.

(6) Ἀστρονομ. Λαλάνδου Τόμ. Β' σελ. VIII τῆς ἑλλ. μεταφράσεως.

(7) Βρετοῦ Β', 257. (8) Π. Ἀρ.

(9) Ἀναστάσιος ὁ Γόρδιος ἔγραψε τῷ Δημητριάδῳ Ἰωαννικίῳ (ἐν ἐπισ. ἐν τῷ ὑπ' ἀριθ. 36 χειρ. τῆς βιβλιοθ. τῆς κατὰ Χάλκην Θεολογικῆς Σχολῆς) « Περὶ δὲ οὗ φησι κατὰ Ζαγορὰν σχολεῖον, χαίρω ἀκούων, ὅτι καὶ Σχολείων μετὰ τῶν ἄλλων καλῶν ἡ κατ' Αὐτὴν εὐμοιρεῖ Ἐπαρχία. ἀλλ' εἰ καθηγητοῦ ὑστέρηται, οὐκ ἐμὲ ὧς τοιοῦτον ἀναμενέτω. »

(10) Νικ. Μάγνητος Περιήγ. ἡ Τοπογρ. Θεσσαλίας σελ. 64. 86.

(11) Π. Ἀρ.

μενικὸς Πατριάρχης Καλλίνικος ὁ Δ', ὁ ἐκ Ζαγοράς, λόγιος καὶ συγγραφεὺς ¹, εἶτα ἐδίδασκε Γεώργιος ὁ ἐκ Ζαγοράς, μαθητὴς τοῦ Εὐγενίου ἐν Ἄθῳ ², μεθ' ὃν Νικόλαος ὁ Κασαβέτης περὶ τὸ 1775 ³, παρ' ᾧ καὶ Γρηγόριος ὁ Κωνσταντᾶς ἐμαθήτευσε. Μετὰ τὸν Κασαβέτην ἐσχολάρχησε πιθανῶς ὁ ἐκ Δημητριάδος Δημήτριος ⁴, ἐφεξῆς δὲ ἡ Σχολὴ τῆς Ζαγοράς (μετὰ βιβλιοθήκης ἐκ τῶν βιβλίων Ἰωάννου Πρίγγου Ζαγοραίου, αὐξηθείσης ὑπὸ Καλλινίκου τοῦ Δ' ⁵) διατηρεῖτο τῷ 1808 ⁶ καὶ μετὰ ταῦτα ἀκμαία μέχρι τῆς σήμερον.

Ἐν *Μηλεῖς* τῷ 1745 ἰδρύθη Σχολὴ ὑπὸ τοῦ ἱερομονάχου Ἀνθίμου τοῦ Πανταζῆ, μαθητοῦ τοῦ εἰρημένου Ζαχαρίου ⁷, διατηρηθεῖσα καὶ ἐφεξῆς. Περὶ τὰς ἀρχὰς ὅμως τῆς ἐνεστάσης ἑκατ. (1803), ἐπὶ τὸ τελειότερον μετερρύθμισμένη εἰς Γυμνάσιον, ἐδίδαξαν ἐν αὐτῇ οἱ σοφοὶ συγγραφεῖς καὶ διδάσκαλοι Γρηγόριος ὁ Κωνσταντᾶς ⁸, καὶ Δανιὴλ ὁ Φιλιππίδης ⁹, καὶ Ἄνθιμος ὁ Γαζῆς ¹⁰ μετὰ πολλῆς καρποφορίας, μέχρι τῆς ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως (1821). Μετὰ δὲ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν πραγμάτων συνέστη ἐκ νέου ἡ Σχολή, ἥς τὴν διεύθυνσιν τῷ 1832—1842 ἀνέλαβεν ὁ αὐτὸς Γρηγόριος Κωνσταντᾶς ¹¹, ὃν διεδέξατο ὁ υἱὸς τοῦ Πεζάρου Ἀλέξανδρος Οἰκονομίδης μέχρι τοῦ 1857, ἐφεξῆς δὲ ἡ Σχολὴ αὕτη διατηρεῖται ἀκμαία μέχρι τῆς σήμερον. Τῷ 1807 ἐν πάσαις τῆς Θεσσαλομαγνησίας ταῖς κωμοπόλεσιν ἵδρυντο Σχολαὶ μετὰ μικρῶν βιβλιοθηκῶν ¹². Ἄνδρες δὲ, πλὴν τῶν ἀνωτέρω, ἐπ' ἀρετῇ καὶ παιδείᾳ διάσημοι Διονύσιος Ἱερο-

---

(1) Νικ. Μάγνητος ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 86. Ζαχ. Μαθθ Κατάλογ. Πατριαρχῶν κτλ. σελ. 254. Μελετίου Ἑκκλ. Ἱστορ. Δ', 222. Βρετοῦ Α', 203.

(2) Π. Ἀρ.

(3) Βρετοῦ Β', 290.

(4) Π. Ἀρ.

(5) Νικ. Μάγνητος ἐνθ. ἀνωτ.

(6) Μελετίου Γεωγραφ. Τόμ. Β', 455 (ἔκδ. 1807).

(7) Νικ. Μάγνητος κτλ. αὐτόθι.

(8) Βρετοῦ Β', 294.

(9) Βρετοῦ Β', 345.

(10) Π. Ἀρ.

(11) Βρετοῦ Β', 290. Π. Ἀρ.

(12) Μελετίου Γεωγραφ. Τόμ. Β', 445 (1807).

μόναχος ὁ Ζαγοραῖος (1790)¹, Μεθόδιος ὁ ἐξ Ἀγυῖας (1766)², Ἄνθιμος ὁ Γαζῆς (1810) λεξικογράφος, ἐκδότης τοῦ ἀξιολογωτάτου Περιοδικοῦ ἐν Βιέννῃ «ὁ Λόγιος Ἑρμῆς»³, Φίλιππος Ἰωάννου, καθηγητῆς τῆς Φιλοσοφίας, νῦν ἐν τῷ Ἀθῆναι Πανεπιστημίῳ, ἐλληνιστῆς δοκιμώτατος, καὶ ἕτεροι μαρτυροῦσι τὴν ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ θερμὴν τῶν γραμμάτων καλλιέργειαν. Οὐχ ἦττον δὲ καὶ ἐκ τῆς λοιπῆς Θεσσαλίας ἄνδρες ἐλλόγιμοι κοσμοῦσι τὴν ἱστορίαν τῶν γραμμάτων· Γεώργιος ὁ Αἰνιὴν ἐκ *Φθιώτιδος*, διδάσκαλος τῶν τέκνων τοῦ Μουρούζη ἐν Κωνσταντινουπόλει (1816)⁴, Γεώργιος Ζαχαριάδης ἐν Ζέμονι τῆς Αὐστρίας διδάσκαλος (1808)⁵, Στέφανος ὁ Κομμητᾶς ἐκ *Φθίης*, διδάσκαλος τῆς ἐν Βουκουρεστίῳ Αὐθεντικῆς Σχολῆς (1800), ἐκδοὺς τὴν χρησιμωτάτην Ἐγκυκλοπαιδεῖαν καὶ ἕτερα γραμματικά⁶, Χριστοφόρος Πεῤῥαῖβος, Ὀλύμπιος, ἱατρὸς (1821)⁷, ὁ φιλόπονος Ἀρχιμκνδρίτης Διονύσιος Πύρρος (1817) ἱατροφιλόσοφος⁸, Ῥήγας ὁ *Φεῤῥαῖος*, ἱατρὸς (ἀποθ. 1798), περιώνυμος εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς νέας Ἑλλάδος, γράψας ἱκανὰ καὶ ἄξια λόγου⁹, Νικόδημος τις Μαζαράκης *Φεῤῥαῖος* (;) γραμματικὴν γράψας μείναςαν ἀνέκδοτον¹⁰.

Ἐν Ἀγράφῳ καὶ τὰς περὶ αὐτὰ χώρας, τὴν τε Παραχελωτίδα καὶ Αἰτωλίαν καὶ Ἀκαρνανίαν, τὰ γράμματα καὶ ἡ ἀρχαία παιδεία εὗρον ἱκανοὺς λάτρεις καὶ θεράποντας. Ἐν τῇ παρὰ τοῖς μεγάλοις *Βραγίανοις* ἱερᾷ Μονῇ τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς, ἐπιλεγομένη τῆς *Γούβης* συνέστησαν Μουσεῖον μετὰ βιβλιοθήκης ἀξιολόγου (διαρραπείσης τελευταῖον) οἱ λόγιοι καὶ φιλογενεῖς μοναχοὶ Εὐγένιος ὁ

(1) Βρετοῦ Α', 415. 496.

(2) Βρετοῦ Α', 86.

(3) Βρετοῦ Β', 254.

(4) Βρετοῦ Β', 239.

(5) Βρετοῦ Β', 267.

(6) Βρετοῦ Β', 279.

(7) Βρετοῦ Β', 349.

(8) Βρετοῦ Β', 324.

(9) Βρετοῦ Β', 327.

(10) Ἐν χειρ. ὑπ' ἀρ. 498 τῆς τοῦ Ἀγιοταφ. Μετοχ. Βιβλιοθήκης.

Ἰωαννοῦλιος, ὁ Αἰτωλὸς ἐπιλεγόμενος ¹, ὁ μαθητὴς αὐτοῦ καὶ διάδοχος Ἀναστάσιος ὁ Γόρδιος, καὶ ὁ μαθητὴς τούτου Θεοφάνης, πολλοὺς ἀναδείξαντες μαθητὰς καὶ τὰ μέγιστα ὠφελήσαντες τὰς χώρας ταύτας. Ὁ μὲν οὖν Εὐγένιος (ἀκμ. 1640), μαθητεύσας ἐν Ἀθήναις ², ἐν Κωνσταντινουπόλει παρὰ Μελετίῳ τῷ Συρίγῳ μετὰ Παναγιώτου τοῦ Νικοαίου ³, μετὰ δὲ ταῦτα ἐπανελθὼν ἐδίδαξε δις ἐν τῇ Σχολῇ τοῦ *Καρπενησίου* ⁴, τελευταῖον δὲ μονάζων ἐν τῇ Μονῇ τῆς Γούθης ἐξεπαίδευσεν μαθητὰς, οὓς ἔπειτα εἰς διδασκαλίαν εἰς τὰ περίξ ἀπέστελλε ⁵. Μαθηταὶ τοῦ Εὐγενίου ἐπίσημοι ἐγένοντο Γεράσιμος ὁ Ἀκαρνάν, Σχολάρχης μετὰ ταῦτα τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Πατριαρχικῆς Σχολῆς (1698) ⁶, Γρηγόριος Ἱερομόναχος (1663) ⁷,

(1) Διότι κατήγετο ἐκ τινος χωρίου τῆς Αἰτωλίας καλουμένου Μέγα Δένδρον (ἐν ἐπιστολ. σελ. 294 τοῦ εἰρημένου Κώδ. τῆς Θεολ. Σχολῆς ἐν Χάλκῃ), ἐξ οὗ καὶ ὁ μακάριος Κοσμάς ὁ νεομάρτυς καὶ ἱσαπόστολος, μαθητὴς τῆς Ἀθωνιάδος Ἀκαδημίας ἐπὶ Εὐγενίου τοῦ Βουλγάρως (ὄρα Ἀκολουθίαν τοῦ ἁγίου Κοσμά ὑπὸ Σαπφείρου Χριστοδουλίδου τυπωθεῖσαν ἐν Βενετίᾳ).

(2) Ἰσως παρὰ Θεοφίλῳ τῷ Κορυθαλαί. «Τὸ γράμμα τοῦ κύρ Μπενιζέλου τὸ ἐδώκαμεν (ἔγραψεν Ἀναστάσιος ὁ Γόρδιος ἐξ Ἀθηνῶν τῷ Εὐγενίῳ ἐν σελ. 192 τοῦ αὐτοῦ κώδ.), καὶ τὸ ἐχάρη πολλά, μέγαλον ἔπαινον τῆς ἔκαμε καὶ δι' ἄλλα πολλά καὶ διὰ τὸ γῆρας· λέγει πῶς ἦτο μικρὸν παιδί, ὅταν ἡ λογιότης σου ἦ σου ἐδῶ· εἶναι καὶ τοῦτο· λόγιος πολλά καὶ πρόνιμος ἄνθρωπος.»

(3) Μετὰ τούτου εἶχεν ἀλληλογραφίαν ὁ Εὐγένιος· ἐν ἐπιστολ. σελ. 21 τοῦ αὐτοῦ κώδ. (4) Π. Ἀρ.

(5) «Καὶ ἡμεῖς (ἔγραψεν ὁ Γόρδιος Θεοδοσίῳ τινί· ἐν σελ. 191 τοῦ αὐτοῦ Κώδ.) γοῶν τὴν φιλίαν, ὅπου ἔχομεν πρὸς τὴν ἀγάπην σου καὶ πρὸς τοὺς λοιποὺς φίλους, ἔχοντάς τιν κληρονομίαν πατρικὴν ἀπὸ τὸν μακαρίτην διδάσκαλόν μας, ὡς γνήσια καὶ πνευματικὰ ἐκείνου τέκνα πρέπει νὰ τὴν φυλάττωμεν ἀνελλιπῇ.»

(6) Κωνσταντίου Α', τοῦ ἀπὸ Σιναίου Διατριβῇ περὶ τῆς Πατριαρχικῆς Σχολῆς ἐν τῇ Περιοδικῇ κτλ. σελ. 288.

(7) «Ὁ δὲ Γρηγόριος ὁ ἐμὸς (ἔγραψεν ὁ Εὐγένιος τῷ Λαρίσσης Διονυσίῳ ἐν ἐπιστολ. σελ. 40. 41. 162 καὶ ἀλλαχοῦ τοῦ αὐτοῦ κώδ.), ὃν μνήμοις ἐπὶ τοῖς οἰκείοις ἡξίωσε γράμμασιν ἡ Σεβασμιότης σου, τῆς ἐκ τῆς ἡμῶν μετεἴχε διαίτης, παιδείας δ' ἐρῶν ἐλευθέρας καὶ κρείττονος, μᾶλλον, ἢ τῆς καθ' ἡμᾶς, καὶ οὕτως ἔχων, ἐμπόρων αὐτῷ ἀγγειλάντων, ὅτι ἀνὴρ τις

Ἀναστάσιος ὁ Γόρδιος, ἐν Ἀθήναις ὕπερον σπουδάσας¹, τελευταῖον ἐν Παταβίῳ², τοῖς ἵχνεσι τοῦ διδασκάλου σοιχήσας, ἐπίσης ὡς ἐκεῖνος τῇ Μονῇ τῆς Γούβης διδάσκων (1683—1724)³. Τὸν Γόρδιον διεδέξατο ἐν τῇ Μονῇ Θεοφάνης Ἱερομόναχος⁴, ὑπὸ Γορδίῳ καὶ Μεθοδίῳ τῷ Ἀνθρακίτῃ ἐκπαιδευθεῖς, διδάσκων τῷ 1750· ἄγνωστον δὲ εἰ μεθ' ὕστερον διετηρεῖτο ἡ Σχολή. Ὦντως δὲ ἐκ τοῦ φυτωρίου τούτου ἐσμὸς λογίων κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἦττον μεμορφωμένων ἐξήλθε κατὰ τὰ Ἄγραφα καὶ τὰ πέντε, Θεσσαλίαν, Παραχελωτίδα (Ἀσπροπόταμον), Ἀκαρνανίαν, Αἰτωλίαν καὶ Λοκρίδα, συντελεσάντων εἰς τὴν αὐτῶν ἀνάπτυξιν. Καὶ δὴ πλὴν ἄλλων Σέργιος ὁ Μακρίτος ἐξ Ἀγράφων, μαθητὴς τοῦ Θεοφάνους⁵ καὶ ὕστερον τοῦ

ἐλλογιμώτατος καὶ εἰς ἄκρον ἐξησκημένος παιδείας τῆς τε καθ' ἡμᾶς, ὡς φασι, καὶ τῆς θύραθεν, ἔναγχος ἐκ τῆς τῶν Φαιάκων νήσου ἐπιβάς τῶν Ἰωαννίνων τοὺς προσφοριτῶνας αὐτῷ διδάσκει γραμματικά τε καὶ λογικὰ μαθήματα· τούτων οὖν τῶν λόγων ἀκούσας ἐκεῖνος ἔκθυμος ὑφ' ἡδονῆς ἐγαγόνει. » Ἴσως ὁ παρὰ Π. Ἀρ. Μελισσηνός.

(1) Μαθηταὶ τινες τοῦ Εὐγενίου, ἐν οἷς καὶ οὗτος ὁ Γόρδιος, χάριν σπουδῆς τελειοτέρας μετέβησαν εἰς Ἀθήνας· « Ἐκατεσοδοθήκαμεν καλὰ (ἔγραψεν ὁ Γόρδιος τῷ Εὐγενίῳ ἐξ Ἀθηνῶν· ἐν ἐπιστολ. σελ. 192 τοῦ αὐτοῦ κώδ.), ἠύραμεν καὶ τὸν κύρ Νικοδήμον ὁμοῦ καὶ με τοὺς μαθητάς του ὅλους ὑγιαῖν· τοῦ ἐδώκαμεν τὸ γράμμα τῆς λογιότητός σου καὶ τὸ ἐχάρη πολλά, ὑπεσχέθη πῶς νὰ μᾶς ἐπιμεληθῇ· εἶναι κατ' ἀλήθειαν ἄνθρωπος· πολλά καλὸς καὶ ἐπιτήδειος εἰς τὰ μαθήματα καὶ λογιάζομεν πῶς νὰ εὐτυχίσωμεν με τὴν εὐχὴν τῆς . . . Τὰ συγγράμματα, ὅπου ἔχει ὁ κύρ Νικοδήμος, εἶναι τοῦ Κορυδαλέως, καὶ ἐκάμαμεν καλὰ, ὅπου ἐπήραμεν τὴν Φυσικὴν, διότι τοῦ κύρ Νικοδήμου τοῦ λείπονται πολλά, τὰ ὅποια ἀφῆκε λόγον εἰς τὴν Πόλιν νὰ τοῦ γράψωσι καὶ διαδίδωμεν τῶρα εἰς ταῦτα. » Ὁ Γόρδιος λέγεται καὶ ὕστερογενέστερος τῶν μαθητῶν τοῦ Εὐγενίου· ἐν ἐπιστολ. σελ. 40. 157. 162. τοῦ αὐτοῦ κώδ.

(2) Ἐν ἐπιστολ. σελ. 155. 157 τοῦ αὐτοῦ κώδ.

(3) Ὁ Γόρδιος ἔγραψε τῷ Λιτσᾷ καὶ Ἀγράφων Διονυσίῳ (1720), ὅτι ἐδίδασκε πολλοὺς ἀγνωμονήσαντας· ὕστερον (!) ἐν ἐπιστολ. σελ. 143. πρὸς σελ. 70. 78. 142. 143. 180. 197. 200. 202. 206. 364 καὶ ἀλλαχοῦ. Περὶ Ἀναστασίου Γορδίου ὄρα Κ. Οἰκονόμ. περὶ τῶν Ο', Δ', 817.

(4) Ὅρα « Τῶν Σωζομ. Ἑκκλ. συγγραμ. Κ. Οἰκονόμου Τόμ. Α', 584.

(5) Αὐτόθι σελ. 511. 381. ἔνθα καὶ τὰ ὑπὸ Βρετοῦ (Β', 300) εἰρημένα διορθοῦνται.

Εὐγενίου ἐν Ἄθῳ, προϊστάμενος τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Σχολῆς τῶν φιλοσοφικῶν (1777—)¹, ὡς καὶ Χρύσανθος ὁ Αἰτωλὸς ἐπίσης², πιθανῶς καὶ Κοσμᾶς ὁ ἱερομάρτυς³, Ἰωάννης ὁ ἐκ Φουρνᾶς τῶν Ἀγράφων (1760)⁴, Δημήτριος Πολυζῶνης ἐκ Βρανιανῶν (1800) διδάσκαλος, συγγραφεὺς Γραμματικῆς⁵, Νικόλαος Ἀγραφιῶτης, ἱατρός (;), γράψας « Ἑλλήνων ἱατρῶν παλαιῶν τε καὶ μεταγενεστέρων Ἱατρικῆς Ἐπιτομὴν »⁶, Χρηστάκης Ῥάγκος, ἱατρός (1820)⁷, Θεοδόσιος ἱερόπαις (1784) ἐκ Φουρνᾶς τῶν Ἀγράφων, ἀντιγραφεὺς τῶν ἐπιστολῶν Εὐγενίου τοῦ Αἰτωλοῦ καὶ τοῦ Γορδίου⁸, καὶ ἕτεροι συστήσαντες μικροτέρας Σχολάς.

Καὶ δὴ ἐν *Καρπενησίῳ*, ἀπὸ τῆς ΙΖ' Ἑκατ. ὑφίστατο σχολὴ Ἑλληνικὴ ἐν ᾗ ἐδίδαξε δις Εὐγένιος ὁ Ἰωαννουλίου⁹, ὃν διεδέξατο ὁ μετὰ ταῦτα Λιτσᾶς καὶ Ἀγράφων Ἰάκωβος κατὰ τὴν πρώτην δεκαετηρίδα τῆς ΙΗ' Ἑκατ.¹⁰, πιθανῶς καὶ ὁ Γόρδιος πρὸ τῆς ἐν Γούβῃ διδασκαλίας του· τῷ 1748 ἐδίδασκεν αὐτόθι ὁ ἐξ Ἰωαννίνων Νικόλαος Μπάρκουσης, ἱκανῆς παιδείας κάτοχος¹¹, τῷ δὲ 1756 ὁ Θεσσαλὸς Εὐστάθιος· καταστραφεῖσα δὲ ἡ Σχολὴ τῷ 1758 ἐκ τῶν ἐπελθόντων δεινῶν, συνέστη πάλιν τῷ 1774, ὅτε ἐδίδασκεν ἐν αὐτῇ ὁ ἐκ Κερκασόβου Παπᾶ Δημήτριος, μεθ' ὃν ὁ ἐκ Κερκασόβου ἐπίσης Ἰωάννης¹². Κατὰ δὲ τὰ τέλη τῆς ΙΗ' Ἑκατ. ἀναφέρεται διδάσκων ὁ ἐκ Βρανιανῶν Δημήτριος Πολυζῶνης ἐν αὐτῇ, διατηρηθεῖσα μέχρι τῆς Ἑλληνι-

(1) Κωνσταντίου Α' τοῦ ἀπὸ Σιναίου ἐν τῇ Διατριβῇ περὶ τῆς Πατριαρχ. Σχολῆς ἐν τῇ Περιοδικῇ κτλ. σελ. 292.

(2) Αὐτόθι.

(3) Ἀδελφός, ὡς λέγεται, τοῦ Χρυσάνθου.

(4) Βρετοῦ Β', 117.

(5) Βρετοῦ Β, 112.

(6) ἐν χειρ. ὑπ' ἀρ. τῆς τοῦ Ἀγιοταφ. Μετοχ. Βιβλιοθήκης.

(7) Βρετοῦ Β', 324.

(8) Τῶν ἐμπεριεχομένων ἐν τῇ εἰρημένῳ Κώδῃ ἐν τέλει, πιθανῶς ὁ μετὰ ταῦτα Θεοφάνης. (9) Π. Ἀρ.

(10) Π. Ἀρ.

(11) Π. Ἀρ. Βρετοῦ Β', 244.

(12) Π. Ἀρ.

κῆς ἐπαναστάσεως, ὅτε (ἐπὶ Ἀλῇ Πασᾷ) οἱ ἄρχοντες τοῦ Καρπενησιοῦ διέπρεπον ἐν τοῖς λοιποῖς¹.

Ἐν *Πεντίρῃ* ἐπίσης κατὰ τὴν ΙΗ' Ἑκατ. συνέστη Σχολή, ἐν ᾗ κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ἐνεστώσης ἀπαντῶμεν, ὅτι ἐδιδάσκετο αὐτόθι καὶ ἡ Λατινικὴ γλῶσσα συστηματικῶς². Ἐν *Κερασόβῳ* τῷ 1779 ἐδίδασκεν Ἰωάννης ὁ Κερασοβίτης, δικτηρηθείσης καὶ ἐφεξῆς τῆς Σχολῆς. ἐν *Φουρνᾷ*, ὕφίστατο Σχολή κατὰ τὴν παρελθοῦσαν Ἑκατ., ἐν ᾗ ἠρύσαντο τὰ πρῶτα νάμκτα οἱ αὐτόθεν καταγόμενοι Θεοφάνης καὶ Ἰωάννης, καὶ Σέργιος ὁ Μακραῖος³. ἐν *Χρυσῷ* τῆς Φθιώτιδος περὶ τὰ 1808 ἐδίδασκεν ὁ μοναχὸς Θεόδουλος, ἱκανῆς παιδείας κάτοχος⁴. ἐν *Γπάτῃ* περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς ΙΘ' Ἑκατ. ἐδίδασκε Ζηχαρίας ὁ Αἰνιαν⁵, ὕστερον ἐν Κωνσταντινουπόλει διδάξας.

Ἐν *Αἰτωλικῷ* (Ἀνατολικῷ) Ἰωάσαφ Ἀρβανιτάκης, μαθητὴς Εὐγενίου τοῦ Αἰτωλοῦ τῷ 1665 ἐδίδασκε⁶, μεθ' ὃν (1665—1688)

(1) Π. Ἀρ.

(2) Π. Ἀρ.

(3) Π. Ἀρ. καὶ ἀνωτ. σελ. 94— σημ. 1. 4. καὶ 8.

(4) Π. Ἀρ.

(5) Π. Ἀρ.

(6) « Ἐν τοῖς μέρεσι τῆς Αἰτωλίας (ἐπέστελλεν ὁ Εὐγένιος τῷ Λαρίσσης Διονυσίῳ τῷ 1665. ἐν σελ. 19 τοῦ εἰρημένου κώδ. τῆς ἐν Χάλκῃ Θεολογικῆς Σχολῆς) τῆς ἐμῆς ἀθλίας πατρίδος, καὶ ἐπὶ πᾶσι σχεδὸν τοῖς πέριξ ἐκείνης κλίμασιν ἐξέλιπε πρὸ πολλῶν ἤδη χρόνων ἅπαν καλόν, μεθ' ὃ καὶ ἡ τῶν πεζῶν γραμμάτων γνῶσις, ἡ τροφή τῶν λογικῶν ψυχῶν, ἡ δυναμένη σοφίζειν εἰς σωτηρίαν τὸν ἄνθρωπον . . . Ταῦτα καθορῶν κίγῳ, καὶ εἰ περ τις καὶ ἄλλος δεινοπαθήσας, καὶ ἀλγῆμα καθ' ἡμέραν ἡμῖν ἐπ' ἀλγῆματι προσετίθετο· καὶ οὕτως ἔχων τρόπον τινὰ ἐζήτουν μετὰ Θεοῦ τοῦ τοιοῦτου κακοῦ θεραπείαν καὶ ἔτυχον ἀνδρός τινος ζήλον ἡδὴ πατρίον ἔχοντος καὶ προθυμίαν τὴν αὐτὴν τῷ συστημαμένῳ ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις τὸ νέον Φροντιστήριον ἐν τῇ Κωνσταντίνου. Ἐκεῖνος τοίνυν μικρόν τι ἀργυρίδιον διδούς ὅσον εἰς ἐνὸς μίσθωμα παιδαγωγοῦ, ἵνα τοὺς παύδας τῶν πτωχῶν καὶ ἀδυνάτων παιδεύῃ τοὺς τε ἐν τῇ Ἀνατολικῇ καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις πέριξ χωρίοις, ἐδεῆθη γραμμάτων παρὰ τῆς Μητρὸς ἡμῶν Ἐκκλησίας . . . » Ὁ αὐτὸς Εὐγένιος ἔστειλε τῷ 1665 τοῖς κατοικοῖς τοῦ Αἰτωλικοῦ τὸν διδάσκαλον τοῦτον « Μᾶς παρηγγεῖλατε διὰ τῶν προλαβόντων ὑμῶν γραμμάτων νὰ εὐρωμέν τινα παιδαγωγὸν ἐπιτήδειον καὶ ἀρκετὸν εἰς ὑπηρεσίαν τοῦ παιδευ-

Γρηγόριος ἐν τῷ ὑπὸ Μανολάκῃ ἰδρυθείσῃ Σχολῇ¹, πρόδρομος γενόμενος τοῦ λαμπρότερον ὕστερον διαδόντος Παλαμᾶ τὰ γράμματα.

Ἐν Λοκροῖς (παρὰ τοῖς Δελφοῖς) τῷ 1723 ἐδίδασκεν Νικόλαος Ἀναγνώστης ὁ ἐξ Ἄρτης, φίλος καὶ μαθητὴς τοῦ Γορδίου Ἰσως², τῷ δὲ 1757 ἐν Σαλῶναις (Ἀμφίσσῃ) ὑφίστατο Σχολὴ Ἑλληνικὴ³ διατηρηθεῖσα καὶ ὕστερον.

Πάσας ὁμῶς ταύτας ἐπεσκίασε ἡ περὶ τὰ μέσα τῆς ΙΗ' ἑκατονταετηρίδος ἐν Μεσολογίῳ συστάσα Σχολὴ ὑπὸ τοῦ ἰδρυτοῦ αὐτῆς καὶ πρώτου Σχολάρχου Παλαμαῖα κληθεῖσα. Παναγιώτης ὁ Παλαμᾶς, Θεσσαλὸς (1722—1803) παρὰ Θεοφάνει Ἱερομονάχῳ μαθητεύσας⁴, (Ἰσως καὶ παρὰ Νεοφύτῳ τῷ Καυσοκαλυβίτῃ ἐν Κωνσταντινουπόλει, Εὐγενίῳ δὲ τῆς φιλοσοφίας ἅμα συνδιδάσκων ἀκροασάμενος), ὑπόληψιν γραμματικοῦ χαίρων πολλήν, μετὰ τὴν διάλυσιν τῆς ἐν ἧ καὶ αὐτὸς ἐδίδασκεν Ἀθωνιάδος Ἀκαδημίας (1753—1758), συνέστησεν ἐν Μεσολογίῳ τῷ 1760 τὴν περιώνυμον καὶ φερώνυμον Σχολήν, εἰς ἣν περὶ τοὺς τριακοσίους ἐφοίτων πολλαχόθεν μαθηταί. Παναγιώτην τὸν Παλαμᾶν μετατρέψαντα τὴν Ἀθωνιάδα εἰς Μεσολογίαν

τηρίου· καὶ ἰδοὺ κατὰ τὸ παρὸν πέμπομεν τὸν σπουδαιότατον ἐν λόγοις καὶ μετρίως πεπαιδευμένον ἐν μαθήμασι, τὸν ἀδελφὸν κύρ Ἰωάσαφον τὸν Ἀρβανιτάκην, ἱκανὸν πρὸς τὴν τοιαύτην ὑπηρεσίαν » ἐν ἐπιστ. σελ. 30 τοῦ εἰρημένου κώδ.

(1) Ὁ Εὐγένιος ἔγραφε τῷ Γρηγορίῳ διδάσκοντι ἐν Αἰτωλικῷ (σελ. 49. τοῦ αὐτοῦ κώδ.) « Ἀλλὰ σὺ ἐφεύρες φιλοσοφώτεραν ὁδόν, ἢ νὰ εἰπῶ ἀνοητοτέραν, καὶ παρέδραμες τὴν θεωρίαν καὶ τὴν κατὰ Χριστὸν ζωὴν· καὶ σὺ ὦντας αὐτοῦ, νὰ λέγῳ σὶ τινες νὰ φέρωσι τὰ παιδιὰ τοὺς ἐδῶ νὰ παιδευσθῶν· καὶ ἐκεῖνος ὁ Χριστιανὸς, λέγω δὲ ὁ Μανολάκης, τὸ τοσοῦτον σιτηρέσιον, ἀκούοντας τὸ ἀκερδὲς τῆς ἐλεημοσύνης, πῶς τοῦ φαίνεται; » Τῷ Γρηγορίῳ ἐπέστελλεν ὁ Εὐγένιος (ἐν ἐπιστ. σελ. 29 τοῦ αὐτοῦ Κώδ.) « Καὶ Ἀναγνώστην τὸν ἱερόπαιδα, τὸν νῦν ἀγαθὴ τύχη παιδεύσεως ἐλευθέρας παρὰ σοὶ καταζιθθέντα, διὰ τοῦ ἱεροῦ σου στόματος ἀσπάζομαι. » ἔτι σελ. 49. 72.

(2) Ἐν ἐπιστολ. σελ. 156. 161 τοῦ αὐτοῦ κώδ.

(3) Γεωργίου Κωνσταντίνου ἐν Προλεγομένοις τοῦ Λεξικοῦ.

(4) Ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 94. σημ. 11. Ἰσως ὁ Παλαμᾶς κατήγετο ἐκ τῆς ἐν Θεσσαλίᾳ κωμοπόλεως τοῦ Παλαμᾶ.

τιδα Ἀκαδημία καὶ διευθύναντα αὐτὴν μέχρι τοῦ 1800, διεδέξατο ὁ υἱὸς αὐτοῦ Γρηγόριος μέχρι τῆς ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως τῇ 1821¹. Ἐκ τῆς Σχολῆς ταύτης ἐξῆλθον πλείστοι λόγου ἄξιοι διαπρέψαντες ἐπὶ τε διδασκαλίᾳ καὶ πολιτικῇ ἰδίῳ ἐπὶ τῶν ἀρχῶν τῆς παρούσης Ἑκατ. Γεράσιμος Γουλεμῆς (1765) διδάξας ἐν Κωνσταντινουπόλει, Φραγκίσκος Γουλεμῆς, αὐτάδελφος αὐτοῦ, ἐπίσης. Ἀνδρέας Καλογεράς, ἱατρός (1764). Παῦλος Σιδέρης, ἱατρός ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἀναστάσιος Γουλεμῆς ἐπίσης. Δημήτριος Ράζης (1780) ἱατρός τοῦ Ἀρχιναυάρχου τοῦ Σουλτάνου Ἀπτιὺλ Χαμίτ ἐν Κωνσταντινουπόλει. Κωνσταντῖνος Ραζικότσικας ἱατρός ἐν Μεσολογγίῳ καὶ Αἰτωλικῷ (1790—1815). Ἀναστάσιος Παπάζογλους, ἱατρός ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ Μεσολογγίῳ μέχρι τοῦ 1821. Πέτρος ἱερεὺς ἐκ Φθιώτιδος, διδάσκαλος ἐν Ἀργιρίῳ μέχρι τοῦ 1821. Χρυσάνθος μοναχὸς Πελοποννήσιος, διδάσκαλος Κυθήρων. Ἀναγνώστης ἰθακήσιος διδάσκαλος Ἰθάκης. Παῖσιος μοναχὸς αὐτόθεν. Κωνσταντῖνος Καλογεράς ἱατρός τοῦ Σουλτάνου Σελίμ (1800). Χαραλάμπης Γκαρμπούνης διδάσκων ἐν Κωνσταντινουπόλει μέχρι τοῦ 1815. Φραγκίσκος Γκαρμπούνης ἐπίσης μέχρι τοῦ 1818. Νικόλαος Γκαρμπούνης ἐπίσης μέχρι τοῦ 1820. Κωνσταντῖνος Ψωμάκης, ἐλληνομαθὴς ἄκρως, διδάξας ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ Βουκουρεστίῳ, μεταφράσας τὸν Βροῦτον καὶ τὸν Κάσσιον εἰς τὴν Ἑλληνικὴν, μετασχὼν τῆς συντάξεως τῆς Κιβωτοῦ (1818). Βασίλειος Ψωμάκης, ἀδελφὸς τούτου, διδάξας ἐν Κωνσταντινουπόλει μέχρι τοῦ 1820. Εὐστάθιος Παλαμᾶς, διδάξας ἐν Κωνσταντινουπόλει μέχρι τοῦ 1821, εἶτα δὲ ἐν Καλάμῳ μέχρι τοῦ 1828. Δημήτριος Οἰκονομόπουλος ὁ καὶ Βενδραμῆς διδάξας ἐν Κωνσταντινουπόλει περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς 10^{ῆς} Ἑκατ., εἶτα ἐν Ἄρτῃ μέχρι τοῦ 1820, καὶ Παξοῖς μέχρι τοῦ 1828. Κωνσταντῖνος Καραπάνος, Ἀκαρνάν². Φῶτος Καραπάνος ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ, διδάσκων ἐν Βορίτῃ μέχρι τοῦ 1821. Γαλάνης Σκλαμπάνης, Ἀκαρνάν, διαδεξάμενος εἰς τὴν ἐν Κατούρῃ διδασκα-

(1) Γ. Φριδ. Σχοιμάννου Δημόσιον τῶν Ἑλλήνων δίκαιον, μεταφρ. ὑπὸ Θεμισιοκλέους Δ. Παπα Λουκα ἐν Ἀθήναις 1857 σ. 16^ο. Πανδ. ΙΣΤ', 428.—

(2) Ὅρα ἄνωτ. σελ. 74.

λίαν Κωνσταντῖνον τὸν Καραπάνον. Γεώργιος Σταμ-~~μ~~έλος Σκλαμπά-
νης, διδάσκων ἐν *Λευκάδι* (1819)¹. Νικόλαος Μαυρομμάτης, Ἀκαρ-
νάν, Ἀθανάσιος Μάνος ἐκ Πρεβέζης, ἐνθα διαρκῶς ἐδίδασκε μέχρι
τοῦ 1834. Βενέδικτος Μαυρογιάννης, Πάργιος, πολυετῶς σχολαρχῶν
ἐν *Πάτραις* μέχρι τοῦ 1821. Βενιαμὶν μοναχὸς Πελοποννήσιος, δι-
δάσκων ἐν *Μισιρᾷ* (Σπάρτη) μέχρι τοῦ 1824. Ἀλέξιος Ζιμουράκης,
διδάξας πρῶτον ἐν *Πάτραις* εἶτα ἐν *Καλαβρύτοις* μέχρι τοῦ 1821.
Βενέδικτος ὁ ἐκ Λάμαρης, διδάσκων ἐν Κωνσταντινουπόλει μέχρι
τοῦ 1828. Ἰωάννης Παλαμᾶς, υἱὸς τοῦ Παναγιώτου πρωτότοκος,
διδάξας ἐν Ἀθήναις πρὸ τοῦ 1808, εἶτα ἐν Κωνσταντινουπόλει μέχρι
τοῦ 1812, αὖθις ἐν *Ἀθήναις* μέχρι τοῦ 1821, ἐκείθεν δὲ ἐν *Ὁδησῶ*
μέχρι τοῦ 1828. Ἐκ δὲ τῶν μαθητῶν Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ ἐπι-
σημότεροι ἐγένοντο οἱ ἑξῆς: Ἀναστάσιος Μπεκιάρης ἐκ Μεσολογγίου,
διδάξας ἐν *Καλαβρύταις* ἀπὸ τοῦ 1808—1812. Εὐστάθιος Καλο-
γεράς, διδάσκαλος ἐν Ἰωαννίνοις (1813—1821) τοῦ τελευταίου
υἱοῦ τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ Σαλήχ Πασᾶ. Δημήτριος Καψάλης, σύγχρονος,
διδάσκαλος τοῦ Ἰσμαήλ, υἱοῦ τοῦ Βελῆ Πασᾶ. Τριαντάφυλλος Σπον-
τῆς, γλωσσομαθὴς καὶ ἄριστος ἑλληνιστῆς, διδάσκαλος. Παντολέων
Βάλβης ἱερεὺς, διδάσκαλος ἐν Κωνσταντινουπόλει (1813—1821).
Χρήστος Μπουκαούρης, ὡσαύτως. Ἰωάννης Δημητρίου διδάσκαλος
(1813—1821) ἐν τῇ πατρίδι του Αἰτωλικῶ. Κωνσταντῖνος Κοκκι-
νομμάτης σύγχρονος, διδάσκαλος αὐτόθι. Κωνσταντῖνος Μανίκας,
διδάσκαλος ἐν Πάτραις μέχρι τοῦ 1817, Ζαφείρης Βάλβης, ἀνεψιὸς
τοῦ Παντολέοντος, ὑπουργὸς χρηματίσας ἐν Ἑλλάδι. Ἰωάννης Τρικού-
πης², Σπυρίδων Τρικούπης, ὁ υἱὸς αὐτοῦ, γνωστότατος τῆς Αἰτω-
λίας βλαστὸς, ὁ τῆς ἀρίστης ἱστορίας τῆς Ἑλλ. ἐπαναστάσεως συγ-
ραφεὺς, Χριστόδουλος ὁ Ἀκαρνάν³ καὶ ἕτεροι μαρτυροῦσι τὴν μέ-
γιστην ἐν Μεσολογγίῳ διανοητικὴν κίνησιν⁴, ὅπου καὶ τυπογραφεῖον
συνέστη ἐν μέσῳ ταραχῶν τῷ 1824⁵.

(1) Βρετοῦ Β', ἀρ. 667.

(2) Βρετοῦ Β', 340.

(3) Βρετοῦ Β', 80 349.

(4) Πανδ, ΙΖ', 380—381.

(5) Encyclopédie F. Didot. Τόμ. ΚΣΤ'. σελ. 708 Σ. Ἀρ. Ἐκ Λεβαδείας

Καὶ ἐν τῇ λοιπῇ Ἑλλάδι δρῶμεν τὰ αὐτά. Καὶ ἐξ Ἀθηνῶν καὶ Πελοποννήσου οἱ ἐν ταῖς Σχολαῖς καὶ οἴκοι παιδευόμενοι, τελειοτέρους δὲ παιδεύσεως ἐφίεμενοι, εἰς Ἰταλίαν μετέβαινον λίαν πρωτίμως, εἰς Ἐνετίαν, Ρώμην καὶ Πατάβιον, ὁπόθεν ἐπανακάμπτοντες μετεδίδοσαν τοῖς ὁμογενέσιν ὡς αὐτοὶ γνώσεις ἤρυσαντο.

Ἐν Ἀθήναις, ὧν τὴν ἀμάθειαν, ταλανίζει Θεοδόσιος ὁ Ζυγομαλάς¹, ἐκαλλιεργοῦντο κατὰ τὸ δυνατόν τὰ γράμματα, λόγοι δὲ ἄνδρες ἄξια λόγου συγγράψαντες ἀπ' αὐτῆς ἔτι τῆς ἀλώσεως· μέχρις ἐσχάτων πιστοῦσι τὸν λόγον. Αὐτόθεν κατήγετο Δημήτριος ὁ Χαλκοκονδύλης (1480) ἄνθρωπος σοφός, διδάξας τὴν Ἑλληνικὴν ἐν Φλωρεντία καὶ Μεδιολάνοις², Ναθαναήλ ὁ Χυξ (Χύχας ἢ Χικᾶς) (1600) διδάξας ἐν Ἐνετίᾳ (1614—1617)³, ἐν δὲ Κερκύρᾳ τελευταῖον διατριβῶν ἔγραψε περὶ τῆς ἀρχῆς καὶ τοῦ ἀναμαρτήτου τοῦ Πάπα κοινῇ φράσει⁴. Τούτου σύγχρονοι φαίνονται Θεόφιλος ὁ Κορυδαλεὺς⁵, Ἀθηναῖος, τὰ ἐγκύκλια ἐν Ἀθήναις σπουδάσας⁶, ὕστερον δὲ ἐν Παταβίῳ τελειοποιηθεὶς⁷. Λεονάρδος Φιλαρᾶς (Βιλαρᾶς), Ἀθηναῖος, σύγχρονος, πολλῆς ἀπολαύων φήμης ἐν Εὐρώπῃ,⁸ ἀνταπόκρισιν ἔχων καὶ μετὰ τοῦ περιφήμου Ἀγγλοῦ ποιητοῦ Μίλτωνος⁹. Φραγκίσκος Τρίμης, Ἀθηναῖος (1660), διδάσκαλος τῆς Ἑλληνικῆς φιλολογίας ἐν Πίσῃ τῆς Ἰταλίας¹⁰. Ἰωάννης ὁ Μάκολας (1660), Ἀθη-

---

κατήγετο ὁ λόγιος Ἱεροδιάκονος Νικόδημος Βαβατίνος (1680). Βρετοῦ Α', 38.

(1) Turcograec. σελ. 95 καὶ ἀλλαχοῦ πρὸς. Dav. Chytraci, De statu Ecclesiarum hoc tempore (1569) in Graecia etc. Francofurti 1583 σελ. 13.

(2) Βρετοῦ Β', 2. 348.

(3) Βελοῦδου Χρυσανθίδ. τοῦ ἔτους 1863 σελ. 44.

(4) Στυλιανοῦ Βλασοπούλου Ὑπεράσπισις τῆς Γραικικῆς Ἐκκλησίας κτλ. σελ. 15'.

(5) Πρώτερον Σκορδαλὸς καλούμενος· Βελοῦδου Χρυσανθ. τοῦ ἔτους 1863 σελ. 44.

(6) Βρετοῦ Β', 285.

(7) Αὐτόθι.

(8) Βρετοῦ Α', 249.

(9) Αὐτόθι.

(10) Σοφ. Κ. Οἶκ. περὶ Φραγκίσκου τοῦ Κόκκου σελ. 10 Σημ. 6'.

ναῖος, μεταφράσας τὴν ἱστορίαν τοῦ Τρόγου ¹. Ὁ πολὺς Κορυδαλεὺς μάλιστα ἐπανελθὼν μετὰ τὴν ἐκ τῆς Μητροπόλεως Ἄρτης παραίτησίν του ἐδίδασκεν ἐν τῇ γενετείρᾳ παντὸς γενναίου καὶ ὑψηλοῦ τὴν φιλοσοφίαν, *Σχολὴν* οὕτως ἐν τῇ πατρίδι τῆς φιλοσοφίας ἀπαρτίσας. Τότε (1645) ἠκροάσαντο αὐτοῦ φιλοσοφίαν Γερμανὸς ὁ Λοκρὸς (Αἰτωλὸς) ὁ μετὰ ταῦτα Νύσσης ², Νεκτάριος ὁ μετὰ ταῦτα ἱεροσολύμων ³, Διονύσιος ὁ ἐκ Ναυπλίου καὶ δύο τῶν εὐγενῶν Ἀθηναίων. Ὀλίγον δὲ μετὰ ταῦτα (1667) ὁ ἐξ Ἰωαννίνων Ἐπιφάνιος, τοῦπίκλην Ἡγούμενος, ἴδρυσεν ἐν Ἀθήναις *Σχολὴν*, ἐν ᾗ ἐδίδασκοντο ἡ γραμματικὴ, ἡ φιλοσοφία, αἱ ἐπιστῆμαι (διατηρηθεῖσαν καὶ εὐεργετηθεῖσαν τῷ μὲν 1732 ὑπὸ Στεφάνου τοῦ Μηλοῦ, τῷ δὲ 1748 ὑπὸ τοῦ Ἀθηναίου Στεφάνου Ρούττη) ⁴. Τῷ δὲ 1672 ἀναφέρεται διδάσκων ἐν Ἀθήναις Δημήτριος ὁ Μπενιζέλος ἐν Ἰταλίᾳ ἐκπαιδευθεὶς ⁵. Μετὰ τοῦτον Νικόδημός τις, ἀνὴρ ἱκανῶς πεπαιδευμένος, πρὸς δὲ χάριν σπουδῆς κρείττονος ἐφοίτησάν τινες τῶν μαθητῶν Εὐγενίου τοῦ Αἰτωλοῦ, ἐν οἷς καὶ Ἀναστάσιος ὁ Γόρδιος ⁶. Περὶ τοὺς αὐτοὺς χρό-

(1) Βρετοῦ Β', 300.

(2) Ποικίλα Ἑλληνικά ἐν Μόσχᾳ 1814 σελ. 259.

(3) Τότε χάριν ἐλέους ὑπὲρ τοῦ Σιναιοῦ περιερχόμενος τὴν Πελοπόννησον καὶ τὰς Ἀθήνας ἐν ἡλικίᾳ τεσσαράκοντα πέντε ἐτῶν. Βρετοῦ Α', 232.

(4) Βελουδίου Χρυσασλ. τοῦ ἔτους 1863 σελ. 28. 30. Ἄλλως ἔχει τὸ πρᾶγμα κατὰ Θ. Ν. Φιλαδελεφία ἐν Χρυσασλ. (Ἀθηνῶν) Τόμ. Δ', 313.—

(5) Père Babin, Relation de l'état present de la ville d'Athènes, Lyon, 1674 σελ. 54—55. « J' ai vu (1672) à Athènes un religieux grec, qui savait un peu de latin. Il y en a d'autres, sans parler de l' Archevêque, qui savent la gree litteral. L'éloquence ni la philosophie n' en sont pas entièrement bannies, et j' ai parlé au Signor Dimitry Beninzelos, qui ayant appris l' une et l' autre dans l' état de Venise, en faisait des leçons dans sa patrie à deux au trois auditeurs seulement. »

(6) Ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 94. Ὁ Εὐγένιος συνιστὰς τὸν Γόρδιον τότε τῷ ἐν Ἀθήναις Ἰωάννῃ Μπενιζέλῳ ἔγραψε « . . . καὶ διὰ τοῦ γράμματος τὴν παρακαλοῦμεν ἐκ ψυχῆς νὰ δεχθῇ φιλοφρόνως τὸν ἡμέτερον Ἱεροδιάκονον Ἀναστάσιον ὀνόματι, ὅπου τῆς ἐγχειρίζει τὰ παρ' ἡμῶν ἔστι τέκνον πνευματικὸν ἰδικόν μας, τὸ ὅποιον ἀπεκτήσαμεν σὺν Θεῷ τῶρα μάλιστα εἰς τὸ δειλινὸν τῆς ζωῆς μας, ἂν εἴπω εἰς τὴν θύραν τοῦ θανάτου μας, λέγω ἀληθέστερον· καὶ διὰ νὰ εἶναι αὐτὸς τῶν ἄλλων μαθητῶν ὑπερογενέστερος, δι

vous (1676) ἐν τῇ πόλει τῶν Ἀθηνῶν ἐξησκαίτο, ἐννοεῖται, ἀτελῶς ἡ εὐφυὴς μέθοδος τῆς ἀμοιβαίας διδασκαλίας, τῆς Λαγκαστριανῆς ἢ Ἀλληλοδιδακτικῆς Μεθόδου, καθ' ἣν ὁ διδάσκαλος τρίακοντα ἐδίδασκε συνάμα παῖδας¹, τῶν Ἀθηναίων τότε ποιμαينوμένων ὑπὸ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀνθίμου, ἀνδρὸς σοφοῦ, ἐργαζομένου εἰς διάδοσιν τῶν φώτων ἐν τῇ αὐτοῦ πατρίδι², τριῶν δὲ Καθηγητῶν δημοσίᾳ διδασκόντων τὴν Θεολογίαν καὶ Φιλοσοφίαν³. Τὴν φιλομάθειαν ταύτην δὲν ἀπώλεσαν βεβιαῶς οἱ Ἀθηναῖοι καὶ κατὰ τὴν ἐφεξῆς ΙΗ' Ἐκατονταετηρίδα, ὅτε εἶχον δύο Σχολὰς ἀρρένων. Γρηγόριος ὁ Σωτήρης, Ἀθηναῖος, ἐξ Ἰταλίας ἐπανακάμψας, συνέστησε τῷ 1715 Σχολὴν, ἐν ᾗ μετὰ ζήλου ἐδίδασκε, καλέσας αὐτὴν *Φροντιστήριον Ἑλληνικῶν μαθημάτων* μετὰ βιβλιοθήκης. Τοῦτον δὲ τῷ 1728 Μητροπολίτην Μονεμβασίας ἀναδειχθέντα διεδέξατο Παῦλος ὁ Ἰθακήσιος (ὁ μετὰ ταῦτα Παῖσιος), οὗ μαθητὴς ἐγένετο Ἐφραίμ ὁ Ἀθηναῖος, διδάξας ὕστερον ἐν Κύπρῳ⁴, ὁ μετὰ ταῦτα Ἱεροσολύμων σοφώτατος Πατριάρχης⁵. τοῦτον μετ' οὐ πολὺ διεδέξατο εἰς τὴν αὐτὴν τοῦ Σωτήρη Σχολὴν Κοσμᾶς ὁ Λήμιος ἐν Πάτρῳ ἐκπαιδευθεὶς· μετὰ δὲ ἐξ ἑτῆ καὶ τούτου ἀπελθόντος τὴν Σχολὴν ἀνέληphen (1740) ὁ ἱεροδιδά-

---

φερόντως τὸν ἀγαπῶ, καθὼς ὁ Ἰσαακίδης ἐκεῖνος Ἰακώβ ἠγάπα πολλὰ τὸν ἀοίδιμον Ἰωσήφ. » ἐν ἐπιστ. σελ. 44— τοῦ εἰρημένου κώδ. τῆς ἐν Χάλκῃ Θεολ. Σχολῆς.

(1) Guilletière, Athènes ancienne et nouvelle. Paris, 1676, Τόμ. Α', 231—236.

(2) Villemain Ἱστορ. δοκίμιον κτλ. σελ. 86 τῆς Ἑλλ. μεταφρ. Σοφ. Κ. Οἰκ. περὶ Μάρκου τοῦ Κυπρίου σελ. 44.

(3) Guilletière, ἔνθ. ἀνωτ. Τόμ. Α' 249. « Damaskinos parle la langue grecque litterale, la turcque, la latine, l'italienne· il lui echappa même quelque chose de la française. Il est un des trois Professeurs, qui expliquent en public la Théologie et la Philosophie dans Athènes . . . L'Archevêque, et Dimitrios Beninzelos sont le deux autres » Πρὸλ. Guys Voyage Litteraire de la Grèce. Paris 1783 Τόμ. Β', σελ. 161.

(4) Κωνσταντίνου Α' τοῦ ἀπὸ Σιναίου Περὶ τῶν μετὰ τὴν ἄλωση κτλ. ἐν Ἐφημ. Φιλομαθῶν ἀρ. 467.

(5) Ὁρμ Νικηφόρου Θεοτόκῃ προσφωνητικὴν Ἐπιστολὴν εἰς Ἰσαάκ τοῦ Σύρου τὰ ἀσκητικὰ ἐν Λειψίᾳ ἀψό. Βρετοῦ Α', ἀρ. 250.

σκαλος Ἀθανάσιος Μπουσόπουλος, οὗ μετὰ τριακονταετῇ διδασκαλίαν παραιτησαμένου διάδοχος προσεκλήθη περὶ τὰ 1774 ὁ ἐξ Ἰωαννίνων Δημήτριος Βόδας, μαθητῆς τοῦ Μπαλάνου, εἰδήμων πρὸς τῇ Ἑλληνικῇ τῆς Λατινικῆς καὶ τῆς Θεολογίας· τοῦτον μετὰ ἔτη τέσσαρα ἀνχωρήσαντα διεδέξατο τὸ δεύτερον ὁ Ἀθανάσιος Μπουσόπουλος, ὃν τῷ 1786 παραιτησάμενον διεδέξατο Σαμουήλ ὁ Κουβελάνος, Ἀθηναῖος, μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ τῷ 1810, ὅτε διὰ τὴν ἀπώλειαν τῶν ὑπὲρ συντηρήσεως αὐτῆς παρὰ τῇ Ἑνετικῇ Ἀριστοκρασίᾳ πόρων καὶ ἄλλων αἰτίων κατελύθη ἡ ἐπὶ ἑννεήκοντα περίπου ἔτη διαρκέσασα αὕτη Σχολή, ἱκανοὺς παραγαγοῦσα καρπούς.

Παρὰ ταύτῃ καὶ ἑτέρα ἤκμαζεν ἐν Ἀθήναις Σχολή, ἡ τῷ 1750 ὑπὸ τοῦ Ἀθηναίου Ἰωάννου Ντέκα ἐν Ἑνετίᾳ ἐμπορευομένου συσᾶσα μετὰ βιβλιοθήκης οὐκ εὐκαταφρονήτου. Πρῶτος τῆς Σχολῆς ταύτης προσὰς ἀναφέρεται Βησσαρίων Ροῦφος, Ἀθηναῖος, ἐν Ἰωαννίνοις σπουδάσας, ὃν τῷ 1765 τελευτήσαντα μετὰ δεκαπενταετῇ ἄοκνον διδασκαλίαν διεδέξατο μετὰ δύο ἔτη (1767) ὁ μαθητῆς αὐτοῦ Σωφρόνιος Μπάρμπανος, Ἀθηναῖος, ἐπὶ ἑπτὰ ὅλα ἔτη διδάξας, μεθ' ὃν (1774) Ἰωάννης ὁ Μπενιζέλος διδάξας πολύτατα ἔτη. Ἀπολεσθέντων δὲ διὰ τὰς αὐτὰς αἰτίας καὶ τῶν ταύτης πόρων, φιλοτίμως ἀνεδέξατο τὴν συντήρησιν αὐτῆς ὁ Ἡγούμενος τῆς Μονῆς τῶν Ἀσωμάτων, τοῦ Πετράκη ἐπικαλουμένης, Διονύσιος κατὰ τὸ τότε ἐκδοθέν Πατριαρχικὸν Σιγγιλιῶδες γράμμα¹. Ἰωάννην τὸν Μπενιζέλον περὶ τὰ 1808 πιθανῶς ἀποθανόντα διεδέξατο ὁ ἐκ Ραιδεστοῦ Ἰωάννης Τατλίκαρς, προσωρινῶς διδάσκων, διότι τῷ 1810 ἐν Ἀθήναις ἐδίδασκεν ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως προσκληθεὶς Ἰωάννης ὁ Παλαμᾶς, εἰς τῶν διασῆμων διδασκάλων τῆς πόλεως ταύτης. Τὸν Παλαμᾶν ἀνχωρήσαντα² περὶ τὰ 1817 ἀντικατέστησεν αὖτις ὁ Ἰωάννης Τατλίκαρς καὶ ὁ μετὰ ἐν ἔτος ἑλθὼν Μιχαὴλ Μασών, ἀμφοτέρω διδάξαντες μέχρι τοῦ 1823. Ἐν τούτῳ δὲ συνέστη τῷ 1814 ἡ Φιλόμουςος Ἑταιρία, ἧς Πρόεδρος ἀνεδείχθη ὁ εὐπατρίδης Ἀγγλος Φριδερίκος Νόρθιος (λόρδος Γυίλφορντ)³, σκοποῦσα τὴν διάδοσιν τῶν

(1) Θ. Ν. Φιλαδελφείας ἐν Χρυσασλιδ. (Ἀθηνῶν) Τόμ. Δ', 49—.

(2) Φαίνεται δις διδάξας ὁ Παλαμᾶς ἐν Ἀθήναις· ὅρα ἀνωτέρω σελ. 96.

(3) Ὅρα τὴν τούτου ἀπάντησιν εἰς ἀρχαίαν ἑλληνικὴν ἐπὶ τῇ ἐκλογῇ

φώτων ἀνὰ πᾶσαν τὴν Ἑλλάδα. Αὕτη οὐ μόνον ὑποδιδάσκαλον προσέθηκεν εἰς τὴν τοῦ Ντέκα Σχολὴν πρῶτον μὲν τὸν Δαμασκηνὸν Πετράκην, εἶτα δὲ τὸν Στάμον Παπᾶ Σεραφεῖμ, ἀλλὰ καὶ διδάσκαλον τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῆς φιλοσοφίας τῷ 1814, ἐπ' ἀμοιβῇ χιλίων ταλλήρων κατ' ἔτος, Διονύσιον Πύρρον τὸν Θετταλὸν ἐξ Ἰταλίας ἐπανακάμψαντα καὶ ἀπέναντι τῆς Σχολῆς τοῦ Ντέκα ἐν οἰκῇ-ματι ἰδίῳ διδάσκοντα. Οὕτω δὲ καὶ τοὶ διὰ παντοίων προσκομμάτων διελθοῦσα ἡ Σχολὴ αὕτη διετηρήθη ἐπὶ πλείστον ὠφελήσασα μέχρι τοῦ 1824. Τῷ δὲ 1825 ἐν μέσῳ τῆς κλαγγῆς τῶν ὅπλων ἐλθὼν ὁ μετὰ ταῦτα ἐπὶ πολλὰ ἔτη τὴν αὐτόθι γυμνασιακὴν τιμῆσας ἔδραν Γεώργιος Γεννάδιος ἐδίδαξεν ἐπὶ τινα χρόνον, ἐπισφραγίσας διὰ τῆς διδασκαλίας του τὸ τῶν προκατόχων ἔργον ἐν τῇ Σχολῇ, ἥτις ἐκλείσθη διὰ παντὸς ἔκτοτε ¹. Λόγιοι δὲ Ἀθηναῖοι, πλὴν ἐτέρων, ὁ σοφώτατος λεγόμενος Ἀργυρὸς Βερναρδῆς (1706) ², Λιβέριος Κολέτης, ἱερεὺς, ἐπιγραμματοποιὸς (1710) ³, Παρθένιος Ἱερομόναχος (1730) Λόγον Ἐπιτάφιον συντάξας εἰς Νικόλαον Μαυροκορδάτον ⁴, Λεονάρδος ὁ Καπετανάκης (1775) ⁵, Δημήτριος Κολέτης (1710) ⁶, ὁ ἐλλόγιμος Ἰωάννης ἱερεὺς ὁ Πατούσας, Γυμνασιάρχης τοῦ ἐν Ἐνετίας Φλαγγινιανοῦ Φροντιστηρίου (1710), συντάκτης τῆς ἐπὶ πολὺν χρόνον ὠφελιμωτάτης Φιλολογικῆς Ἐγκυκλοπαιδείας, καὶ ὁ λόγιος αὐτοῦ ἀδελφὸς Γεώργιος Πατούσας, ὁ καὶ διαδεξάμενος αὐτὸν ⁷, Ἰωάννης Μαρμαροτούρης (1790) ⁸, Δημήτριος ὁ Γαλανὸς, Ἕλλην ἰνδολόγος διάσημος (1800) ⁹, ὁ λόγιος Παναγιώτης Κοδρικᾶς

αὐτοῦ ἐν Ἀποθήκῃ τῶν ὠφελίμων καὶ τερπνῶν γνώσεων ἐν Κωνσταντινουπόλει 1849, ἀρ. 49, σελ. 20.

(1) Περὶ τῶν δύο τούτων Σχολῶν (τῆς Γρηγορίου τοῦ Σωτήρη καὶ τῆς τοῦ Ντέκα) ὄρα Θ. Ν. Φιλαδελεφῆως ἐν Χρυσασλ. (Ἀθηνῶν) Τόμ. Δ', 213.

(2) Βρετοῦ Α', 55.

(3) Βρετοῦ Β'. 84.

(4) Ἐ. Σταματιάδου Βίοι τῶν Ἑλλ. Διερμηνέων κτλ. σελ. 104—.

(5) Βρετοῦ Α', 96.

(6) Βρετοῦ Β', 43.

(7) Βρετοῦ Β', 43. 317. 318.

(8) Βρετοῦ Β', 100 303.

(9) Πανδ. ΙΖ', 115.

(1810)¹, Νεόφυτος Μεταξᾶς ὁ Ταλαντίου, εἶτα δὲ Ἀθηνῶν Μητροπολίτης (1820), Ἀρχιερεὺς ἐλλόγιμος καὶ συγγραφεὺς², Γεώργιος Κουτούφας ἐν Λιβόρνῳ (1826)³, ἡ λογία σύζυγος Γ. Μακρῇ ἐξ Ἀθηνῶν (1825), μεταφράσασα διαλόγους ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ εἰς τὸ Ἑλληνικόν, Ἀγγλικόν καὶ Ἰταλικόν (ἐν Λονδίνῳ 1825)⁴, καὶ ἕτεροι ἄγνωστοι διαμείναντες, ἀριδῆλως δεικνύουσιν, ὅτι ἐν τῇ ἐστίᾳ τῶν φώτων οὐδέποτε τὸ φῶς ἐσθέσθη, αἵποτε δὲ καὶ ἐν ἡμέραις χαλεπαῖς ἦτε φιλοκαλία καὶ ἡ φιλομάθεια ἦν τοῦ ἄστεος τῆς Παλλάδος σεμνὸν ἐγκαλλώπισμα⁵.

Μετὰ δὲ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν πραγμάτων τῆς Ἑλλάδος μεταθείσης τῆς ἔδρας τῆς Κυβερνήσεως εἰς τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν, οὐ μόνον Σχολαὶ ἰδρύθησαν καὶ Γυμνάσια, ἀλλὰ δὴ τῷ 1837 καὶ *Πανεπιστήμιον*, ἐπικληθὲν *Ὁθώνειον*, ἐπ' ὀνόματι τοῦ βασιλέως Ὀθωνος, μετὰ Βιβλιοθήκης, ὑπερ' ἀπὸ τοῦ 1862 ἐπεκλήθη αὖθις *Ἑθνικόν*, τὸ ἀνώτατον τοῦτο οὐ μόνον τῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ καὶ τῆς Ἀνατολῆς συμπάσης Ἐκπαιδευτήριον, ἀφ' οὗ ὥς ἀπὸ φάρου τινὸς τηλαυγοῦς αἱ ἐκπεμπόμεναι ἀκτῖνες φωτίζουσι καὶ θερμαίνουσι τοὺς ἐγγυς καὶ τοὺς μακρὰν, πολλοὺς ἄχρι τοῦδε καὶ δαψιλεῖς ἀπενεγκόν τοὺς καρπούς, πλείστους δὲ τῇ τοῦ Θεοῦ χάριτι εἰς τὸ μέλλον, ὥς βράχος διαμένον ἀσάλευτος, ὥς δένδρον εὐθηνοῦν παρ' ὕδατα⁶.

Ἐν *Πελοποννήσῳ* εἰκάζεται, ὅτι μετὰ τὴν ἄλωσιν τὰ γράμματα ὅπωςδῆποτε ἐκαλλιεργοῦντο, διότι ἱκανοὶ Πελοποννήσιοι ἐφοίτων εἰς τὰς Ἀκαδημίας τῆς Ἰταλίας⁷. Αὐτόθεν δὲ, ἐκ *Ναυπλίου* κατὰ τὴν

(1) Βρετοῦ Β', 277.

(2) Βρετοῦ Α', 223.

(3) Σ. 'Αρ.

(4) Σ. 'Αρ.

(5) Περί τῆς φιλοκαλίας τῶν Ἀθηναίων (1685) ὄρα «Κ. Παπαρρήγοπούλου Ὁ Ἄλωσις Ἀθηνῶν κτλ». ἐν Πανδ. IB', 50—.

(6) Κ. Φρεαρίτου Λόγος περὶ τῆς Ἑλλ. ἐπιστήμης σελ. 56—57. ἔτι Πανδ. IZ', 455. Εἰς τὴν Βιβλιοθήκην αὐτοῦ προσήνεγκον οἱ Ζωσιμάδαι τὴν ἑαυτῶν, ὁ ἐν Βλαχίᾳ Βαρῶνος Σακελλάριος, καὶ ὁ Βαρῶνος Βέλλιος Μακεδών. Θ. Ζωγράφου Ἑπτάτομος 1864 σελ. 243.

(7) «Propter eam (antiquam linguam) discendam Italiae quoque Aca-demias a Peloponnesiis, Cretensibus, Chiis adiri.» Turcograec. σελ. 246.

ΙΣΤ' Ἐκατ. κατήγοντο οἱ λόγιοι Ἰωάννης Ζυγομαλάς (1560), διδάξας ἐν Ἀδριανουπόλει καὶ Κωνσταντινουπόλει, ὅπου μεγάλοις ἐτιμήθη ἐκκλησιαστικοῖς ἀξιώμασι¹, Μανουὴλ ὁ Μαλαξὸς, Οἰνονόμος τῆς Μητροπόλεως Ναυπλίου καὶ Ἄργου (1560)², Νικόλαος καὶ Ἰωάννης³ καὶ Γρηγόριος⁴ οἱ Μαλαξοὶ (1560). Ἐκ Κορίνθου κατήγοντο Μανουὴλ ὁ μέγας ῥήτωρ τῆς Μ. Ἐκκλησίας, συγγραφεὺς θεολογικῶν συγγραμμάτων καὶ Σχολάρχης τῆς Πατριαρχικῆς Σχολῆς (1590)⁵, Θεοδόσιος ὁ Κορίνθιος (1560)⁶, Μιχαὴλ ὁ Ἀήσταρχος ὁ καὶ Ἑρμόδωρος, λόγιος (1550)⁷, Γεώργιος ὁ Κορίνθιος (1540), πολυμαθέστατος λεγόμενος⁸, Κωνσταντῖνος Ῥεσσινὸς, λόγιος (1620)⁹, Δοσίθεος ὁ Πατριάρχης τῶν Ἱεροσολύμων (1650), συγγραφεὺς πολλοῦ λόγου ἄξιος¹⁰, Χρύσανθος ὁ Νοταρᾶς (1700) ἀνεψιὸς τοῦ εἰρημένου, διάδοχος αὐτοῦ εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον καὶ κληρονόμος τῆς παιδείας του¹¹, καὶ ἕτεροι.

Ἐκ Λακεδαιμόνος κατήγετο Δημήτριος Μόσχου, Λάκων (1460), ποίημα ποιήσας εἰς Ἑλένην καὶ Ἀλέξανδρον¹², Ἰωάννης Μόσχου (1460) ἐν Ἰταλίᾳ διδάξας τὴν Ἑλληνικὴν καὶ πολλοὺς ἀναδείξας ἐπισήμους ἄνδρας¹³, Γεώργιος καὶ Δημήτριος υἱοὶ αὐτοῦ, ὧν ὁ Δημήτριος ἐδίδαξεν ἐν Ἐνετίᾳ καὶ Φεῤῥάρα τὴν Ἑλληνικὴν¹⁴, Γεώργιος Ἑρμώνου-

(1) Turcograc. σελ. 92.

(2) Ἐν χειρ. ὑπ' ἀρ. 598 τῆς τοῦ Ἀγιοταρ. Μετοχ. βιβλιοθ.

(3) Βρετοῦ Α', 402. Φαβρικ. Ἑλλ. Βιβλ. ΙΑ', ἐν λ.

(4) Πανδ. Θ', 276.

(5) Ἐνθ. ἀνωτ. περὶ τῆς Πατριαρχ. Σχολῆς. Πρὸς Κ. Οἰκονόμου περὶ τῶν Ο'. Δ', 796.

(6) Οὗ θανόντος τὰ βιβλία ἐζητεῖ ἀγοράσαι ὁ Μαργούνιος· ἐν ἐπιστ. 64 σελ. 444 τοῦ Ἀριτζιανοῦ κώδικος.

(7) Ἑλληνομνήμ. Ε', 304. Π. Χιώτου ἐν Πανδ. ΙΑ', 407.

(8) Ἑλληνομνήμ. Δ', 253. ΣΤ', 336.

(9) Πανδ. Η', 554.

(10) Βρετοῦ Α', 496.

(11) Βρετοῦ Α', 254. Β'. 343.

(12) Βρετοῦ Β', 308.

(13) Ἑλληνομνήμ. Ζ', 385.

(14) Ἑλληνομνήμ. Ζ', 389. 390—4.

μος, Σπαρτιάτης (1470), ἐπὶ Λουδοβίκου XI τῆς Γαλλίας διδάξας τὴν Ἑλληνικὴν ἐν Παρίσις καὶ ἔχων ἐν τοῖς ἀχροαταῖς αὐτοῦ τὸν Ρεϋχλῖνον καὶ Βουδαῖον ¹, Δημήτριος Σπαρτιάτης (1490) διδάσκαλος Φραγκίσκου Τισσάρδου ². Ἐκ Κορώνης εἶλκε τὸ γένος Ἀντώνιος ὁ Πυρόπουλος (1480), ἱατρὸς ἐγκωμιαζόμενος ὑπὸ Ἑρμολάου Βαρβάρου ³, Μιχαὴλ Παραστάτης, λόγιος (1540) ⁴, Μιχαὴλ Ῥωσσαῖτος (1550) ⁵. Ἐκ Πατρῶν Ἀνδρέας ὁ Κουνάδος λόγιος (1530) ⁶. Ἐκ Μογεμβασίας Γαβριὴλ ὁ Σεβῆρος, Μητροπολίτης Φιλαδελφείας ἐν Ἑνετίᾳ, ἀνὴρ ἐλλόγιμος, γράψας λόγου ἄξια (1586) ⁷, Δωρόθεος ὁ Μονεμβασίας, λόγιος (1650) ⁸. Ἄλλοι δὲ Πελοποννήσιοι λόγιοι ἀκμάσαντες μέχρι τῆς 12' ἑκατ. ληγούσης, οἵοι Χριστοφόρος Ἄγγελος (1640), ἀνὴρ τιμώμενος καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Ἀγγλίᾳ, Καθηγητὴς τῆς Ἑλληνικῆς ἐν Ὄξωνιᾳ ἀπὸ τοῦ 1645 ⁹, ἔνθα ἐξέδωκε τὸ περὶ τῆς καταστάσεως τῶν συγχρόνων Ἑλλήνων Ἐγχειρίδιον (1649) ¹⁰, Μάξιμος ὁ Καλλιουπολίτης (;) (1630), ὁ μεταφράσας ἀπλῆ φράσει τὴν Νέαν Διαθήκην ¹¹, Μάξιμος ἱερομόναχος, μαθητὴς τοῦ Πηγᾶ, δεινὸς Θεολόγος, κατὰ Λατίνων γράψας ἀπλῆ φράσει ¹², Νεόφυτος ἱερομόναχος, Ἡγούμενος τῆς Μονῆς τοῦ Ἁγίου Σάββα ἐν Βουκουρεστίῳ (1680), Κωμωδίαν γράψας κατὰ Κυρίλλου Κωνσταντινουπόλεως ¹³, Ἰωάννης

(1) Φαβρ. Ἑλλην. Βιβλ. ΙΑ' ἐν λ. (Harles).

(2) Φαβρ. αὐτόθι ἐν λ.

(3) Ἑλληνομνημ. Δ', 493.

(4) Αὐτόθι ΣΤ', 339.

(5) Αὐτόθι Ε', 295.

(6) Βρετοῦ Α', 241.

(7) Βρετοῦ Α', 186. Τούτου εὑρηται ἐν τινι χειρογράφῳ τῆς Ἀριτζιανῆς βιβλιοθήκης ἰδιόχειρος ὑπογραφή: « Ἐκ τῶν τοῦ Γαβριὴλ Φιλαδελφείας. »

(8) Βρετοῦ Β', 263.

(9) Σ. Ἀρ.

(10) Βρετοῦ Α', 15. 172.

(11) Βρετοῦ Α', 203.

(12) Βρετοῦ Α', 220. Ἐφημ. Φιλομαθῶν ἀρ. 464.

(13) Ἡ περίφημος αὕτη Κωμωδία ἐπιγραφομένη Ἀχοῦρι, εὑρηται ἐν χειρ. ὑπ' ἀρ. 321 τῆς τοῦ Ἀγιοταφ. Μετοχ. βιβλιοθ.

Θαλασπινός (ΙΖ' Ἐκατ). λόγιος ¹, Καισάριος Ἱερομόναχος (ΙΖ' Ἐκατ.) ² καὶ ἕτεροι δεικνύουσι τὴν ἐν Πελοποννήσῳ κατὰ τὸ ἐνὸν συνηχῇ καὶ ἀδιάκοπον καλλιέργειαν τῶν γραμμάτων ³.

Βαθμηδὸν ὁμως τῶν δεινῶν αὐξανόντων, ἐμαραίνετο κατὰ μικρὸν καὶ τὸ δένδρον τῆς παιδείας· ὥστε ὅτε οἱ Ἐνετοὶ κατέλαβον τὴν *Πελοπόννησον* (1685—1715), πρὸς ἣν πατρικῶς προσηνέχθησαν, εὔρον τοὺς κατοίκους γενικῶς εἰπεῖν ἀμαθεῖς, συνετέλεσαν δὲ καὶ εἰς τὴν παντελῶς παρημελημένην ἐκπαίδευσιν· τὸ δὲ παράδοξον, Μοναχοὶ Λατῖνοι ἴδρυσαν ἐδῶ καὶ ἐκεῖ ἐκπαιδευτικὰ καταστήματα, διηύθυνον Σχολεῖα, εἰς ἃ ἄνευ δισταγμοῦ οἱ Ἕλληνες ἔπεμπον τὰ τέκνα των. Εἰργάζαντο ἐπίσης νὰ συστήσωσιν ἐν *Τριπόλει* τακτικὸν Γυμνάσιον. Διὰ τούτων καὶ ἐτέρων παραπλησιῶν ἐνόμιζεν ὁ Γριμάνης, Ἐνετὸς Ἀρμοστής, ὅτι « ἴσως θέλει ἀποσπασθῇ τῆς βαρβαρότητος ὑπὸ τὴν αἰσίαν ἐξουσίαν τῶν Ἐνετῶν ἡ διδάσκαλος πάσης ἐπιστήμης καὶ τέχνης ἀρχαία Ἑλλάς » ⁴. Ὄντως δὲ μετὰ τὴν ἐκδίωξιν των τῆς Πελοποννήσου (1715) τὰ καταβληθέντα σπέρματα τῆς ἀγαθῆς των κυβερνήσεως ἐκαρποφόρησαν, οὐ μόνον δὲ ἡ ὕλική εὐημερία προήχθη ἱκανῶς, ἀλλὰ καὶ ἡ διανοητικὴ· διότι μετ' ὀλίγον ἀπαντῶμεν φυτώρια τῶν γραμμάτων μεγάλως συνετέλεσαντα εἰς τῆς χώρας ταύτης τὴν ἀναγέννησιν.

Κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἡ διδασκαλία τῶν γραμμάτων ἐγένετο κατ' οἶκον καὶ ἐν τοῖς ναοῖς ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον. Ἐν *Τριπόλει* περὶ τὰ μέσα τῆς ΙΗ' Ἐκατ. ἐδίδασκε τὴν Ἑλληνικὴν ὁ ἐξ Ἀραχόβης τῶν Καλαβρύτων Ἱεροδιάκονος Παρθένιος ⁵, παρ' ᾧ ἐμαθήτευσε καὶ

(1) Μελετίου Ἐκκλ. Ἱστορ. Δ', 69. (2) Αὐτόθι σελ. 71.

(3) Ἐν τῇ Μονῇ τοῦ Μεγάλου Σπηλαίου ἀπὸ τοῦ 1453 καὶ ἐφεξῆς διεσώθησαν πολλὰ βιβλία καέντα μετὰ τῆς Μονῆς τῇ 1600. (Θ. Ζωγράφου Ἐπτάλοφος, 1864, σελ. 243.) Εἰς Ἀνδρίτσαιναν ὁ αὐτόθεν καταγόμενος καὶ τῆς τοῦ ἐν Παρίσι Πανεπιστημίου βιβλιοθήκης βιβλιοφύλαξ, ἑλληνιστής, ποιητής καὶ μελοποιὸς, ἐδώρησε τὴν ἐκ 500 τόμων βιβλιοθήκην του, μετακομισθεῖσαν τῇ 1840. Θ. Ζωγράφου σελ. 244. (Αὐτόθι).

(4) Λεοπόλδου Ῥαγκίου Περὶ τῆς ἐν Πελοποννήσῳ Ἐνετοκρατίας, μεταφρ. Π. Καλλιγᾶ ἐν Πανδ. ΙΒ' καὶ ΙΓ', Φυλλ. 287—290.

(5) Ἐ. Καστόρχη περὶ τῆς ἐν Δημητσάνῃ Σχολῆς σελ. 6. σημ. α. Φιλίστορ. Β', 223, 227.

Ἀθανάσιος ὁ Μπουσόπουλος ὁ ἐν Ἀθήναις διδάξας ¹· καὶ ἐν Πάτραις τῷ 1757 φαίνεται ὕφισταμένη Σχολή τις ², διατηρουμένη καὶ ἐφεξῆς, διότι μέχρι τοῦ 1817 ἐδίδασκεν αὐτόθι Κωνσταντῖνος ὁ Μανίκας ³ καὶ μέχρι τοῦ 1821 πολυετῶς ἐσχολάρχει Βενέδικτος Μαυρογιάννης ὁ Πάργιος ⁴.

Ἐν δὲ τῇ παρὰ τὴν *Δημητσάρην* Μονῇ τοῦ Φιλοσόφου τὰ γράμματα ἐκαλλιεργοῦντο, πολλοὶ δὲ ἐκεῖθεν ἐξῆλθον Ἀρχιερεῖς μετὰ ταῦτα ἀναδειχθέντες⁵. Ἐφεξῆς ὁμως οἱ ἐν Σμύρνῃ ἐκπαιδευθέντες ὑπὸ Ἱεροθέω τῷ Ἰθακησίῳ Γεράσιμος Γούνας καὶ Ἀγάπιος Λεονάρδος ἐν *Δημητσάρῃ* συνέστησαν τὴν περίφημον γενομένην *Σχολὴν τῆς Δημητσάρης*, προσωρινῶς μὲν ἐν τινὶ οἰκίᾳ τῷ 1764, μονίμως δὲ ὕστερον οὐ πολλῶ ἐν ἰδρύματι ἰδίῳ εὐρυχώρῳ, ἣν καὶ διὰ Πατριαρχικοῦ Γράμματος τῷ 1769 κατωχύρωσαν. Ἐν αὐτῇ ἐδίδασκον οἱ δύο διδάσκαλοι πρῶτον μὲν μέχρι τῆς κατὰ τὸ 1769 καταστροφῆς τῆς χώρας, ἀπὸ δὲ τοῦ 1780 τοῦ σάλου κοπάσαντος ἡ Σχολὴ στερρόφῳ τῷ ποδὶ ἔβαινεν ὑπὸ Ἀγάπιον Λεονάρδον καὶ Ἀγάπιον Ἀντωνόπουλον—1812 μετὰ ἐνός ἢ δύο ὑποδιδασκάλων τῶν γραμματικῶν καὶ τῶν στοιχειωδῶν μαθημάτων. Καὶ μετὰ τοῦτο ἐπίσης ἀπροσκοπτως ἡ Σχολὴ μέχρι τῆς ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως τῷ 1821, αὐθις δ' ἀνιδρύθη καὶ ἐν ταῖς πολιτικαῖς ἀνωμαλίαις καὶ διετηρεῖτο μέχρι τοῦ 1834, καὶ ἐφεξῆς μέχρι τῆς σήμερον. Ἐκ τῆς Σχολῆς ταύτης ἐβλάστησαν Γρηγόριος ὁ Ε΄ Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως (1821), Γερμανὸς ὁ Παλαιῶν Πατρῶν (1821), καὶ πλείστοι ἕτεροι. Ἐντεῦθεν δὲ διδάσκαλοι πολλαχόσε ἐκπεμφθέντες καὶ συστήσαντες Σχολὰς εἰς πλείστας πόλεις τῆς Πελοποννήσου, ἐδίδαξαν τοὺς μετὰ ταῦτα διακριθέντας Πελοποννησίους⁶. Παρθένιος καὶ Δανιὴλ, οἱ ἀδελφοὶ Γαβραῖτοι, συνέστησαν Σχολὴν ἐν Βυτίῃ (1773. 1780) διατηρηθεῖσαν

---

(1) Αὐτόθι σελ. 7. σημ. α. ἴσως ταύτης μέμνηται Γεώργιος ὁ Κωνσταντῖνου ἐν τοῖς Προλεγομένοις τοῦ Λεξικοῦ τῷ 1757.

(2) Αὐτόθι.

(3) Πανδ. ΙΖ', 380—.

(4) Αὐτόθι.

(5) Ἐ. Καστόρχη ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 6.

(6) Αὐτόθι σελ. ἡ. θ'.

μέχρι τῆς ἐπαναστάσεως (1821) καὶ ἐφεξῆς ¹, Γεράσιμος ὁ Παπαδόπουλος ἐν Καλάμεις, ὁ Μεσσήνιος Ἰωσήφ ἐκ Δολιανοῖς καὶ Τριπόλει, ὁ Τριπόλεως Δανιὴλ ἐν Λαγκαδίοις, ὁ Ἰωάννης Καραβελῆς ἐν Ἀνδριταίνῃ, εἴτα ἐν Τριπόλει, καὶ ἄλλοι πολλοὶ εἰς διάφορα μέρη ². Ἐν Μιστράᾳ ἐδίδασκε μέχρι τοῦ 1824 Βενιαμὴν μοναχὸς Πελοποννήσιος ³, καὶ ἐν Ἄργει πρὸ τοῦ 1769 ⁴. Λόγιοι δὲ Πελοποννήσιοι, πλὴν τῶν ἀρχαιοτέρων Δημητρίου Νοταρᾶ (1715) ⁵ Πατροῦ Νικολάου τοῦ Μαυροκορδάτου, γράψαντος « περὶ τῆς τῶν συμβουλιῶν ματαιότητος » ⁶ Ἱεροθέου τοῦ Ἰβηρίτου (1724) ⁶, Ἰγνατίου Κεμιζοῦ (1745) ἐκ Μονεμβασίας ⁷, Νεοφύτου τοῦ Κausακαλυβίτου, τοῦ περιφήμου γραμματικοῦ καὶ διδασκάλου ἐν Ἄθῳ ⁸, Κ]πόλει καὶ Ἰασίῳ, συγγράψαντος τὸ περίφημον Ἰπὸμνημα εἰς τὸ τέταρτον τοῦ Γαζῆ, ἐπαινουμένου καὶ παρ' αὐτῶν τῶν Εὐρωπαίων διὰ τοῦτο ⁹, καὶ τὸν τέως ἀνέκδοτον Νομοκάνονα, Νεοφύτου Νοταρᾶ (1730) ἀδελφοῦ τοῦ Ἱεροσολύμων Χρυσάνθου ¹⁰, Προκόπιος ὁ Μεγασπηλαιώτης (1780) ¹¹, Μητροφάνης Ἱερομόναχος ἐν Ναυπλίᾳ, μελοποιήσας τὴν Ἀκολουθίαν τοῦ Ἁγίου Γερασίου ἐν Κεφαλληνίᾳ (1778) ¹², Ἰωάννης Ἰσπαναῖος, λόγιος, ἐκδοὺς νομικὰ βιβλία ἐν Ἐνέτιᾳ τῷ 1753 ¹³, Σταῦρος Φρονιμόπουλος

---

(1) Αὐτόθι σελ. 22. πρὸς. Περὶ τῆς ἐν Βυτίνῃ Σχολῆς κτλ. ὑπὸ Π. Παπαζαφειροπούλου ἐν Ναυπλίῳ 1858 σελ. 15—18.

(2) Ε. Καστόρχη ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 22.

(3) Πανδ. ΙΖ', 380—.

(4) Γ. Γ. Παπαδοπούλου Τὰ κατὰ τὸν Πατριάρχην Γρηγόριον τὸν Ε'. σελ. 145.

(5) Ἐν χειρ. ὑπ' ἀρ. 205 τῆς τοῦ Ἀγιοταφ. Μετοχίου βιβλιοθήκης. Μελετίου Ἐκκλ. Ἱστορ. Δ', 140.

(6) Βρετοῦ Α', 64.

(7) Βρετοῦ Α', 71.

(8) Ζ. Μαθᾶ Κατάλογ. Πατριαρχῶν σελ. 249.

(9) Πανδ. ΙΣΤ', 428 ἐν Σημ. Βρετοῦ Β', 275. Κ. Ἀσωπ. Συντ. Περίοδ. Β', (ἐκδ. β') σελ. 45.

(10) Μελετίου Ἐκκλ. Ἱστορ. Δ', 138.

(11) Βρετοῦ Α', 103.

(12) Βρετοῦ Α', ἀριθ. 286.

(13) Σ. Ἀρ.

ἐκ Πατρῶν (1773) ¹, Πέτρος Γιαννακόπουλος (1820), διδάσκαλος, συγγραφεὺς Γραμματικῆς ², Δαμασκηνὸς Παπαῖ Παναγιωτόπουλος, διδάσκαλος ἐν Σμύρνῃ (1800) ³, Εὐθύμιος Φίλανδρος, ποιητὴς (1809) ⁴ Ἰωσήφ ὁ ἐκ Τριπολίτζας (sic) (1804), ἁσματογράφος ⁵, Ἀντώνιος Μανουὴλ ἐκ Πατρῶν (1791) ⁶, Γεώργιος Θοχαρόπουλος ἐκ Πατρῶν, συγγραφεὺς διδασκτικῶν βιβλίων ἐν Περσίῳ (1827) ⁷, Μητροφάνης ὁ Ναυπλιεὺς (1778), ἁσματογράφος ⁸, Παρθένιος Ἱεροδιδάσκαλος ἐκ τοῦ Μεγάλου Σπηλαίου (1765) ⁹, Διονύσιος Σύγκελος ὁ Φασλῆς, λόγιος (1818) ¹⁰, Νικόλαος Νικητόπουλος ἐκ Δημητσάκης, ἀλληλοδιδάσκαλος (1820) ¹¹, καὶ ἕτεροι ἱκανοὶ συνετέλεσαν τὰ μέγιστα εἰς τῆς χώρας τὴν ἀναγέννησιν. Μετὰ δὲ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν πραγμάτων τῆς Ἑλλάδος συνεσάθησαν πλέον πανταχοῦ ἐκπαιδευτήρια, ἐν μὲν ταῖς κυριωτέραις πόλεσι Γυμνάσια, ἐν δὲ ταῖς ἐλάσσοσι καὶ ταῖς κώμαις Σχολαὶ τῆς ἀνωτέρας καὶ κατωτέρας ἐκπαιδεύσεως.

2) Τὰ ἐν ταῖς Ἀσιατικαῖς καὶ Ἀφρικανικαῖς Ἐπαρχίαις.

Ἐν ταῖς Ἀσιατικαῖς Ἐπαρχίαις τοῦ Ὄθωμανικοῦ Κράτους, ὁπόθεν ἄλλοτε ἐξῆλθον ἀστέρες τῆς Ἑλλάδος φασινοὶ καὶ κήρυκες τῆς Ἐκκλησίης διαπρύσιοι, μετὰ τὴν βαθμιαίαν αὐτῶν ὑποταγὴν καὶ τὴν ἄλωσιν τῆς Μητροπόλεως, μετὰ παντοῖα δεινά, ἀὐπέστησαν, ἡ ἀχλὺς βεβαίως ἐπεκάθησε βαρυτέρα καὶ τὸ σκότος ἦν παχύτερον.

(1) Βρετοῦ Α', 94.

(2) Βρετοῦ Β', 210.

(3) Βρετοῦ Β', 315.

(4) Βρετοῦ Β', 155.

(5) Βρετοῦ Α', 147.

(6) Βρετοῦ Α', 147.

(7) Σ. Ἀρ.

(8) Βρετοῦ Α', 104. 230.

(9) Βρετοῦ Α', 85.

(10) Βρετοῦ Β', 200.

(11) Βρετοῦ Α', 167.

Οὐ μόνον δὲ τὸ ἔθνος ἐπιέζετο, ἀλλὰ καὶ ἡ γλῶσσα, φεῦ! πολλαχοῦ ἔπαθε διαστροφὴν, παραφθοράν καὶ ἤτταν. Καὶ ὁμοῦ ἐν ταῖς Ἐπαρχίαις ταύταις, ἐν αἷς που περὶ τὰς Μονὰς τὸ ζῶπυρον τῶν γραμμάτων διετηρεῖτο, ἔχνη Σχολῶν καὶ λογίων μέχρι τῶν μέσων τῆς ΙΖ' Ἐκατονταετηρίδος δὲν εὐρίσκομεν. Ἀρχαιοτέρα πασῶν φαίνεται ἡ Σχολὴ τῆς Ἀγίας Πόλεως Ἱερουσαλὴμ, συγγενὴς διάδοχος τοῦ ὑπὸ Σαλαδίνου καταστραφέντος Μουσείου¹. Περιστάσεις ἡνάγκαζον κατὰ τὰς πρώτας Ἐκατονταετηρίδας μετὰ τὴν ἄλωσιν τὸν Ὀρθόδοξον ἐν Ἱεροσολύμοις Κληρὸν, ἵνα διάγῃ ἐν πενίᾳ ἐσχάτῃ, αὐτοὺς δὲ τοὺς Πατριάρχας τῶν Ἱεροσολύμων νὰ ζῶσιν ἐργαζόμενοι ἰδίαις χερσίν². Κατὰ τὴν ΙΖ' Ἐκατ. ἀνακουφισθέντες ὅπως οὖν συνέστησαν οἱ Πατριάρχαι Ἱεροσολύμων, μάλιστα οἱ τρεῖς ἐλλόγιμοι καὶ συγγραφεῖς Νεκτάριος (1660), Δοσίθεος (1680), Χρύσανθος (1720) καλὰ παιδευτήρια μετὰ βιβλιοθήκης³. Τότε ἦν ἐποχὴ παλιγγενεσίας τῶν γραμμάτων ἐν Παλαιστίνῃ· τότε διέπρεπον ἐν αὐτῇ Ἀρχιερεῖς σοφοί, διδάσκαλοι περιφανεῖς ἀπὸ καθέδρας διδάσκοντες⁴. Τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις Σχολῆς τῷ 1725 ἐσχολάρχει Ἰάκωβος ὁ Πάτριος, ὁ καὶ Ἀναστάσιος, παρ' ᾧ ἐμαθήτευσε καὶ ὁ μετὰ ταῦτα Πατριάρχης Ἱεροσολύμων Ἀνθίμος⁵, ὁ διαδεξάμενος αὐτὸν μετὰ ταῦτα, μέχρι τοῦ 1774 διδάσκων⁶, εἶτα δὲ Σκυθοπόλεως Μητροπολίτης τῆς ἐν Συρίᾳ γενόμενος ἐδίδασκεν ἀπὸ καθέδρας, ἕως γενόμενος Πατριάρχης τῷ 1787 ἐσπούδαζε τηρεῖν τὴν ἐν Ἱεροσολύμοις Σχολὴν ἐν ἀνθηρᾷ καταστάσει, προσέστησε δὲ αὐτῆς Σχολάρχην τὸν Ἀρχιμανδρίτην Μάξιμον ἕνα τῶν μαθητῶν του⁷. Ἐφεξῆς δὲ ἡ Σχολὴ διετηρεῖτο ἀκ-

(1) Κ. Οικονόμου Σιωνίτης προσκυνητῆς, σελ. 132.

(2) Ἑρμηνεία εἰς τοὺς ρί ψαλμοὺς τοῦ Προφητάνακτος Δαβὶδ ὑπὸ τοῦ αἰοιδίμου Πατριάρχου Ἱεροσολύμων Ἀνθίμου ἐκδ. ὑπὸ Διονυσίου Κλεόπα. Ἐν Ἱεροσολύμοις 1855. σελ. β'.

(3) Αὐτόθι σελ. γ'.

(4) Αὐτόθι φαίνεται καὶ τυπογραφεῖον ὃν τῷ 1728. Κ. Οικονόμου Σιωνίτης προσκυνητῆς σελ. 132 Βρετοῦ Α', ἀρ. 175.

(5) Ἑρμηνεία εἰς τοὺς ψαλμοὺς κτλ. σελ. ε. Βρετοῦ Α', ἀρ. 207.

(6) Αὐτόθι σελ. ζ'. Γεωργίου Κωνσταντίνου ἐν Προλεγόμενοις τοῦ Λεξικοῦ (τῷ 1757). (7) Αὐτόθι σελ. ι.

μαία ἕως ἐσχάτων, ἥ ὡς κορωνίς προσετέθη ἡ λαμπρά Θεολογικὴ Σχολὴ τοῦ Σταυροῦ ἐπιλεγομένη τῷ 1855 ἐπὶ τοῦ νῦν εὐκλεῶς πατριαρχεύοντος Κυρίλλου μετὰ τυπογραφείου¹, ἥς πρῶτος Σχολάρχης ἐγένετο Διονύσιος ὁ Κλεόπας (1848—1856, πρὸ τῆς συστάσεως διδάξας καὶ μετ' αὐτήν), Νικόδημος, ὁ Κυζίκου ὕστερον (1856—1858), Γερμανὸς Ἀρχιμανδρίτης ὁ Γρηγοράς (1858—1862) καὶ ἑτεροί². πλείσται δὲ πολλαχοῦ τῆς Παλαιστίνης ὑπ' αὐτοῦ Σχολαὶ ἀρρένων καὶ θηλέων ιδρύθησαν καὶ συντηροῦνται³, ὡς καὶ ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου Ἀρτιοχίας κατὰ τὴν Δαμασκὸν καὶ τὰ πέριξ⁴.

Ἐν Τραπεζοῦντι, ἔνθα καὶ πρὸ τῆς ἀλώσεως ὑφίσταντο Σχολαὶ ἀκμαῖαι, ἐν αἷς ἐπαιδεύθησαν οὐ μόνον Ἕλληνες, ἀλλὰ καὶ ἀλλογενεῖς, μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς Αὐτοκρατορίας καὶ τὴν ἄλωσιν τῆς πόλεως ὑπὸ Μωάμεθ τοῦ Β', διὰ τὴν ἄλλοτε λαμπρότητα αὐτῆς τὰ γράμματα δὲν ἐξέλιπον ὄλως. Ἦδη κατὰ τὰ μέσα τῆς ΙΖ' Ἑκατ. φαίνεται διδάξας αὐτόθι Σεβαστὸς ὁ Κυμινήτης (ἐκ Κυμίνων πόλεως παρὰ τὴν Τραπεζοῦντα) Τραπεζούντιος ἐπιλεγόμενος⁵. Ἡ Σχολὴ αὕτη, *Φροντιστήριον*, εἶχε παρ' ἑαυτῇ καὶ βιβλιοθήκην, εἰς ἣν ἀφιέρωσε τὴν ἑαυτοῦ Γεώργιος ὁ Τραπεζούντιος ἐν Βουκουρεστίῳ διδάξας (1710) ἐπὶ Νικολάου τοῦ Μαυροκορδάτου⁶, καὶ ἐν Τραπεζοῦντι ἐκπαιδευθεῖς. Τῷ δὲ χρόνῳ φαίνεται ἡ Σχολὴ προαγομένη ἐπὶ τὸ βέλτιον· διότι περὶ τὰ μέσα τῆς ΙΗ' Ἑκατ. καὶ τὰς ἀρχὰς τῆς ΙΘ' ἐδίδαξαν ἐν αὐτῇ Θεοφάνης ἐκ τῆς Ἐπαρχίας Χαλδείας, εἶτα Νικόδημος, ἐπίσης αὐτόθεν, εἶτα Ἱερεμίας ἐκ τῆς Μονῆς Περιστερεῶνος, ὃς καὶ ἐν Βλαχίᾳ ὕστερον ἐδίδαξε. Μετὰ δὲ ταῦτα Ἡλίας ὁ Κανδήλας. Ὑστερον δὲ τοῦ Φροντιστηρίου κλεισθέντος, προσέστη αὐτοῦ αὐθις ἀνοιχθέντος ὁ ἐκ Χαλδείας Σεραφεῖμ Ἱερομόναχος, μετὰ δὲ τοῦτον

(1) Πανδ. ΙΕ', 226—. Φιλίστορος Τόμ. Δ', 58—.

(2) Πανδ. ΙΒ'. 160.

(3) Αὐτόθι.

(4) Πανδ. ΙΒ', 306.

(5) Θεοδ. Κυριακίδου Τραπεζοῦντιου ἔγγραφ. σημ. Περὶ Τραπεζοῦντος καὶ τῆς Σχολῆς αὐτῆς ὄρα Π. Τριανταφυλλίδου ἡ ἐν Πόντῳ Ἑλληνικὴ φυλὴ, ἦτοι τὰ Ποντικὰ. ἐν Ἀθήναις 1866 σελ. 39—49. 188.

(6) Βρετοῦ Α', 188. Ἐ. Σταματιάδου Βιογραφ. Διεσμ. κτλ. σελ. 103.

Ἰωάννης (1770 περίπου)¹ ἐκ τῶν περιχώρων Τραπεζούντος μετὰ συνδιδασκάλου Ἰωάννου Καστανίτσα. Κλεισθέντος δὲ αὐθις, μετὰ ἔτη ἱκανὰ προέστη αὐτοῦ Γεώργιος ὁ Κλαδόπουλος, μεθ' ὃν Καισαρεύς τις· τοῦτον δ' ἀποχωρήσαντα μετὰ τινων ἐτῶν διακοπὴν διεδέξατο Σάββας ὁ Τριανταφυλλίδης, ὁ τὰ θεμέλια τοῦ νέου Φροντιστηρίου θέμενος τῷ 1817· διὰ τὸν ἄοκνον δὲ ζῆλον τῶν τε προκατόχων, μᾶλλον δὲ αὐτοῦ τοῦ Σάββα, καὶ τὴν ἀκαμπτόν του προθυμίαν ὁ πρὸς τὰ γράμματα ζῆλος ἔλαβε χαρακτῆρα γενικώτερον, ἡ δὲ πόλις ἐπέδωκεν ἱκανῶς εἰς τὸν πολιτισμὸν καὶ τὸ ἐμπόριον. Τοῦτον ἐπὶ πενταετίαν διδάξαντα² διεδέξατο ἐπὶ μικρὸν ὁ μαθητὴς αὐτοῦ Θεοδόσιος ὁ Ξενοφῶν (ἀποθ. 1829), ἐφεξῆς δὲ μέχρι ἐσχάτων ἑτεροί, ἐν οἷς διακρίνεται ὁ τὴν ἐν Σμύρνῃ διευθύνων ἤδη καὶ ἐκ Τραπεζούντος τὸ γένος ἔλκων ἐλλόγιμος Κωνσταντῖνος Ξανθόπουλος. Τὸ δὲ Φροντιστήριον βελτιούμενον βαθμηδὸν φιλοκάλῳ προθυμίᾳ τῶν κατοίκων ἐτράπη εἰς καλῶς κατηρτισμένον Γυμνάσιον, αἱ δὲ ἐξ αὐτοῦ ἐκπεμπόμεναι ἀκτίνες ἐκτείνονται καὶ μακρὰν, ἔνθα πρότερον μὲν ἦσαν θινεὲς ἄνυδροι καὶ θηριώδεις, νῦν δὲ θεία συνάρσει πολλαὶ Ἑλληνικαὶ Σχολαί, πλείους δὲ Ἀλληλοδιδασκτικαὶ ἱδρυνταί, ἡ γλῶσσα τῶν προγόνων πανταχοῦ κατὰ Πόντον καὶ τὰ πέριξ διδάσκεται, ὁ δὲ Μαραθὼν καὶ ἡ Σαλαμίς καὶ αἱ Πλαταιαὶ γινώσκονται. Λόγιοι δὲ Τραπεζούντιοι, πλὴν τῶν ἀνωτέρω, Ἀθανάσιος Τραπεζούντιος, ὁ Δαιμονοκαταλύτης, κατὰ τὸ 1600 συντάξας Περιγραφὴν τῆς Μονῆς τοῦ Ὁρους Μελᾶ ἢ Σουμελᾶ³, Γεώργιος Προηγούμενος τοῦ Βαζελοῦ, λόγιος (1670)⁴, Διονύσιος ὁ Χαλδεῖας, ἀνὴρ ἐλλόγιμος, περὶ τὸ 1760, συντάξας ἐπίσης τοῦ αὐτοῦ Ὁρους Περιγραφὴν⁵, Θεόδωρος Συμεῶνος, διδάσκαλος ἐν Βουκουρεστίῳ (1690)⁶,

(1) Σύναγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν Κανόνων ὑπὸ Γ. Ῥάλλη καὶ Μ. Ποτλῆ Τόμ. Α', i—ia.

(2) Π. Τριανταφυλλίδου ἐνθ. ἀνωτέρω σελ. 191. Γ. Γ. Παπαδοπούλου τὰ κατὰ τὸν Πατριάρχην Γρηγόριον Ε', 163.

(3) Ἡ θεία καὶ ἱερὰ Ἀκολουθία τῶν ὁσίων καὶ θεοφόρων Πατέρων τῶν μὴν Βαρνάβα καὶ Σωφρονίου τῶν ἐξ Ἀθηνῶν κτλ. ἐν Λειψίᾳ 1775 σελ. α.

(4) Ἐν χειρ. ὑπ' ἀρ. 323 τῆς τοῦ Ἀγιοταφ. Μετοχ. βιβλιοθήκης.

(5) Ἐνθ. ἀνωτ. σημ. 3.

(6) Π. Τριανταφυλλίδου τὰ Ποντικὰ κτλ. σελ. 189. 190.

Λαζαρος Σκύβρας ἐπίσης (1767), γράψας Χρονολογίαν τῶν Αὐθεντῶν τῆς Οὐγκροβλαχίας¹, Γεώργιος ὁ Ὑπομενᾶς, Ιατροφιλόσοφος (1710)², Γεώργιος Θεοδωρίδης (1739), Ἰωάννης Πουτπούτης (1762)³, Παρθένιος ὁ Μεταξόπουλος, λόγιος (1775)⁴, καὶ ἕτεροι δεικνύουσι τὴν ἀδιάκοπον καλλιέργειαν τῶν γραμμάτων ἐν τῇ πατρίδι τοῦ Βησσαρίωνος.

Τὸν αὐτὸν ὄργανον περὶ τὰ γράμματα ἔστιν εἰκάσαι καὶ ἐν *Χαλδίᾳ* ἐκ τοῦ ἱκανοῦ ἀριθμοῦ τὸν αὐτόθεν ἐξεληθόντων λογίων, ἀνδρῶν οὐκ εὐκαταφρονήτων, διδασκάντων καὶ ἐν Τραπεζοῦντι, ὡς εἴρηται, ὧν ἐπιγραφαὶ σώζονται ἐν πολλοῖς βιβλίοις ἀποκειμένοις ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τῶν παρακειμένων Μονῶν Σουμελᾶ, Περιστερῶνος καὶ Βαζελῶνος⁵. Περὶ τὸ 1765 Σχολὴν Ἑλληνικὴν ἐν Θεοδοσιουπόλει (Ἐρζερουμ) συνέστησε, καὶ ἐδίδασκεν ἐν αὐτῇ ὁ Πρωτοσύγκελος τοῦ τότε Θεοδοσιουπόλεως, παρ' ᾧ ἐμαθήτευσε καὶ Γερμανὸς Ἱερομόναχος, ὁ ὕστερον ἐν Καισαρείᾳ διδάξας⁶. Τῷ δὲ 1800 ὑφίστατο αὐτόθι Ἑλληνικὴ Σχολή, ἐν ᾗ ἐμαθήτευσε καὶ Σάββας ὁ Τριαταφυλλίδης⁷. Αὐτόθεν δὲ καὶ ἐκ Τραπεζοῦντος προσεχέοντο τὰ φῶτα καὶ μακράν. Νικόδημος Ἱερομόναχος ἐκ πόλεως Φάσιδος (1665) ἦν ἀνὴρ λόγιος⁸. Ἐκ δὲ Τραπεζοῦντος ὀλίγον ὕστερον (1695) διδάσκαλός τις Θεόδωρος καλούμενος⁹, προσεκλήθη εἰς *Σινώπην* πρὸς

(1) Μελετ. Ἑκκλ. Ἱστορ. Δ', 223.

(2) Ἀπανθίσματα ποιητικὰ συλλεγθέντα εἰς τὴν ἔνδοξον καὶ ὑπέρλαμπρον Ιατροφιλόσοφον δαφνοστεφανορίαν τοῦ εὐγενεστάτου καὶ λογιωτάτου Κυρίου Γεωργίου Ὑπομενᾶ, εὐπατρίδου Τραπεζοῦντος, παρὰ Ἰωάννου Ἱερέως τοῦ Ἀδραμίου καὶ παρ' αὐτοῦ προσφωνηθέντα τῷ Γαληνοτάτῳ, Ἐκλαμπροτάτῳ καὶ Εὐσεδέατῳ κυρίῳ κυρίῳ Ἰωάννῃ Κωνσταντίνῳ Βασσαράδᾳ, Αὐθέντῃ καὶ Ἡγεμόνι πάσης Οὐγκροβλαχίας, καὶ τοῦ δαφνηφοροῦντος Προστάτη Μεγαλοπρεπεστάτῳ. Ἑνετίησι 1709. Βρετοῦ Β', ἀριθ. 79.

(3) Ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 111. σημ. 3.

(4) Αὐτόθι.

(5) Π. Τριανταφυλλίδου τὰ Ποντικὰ κτλ. σελ. 39—49.

(6) Γερμ. Γρηγορά ἐν ἐγγρ. σημ. ("Ορα κατωτέρω περὶ Καισαρείας).

(7) Π. Τριανταφυλλίδου κτλ. σελ. 191.

(8) Ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 111 σημ. 3. (ἐν σελ. 31 σημ. 2.)

(9) Ἴσως ὁ Συμεῶνος ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 111.

ἐκπαίδευσιν τῶν τέκνων πλουσίας τινὸς οἰκογενείας. Ἐντεῦθεν κατήγετο Παναγιώτης ὁ Σινωπεὺς (1750), ὁ παποσέπτης δραπετίδης, μαθητὴς τοῦ Θεοδώρου ¹. Δαμιανὸς Παρασκευᾶς (1750), ἱατροφιλόσοφος, ἱατρὸς τοῦ ναυτικοῦ νοσοκομείου τοῦ Κρονστάτ, γράψας ἑκανά ².

Ἐν Προύσση τῷ 1804 ὑφίστατο Σχολή ³, τῷ δὲ 1817 ἱκανῶς προηγμένη ἐπὶ τὸ βέλτιον ⁴. Ἐντεῦθεν κατήγετο Ν. ὁ Κριτίας, Χρυσανθος ὁ Καμαράσης (1787), συντάκτης τοῦ Προσκυνηταρίου τῆς Ἀγίας Πόλεως Ἱερουσαλήμ ⁵.

Ἐν Μουνδανίοις τῷ 1804 ἐπίσης ὑφίστατο στοιχειώδης Σχολή ⁶. αὐτόθεν κατήγετο Ἀθανάσιος ὁ Ρώμπαπας, λόγιος (1826) ⁷.

Ἐν Ῥουσίῳ (Ἀριτζού), τῇ πατρίδι Ἀδαμαντίου τοῦ Ρουσίου ⁸ καὶ Γεωργίου Χρυσοθέργου ⁹, περὶ τὰ μέσα τῆς ΙΗ' ἑκατ. συνέστη Ἑλληνικὴ Σχολή, ἐν ᾗ διεκρίνετο διδάσκων περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς ἐνεστώσης ἑκατ. Ἀγάπιός τις ἐκ Πελοποννήσου, καὶ Παναγιώτης ὁ Μάντζαρης (1816—1827) μετ' αὐτὸν, διατηρουμένη μέχρι τοῦ νῦν ¹⁰.

Ἐν Κυθωνίαις τῆς Αἰολίδος, πόλει νέᾳ περὶ τὰ μέσα τῆς ΙΗ' ἑκατ. κτισθείσῃ συνεργείᾳ Ἰωάννου τοῦ Οἰκονόμου (1770), ταχέως δὲ καὶ παραδόξως διὰ τὸ ἐμπόριον ἀγκυράσῃ ¹¹, συνέστη Σχολὴ Ἑλληνικὴ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ἱδρυτοῦ τῆς πόλεως ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τῆς κάτω Παναγίας, ἐν ᾗ ἐδίδαξαν καθ' ὅλην τὴν διάρκειάν της τέσσαρες

(1) Βρετοῦ Α', 236.

(2) Μελετίου Ἑκκλ. Ἱστορ. Δ', 144.

(3) Hammer's Reise von Constantinopel nach Brussa, Pesth, 1818 σελ. 3.

(4) Λογίου Ἑρμοῦ τοῦ ἔτ. 1817 σελ. 516.

(5) Βρετοῦ Α', 242.

(6) Hammer's ἐνθ. ἀνωτ.

(7) Βρετοῦ Β'. 141.

(8) Βρετοῦ Α', 242.

(9) «Ὁ Σκαρλάτος Βυζάντιος ἢ τοῦ Ἐπιδορπίου τὰ θαυμάσια» ὑπὸ Γ. Χρυσοθέργου.

(10) Ἐν ἡμετέρᾳ ἀνεκδότῳ Διατριβῇ.

(11) Ν. Σατελέη ὁ Κυθωνιάτης σελ. ζ'. 143—147. Ποβλ. Villemain, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 112—. Κούμα Ἱστορ. τῶν ἀνθρωπ. πράξ. 1Β'. 576. Ἐ. Σταματιάδου ἐν Χρυσασλίδι (Ἀθηνῶν) Β', 234.

διδάσκαλοι ἀλληλοδιαδόχως, ὁ ἐκ Βρυούλων Εὐγένιος, ὁ ἀπὸ Σμύρνης (ἢ Σύμης)¹ Βησσαρίων, ὁ ἀπὸ Μουνδανίων Θεοδόσιος, καὶ τελευταῖος Γρηγόριος ὁ Σαράφης (γεν. 1780 ἀποθ. 1822), ἐν τῷ περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς 10^{ῆς} ἑκατ. συστάντι Γυμνασίῳ μετατεθείς. Τὸ Γυμνάσιον τῶν Κυδωνιῶν, οὗ προέστη Γρηγόριος ὁ Σαράφης, διδάσκων τὰ γραμματικὰ μετὰ βοηθοῦ Εὐστρατίου Πέτρου Κυδωνιέως, μετὰ καθηγητοῦ τῶν μαθηματικῶν Βενιαμὶν τοῦ Λεσβίου (μέχρι τοῦ 1811), εἶτα δὲ Θεοφίλου Καίρου Ἀνδρίου (1812—1821)², καλῶς κατηρητισμένον μετὰ βιβλιοθήκης καὶ τυπογραφείου (1819)³, ἐφάμιλλον τῆς Πατριάδος Σχολῆς καὶ τῶν λοιπῶν τὸ τότε ἀκμαζόντων Ἑλληνικῶν ἐκπαιδευτηρίων, καταστραφὲν ἐπὶ τῆς καταστροφῆς τῆς πόλεως τῷ 1821, εἶτα δὲ ἐκ νέου συστάν μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν πραγμάτων (οὐχὶ βεβαίως ἐν τῇ πρώτῃ αὐτοῦ λαμπρότητι), πλείστους καρποὺς καὶ ὠραίους παρήγαγε, πολλὰ δὲ ταῖς ἐκείσε χώραις ἐλυσιτέλησε⁴.

Ἐν Σμύρῃ, τῇ ἀνθηρᾷ διὰ τὸ ἐμπόριον τῆς Ἰωνίας μητροπόλει, τῷ ὀφθαλμῷ τῆς Ἀσίας, ἀπολεσθέντων τῶν ἀρχαιότερων κωδίκων ἔχνη ἀρχαιότερων Σχολῶν καὶ λογίων οὐχ εὖρηται⁵. Περὶ δὲ τὰς ἀρχὰς τῆς παρελθούσης 11^{ῆς} ἑκατονταετηρίδος συνέστησαν οἱ Σμυρναῖοι τὸ περίφημον νοσοκομεῖον καὶ τὸ παλαιὸν καλούμενον *Σχολεῖον*⁶, ἐν ᾧ φαίνεται διδάσκων Ἀδαμάντιος ὁ Ρύσιος⁷. Μονιμώ-

(1) Βρετοῦ Ἡμερολόγιον τοῦ ἔτους 1865 σελ. 224.

(2) Σ. Ἀρ.

(3) Ἐν ᾧ ἐξεδόθη ἡ Γραμματικὴ Γρηγορίου Σαράφη καὶ αἱ Πτώσεις (Συντακτικόν) τοῦ αὐτοῦ τῷ 1820. καταστραφὲν τῷ 1821. Encyclopédie F. Didot, λ. Typographie Τόμ. ΚΣΤ'. σελ. 708. Voyage dans le Levant τοῦ αὐτοῦ σελ. 389.

(4) F. Didot, Voyage dans le Levant σελ. 406. 375.

(5) Κ. Οἶκον. Διατριβὴ περὶ Σμύρνης, ἐν Μερίτῃ 1831.

(6) Αὐτόθε.

(7) Βρετοῦ Α', 242. « Λατίνων θρησκείας ἑλεγκοὶ 36, καὶ τίς ὁ ἐκάστου λόγος· συλλεχθεῖσαι (sic) παρὰ τοῦ λογιωτάτου διδασκάλου Διαμαντῆ τοῦ ἐκ Σμύρνης (γρ. τοῦ ἐν Σμύρῃ διδάσκοντος)· διότι ὁ Ῥύσιος κατήγετο ἐκ Ῥυσίου (Ἀριτζοῦς). πρὸλ. Κωνσταντίου Α' τοῦ ἀπὸ Σιναιού Διατριβὴν περὶ τῆς Πατριαρχικῆς Σχολῆς· ἐνθ. ἀνωτ. Ἐν δὲ τῷ τῶν ποιημάτων αὐτοῦ

τερων δὲ (1723) συνέστη ὑπὸ Ἱεροθέου Δενδρινοῦ Ἰθακησίου καὶ τῶν ἑταίρων (Παντολέοντος Σεβαστοπούλου, Γεωργίου Ὀμήρου καὶ Γεωργίου Βιτάλη) ἡ *Εὐαγγελικὴ Σχολή*¹, νέαν λαβοῦσαν ζωὴν καὶ παγίωσιν τῷ 1743, αὐτόνομος κηρυχθεῖσα καὶ ἀνεξάρτητος ἀπὸ τῆς Κοινότητος, καὶ ὑπὸ τὴν ἰσχυρὰν προστασίαν τῆς Μεγάλης Βρεττανίας τῷ 1747, μόνῳ δὲ Χριστῷ τῷ Θεῷ ἀνατεθείσα, μετὰ τυπογραφείου τῷ 1764 ἐπὶ μικρὸν διαρκέσαντος². Ἐν αὐτῇ ἐδίδασκεν ὁ Ἱερόθεος ἀπὸ τῆς συστάσεως μέχρι τῆς τελευτῆς αὐτοῦ (1723—1777), ἐκ δὲ τῶν μαθητῶν του, πλὴν ἐτέρων διδασκάντων ἀλλαχοῦ μετ' ἐπιτυχίας, διασημότετος τὴν Ἑλληνικὴν παιδείαν ἐγένετο ὁ κλεινὸς Ἀδαμάντιος ὁ Κοραῆς (1748—1833), ἐκ πατρὸς Χίου, μητρὸς δὲ τῆς τοῦ Ῥυσίου θυγατρὸς ἐν Σμύρνῃ γεννηθεῖς³, οἱ ἐκ Δημητσάνης Γεράσιμος καὶ Ἀγάπιος, συγχρόνως, οἱ τὴν ἐν Δημητσάνῃ Σχολὴν συστήσαντες⁴, καὶ ἕτεροι, ἰδίως δὲ Ἰθακησιοὶ⁵. Τὸν Ἱερόθεον διεδέξατο ὁ συνδιδάσκαλος αὐτοῦ Χρῦσανθος Καρχίας μετ' ἄλλων ὑποδιδασκάλων (καὶ Θεοφίλου τοῦ Καίρου διδασκ. τῶν μαθηματικῶν τῷ 1811) μέχρι τῶν ἀρχῶν τῆς ΙΗ' ἑκατ., ὅτε (1812) ἀπέθανεν ἐννενηκοντούτης δύο καὶ ἐβδομήκοντα ἔτη ἐν τῇ Σχολῇ διδασκων⁶. Ἦδη ἀπὸ τοῦ 1803 ἔβαινε προαγομένη ἡ Σχολὴ κατὰ τὴν τῆς ἐπιστήμης πρόοδον, ἀλλ' ὅμως ἐριζόντων τῶν Σμυρναίων δύο ἀντὶ μιᾶς Σχολαὶ προκύπτουσιν, αὐτὴ δὲ αὕτη ἡ *Εὐαγγελικὴ*,

---

προτεταγμένῃ προοιμίῃ φέρεται « προέστη τε τοῦ ἐνταῦθα (Σμύρνη) τοῦ συστάντος λόγων Φροντιστηρίου » (σελ. XIV, ὅπου καὶ Ῥύσιον κυρίως πατρὶς τούτου λέγεται).

(1) Κ. Σ. Ξανθοπούλου Λόγος (περὶ ταύτης) ἐν ταῖς ἐξετάσεσι τῶν μαθητῶν αὐτῆς τῇ 1 Ἰουλίου 1862 ἐν Ἀθήναις σελ. 8—19.

(2) Π. Λάμπρου Περὶ τῆς ἀρχῆς καὶ προόδου τῆς τυπογρ. ἐν Ἑλλάδι κτλ. ἐν Χρυσῇ. (Ἀθηνῶν) Τεύχ. Π', 472.

(3) Ἀ. Κοραῆ ἐν τῇ αὐτοβιογραφίᾳ. Βρετοῦ Β', 284. Ἐ. Καστόρχη Περὶ τῆς ἐν Δημητσάνῃ Σχολῆς κτλ. σελ. ιε'. Κούμα Ἱστορ. τῶν ἀνθρώπων. πρᾶξ. IB', ξνθ. ἀνωτ.

(4) Ἐ. Καστόρχη αὐτόθι.

(5) Ὅρα κατωτέρω ἐν τῇ περὶ Ἰθάκης. *

(6) Ν. Κατραμῆ Διασάφεις ἐπὶ τῆς πατρίδος Εὐγενίου τοῦ Βουλγάρου, ἐν Ζακύνθῳ 1854, σελ. 107. ἐφημ. Φιλομαθῶν ἀρ. 466 σελ. 2428.

καὶ τὸ τοῦ Κ. Κούμα καὶ Κ. Οἰκονόμου *Φιλολογικὸν Γυμνάσιον* (1809—1818). Τὸ ἐκπαιδευτήριον τοῦτο ἀπὸ μὲν τῆς 1 Σεπτεμβρίου τοῦ 1809 μέχρι τῆς αὐτῆς ἐποχῆς τοῦ 1810 ἐκαλεῖτο *Νέα δημοσίος Σχολή*· ἀπὸ δὲ 1 Σεπτεμβρίου 1810 καὶ ἐφεξῆς ἐκαλεῖτο *Φιλολογικὸν Γυμνάσιον*¹, ἐν ᾧ πλὴν τῶν δύο τούτων ἐδίδαξε καὶ Στέφανος ὁ Οἰκονόμος, ἱατρός, ἀδελφὸς τοῦ Πρεσβυτέρου, Φυσικὴν, Ἱστορίαν καὶ Χημείαν². Τούτου ἀκμαῶντος ἡ Εὐαγγελικὴ Σχολὴ φθίνειν ἐφίλει, *παλαιὰ Σχολή* ἐπιλεγομένη. Τῷ δὲ 1819 προσάντος αὐτῆς Βενιαμὶν τοῦ Λεσβίου, ἐνὸς τῶν ἀξιολογωτέρων τῶν τότε διδασκάλων, μετὰ καὶ τινων ἄλλων, διαλυθέντος ἤδη καὶ τοῦ πολλαχῶς ὠφελίμου καὶ πλείστους ἀξίους λόγου καρποῦς παραγαγόντος Φιλολογικοῦ Γυμνασίου³, ἡ Εὐαγγελικὴ Σχολὴ ἔλαβε νέας δυνάμεις, ἀκμαία διατηρηθεῖσα μέχρι τῶν ταραχῶν τοῦ 1824. Τοῦ δὲ σάλου κοπάσαντος, ἀνοιχθεῖσης τῆς Σχολῆς αὐθις καὶ ἐπὶ τὰ πρότω βαινούσης καὶ βαθμυδὸν τραπείσης εἰς Γυμνάσιον, προέστη αὐτῆς τῷ 1828—1834⁴ ὁ φιλόπονος Ἀβράμιος Ὀμηρόλης, Καισαρεὺς, ὃν διεδέξατο ὁ Σαρδέλλης, Λέσβιος, ἱερεὺς (1835), καὶ τοῦτον ὁ Βενέδικτος Κωνσταντινίδης ἐκ Νεοχωρίου μέχρι τοῦ 1838, τοῦτον δὲ τῷ 1838—1839 ὁ Νεοκλῆς, Σμυρναῖος, καὶ τοῦτον τῷ 1838 ἢ 9—1843 ὁ ἐξ Ἠπείρου γνωστὸς Σχολάρχης Ἰωαννίνων Ἀναστάσιος ὁ Σακκελάριος. Τότε δὲ τῆς Σχολῆς ἀποτεφρωθείσης καὶ τῷ 1845 ἀνοικοδομηθείσης, προέστη αὐτῆς Γεώργιος ὁ Χρυσοβέργης τῷ 1846—1848, μεθ' ὃν Γεράσιμος Ζωχιδὸς μέχρι τοῦ 1849, μεθ' ὃν ὁ Γεώρ-

(1) Ὑπόμνημα Αὐτοσχέδιον περὶ τοῦ Αἰδεσιμωτάτου Πρεσβυτέρου Κωνσταντίνου Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων ὑπὸ Κ. Σιδίνη ἐν Τεργέστη αὐγ' σελ. 10—24. F. Didot. Voyage dans le Levant σελ. 133.

(2) Αὐτόθι. ἱ. ρετοῦ Β', 343.

(3) Πόσον ὠφέλιμον ἐγένετο τὸ Γυμνάσιον τοῦτο ὅρα Κ. Σιδίνη Ὑπόμν. Αὐτοσχέδιον κτλ. σελ. 22. Ἐπόμεθα τῷ Κ. Κ. Ξανθοπούλῳ φαίνεται ὅμως διατηρηθῆν καὶ μετὰ τὸ 1819 σχολαρχοῦντος τοῦ Κωνστ. Οἰκονόμου καὶ διδύσκοντος τοῦ Κούμα καὶ Στεφ. Οἰκονόμου (Γ. Γ. Παπαδοπούλου τὰ κατὰ τὸν Πατριάρχην Γρηγόριον τὸ Ε' σελ. 139. 157.)

(4) Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανοῦ Ὑπόμνημα περὶ τῆς ἐν Χάλκῃ Μονῆς τῆς Θεοτόκου σελ. 127—128.

γιος Βάφας ἀπὸ τοῦ 1849, μετὰ τινὰ δὲ ἔτη προσκληθέντος καὶ Χ. Λαλίου, Λεσβίου, μετὰ τὴν ἐκ Γερμανίας αὐτοῦ ἐπάνοδον, συνδιηύθυνον ἀμφότεροι μέχρι τοῦ 1854, ὅτε ἀνέλαβε τὴν διεύθυνσιν αὐτῆς μόνος ὁ Χ. Λαίλιος μέχρι τοῦ 1861, ὅτε διεδέξατο αὐτὸν ὁ νῦν αὐτῆς προϊστάμενος Κωνστ. Ξανθόπουλος ἐκ Τραπεζοῦντος. Λόγιοι δὲ Σμυρναῖοι, καὶ τοὶ τῶν πλείστων Ἑρμῆν θεραπευόντων τὸν Ἐμπολαῖον, ἀναφέρονται Βησσαρίων ὁ ἐν Κυδωνίαις διδάξας (περὶ τὰ τέλη τῆς ΙΗ' ἑκατ.)¹, Παναγιώτης Ἰωαννίδης (1825), διδάσκαλος ἐν Σμύρνῃ καὶ Κωνσταντινουπόλει, ἐπιστήμων², Κωνσταντῖνος Νικολόπουλος (1847), διδάσκων τὴν ἑλληνικὴν ἐν Παρισίοις³, Ν. Σκουφός⁴, Κωνσταντῖνος Ἀμνηᾶς (1807)⁵, Ἀλέξανδρος Ἀμνηᾶς, ἄρχων Σλουτζάρης ἐν Μολδαβίᾳ (1729), μεταφράσας τὴν ἱστορίαν τῆς Μολδαβίας ἐκ τῆς Μολδαβικῆς⁶, καὶ ἕτεροι ἱκανοὶ δεικνύουσι τὴν ἐν τῇ πατρίδι τοῦ ἀθανάτου πατρὸς τῆς Ποιήσεως καλλιέργειαν τῶν γραμμάτων.

Ἐξ Ἐφέσου κατήγετο ὁ λόγιος Ἰωάννης ὁ Ἐφέσιος (1715), ἐν Ἰασίῳ διατρίβων⁷, καὶ Γρηγόριος (1764—1846) ὁ Εἰρηνουπόλεως, ἀρχιερεὺς λόγιος καὶ ζηλωτής⁸. Περὶ δὲ τὰ τέλη τῆς ΙΗ' ἑκατοντ. ἐν *Μαγνησίᾳ* ἐδίδασκε Θεοδοσίος ὁ Κοκκινάκης, ἐν δὲ *Κασαμπᾷ* (Σάρδεσι) συγχρόνως ὑφίστατο ἐτέρα Σχολή, ἐν ᾗ ἐμαθήτευσεν Γρηγόριος Ἱερομόναχος ὁ ἐκ Σίφνου, ὕστερον ἐν *Δάκκᾳ* τῶν Ἰνδιῶν διδάξας⁹.

(1) Ἐνθ. ἀνωτ. περὶ τῶν ἐν Κυδωνίαις.

(2) Βρετοῦ Β', 268.

(3) Βρετοῦ Β', 342. (καὶ ἐξ Ἀνδριτζάνης κυρίως· ὅρα ἀνωτ. σελ. 105).

(4) Βρετοῦ Β', 335.

(5) Βρετοῦ Ρ', 147. Σημ. Νικολάου τινὸς ἐκ Σμύρνης (;) εὑρηται « Πίναξ περιέχων ἐν συντομίᾳ κατ' ἀλφάβητον τὰ περιεχόμενα ἐν ταῖς θείαις Γραφαῖς ἐκ τῆς Λατινικῆς εἰς τὴν Ἑλλάδα φωνήν. » ἐν χειρ. ὑπ' ἀρ. 256 τῆς τοῦ Ἀγιοταφ. Μετοχ. βιβλιοθήκης.

(6) Σ. Ἀρ.

(7) Βρετοῦ Α', 61.

(8) Σοφ. Κ. Οἰκονόμου Βίος Γρηγορίου Εἰρηνουπόλεως καὶ Βατοπαιδίου ἐν Ἀθήναις αὐξ'.

(9) Ἡ. Τανταλίδου Ἰνδικὴ ἀλληλογραφ. ἐν Κωνσταντινουπόλει 1852. σελ. ιγ'.

Καὶ ἐν *Καππαδοκίᾳ*, ὅπου τῶν περιστάσεων ἕνεκα αἱ Μοῦσαι δεινὴν εἶχον τραπῇ τροπὴν, περὶ τὴν *ΙΗ' ἑκατοντ.* ὑπερμεσοῦσαν (1773), ἴσως καὶ πρότερον (πρὸ τοῦ 1750), (ὅπου ἐμαθήτευσε Σερραφεῖμ ὁ Πισσιδεΐας¹), ὁ ἀπὸ Σβορνικίου ἀναρρήθεις Μητροπολίτης *Καισαρείας* Γρηγόριος ὁ Ἀθηναῖος (1773—1797) πολλὰ τε ἄλλα καλὰ τῇ Ἐπαρχίᾳ αὐτοῦ ἐποίησε, καὶ δὴ καὶ Σχολὴν Ἑλληνικὴν πρῶτος ἐν *Καισαρείᾳ* φαίνεται συστήσας². διότι ὁ Πρωτοσύγκελος αὐτοῦ Ἰγνάτιος ὁ ἐξ Ἀδριανουπόλεως, ὁ μετὰ ταῦτα Ἐπίσκοπος *Ναζιανζοῦ*³, ἐδίδασκε λόγιος ὢν· παρὰ τούτῳ ἐμαθήτευσε Γερμανὸς Ἱερομόναχος, ὁ ἐκ τῆς κατ' Ἰσὸν Ἀλεξανδρείας τὸ γένος ἔλκων, ὁ ὕστερον ἐπὶ Φιλοθέου *Καισαρείας* ἐν Σμύρνῃ, Πάτμῳ καὶ Χίῳ τελειοποιηθεὶς⁴.

(1) Δ. Δανιήλογλου Σερραφεῖμ ὁ Πισσιδεΐας σελ. 3. 4.

(2) « Γρηγόριος (μὴ τι ὁ Σωτήρης; περὶ οὗ ὅρα ἀνωτ. σελ. 99). *Καισαρείας*, Ἀθηναῖος, ἀπὸ Ἰσοβρνικίου μετετέθη ἐν ἔτει 1773 ἐν μηνὶ . . . τῇ μεγάλῃ τετάρτῃ, ἐν τῇ ὑστάτῃ ἔτει τοῦ Σουλτάν Μοσταφᾶ τοῦ Γ', ἐπὶ Θεοδοσίῳ Πατριάρχῳ, ἐν καιρῷ τουρκορῥωσσικοῦ πολέμου καὶ ἐν ἀπογνώσει πραγμάτων. τῇ αὐτῇ ἔτει κατὰ τὴν γ' Σεπτεμβρίου ἐστάλην παρ' αὐτοῦ Πρωτοσύγκελος εἰς *Καισάρειαν*, καὶ τῇ 4ῃ Δεκεμβρίου ὁ κύρ Γρηγόριος ἐπὶ Σαμουὴλ Πατριάρχῳ ἤψατο τῆς ὁδοῦ ἐλθεῖν εἰς *Καισάρειαν*, εἰς ἣν ἐν τῇ ἔρχεσθαι ὢν καθ' ὁδόν, ἤκουσεν, ὅτι τέθνηκεν ὁ Σουλτάν Μοσταφᾶς Δεκεμβρίου λή· καὶ ἐνιδρώθεις εἰς τὸν Θρόνον ὁ Σουλτάν Ἀπτοῦλ Χαμίτης, τοῦτο αὐτό, εἰσιόντος τοῦ Κύρ Γρηγορίου εἰς *Καισάρειαν*, κατὰ τὸ νέον ἔτος 1774 Ἰαννουαρίου 3, ἡρώτων αὐτὸν οἱ *Καισαρεῖς* εἰ ἄρα ἀληθὲς ἐστὶ τὸ ἀδόμενον, ὁ δὲ ἀγνοεῖν ἀπεκρίνατο· καὶ τῇ αὐτῇ ἔτει ἐγένετο ἡ εἰρήνη τῆς Τουρκορῥωσσίας κατὰ τὰ μέτα τῶν ἀγίων *Νηστειῶν*. Ὁ γοῦν κύρ Γρηγόριος διατρίψας εἰς τὴν Ἐπαρχίαν χρόνους 13, καὶ τὸ χρέος τῆς Ἐπαρχίας ὃν ὑπὲρ τὰ 110 πουργεῖα, καταδόξας εἰς 30 πουργεῖα, καὶ εὖ καταστήσας αὐτὴν κατὰ τὸ δυνατόν εἰς τε τὰ τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ πολιτικῶν ὑποθέσεων, καὶ θέμενος ἐν αὐτοῖς νόμους καὶ τάξεις κατ' εὐχαρίστησιν πάντων καὶ Σχολετον Ἑλληνικὸν καταστήσας, ἐπεδήμησεν εἰς *Κωνσταντινούπολιν* ἐν ἔτει 1786 Ὀκτωβρίου 1ῇ ἡμέρᾳ Κυριακῇ, ἐν ᾗ ζήσας ἔτη 11 ἀπέθανεν, ἀρχιερατεύσας ἐν *Καισαρείᾳ* χρόνους 24. » Ἐκ τίνος χειρογρ. Καταλόγου Ἀρχιερέων τῆς *Καισαρείας* ἐπιδοθέντος μοι ὑπὸ τοῦ φίλου Β. Πυλάδου.

(3) Κατὰ Σ. Ἀρ. ἐκαλεῖτο ὁ *Ναζιανζοῦ* οὗτος Γρηγόριος· ὅρα ἀνωτέρ. σελ. 43.

(4) « Γερμανὸς ὁ αἰδίδιμος ἐγεννήθη ἐν τῇ κατ' Ἰσὸν Ἀλεξανδρείᾳ ἐκ γονέων εὐσεβῶν καὶ τῶν τὰ πρῶτα φερόντων ἐν τῷ τόπῳ ἐκεῖνῳ· ὁ πατὴρ

ὁ ζηλωτὴς δὲ οὗτος καὶ παντὸς ἐπαίνου ἀνώτερος Κληρικὸς συνέστησε τῷ 1792 πρῶτος ἐν Καισαρείᾳ τὴν ἀξιόλογον Ἑλληνικὴν Σχολὴν, ἀπὸ μὲν ἔδρας ἐπὶ μισθῷ 500 γροσίῳ ἐνιαυσίως διδάσκων, ἀπὸ δὲ τοῦ ἁμβωνος κατὰ Κυριακὴν τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ πολλοὺς

αὐτοῦ ἦν περιβεβλημένος τὴν ἱερατικὴν ἀξίαν, ὅς τις καὶ πολλὴν σπουδὴν κατέβαλε πρὸς τὴν χριστιανικὴν ἀνατροφὴν τοῦ τέκνου αὐτοῦ καὶ τὴν διὰ γραμμάτων ἐκπαίδευσιν· ἀλλ' ἐπειδὴ ταχέως διεπεραίωσεν ὁ Γερμανὸς τὰ ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ διδασκόμετα γράμματα, ἀπεστάλη παρὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ εἰς τινὰ τῶν ἐν Κύπρῳ μονῶν Μαχαροῦντα ἐπικαλουμένην, ἐν ᾗ ἐδίδασκέ τις τῶν μαθητῶν τοῦ αἰοδίου Εὐγενίου τοῦ Βουλγάρεως, παρ' οὗ, ὡς ἐφίετο, ἐδιδάχθη τὴν τότε περίπυστον Λογικὴν τοῦ Εὐγενίου, ἥτις ἐπὶ μάλλον διήγειρε τὸν πρὸς τὰ γράμματα ἔρωτα αὐτοῦ, καὶ ὡς ἔλεγεν, ἡ μελέτη ἐκείνη κατέδειξεν αὐτὸν εὐρυτέρας δεόμενον σπουδῆς καὶ παιδείας. ὅθεν ἀκούσας ὅτι ὁ πρωτοσύγγελος τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Θεοδοσιουπόλεως (Ἐρξερούμ) πεπαιδευμένος ὢν συνέστησε Σχολὴν καὶ ἐδίδασκεν ὑψηλότερα μαθήματα, ἀπάρας ἐκ ἐκ τῆς ἰδίας πατρίδος, καὶ μακρὰν καὶ πολύμοχθον ὁδοιπορίαν ἀναλαβὼν φθάνει εἰς Θεοδοσιούπολιν· ἐκείθεν δὲ μετὰ τινὰ καιρὸν κατέρχεται εἰς τὴν Καισάρειαν Καππαδοκίας, ὅπου ἀρχιεράτευεν Γρηγόριος ὁ ἐξ Ἀθηνῶν, ἀνὴρ εὐπαιδευτος καὶ περὶ τὴν πνευματικὴν διοίκησιν τῆς λαχοῦσης αὐτῷ παροικίας πάντα κόπον θεοφιλῶς καὶ καρποφόρως ὑπενεγκών. Εἶχε δὲ ὁ ἱερός οὗτος Μητροπολίτης παρ' ἑαυτῷ πρωτοσύγγελον Ἰγνάτιον τὸν ἐξ Ἀδριανουπόλεως τὸν μετὰ ταῦτα ἐπίσκοπον Ναζιανζοῦ καταστάνα, ἐπίσης καὶ τοῦτον πεπαιδευμένον, ἐνάρετον καὶ ἐνεργόν· παρὰ τοῦτ' ὁ Γερμανὸς διακούσας μαθήματα τινὰ, τῇ προτροπῇ μὲν τούτου, καὶ τῇ χρηματικῇ συνδρομῇ τοῦ τὸν Γρηγόριον διαδεξαμένου Φιλοθέου Καισαρείας, ἀπέρχεται εἰς τὴν Σμύρνην ἐπὶ τῷ αὐτῷ σκοπῷ. Ἐκεῖθεν δὲ πρὸς τελειοποίησιν τῶν γραμματικῶν αὐτοῦ γνώσεων, ἀπέρχεται εἰς Πάτρμον, ὅπου ἐδίδασκεν ὁ ἐν διδασκάλοις περίπυρος Δανιὴλ ὁ Κεραμεύς· μετὰ ταῦτα ἐπ' ἀκροάσει θεολογικῶν μαθημάτων μεταβαίνει εἰς Χτόν, ὅπου ἐσχολάρχει καὶ ἐδίδασκεν ὁ αἰοδῖμος Ἀθανάσιος ὁ Πάριος. οὕτως οὖν ὁ Γερμανὸς πολλὰς Σχολὰς τὰς τότε ἐπιστήμους ὡς φιλόπονος μέλισσα περιελθὼν, καὶ τὰ κάλλιστα τῆς θείας καὶ ἀνθρωπίνης σοφίας ἄνθη συλλεξάμενος, ἐπανερχεται εἰς τὴν Σμύρνην, ὅπως συνεννοηθεὶς μετὰ τῶν ἐκεῖ λόγῳ ἐμπορ' οὗ παροικούντων Καισαρέων, μεταδὰς εἰς τὴν Καισάρειαν, συσῆση Σχολὴν καὶ διδάξῃ ἀποτίων τὸν φόρον τῆς εὐγνωμοσύνης δι' ἣν παρὰ τῶν Καισαρέων ἔλαβε χρηματικὴν ὑποστήριξιν πρὸς ἐκπλήρωσιν τοῦ διακαοῦς αὐτοῦ πόθου· ἀλλὰ δυστυχῶς οἱ ἐν Σμύρνῃ παρεπιδημοῦντες Καισαρεῖς δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἐπωφεληθῶσιν ἐκ τῶν εὐγνωμόνων αἰσθημάτων τοῦ Γερμανοῦ· ἀλλ' οὗτος συνησθάνετο ἑαυτὸν ὑπόχρεον, ὅπως ἐπαυξήσῃ

δὲ μαθητὰς παρασκευάσας, τοὺς δὲ ἱκανωτέρους αὐτῶν συνδιδασκά-
λους παραλαβὼν, νέον δὲ καὶ λαμπρὸν πρὸς τοῦτο ἀνεγείρας οἰκο-
δόμημα, καὶ εἰς Γυμνάσιον μετατρέψας, διατηρηθὲν ἀπροσκόπτως
μέχρι τοῦ 1804, πλεῖστα ταῖς χώραις ἐκείναις ὠφέλησε. Ἐν δὲ τῇ

ὅπερ ἐκέκτητο τάλαντον διὰ τῆς διδασκαλίας, ὅθεν καὶ ἀπέρχεται εἰς τὴν νέαν
Ἐφεσον· ἀλλὰ μετὰ τινα καιρὸν ἐπιτυχάνει τέλος πάντων νὰ προσκληθῇ εἰς
τὴν Καισάρειαν διδάσκαλος, κατὰ τὴν ἀρχικὴν αὐτοῦ ἔφεσιν· ἡ Καισάρεια,
ἡ ἄλλοτε μητρόπολις τῶν λόγων μᾶλλον ἢ τῶν πόλεων καταστὰσα, κατὰ τὴν
ἐποχὴν ἐκείνην ἐκαλύπτετο ὑπὸ ζοφεροῦ πέπλου ἀμαθείας καὶ παντελοῦς
λήθης τοῦ ἐνδόξου αὐτῆς παρελθόντος· καὶ κλήρος καὶ λαὸς διεπορεύοντο
ἐν παντελεῖ ἀγνοίᾳ· ὁ Γερμανὸς ἐν τοιαύτῃ καταστάσει· εὐρὼν τὴν Καισάρειαν,
χωρὶς ποσῶς νὰ δειλιάσῃ, ἀλλὰ πεποιθὺς εἰς τὴν ἄνωθεν ἀντίληψιν καὶ
εἰς τὴν ἀγιότητα τοῦ ἱεροῦ αὐτοῦ σκοποῦ, συνέστησε πρῶτος ἐν Καισαρείᾳ
ἀξίαν λόγου Ἑλληνικὴν Σχολὴν τῇ 1792 ἐπὶ μισθῷ εὐτελεστάτῳ, μισθῷ
πεντακοσίων γροσίων. Βλέπων δὲ καὶ τὸν λαὸν ἐν παντελεῖ ἀμαθείᾳ διατε-
λοῦντα, ἐδίδασκεν αὐτὸν κατὰ πᾶσαν Κυριακὴν οὐ μόνον ἐπ' Ἑκκλ. ἀλλὰ καὶ
ἐν τῇ Σχολῇ, ἔνθα συνήρχετο πλῆθος λαοῦ ἀκορέστως ἀκροαζομένου τὰς
θρησκευτικὰς αὐτοῦ διδασκαλίας· ὥτως δὲ κατεγίνετο, ὅπως διδάξῃ τοὺς ἱερεῖς
τὰ ἱερὰ αὐτῶν καθήκοντα, μεταφράζων εἰς τὴν τουρκικὴν γλῶσσαν πολλὰ
ἀνάλογα συγγράμματα, ὅποτε μετέφρασε καὶ τὰ ἀπλοῦστερα βιβλία τῆς Π.
Διαθήκης καὶ ἐκ τοῦ ὑσερήματος αὐτοῦ τύποις ἐξέδωκεν, ὅπως περισσότεροι
ὠφεληθῶσιν ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τῶν ἱερῶν βιβλίων. Ἀκολούθως μετέφρασε διὰ
τοὺς ἱερεῖς καὶ τὸ ἱερὸν Ἑξομολογητᾶριον, ὅπως κατὰ τοὺς ἱεροῦς κανόνας
κυβερνώσιν τὰς ἀνατεθειμένας αὐτοῖς ψυχάς· ἐπὶ τοσοῦτον δὲ ἡθδοκίμει ἡ
Σχολὴ αὐτοῦ καὶ διεθρυλλεῖτο ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ παιδεία τοῦ Γερμανοῦ, ὥστε
πλῆθος μαθητῶν οὐ μόνον ἐκ τῆς Ἑπαρχίας, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν ἄλλων τῆς
Μικρᾶς Ἀσίας Ἑπαρχιῶν, συνέρρυσεν περὶ αὐτόν, ὅπως φωτισθῶσι μὲν διὰ
τῶν γραμμάτων, μορφωθῶσι δὲ τὴν ἐν Χριστῷ εὐσέδειαν, ἣν καὶ πράττων
μάλιστα πάντων προϋτίθετο ὁ Γερμανός.

Ἀφοῦ δὲ ἱκανοὶ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ διεξεπεραίωσαν τὰ ἐν τῇ Σχολῇ δι-
δασκόμενα, ἐκράτησέ τινας τούτων, εἰς οὓς καὶ ἀνέθηκε τὴν διδασκαλίαν μι-
κροτέρων μαθημάτων, αὐτὸς δὲ οὕτως ἀνακουφισθεὶς ὅπως οὖν, νυκτὸς ἐγει-
ρόμενος ἀπήρχετο εἰς τὰς πλησίον κώμας καὶ χωρία, κηρύττων κατὰ τὴν
ἑωθινὴν προσευχὴν τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ. Ὁ βίος αὐτοῦ ἦτο τοσοῦτον λιτὸς
καὶ ἀπέριττος, ὥστε καὶ ὁ ὀλίγος αὐτοῦ μισθός, ὃν ἐλάμβανεν, ἐχρησίμευε
μᾶλλον πρὸς διατροφήν καὶ συντήρησιν τῶν πενεστέρων ἐπιμελῶν αὐτοῦ μα-
θητῶν. Ἐν τῇ μεταξὺ ἀναθείς τὴν Σχολὴν εἰς τινα τῶν ἱκανωτέρων αὐτοῦ
μαθητῶν, ἀπῆλθεν εἰς γειτνιάζουσαν τινα κωμόπολιν (Κερμῆριον ὀνομαζομέ-

παρὰ τὴν Καισάρειαν Ἱερᾶ Μονῆ τοῦ Τιμίου Προδρόμου Γυμνάσιον ἕτερον συστήσας, τοῦτο δὲ εἰς δύο διελὼν, τὸ μὲν χάριν τῶν πρὸς τὸν κόσμον ἀποταξομένων, τὸ δὲ χάριν τῶν λειτουργῶν τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν πρώτην ἐν Καισαρείᾳ Σχολὴν ἀναθεῖς εἰς ἓνα τῶν ἱερωμένων

νην), ὅπου ἐπωφεληθεὶς ἐκ τοῦ πλούτου καὶ τῆς εὐσεβείας ἐνὸς μέγα παρὰ τοῖς κρατοῦσι δυναμένου (Χατζῆ Ἀντωνίου τοῦνομα) ἐσύστησεν ἐκεῖ Σχολὴν, καὶ καταρτίτῃς αὐτὴν καλῶς, ἐπανήλθε πάλιν εἰς τὴν Καισάρειαν καὶ ἀνέλαβεν τὴν διεύθυνσιν τῆς Σχολῆς αὐτῆς. Βλέπων δὲ, ὅτι διὰ τῆς ἐπιμονῆς αὐτοῦ ὑπερενίκησε καὶ διέλυσεν ὅπως οὖν τὴν ἐπιπολάζουσαν ἀμάθειαν, διενοήθη ὅπως ἀσφαλέστερον καὶ μονιμώτερον διευθετήσῃ τὰ τῆς Σχολῆς, ἵνα μὴ τὸ ἀπαξ ὑπ' αὐτοῦ διὰ πολλῶν μόχθων ἀναφθὲν πῦρ τῆς παιδείας σβύσῃ καὶ ἀφανισθῇ διὰ πολλοὺς μὲν καὶ ἄλλους λόγους, πρὸ πάντων δὲ δι' ἑλλείψιν χρημάτων, κατέβαλε πᾶσαν προσπάθειαν, καὶ ἐπενόει πᾶν ὅσιον μέσον πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ σκοπομένου αὐτοῦ· κοινωσάμενος δὲ τὴν ἰδέαν του ταύτην εἰς τὸν ἐκ τοῦ Πατριαρχείου πρὸς εἰσπραξίν τῆς πατριαρχικῆς καταβολῆς σταλέντα Πατριαρχικὸν Ἐξάρχον, καὶ συμβουλευθεὶς αὐτῷ ἀπέρχεται εἰς τὴν Κ[ο]πριν καὶ καθυποβάλλει τῷ τότε Οἰκουμενικῷ Πατριάρχῃ καὶ τῇ Ἱερᾷ Συνόδῳ καὶ τοῖς λογάσι τοῦ Γένους πάντα τὰ ὑπ' αὐτοῦ ἐν Καισαρείᾳ διαπραχθέντα, καὶ ἀνακοινεῖ εἰς αὐτοὺς τὸν μελετιώμενον αὐτοῦ ἀγαθὸν σκοπὸν καὶ τὴν βεβαίαν πολλαπλασίονος καρποῦ συγκομιδὴν, ἐὰν οἱ δυνάμενοι ὀρέξωσιν αὐτῷ χεῖρα βοηθείας. Τότε ἡ Μήτηρ ἡμῶν Μ. Ἐκκλησία εὐλογήσασα τοὺς πόνους αὐτοῦ, καὶ ἀγαθὰς ἐλπίδας δοῦσα τῷ Γερμανῷ, διέταξεν αὐτόν, ὅπως κηρύττῃ τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ ἐν ταῖς κατὰ τὴν Κωνσταντινουπόλιν Ἐκκλησίαις, καὶ συχνότερον ἐκ ἐκείναις, ἐν αἷς ἐκκλησιάζοντο οἱ ἀπὸ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας παρεπιδημοῦντες Χριστιανοί. Ἡ Ἐκκλησία συγχρόνως διώρισε καὶ Ἀρχιερέα τινά, ὅπως οὗτος λάθρα παρακολουθῶν τῷ Γερμανῷ ἀκούσῃ τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ. Ἐπὶ τοσοῦτον δὲ εὐδοκίμει ἐν τούτῳ τῷ Ἱερῷ αὐτοῦ ἔργῳ ὁ Γερμανός, ὥστε ἡ Ἐκκλησία ὑπὸ τε τοῦ Ἀρχιερέως καὶ τῶν ὑπὸ τοῦ λαοῦ διαθρυλλουμένων ἐπαίνων βεβαιωθείσα περὶ τῆς ἱκανότητος καὶ τοῦ ζήλου τοῦ Γερμανοῦ διέταξεν, ὅπως γένηται γενικὴ χρηματικὴ συνδρομὴ ὑπὲρ τοῦ Γερμανοῦ· προσέτι δὲ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐκήρυτταν ὁ Γερμανός εἰς δίσκος κατὰ διαταγὴν τῆς Μεγ. Ἐκκλησίας περιεφέρετο πρὸς συλλογὴν ἐλεῶν ὑπὲρ τοῦ Γερμανοῦ· ἱκανῶν δὲ χρημάτων τοιοῦτοτρόπως συλλεχθέντων, δύο δὲ ἐκκλησιῶν (τῆς ἐν Κοντοσκαλίῳ καὶ Χάσ-κιοῖ) ὑποχρεωθεισῶν ὅπως ἐπ' ὀνόματι τῆς ἐν Καισαρείᾳ Σχολῆς κατὰ πᾶσαν σὺναξιν περιφέρωσι δίσκον, ἐπανήλθεν ὁ Γερμανός εἰς τὴν Καισάρειαν πλήρης χαρᾶς καὶ ἀγαλλιᾶσεως, ἀφοῦ προηγουμένως ἀνέθηκε τὴν Σχολὴν εἰς τὴν εἰδικὴν προστασίαν τῆς Μ. Ἐκκλ. καὶ διώρισεν ἐφόρους αὐτῶν τινὰς ἐκ τῶν προκρίτων τοῦ ἡμετέρου

αὐτοῦ μαθητῶν, τὸν Κυπριανόν, αὐτὸς δὲ παραλαβὼν τὸν ἤδη ἀποφοιτον αὐτοῦ μαθητὴν Παΐσιον (τὸν νῦν Καισαρείας Μητροπολίτην) μετὰ πολλῶν καὶ ἄλλων μαθητῶν, συνέστησεν ἐν αὐτῇ Ἱερατικῇ Σχολῇ μετὰ βιβλιοθήκης, διατελῶν διευθυντῆς ἅμα καὶ διδάσκαλος

Γένους· αὐτὸς δὲ ἐξαρκεσθεὶς εἰς τὸν πρότερον γλίσχρον αὐτοῦ μισθόν, πάντα τὰ ἐν Κωνστ. χρήματα φέρων κατέθηκεν ἐν τῇ ταμείῳ τῆς Σχολῆς.

Καὶ πρῶτιστον ἔργον αὐτοῦ ἦν, ὅπως ἀνεγείρῃ νέον οἰκοδόμημα εὐρύχωρον καὶ μετὰ πολλῶν δωματίων, ὅπως δύνανται νὰ κατοικῶσι καὶ μαθηταὶ ἐν τῇ Σχολῇ, καὶ ζῶσι βίον κοινοδιακόν· ἀφοῦ δὲ ἔγαγε τὸ ἔργον εἰς πέρας, ἡ Σχολὴ ἐκ θεμελίων ἀνέτράπη ἕνεκα μυρίων διαβολῶν καὶ συκοφαντιῶν, ἃς ἐχάλκευσε ξένη ῥαδιουργία καὶ ἀμάθεια· ἀλλ' ὁ Γερμανὸς μηδόλως ἀποδειλιάσας ἢ ἀποθάρβυνθεις, λαμπρότερον ἀνήγειρε τὸν Σχολὴν διαφωτίσας τοὺς κρατοῦντας περὶ τοῦ σκοποῦ, ὅνπερ προὔτιθετο τὸ κατὰστημά. Ἐφεξῆς δὲ σκοπιμώτερον καὶ μεθοδικώτερον διοργανίσας τὰ τῆς διδασκαλίας παρεῖχεν εἰς πολλοὺς τῶν πενεσέρων μαθητῶν καὶ τροφὴν καὶ ἐνδυμασίαν, καὶ τοιούτρως μετέβαλε τὴν Σχολὴν εἰς Γυμνάσιον μετὰ συσαιτίων καὶ συνυπνωτηρίων, ὅπερ ἐξηκολούθησε προβαίνον ἐπὶ τὰ κρείττω μέχρι τοῦ 1804 σωτηρίου ἔτους· οὐ μόνον δὲ σύμπασα ἡ Ἐπαρχία ἀπέκτησεν ἐκ τῆς Σχολῆς ταύτης διδασκάλους τῶν γραμμάτων καὶ τοῦ θείου λόγου, ἀλλὰ καὶ πᾶσαι αἱ τῇ Καισαρείᾳ γειτινάζουσαι ἐπαρχίαι τῆς Μ. Α. μέχρι τῆς Βιθυνίας· ἀλλ' ὁ ἀνάματος Γερμανὸς μικρὰν ἐθεώρει τὴν πλουσίαν ταύτην συγκομιδὴν καὶ ἐμελέτα κατὰ πᾶν ἄλλο ἔργον σκοπιμώτερον καὶ σωτηριωδέστερον. Τοῦτο δὲ ἦν ἡ σύστασις Ἱερατικῆς τιнос Σχολῆς πρὸς μόρφωσιν οὐ μόνον ἱερωμένων, ἀλλὰ καὶ διδασκάλων τῶν γραμμάτων ἱερατικῶς μεμορφωμένων, καὶ τὴν ἐν Χριστῷ εὐσέβειαν ἀρχὴν καὶ τέλος τῆς παιδείας ποιουμένων· καθότι ἐπίστρεψε καὶ οὗτος βλαβεράν καὶ ἀκροσφαλῆ τὴν μονομερῆ τοῦ νοῦς ἀνάπτυσιν χωρὶς τῆς κατὰ Χριστὸν ἀναπλάσεως τῶν καρδιῶν· δύο περίπου ὥρας μακρὰν τῆς Καισαρείας· ὑπῆρχε Μοναστήριον ἐπ' ὀνόματι τοῦ τιμίου Προδρόμου ἀρχαῖον μὲν ὡς λέγουσι καὶ ἐπίσημον καὶ πλουσίως ψκοδομημένον, ὅτε ἤκμαζον καὶ ἤνθουν τὰ ἡμέτερα, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ αἰοδίου Γερμανοῦ μικρὸν καὶ πτωχόν· ἀλλὰ καὶ οὕτως ἕνεκα τῶν ἐν αὐτῇ τελουμένων ἱαματικῶν θαυμάτων εἵλκυε τὸ εἶδος καὶ τὴν τιμὴν τῶν χριστιανῶν.

Ἐπειδὴ δὲ ὁ αἰοδῖμος Γερμανὸς ἐφρόνει, ὅτι αἱ τοιαῦται ἱερατικαὶ Σχολαὶ πρέπει νὰ ὦσι μακρὰν τῶν βιωτικῶν θορύβων καὶ τῶν ἐπιβούλων ἐπιβρόιων τῶν μισοκάλων, ὑπέλαβε τὸ εἰρημένον μοναστήριον ἀκριδῶς κατὰλληλον πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτοῦ διὰ τε τὸ ἀπρωκισμένον ἀπὸ τῶν πόλεων, καὶ τὴν ἦν ἀπῆλαυε παρὰ τῶν χριστιανῶν εὐλάβειαν· ἀλλ' ὡς εἶχε τὸ οἰκοδόμημα τοῦ Μοναστ. ἦτον ὀλοτελῶς ἀνεπαρκὲς πρὸς μαθησευσομένους· ἔπρεπε λοιπὸν ἐκ

τῆς Σχολῆς. Οὕτω δὲ τῆς ἀρχῆς ἀγαθῶς τεθείσης, τὰ πάντα ἔβαινον κατ' εὐχὴν. Οὐ μόνον δὲ σύμπασα ἡ Ἐπαρχία ἐκτῆσατο ἐκ τῶν Σχολῶν τούτων διδασκάλους τῶν γραμμάτων καὶ τοῦ θείου λόγου, ἀλλὰ καὶ πᾶσαι αἱ τῇ Καισαρείᾳ γειτνιαζούσαι Ἐπαρχίαι τῆς Μικρᾶς Ἀσίας μέχρι τῆς Βιθυνίης ¹. Ὄντως δὲ ἐν *Κερμερίῳ* συνέστησε Σχο-

θεμελίων νὰ μεταβληθῇ τὸ οἰκοδόμημα, ἀλλὰ πρὸς τοῦτο ἀπῆρτετο δαπάνη οὐ σμικρά, καὶ τῶν τὰ ἀγαθὰ ἐκ συστήματος μισούντων συνετὴ ἀποκοίμισις· ἀλλ' ὁ θερμὸς ζήλος τοῦ Γερμανοῦ καὶ ἡ ἐμπειρία τῶν τε προσώπων καὶ πραγμάτων ἦσαν ἐκ μέσου τὰ ἀληθῶς πάντοτε μὲν, μάλιστα δὲ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἀνυπερέβλητα προσκόμματα· ὅθεν διὰ πολλῶν δυνατῶν λόγων καὶ δακρύων ἀπῆλαυσε τὴν τῶν χριστιανῶν χρηματικὴν συνδρομὴν, πρὸς ἀποσώτησιν δὲ τῶν ἐπιβρόχων τὴν προστασίαν τῆς Μ. Ἐκκλησίας, καὶ οὕτω διὰ τῶν βοηθειῶν τούτων καὶ τοῦ ζήλου αὐτοῦ ἐκ θεμελίων ρίψας ὄλον τὸ οἰκοδόμημα ἀνῆγειρεν αὐτὸ λαμπρότατον καὶ εὐρυχωρότατον, διελὼν τοῦτο εἰς δύο μέρη, τὸ μὲν ὅπως χρησιμεύσῃ πρὸς τοὺς κατὰ κόσμον ἀποταξομένους, τὸ δὲ πρὸς τοὺς σπουδαστάς, ὅπερ καὶ ἀπεχώρισε τῆς ὁλῆς Μονῆς· μετὰ δὲ τὴν ἀποπεράτωσιν τοῦ ὅλου οἰκοδομήματος, τὴν μὲν πρώτην ἐν Καισαρείᾳ Σχολὴν ἀνέθηκεν εἰς ἓνα τῶν ἱερωμένων αὐτοῦ μαθητῶν· αὐτὸς δὲ παραλαβὼν τὸν ἥδη ἀπόφοιτον αὐτοῦ μαθητὴν Παΐσιον (τὸν νῦν τῆς Καισαρείας Μητροπολίτην) μετὰ πολλῶν καὶ ἄλλων μαθητῶν, συναγαγὼν δὲ καὶ ἄλλους ἱερόπαιδας ἀπῆλθεν εἰς τὴν Μονὴν καὶ συνέστησε τὴν ἣν ἐπεθύμει Ἱερατικὴν Σχολὴν, ἐκπληρῶν χρέη καὶ ἡγουμένου τῆς Μονῆς, καὶ διευθυντοῦ καὶ διδασκάλου τῆς Σχολῆς· ἐφεξῆς δὲ τὴν μὲν ἡγουμενείαν ἀνέθηκεν εἰς τὸν μοναχὸν Παΐσιον, προχειρισθέντα εἰς ἱερέα ὑπὸ τοῦ ἐπισκεψαμένου τότε τὴν Μονὴν Μητροπολίτου Ἰκονίου, μετὰ ταῦτα δὲ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως τοῦ σοφοῦ καὶ ἐναρέτου Κυρίλλου· αὐτὸς δὲ ἀνέλαβεν ἀποκλειστικῶς τὴν Σχολὴν, πρὸς τὴν παγίωσιν τῆς ὁποίας καὶ τὴν μόρφωσιν τῶν μαθητευομένων μετὰ ζήλου καὶ χαρᾶς ἀνεκδότως ἡγωνίζετο καὶ προσεπάθει. Ἐβαινον δὲ τὰ πάντα κατ' εὐχὴν· ἀλλὰ δυστυχῶς ἡ ἐν Καισαρείᾳ Σχολὴ ἔπαθε σάλον τινὰ ἔνεκα τῆς ἀμελείας τοῦ Σχολάρχου Κυπριανοῦ· πρὸς κατεύνασιν δὲ τούτου ὁ Γερμανὸς κατῆλθεν εἰς τὴν Καισάρειαν, ὅπου τότε ἐπεπόλαζε νόσος λοιμώδης καὶ κολλητικὴ, ὑφ' ἧς δυστυχῶς προσβληθεὶς ἀπέθανε κατὰ τὸν Ἰούνιον τοῦ ἔτους 1805 πεντηκοντούτης σχεδὸν τὴν ἡλικίαν. Ἀποθνήσκων δὲ θερμῶς συνίστα τὴν διατήρησιν τῶν ὑπ' αὐτοῦ διὰ πολλῶν μόχθων καὶ ἀγώνων συσταθέντων Σχολείων· ἡ δὲ ἐκ τοῦ θανάτου αὐτοῦ λύπη εἰς πάντας τοὺς Χριστιανούς ἦν ἀπαραμύθητος.» Γερμανοῦ Γρηγοῤῥ ἔγγρ. σημ.

(1) Αὐτόθι.

λὴν αὐτὸς ὁ Γερμανὸς ¹, βαθμηδὸν δὲ ἀλλαχοῦ συνεστάθησαν μέχρι τοῦ νῦν ὑφιστάμεναι, οἷον, Ταυλουσοὺν ἀρχαιότερον ², Ταλάσι ³, Ζιντζίρδερ ⁴, Ἐντουρλουκ ⁵, Ἰντζέσου ⁶, Οὐρκιούπ ⁷, Συνασῶ ⁸, Νεβ-σεχίρ ⁹, Μαλακοπιᾶ ¹⁰, Νίγδη ¹¹, Φερτεκίω ¹², Τένεγι ¹³, Κέρβερι ¹⁴, Πόρω ¹⁵, Λαοδικεῖα τῆς Λυκαονίας ¹⁶. ἔκτοτε δὲ καθ' ἐκάστην αἱ Σχολαὶ πληθύνονται, ἡ δὲ Ἑλλάς φωνὴ ἀκούεται ἐν τῇ πατρίδι τοῦ Βασιλείου, τοῦ οὐρανοφάντορος καὶ μεγάλου τῆς Ἐκκλησίας Πατρὸς, καὶ τοῦ Θεολόγου Γρηγορίου. Λόγιοι δὲ Καισαρεῖς Ζαχαρίας ὁ Ἄγιορείτης, (1805) ἐκδοὺς Λεξικὸν Τουρκο-γραικικὸν καὶ Γραικο-τουρκικὸν ¹⁷, Ἀναστάσιος Καρακουλάρης (1819), μεταφράσας εἰς φράσιν ἐπλήρην καὶ Τουρκικὴν τὰ φυσιογνωμικὰ τοῦ Ἀριστοτέλους ¹⁸, ἔτι ὁ πολλοῦ λόγου ἄξιος ἐκ *Πισσιδεῖας* Σεραφεῖμ (1755) Μητροπολίτης Ἀγκύρας, πολλὰ μεταφράσας ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς εἰς τὴν Τουρκικὴν πρὸς χρῆσιν τῶν Μικρασιανῶν καὶ τῆς ἐκδόσεως πολλῶν ἐπιμεληθεὶς ¹⁹, Ἀβράμιος ὁ Ὁμηρόλης, Καισαρεὺς (1830), πολυμαθὴς, Σχολάρχης τῆς ἐν Σμύρνῃ Εὐαγγελικῆς Σχολῆς καὶ τῆς ἐν Χάλκῃ Ἐμπορικῆς ²⁰, καὶ ἕτεροι δεικνύουσι τὴν αὐτόθι διανοητικὴν κίνησιν.

---

(1) Αὐτόθι πρὸς Ν. Πίξου Καππαδοκικά, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1856. σελ. 71 73.

(2) Αὐτόθι (Ν. Πίξου) σελ. 75. (3) Αὐτόθι σελ. 76.

(4) Αὐτόθι σελ. 78. (5) Αὐτόθι σελ. 79—83. (6) Αὐτόθι σελ. 84.

(7) Αὐτόθι σελ. 85. (8) Αὐτόθι σελ. 87.

(9) Αὐτόθι σελ. 94.

(10) Αὐτόθι σελ. 98.

(11) Αὐτόθι σελ. 103.

(12) Αὐτόθι σελ. 104.

(13) Αὐτόθι σελ. 106.

(14) Αὐτόθι σελ. 109.

(15) Αὐτόθι σελ. 114.

(16) Αὐτόθι σελ. 136.

(17) Βρετοῦ Β', 433. 473.

(18) Βρετοῦ Β', 204.

(19) Βρετοῦ Α', 243.

(20) Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανοῦ Ὑπόμνημα περὶ τῆς ἐν Χάλκῃ Μονῆς τῆς Θεοτόκου σελ. 127—128.

Καὶ ἐν τῷ Πατριαρχείῳ τῆς Ἀλεξανδρείας ἐν Αἰγύπτῳ οἱ λόγιοι προϊστάμενοι τῆς Ἀλεξανδρέων Ἐκκλησίας¹ διετήρουν πάντοτε Σχολὴν Ἑλληνικὴν μετὰ βιβλιοθήκης. Μελέτιος ὁ Πηγᾶς (1590) Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας, εἴπερ τις καὶ ἄλλος ζηλωτὴς καὶ λόγιος, ἐν τῷ Πατριαρχείῳ καταρτίσας Σχολὴν καὶ διδάξας Πρωτοσύγκελος ὢν, διετῆρει ἔπειτα αὐτὴν ἐν Κοινοβίῳ, καὶ διδάσκαλον τῶν Ἑλληνικῶν Μάξιμόν τινα Ἱεροδιάκονον, μαθητεύσαντα παρ' αὐτῷ πρότερον, πρὸς ὃν συνίστησιν εἰς ἐκπαίδευσιν ἕτερόν τινα Ἱεροδιάκονον Νεκτάριον². Περί δὲ τῆς αὐτόθι βιβλιοθήκης ἔγραφε Νεκτάριος ὁ Ἱεροσολύμων πρὸς Γερμανὸν τὸν Αἰτωλὸν «βιβλίῳν δὲ εὐπορήσεις ἐνταῦθα, ὅσα βίος ἀνθρώπου διελθεῖν, οἶμαι, οὐ δύνανται³.» Καὶ ἐφεξῆς δὲ κατὰ τὴν ΙΗ' Ἑκατ. (1757) ἡ Σχολὴ αὕτη διετηρεῖτο⁴, καὶ κατὰ τὸ δυνατόν μέχρι ἐσχάτων. Γόνος δ' εὐκλεῆς, τὴν ἀρχαίαν ἐπὶ Πτολεμαίων ἀναμιμνήσκων παιδείαν, εἰς πολλῶν ἄλλων ἀντάξιός ἀνάκειται ὁ ἱατροφιλόσοφος Κωνσταντῖνος ὁ Βαρδαλάχος (ἐν Καίρῳ ἐκ γονέων Ἑλλήνων γεννηθεὶς 1775), ἐν Παταβίῳ τὴν ἱατρικὴν σπουδάσας, ἐν Βουκουρεστίῳ περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς ΙΘ' Ἑκατ. μετὰ Λάμπρου τοῦ Φωτιάδου τὰ μαθηματικὰ διδάσκων, Σχολάρχης ὕστερον (1807) τῆς αὐτόθι Ἡγεμονικῆς Σχολῆς, εἶτα 1815) ἐν Χίῳ, ἐν Ὁδησσῷ, καὶ αὖθις ἐν Βουκουρεστίῳ καὶ Ὁδησσῷ, πολλὰ καὶ ἄξια λόγου ἐκδοὺς καὶ συγγράφας, λίαν ὠφέλιμος καταστάς εἰς τὸ ἔθνος⁵.

(1) Σοφ. Κ. Οθιωνόμου Ἀπαρίθμησις τῶν ἀπὸ 1457 — 1825. ἐν Ἀλεξανδρείᾳ Πατριαρχευσάντων ἐν Πανδ. ΙΔ', 596.

(2) Ἐν ἐπιστολ. πγ' καὶ χγ' τοῦ κώδ. τῆς ἐν Χάλκῃ Θεολογ. Σχολῆς.

(3) Ποικίλα Ἑλληνικά ἐν Μόσχᾳ. σελ. 264. Πρὸλ. Δημ. Προκοπίου Σχεδιάσμα κτλ. ἐν λ. Γεράσιμος, Κρής, Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας.

(4) Γεωργίου Κωνσταντίνου ἐν τοῖς Προλεγομένοις τοῦ Λεξικοῦ.

(5) Βιογραφ. Κ. Βαρδαλάχου ὑπὸ Γ. Γενναδίου ἐν τῇ Κύρου παιδείᾳ Ξενοφώντος. Βρετοῦ Β', 243.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

*ΤΑ ΕΝ ΤΑΙΣ ΝΗΣΟΙΣ ΚΑΙ ΤΑΙΣ ΑΝΑ ΤΗΝ ΛΥΣΙΝ
ΕΛΛΗΝΙΚΑΙΣ ΚΟΙΝΟΤΗΣΙ.*

1) Τὰ ἐν Ἑπτανήσῳ.

Ὅτε ὁ παπικὸς φανατισμὸς ἐξώπλιζε τοὺς ἀμαθεῖς λαοὺς τῆς Δύσεως κατὰ μὲν τὸ φαινόμενον ἐναντίον τῶν Μωαμεθανῶν, πράγματι δὲ κατὰ τῶν Χριστιανῶν τῆς Ἀνατολῆς, ἐπὶ τῶν πολυθρυσλήτων Σταυροφοριῶν (1096—1290), ἡ Ἀνατολὴ ἐσχετίσθη στενώτερον μετὰ τῆς Δύσεως καὶ ἰδίως τῆς Ἰταλίας. Οἱ τυχοδιώκται τῆς παπικῆς στρατιᾶς, οἱ Ἕνετοὶ καὶ ἄλλοι, κατέλαβον τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ διέτριψαν αὐτόθι ἐπὶ καιρὸν (1204—1211), ἀφῆρπασαν πολλὰ κειμήλια τῆς πρωτεύουσας ταύτης, διενεμήθησαν τὰ σκῦλα τῆς Αὐτοκρατορίας, ἕκαστος ὅμως τούτων ἰδίᾳ ἤτον ἀσθενὴς διὰ τὸ μικρὸν τῶν δυνάμεων, ἔνωσις δὲ ἀπάντων ἐπίσης ἀδύνατος διὰ τὰ πρὸς ἀλλήλους μίσση, κατ' αὐτῶν δὲ ὑψούτο ὁ κολοσσὸς τῆς Ὀθωμανικῆς δυνάμεως, ὅστις βαθμηδὸν καταβαλὼν τὸ Βυζαντινὸν Κράτος, κατέβαλε καὶ τῶν Φράγκων ἡγεμονίσκων τὰ κρατεῖδια. Ἐκτοτε πλείστοι νέοι Ἰταλοὶ παιδεύσεως χάριν μετέβαινον εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐντεῦθεν δὲ ἄλλοι εἰς Ἰταλίαν πρέσβεις πεμπόμενοι, ἔνθα διατρίβοντες τὴν Ἑλληνικὴν μετὰ φήμης καὶ καρποφορίας ἐδίδασκον ¹.

Μόναί ὅμως τῆς Ἑνετίας αἱ κτήσεις, αἱ Ἰόνιοι νῆσοι, ἡ Κρήτη, ἡ Κύπρος, διάφορα φρούρια τῆς Πελοποννήσου καὶ τινὰ ἐκτὸς αὐτῆς, παρέμειναν ἐπὶ πλείονα χρόνον, οὐχὶ τόσον διὰ τὸν κραταῖον τῆς νύμφης τοῦ Ἀδρίου στόλον, ὅσον διὰ τῆς πρὸς τοὺς κατακτηθέντας

---

(1) Ἐνθ. κατ. περὶ τῶν ἐν Εὐρώπῃ διδασκάντων.

ἐπιεικοῦς πολιτείας της ¹. Οἱ Ἐνετοὶ ἤχιστα τοὺς ὑπηκόους κατέ-
θλιβον, μάλιστα φρονίμως ἐκυβέρνησαν αὐτοὺς, συνιστῶντες παρ' ἐκά-
στοις διοικήσεις ἀριστοκρατικάς μὲν, ἀλλ' ὅπωςδὴποτε δημοφιλεῖς
διὰ τὸ ἰθαγενὲς ὑπὸ τὴν ἐπιτήρησιν Ἐνετοῦ τινος Ἀρμοστοῦ ἢ Προ-
βλεπτοῦ (Proveditore), οὐχὶ ὅμως ἀνευθύνου πρὸς τὴν ἀνωτάτην
Σύγκλητον. Καίτοι δὲ δυτικοὶ οἱ Ἐνετοὶ, σπανίως ὅμως ἢ οὐδόλως
προσέφυγον εἰς τὴν παραβίαν τῶν συνειδήσεων, εἰς τὸν προσηλυ-
τισμὸν, καθ' οὗς χρόνους μάλιστα ἡ Εὐρώπῃ ἐμαστιγοῦτο ὑπὸ τοῦ
Πάπα. Ἦσαν ἔτοιμοι νὰ ἐμψυχώνωσι καὶ βοηθῶσι γενναίως τοὺς
εὐφυεῖς Ἰονίους καὶ Ἕλληνας εἰς ὅ,τι ἠδύναντο αὗτοι· ν' ἀναδειχθῶσιν
ἄξιοι ἄνευ οὐδεμιᾶς διακρίσεως θρησκείας ἢ ἐθνικότητος. Πολλοὶ

---

(1) Ἐπὶ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως οἱ Ἐνετοὶ κατέχον τὰς
Ἰονίους νήσους (1380—1797), τὴν μὲν Κέρκυραν καταλαβόντες τῇ 1387,
τὴν Ζάκυνθον τῇ 1482, τὴν Κεφαλληνίαν τῇ 1499, τὴν Λευκάδα τῇ 1684
καὶ τὰ Κύθηρα τῇ 1717. (Ὅρα Ἑρμάννου Λούντζη Περὶ τῆς πολιτικῆς κα-
ταστάσεως τῆς Ἑπτανήσου ἐπὶ Ἐνετῶν, ἐν Ἀθήναις 1856. Κ. Παπαρρηγο-
πούλου Βιβλιογραφίαν ἐν Πανδ. Ζ', 208. Φιλίστορ. Δ', 405—429)· διάφο-
ρα φρούρια τῆς Πελοποννήσου, οἷον τὴν Πύλον, τὴν Μεθώνην, τὴν Κορώ-
νην, τὴν Μονεμβασίαν, τὸ Ναύπλιον. Ἐκτὸς δὲ τῆς Πελοποννήσου τὴν Ναύ-
πακτον (ἀλοῦσαν ὑπὸ τῶν Τούρκων τῇ 1499· οἱ Ἐνετοὶ κατέλαβον αὐτὴν
τῇ 1686, εἴτα δὲ ἀπένειμαν αὐτὴν τοῖς Τούρκοις τῇ 1704· Μελετ. Γεωγρ.
B, 340), τὴν Εὐβοίαν, τὴν Κρήτην, μετ' ὀλίγων δὲ ἔλαβον παρ' ἄλλων Φράγ-
κων, τῶν Lusignan, τὴν Κύπρον. Ἄλλοι δὲ δυτικοὶ, οἱ ἱππῶται τοῦ ἀγίου
Ἰωάννου κατέχον τὴν Ῥόδον, καὶ ἕτεροι μικροτέρας τινὰς νήσους τοῦ Αἰ-
γαίου. Τούτων πολλὰ χωρὰ μεταβαίνουσαι πολλάκις ἀπὸ τοῦ Χριστιανοῦς
εἰς τοὺς Τούρκους καὶ τάνάπαλιν, πᾶσαι ἐπὶ τέλους, πλὴν τῶν Ἰονίων νήσων,
κατεκτήθησαν ὑπὸ τῶν Τούρκων· ἡ μὲν ἐπὶ τῆς Εὐβοίας Χαλκίς, καὶ ἐπο-
μένως πᾶσα ἡ Εὐβοία κατεκτήθη ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Μωάμεθ τοῦ Β' τῇ 1470,
ἡ Ῥόδος τῇ 1522 ὑπὸ Σουλεϊμάν τοῦ Α', ὅστις ἀφῆρσεν ἀπὸ τῶν Ἐνε-
τῶν ὅλα τὰ ἐν Πελοποννήσῳ φρούρια αὐτῶν, ἀνακτηθέντα καὶ ἀπολεσθέντα
(1685—1715), ἡ Χίος τῇ 1566, ἡ Κύπρος τῇ 1570 ὑπὸ Σελῆμ τοῦ Β',
ἡ δὲ Κρήτη τῇ 1670, ἥς ἡ ἄλωσις συνεπλήρωσε τὴν κατάκτησιν ὅλων
σχεδὸν τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν, πλὴν τῶν Ἰονίων νήσων καὶ τῆς Πρεβέζης,
Βονίτης καὶ Βουθρωτοῦ, ἅπερ (τὰ τρία τελευταῖα) βραδύτερον περιελήφθη-
σαν εἰς τὴν ἀχανῆ Ὀθωμανικὴν Αὐτοκρατορίαν (Κ. Παπαρρηγοπούλου Ἱστορ.
τοῦ Ἑλλ. Ἔθνους σελ. 140, ἐν Ἀθήναις 1853).

ἐδραι τοῦ Παταβίου καὶ ἄλλων ἀλλαχοῦ δημοσίων Καταστημάτων ἐνεπιστεύοντο Ἑπτανησίοις, Κρησὶ καὶ ἑτέροις Ἕλλησι Καθηγηταῖς, ἐν δὲ τῇ Μητροπόλει τὸ δικαστικὸν στάδιον, αἱ πολιτικαὶ ἀρχαὶ καὶ ἄλλαι ἔντιμοι θέσεις ἦσαν ἀνοικταὶ εἰς πάντα ἱκανὸν ὑπήκοον¹. Ἐκ τούτων ἔπεται, ὅτι αἱ Ἰόνιοι νῆσοι ἐκ τῆς δουλείας πεντακοσίων καὶ ἐπέκεινα ἐτῶν ἐξέρχονται Ἑλληνικαὶ καὶ Ὀρθόδοξοι².

«Ἡ ἀνεκτικὴ πολιτικὴ καὶ τὸ συγχωνευτικὸν πνεῦμα τῆς Ἐνετικῆς Κυβερνήσεως ὡς πρὸς τὰς Ἰονίους νήσους, ὁμολογητέον, λέγει ὁ Κ. Παπαβρῆγγόπουλος³, ἦτον ἀξιοθαύμαστος. Μίαν μόνον θέλομεν ἐπιφέρει λέξιν περὶ τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως· τοῦτο ἦτο τὸ ἀσθενέστερον βεβαίως μέρος τῆς Ἐνετικῆς Κυβερνήσεως, διότι ἡ δημοσία ἐκπαίδευσις περιωρίζετο εἰς μόνα τὰ τέκνα τῶν εὐγενῶν καὶ εἰς μόνον τὴν Ἰταλικὴν γλῶσσαν· ἀλλ' ἡ Ἑλληνικὴ φιλολογία καὶ τοι κατ' ἰδίαν μόνον διδασκομένη δὲν ἔπαυσεν ὑποτρέφουσα τὸν Ἑλληνισμὸν καὶ ὑποτρεφομένη ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὴν πατρίδα τοῦ Βουλγάρως καὶ τοῦ Θεοτόκη. Ἡ Ἐνετικὴ Κυβέρνησις δὲν ὑπέβλεπε, δὲν ἐφθόνει τὸ αἶσθημα τοῦτο· ἐν ἐπισήμοις ἐγγράφοις ὁμιλοῦσα περὶ τῶν Ἑλλήνων αὐτῆς ὑπηκόων ἔλεγεν, ὅτι ἀνῆκουσιν εἰς τὸ βασιλικὸν ἐκεῖνο γένος τῶν Γραικῶν, τὸ ὅποιον ἐπὶ πολὺν χρόνον καὶ μετὰ δόξης ἀπαραιμίλλου διεκράτησε τὰ σκῆπτρα τῆς ἀρχῆς. Τὸ ἀρχαῖον οἰκοδόμημα, ἐντὸς τοῦ ὁποίου συνεκροτοῦντο αἱ συνελέουσες τοῦ Γενικοῦ τῆς Κερκύρας Συμβουλίου, διεκοσμεῖτο δι' εἰκόνων, αἵτινες ὑπεμύνησκον τοῖς συνεργομένοις τὴν καταγωγὴν αὐτῶν. Ἐκεῖ παριστάνετο ὁ Χερσικράτης ἐρχόμενος, ἵνα συστήσῃ τὴν κορινθιακὴν ἀποικίαν, ἐκεῖ ἡ Ναυσικὰ ὑποδεχομένη τὸν Ὀδυσσεά.»

---

(1) Ἐδαπάνων ἱκανὰς ποσότητας χρημάτων εἰς τὴν περὶ τὰς ἐπιστήμας τελειοποιήσιν των, παρουσιάζον μάλιστα τοιοῦτόν τινα, ὡς Μάρκον τὸν Χαρ. βούρην Κεφαλλῆνα, εἰς ξένας Ἐπικρατείας ὡς ἄνθρωπον ἀπολαύοντα παρ' αὐτοῖς πολλῆς τῆς ὑπολήψεως. Α. Μαζαράκη Βιογραφίαι Κεφαλλήνων σελ' 497. καὶ πολλὰχοῦ. Κ. Παπαβρῆγγόπουλου, ἐν Πανδ. Ζ', 208. Ν. Σαριπόλου ἐν Παν. Ζ', 207—213. ΙΑ'. 576. Σοφ. Κ. Οἰονόμου ἐν βίῳ Γρηγορίου Εἰρηνουπόλεως σελ. 59 ἐν σημ. 4. Ἐπιστολὴ Ἱερεμίου Πατριάρχου πρὸς τὸν Δόγην τῆς Βενετίας Νικόλαον Δαπόντε, αὐτόθι σελ. 58.

(2) Σ. Ζαμπελίου Ἱστορικὰ σκηνογραφήματα Κρήτης ἐν Πανδ. ΙΑ', 2.

(3) Ἐνθα ἀνωτ. σημ. 1.

Διὰ δὲ τὴν σχέσιν τῆς Μητροπόλεως πρὸς τὰς κτήσεις οἱ εὐπορώτεροι τῶν ὑπηκόων καὶ ἄλλων Ἑλλήνων εἴτε ἐμπορίας χάριν, εἴτε ἄλλων ἕνεκα περιστάσεων μεταβαίνοντες ἀποκαθίσταντο ἐκεῖ, ἀποικίαν συστήσαντες γεραρὰν καὶ σεμνὴν, ὅσιν χλοερὰν, ἥς ἀρχιερατικῶς προΐστατο πάντοτε Ἀρχιεπίσκοπος *Φιλαδελφείας* τιτλοφορούμενος, ὧν πρῶτος ἐγένετο Γαβριὴλ ὁ Σεβῆρος, ἀνὴρ, κατ' Εὐγένιον, παιδείας καὶ λόγων εὖ ἥκων, ὡς ἐμφαίνει τὰ παρ' αὐτοῦ συναγμάτια ¹, μετὰ δὲ τοῦτον ἕτεροι τοῖς ἔχουσιν αὐτοῦ ζοιχήσαντες ². Ἡ συρροὴ αὕτη τῶν ὁμογενῶν προὐκάλεσε τὴν ἀνέγερσιν ναοῦ ³ καὶ ἐκπαιδευτηρίου (1593). Καὶ πρότερον μὲν (πρὸ τοῦ 1537) οἱ ἐν *Ἐρετίᾳ* ὁμογενεῖς διετήρουν Σχολὴν τῆς Κοινότητος λεγομένην, ἐν ᾗ ἐδίδασκε Φραγκίσκος ὁ Πόρτος ⁴, εἶτα τῷ 1593, ἐν ᾗ ἐδίδασκε Νικόλαος ὁ Λάσκαρις· ἐφεξῆς δὲ Λίβιος ὁ Ζάκρης, Χῖος (1602), μετὰ ταῦτα δημόσιος ἐν Φεῤῥάρᾳ διδάσκαλος, Θεόφιλος ὁ Κορυδαλεὺς, Ἀθηναῖος, ὁ φιλόσοφος (1609), Νικόλαος Βλαστός, ὁ ἐκ Ρεθύμνης τῆς Κρήτης, θεράπων τῆς Λατινικῆς (1614), Ναθαναὴλ ὁ Χύξ, Ἀθηναῖος, τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων διδάσκαλος, ἐφημέριος ἀμφότεροι καὶ ἱεροκήρυκες (1614 καὶ 1617). Πιχώμιος ὁ Δοξαράς, πρωτοπαπᾶς Ζακύνθου, καὶ ὁ Κρῆς Νικόλαος ὁ Σοφιανός, ἐφημέριος (1616). Γεώργιος ὁ Δόλκιος (1617—1624). Μητροφάνης ὁ Κριτόπουλος, ἐκ Βεῤῥοίας τῆς Μακεδονίας, μετέπειτα Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας (1628), γράψας Ὁμολογίαν τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας ⁵, οἱ ἱερεῖς

(1) Εὐγεν. Λογ. σελ. 40. Σοφ. Κ. Οἰκ. ἐν βίῳ Γρηγορίου Εἰρηνουπόλεως σελ. 64 σημ. α.

(2) Ὅρα Βελοῦδου Χρυσασλίδ. τοῦ ἔτους 1858.

(3) Εἰς τὴν ἀφιέρωσιν τούτου εἰς τὸν Μεγαλομάρτυρα Γεώργιον ἐπίγραμμα τὸδε ἐποίησε Μιχαὴλ Σοφιανός ὁ Βυζάντιος.

« Χριστῷ Σωτῆρι

Καὶ τῷ ἀγίῳ μάρτυρι Γεωργίῳ οἱ μέτοικοι

Καὶ οἱ αἰεὶ καταίροντες Ἐνστιάζε τῶν Ἑλλήνων

Ἐκ τῶν ἐνόντων φιλοτημισάμενοι

Τὸ ἱερόν ἀνέθηκαν.

αφ' ὧν. (Βρετοῦ Α'. 7.)

(4) Ὅρα Βελοῦδου Χρυσ. τοῦ ἔτους 1863, σελ. 2. (5) Βρετοῦ Α'. 211.

Σωφρόνιος ὁ Πάγκαλος, Κρής (1632), καὶ Ἰερειῖας ὁ Τοσκάνος (1633), ὁ Ἀθηναῖος Ἄγγελος Βενιζέλος, καὶ ὁ ἐκ Ναυπλίου διδάκτωρ Ἀνδρέας Ῥώσσης (1635—7). Νικόλαος ὁ Φιωρέντσας ἐκ Ῥεθύμνης, ἱεροκήρυξ (1640), ἱερόθεος Καλλονᾶς (1641), ὁ ἐκ Κερκύρας Γερμανὸς ὁ Ῥασοζέστης, ὁ ὕστερον Ἀγκύρας (1647), Ἀντώνιος Γραδενίγος, Κρής, ἱερεὺς (1650), Θεόφιλος (Φιλόθεος) ὁ Σκοῦφος, Κυδώνιος, ἐφημέριος (1653), Σωφρόνιος ὁ Κκλλοννᾶς, ἱερεὺς, καὶ Μιχαὴλ Χορτάκης, (ὁ μετέπειτα Φιλαδελφείας Μελέτιος) (1655), Γεράσιμος ὁ Βλάχος (1658—64), Ἀλοῖσιος Γραδενίγος, Κρής, ἱεροκήρυξ, βραδύτερον φύλαξ τῆς Μαρκιανῆς βιβλιοθήκης (1664—1668), ὁ Κυδώνιος Φραγκίσκος Σκοῦφος, διδάκτωρ τῆς φιλοσοφίας καὶ θεολογίας, ὁ Βίκτωρ Κλαπατζαράς, Κερκυραῖος, ἱερεὺς καὶ ζωγράφος (1669), Ματθαῖος ὁ Τυπάλδος (ὁ μετὰ ταῦτα παρ' ἀξίαν Φιλαδελφείας Μελέτιος) (1671—1684), ὁ διδάκτωρ Νικόλαος Παπαδόπουλος (οὐχ ὁ Κομνηνός, ὁ παπιστὴς) καὶ ὁ ἐφημέριος Μάρκος Μαράς, ὁ Κρής (1686), ὁ διδάκτωρ Νικόλαος Βουβούλης, Κρής (1687—1690), Ἰωάννης ὁ Ἀβράμιος, Κρής τὴν καταγωγὴν, ἐν Ἐνετίᾳ γεννηθεὶς, ἐφημέριος (1694), Ἡλίας ὁ Μηνιάτης, Κεφαλλήν, θεολόγος καὶ ἱεροκήρυξ (1689), τελευταῖον δὲ Κωνσταντῖνος ὁ Μέμος, Κρής, Ἀκαδημαϊκός, (1699—1704), ὅτε ἐπαύσατο ἡ τῆς Κοινότητος Σχολή¹.

Παρά ταύτην ὅμως ὥσθως λαμπρῶς τὸ περίφημον μετὰ ταῦτα καταστὰν *Φλαγγινιανὸν Φροντιστήριον*, δαπάναις τοῦ Κερκυραίου Θωμᾶ Φλαγγίνη συστάς (1664—1795), ὑπὸ Ἑλλήνων διευθυνόμενον, τοσούτους ἀγλαοὺς παραγαγὼν καρποὺς, καὶ τοσοῦτον ὠφελησάν τὸ ἔθνος², μετὰ βιβλιοθήκης, ἐκ τῶν βιβλίων Ἐμμανουὴλ τοῦ Γλυζωνίου (1597)³ καὶ ἐτέρων πλουτισθείσης. Αὐτόθι ἐδίδαξαν ἄνδρες πο-

(1) Βελοῦδου Χρυσ. ἀπ. τοῦ ἔτους 1863. σελ. 7—13.

(2) Βελοῦδου Χρυσ. ἀπ. ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 20· πρὸς. ἐπὶ Διάταγμα οἰκονομικόν, ἐπιτροπικόν καὶ διδασκαλικόν τῶν ἐν τῇ διασήμεῖ πόλει τῶν Ἐνετιῶν . . . 1820. Α. Μαζαράκη Βιογραφ. Κεφαλλ. σελ. 38. Βρετοῦ Β', 223. 243 καὶ ἀλλαχοῦ. Α. Λασκάρεως Περὶ τῶν ἀδελφῶν Λειχουδῶν ἐν τῇ Περιδικῇ τοῦ ἐν Κ]πόλει Ἑλλ. Φιλολ. Συλλόγου Τευχ. Ζ' σελ. 27—.

(3) Βελοῦδου ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 26.

λυμαθέστατοι, ὧν τινες ἐνταῦθα πρότερον μαθητεύσαντες, ἐδίδαξαν ἔπειτα ἐν τῇ τῆς Κοινότητος Σχολῇ. Νικόλαος ὁ Καλλιάρχης, Κρής (1665), Ἀντώνιος ὁ Προκακιάντης (1676), Ματθαῖος ὁ Τυπάλδος, [ὃ μετὰ ταῦτα Φιλαδελφείας Μελέτιος (1677)], ὁ διδάκτωρ Θωμᾶς ὁ Κατάνης, Κρής, ἐκ Κυδωνίας (1685), ὁ διδάκτωρ Νικόλαος Παπαδόπουλος (1687), Ἡλίας ὁ Μηνιάτης (1687—90), Στέφανος ἱερεὺς ὁ Μόσχος (1694), Ἀλέξανδρος ἱερεὺς ὁ Κοκκινός (1694), Ἰωάννης ἱερεὺς ὁ Χαλκεὺς, Μοσχολίτης (1694 καὶ 1712), Ἰωάννης ὁ Πατούσας, Ἀθηναῖος, ἐφημέριος καὶ ἱεροκέρυξ (1703), Ἀπόστολος ὁ Μίσιος, ἐφημέριος (1714), ὁ διδάκτωρ Ἀντώνιος Κατήφορος, Ζακύνθιος, ἱεροκέρυξ (1718), Γεώργιος Πατούσας, Ἀθηναῖος, ἐφημέριος καὶ ἱεροκέρυξ (1723), Ἀντώνιος ὁ Μοσχόπουλος, Κεφαλλήν (1761), Ἀγάπιος ὁ Λοβέρδος, Κεφαλλήν, ἱεροκέρυξ (1766), καὶ τελευταῖος Σπυρίδων ὁ Βλαντῆς (1795), ἐκ Κυθήρων ἔλκων τὸ γένος. Ἐντεῦθεν δ' ἐξῆλθον ἄνδρες τῷ ὄντι περιφανεῖς καὶ εἰς τὴν γειναμένην αὐτὴν τὰς ἐκείθεν μεταλαμπαδεύσαντες ἀκτῖνας τὴν τῶν καιρῶν τῶν χαλεπῶν ἀπελαυνούσας ἀχλύν¹. Ἡ Σχολὴ τῆς Κοινότητος (λεγομένη καὶ Φλαγγινιανὸν Φροντιστήριον) διετηρήθη καὶ ὕστερον, ἐν ᾗ ἐδίδαξαν καὶ διέπρεψαν Κ. Τυπάλδος, ὁ μετὰ ταῦτα Μητροπολίτης Σταυρουπόλεως, Βαρθολομαῖος Κουτλουμουσιανὸς ὁ Ἰμβριος (1822—1832), Ἄνθιμος Μαζαράκης (ὁ νῦν Σελευκείας) (1838—1854) καὶ οἱ τὴν αὐτόθι ἀναγεννηθησομένην καὶ ἀκμάσουσαν θείαν συνάρσει Ἑλληνικὴν παροικίαν ἀξίως τῆς ἀρχαίας τῆς εὐκλείας ἐκπροσωποῦντες, ὃ τε διδάκτωρ Αἰμίλιος Τυπάλδος Πρετεντέρης, Παν. Τυπάλδος Φορέστης, Σπυρίδων καὶ Ἰωάννης οἱ Βελοῦδαι, διὰ τῶν φώτων των τιμῶντες τὸ εὐκλεέστατον τῶν Ἑλλήνων ὄνομα, (καὶ ἐν τῇ τῷ 1847 ἐν τῇ περικλεεῖ Ἐνετίᾳ γενομένη τῶν σοφῶν Συνελεύσει παρακαθήσαντες: Αἰμίλιος Τυπάλδος, Α. Μαζαράκης, Ἰωάννης Βελοῦδης, οἱ δικηγόροι Ἰωσήφ Καλούτσης, (υἱὸς τοῦ περικλεοῦς δικηγόρου Σπυρίδωνος Καλούτση, Κυθηρίου), Δεσίλας Μάστρακας καὶ ὁ τότε Ἀρχιεπίσκοπος Βενέδικτος Κραλίδης).

Οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ δημοσίᾳ ἡ Ἑλληνικὴ ἐδιδάσκετο ἐν Ἐνετίᾳ

(1) Βελοῦδου ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 9. 11—13. 18—.

καὶ ἀπάσῃ τῇ Ἰταλίᾳ ¹. Ἐν Ἐρερίᾳ ἐδίδασκε δημοσίᾳ (1500) Μάρκος ὁ Μουσουρός, Κρής, ὁ περιβόητος ², ὃν διεδέξατο ἔπειτα Νικήτας ὁ Φαῦτος, Κρής ³, δημόσιος ἐν Ἐνετίᾳ τῶν Ἑλληνικῶν διδάσκαλος μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Μουσσούρου ⁴, μεθ' ὃν ἀναφέρεται ὁ Ἐνετὸς Φηλικιανὸς τῷ 1520 ⁵, τελευταῖος δὲ Μάξιμος ὁ Μαργούνιος, Κρής, πρὸ τοῦ 1585 διδάσκων ⁶.

Καὶ ἐν Παταβίῳ δὲ χάριν τῶν Ἑλληνοπαίδων συνέστη Ἑλληνικὸν Γυμνάσιον, τὸ καλούμενον *Κύπριον*, ὡς ὑπὸ τοῦ Κυπρίου Πέτρου Γαρφράνου διὰ τέσσαρας νέους συστάν τῷ 1407 ⁷, ἐν ᾧ φαίνεται διδάξας (1530) Ἀλέξανδρος ὁ Νερούλης, Ζακύνθιος ⁸. Καὶ ἕτερον μετὰ ταῦτα τὸ τοῦ Ἱερομονάχου Γερασίμου τοῦ Παλαιόκαπα διὰ δώδεκα νέους τῷ 1633 ⁹, ἐν ᾧ φαίνεται διδάξας ὁ Κρής Ἀρσένιος ὁ Καλούδης τῷ 1633 ¹⁰. Τούτους δὲ μιμούμενος καὶ ὁ ἐκ Βερρόιας τῆς Μακεδονίας ὁρμώμενος σοφὸς ἀνὴρ Ἰωάννης ὁ Κωττούνιος, Καθηγητὴς τῆς Φιλοσοφίας ἐν Παταβίῳ ¹¹, ἰδίαις δαπάναις συνέστησε (1657) Ἑλληνικὸν φροντιστήριον, ὁμώνυμον, ἵνα διδάσκωνται ἐν αὐτῷ δωρεὰν ὁκτὼ νέοι Ἕλληνες, ἀκμάσαν μέχρι τῆς πτώσεως τῆς

(1) «Ἡ Κωμφιδία Δημητρίου τοῦ Μόσχου εἰς ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν γεγραμμένη, ἀνατεθεῖσα τῷ λαμπροτάτῳ Ἡγεμόνι Κυρίῳ Λουδοβίκῳ τῷ Γονζαγίῳ (1478), εἶναι ἄψευστον τεκμήριον ὅσης ἐπὶ τῶν χρόνων ἐκείνων θεραπείας ἤξιοτο ἐν Ἰταλίᾳ ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα, ὅχι καθὸ πρὸς τέρψιν τῶν πολλῶν συγγραφείσα, ἀλλὰ τῶν ἀρίστων καὶ τῶν ἥθει καὶ παιδείᾳ κοσμημένων, οἵτινες τὰ καλὰ γράμματα φιλοτίμως ἐζήλουν ἐν μέσῳ ἐλευθερίων διασκεδάσεων.» Ἑλληνομνημ. Ζ', 402.

(2) Βρετοῦ Β', 308.

(3) Brunet de Presle, Grèce depuis la conquête Romaine, Paris 1860 σ. 374.

(4) Βρετοῦ Α', 3. Β. 308.

(5) Ἑλληνομν. ΣΤ', 345.

(6) Βελοῦδου Χρυσ. τῷ 1863 σελ. 40.

(7) Αὐτόθι σελ. 28. Πρὸλ. Σοφ. Κ. Οἰκ. περὶ Μάρκου τοῦ Κυπρίου σελ. 22—23.

(8) Π. Χιώτου ἐν Πανδ. ΙΑ', 408.

(9) Βελοῦδου ἐνθ. ἀνωτ.

(10) Βρετοῦ Α', 34. ἀρ. 96.

(11) Ὁ Κωττούνιος λέγεται γενόμενος δυτικός.

Ἑνετικῆς Ἀριστοκρατίας ὑπὸ τοῦ Ναπολέοντος τῷ 1797¹. Αὐτόθι ἐδίδαξαν πλὴν ἐτέρων Παναγιώτης ὁ Σινωπεὺς (ἀρχ. τῆς ΙΗ' Ἐκατονταετηρίδος)², Ἀντώνιος ὁ Στρατηγὸς (1745)³, Ἰωάννης Λιτινὸς, Ζακύνθιος (1774)⁴. Ἐν τοῖς Φροντιστηρίοις τούτοις (τῷ Φλαγγλινιανῷ καὶ τῷ τοῦ Παταβίου) παιδευόμενοι οἱ νέοι ὑπὸ διδασκάλους ὁμογενεῖς καὶ ὁμοδόξους μετέβαινον εἰς τὸ τοῦ Παταβίου Πανεπιστήμιον τῶν ἐπιστημῶν ἀκροασόμενοι. Πλείστοι ἐδίδαξαν καὶ ἐδιδάχθησαν ἐν αὐτοῖς ὁμογενεῖς ἐπὶ παιδείᾳ καὶ ἀρετῇ διάσημοι· πολλοὶ δὲ καὶ τῆς γειναμένης οὐκ ἐπελάθοντο, ἀλλ' ἐπανακάμψαντες συνετέλεσαν διὰ τῶν φώτων τῶν τὰ μάλιστα εἰς τὴν τῶν ὁμογενῶν ἀνάπτυξιν, ὥς ἐν οἰκείοις τόποις δείκνυται.

Καὶ ἐν αὐτῇ τῇ 'Ρώμῃ (ἥτις κατὰ τὴν εὐφυᾶ Μαξίμου τοῦ Μαργουνίου ἐπιφώνησιν « *Roma nunquam amica Graecorum; et si quando amica, non diu* », φιλέλλην οὐδέποτε, εἰ δέ ποτε, ἀλλ' οὐ πολὺν χρόνον⁵) ἰδρύθη χάριν τῶν Ἑλληνοπαίδων Φροντιστήριον, πρῶτον μὲν ὑπὸ Λέοντος τοῦ Ι' συστάν (1513)⁶, αὐθις δὲ ἀνδρυθὲν ὑπὸ Γρηγορίου τοῦ ΙΓ' (1584)⁷, τοῦ Ἀγίου Ἀθανασίου ἐπιλεγόμενον,

(1) Βρετοῦ Β', 294—.

(2) Βρετοῦ Α', 237.

(3) Βρετοῦ Β', 50. (ὁ Στρατηγὸς λέγεται Κρής. ἀρ. 404).

(4) Βρετοῦ Α', 94. ἀρ. 265.

(5) Βρετοῦ Β', 302. Σοφ. Κ. Οἰκονόμ. περὶ Φραγκίσκου τοῦ Κόκκου σελ. 49 ἐν Σημ.

(6) Μάρκος ὁ Μουσοῦρος ἐπαινῶν τὸν Λάσκαριν ἐπὶ τούτῳ, τάδε πρὸς ἐτέροις ἐπέστελλεν ('Ελληνομν. Δ', 231—) « Καὶ νῦν ἐν 'Ρώμῃ διατρίδων τιμώμενός τε καὶ θαυμαζόμενος ὑπὸ τῶν ἐκεῖ, πρόξενος ὡς ἀληθῶς γέγονας τῶν Ἑλλήνων, τοῖς μὲν ἀφικνουμένοις πολλάκις ὑπὲρ δύναμιν δωροῦμενος, τῶν δὲ ἀπόντων ἐπιμελούμενος, τοὺς δὲ φιλάτους τοῖς περὶ τὸν κρατοῦντα συνιστάς. . . Ὅρῳ δὲ ἐνίοις τῶν ἡμεδαπῶν . . . τοιοῦτόν τι πρὸς τὴν θεήλατον ἡμῶν ταύτην μεμηχάνησαι συμφοράν· ὡς γὰρ μὴ παντάπασιν ἀποσβεσθῇ τὸ σωζόμενον ἔτι τῶν ἑλλήν. λόγων, καὶ περ λίαν ἀμυδρόν ὄν, οὐκ ὀλίγους ἔκ τε Κρήτης, ἔκ τε Κερκύρας καὶ τῶν παραθαλασσίῳ τῆς Πελοποννήσου μετεπέμψω νεανίσκους τῶν μῆτε φύσιν ἀγενῶν, μὴδ' ὑπὸ χάσματος καὶ νωθρότητος ἐκνεαρκωμένων, ἀλλ' ἀγχινοῖά τε περιστήμων καὶ τὰ ταλαίπωρον ἐχόντων ἐν τῇ ψυχῇ ».

(7) « Ὁ νῦν ἐν παλαιᾷ τῇ 'Ρώμῃ (ἔγραφε Θεοδόσιος ὁ Ζυγομαλάς

εἰς δὲ καὶ ἄλλοις ἐφοίτων χάριν μαθήσεως, οὗ προσκλήσει τοῦ Λέοντος Γυμνασιάρχης ἀνεδείχθη (1513) Ἰάνος ὁ Λάσκαρις, υἱὸς τοῦ περιωνύμου Κωνσταντίνου Λασκάρως τοῦ Βυζαντίου ¹. ὁπότεν δυστυχῶς πολλοὶ ὡς ἀπὸ δουρείου ἐκρυνέντες ἵππου ἐξεμάνησαν κατὰ τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν ², ἄνδρες ἄλλως σοφώτατοι καὶ φιλοπονῶντατοι καὶ τὴν προγονικὴν σοφίαν εἰδημονέτατοι. Οἱοι, Ματθαῖος ὁ Δεβαρῆς (1520), (εἰς τῶν τεσσάρων πρώτων γνωστῶν μαθητῶν, Κωνσταντίνου Ῥάλλη, Σπαρτιάτου, καλοῦ καὶ συνετωτάτου ³, Νικολάου Σοφικνοῦ, Κερκυραίου, λογίου καὶ φιλογενοῦς ⁴, καὶ Χριστοφόρου Κοντολέου, Κυθηρίου, λογίου ⁵), Ἕλληνας τὸ γένος, Κερκυραῖος τὴν πατρίδα, ὁκταετὴς μεταβὰς εἰς Ῥώμην, ἐνθα ὑπὸ Ἰάνῳ τῷ Λασκάρει ἐδιδάχθη τὴν Ἑλληνικὴν ἀνὴρ ἄλλως σοφώτατος, ὡς μαρτυροῦσιν ἄλλα τε αὐτοῦ καὶ ὁ πολύπονος καὶ χρησιμώτατος Πίναξ τῶν εἰς Ὀμηρον Παρεκβολῶν τοῦ Εὐσταθίου Πίναξ, ὅστις δεικνύει οὐ μόνον τὴν πολυμαθείαν, ἀλλὰ καὶ τὴν ὑπομονὴν τοῦ ἀνδρός· ἔτι δὲ τὸ περὶ Μορίων λατινιστὶ σύγγραμμά του πρὸ διακοσίων σχεδὸν ἑτῶν συνταχθὲν πρὸ Ἀνανίου τοῦ Ἀντιπαρίου, νεωτέρου Ἑλλήνος μοριολόγου ⁶. Πέτρος ὁ Ἀρχαίου, Κερκυραῖος (1590) ⁷, Ἰωάννης Ματθαῖος Καρυοφύλλης, Κρής (1620) ⁸, Νικόλαος Κομνηνὸς Παπαδόπουλος, Κρής (1750) ⁹, καὶ ἕτεροι.

πρὸς τὸν Κρούσιον) ἀρχιερατεύων Πάπας Φροντιστήριον μέγα συνεστήσατο καὶ μετεκαλέσατο Ἑλλήνων παῖδας καὶ τοὺς εὐρεθέντας τῶν Ἑλλήνων διδασκάλων ἐπέστησεν αὐτοῖς εἰς τὸ διδάσκεισθαι· καὶ νῦν, ὡς διὰ γραμμάτων ἀξίων πίστewς ἐπληροφορήθη, καὶ διδάσκαλοι καὶ διδασκόμενοι Ἑλλήνων παῖδες πολλοὶ ἐκεῖ σπουδάζουσι σὺν θεῷ » Turcograec. σελ. 94. πρὸς Ἑλληνομνήμ. Δ', 231—.

(1) Βρετοῦ Β', 297.

(2) Σοφ. Κ. Οἰκονόμου περὶ Φραγκίσκου τοῦ Κόκκου σελ. 49 ἐν σημ.

(3) Ἑλληνομνήμ. Δ', 233. Ε', 294.

(4) Αὐτόθι.

(5) Αὐτόθι.

(6) Βρετοῦ Β'. 59· 259. Κρεατσούλη ἐν Πανδ. ΙΑ'. 403.

(7) Βρετοῦ Α', 178.

(8) Βρετοῦ Α', 204.

(9) "Ὁν ὁ ἐνάρετος, εὐσεβὴς καὶ σοφὸς Ἀνδρέας ὁ Μουστοξύδης κολαφίζει

Σημ. Τὴν ματαίαν καὶ ἄγονον τούτων προσηλυτοθηρίαν, ὡς εἰ-
κὸς, μιμούμενοι καὶ οἱ Διαμπτυρόμενοι Ὀλλανδοὶ ἤθελον νὰ συ-
στήσωσι τοιαῦτα Φροντιστήρια, εἰς τοῦτο ὁμῶς Γεράσιμος ὁ Πα-
τριάρχης Ἀλεξανδρείας (1622) ἀπαντῶν πρὸς Ἀντώνιον τὸν Σιγῆρον
καὶ Κορνήλιον τὸν Χάγαν, ἔλεγε· « Περὶ δὲ τῶν Φροντιστηρίων, φημί,
ἂν μὲν οἶόν τε ἢ τούτοις ἐπιστατεῖν ὀρθοδόξους παιδοτρίβας καὶ
γυμναστὰς εἰς τὰ καθ' ἡμᾶς δόγματα, καλὸν ἢ ἐπίνοια· ἄλλως δὲ
καὶ ἐνὸς μόνου ἑτεροδόξου διδάσκειν ἐν τούτοις ἐπαγγελλομένου,
οὐ δέχομαι· κρείττων γὰρ μετ' εὐσεβείας ἀμαθία, ἢ ὡς τὰ πολλὰ
ὁ κατὰ Θεὸν συνέζευκται ζῆλος, ἢ ἐπιστήμη μετὰ δυσσεβείας καὶ
Θεοῦ ἀπαλλοτριούσα, ἣν οἱ ἔχοντες πολλὰς κατὰ τὸ λόγιον δαρή-
σονται » ¹. Καὶ οἱ τῆς Ἀγγλίας βασιλεῖς περὶ τὴν ἐσχάτην τῆς ΙΖ'
ἑκατονταετηρίδος δεκαετηρίδα ὅμοιον συνεστήσαντο Φροντιστήριον,
ὡς καὶ πρότερον (1240) ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας Φίλιππος Αὐγούστος
τὸ Κωνσταντινουπολιτικὸν Φροντιστήριον ². Ἐν τοῖς τοιούτοις τοῦ
προσηλυτισμοῦ ἐργαστηρίοις οἱ ὁμογενεῖς Ἑλληνόπαιδες πολλὰ ὑφί-
σταντο, ὡς μαρτυρεῖ Ἀλέξανδρος ὁ Ἑλλάδιος· « Οἱ ἐν Ὄζωνίᾳ καὶ
Παρισίοις καὶ Ἀμστελοδάμῳ καὶ ἀλλαχοῦ τῆς δυτικῆς Εὐρώπης πρὸς
ἐκπαίδευσιν ἀποδημοῦντες Ἑλληνόπαιδες μυρίαις περιεστοιχοῦντο
παγίσι, περὶ ὧν γράψας ὁ μκακρίτης Ἀναστάσιος ὁ Νουσσαῖος οὐκ
ἐδημοσίευσεν τὰ γραφέντα *πειθαγαγκασθεῖς* ³. Ὅτι δὲ ὡς τὰ πολλὰ
μάτην ἠγωνίζοντο, μαρτυρεῖ καὶ τὸ τοῦ στεργίου τοῖς πατρώοις
Φραγκίσκου τοῦ Προσαλέντου, κατὰ τοῦ ἐν Ὄζωνίᾳ ἰδίου διδασκά-
λου Βενιαμὶν Οὐδρῶφ γράψαντος (1706) ⁴.

ἐπιτηδείως ὥδε· « (αἱ ψευδολογίαι καὶ ἡ ἀκρισία του) μενέντωσαν εἰς τεκμή-
ριον τοῦ φαύλου χαρακτήρος ἀνθρωπίσκου, ὅστις ἀποσκιρτήσας ἀπὸ τῶν πα-
τρῶν δογμάτων ἔστησε πρὸς αὐτὰ χαλεπώτατον πόλεμον ἐπὶ χαμερπετῇ
τῶν Λατίνων κολακείᾳ » 'Ελληνομν. Β', 99.

(1) Σοφ. Κ. Οἰκονόμου 'Απαρίθμησις τῶν ἀπὸ τοῦ 1487 — 1825 ἐν
'Αλεξανδρείᾳ πατριαρχευσάντων ἐν Πανδ, ΙΔ', 597.

(2) Φιλίστορ. Β', 58. Σοφ. Κ. Οἰκ. περὶ Φραγκίσκου τοῦ Κόκκου σελ.
19 ἐν Σημ. Βρετοῦ Α'. 240.

(3) Status praesens etc. σελ. 328.

(4) « Ὁ αἰρετικὸς διδάσκαλος ὑπὸ τοῦ Ὀρθοδόξου μαθητοῦ ἐλεγχόμενος.

Οὐ μόνον δὲ ἐν Ἑνετία, ἀλλὰ καὶ ὅπου ἄλλοθι ἐβίουν οἱ Ἕλληνες τὰς Μούσας ἐθεράπευον, πρῶτισον καὶ προϋργαίετον μέλημα ποιούμενοι τὴν σύστασιν ναοῦ καὶ Σχολῆς, δεῖγμα τοῦτο τρανώτατον τῆς εἰς τὰ πάτρια ἐμμονῆς καὶ φιλομαθείας. Καὶ ἐν μὲν *Τεργέστη* ἀποκαταστάντες ἐμπορίας χάριν συνέστησαν μετὰ τοῦ ἱεροῦ ναοῦ τοῦ Ἀγίου Νικολάου καὶ Ἑλληνικὴν Σχολὴν τῷ 1786, ἥτις ἐφεξῆς ἔβαινε προαγομένη, ὑπὸ ἀξιολόγων διευθυνομένη διδασκάλων καὶ διακρινομένων ἐπὶ παιδείᾳ τῇ τότε· διότι τῷ 1803 προέστατο αὐτῆς ὁ Μακεδὼν Βασίλειος Παπαῦ Εὐθυμίου, συγγραφεὺς τῆς γνωστῆς Ἐγκυκλοπαιδείας ¹, τῷ δὲ 1817 προέστατο ὁ τῶν καθ' ἡμᾶς φιλολόγων Πρύτανις, ὁ ἐξ Ἠπείρου Κωνσταντῖνος Ἀσώπιος ², ὅτε ἐν τῇ πόλει ταύτῃ διετηροῦντο Ἑλληνικαὶ Σχολαὶ τέσσαρες ³. Ἐφεξῆς δὲ τῷ 1826 ἐδίδασκεν αὐτόθι Ἰγνάτιος ὁ Σκαλιόρας ἐξ Ἰωαννίνων ⁴, μεθ' ὃν ἕτεροι λόγου ἄξιοι· καὶ τὰ νῦν ἀνθεῖ, ἐπαξίως διευθυνομένη ὑπὸ τοῦ ἐν λόγοις διαπρέποντος Θεαγένους Διβαδά, τοῦ Κεφαλλῆνος, ἡ Τεργεταία Σχολὴ πρὸς ὠφέλειαν τῆς ἐκεῖ ἀκμαίας καὶ ζωηρᾶς τῶν ὁμογενῶν Κοινότητος ⁵.

Ἐν δὲ *Βιέννῃ*, τῇ τῆς Αὐστρίας Μητροπόλει, ἔνθα καὶ πρότερον ἕτεροι, ἀπὸ τοῦ 1803—1815 ἐδίδασκε Νεόφυτος ὁ Δούκας ⁶, ὁ-

---

βιβλίον πάνυ χρήσιμον τοῖς ὀρθοδόξοις, βεβαιοῦν τὰς παραδόσεις καὶ τὰ σοφίσματα τοῦ Βενιαμὶν Οὐδρῶφ, διδασκάλου τοῦ ἐν Βρετανίᾳ Ἑλληνικοῦ Φροντιστηρίου, ἐμφαίνον, ἀφιερῶθῃ μὲν τῷ παναγιωτάτῳ, λογιωτάτῳ τε καὶ σοφωτάτῳ κυρίῳ ἡμῶν Γαβριήλ Ἀρχιεπισκόπῳ Κωνσταντινουπόλεως, νέας Ῥώμης καὶ Οἰκουμενικῇ Πατριάρχῃ, συντεθὲν δὲ καὶ τυπωθὲν σπουδῇ, ἐπιμελείᾳ καὶ δαπάνῃ τοῦ ἐν Ἱεροδιακόνοις ταπεινοῦ Φραγκίσκου Προσαλέντου, τοῦ Κερκυραίου, ἱκανὸν χρόνον τοῦ αὐτοῦ Βενιαμὶν Οὐδρῶφ ἐν Βρετανίᾳ ἀκούσαντος, κατὰ τὸ ἔτος τῆς ἡλικίας αὐτοῦ κέ. Ἀμστελοδάμψ. Παρὰ Θεοδώρῳ καὶ Ἐνρίκῳ Βρούην, ἐν ἔτει ἀπὸ Χριστοῦ αψς'. • Βρετοῦ Α', 54. 240. (ἀρ. 150.)

(1) Ἀστρονομία Λαλάνδου Β'. IX (τῆς ἑλλ. μεταφρ.)

(2) Λογίου Ἑρμοῦ ἔτ. 1817 σελ. 338. 340—Βρετοῦ Β', 154 242.

(3) Λογ. Ἑρμοῦ ἔνθα ἀνωτ. σελ. 340—342.

(4) Βρετοῦ Β', 223. 333.

(5) Κατὰ τὰ 1840 ἐδίδασκεν αὐτόθι ὁ ἐκ Καισαρείας Ἀγαθάγγελος Μητροπολίτης Καισαρείας τῆς Φιλίππου. (6) Βρετοῦ Β'. 272.

φαιότερον δὲ (μετὰ τὰ 1840)¹ φαίνεται συστάσας Ἑλληνικὴ Σχολὴ μετὰ βιβλιοθήκης, διατηρουμένη (1820)² καὶ ἐφεξῆς μέχρι τοῦ νῦν. Αὐτοῦτι πλὴν ἄλλων διέτριβον ἐμπορευόμενοι καὶ οἱ λόγιοι Κυριακὸς καὶ Ἐμμανουὴλ Καπετανάκας (1840), καταγινόμενοι καὶ εἰς τὴν μελέτην καὶ ἔκδοσιν βιβλίων ὠφελίμων εἰς τὸ ἔθνος³, οἱ ἀδελφοὶ Δημήτριος καὶ Πέτρος οἱ Δαρβάρες (1800)⁴, καὶ πλείστοι ἕτεροι. Αὐτοῦτι ἐξεδίδото καὶ ἡ πλείστου λόγου ἀξία φιλολογικὴ Ἐφημερίς ὁ «Λόγιος Ἑρμῆς» (1844—24)⁵.

Ἐν *Λιβόρνῳ* τῆς Τοσκάνης ἐν Ἰταλίᾳ, ἔνθα χάριν ἐμπορίας ἀποκατέστησαν Ἕλληνες, συνέστη Σχολὴ Ἑλληνικὴ, ὀφισταμένη τῷ 1807, ἧς πρόϊστατο ὁ λόγιος συγγραφεὺς Ἱστορίας καὶ Ἀρχαιολογίας Γρηγόριος ὁ Παλιουρίτης ἐξ Ἡπείρου (1807—1845), διατηρηθεῖσα καὶ ἐς ὕστερον⁶.

Καὶ ἐν *Πέστη* τῆς Οὐγγαρίας ὑπῆρχε Σχολὴ Ἑλληνικὴ τῷ 1845⁷.

Καὶ ἐν *Νεοφύτῳ* τῆς Οὐγγαρίας ὑπὸ τῶν ἐκεῖ Ἑλλήνων διετηρεῖτο Ἑλληνικὴ Σχολὴ τῷ 1806, ἧς πρόϊστατο Ἄνθιμος Ἱεροδιάκονος ὁ Τρικκεὺς, λόγιος⁸.

Καὶ ἐν *Ζέμονι* τῆς αὐτῆς τῷ 1846 ὑπῆρχε Σχολὴ Ἑλληνικὴ, ἧς πρόϊστατο Γεώργιος ὁ Ζαχαριάδης, διατηρουμένη καὶ μέχρι τοῦ νῦν⁹.

Ὅτε δὲ οἱ Ἕλληνες περὶ τὰ τέλη τῆς ΙΗ' ἑκατονταετηρίδος καὶ τοῦ κατ' Ἰνδίας πλοῦ κατεθάρρησαν, τῆς προγονικῆς γλώσσης τὴν λήθην δεδιότες, ἐτήρουν, ὡς αἱ ἑστιάδες τὸ ἱερὸν πῦρ, διδασκάλους τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων ἔν τε *Καλκούττι*, ἔνθα πρὸ

(1) Τῷ 1840 Γεώργιος ὁ Βενδότης ἐξέδωκε «Παραινέσεις πρὸς τοὺς ἐν Βιέννῃ φιλογενεῖς Ἕλληνας εἰς σύστασιν Σχολῆς Ἑλληνικῆς ἐν Βιέννῃ. ἐκ τῆς τυπογραφίας Γ. Βενδώτου 1840.» (Βρετοῦ Β'. 457 ἀρ. 460.)

(2) Βρετοῦ Α', 406.

(3) Βρετοῦ Β', 270.

(4) Ὅρα ἀνωτ. σελ. 60. (τὰ ἐν Κλεισούρᾳ τῆς Μακεδονίας).

(5) Βρετοῦ Β', 459—(ἀρ. 473.)

(6) Βρετοῦ Β', 445. (ἀρ. 445.) 479. (ἀρ. 552). 344.

(7) Βρετοῦ Β', 478 ἀρ. 543.

(8) Βρετοῦ Β', 442. 347.

(9) Βρετοῦ Β', 484.

πάντων διέπρεψεν ἐσχάτως Δημήτριος ὁ Γαλανός, Ἀθηναῖος¹, καὶ ἐν *Δάκκᾳ* Γρηγόριος Ἱερομόναχος, ὁ ἐκ Σίφνου (1815)².

Σημ. Καὶ ἐν τῇ φιλογραμμάτῳ *Λειψία* οἱ ἡμέτεροι λόγιοι μετέβαινον συχνάκις εἰς ἐκτύπωσιν βιβλίων, ὡς Ἀμβρόσιος ὁ Πάμπερης, ἱερομόναχος (1766)³, Πολυζῶης Λαμπανιτζιώτης⁴, Ἰωσήφ Ἀρχιμανδρίτης τοῦ αὐτόθι Ὀρθοδόξου Ἑλληνικοῦ ναύσκου (καπέλλας) τῷ 1822, μεταφράσας ἐκ μὲν τοῦ γαλλικοῦ τὸν *Pradl*, ἐκ δὲ τοῦ Γερμανικοῦ τὸν *Krug* περὶ Ἑλλάδος⁵.

Ἐν ταῖς *Ἱστορίαις νήσοις* ἡ καλλιέργεια τῶν γραμμάτων καὶ ιδίως τῶν ἀρχαίων, καίτοι κατ' ἰδίαν διδασκομένων, οὐ μόνον δὲν ἐξέλιπεν, ἀλλὰ καὶ προήχθη ἰκανῶς, εἴπερ που καὶ ἄλλοι. Ἐν *Κερκύρᾳ*, Γεώργιος ὁ Φραντζῆς, πρωτοβεστιάριος, μάρτυς τῶν τελευταίων ἐν Κωνσταντινουπόλει συμβάντων, κατέφυγεν εἰς Κέρκυραν, ἔνθα προτροπῇ τῶν τῆς νήσου εὐγενῶν ἐξέδωκε τὴν ἱστορίαν του⁶. Ἰουστίνος ὁ Δεκάδουος, Κερκυραῖος (1495), ἦν λίαν ἐγκρατὴς τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης, ἧς τὴν γνῶσιν πρὸ πάντων ἐστρεψεν εἰς τὰς μελέτας τῶν ἱερῶν βιβλίων⁷. Κατὰ δὲ τὴν ἐφεξῆς ΙΣΤ' Ἐκατονταετηρίδα ἤκμαζον ἐν Κερκύρᾳ διάσημοι Ἕλληνες σοφοὶ καὶ συγγραφεῖς: Γεώργιος ὁ Μόσχος (1540) ἐδίδασκεν ἐν Κερκύρᾳ ἱατρικὴν καὶ ῥητορικὴν⁸, Ἀντώνιος ὁ Ἐπαρχος, Κερκυραῖος, ἀνὴρ φιλογενῆς καὶ λόγιος, τακτι-

(1) Ἐνθ. ἀνωτ. (τὰ περὶ Ἀθηνῶν).

(2) Ἰνδικὴ Ἀλληλογραφία ὑπὸ Ἡ. Τανταλίδου σελ. ια. 15

(3) Βρετοῦ Β'. 60 ἀρ. 129. ἔτι σελ. 315.

(4) Βρετοῦ Β', 295.

(5) Σ. Ἀρ.

(6) Ἀνθίμου Γαζῆ Ἑλλην. Βιβλιοθ. Β', 308. Αὐτόθι κατέφυγε καὶ Κωνσταντῖνος ὁ Λάσκαρις καὶ Γεώργιος ὁ Διπλοδατάτζης. Ἑλληνομνήμ. Β', 400.

(7) Ἄλδος ὁ Μανούτιος, ὁ προτρέψας αὐτόν, ἵνα μεταβῇ εἰς Ἑνετίαν πρὸς διόρθωσιν τῶν τύποις αὐτοῦ ἐξερχομένων Ἑλληνικῶν συγγραμμάτων, ἐν τῇ ἐκδόσει τῶν φυσικῶν τοῦ Ἀριστοτέλους ὀνομάζει αὐτόν «θαυμαστῆς ἀγχινοίας καὶ ἄκρον τὴν ἑλληνικὴν παιδείαν νεανίσκον». Εἰς τοῦτον ἀποδίδεται καὶ ἕκαστος εἰς πᾶσαν ᾠδὴν τοῦ Ψαλτηρίου ἐπιγεγραμμένος στίχος « Ἀρδὴν βυθίσας Φαραὼ Μωσῆς λέγει » κτλ. καὶ οἱ συνήθως προτασσόμενοι τοῦ βιβλίου στίχοι « Σίγησον, Ὁρφεῦ, ῥίψον, Ἑρμῆ, τὴν λύραν. (Βρετοῦ Α'. 6. 194.)

(8) Ἑλληνομνημ. Ζ', 390.

κὴν ἔχων ἀλληλογραφίαν μετὰ τῶν διασημοτέρων ἀνδρῶν τῆς Εὐρώπης, καὶ πλεῖστα συγγράμματα¹, διδάξας ἐν Ἐνετίᾳ τὴν Ἑλληνικὴν, ἐπανελθὼν δὲ τῷ 1545 εἰς Κέρκυραν, ἐνησχολήθη ἐπίσης εἰς τὴν διδασκαλίαν, καὶ ἀπεβίωσεν αὐτόθι προβεβηκώς². Πέτρος δὲ Σόντιος, Κερκυραῖος, τῷ 1532, φυσικομαθηματικὸς, εἶδε κομήτην ἐν Κερκύρᾳ³, Μιχαὴλ δὲ Ἐπαρχος, Κερκυραῖος, σύγχρονος, καλὸς λέγεται διδάσκαλος⁴, Ἀλέξανδρος δὲ Φόρτιος, Κερκυραῖος (1550), ἦν ἐγκρατέστατος τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν, ὡς δεικνύουσι τὰ εἰς Πίνδαρον ἐν ἀρχαίᾳ Ἑλληνικῇ γλῶσσῃ σχόλιά του⁵. Νίκανδρος δὲ Νούκιος, Κερκυραῖος, σύγχρονος, παραβαλλόμενος πρὸς τὸν Ἀρριανόν, ἦν Ἑλληνιστὴς ἀξιόλογος⁶. Νικόλαος Σοφιανὸς, Κερκυραῖος (1550), ἐν Ῥώμῃ ἐκπαιδευθεὶς, ἦν Ἑλληνιστὴς ἀριστος⁷, Ἀλέξιος δὲ Ῥαρτοῦρος (1560), Κερκυραῖος, πρεσβύτερος καὶ Χαρτοφύλαξ Κερκύρας, ἔγραψε Διδαχὰς⁸, Ἰάκωβος Τριβόλης, ἦν ποιητὴς (1577)⁹, καὶ αὐτὸς δὲ ὁ αἰρετικὸς Ἰωαννίκιος Καρτάνος (1546), Πρωτοσύγκελος Κερκύρας, συγγράμματα τὸ *Ἄρθος καὶ Ἀναγκαῖον τῆς Παλαιᾶς καὶ Νέας Διαθήκης*, ἦν λόγιος¹⁰.

Κατὰ δὲ τὴν ἐφεξῆς 15^η ἑκατονταετηρίδα οὐ μόνον περὶ τὰ 1620 εὐσεβῆς τις καὶ φιλομαθὴς Κερκυραῖος διέθετο πᾶσαν τὴν περιουσίαν εἰς Σχολῆς σύστασιν, ἥπερ καὶ συνέστη¹¹, ἀλλὰ καὶ Ἀκαδημίαρ εἶδε συνισταμένην τῷ 1656 ἡ Κέρκυρα, (ἥτις ἔμελλε πάντοτε νὰ ἔχῃ ἐπιρροὴν εἰς τοῦ Πανελληνίου τὰς τύχας, λέγει ὁ ἐπιφανὴς

(1) Παρὰ Φαβρ. Τόμ. ΙΑ' ἐν λ. (Harles)

(2) Turcograec. σελ. 94. Βρετοῦ Β', 265. Πανδ. ΣΤ', 493 Φιλίς. Γ', τεύχ. δ'. σελ. 378.

(3) Πανδ. Ζ', 296.

(4) Turcograec. σελ. 208.

(5) Ι. Σακελλίωνος ἐν Πανδ. ΙΕ'. 445.

(6) Α. Μουστοξόδου ἐν Πανδ. Ζ', 247. Π. Χιώτου ἐν Πανδώρ. ΙΒ', 140.

(7) Βρετοῦ Β', 336.

(8) Βρετοῦ Α', 5

(9) Βρετοῦ Β'. 20. 21. 340.

(10) Ἑλληνομνημ. Ζ', ἐν τέλει. Η', 449—. Βρετοῦ Α', 6. 205.

(11) St. Sauver, Voyage historique, litteraire et pittoresque dans les îles etc. Ι. 355. παρὰ Σοφ. Κ. Οἰκ. περὶ Μάρκου τοῦ Κυπρίου.

Ἀνδρέας ὁ Μουστοξύδης ¹⁾, πρωτοφανεὶς καθίδρυμα, κληθεῖσα τῶν Ἑξησφαλισμένων (degli Assicurati), σύμβολον ἔχουσα δύο βράχους, ἐπὶ δὲ τούτων πτηνὸν λέοντα ἐν ἀέρι ταλαντευόμενον, ἧς μέλη ἦσαν κατ' ἀρχὰς τριάκοντα, πολῖται καὶ ξένοι, ἱερεῖς, ἰατροδαήμονες καὶ νομικοί ².

Ἡ Ἀκαδημία αὕτη ἔπαυσε τῷ 1716 (IH' ἑκατ.) ἐνεκα τῶν καιρικῶν περιστάσεων, ἀλλὰ τῷ 1732 νέα πάλιν ἀνεφάνη μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς: « Quos Phoebus vocat errantes » αἰνιττομένη ἴσως τὴν διασπορὰν τῶν πρώτων Ἀκαδημαϊκῶν, τοὺς ὁποίους διὰ τῆς φωνῆς αὐτοῦ συνήθροιζεν αὖθις ὁ θεὸς τῆς ποιήσεως, ὡς πάλαι ποτὲ συνήγε τὰς ἀγέλας, ὅτε βουφορβῶν ἐθήτευσεν παρ' Ἀδμήτῳ ³. Μετὰ τὴν Ἀκαδημίαν ταύτην, ἧς μέλη ἦσαν ἄνδρες σοφοὶ καὶ ἐλλόγιμοι ἱκανοί ⁴, ἀπαντᾷται χάσμα, καὶ οὐδεὶς ἔκτοτε περὶ Ἀκαδημιῶν λόγος,

(1) Περί τῶν ἐν Κερκύρᾳ Ἀκαδημιῶν, καὶ τῶν συγχρόνων αὐταῖς λογίων, Διατριβὴ ἀναγνωσθεῖσα τῇ 5 Ὀκτωβρίου ἐνώπιον τῆς ἐν Κερκύρᾳ Ἑταιρίας τῶν Φιλομαθῶν, ἐν Πανδ. Ζ', 288—298. Ἡ πρώτη αὕτη ἐν Κερκύρᾳ Ἀκαδημία τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων εἶναι κατὰ ἕν καὶ εἴκοσιν ἔτη νεωτέρα τῆς Γαλλικῆς Ἀκαδημίας, ἐπικυρωθείσης ὑπὸ τοῦ περιφήμου Καρδινάλειος Richelieu τῷ 1635. Bouillet, Dictionnaire d' Histoire et de Géographie. σελ. 9. (ἔκδ. 1863).

(2) Πλὴν ἐνός Εἰδουλλίου Ἰταλιστὴ πεποιημένου ὑπὸ τινος τῶν Ἀκαδημαϊκῶν, ἐπαινοῦντος τῇ 1672 τὴν ὑπὸ Ἀνδρέου Μαρμαρᾶ συντεταγμένην Ἱστορίαν, οὐδὲν ἕτερον ταύτης διεσώθη. Πρύτανις αὐτῆς ἐχρημάτισεν τὸ πρῶτον μοναχὸς τις Ἰταλὸς Γρηγόριος Γρίττης, διδάσκαλος, λογοκρίται δὲ Νικόλαος Καρτάνος, Σπυρίδων Ἀλταβίλλας, λόγιος καὶ ἱατρός, καὶ Παναγιώτης Ἰουστινιανός, ποιητής, γραμματεὺς δὲ Δημήτριος Ρίγκης. Ταύτης τῆς Ἀκαδημίας μνημονεύουσι καὶ οἱ περιηγηταὶ Spon καὶ Wheler λέγοντες τοὺς νησιώτας (1675) λογιωτέρους τῶν λοιπῶν Ἑλλήνων, καὶ ἀναφέροντές τινας τῶν Ἀκαδημαϊκῶν, τὸν Ἰουστινιανόν, τὸν Λουπινᾶν, τὸν Νικόλαον Βούλγαριν, τὸν Χριστόφορον Πρωτοπαπᾶν ἀδελφόν του, τὸν Μαρκορᾶν, τὸν Καπέλον καὶ τὸν Αὐλωνίτην. Spon καὶ Wheler Reise etc. Nürnberg, 1691. Μέρος Α'. 32 (3) Αὐτόθι.

(4) Τῆς δευτέρας Ἀκαδημίας (1732) μέλη ἦσαν οἱ δύο Τριαντάφυλοι Ἰωάννης καὶ Χριστόφορος, Σπυρίδων ὁ Μήλιας, Ἰωάννης ὁ Βούλγαρις, Ἀρχιδιάκονος τοῦ Φιλαδελφείας, Ἀντώνιος Στρατηγὸς Κερκυραῖος (καὶ οὐχὶ Κρής, ὡς λέγεται). Αὐτόθι.

ἀλλ' αἱ ἐπιστῆμαι ἀναγράφουσιν εἰς τὰ χρονικά αὐτῶν ὀνόματα Κερκυραίων μέγιστα. Διότι πλὴν τῶν ἀκμασάντων κατὰ τὴν ΙΖ' ἔκατ. Σπυρίδωνος Τριανταφύλλου (1660), διδάξαντος ἐν Ἰωαννίνοις¹, Νικολάου τοῦ Βουλγάρως (1650), ἱατροφιλοσόφου², Πέτρου Κασιμάτου (1690), θεολόγου καὶ ἱατροφιλοσόφου ἐπίσης³, Ἀντωνίου Μάνεση, λογίου ἱερομονάχου (1680)⁴, Νικηφόρου Πασχάλη (1620) λογίου ἱερομονάχου⁵, Ἰωαννικίου Μαρκοῦ (1642), Μετεωρολογικὸν συγγράψαντος⁶, καὶ ἐτέρων Ἀκαδημαϊκῶν, κατὰ τὴν ΙΗ' ἔκατ. (1762) ὑπῆρχεν ἐν Κερκύρᾳ λαμπρὸν δημόσιον φροντιστήριον, οὗ προΐστατο ὁ ἱεροδιδάσκαλος Ἱερεμίας ὁ Καββάδιας, διδάσκαλος τοῦ Εὐγενίου καὶ Θεοτόκη⁷. Τότε διέλαμψαν οἱ Κερκυραῖοι Φραγκίσκος ὁ Προσαλέντης, ἱεροδιάκονος (1704), ἐν Ὄζωνίᾳ ἐκπαιδευθεὶς καὶ κατὰ τοῦ διδασκάλου Βενιαμὶν Οὐδρῶφ γράψας⁸, Σπυρίδων ὁ Μήλιας (1768), Τοποτηρητὴς τοῦ ἐν Ἐνετίᾳ ναοῦ τῶν Ὁρθοδόξων, ἱεροκῆρυξ καὶ διδάσκαλος ἐν τῷ Ἐνετίῃσι Φλαγγινιανῷ φροντιστηρίῳ⁹, Μαρίνος Πιέρης (1727)¹⁰, Ἀλέξανδρος Τριβόλης (1786)¹¹, καὶ οἱ νέοι τῆς Ἑλλάδος ἀστέρες, ὁ πολὺς καὶ κλεινὸς Εὐγένιος ὁ Βούλγαρις (1740), διδάξας ἐν Κερκύρᾳ καὶ Ζακύνθῳ¹², ἐν Ἰωαννίνοις καὶ Κοζάνῃ¹³, Σχολάρχης ἀναδειχθεὶς τῆς Ἀθωνιάδος Ἀκαδημίας (1753—1758), τελευταῖον δὲ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Πατριαρ-

(1) Ἐνθα ἀνωτέρ. σελ. 63.

(2) Βρετοῦ Α', 182.

(3) Βρετοῦ Α'. 206.

(4) Βρετοῦ Α', 38. Σημ. 249.

(5) Βρετοῦ Α', 238.

(6) Ι. Δεικιγᾶλλα Σχεδιάσμα κτλ. σελ. 63.

(7) Τοῦ φροντιστηρίου τούτου οἷον λειμῶνος « Ἄνθη νεοθαλῆ καὶ νεό-δενδρά ποιηθέντα ὑπὸ τινων πρωτοπείρων μαθητῶν καὶ ἐκφωνηθέντα τῷ 1762, ἐξεδόθησαν ἐν Βενετίᾳ τῷ 1766. » Βρετοῦ Β'. 60. 269.

(8) Ἐνθα ἀνωτ. Σελ. 135.

(9) Μελετίου Ἑκκ. Ἱστορ. Δ', 265. Βρετοῦ Α'. 230.

(10) Βρετοῦ Α', 56. 240.

(11) Βρετοῦ Α', 112. 248.

(12) Π. Ἀραβ. Χρονογραφ. Ἠπείρου Β', 279 ἐν Σημ.

(13) Ἐνθα ἀνωτέρ. περὶ τῶν πόλεων τούτων.

χικῆς Σχολῆς τῷ 1759¹, ὕστερον δὲ Σλαβινίου καὶ Χερσῶνος τῆς ἐν Ῥωσσίᾳ Ἀρχιεπίσκοπος, πλείστα καὶ πλείστου λόγου ἄξια συγγραφάς, ἀναμυφωτῆς τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας γενόμενος², πλείστα δὲ καὶ τῇ διδασκαλίᾳ τοῖς ὁμογενέσιν ὠφέλιμος³. Τούτου δ' ἐφάμιλλος τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν παιδείαν σύγχρονος καὶ φίλος ἐγένετο Νικηφόρος ὁ Θεοτόκης, Κερκυραῖος, ἐν Κερκύρᾳ ὑπὸ Ἱερεμῖα τῷ Καββαδία⁴ παιδευθεὶς, ὕστερον δὲ ἐν Παταβίῳ τελειοποιηθεὶς, διδάξας ἐν Κερκύρᾳ (1762) μαθηματικὰ καὶ φυσικὴν, Σχολάρχης ἀναδειχθεὶς τῆς ἐν Ἰασίῳ Αὐθεντικῆς Σχολῆς, τελευταῖον δὲ ἐν Ῥωσσίᾳ Ἀρχιεπίσκοπος, πρῶτον μὲν Σλαβινίου καὶ Χερσῶνος, εἶτα δὲ Ἀστραχανίου καὶ Σταυρουπόλεως· ἀνὴρ ἐγκρατέστατος τὴν Ἑλληνικὴν, Λατινικὴν, Ἰταλικὴν, Γαλλικὴν, Γερμανικὴν καὶ Ῥωσσικὴν, ῥήτωρ γλαφυρώτατος, θεολόγος σοφώτατος καὶ ἄριστος μαθηματικός⁵. Μετ' αὐτοὺς Α. ὁ Βονδιόλης, Ἀντώνιος Σπίνολας ἱεροδιδάσκαλος (1763)⁶, Σπυρίδων Σπίνολας (1770⁷, Σπυρίδων ὁ Κοντός (1800), συγγραφεὺς πολυτόμου Γενικῆς Ἱστορίας⁸, ὁ ἀείμνηστος Ἰωάννης ὁ Καποδίστριας, ἰατρὸς καὶ πολιτικὸς ἐν Ῥωσσίᾳ ἐμπειρότατος, τελευταῖον δὲ *Κυβερνήτης τῆς Ἑλλάδος* ἀναδειχθεὶς (1828—1832)⁹, καὶ ἔτεροι.

Ἡ Ἐπτάνησος κατὰ τὰ τελευταῖα τῆς 18^{ης} ἔκατ. δὲν ἔμεινεν ἀμέτοχος τῶν πολιτικῶν ἀνωμαλιῶν. Ὅτε ἡ Κέρκυρα ὑπέκυψεν εἰς τὸν Ναπολέοντα, συνέστη τῷ 1802 ἡ *Ἑταιρία τῶν Φίλων*¹⁰, τῷ δὲ 1803 ἐσχολάρχει αὐτόθι ὁ ἐκ Πάργης Ἀνδρέας ἱερεὺς ὁ Ἰδρωμένος¹¹

(1) Κωνσταντίου Α' τοῦ ἀπὸ Σιναίου περὶ τῆς Πατριαρχικῆς Σχολῆς κτλ. ἐν τῇ Περιοδικῇ σελ. 294.

(2) Βρετοῦ Β', 254.

(3) Βρετοῦ Β', 247—.

(4) Βρετοῦ Α', 498.

(5) Βρετοῦ Α', 498.

(6) Σ. Ἀρ,

(7) Μελετίου Ἐκκλ. Ἱστορ. Δ', 224.

(8) Βρετοῦ Β', 280.

(9) Ἐπιστολαὶ Α. Καποδίστρια ὑπὸ Στεφανίτση Λευκαδίου.

(10) Πανδ. Η', 367.

(11) Π. Ἀραβ. Χρονογραφ. Ἠπείρου Β', 207.

ἑσπερον δὲ τῷ 1808 συνέστη ἡ *Ἰονικὴ Ἀκαδημία* ἐξ εἰκοσινέντε περίπου μελῶν, ἔχουσα κατὰ τε τὰς λοιπὰς Ἰονίους νήσους καὶ ἀνὰ πᾶσαν τὴν Εὐρώπην ἀντεπιστέλλοντας καὶ ἐπιτίμους ἐταίρους. Αὕτη διηρέθη εἰς τρία τμήματα, τὸ τῶν Φυσικομαθηματικῶν, τὸ τῶν Ἑθικῶν καὶ πολιτικῶν Ἐπιστημῶν, καὶ τὸ τῆς Γραμματολογίας καὶ Καλλιτεχνίας. Τότε δὲ (ἀρχ. τῆς 10' ἑκατ.) ἐν Κερκύρᾳ ἐδίδασκον τὴν Ἑλληνικὴν Γεώργιος ὁ Καροῦσος¹, Ἰωάννης ὁ Κασκαμπᾶς², ὅτε (1804) συνέστησαν ὑπὸ τῆς *Ἐπιταγήσου Πολιτείας Δημόσιαι Σχολαί*³.

Τῶν δὲ ἑταιριῶν τούτων διάδοχος ἐγένετο τῷ 1824 (ἐν μηνὶ Ματίῳ) ἐν Κερκύρᾳ ἡ *Ἰόνιος Ἀκαδημία*, τὸ πρῶτον Ἑλληνικὸν *Πανεπιστήμιον*, δαπάναις συστάσα τοῦ αὐιδίμου Ἀγγλου καὶ τὰ μάλιστα φιλέλληνος Κόμητος Γυλφορδ (Φριδερίκου Νορθίου), πάσης εὐγνωμοσύνης ἀξίου, εἰς ἣν ἐφοίτων μαθηταὶ ἀπανταχόθεν τῆς Ἑλλάδος. Ἐν αὐτῇ ἐδίδασαν: Ἰωάννης Καρανδηνός, ὁ ἰσόβιος αὐτῆς Ἐφορος (Πρύτανις), μαθηματικὰ, Κωνσταντῖνος Ἀσώπιος Ἑλληνικὴν Φιλολογίαν, Χριστοφόρος Φιλητᾶς Λατινικὴν Φιλολογίαν⁴, Γεώργιος Ἰωαννίδης ἐπίσης, Κωνστ. Σακελλαρίδης Ἀρχαιολογίαν, Νικόλαος Πίγκολος Φιλοσοφίαν (ὃν ἀποχωρήσαντα τῷ 1827 διεδέξατο ὁ Γ. Ἰωαννίδης)⁵. Θεόκλητος Φαρμακίδης Ἐκκλησιαστικὴν Ἱστορίαν καὶ πρὸς καιρὸν Δογματικὴν Θεολογίαν, Κωνσταντῖνος Τυπάλδος (ὁ μετὰ ταῦτα Μητροπολίτης Σταυρουπόλεως) Θεολογίαν, μορφώσας καὶ διευθύνας ἅμα τὸ Ἱεροσπουδαστήριον, καὶ Ἐφορος μετὰ τὸν Καρανδηνόν. Στυλιανὸς Σπαθῆς, ἱατρὸς, Βοτανικὴν, Στυλιανὸς Μαράτος Ἀνατομίαν, Ἀθανάσιος Πολίτης Χημείαν (πρῶτος εἰσαγαγὼν καθ' ὅλην τὴν Ἑπτάνησον τὴν Ἀλληλοδιδασκτικὴν Μέθοδον), Γεώργιος Θερεϊανὸς Παθολογίαν καὶ ἐτέρους κλάδους τῆς Ἱατρικῆς. Πασχάλης Καροῦσος πολλοὺς κλάδους τῆς Νομικῆς, Νικόλαος Μανιάκης Νομικὴν (1826)⁶. Ἀριστείδης Ἐκκλησιαστικὴν Μουσικὴν. Θεσιτουέλτος (Ἄγ-

(1) Βρετοῦ Β', 274. (2) Αὐτόβι. (3) Βρετοῦ Α' 324.

(4) Διόρισθεὶς Διευθυντῆς τοῦ δευτερεύοντος Σχολείου Ζακύνθου, ἐπαγγέλθεν ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ τῷ 1838 διαμεινᾶς μέχρι ἐσχάτων Βρετοῦ Β', 345.

(5) Βρετοῦ Β', 320. (6) Βρετοῦ Β', 304.

γλος) Ἀγγλικὴν Φιλολογίαν. Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ ἰδρυτοῦ τῆς Ἀκαδημίας Κόμητος (1828), Ἀρχορτος τῆς Παιδείας ἐπωνυμουμένου, τῆς δὲ ἀντ' αὐτοῦ συστάσης τριμελοῦς ἐπὶ τῆς Παιδείας Ἐπιτροπῆς τῶν τινὰς τῆς Ἀκαδημίας Καθηγητῶν εἰς τὰ Δευτερεύοντα τῶν ἄλλων νήσων Σχολεῖα ἀποστειλάσης, ἐξηκολούθουν διδάσκοντες ἐν αὐτῇ Κωνστ. Ἀσώπιος, Κωνστ. Τυπάλδος, Νεόφυτος Βάμβας, Ἀθανάσιος Πολίτης· τούτοις προσετέθησαν βαθμηδὸν οἱ Ἰταλοὶ Gaetano Grasselli διδάσκων Λατινικὴν Φιλολογίαν, Costa Φιλοσοφίαν, Orioli Φυσικὴν καὶ Ἀρχαιολογίαν, Ἀνδρέας Κάλβος, Ζακύνθιος, Ἰταλικὴν Φιλολογίαν (ἀλλ' ἐπ' ὀλίγον) Καὶ τούτων δὲ τῷ χρόνῳ τῶν μὲν ἀποχωρούντων, τῶν δὲ ἀποβιούντων, ἀνέλαβον οἰκοθεν τὴν καθηγεσίαν ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ, τὰς ἑδρας αὐτῆς κοσμοῦντες καὶ καλλύνοντες, νέοι Κερκυραῖοι πλήρεις ἱκανότητος, συνεχίσαντες τὸ ἐπὶ τοσοῦτον αἰσίοις οἰωνοῖς ἀρξάμενον ἔργον μέχρι τῆς ἐσχάτως εὐτυχοῦς ἐνώσεως τῆς Ἐπανήσου μετὰ τῆς Μητρὸς Ἑλλάδος, ὅτε διελύθη ἡ Ἀκαδημία (1865). Ἡ Ἰόνιος Ἀκαδημία, συστάσα ἐν ἐποχῇ κρίσεω τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἐγένετο τὸ ἄσυλον τῆς πρὸς μάθησιν ὑψηλοτέραν ὀργώσης Ἑλληνικῆς νεότητος, ἀπανταχόθεν τῆς Ἑλλάδος συνερχομένης κατὰ ἑκατοστυάς (ἠρίθμησε περὶ τοὺς 900 φοιτητὰς ἡ Ἀκαδημία), καὶ κατὰ μέρος (60 περίπου) διατρεφομένης δαπάναις αὐτοῦ τοῦ σεβαστοῦ Ἰδρυτοῦ αὐτῆς, ἐμόρφωσε τὸν Κλῆρον τῆς Ἐπτανήσου καὶ τοῦ τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας κοθόλου (ἐν αὐτῇ τῇ ἑδρᾷ αὐτῆς διὰ τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Σταυρουπόλεως Κωνσταντίνου Τυπάλδου συστήσαντος τὴν ἀκμάζουσαν ἤδη Θεολογικὴν ἐν Χάλκῃ Σχολήν), ἐχορήγησε τοὺς ἐπιφανεστέρους Καθηγητὰς τοῦ ὕστερον ἐν Ἀθήναις συστάντος Πανεπιστημίου, καὶ τῶν Γυμνασίων, καὶ ἐτέρους διδασκάλους πλείους. ἐνὶ λόγῳ ἐγένετο ὁ πρόδρομος τῆς μετὰ ταῦτα πνευματικῆς παλιγγενεσίας τῶν Ἑλλήνων ¹. Τότε δὲ πολλοὶ καὶ καλοὶ ἤκμασαν ἐν

---

(1) « Μεταξὺ τῶν ἄλλων ὑπῆρχεν ἑνδοξός τις ἀνὴρ, πλήρης φιланθρωπίας καὶ γενναίων αἰσθημάτων, ὁ ἀείμνηστος Κόμης Φρεδερίκος Νόρβιος, Λόρδος Γυίλφορδ· ὁ ἀληθὴς οὗτος καὶ ἀνυπόκριτος φιλέλλην ἔτρεφε πρὸ χρόνων τινῶν πολλοὺς νέους Ἑλληνας εἰς διάφορα καταστήματα τῆς Εὐρώπης, ἵνα κατα-

Κερκύρα, ἐν οἷς ὁμοῦς διαπρέπει ὁ ἐπιφανὴς Ἀνδρέας Μουστοξύδης, ἀνὴρ πολυμαθέστατος, νομικὸς, ἀρχαιολόγος καὶ ἱστορικὸς δοκιμώτατος ¹.

Ἀπὸ τῆς φιλοκάλου Κερκύρας ἀναντιρρήτως αἱ ἀκτῖνες καὶ εἰς τὰς λοιπὰς προσεχέοντο νήσους τοῦ Ἰονίου, ἐν αἷς οὐδέποτε ἔπαυσαν καλλιεργούμενα τὰ ἀρχαῖα γράμματα καὶ αἱ ἐπιστῆμαι. Ἐκ Κεφαλληνίας ἤδη περὶ τὴν ΙΣΤ' Ἑκατ. κατήγετο ὁ ἐν τοῖς εἰς Ῥωσσίαν εἰσαγαγοῦσι τὰ φῶτα καὶ βελτιώσεις εἰς τὴν ἱεροπραξίαν συγκαταλεγόμενος Ἑλληνοδιδάσκαλος Φωκᾶς ², Κεφαλλὴν δέ τις Ἀναστάσιος Περιστεάνος (1550) φαίνεται ἐπιστάτης τῆς ἐν Παταβίῳ Βιβλιοθήκης τῶν Βενεδικτίνων ³. Κατὰ δὲ τὴν ἐφεξῆς ΙΖ' Ἑκατοντ. λόγιοι ἐν Κεφαλληνίᾳ μνημονεύονται ὁ Μητροπολίτης Κεφαλληνίας καὶ Ζακύνθου (1624) Παχώμιος ὁ Δοξαράς ⁴, Νικοδήμους ὁ Μεταξᾶς, διάδοχος αὐτοῦ ἐπὶ τὸν τῆς Κεφαλληνίας θρόνον, πρῶτος τὴν τυπογραφίαν ἐν Κωνσταντινουπόλει εἰσαγαγὼν ἐπὶ Κυρίλλου τοῦ Λου-

στήση αὐτοὺς Καθηγητὰς τοῦ Πανεπιστημίου, ὅπερ ἡ ἀγαθὴ ψυχὴ του ἐσκόπευε νὰ ἀνεγείρῃ ποτὲ εἰς κανὲν ἐλεύθερον τῆς Ἑλλάδος μέρος. Μεταβάς λοιπὸν εἰς Κέρκυραν μετὰ τὴν τῶν Ἀγγλῶν ἄφιξιν εἰς τὰς ἡμετέρας νήσους, ἐζήτηι παρὰ τῆς Κυβερνήσεως τὴν σύστασιν Πανεπιστημίου ἐν Κεφαλληνίᾳ, ἀλλ' εὗρεν ἀντίπαλον τῆς φιλανθρώπου ταύτης ἐπιθυμίας του τὸν τότε τῆς Ἑπτανήσου Ἀρμοστήν Θωμᾶν Μαίτλανδ, τοῦ ὁποῦ τοῦ ἀντενέργεια ἐδράδυνεν ἀρκετὸν καιρὸν τὸ καλὸν τῆς παιδείας. Ἡ ἀξίεπαινος ὁμοῦς ἐπιμονὴ τοῦ εὐεργετικοῦ Γυίλφορδ, προστατευθεῖσα ὑπὸ τοῦ λόρδου Κάννιγκ, ἐνίκησε πᾶσαν ἀντίστασιν, καὶ ἀπεφασίσθη ἡ ἀνέγερσις τοῦ Πανεπιστημίου ἐν Κερκύρᾳ, τοῦ ὁποῦ Ἀρχὼν ἐθεσπίσθη διὰ ῥητῆς ἀποφάσεως τοῦ ῥηθέντος ὑπουργοῦ ὁ Κόμης Γυίλφορδ. Α. Μαζαράκη Βιογραφ. Κεφαλλήνων σελ. 388—389. Βρετοῦ Β', 274—3 καὶ ἀλλαχοῦ. Κ. Ἀσωπίου Συντακτικοῦ Περίοδ. Β' (ἐκδ. 6') σελ. σέ. Κ. Φρεαρίτου λόγ. περὶ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπιστήμης σελ. 54. Ἀ. Μαζαράκη ἔγγραφ. σημ.

(1) Βρετοῦ Β', 309. Πανδ. ΙΑ', 249. τότε Ἰερώνυμος Παδοβάνος ἐξέδωκεν Ἀγγλικὴν Γραμματικὴν (1824 Βρετοῦ Β', σελ. 725).

(2) Σ. Ζαμπελίου Ἰδρυσις Πατριαρχείου ἐν Ῥωσσίᾳ. Ἐν Πανδ. Ι', 346.

(3) Ἑλληνομνήμ. Ζ', 396.

(4) Ἐν Ἐπιστολῇ Νικοδήμου τοῦ Μεταξᾶ πρὸς Παχώμιον τὸν Δοξαράν· ἐν τινι τῶν παρ' ἐμοὶ χειρογράφων.

κάρεως. Περί δὲ τὰ μέσα τῆς αὐτῆς Ἑκατ. (1655) ἤχμαζον οἱ λόγιοι Ἱερόθεος Ἀρχιμανδρίτης (1640)¹, Ἀκάκιος Διακρούσης (1650)², καὶ οἱ πολλοῦ λόγου ἄξιοι ἀδελφοὶ Ἱερομόναχοι Σωφρόνιος καὶ Ἰωαννίκιος οἱ Λειχοῦδαι, πρῶτον μὲν Κεφαλληνίᾳ τῇ πατρίδι παιδευθέντες, εἶτα δὲ ἐν Ἰταλίᾳ, ὁπόθεν οἴκαδε ἐπαναζεύξαντες ἐπεδόθησαν εἰς πολλαπλασιασμόν τοῦ δοθέντος αὐτοῖς ταλάντου· διὸ ὁ μὲν Ἰωαννίκιος (1670) διωρίσθη ὑπὸ τοῦ Κεφαλληνίας Παρθενίου Ἐπιτηρητῆς τῶν Σχολείων Ληξουρίου καὶ Ἀργοστολίου, ὁ δὲ Σωφρόνιος διδάσκαλος καὶ Σχολάρχης τῆς ἐν τῇ πόλει τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Σχολῆς. Οἱ σοφοὶ καὶ δραστήριοι οὗτοι Κεφαλλῆνες ἐδίδαξαν (ὁ Σωφρόνιος) καὶ ἐν Ἠπείρῳ, Θεσσαλίᾳ καὶ Μακεδονίᾳ³, αὐτοὶ δὲ μετέπειτα ὑπὸ τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας ἐθεωρήθησαν ἄξιοι, ἵν' ἀποσταλῶσιν εἰς τὴν ὁμόδοξον Ῥωσσίαν πρὸς στήριξιν τῆς σαλευομένης πίστεως καὶ διάδοσιν τῶν φώτων κατὰ τὴν ἀχανῆ ἐκείνην Ἐπικράτειαν. Μετὰ τούτους ἐδίδαξεν ἐν Κεφαλληνίᾳ ἐπὶ ἑπτὰ ἔτη Ἡλίας ὁ Μηνιάτης (1690)⁴, ἀνὴρ σοφὸς καὶ ῥήτωρ διαπρύσιος, ὕστερον Κερνίκης καὶ Καλαβρύτων Ἐπίσκοπος τῆς ἐν Πελοποννήσῳ⁵. Περί δὲ τὰ τέλη τῆς αὐτῆς (17) Ἑκατ. καὶ τὰς ἀρχὰς τῆς 18' (1679—1752) Βικέντιος ὁ Δαμωδός, ἐν Ἰταλίᾳ ἐκπαιδευθεὶς τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὰ νομικά, ἐπανελθὼν εἰς Κεφαλληνίαν ἠνέωξε Σχολὴν κοινὴν εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα, ἀπανταχόθεν αὐτῆς μαθητῶν συρρέοντων, διδάσκων κοινῇ γλώσσῃ καὶ κατὰ νέαν μέθοδον ἀνώτερα μαθήματα⁶, οὗ ἡκρόασατο καὶ Εὐγένιος ὁ Βούλγαρις, πρὸ τῆς εἰς Ἄρταν ἀποδημίας του⁷.

Σημ. Τὴν κοινὴν καὶ ὥς εἰκὸς εὐληπτοτέραν γλῶσσαν εἰς τε τὴν συγγραφὴν καὶ διδασκαλίαν συνέζησε πρῶτος (ἐφ' ὅσον γνωρίζομεν)

(1) Φαβρ. Ἑλλ. Βιβλιοθ. 1Α', ἐν λ.

(2) Βρετοῦ Α', 196.

(3) Α. Λασκάρεως· περὶ τῶν ἀδελφῶν Λειχοῦδων ἐν τῇ Περιοδικῇ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλλ. Φιλ. Συλλόγου Τεύχ. Ζ', 27—.

(4) Ἀ. Μαζαράκη Βιογραφ. Κεφαλλήνων σελ. 40.

(5) Αὐτόθι.

(6) Μελετίου Ἑκκλ. Ἱστορ. Δ', 71. Ἀ. Μαζαράκη Βιογραφ. Κεφαλλ. σελ. 140—.

(7) Βρετοῦ Β', 248. 250.

Νικόλαος ὁ Σοφιανὸς Κερκυραῖος (1520), ἐν τῇ πρὸς Διονύσιον τὸν Μυλοποτάμου καὶ Χερρόνησου ἐπιστολῇ ¹, μετ' αὐτὸν ἰδίως Βικέντιος ὁ Δαμωδὸς οὐ μόνον διδάσκων, ἀλλὰ καὶ γράφων ², ὕστερον δὲ Νικηφόρος ὁ Θεοτόκης (1760), τύπον τῷ ὄντι καθαρευούσης καὶ ὁμαλῆς γλώσσης ἐν τοῖς Κυριακοδρομίοις ἐνδεικνύμενος, εἶτα δὲ Ἀθανάσιος ὁ Χριστόπουλος (1805), ἐκδοὺς Γραμματικὴν τῆς Αἰολοδωρικῆς (λαλουμένης) γλώσσης ³, τελευταῖον δὲ ἐν τῷ καθ' ἡμᾶς αἰῶνι καὶ ἄλλοι πολλοί, ἐν οἷς καὶ ὁ σοφὸς Ἀδαμάντιος Κοραῆς ἐν τοῖς τῶν ἐκδόσεών του προτασσομένοις *Αὐτοσχεδίαις Στοχασμοῖς*.

Καὶ κατὰ τὴν ΙΗ' Ἑκατ. ὁ αὐτὸς περὶ τὰ γράμματα ἐπεκράτει ζήλος. Λόγιοι δὲ Ἰωάννης Πυλαρινὸς, ἀρχιατρὸς Πέτρου τοῦ Μεγάλου (1710) ⁴, Ἀγάπιος Λοβέρδος Κεφαλλήν (1750), Καθηγητὴς ἐν τῷ Φλαγγινιανῷ Φροντιστηρίῳ ⁵, Νικόλαος Μαυροειδῆς ἱερεὺς (1770), μαθητεύσας παρὰ τῷ περιφήμῳ Δαμωδῷ, εἶτα δὲ ἐν Παταβίῳ, ἱεροκήρυξ περιβόητος οὐ μόνον ἐν Κεφαλληνίᾳ, ἀλλὰ καὶ ἐν Ἑλλάδι καὶ ταῖς νήσοις, καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει, καὶ ταῖς παριστρίοις Ἡγεμονίαις ⁶, Ἄγγελος Τσουλάτης ἱατροφιλόσοφος (1750) ⁷, Ἰωάννης Φραγίσκος ὁ υἱὸς αὐτοῦ, ἱατρός ⁸, Ἀθανάσιος Σκιαδᾶς (1723), Καθηγητὴς τῆς Ἑλληνικῆς Φιλολογίας ἐν τῇ ἐν Μόσχᾳ Σλαβο-γραιο-λατινικῇ Ἀκαδημίᾳ, μεταφράσας ἀπλῇ φράσει τὸν Τηλέμαχον τοῦ Φενελῶνος ⁹, Γεώργιος Πολυκαλᾶς (1740), ἱατροφιλόσοφος, ἱατρός Αἰκατερίνης τῆς Ῥώσσης ¹⁰, Ζώσιμος Περιστεάνος (1780), φιλόσοφος καὶ θεολόγος ¹¹, Μαρίνος Χαρθούρης, μηχανικὸς, μετακομίσας τὸ μνημεῖον Πέτρου τοῦ Μεγάλου ἐν Πετροῦπόλει, γαλλιστὶ ἐκδοὺς τὴν

(1) Ἑλληνομν. Δ', 253.

(2) Βρετοῦ Β', 250.

(3) Βρετοῦ Β', 134. 350.

(4) Ἀ. Μαζαράκη Βιογραφ. Κεφαλλήν. σελ. 119—.

(5) Βρετοῦ Α', 214.

(6) Βρετοῦ Α', 220.

(7) Ἰ. Δεκιγάλλα Σχεδιάσμα κτλ. σελ. 100.

(8) Αὐτόθι.

(9) Βρετοῦ Β', 48. 334.

(10) Μελετίου Ἑκκλ. Ἱστορ. Δ', 143. (11) Αὐτόθι σελ. 144.

περιγραφὴν αὐτοῦ ἐν Παρισίοις τῷ 4777¹, Ἰωάννης Ἱεροσόλυμος, ἱεροκάρυξ τῆς Μ. Ἐκκλησίας (1808)², Σπυρίδων Ἀσάνης (1800), ἱατρός ἐν Κωνσταντινουπόλει, μαθηματικὸς, διδάζας αὐτὰ ἐν Ἀμπελακίοις τῆς Θεσσαλίας, συνδραμῶν τῷ Κούμα, Γρηγορίῳ τῷ Κωνσταντῷ καὶ ἑτέροις εἰς μεταφράσιν τῶν στοιχείων τῆς Ἀριθμητικῆς καὶ Ἀλγέβρας τοῦ Γάλλου de Caille³, Σπυρίδων Δεστούνης, ἐν Μόσχᾳ ἐκπαιδευθεὶς, λόγιος, μεταφράσας πρὸς ἑτέροις ἐπιτυχῶς εἰς τὴν Ῥωσσίῃν γλῶσσαν τοὺς Παραλλήλους τοῦ Πλουτάρχου⁴, Μακάριος Καββαδίας, διδάσκαλος (1802), γράψας κατὰ Βολταίρου καὶ τῶν δ-παδῶν⁵, Γεράσιμος Καροῦσος (1792)⁶, Γεώργιος Καροῦσος, ἐν Κερκύρᾳ διδάσκων (1818)⁷, Ζαχαρίας Μαυρούδης ποιητὴς (1800)⁸, Δημήτριος Ῥαζῆς (1787), ἱατρός ἐν Κωνσταντινουπόλει, Γεωμετρίαν ἐκ τοῦ λατινικοῦ μεταφράσας⁹, Γεράσιμος Γρηγορίνης ἱατροφιλόσοφος (1790), συγγράψας ἱκανὰ¹⁰, Γεώργιος Κοζάκης Τυπάλδος, ἱατροφιλόσοφος (1816)¹¹, ὁ λόγιος ἀδελφὸς αὐτοῦ Ἀγαθάγγελος, Ἀρχιεπίσκοπος Σεβασταυπόλεως τῆς ἐν Ῥωσσίᾳ (ἀποθ. 1865)¹² Ἄγγελος Δαλλαδέτσιμας, ἱατρός πολλὰ καὶ καλὰ γράψας (1819)¹³, Ἀντώνιος Τυπάλδος, ἱατρός ἐν Βιέννῃ (1807)¹⁴, Δημήτριος Βαλσαμάκης, μέλος τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ Ἀκαδημίας τῶν ὠραίων τεχνῶν, γράψας ἰταλιστὶ περὶ τοῦ δράματος παρ' Ἑλλήνων (1814)¹⁵, Ἰωάννης Κα-

(1) Ἀ. Μαζαράκη Βιογραφ. Κεφαλλ. σελ. 71.— Ἑλληνομν. Β', 91.

(2) Βρετοῦ Α', 452.

(3) Βρετοῦ Β', 403. 244. Ἀ. Μαζαράκη Βιογραφ. Κεφαλλ. σελ. 362.

(4) Βρετοῦ Β', 260. (5) Βρετοῦ Β', 123. ἀρ. 341.

(6) Βρετοῦ Β', 89. 274. (7) Αὐτόθι.

(8) Βρετοῦ Β', 307.

(9) Βρετοῦ Β', 84. ἀρ. 493.

(10) Ἰ. Δεκιγάλλα Σχεδιάσμα κτλ. σελ. 23.

(11) Βρετοῦ Β', 341.

(12) Ἐν « Χερσῶνος » Ἐπαρχιακῆς εἰδήσεσι (Περιοδικῷ φυλ. 15 Αὐγούστου 1865 ἐν Ὁδησσῷ), σελ. 293.— (ἐκ μεταφρ. Ι. Παρ.)

(13) Ἀ. Μαζαράκη Βιογραφ. Κεφαλλ. σελ. 234.— Ἰ. Δεκιγάλλα Σχεδιάσμα κτλ. σελ. 30.

(14) Σ. Ἀρ.

(15) Σ. Ἀρ.

ρηνδηνός, μαθηματικός ἄριστος, Ἔφορος τῆς Ἰονίου Ἀκαδημίας ἐν Κερκύρα καὶ Καθηγητὴς τῶν ὑψηλῶν μαθηματικῶν¹, Κωνσταντῖνος Τυπάλδος, Μητροπολίτης Σταυρουπόλεως, Καθηγητὴς τῆς Θεολογίας ἐν Κερκύρᾳ (1824), ἐπὶ δὲ εἰκοσαετίαν περίπου (1844—1864) Σχολάρχης τῆς ἐν Χάλκῃ Θεολογικῆς Σχολῆς², Ἄνθιμος Μαζαράκης, Μητροπολίτης Σελευκείας, Θεολόγος, διδάξας ἐν Κεφαλληνίᾳ, (Παλαίᾳ [Ληξουρίῳ]) (1828—1838), ἐν Βενετίᾳ 1854) καὶ ἐπὶ ὀκτωκαίδεκα ἔτη Διευθυντὴς τῆς ἐν Χάλκῃ Ἑλλ. Ἐμπορικῆς Σχολῆς (1854—1867)³, καὶ πλείστοι ἕτεροι πιστοῦσι τὴν ἐν τῇ χώρᾳ τῶν μεγαθύμων Κεφαλλήνων συνεχῇ καὶ ἀδιάκοπον καλλιέργειαν τῶν γραμμάτων.

Ἐκ Ζακύνθου κατήγοντο κατὰ τὴν ΙΣΤ'. Ἑκατ. Παχώμιος ὁ Ρουσάνος (1530), ἀνὴρ λόγιος καὶ ζηλωτὴς, διδάξας τὸν Ἕλληνα λόγον καὶ ἐν ταῖς καθ' ἡμᾶς χώραις ἐντεῦθεν τοῦ Ἀδρίου, ἱκανὴν δ' ἔχων ἐπιρροὴν ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων⁴, Διονύσιος ὁ Κατηλιανός, λόγιος (1530)⁵, Ἀλέξανδρος Νερούλης, σύγχρονος (1530)⁶, ἄνδρες περὶ τὸν Ἕλληνα λόγον ἐντριβέστατοι. Ὁ Νερούλης μάλιστα ἐν Πατριῳ καὶ Ρώμῃ ἐκπαιδευθεὶς, εἰς δὲ Ζάκυνθον ἐπανελθὼν καὶ ἱερεὺς προχειρισθεὶς, ἐξεπαίδευσεν μαθητάς, εἰς χρῆσιν τῶν ὁποίων συνέταξε Λεξικὸν Ἑλληνογραικικόν, Γραμματικὰς γυμνασίας, Ἐπιστολάριον κατ' ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν καὶ ἄλλα⁷. διὰ δὲ τὴν ἱκανότητά του ὕστερον προσεκλήθη διδάξων εἰς Πατάβιον ἐν τῷ Ἑλληνικῷ Γυμνασίῳ, ὅπου διδάσκων πλεῖστα συνέταξε. Ἐκ Ζακύνθου ἐπίσης κατήγετο Νικόλαος ὁ Λουσκάνος (1530), ὁ εἰς κοινὴν φράσιν τὴν Ἰλιάδα τοῦ Ὀμήρου μεταφράσας⁸. Γεώργιος ὁ Βαλσαμών, ρήτωρ καὶ ποιητὴς (1530)⁹, Δημήτριος ὁ Ζῆνος (1540), εἰς

(1) Βρετοῦ Β', 271.

(2) Βρετοῦ Α', 249.

(3) Βρετοῦ Ἑμμερολόγιον τοῦ ἔτους 1866. ἐν βιογραφ.

(4) Ἐνθ. ἀνωτ. περὶ τῶν ἐν Θεσσαλίᾳ.

(5) Σοφ. Κ. Οἰκονόμου περὶ Φραγκίσκου τοῦ Κόκκου σελ. 42.

(6) Π. Χιώτου, ἐν Πανδ. ΙΑ', 407. (7) Αὐτόθι.

(8) Ἑλληνομνήμ. Α', 250. Βρετοῦ Β', 24. 300.

(9) Ἑλληνομνήμ. ΣΤ', 338.

κρινὴν διάλεκτον μεταφράσας τὴν Βατραχομουμαχίαν τοῦ Ὀμήρου¹, καὶ Τζανέτος Κορωναῖος, σύγχρονος (1520), ὅστις ἐν Ἰταλίᾳ ἐκπαίδευθεὶς, εἰς δὲ Ζάκυνθον ἐπανελθὼν ἐποίησε τὸ ποίημα τοῦ Μπούα, τὴν πρώτην Ἐποποιῶν εἰς τὴν καθομιλουμένην Ἑλληνικὴν τῶν νεωτέρων χρόνων².

Κατὰ δὲ τὴν ΙΖ' καὶ ΙΗ' ἑκατ. βλέπομεν ἐν Ζακύνθῳ ἐπίσης θερμῶς καλλιεργούμενα τὰ γράμματα. Αὐτόθι ἐδίδασκον (1624) Θεόφιλος ὁ Κορυθαλεὺς³, Νικόλαος ὁ Κούρσουλας (1680)⁴, Ἰωάννης Ἀβράμιος, Κρής, (1695)⁵, Ἡλίας ὁ Μηνιάτης (1690)⁶, Παναγιώτης ὁ Σινωπεύς, (ιδίᾳ διδάσκων (ἀρχ. τῆς ΙΗ' ἑκατ.)⁷,) Ἀντώνιος ὁ Κατήφορος (1710), ἐν Ῥώμῃ σπουδάζας καὶ διδάξας, εἰς δὲ Ζάκυνθον ἐπανελθὼν καὶ ἱερεὺς γενόμενος· ἐδίδασκε κατ' οἶκον, (ἦτε ἐπὶ ἐν ἔτος συνέζησε μετὰ Εὐγενίου τοῦ Βουλγάρεως), εἶτα δὲ καὶ ἐν τῷ Φλαγγινιανῷ Φροντιστηρίῳ, μεταφράσας Λατινιστὶ τὸν Φώτιον, συντάξας Ἰταλιστὶ τὸν Βίον Πέτρου τοῦ Μεγάλου, πρὸς ἄλλοις δὲ καὶ Γραμματικὴν Ἑλληνικὴν⁸, Εὐγένιος ὁ Βούλγαρις, περὶ τῆς γεννήσεως τοῦ ὁποῦ ἐρίζει πρὸς τὴν Κέρκυραν ἢ Ζάκυνθον, διδάξας ἐν Ζακύνθῳ (1743;) μετὰ τὴν ἐξ Ἰταλίας ἐπάνοδον⁹, καὶ ἕτεροι· Λόγιοι δὲ Ζακύνθιοι Ἀθανάσιος Ἱερομόναχος Τσαγγαρόπουλος

(1) Βρετοῦ Β', 267.

(2) Π. Χιώτου, ἐν Πανδ. ΙΑ', 607.

(3) Κωνσταντίου Α', τοῦ ἀπὸ Σιναίου περὶ τῆς Πατριαρχικῆς Σχολῆς κτλ. σελ. 287.

(4) Τούτου εὐρηται· ἐν χειρ. ὑπ' ἀρ. 447 τῆς τοῦ Ἀγιοταφ. Μετοχίου Βιβλιοθήκ. « Σύνοψις Ἱερᾶς Θεολογίας 1690 » μαθηταὶ δὲ αὐτοῦ φαίνονται ὄντες· τῷ 1645 καὶ ἐν Ἰωαννίνοις. Ἐνθ. ἀνωτ. ἐν τῷ περὶ Ἰωαννίνων. Τότε (1673) εἶχε μεταβῆ (ἴσως καὶ ἐδίδασκε) εἰς Ζάκυνθον ὁ Ἀθηναῖος Δημήτριος ὁ Βενιζέλος· Spon καὶ Wheler, Reise etc. Μέρος Α', 52. 48.

(5) Βελούδου Χρυσαλλίδ. τοῦ ἔτους 1863. σελ. 43. Βρετοῦ Α', 474.

(6) Ἀ Μαζαράκη Βιογραφ. Κεφαλλ. σελ. 41.

(7) Βρετοῦ Α', 237.

(8) Βρετοῦ Β', 47. 69. 274. Φιλίστορ. Β', 298. 302—310.

(9) Π. Ἀραβ. Χρονολ. Ἠπείρου Β, 279 ἐν Σημ. 4.

(1690)¹, Νικόλαος Γαβριηλόπουλος (1718)², Ἰωάσαφ Κορνήλιος, διδάσκαλος καὶ ἱεροκέρυξ ἐν Κωνσταντινουπόλει (1780)³, Ἰωάννης ὁ Λιτινὸς (1774), κηδεμὼν καὶ διδάσκαλος τῶν ἐν Παταβίῳ δημοσίων Φροντιστηρίων τῶν Ἑλλήνων⁴, Ἄγγελος Σύμμαχος (1750) φιλόσοφος⁵, Ἰωάννης Κοντονῆς, μαθητὴς τοῦ Εὐγενίου (1760), γράψας θεολογικά καὶ ἔτερα⁶, Γεώργιος Σύπανδρος, ἱεροδιάκονος (1780)⁷, Γεώργιος ὁ Βενδότης (1780), πρῶτος συστήσας τυπογραφεῖον Ἑλληνικὸν ἐν Βιέννῃ⁸ καὶ οἱ κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς 10^{ῆς} ἑκατ. ἐκ Ζακύνθου ὁρμώμενοι λόγιοι Δημήτριος ὁ Γουζέλης (1847), ποιητῆς, μεταφράσας τὴν Ἑποποιίαν τοῦ Τάσσου⁹, Σπυρίδων Πρεβέτος, διδάσκων ἐν Τεργέστη (1844)¹⁰, ὁ περιβόητος καὶ παράτολμος Νικόλαος Κεφαλᾶς (1763—1847), θαλασσοπόρος καὶ συγγραφεὺς ἱκανῶν καλῶν καὶ χρησίμων¹¹, καὶ πλείστοι ἕτεροι ἀρκούντως δεικνύουσιν, ὅτι οὐδέποτε ἐξέλιπεν ἐκ τῆς ὥραίας πατρίδος τῶν ἀθανάτων Οὐγοῦ Φοσκόλου καὶ Διονυσίου Σολομοῦ τῶν γραμμάτων ἡ καλλιέργεια.

Καὶ ἐν ταῖς ἐλάσσοσι νήσοις ὁ αὐτὸς περίπου καταφαίνεται ὄργανός. Ἐν Λευκάδι διὰ τὴν ἔλλειψιν μαρτυριῶν ἀρχαιοτέρων μόνις περὶ τὴν 11^ῃ ἑκατ. ἀναφέρεται ὁ λόγιος ἱερομόναχος Διονύσιος Κόνταρης (1747), ἱεροκέρυξ, εἴτα δὲ Ἀρχιεπίσκοπος Λευκάδος¹², ὁ ἀνεψιὸς τούτου Ἰωαννίκιος Κόνταρης (1769)¹³, ὁ νομομαθὴς φιλόλογος καὶ τραγικὸς ποιητὴς τῆς νέας Ἑλλάδος Ἰωάννης Ζαμπέλιος

(1) Βρετοῦ Α', 43. 248.

(2) Βρετοῦ Α'. 64.

(3) Βρετοῦ Α', 114. ἀρ. 324.

(4) Βρετοῦ Α', 94. ἀρ. 265.

(5) Βρετοῦ Α', 73. 246.

(6) Φιλίστορ. Β', 260.

(7) Βρετοῦ Α', 246.

(8) Βρετοῦ Α', 180.

(9) Βρετοῦ Β', 257.

(10) Βρετοῦ Β', 173.

(11) Βρετοῦ Β', 275.

(12) Βρετοῦ Α', 72. ἀρ. 199.

(13) Βρετοῦ Α', 88. ἀρ. 246.

(1800)¹, Ἀθανάσιος Πολίτης (1815), εἰσαγωγεὺς τῆς Ἀλληλοδιδακτικῆς Μεθόδου ἐν Λευκάδι τὸ πρῶτον (1819), εἶτα δὲ κατ' ἐπιταγὴν τοῦ Ἀρμοστοῦ Ἄδαμ καθ' ὅλην τὴν Ἑπτάνησον², Καθηγητὴς τῆς Χημείας ἐν τῇ Ἰονίῳ Ἀκαδημίᾳ³, Γρηγόριος Ἱερομόναχος ὁ Κόνταρης, μεταφραστὴς λόγων τοῦ Χρυσοστόμου (1842)⁴ καὶ ἑτεροὶ· αὐτόθι δὲ ἐδίδασκε Γ. Σταματέλος Σκλαμπάνης τῷ 1817⁵.

Ἐν Ἰθάκῃ ἐπίσης· διότι αὐτόθεν κατήγοντο Ἱερόθεος ὁ Δενδρινός, ἱεροκλήρυξ, διδάσκαλος καὶ συνιδρυτὴς τῆς ἐν Σμύρνῃ Εὐαγγελικῆς Σχολῆς (1723)⁶, Χρυσάνθος Καραβίας, συνεργάτης αὐτοῦ, Γρηγόριος Ξανθόπουλος, μαθητὴς τοῦ Χρυσάνθου, διδάσκων ἐν Ὑδρᾷ ὑπὲρ τὰ εἴκοσιν ἔτη μέχρι τοῦ 1820, Εὐστάθιος Καραβίας, μαθητὴς καὶ οὗτος τοῦ Χρυσάνθου, διδάξας ὑπὲρ τὰ τριάκοντα ἔτη ἐν Κυδωνίαις (ἀποθ. 1844), Διονύσιος Καραβίας (ἀποθ. 1831), μαθητὴς τοῦ Χρυσάνθου, Ἐπίσκοπος Ἰθάκης, Εὐγένιος ὁ Ἀγχιάλου Μητροπολίτης (ἀποθ. 1821), διδάσκαλος ἐν τοῖς ἡγεμονικοῖς οἰκοῖς Ἰωάννου Καρατζᾶ καὶ Ἀλεξάνδρου Καλλιμάχη, Δωρόθεος Βουλισμάς (1760), ἱεροκλήρυξ τῆς Μ. Ἐκκλησίας (ἀποθ. 1819), Ἀγάπιος Βουλισμάς ἐπίσης, Γεώργιος Δενδρινός (ἀποθ. 1837), ἰδίᾳ διδάξας ἐν Κωνσταντινουπόλει, καὶ Ὀδησσῷ δημοσίᾳ, Βασίλειος Ζαβός (Ἠ' ἔκατ.), ἱατροφιλόσοφος, Νικόλαος Ἀλευράς, διδάσκαλος ἐν Γαλαξειδίῳ (1815), Βασίλειος Κανέλλος, διδάσκαλος ἐν Πάτραις, Ἄρτη καὶ Μεσολογγίῳ, Σαμουὴλ Κασσιανός, διδάσκων ἐν Ἐφείῳ ἔτη εἴκοσι καὶ ἑτεροί⁷.

Ἐκ δὲ Κυθήρων κατήγετο Χριστοφόρος ὁ Κονταλέος (1527), εἰς τῶν τεσσάρων πρώτων μαθητῶν τοῦ ἐν Ῥώμῃ Γυμνασίου⁸, ἐφεξῆς

(1) Βρετοῦ Β', 324.

(2) Βρετοῦ Β', 322.

(3) Βρετοῦ Β', 324.

(4) Βρετοῦ Α', ἀρ. 389.

(5) Πανδ. ΙΖ', 380—.

(6) Ἐνθ. ἀνωτ. περὶ τῶν ἐν Σμύρνῃ.

(7) Περί τῶν ἐν Ἰθάκῃ δρᾶ καθόλου Ἱστορίαν τῆς νήσου Ἰθάκης κτλ. ὑπὸ Νικολάου Καραβία Γρίβα Ἰθακησίου, ἐν Κωνσταντινουπόλει, 1849, σελ. 124—153.

(8) Ἑλληνομνήμ. Δ', 233. Τοῦτου εὐρηται ἐν χειρ. τῆς βιβλιοθήκης τοῦ

δὲ μετὰ αἰώνων χάσμα (καθ' ὃ δμως οὐδαμῶς ὑπονοητέον, ὅτι τὰ γράμματα ἐξέλιπον,) ἀναφέρεται τῷ 1747 ὁ Ἀόγιος Ἐπίσκοπος Κυθήρων Σωφρόνιος Πάγκαλος¹, Γεώργιος Καλούτσης σύγχρονος² καὶ ὁ ἐν Ἑνετίᾳ περιώνυμος δικηγόρος Σπυρίδων Καλούτσης, Γεώργιος Φατζέας, Φιλαδελφείας Μητροπολίτης προχειρισθείς (1763)³, αὐτόθεν δὲ τὸ γένος εἴλκεν ὁ ἐν Ἑνετίᾳ γεννηθείς καὶ παιδευθείς Σπυρίδων Βλαντῆς (—1830), διδάσκαλος τοῦ Φλαγγινιανοῦ Φροντιστηρίου, συγγραφεὺς Ἰταλοελληνικοῦ Λεξικοῦ καὶ πλείστων ἐτέρων καὶ ἀξιολόγων συγγραμμάτων⁴.

2) Τὰ ἐν Κρήτῃ.

Ἡ Κρήτῃ ἐπὶ τῆς ἀλώσεως τῆς ΚΠόλεως διετέλει ὑπὸ τοὺς Ἑνετοὺς, ὑφ' οὗ καὶ διέμεινε μέχρι τοῦ 1670, ὅτε ἐάλω ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν⁵. Ὑπὸ τὴν ἀνεκτικὴν πολιτικὴν τῶν Ἑνετῶν ὑπδαίμονει ἡ μεγαλόνησος αὕτη, μετὰ δὲ τὴν δουλείαν τριῶν καὶ ἐπέκεινα ἑκατοσταετηρίδων ἐξῆλθεν Ἑλληνικὴ καὶ ὀρθόδοξος· διὰ δὲ τῆς ἐπιγαμίας τῶν Ἑλλήνων μετὰ τῶν Λατίνων τῶν φυλετικῶν καὶ θρησκευτικῶν διαφορῶν ἐξαλειφθεῖσων (1418), τὸ Λατινικὸν σοιχεῖον συνεχωνεύθη μετὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ, συμποσομένου ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς Ἑνετο-

---

Middlehill • Christophori Contoleonis De immortalitate animae opuscula. Saecul. XVI, 8o ἐν Catalogi librorum manuscriptorum a Gustavo Haenel. Lipsiae 1830—. σελ. 882.

(1) Βρετοῦ Α', 70. ἀρ. 191.

(2) Αὐτόθι ἐν Σημ.

(3) Βρετοῦ Β', 55. 56. 343.

(4) Βρετοῦ Β', 246.

(5) Lacroix, îles de la Grèce σελ. 573—575. • A l' époque de la quatrième croisade (1203—), lorsque les Francs et les Venitiens se partagèrent l' Empire grec, Candie fut assignée à Boniface, marquis de Montferrat et roi de Thessalonique. Par une convention du 12 Août 1204, il l'échangea avec les Venitiens contre les terres plus rapprochées de sa capitale, et cette île devint la possession la plus importante de la république dans la

κρατίας περὶ τὸ ἐν ἑκατομμύριον ¹, ὁ δὲ πολιτισμὸς τὸ τότε δὲν διεκόπη ὅλως ².

Ὡς πρὸς τὴν καλλιέργειαν τῶν γραμμάτων ἡ Κρήτη παρίστησι θέαμα ἀνάλογον τοῦ ἐν ταῖς Ἰονίοις νήσοις. Λίαν πρωτῶως βλέπομεν Σόρβολον τὸν Κρήτα (1439) ἐκτελοῦντα τεράστια μηχανικῆς ἔργα, καὶ καθιστάντα τὸν στόλον τῆς Ἑνετίας πλεῦσαι διὰ τῆς ἡπείρου διὰ μέσου ὑψηλῶν ὀρέων καὶ ποταμῶν ἐπὶ μίλια διακόςια ³, ὥς μετὰ μίαν ἑκατοντ. τὸν Κεφαλλῆνα Ἰωάννην Φωκᾶν, τολμῆρὸν θαλασσοπόρον, ἀνκαλύπτοντα νέας θαλάσσας καὶ πρὸ αὐτοῦ ἄγνωστα ἀκρωτήρια ⁴. Εὐθύς δὲ μετὰ τὴν εὕρεσιν (1440) τῆς τυπογραφίας, κατὰ τὴν ΙΕ' καὶ ΙΣΤ' ἑκατ. Κρήτες τυπογράφοι καὶ ἑπτανήσιοι, ὡς Ἀλέξανδρος Γεωργίου, Ζαχαρίας ὁ Καλλιέργης, Κρήτες, Νικόλαος ὁ Σοφιανὸς, Κερκυραῖος ⁵, καὶ ἄλλοι ἡμιλλῶντο πρὸς τοὺς Ἄλδους ἐν Ἑνετία καὶ Ρώμῃ ⁶. Κρήτες δὲ, ἑπτανήσιοι καὶ ἕτεροι Ἕλληνες ἐτίμησαν ἱκανὰς ἑδρας τῶν Ἰταλικῶν Πανεπιστημίων καὶ ἐφευρέσεις ἀξιολόγους ἐποίησαντο.

Ἡ Κρήτη κατὰ τὴν ΙΕ', ΙΣΤ', ΙΖ' ἑκατ. παρήγαγε τοὺς ἐπιφανεστέρους ἄνδρας ἐπὶ τε παιδείᾳ καὶ ἀρετῇ καὶ ἐκκλησιαστικοῖς ἀξιώμασι· διότι εὐθύς μετὰ τὴν τοῦ Βυζαντίου ἄλωσιν (καὶ πρὸ ταύτης) εἰς Κρήτην ἀσφάλειαν ζητοῦντες κατέφυγον πολλοὶ τῶν εὐπατριδῶν τῆς ΚΠόλεως, ὅπου εὖρον οὐ μόνον ἄσυλον, ἀλλὰ καὶ ἀνεξίθρησκείαν ⁷. Ἡ Ἑλληνικὴ φιλολογία περὶ τὴν ἐποχὴν ταύτην (1453)

Mediterranée. » Πρὸλ. Κ. Παπαρρήγοπούλου Ἱστορ. τοῦ Ἑλλ. Ἔθνους, ἐν Ἀθήναις, 1853 σελ. 110.

(1) Brockhaus, Conversations-Lexicon (11 ἔκδ.). Τόμ. Δ', 96.

(2) Μ. Ῥενιέρη Κύριλλος ὁ Λούκαρις κτλ. σελ. 2. Σ. Ζαμπελίου Ἱστορικὰ σκηνογραφήματα Κρήτης ἐν Πανδ. ΙΑ', 2—. Κ. Παπαρρήγοπούλου Παναγιώτης ὁ Νικαύσης ἐν Πανδ. ΙΑ', 121—179.

(3) Ἑλληνομνημ. Β', 91—.

(4) Α. Μαζαράκη Βιογραφ. Κεφαλλ. σελ. 14. Βρετοῦ Α', ζ', ή.

(5) Ὅρα κατωτέρω τὰ περὶ Τυπογραφείων.

(6) Encyclopédie F. Didot ἐν λ. Typographie Τόμ. ΚΣΤ', σελ. 633.

(7) Μ. Ῥενιέρη Κύριλλος ὁ Λούκαρις κτλ. σελ. 2—. Μ. Βερνάρδου Ἱστορία τῆς Κρήτης, ἐν Ἀθήναις 1846, σελ. 116.

διέσωζεν ἐν τῇ νήσῳ ἀμυδρόν τι φῶς ¹, λαμπρότερον ἑφεξῆς γενόμενον. Ἐν Κρήτῃ τὰ γράμματα ἐκαλλιεργοῦντο θερμῶς, εἰμὴ ἀρχαιότερον, περὶ τὰ μέσα εἰς ΙΣΤ' ἑκατ. (1550), νέοι δὲ Κρήτες ἱκανοὶ χάριν μαθήσεως κρείττονος μετέβαινον εἰς τὰ Πανεπιστήμια τῆς Ἰταλίας ². Ἐν Χάρδακι (Ἡρακλείῳ), ἐν τῷ τοῦ Σινᾶ εὐρυχώρῳ τῆς Ἀγίας Αἰκατερίνης Μετοχίῳ, τῷ εἰς τέμενος μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς νήσου (1670) μετατραπέντι, προθυμίᾳ ἀξιεπαίνῳ τῶν Συναϊτῶν συνέστη τῷ 1550 Σχολὴ Ἑλληνικὴ, παραταθεῖσα μέχρι τῆς κατὰ τῆς νήσου τῷ 1640 ἐκστρατείας τῶν Ὀθωμανῶν ³. Πρῶτος αὐτῆς Σχολάρχης ἀναφέρεται Ἰωάννης ὁ Μυρεζίνος ἢ Μορζίνος, Κρής, ὃ καὶ Κρούσιος τυβίγγηθεν ἐπέσελλεν ⁴. Ἐν αὐτῇ ἐδίδασκεν Ἑλληνικὴν καὶ Λατινικὴν Μελέτιος ὁ Βλαστός (1550), παρ' ὃ καὶ Μελέτιος ὁ Πηγᾶς ἐμαθήτευσεν ⁵, Ἰωάσαφ ὁ Δορυανὸς (1550), παρ' ὃ ἐμαθήτευσεν Μάξιμος ὁ Μαργούνιος ⁶. Ἐδίδαξαν ἐπίσης ἐν Κρήτῃ Μελέτιος ὁ Πηγᾶς (1580) ⁷, Μάξιμος ὁ Μαργούνιος (παρ' ὃ ἐμαθήτευσεν καὶ Κύριλλος ὁ Λούκαρις ⁸), ὅστις Μητροφάνει τῷ λογιωτάτῳ Ἠγουμένῳ

(1) Μ. 'Ρενιέρη ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 4—5

(2) « Propter eam (antiquam linguam) discendam Italiae quoque Aca-demias a Peloponnesiis, Cretensibus, Chiis adire. » Turcograec. σελ. 246. πρβλ. 'Ελληνομνήμ. Δ', 231—.

(3) Μ. 'Ρενιέρη ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 4—5. « In Cypro et Candia aliquos esse, qui populum publice doceant audio. » Dav. Chytraei de Statu Ecclesiarum hoc tempore in Graecia etc. Francofurt. 1583 σελ. 70. Κωνσταντίου Α' τοῦ ἀπὸ Σιναίου Περὶ τῆς Πατριαρχικῆς Σχολῆς ἐν τῷ Περιοδικῷ κτλ. σελ. 294—295.

(4) Αὐτόθι.

(5) Γερμανοῦ Γρηγορᾶ Μελέτιος ὁ Πηγᾶς ἐν Πανδ. Θ'. 254. Βρετοῦ Α', 239. Μαργουνίου ἐπιστ. 8 σελ. 16 τοῦ 'Αριτζιανοῦ κώδικος.

(6) « Ἀλλὰ γὰρ πρὸς θᾶτερον ἤδη τὸ τῆς ἐπιστολῆς φιλικὸν εἶδος μεταπορθμευέσθω μοι καὶ πρὸς τὸν ἐμὸν πατέρα καὶ φίλον καὶ διδάσκαλον, καὶ ὅτι ἂν τις εἴποι τῶν τιμίῳ μεταβαίνειτω Ἰωάσαφ τὸν σοφώτατον. » Μ. Μαργουνίου ἐπιστ. 168 σελ. 365 τοῦ 'Αριτζιανοῦ κώδ.

(7) Γ. Γρηγορᾶ ἔνθ. ἀνωτ. Μ. Πηγᾶς ἐπιστ. ρκζ' τοῦ τῆς Θεολ. Σχολῆς ἐν Χάλκῃ κώδ.

(8) Κωνσταντίου Α' τοῦ ἀπὸ Σιναίου Ἀπαρίθμησις κτλ. ἐν 'Εφημ. Φιλομαθῶν ἀρ. 464.

τοῦ Βαλσαμινηθοῦ (;) ἐντέλλεται τὴν ἀνοιξιν Φροντιστηρίου, εἰς ὃ νὰ φοιτῶσι δέκα παῖδες πενήτων ¹, καὶ Γεώργιος Μαραφαρᾶς, διδάσκαλος ἐν Κρήτῃ ἀναφέρεται (1590) ². Αὐτόθι ἐμαθήτευσε παρὰ Μελετίῳ τῷ Μακρῇ τῷ 1630 καὶ ὁ γεραρὸς Νεκτάριος, ὕστερον Ἱεροσολύμων ἀναδειχθεὶς Πατριάρχης ³.

Λόγιοι δὲ Κρήτες τῶν χρόνων τούτων, ἄνδρες περιφανεῖς, ἀναφέρονται Γεώργιος Ἀλεξάνδρου (1460), ἱερεὺς λογιώτατος καὶ σοφώτατος ⁴, Ἀλέξανδρος ὁ υἱὸς αὐτοῦ (1486) ⁵, Ζαχαρίας ὁ Καλλιέργης (1499—1524), μεγίστην ὑπόληψιν χαίρων παρὰ τοῖς σοφοῖς τῆς Εὐρώπης, ἐν Ἑνετίᾳ καὶ Ῥώμῃ τυπογραφεῖον συστήσας ⁶, Λεόνικος ὁ Κρής (1486) ⁷, Δημήτριος ὁ Κρής (1486), ἐπιμελητὴς τῶν ἐκδόσεων ⁸, Ἰωάννης Γρηγορόπουλος (1499) ἐπιγραμματοποιὸς ⁹, Δημήτριος Δούκας, (ὡς καὶ Ἀριστόβουλος Ἀποστόλιος), μέλη τῆς Νεακαδημίας τοῦ τοῦ Ἄλδου ἐν Ἑνετίᾳ τῷ 1500 ¹⁰, ἐκδότης τῶν Ἠθικῶν τοῦ Πλουτάρχου, ἐπιμεληθεὶς τῆς ἐν Μαδρίτῃ ἐκτυπώσεως τῆς πολυγλώττου Παλαιᾶς Διαθήκης, ὅπου μετέβη (1528) κατὰ πρόσκλησιν τοῦ περιφήμου Καρδινάλεως Ξιμένους ¹¹, Ἀνδρέας Εὐδαίμων Ἰωάννης (1530) ἐκ Παλαιολόγων, ὑπὲρ Λατίνων καὶ Γραικῶν γράψας ¹², Μάρκος ὁ Μουσοῦρος, ἐν Ἰταλίᾳ ὑπὸ Ἰάνῳ τῷ Λασκάρει μαθητεύσας, βοηθῶν

(1) Μαργουινίου ἐπιστ. 162. σελ. 353 τοῦ Ἀριτζιανοῦ κώδ. πρὸς. Ἐπιστολ. 163 τοῦ αὐτοῦ κώδ.

(2) Μ. Πηγᾶ ἐπιστ. σοέ. τοῦ τῆς Θεολ. Σχολῆς ἐν Χάλκῃ κώδικος.

(3) Κωνσταντίνου Α' τοῦ ἀπὸ Σιναίου ἐνθ. ἀνωτ. ἀρ. 464. Μελετίου Ἐκκλ. Ἱστορ. Γ', 470. Βρετοῦ Α', 234.

(4) Βρετοῦ Α. 1.

(5) Αὐτόθι.

(6) Βρετοῦ Β', 270. Τῷ 1512 Ζαχαρίας ὁ Καλλιέργης ἐγκατέλιπε τὸ ἐν Ἑνετίᾳ τυπογραφεῖόν του καὶ μετέβη εἰς Ῥώμην κατὰ πρόσκλησιν Λέοντος τοῦ Ι'. Encyclopédie F. Didot ἐν λ. Typographie Τόμ. ΚΣΤ'. σελ. 633.

(7) Βρετοῦ Β'. 2. ἀρ. 2.

(8) Αὐτόθι.

(9) Βρετοῦ Β', 5. 258.

(10) Encyclopédie F. Didot ἐνθα ἀνωτ. σελ. 649.

(11) Βρετοῦ Β', 264.

(12) Φαβρικίου Ἑλλ. Βιβλιοθ. Τόμ. ΙΑ' ἐν λ.

τὸν Ἄλδον εἰς τὴν ἔκδοσιν τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων ἐν Ἑνετία (1502) ¹, μετὰ φήμης πολλῆς τὰ Ἑλληνικά διδάξας (1500) ἐν Παταβίῳ καὶ Ἑνετίᾳ, ἀπανταχόθεν τῶν περίεξ συρρέοντων εἰς ἀκρόασιν αὐτοῦ, μετ' ἀκριβείας δὲ τοὺς Ἕλληνας συγγραφεῖς σχολιάσας ², Φραγκίσκος ὁ Πόρτος, Ρεθύμνιος (1550), σοφώτατος, διδάξας ἐν Ἑνετίᾳ ³ καὶ Γενεύῃ τὴν Ἑλληνικὴν (1562) ⁴, καὶ ὁ ἄξιος τούτου υἱὸς Αἰμίλιος, ὑπὸ τοῦ πατρὸς παιδευθεὶς, καὶ πρῶτον μὲν ἐν Λαυσάνῃ τῆς Ἑλβετίας, εἶτα δὲ ἐν Εἰδελβέργῃ τῆς Γερμανίας τὴν Ἑλληνικὴν διδάξας, οὗ ἡ δόξα διαμμένει εἰσέτι ἐν πολλοῖς τῶν περὶ τοὺς δοκίμους συγγραφεῖς καὶ τὰς διαλέκτους τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης φιλοπονθηθέντων ὑπ' αὐτοῦ ἔργων ⁵. οἱ καλλιγράφοι Ἄγγελος Βεργίκιος (1535—1566) λόγιος, καλλιγράφος, μεταφράσας εἰς τὸ Λατινικὸν τὸ περὶ ποταμῶν καὶ ὄρων ἐπωνυμίας τοῦ Πλουτάρχου, καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Νικόλαος Βεργίκιος (1544), εἰς Γαλλίαν ἐκ Κρήτης ἀποδημήσας ⁶, Ἰωάννης Βεργίκιος, σύγχρονος, ἱστορίαν τῆς Κρήτης γράψας ἰταλιστὶ ⁷, Κωνσταντῖνος Τήμενος, συντάκτης τῆς Ριμιάδας Ἀπολλωνίου τοῦ ἐν Τύρῳ (1500) ⁸. Μελέτιος ὁ Πηγᾶς (1590), τὸν Ἀλεξανδρέων καλλύνας θρόνον, πολλὰ καὶ ἀξιόλογα γράψας ⁹, οὗ τὸ περὶ τὴν ἔσω καὶ ἔξω μάθησιν κλέος οὐχ ὅπως τὰ καθ' ἡμᾶς, ἀλλὰ τῶν ἀν' Εὐρώπῃν ἐθνῶν καὶ τὰ πορρωτάτω διῆλθε διαπεφοιτηκὸς ¹⁰, Μάξιμος ὁ Μαργούνιος (1590), σοφώτατος, τῶν φιλοσοφικῶν καὶ θεολογικῶν μαθημάτων εἰς ἄκρον ἐληλακῶς, καὶ τὸν Ἕλληνα λόγον ἐπιτηδεύσας τῶν παλαιῶν οὐ πάνυ τι ἀποδέοντα ¹¹, ἱππόλυτος ὁ

(1) Encyclopédie F. Didot ἐνθ. ἐνωτ. σελ. 644.

(2) Βρετοῦ Β', 308.

(3) Ἐνθ. ἀνωτ. περὶ Ἑνετίας.

(4) Ἑλληνομνήμ. ΣΤ', 365. 375.

(5) Ἑλληνομνήμ. ΣΤ', 380.

(6) Σοφ. Κ. Οἰκονόμου ἐν Πανδ. ΙΖ', 356—358.

(7) Αὐτόθι.

(8) Σ. Ἀρ. Βρετοῦ Β', ἀρ. 36.

(9) Βρετοῦ Α', 239.

(10) Εὐγενίου Λογικ. σελ. 44.

(11) Αὐτόθι. Βρετοῦ Α', 220.

Χίου (1590), λόγιος ἰκνῶς¹, Ζαχαρίας Σκορδύλιος ὁ Μαραφα-
ρᾶς (1569), ἱερεὺς λόγιος καὶ συγγραφεὺς², Ἀντώνιος Καλλιέργης
(1500)³, Ἰωάννης Ἀβράμιος (1580), διδάξας καὶ ἐν Ζακύνθῳ⁴,
Ἰωάννης Ναθαναήλ (1590), πρεσβύτερος καὶ Οἰκονόμος, θεολογικά
ῥάψας⁵, Μανουὴλ Κρῆς (1586), ἐρωτήματα γραμματικὰ γράψας⁶,
Συμεὼν Πόρκιος (1590), φιλόσοφος⁷, Ἰωάννης Ματθαῖος Καρυοφύλ-
λης (1630), ἐν Ῥώμῃ σπουδάζας, παποσέπτης, διάφορα γράψας, καὶ
ἱκονίου τιτλοφορούμενος⁸, Μιχαὴλ (Μελέτιος ὕστερον) Χορτά-
κιος (1670) διδάξας ἐν Ἐνετίᾳ, ἔνθα καὶ Ἀρχιερεὺς Φιλαδελφείας
ἀνδεῖχθη⁹, Κωνσταντῖνος Παλαιόκαπας, λόγιος (1630)¹⁰, Ἡλίας
Κρῆς (;)¹¹, Φραγκίσκος Σκοῦφος (1680), ἐν Ἐνετίᾳ ἐκπαιδευθεὶς καὶ
διδάξας, συγγραφεὺς Ῥητορικῆς¹², Γεράσιμος ὁ Βλάχος (1650),
διδάσκαλος, ἱεροκλήρυξ, Ἀρχιεπίσκοπος ὕστερον Φιλαδελφείας προχει-
ρισθεὶς, λεξικογράφος¹³, Ναθαναήλ Κανόπιος (1630), Σύγκελος Κυ-

(1) Τοῦτου εὐρηνται Ἐπιστολαὶ ἐν χειρ. ὑπ' ἀρ. 463 τῆς τοῦ Ἀγιοταφ.
Μετοχίου Βιβλιοθήκης.

(2) Βρετοῦ Α', ἀρ. 13. 16. σ. 243.

(3) Ἑλληνομνήμ. ΣΤ', 327.

(4) Βρετοῦ Α', 174.

(5) Φαῦρ. Ἑλλ. Βιβλιοθ. Τόμ. ΙΑ', ἐν λ.

(6) Αὐτόθι.

(7) Βρετοῦ Β', 323.

(8) Βρετοῦ Α', 204.

(9) Βρετοῦ Α', 32. 253.

(10) Τοῦτου εὐρηνται Theodoretī Episcopi Tyrensis Explicationes dubio-
rum diversae scripturae in Leviticum; demodo quo animam corpus
ingreditur. collegit Constantinus Palaeocapa ἐν χειρ. τῆς βιβλιοθήκης τοῦ
Reims; ἐν Catalogi librorum manuscriptorum a Gustavo Haenel,
Lipsiae 1830. σ. 396.

(11) Τοῦτου εὐρηνται Eliae Cretensis Responsiones ad Dionysium ἐν χει-
ρογράφ. τῆς βιβλιοθ. Basel. αὐτόθι. σελ 616.

(12) Βρετοῦ Α', 243.

(13) Πρῶτος τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων λεξικογράφος ἐγένετο Γεράσιμος ὁ
Βλάχος (Βρετοῦ Β', 33 ἐν σημ. ὑπ' ἀρ. 57), μετὰ τοῦτον Γεώργιος Κων-
σταντίνου (1756) (Βρετοῦ Β', 293), εἴτα Δανιὴλ ὁ ἐκ Μοσχοπόλεως (1802)
(Βρετοῦ Β', 122), εἴτα Ἀνθίμος ὁ Γαζῆς (1804) (Βρετοῦ Β', 287), εἴτα

ρίλλου τοῦ Λουκάρεως ¹, Κύριλλος ὁ Λούκαρις (ἀποθ. 1638), Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, παιδείας ἄλλως ἀνὴρ οὐκ ἄγευστος ², Μελέτιος ὁ Συρίγου (1640), Πρωτοσύγκελος τῆς Μ. Ἐκκλησίας, σοφός, γράψας κατὰ Καλθινιστῶν καὶ Ὁμολογίαν τῆς Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας ³, Γεράσιμος ὁ Ἀλεξανδρείας μετὰ Λούκαρ.ν (1630), Καθηγητὴς τῶν Ἐπιστημῶν καὶ ἱεροκλήρυξ ἐν Κρήτῃ ⁴, Ἀθανάσιος ὁ Πατελάριος, Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως (1660) ⁵, Νεκτάριος ὁ Ἱεροσολύμων (1664), γράψας κατὰ τῆς ἀρχῆς τοῦ Πάπα ⁶, Ἰωαννίκιος ὁ Ἀλεξανδρείας (1654) ⁷, Ἱερεμίας ὁ Κακαβέλας, ἱεροκλήρυξ τῆς Μ. Ἐκκλησίας (1650) καὶ ἐν Ἰασίῳ διδάξας ⁸, Γεράσιμος Κακαβέλας ⁹, Μελέτιος Καλλονᾶς, ἱερομόναχος (1650) ¹⁰, Νικόλαος Βουβούλιος (1690), ἱατροφιλόσοφος, ἐγκρατέστατος τὴν Ἑλληνικὴν ¹¹, διορθωτὴς τῶν ἐκδόσεων Νικολάου τοῦ Γλυκῦ ἐν Ἐνετίᾳ (1683) ¹², Μαρίνος Τζάνε Μπούνιαλης, ῥεθύμνιος, γράψας

οὐ συντάκται τῆς Κιβωτοῦ (1819) (Βρετοῦ Β'. ἀρ. 666). εἶτα Κωνσταντῖνος Κούμας (1821), Βρετοῦ Β', 288. τελευταῖον Σκαρλάτος ὁ Βυζάντιος (1839) (Λεξικὸν ἐπίτομον τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης συνταχθὲν ὑπὸ Σκαρλάτου Δ. τοῦ Βυζαντίου· ἐν Ἀθήναις 1839).

(1) Φαβρικίου Ἑλλ. Βιβλιοθ. Τ. ΙΑ', ἐν λ.

(2) Εὐγενίου Λογικ. ἐνθ. ἀνωτ. Μ. ῥενιέρη Κύριλλος ὁ Λούκαρις κτλ. ἐν Ἀθήναις 1839. Βρετοῦ Α', 214. Τούτου πλὴν ἄλλων εὐρηνται ἐν χειρ. ὑπ' ἀρ. 234 τῆς τοῦ Ἀγιοταφ. Μετοχίου Βιβλιοθ. « Σημειώσεις Διδαχῶν τῷ 1598 (ἐν Κρήτῃ), τῷ 1599 (ἐν Χίῳ), τῷ 1600 (ἐν Ἰασίῳ).

(3) Βρετοῦ Α', 239. 246.

(4) Τούτου εὐρηνται ἐν χειρ. ὑπ' ἀρ. 312 τῆς τοῦ Ἀγιοταφ. Μετοχ. Βιβλιοθ. « Εἰς τὰ περὶ ψυχῆς τοῦ Ἀριστοτέλους σύντομος παράφρασις καὶ ζητήματα » ὅρα καὶ Κωνσταντίνου Α' τοῦ ἀπὸ Σιναίου περὶ τῶν μετὰ τὴν ἄλωσιν κτλ. ἐν Ἐφεμ. Φιλομαθ. ἐνθ. ἀνωτ. ἀρ. 464.

(5) Εὐγεν. Λογικ. ἐνθ. ἀνωτ.

(6) Βρετοῦ Α', 231.

(7) Κωνσταντίου Α' τοῦ ἀπὸ Σιναίου περὶ τῆς Πατριαρχικῆς Σχολῆς ἐν τῷ Περιοδικῷ κτλ. σελ. 295.

(8) Βρετοῦ Α', 203.

(9) Αὐτόθι.

(10) Βρετοῦ Α', 204.

(11) Βρετοῦ Β'. 247. (12) Σ. Ἀρ.

(1683) Ἱστορίαν τοῦ πολέμου τῆς Κρήτης ¹, Καλλιόπιος Ἱερομόναχος (1670) ², Γρηγόριος Μελισσηνός, κληρικὸς λόγιος (1656) ³, Ἀντώνιος Μπούμπουλης (1680), ἱερεὺς ἐν Ἐνετίᾳ λόγιος ⁴, Βαρθολομαῖος Συρόπουλος (1650), ποιήσας ἐπίγραμμα εἰς τὸ Λεξικὸν Γερασίμου τοῦ Βλάχου ⁵, Γεώργιος Χορτάτσης (1680) ποιητῆς ⁶, Ἀρσένιος Καλούδης (1680), ἱεροκήρυξ καὶ διδάσκαλος τοῦ ἐν Παταβίῳ Κωττουνιανοῦ Φροντιστηρίου, καὶ συγγραφεὺς τοῦ Προσκυνηταρίου τῶν ἱερῶν τόπων ⁷, Νικόλαος Καλλιμάχης (1677), Καθηγητῆς τῆς Ῥητορικῆς ἐν Παταβίῳ ⁸, Νικόλαος Δημητρίου, ποιητῆς (1630) ⁹, Ἀμβρόσιος Γραδενίγος, Ἀββᾶς, βιβλιοφύλαξ τῆς Ἑνετικῆς Ἀριστοκρατίας (1676) ¹⁰, Νικόλαος Κομνηνός Παπαδόπουλος (1700), Καθηγητῆς ἐν Παταβίῳ, συγγραφεὺς τῆς Ἱστορίας τοῦ αὐτόθι Παταβιανοῦ Γυμνασίου ¹¹, Θωμᾶς ὁ Κατάνης, Καθηγητῆς τῆς φιλοσοφίας ἐν Παταβίῳ (1670) ¹², Γεώργιος Μαϊώτας (1706), τρόφιμος τοῦ ἐν Ῥώμῃ Γυμνασίου, ἱεροκήρυξ τῆς Μ. Ἐκκλησίας καὶ διδάσκαλος τῶν

(1) Σ. Ἀρ.

(2) Τοῦτου εὑρεται ἐπίγραμμα εἰς Μιχαήλ (Μελέτιον) Χορτάκιον παρὰ Βρεττῷ Α', 202.

(3) Βρεττῷ Β', 307. ἔτι ἐν χειρ. ὑπ' ἀρ. 342 τῆς τοῦ Ἀγιοταφ. Μετοχίου Βιβλιοθ. «Ἱστοριότητὴ ἐξήγησις τοῦ ὠραιότητος Θεολογικοῦ ἀπανθίσματος.»

(4) Βρεττῷ Β', 37.

(5) Βρεττῷ Β', 338.

(6) Βρεττῷ Β', 348.

(7) Ἑλληνομνήμ., Γ', 484.

(8) Μελετίου Ἑκκλ. Ἱστορ. Δ', 71.

Σημ. Κρῆς λέγεται καὶ Ἰωάννης Ῥόζος (;) ποιήσας τοὺς γνωστοὺς ἐν τέλει παντός βιβλίου τιθεμένους στίχους (εὐρισκομένους ἐν τινι Νεαπολιτανῷ Κώδῳκι)

«Ὡςπερ ξένοι χαίρουσιν ἰδεῖν πατρίδα,

καὶ οἱ θαλαττεύοντες ἰδεῖν λιμένα·

οὕτω καὶ οἱ γράφοντες βιβλίου τέλος.» (Βρετ. Α', κθ')

(9) Βρεττῷ Β', 31.

(10) Βρεττῷ Β', 36.

(11) Δημ. Προκοπίου ἐν τῷ Σχεδιάσματι παρὰ Φαβρ. Ἑλλ. Βιβλ. Τόμ. ΙΑ', (Harles).

(12) Κωνσταντίου Α' τοῦ ἀπὸ Σιναίου ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 295.

παιδῶν Κωνσταντίνου Βασσαράβα¹, Ιάκωβος Χαλικοπούλος, Ρεθύμνιος, Ιατροφιλόσοφος (ΙΖ' ἑκατ.)², Ἀθανάσιος ἱατρός ἐκ Πικρίδων, γράψας εἰς τὸ ἀρχαῖον τὸν πόλεμον τῆς Κρήτης τοῦ 1669³, Νικόλαος Δημητρίου, ἐξ Ἀποκορώνων (1627), ποιητὴς τῆς Εὐμορφῆς Βοσκοπούλας⁴ καὶ ἑτεροὶ.

Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν ὑποταγὴν τῆς νήσου (1670) τὸ ζώπυρον τῶν γραμμάτων διστηρεῖτο. Ἐν ταῖς Κρητικαῖς πόλεσιν ἀναφέρει Σχολὰς Ἀναστάσιος Μιχαήλ ὁ ἐκ Ναούσσης (1707)⁵, μίαν δὲ, τὴν ἐπισημοτέραν ἴσως, Γεώργιος ὁ Κωνσταντίνου τῷ 1757⁶, καὶ ἐφεξῆς δὲ αἱ Σχολαὶ καὶ οἱ λόγοι δὲν ἐξέλιπον· Μακάριος Χριστιανόπουλος (1743) συγγραφεὺς καὶ ἱεροκέρυξ τῆς Μ. Ἐκκλησίας⁷, Βικέντιος Κορνάρος (1730), ποιητὴς τοῦ περιβοήτου ἐρωτικοῦ ἐπικοῦ ποιήματος ὁ Ἐρωτόκριτος⁸, (Ἀντώνιος Στρατηγὸς (1745), ἐπιστάτης καὶ Καθηγητὴς τοῦ ἐν Παταβίῳ Κωττουιανοῦ Φροντιστηρίου, Ἰταλιστὴ μεταφράσας τὴν Ἑκάβην τοῦ Εὐριπίδου⁹), Ἀθανάσιος Βαρούχας, ἱερομόναχος (1779)¹⁰, Γεράσιμος Καλογνώμων, Ἐπίσκοπος Χερρόνησου (1793), Λόγων συγγραφεὺς¹¹, Ἐμμανουὴλ Ρωμανίτης (1742)¹², Μακάριος Σκορδέλης (1787), διδάσκαλος καὶ

(1) Μελετίου Ἑκκλ. Ἱστορ. Δ', 68. Βρετοῦ Α'. 218.

(2) Μελετίου Ἑκκλ. Ἱστορ. Δ', 69.

(3) Μ. Βερνάρδου Περιγραφὴ τῆς Κρήτης σελ. 3.

(4) Βρετοῦ Β', ἀρ. 50. Σ. Ἀρ.

(5) Περιηγηματικὸν Πτυκτάτιον (παρὰ Βρετῶ Α', ἡ, ι') « Ἐχει νῦν ἡ αὐτὴ (Ἑλλάς) καὶ πρὸς τούτοις καὶ ἐν πλείσταις τῶν Ἑπαιρωτικῶν πόλεων (1707) τῶν Μακεδονικῶν, τῶν Θεσσαλικῶν, τῶν Πελοποννησιακῶν, καὶ πάλιν τῶν Κρητικῶν, ἤδη δὲ καὶ τῶν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, Ἰωνικῶν τε καὶ νησιωτικῶν περίπου τῶν τεσσαράκοντα σπουδαστηρίων. »

(6) Ἐν Προλεγομένοις τοῦ Λεξικοῦ.

(7) Βρετοῦ Α', 254.

(8) Βρετοῦ Β', 284.

(9) Βρετοῦ Β', 339.

(10) Βρετοῦ Α', 180.

(11) Βρετοῦ Α', 204.

(12) Βρετοῦ Α', 242.

συγγραφεὺς Λόγων¹, Γεώργιος Σκοῦφος (1777)², Μακάριος Τριγώνης (1774), γράψας Προσκυνητάριον τῆς Μονῆς Λαύρας ἐν Ἄθω³, Ἀντώνιος, Σπυρίδων καὶ Ἐμμανουὴλ (ἀδελφοί) Ἀντωνιάδαι (1820)⁴, Δημήτριος Χαιρέτης, ἱατρὸς (1793—)⁵, Κήρυκος Χαιρέτης, ἀνεψιὸς τοῦ εἰρημένου, ἱατροφιλόσοφος, ἱατρὸς τοῦ Σουλτάνου Μαχμουτ (1820)⁶, Ἰλαρίων Μητροπολίτης Τουρνόβου (1820), πολλὰ καὶ διάφορα γράψας ἐκκλησιαστικὰ καὶ τὰς Γραφὰς μεταφράσας⁷, Στέφανος ὁ Κανέλλος, ποιητὴς, ἱατρὸς καὶ Καθηγητὴς τῶν μαθηματικῶν ἐν Βουκουρεστίῳ (1820), Νικόλαος Δριμουτικὸς ποιητὴς (1820)⁸, καὶ ἕτεροι μέχρι τοῦ νῦν ἀριδῆλως δεικνύουσιν, ὅτι αἰετοί ἐν τῇ γενετείρᾳ τοῦ Μουσούρου καὶ Πηγᾷ αἱ Μοῦσαι εὖρον θερμοὺς λάτρεις καὶ θεράποντας.

3) Τὰ ἐν Κύπρῳ.

Ἡ Κύπρος καταληφθεῖσα ἐπὶ τῆς τρίτης Σταυροφορίας ὑπὸ τῶν Lusignan τῷ 1192—1489⁹, κατεκτήθη ὕστερον ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν τῷ 1489¹⁰, τελευταῖον δὲ ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν τῷ 1570¹¹, ὑφ' ὧν μέχρι τῆς σήμερον κατέχεται. Ἡ μεγαλόνησος αὕτη πολλὰ παθοῦσα ὑπὸ τῶν Lusignan, ἡσθάνθη πάραυτα τὰ εὐάρεστα ἀποτελέσματα τῆς ἀνεκτικῆς πολιτικῆς τῆς Ἑνετίας ὑποταγεῖσα εἰς αὐτήν¹². Ἀνέ-

(1) Βρετοῦ Α', 114. 243. ἀρ. 347.

(2) Βρετοῦ Α', ἀρ. 278.

(3) Βρετοῦ Α', ἀρ. 262.

(4) Βρετοῦ Β', 240—244.

(5) Βρετοῦ Β', 107 σημ.

(6) Βρετοῦ Β', 347, ἀρ. 107. Α', ἀρ. 25. 31.

(7) Κωνσταντίου Α', τοῦ ἀπὸ Σιναίου, περὶ τῶν μετὰ τὴν ἄλωσιν κτλ. ἐν Ἐφημ. Φιλομαθῶν ἔνθα ἀνωτ.

(8) Οὗ ποιῆμα ἐξεδόθη ἐν Ἑνετίᾳ τῷ 1820. Σ. Ἄρ.

(9) Lacroix, îles de la Grèce, σελ. 50.

(10) Αὐτόθι σελ. 71.

(11) Αὐτόθι σελ. 75.

(12) Σ. Ζαμπελίου Ἱστορικὰ τεκηνογραφήματα Κρήτης ἐν Πανδ. ΙΑ', 3.

καθεν καὶ μετὰ τὴν ἄλωσιν δὲν ἔπαυσε καλλιεργοῦσα τὰ γράμματα καὶ ἐνδόξους ἄνδρας παράγουσα¹. Οἱ Σωζόμενοι, Ἰωάννης Σωζόμενος (1570), ἐν Ῥώμῃ διδασκόμενος καὶ διδάξας, ἑλληνομαθὴς ἄκρως², Ἰάσων δ' ἀδελφὸς αὐτοῦ, φιλόσοφος καὶ διδάσκαλος τῆς Θεολογίας, ἐπίσης ἐν Ῥώμῃ διδάξας καὶ γράψας ἱκανὰ, καὶ Ἰούλιος δ' Σωζόμενος³, Συμεὼν Μοναχὸς δ' Βερίβελος (1565), ἐπιμεληθεὶς τῆς ἐκδόσεως τοῦ Τριωδίου⁴, Θεοφάνης Λογαράς ἐπίσης, σύγχρονος⁵, Ματθαῖος δ' Γαλατιανὸς (1590), ἐπιστάτης τῆς τυπώσεως τῶν Μηναιῶν⁶, ἦσαν λόγιοι· Λεόντιος δὲ δ' Εὐστράτιος (1590) ἐδίδασκε μετὰ καρποφορίας ἐν Λευκασίᾳ τῆς Κύπρου, λίαν ὑπὸ Πηγᾶ καὶ Μαργουνίου τιμώμενος⁷.

Κατὰ δὲ τὴν ἐφεξῆς ΙΖ' Ἑκατ. μετὰ τὴν τῆς νήσου ἄλωσιν ἐν καιροῖς τοιοῦτοις τὰ γράμματα ἐθεραπεύοντο, λόγιοι δὲ καὶ συγγραφεῖς ἀναφέρονται· Ματθαῖος δ' Κιγάλλας (1640), Σύνοψιν γράψας ἱστοριῶν καὶ δογμάτων, κανόνας καὶ εὐχὰς ἱκετηρίου⁸, Ἰλαρίων Κιγάλλας (1660), διδάσκαλος καὶ ἱεροκέρυξ, πολλὰ θεολογικὰ συγγραψας⁹, Ματθαῖος Μούττης (1631), γράψας ἱερὰν Κατήχησιν¹⁰,

(1) « In Cypro et Candia aliquos esse, qui populum publice doceant audio. » Dav. Chytraei De statu Ecclesiarum hoc tempore (1574) in Graecia etc. » Francofurt. 1583. σελ. 70.

(2) Ἑλληνομνήμ. Ζ'. 439.

(3) Αὐτόθι.

(4) Βρετοῦ Α', 6.

(5) Πανδ. Θ' 246.

(6) Βρετοῦ, Α', 188.

(7) Ἐπιστ. Πηγᾶ ἡ, ιδ', ρέ, ρκδ', ρλδ', καὶ ἀλλαχού τοῦ τῆς ἐν Χάλκῃ Θεολογ. Σχολῆς κώδ. Ἐπιστ. Μαργουνίου 37. σελ. 66 (1595) τοῦ Ἀριτζιανοῦ κώδ. Ὁ Μαργούνιος ἐπέστελλεν αὐτῷ « ὁ ἱερὸς πρωτοπαπᾶς οὐπω ἡμῖν τὸ χρέος ἀπέδωκε· χάρισαι ἡμῖν, πρὸς τοῦ φίλου, γράμματα πρὸς ἐκεῖνον διαμηνύοντα τὴν ἀπόδοσιν· ἐμπαρνεύειραὶ δὲ ἐκεῖνοις καὶ ὅπως μέχρις τούτου τὰ κατὰ σὲ κεχώρηκε, καὶ τῶν προσφοριτησάντων νέων, οὓς καὶ παρ' ἐμοῦ προσείποις φιλικώτατα ».

(8) Βρετοῦ Α', 207.

(9) Βρετοῦ Α', 231.

(10) Βρετοῦ Α', 207. Φαβρ. Ἑλλ. Βιβλ. Τόμ. ΙΑ', ἐν λ.

Θεοφάνης ὁ Ξενάκιος (1650), ἀνὴρ λόγιος, Μητροπολίτης Φιλαδελφείας ἀναδειχθεὶς ¹, Φίλιππος Πρωτονοτάριος (1639), γράψας Χρονικὸν τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας ², Νεόφυτος Ροδινὸς (1650), ἐν Ῥώμῃ σπουδάσας καὶ περὶ τῶν ἐνδόξων ἀνδρῶν τῆς Κύπρου ἀπλῆ φράσει γράψας ³, Μάρκος Κύπριος (1660), διδάσκαλος ἐν Βουκουρεστίῳ ⁴, Φιλόθεος ὁ Κύπρου, σύγχρονος ⁵, Ἰωάννης ὁ Κιγιάλλας, Καθηγητὴς τῆς φιλοσοφίας ἐν Παταβίῳ (1668), Ἀλέξανδρος ὁ Συγκλητικὸς σύγχρονος, νομομαθέστατος ⁶, Κοσμάς ὁ Δυρράχίου (1690), διδάσκαλος ⁷, Γεώργιος Βουστρόνιος (1637), Καθηγητὴς τῆς φιλοσοφίας καὶ θεολογίας ἐν τῷ τῆς Ῥώμης Φροντιστηρίῳ τῶν Οὐνιτῶν ⁸, Δημήτριος Κιγιάλλας (ἀποθ. 1684), τρόφιμος τοῦ ἐν Ῥώμῃ Γυμνασίου, ἱατρὸς ἄριστος ⁹, καὶ ἕτεροι.

Καὶ κατὰ τὴν ΙΗ΄ Ἑκατ. ἐφεξῆς τὰ γράμματα κατὰ τὸ ἐνὸν ἐθεραπεύοντο, μικραὶ δὲ Σχολαί, ἐν ταῖς Μοναῖς μάλιστα, κατὰ τὰ μέσα τῆς αὐτῆς Ἑκατ. ἀναφέρονται ¹⁰. Τῷ 1760 ἐδίδασκεν ἐν Κύπρῳ (πιθανῶς ἐν Λευκοσίᾳ ἢ ἐν τῇ Μονῇ τοῦ Κύκκου) ἀπὸ τε ἔδρας καὶ τοῦ ἁμβωνος Ἐφραίμ ὁ ἐξ Ἀθηνῶν, ὁ μετὰ ταῦτα (1767) Ἱεροσολύμων Πατριάρχης ἀναῤῥηθεὶς ¹¹. Ἐν δὲ τῇ Μονῇ Μαχαιροῦντος περὶ τὸ 1768 ἐδίδασκέ τις τῶν μαθητῶν Εὐγενίου τοῦ Βουλγάρως, παρ' ᾧ ἐμαθήτευσεν καὶ Γερμανὸς Ἱερομόναχος, ὁ ὕστερον Σχολὴν ἐν Καισαρείᾳ συστήσας ¹². Ἐν Λευκοσίᾳ δὲ τῇ τῆς νήτου πρωτευούσῃ

(1) Βρετοῦ Α΄, 234.

(2) Φαβρ. Ἑλλ. Βιβλιοθ. Τ. ΙΑ΄, ἐν λ.

(3) Βρετοῦ Α΄, 244.

(4) Σοφ. Κ. Οἰκ. περὶ Μάρκου τοῦ Κυπρίου. σελ. 24.

(5) Αὐτόθι Βρετοῦ Β΄, ἀρ. 202.

(6) Σοφ. Κ. Οἰκονόμου ἔνθα ἀνωτ. Ὁ Συγκλητικὸς λέγεται καὶ Κρής Μελετίου Ἑκκλ. Ἱστορ. Δ΄, 67.

(7) Βρετοῦ Α΄, 244.

(8) Βρετοῦ Α΄, 186.

(9) Μελετίου Ἑκκλ. Ἱστορ. Δ΄, 68.

(10) Pococke's Beschreibung des Morgenlandes etc. 2, σ. 13.

(11) Κωνσταντίου Α΄ τοῦ ἀπὸ Σιναίου Περί τῶν μετὰ τὴν ἄλωσιν κτλ. ἐν Ἐφημ. Φιλομαθῶν ἀρ. 467. Βρετοῦ Α΄, ἀρ. 213.

(12) Γ. Γρηγορά ἐγγρ. σημ.

Γεώργιος ὁ Κωνσταντίνου τῷ 1757 ἀναφέρει Σχολήν, ἴσως τὴν ἐπισημοτέραν¹, αὐτόθι δὲ τῷ 1817 ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου ἵδρυσε Σχολήν². ἐν δὲ Λεμεσῶ, τῇ Μητροπόλει Κιτίου, τῷ 1820 ἐπίσης ἰδρύθη Σχολή, ἥς προΐστατο Δημήτριος ὁ Θεμιστοκλῆς³, οὗ μαθητῆς ἐγένετο Μάρκος ὁ Ἀνδρεάδης⁴. Λόγιοι δὲ Κύπριοι: Ἀλοΐσιος Ἀνδρούτζης (1720), ἐν Ῥώμῃ σπουδάσας, παπιστῆς Θεολόγος⁵, Γεδεὼν Ἀγιοταφίτης (1758)⁶, Ἄνθιμος Βέρας (1782)⁷, Κυπριανὸς Ἀρχιμανδρίτης (1788), γράψας ἱστορίαν χρονολογικὴν τῆς Κύπρου⁸, Ἰωάννης Καρατζῆς ἐκ Λευκοσίας (1790)⁹, Νικόλαος Θησεύς (1814)¹⁰, ὁ ἐπ' ἐσχάτων (1839) τὴν Πατριαρχικὴν Σχολὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει κοσμήσας, δις αὐτὴν ἰθύνας, Σαμουήλ ὁ ἀπὸ Μεσημβρίας¹¹, καὶ ὁ ἐκ Λάρνακος τῆς Θέμιδος θερμότατος λάτρης, Καθηγητῆς τοῦ ἐν Ἀθήναις Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου Νικόλαος Σαρρίπολος, καὶ ἔτεροι ἀποδεικνύουσιν, ὅτι οὐδέποτε ἐν τῇ μεγαλονήσῳ ἐκείνῃ ἐξέλιπε τῶν γραμμάτων ἡ καλλιέργεια..

4) Τὰ ἐν Χίῳ.

Ἡ Χίος, ὁ μᾶλλον ἐλεύθερος τοῦ Αἰγαίου τόπος μετὰ τὸν Ἄθω, κατεχομένη πρὸ μακροῦ χρόνου ὑπὸ τῶν Γενουησίων, διετήρησε καὶ ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν αὐτῶν ἀρχαῖά τινα ἔθιμα δημοτικά, μεθ' ὧν συνανεμίγνυτο ἡ ἐλευθερία τῶν Ἰταλικῶν ἡθῶν¹². κατεκτῆθη ὑπὸ

(1) Ἐν Προλεγομένοις τοῦ Λεξικοῦ.

(2) Λογίου Ἑρμοῦ ἔτ. 1820 σ. 520. F. Didot, Voyage dans le Levant, σελ. 327.

(3) Λογίου Ἑρμοῦ ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 520.

(4) Νέα Κύπρια ἔπη ἐν Παρισίοις 1833 σελ. 8.

(5) Βρετοῦ Α', 177. (6) Βρετοῦ Α', 188.

(7) Βρετοῦ Β', 246.

(8) Βρετοῦ Β', 71. 83. 289.

(9) Βρετοῦ Β', 224.

(10) Βρετοῦ Β', 162.

(11) Κωνσταντινιάδος σελ. 149 τῆς 6' ἐκδ.

(12) Villemain Ἱστορ. Δοκίμιον σελ. 52—55 τῆς Ἑλλ. μεταφρ.

Σουλεϊμάν τοῦ Β' τῷ 1565—1566 ἄνευ ἀντιστάσεως, διὸ ἐπεβλήθησαν αὐτῇ φόροι ἑλαφροὶ καὶ ἱκανὰ προνόμια ἐχορηγήθησαν, ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τῶν ὁποίων οἱ κάτοικοι καὶ κατὰ τὴν ΙΣΤ' Ἐκατοντ. ἤρξαντο νὰ ἀπολαύωσι τῶν ἀγαθῶν τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς ἡσυχίας, ἀγνώστων τότε εἰς τὴν ἐπίλοιπον Ἀνατολήν¹.

Κατὰ τὴν ΙΣΤ' Ἐκατ. οἱ Χῖοι φιλέμποροι καὶ εὐποροὶ δὲν ἡμέλησαν νὰ συστήσωσι Σχολήν, ἐν ᾗ ἐδιδάσκοντο, πλὴν τῶν ἐγκυκλίων, ἢ φιλοσοφία,² αἱ ἐπιστήμαι καὶ ἰδίως ἡ ἱατρικὴ³. τοῦθ' ὅπερ ἀποδείκνυται ἐκ τῶν σοφῶν Χίων τῆς ΙΣΤ' καὶ ΙΖ' Ἐκατ., ἀνδρῶν τιμησάντων τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος. Ἰωάννης ὁ Κορῆσιος (1530), Ἰωάννης καὶ Λεονάρδος οἱ Μινδόνιοι, ἱατροὶ, καὶ ὁ λόγιος Γεώργιος Σεβαστόπουλος, οἷς μετὰ τιμῆς ἐπέστελλεν ὁ Πηγᾶς τῷ 1592⁴, ὁ διδάσκαλος Ἐρμόδωρος ὁ Λήσταρχος (1590)⁵, Γεώργιος ὁ Ἰουστινιανὸς (1590)⁶, Ἐμμανουὴλ ὁ Γλυζώνιος (1596), ἐπιστῆμων, πρῶτος κοινῇ φράσει γράψας Ἀριθμητικὴν, ἐπιστατήσας τῆς ἐκδόσεως ἐκκλησιαστικῶν βιβλίων, καὶ συντάξας τὸ Εὐαγγελιστάριον καὶ τὰ Πασχάλια⁷, Χριστοφόρος Καμπάνας (1560), συλλογὴς τῶν Κανόνων⁸, Κωνσταντῖνος Πατρίκιος (1570), ἐν Παταβίᾳ⁹, καὶ ἕτεροι.

(1) Lacroix, îles de la Grèce, σελ. 279. « Quoique reunie à l'Empire ture, Chio conserva des privilèges et une liberté, que les Ottomans ne laissaient à aucune autre de leurs conquêtes. »

(2) « Nisi in Chio, ubi pauci adhuc Ἑλληνες philosophiam sinceriorem profiteantur. » Turcograec. σελ. 495. 513.

(3) Α. Βλαστοῦ Χιακ. Β', 63. 83. 85. Γερδίνου Ἱστορ. τῆς Ἑλλ. Ἐπαναστ. ἐν Φιλίστορ. Δ', 387.

(4) Ἐπιστ. ια τοῦ τῆς ἐν Χάλκῃ Θεολ. Σχολῆς κώδ. ὅρα Ἰωάννου τοῦ Μινδονίου Ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Πατριάρχην Διονύσιον ἐν τῇ Μηναίᾳ τοῦ Σεπτεμβρίου τῆς ἐκδ. Βαρβολομαίου Κουτλουμουσιανοῦ σελ. ιη.

(5) Turcograec. σελ. 245. 513.

(6) Ἐπιστ. Μ. Πηγᾶ σιβ' τοῦ αὐτοῦ κώδ.

(7) Βρετοῦ Β', 256. ὅρα καὶ ἐν τέλει τῶν Εὐαγγελίων τὸ Εὐαγγελιστάριον.

(8) Fabric. Ἑλλ. Βιβλ. Τόμ. ΙΑ', ἐν λ. (Harles).

(9) Αὐτόθι Η', 97.

Κατὰ δὲ τὴν ἐφεξῆς 12' Ἑκατ. ὀργῶντες φαίνονται πρὸς τὴν πρόοδον οἱ Χῖοι· ἄνδρες δὲ διάσημοι ἐγένοντο (πλὴν ἐτέρων Λατίνων) Λέων ὁ Ἀλλάτιος (1620), ἀνὴρ ἀκάματος, σοφός, πολυγράφος, εἰ καὶ τὰ δόγματα πρὸς ζόφον ἀποκλίνων, (ἐφ' ᾧ καὶ Σχολὴν ἐν Χίῳ συνέστησε πρὸς ἐκπαίδευσιν τῶν Λατίνων, *Μεγάλο Σχολεῖον* καλουμένην, διατηρηθεῖσαν μέχρι τοῦ 1822)¹, ἀλλὰ μὴν ἑλληνιστὴς ἀξιόλογος, ὡς δεικνύουσιν ἄλλα τε καὶ ἡ ἑλληνιστὶ ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος ᾧδὴ αὐτοῦ πρὸς τὸν Δελφῖνα τῆς Γαλλίας², Γεώργιος ὁ Κορέσσιος (1640), ἱατρός καὶ θεολόγος ἄριστος, φιλόσοφος περιπατητικὸς, πλεῖστα λόγου ἄξια συγγράμματα³, Παΐσιος ὁ Λιγαρίδης (ἀποθ. 1678), ἐν Ῥώμῃ ἐκπαιδευθεὶς, καὶ θερμὸς ὕπερρον τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν ὑπερμαχος, πολλὰ ὑπὲρ αὐτῆς γράψας, καὶ διδάξας ἐν τῇ κατὰ τὸ Ἰάσιον Αὐθεντικῇ Σχολῇ, τελευταῖον δὲ Μητροπολίτης Γάζης ἐν Ῥωσσίᾳ ἀναδειχθεὶς⁴. Ἀντώνιος ὁ Κοραῆς (1670), εἰς τῶν προγόνων τοῦ Ἀδαμαντίου, ἐκπαιδευθεὶς ἐν Ῥώμῃ, ἑλληνιστὴς ἄξιος λόγου, γνωστὸς διὰ τὴν πινδαρικὴν του ᾧδὴν πρὸς τὸν Καγκελάριον τῆς Γαλλίας D'Aguessau⁵, Κύριλλος Ἱερομόναχος (1640), συγγραφεὺς Σαρανταρίου⁶, Γρηγόριος Ἱερομόναχος (1650), γράψας Σύνοψιν τῶν ἱερῶν τῆς Ἐκκλησίας δογμάτων⁷, Κωνσταντῖνος Ῥοδοκανάκης (1668), ἐν Ὁξωνίᾳ ἐκπαιδευθεὶς, ἀνὴρ λόγιος, ποιήματα ἑλληνιστὶ ποιήσας εἰς τιμὴν τοῦ Καρόλου II βασιλέως τῆς Ἀγγλίας⁸, Ἐμμανουὴλ Σκυλίτσης (1695), περὶ τοῦ ἐν Ῥώμῃ Ἑλληνικοῦ Φροντιστηρίου γράψας⁹, Θεόδωρος Ρέντης (1620), διδάσκαλος τῆς Ἑλληνικῆς

(1) Βρετοῦ Α', 172.

(2) Mullach's Grammatik der griechischen Vulgarsprache σελ. 58. Βρετοῦ Α', 172. Α. Βλαστοῦ Χιακ. Β', 66—88.

(3) Βρετοῦ Α', 209.

(4) Βρετοῦ Α', 243.

(5) Mullach's ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 60. Βρετοῦ Β', 281.

(6) Βρετοῦ Α', 242.

(7) Βρετοῦ Α', 190.

(8) Βρετοῦ Β', 332.

(9) Βρετοῦ Β', 35. 335.

ἐν Τουρίνω καὶ Ῥώμῃ¹, Λαυρέντιος Καβδάκος (1660)², Κλήμης ὁ Ἰωαννίνων (1690)³, καὶ ἕτεροι.

Κατὰ δὲ τὴν ΙΗ' Ἑκατ. καὶ ἐφεξῆς (ΙΘ') ἐπίσης ἀναφέρονται οἱ λόγιοι: Εὐστράτιος ὁ Ἀργέντης, ἱατροφιλόσοφος καὶ θεολόγος ἄριστος (1750), πολλὰ καὶ καλὰ Ἐκκλησιαστικὰ γράψας⁴, Τιμόθεος Κυριακόπουλος, ἱεροκήρυξ (1759)⁵, Κωνσταντῖνος Γορδάτος (1730), ἐπιστήμων, γράψας περὶ τῆς τῶν σφαιρῶν χρήσεως⁶, καὶ ἕτεροι ἀποδεικνύοντες, ὅτι τὰ γράμματα ἐθεραπεύοντο· οὕτω δὲ κατὰ τὴν ΙΗ' Ἑκατ. ἐν Χίῳ ὑφίσταντο τρεῖς δημόσιαι Σχολαὶ εἰς ἑκάστην μοῖραν τῆς πόλεως⁷, ὅτε ἐδίδασκεν αὐτόθι καὶ τις θεῖος τοῦ Κοραῆ τὴν Ἑλληνικὴν Κύριλλος Ἱερομόναχος⁸. Λόγιοι δὲ Χῖοι, Κωνσταντῖνος Κοκκινάκης (1800), ὁ ἀναλαβὼν τὴν ἐκδοσιν τοῦ Λογίου Ἑρμοῦ⁹, Ἀντώνιος Κορωνιδῆς (1800)¹⁰, Γεώργιος Χρυσοβελόνης (1800), ἱατρὸς ἐν Βιέννῃ, γράψας λόγον φιλοσοφικὸν περὶ τοῦ Γνώθι σαυτὸν¹¹, Λαυρέντιος Χρυσοβελόνης (1790)¹². Περὶ δὲ τὰ τέλη τῆς ΙΗ' Ἑκατ. (1792) οἱ τῶν Χίων εὐπορώτεροι ἄδραϊ; δαπάναις συνέστησαν τὴν τόσον ὀνομαστὴν μετὰ ταῦτα γενομένην δημασίαν Σχολὴν, *Γυμνάσιον* καλῶς καταρτισμένον μετὰ Βιβλιοθήκης καὶ τυπογραφείου, ἀριθμοῦσαν πρὸ τῆς καταστροφῆς τῆς πόλεως 700 μαθητάς, ἐν οἷς διακοσίους ξένους¹³. Ἐν αὐτῇ ἐδίδαξαν Ἀθανάσιος ὁ Πάριος (1788

(1) Α. Βλαστοῦ Χιακ. Β', 79.

(2) Τούτου εὐρηνται Διδαχαὶ ἐν χειρ. ὑπ' ἀρ. 296 καὶ 297 τῆς τοῦ Ἀγιοταφ. Μετοχ. βιβλ.

(3) Μελετίου Ἐκκληστ. Ἱστορ. Δ', 71.

(4) Βρετοῦ Α', 178.

(5) Βρετοῦ Α', 81. 212.

(6) Βρετοῦ Β', 46.

(7) Α. Βλαστοῦ Χιακ. Β', 65. 133. πρὸλ. Γεωργίου Κωνσταντίνου ἐν Προλεγομένοις τοῦ Λεξικοῦ «Εἰς Χίον ἐν.»

(8) Βίος Ἀδαμαντίου Κοραῆ ἐν Παρισίοις 1833. σελ. 4.

(9) Βρετοῦ Β', 278.

(10) Βρετοῦ Β', 285.

(11) Βρετοῦ Β', 265. I. Δεκιγάλλα Σχεδίασμ. σελ. 47.

(12) Βρετοῦ Β', 122. (13) Lacroix, îles de la Grèce. σελ. 294.

—1812), Δωρόθεος ὁ Πρώτος, Νεόφυτος ὁ Βάμβας καὶ Κωνσταντῖνος ὁ Βαρδαλάχος (1816)¹ Ἰωάννης ὁ Τσελεπῆς, τελευταῖον δὲ προϊστάμενος αὐτῆς (1820) ὁ Νεόφυτος Βάμβας μετ' ἄλλων [δεκατессάρων διδασκάλων². Μετὰ δὲ τὴν κατὰστροφὴν τῆς πόλεως ἡ τοσοῦτον ὠφελήσασα τὸ ἔθνος Σχολὴ καὶ πολλοὺς παραγαγοῦσα καρποὺς περιωρίσθη μὲν, ἀλλὰ διετηρεῖτο μέχρι ἐσχάτων, μεταβληθεῖσα ἤδη τῇ γενναιοδωρίᾳ τῶν μεγαλεμπόρων καὶ φιλοκάλων Χίων εἰς Γυμνάσιον.

5) Τὰ ἐν Πάτμῳ, καὶ ταῖς λοιπαῖς Κυκλάσι καὶ Σποράσιν.

Ἡ Πάτμος, νῆσος μικρὰ μὲν καὶ τὸ πάλαι ἄσημος, ἐξάκουστος δὲ ἀπὸ τῆς σωτηρίου ἐποχῆς διὰ τὴν αὐτόθι ἐξορίαν τοῦ ἡγαπημένου τῷ Χριστῷ μαθητοῦ, ἔμελλεν ἀναδειχθῆναι ἐπίσημος διὰ τὴν περικλυτὴν ἐν αὐτῇ Πατριάδα Σχολήν³. Αἶαν πρῶτως (1454) ὑποταγεῖσα τοῖς Ὀθωμανοῖς⁴, πύξῃσε μικρὸν κατὰ μικρὸν καὶ ἐπέδωκεν εἰς τὴν ναυτιλίαν⁵ καὶ τὸ ἐμπόριον (1624), ἐξ οὗ ἐλάμβανεν ἄφθονα πλοῦτή⁶. Εὐποροῦντες οἱ Πάτμιοι, περὶ τὴν περίπυσον οἰ-

(1) F. Didot Voyage dans le Levant. σελ. 440.

(2) Α. Βλαστοῦ Χιακ. Β', 133—. Ἡ Βιβλιοθήκη τοῦ Κοραῆ ἐκ 3400 τόμων συγχειμένη, μετεκομίσθη εἰς Χίον τῷ 1842 (Θ. Ζωγράφου Ἐπτάλοφ. 1864 σελ. 244).

(3) Ι. Σακελλίωτος Μεχμέτ Β' τοῦ πορθητοῦ φερμάνιον ἐν Πανδ. ΙΣΤ', 529—. Ἡ Σχολὴ αὕτη ἐκαλεῖτο Πατριαρχικὴ διὰ τὸ εἶναι αὐτὴν ἵσως ἐντὸς τοῦ Πατριαρχικοῦ καὶ Σταυροπηγιακοῦ Μοναστηρίου τοῦ Ἀγίου Ἀποστόλου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου· ἐν χειρ. ὑπ' ἀρ. 449 τῆς τοῦ Ἀγιοταφίτ. Μετοχ. βιβλιοθ. (4) Αὐτόθι.

(5) De Roy, Voyage de Levant, Paris 1629 σελ. 354. Guerin Description de l'île de Patmos, et de l'île de Samos, Paris, 1856. σελ. 47—48. Ε. Σταματιάδου ἡ νῆσος Πάτμος, ἐν Χρυσάλλιδ. (Ἀθηνῶν Α', 387. 427.) Ἡ Πάτμος εἶχε ναυτικὸν ἀξιόλογον καὶ τὸ μεγαλίστερον τῆς Ἑλλάδος, προστατευόμενον ὑπὸ τῶν Ἰπποτῶν τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τῆς Μελίτης. Ἰω. Φιλήμονος Ἱστορικὸν Δοκίμιον τῆς Φιλικ. Ἐταιρ. Ἐποχ. Α', Κεφ. Β', 49 Σημ. α. ἐν Ναυπλίᾳ 1834.

(6) Lacroix ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 209.

κοῦντες Μονὴν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, ἡσθάνθησαν ἐνωρί-
την ἀνάγκην τῶν γραμμάτων. Πρῶτος, ὢν ἴσμεν, ἀναφέρεται δι-
δάξας φιλόσοφα μαθήματα ἐν Πάτμῳ (1580—1600) Νικηφόρος
Ἱερομόναχος, ὁ Χαρτοφύλαξ, Κρήτης, μετὰ ταῦτα Λαοδικεῖας Ἐπίσκοπος
(ἀποθ. 1628)¹. Βαθμηδὸν ὁμοῦς ἀπὸ Ἀλεξάνδρου τοῦ Μαυροκορδάτου
συνέστη καὶ πολλὴν τὴν ἐπίδοσιν ἔσχεν ἡ ἀξιόλογος *Πατμιαὶ Σχολή*,
Ἑλληνομουσεῖον², διατηρουμένη μέχρις ἐσχάτων ὑπὸ τοῦ ἐν Κ]Πό-
λει Ἰσναφίου τῶν γουνάρεων μετὰ λαμπρᾶς Βιβλιοθήκης. Ἐν αὐτῇ
ἀναφέρεται διδάξας Μακάριος ὁ Πάτμιος, περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς ΙΗ΄
ἑκατ., ὃν διεδέξατο Γεράσιμος Ἱερομόναχος ὁ Βυζάντιος (ἐδιδ. 1730)
(ἀποθ. τῷ 1740)³. εἶτα Βασίλειος ὁ Κουταλιανὸς, μεθ' ὃν Δα-
νιὴλ ὁ Κεραμεὺς, Πάτμιος, ἀποθανὼν τῷ 1804⁴. Τὸν Δα-
νιὴλ διεδέξατο Μισάηλ ὁ Πάτμιος, τοῦτον δὲ ὁ σοφώτατος Παΐ-
σιος ὁ Καραπατᾶς (1817)⁵, Πάτμιος ἐπίσης, τοῦτον δὲ Κύριλλος
καὶ Παΐσιος οἱ Πάτμιοι, Νεόφυτος ὁ Βυζάντιος, Χαραλάμπης ὁ Θεο-
σαλονικεὺς, Ἰωάννης Σφοίνης ὁ Σάμιος, Ἰσαὰκ ὁ Κρήτης, Ἰεζεκιὴλ ὁ
Καλύμνιος, Νικόδημος ὁ Πάτμιος, Γρηγόριος Ἀγαθόβουλος ὁ ἐξ Ἡ-
ρακλείας τῆς ἐν Θράκῃ, καὶ τελευταῖος ὁ νῦν διδάσκων γραμματεὺς
καὶ βιβλιοφύλαξ τῆς Μονῆς Ἱερόθεος Φλωρίδης. Οἱ μαθηταὶ τῆς
Πάτμου ἐκαλοῦντο Γαζῖται ὑπὸ τῶν ἀντιπάλων των Ἰωαννιτῶν
προσηλωμένων εἰς τὸν Λάσκαριν καὶ Λασκαριτῶν διὰ τοῦτο καλου-

(1) Ὁ Πηγάς ἐπέστελλεν αὐτῷ «ὡς ἰδίῳι ἀγαθοῖς τῶν παρακατατε-
θειμένων σοι νέων τῇ παιδείᾳ ὑπεραγρυπνῶν.» Ἐπιστ. σκέ τοῦ
τῆς κατὰ Χάλκην Θεολ. Σχολῆς κώδ. πρβλ. I. Σακελλίωτος ἐν Πανδ. ΙΕ',
445. ΙΣΤ', 530 ἐν Σημ. 2.

(2) Βρετοῦ Α', ἀρ. 224.

(3) Γεράσιμος Ἱερομόναχος Βυζάντιος, διάδοχος τοῦ Μακαρίου ἐν
τῇ Πατμιάδι Σχολῇ, ἀποθανὼν ἐν Κρήτῃ τῷ 1740, ἦν ἀνὴρ ὁσῖος· τοῦτου
τὸ λείψανον σώζεται σῶον ἐν Κρήτῃ ἐν τῇ Μονῇ τῆς Ἀγίας Τριάδος,
ἐκτός τῆς δεξιᾶς· σωζομένης ἐν τῇ Σχολῇ τῆς Πάτμου (Μελετίου Ἐκκλ.
Ἱστορ. Δ', 224.)

(4) Σοφ. Κ. Οἰκονόμου βίος Γρηγορίου Εἰρηνοπούλεως σελ. 16—17 σημ.
α. ὅτε ἡ Σχολὴ εἶχε περὶ τοὺς 200 μαθητάς· συνευλεγμένους πανταχόθεν
τῆς Ἑλλάδος.

(5) Λογίου Ἑρμοῦ ἐτ. 1817 σελ. 43.

μένων¹. Μετῆρχοντο δὲ τὸν διδάσκαλον ἰδίᾳ καὶ δημοσίᾳ² ἐν τε Κ]πόλει καὶ ἀλλαχοῦ, παρὰ δὲ τοῖς Ἀρχιερεῦσιν γραμματεῖς γινόμενοι καὶ αὐτοὶ εἰς τὸν Κλῆρον μεταβαίνοντες Ἀρχιερεῖς προὔχειρίζοντο καὶ Πατριάρχαι, ἱκανοὶ αὐτῶν τὸν Κλῆρον κοσμήσαντες³.

Ἐν Σάμῳ, (ὁπόθεν κατήγετο ὁ λόγιος Μητροπολίτης Σάμου Ἰωσήφ Γεωργιερήνης⁴ ἢ Γεωργιρένσιος⁵, ὅστις ἀποστατήσας μετέβη εἰς Ἀγγλίαν τῷ 1678, ὅπου λαβὼν Ἐκκλησίαν ἱερούργει κατὰ τὸν Ἀνατολικὸν τύπον, συγγράφας περὶ τῆς τότε καταστάσεως τῆς Σάμου, Ἰκαρίας καὶ Πάτμου⁶), ἀναφέρεται Σχολὴ Ἑλληνικὴ περὶ τὰ 1757⁷, διατηρηθεῖσα καὶ ἐφεξῆς, καὶ μεταβληθεῖσα μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν πραγμάτων τῆς Ἡγεμονίας τῆς Σάμου εἰς τὸ Πυθαγόρειον Γυμνάσιον.

Ἐν Σύμῃ περὶ τὰ τέλη τῆς ΙΗ' Ἐκατ. ὑφίστατο Σχολὴ Ἑλληνικὴ, ὅτε ἐδιδάχθη αὐτόθι Κωνσταντῖνος ὁ Βαρδαλάχος ὑπὸ Γερασίμῳ τῷ Κερκυραίῳ⁸, διατηρηθεῖσα καὶ ἐφεξῆς.

Ἐν Ρόδῳ κατὰ τὴν ΙΣΤ' Ἐκατ. εὐρίσκομεν λόγιον τὸν ὑπὸ Πηγᾶ λίαν τιμώμενον Γεώργιον ἱερέα καὶ Λογοθέτην Ρόδου (ἴσως τὸν παρὰ Φαβρικίῳ Καλύβην), διάφορα θεολογικὰ γράψαντα⁹ καὶ ποιητὴν¹⁰, Νικόλαον Ρόδιον, διδάσκαλον Ἰωάννου Ἀρμάκη¹¹. Ἐφεξῆς δὲ κατὰ τὴν ΙΗ' Ἐκατ. Θωμᾶν Ρόδιον (1770) λόγιον¹², Ἰωάννην Λίνδιον (1780), ἱεροκέρυκα τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας¹³, Παναγιώτην Γεωργίου

(1) Κούμα Ἱστορ. ἀνθρωπίνων πράξεων ΙΒ', 555.

(2) Ὡς Ἰάκωβος ὁ Πάτριος ἐν Ἱεροσολύμοις (1710)· ἐνθ. ἀνωτ. περὶ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις.

(3) Σοφ. Κ. Οἰκονόμου Ἀπαρίθμησις τῶν ἀπὸ 1487—1825 ἐν Ἀλεξανδρείᾳ πατριαρχευσάντων ἐν Πανδ. ΙΔ', 596.

(4) Ε. Σταματιάδου ἐν Πανδ. ΙΓ', 545.

(5) Μελετίου Ἐκκλ. Ἱστορ., Δ', 230. Guerin ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 125.

(6) Ἡ ἱστορία αὕτη μετεφράσθη γαλλιστὶ καὶ ἀγγλιστὶ ὑπὸ Νικολοπούλου ἐν Παρίσι (Σ. Ἀρ.).

(7) Γεωργίου Κωνσταντίνου ἐν Προλεγόμενοις τοῦ Λεξικοῦ.

(8) Βρετοῦ Β', 243. (9) Φαβρ. ἐν λ. (ΙΑ' Harles).

(10) Ἐπιστ. Πηγᾶ ριθ'. σμγ'.

(11) Ἐπιστ. Μαργουνίου 153. σελ. 320. τοῦ Ἀριτζιανοῦ κώδ.

(12) Βρετοῦ Β', 332. (13) Βρετοῦ Α', 202.

Ῥόδιον (;) μεταφράσαντα διὰ στίχων τὰς ἑπτὰ τραγωδίας τοῦ Σοφοκλέους ¹, Κελεστίνον Ῥόδιον (1798), γράψαντα ὑπὲρ τῆς Χριστιανικῆς πίστεως κατὰ τινων φιλοσοφικῶν ληρημάτων ². Εὐρίσκομεν δὲ ὑπάρχουσιν τῷ 1757 Σχολὴν μίαν ³, τῇ δὲ 1817 Παναγιώτης τις μαθητὴς τοῦ Κούμα αὐτόθι ἐδίδασκεν ⁴.

Ἐν Σίφῳ, μιᾷ τῶν Κυκλάδων, πολλοὺς μετὰ ταῦτα μουσотраφεῖς παραγαγούση ἄνδρας, λέγεται περὶ τὸ 1687 συσταῖσα Σχολὴ ἀξιόλογος, Ἅγιος Τάφος ἐπιλεγομένη διὰ τὸ εἶναι αὐτὴν ἐν Μετοχίῳ τοῦ Ἀγίου Τάφου εἰς Σχολὴν μεταβληθέντι ὑπὸ τοῦ τότε Ἱεροσολύμων Πατριάρχου. Ἡ Σχολὴ αὕτη ἤκμασε κατὰ τὴν ἐφεξῆς ΙΗ' Ἐκατ.⁵, ὅτε τῷ 1775 ἐδίδασκεν αὐτόθι Ἐμμανουὴλ Τροχάνης, ὁ Λάκων, ποιήσας στίχους ἡρωϊκοὺς 786 εἰς τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην Σωφρόνιον ⁶, ἐφεξῆς δὲ τῷ 1780 ἐδίδασκεν ἐν αὐτῇ Μισαὴλ ὁ Πάτμιος, ὕστερον ἐν Πάτμῳ διδάξας ⁷. Λέγεται δ' αὐτόθι διδάξας καὶ Δανιὴλ ὁ Κεραμεὺς πρὸ τῆς ἐν Πάτμῳ διδασκαλικίας του. Μαθηταὶ ταύτης ἀνέβησαν Πατριαρχικοὺς καὶ Ἀρχιεπικοὺς θρόνους, αὐτόθι ἐδιδάχθη ὁ Μαυρογένης ⁸, Γρηγόριος ἱερομόναχος ἐν Δάκκᾳ τῶν Ἰνδιῶν διδάξας, κατ' ἀρχὰς καὶ Νεόφυτος ὁ Βάμβας, καὶ ἕτεροι. Διτηρήθη δὲ μέχρι ἐσχάτων, ὅτε μετὰ πολλῆς καρποφορίας ἐδίδασκεν ἐπὶ εἰκοσαετίαν ὅλην μέχρι τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως (—1821) Νικόλαος ὁ Χρυσόγελως, (πολλὰς περιβληθεὶς ὕστερον ἀρχὰς ἐν Ἑλλάδι,) πολλοὺς ἐνεγκοῦσα διδασκάλους ἐν Κωνσταντινουπόλει τὸ πλέον καὶ αὐτῇ τῇ Ἑλλάδι διδάξαντας ⁹.

(1) Ἰ. Δεκιῶλλα Σχεδιάσμα σελ. 21.

(2) Αὐτόθι σελ. 47.

(3) Γεωργίου Κωνσταντίνου ἐν Προλεγόμενοις τοῦ Λεξικοῦ.

(4) F. Didot Voyage dans le Levant σελ. 346.

(5) Τῷ 1757. ὅρα σημ. 3.

(6) Ἐν χειρ. ὑπ' ἀρ. 339 τῆς τοῦ Ἀγιοταφ. Μετοχ. Βιβλ.

(7) Ἰνδικὴ Ἀλληλογραφ. ὑπὸ Ἡλίας Τανταλίδου σελ. 16'.

(8) Ἰσω· ὁ ἐκ Μυκόνου (;) ἡ Πάρου Δ. Μαυρογένης, τῷ 1786 εἰς τὸν τῆς Οὐγκροβλαχίας ἀρθεὶς θρόνον, περὶ οὗ ὅρα Χρυσάλλιδ. Ἀθηνῶν Δ', 105 ἐν Σημ. γ'.

(9) Ζ. Δημητριάδου (ἐν ἀνεκδ. Πραγματεῖαι περὶ Σίφου.)

Ἐν *Μυτιλήνῃ* τῷ 1757 φαίνεται ὑπάρχουσα Σχολή¹. αὐτόθεν κατήγετο (πλὴν Δωροθέου τοῦ Λεσβίου καὶ Ἰωάννου (τοῦ καὶ Τζανῆ) Σχολαρχῶν τῆς Πατριαρχικῆς Σχολῆς (1726—1744)²) Σεραφεῖμ Ἱερομόναχος, λόγιος (1703), ὁ διορθώσας τὴν πρώτην εἰς τὴν ἡμετέραν κοινὴν γλῶσσαν μετάφρασιν τῆς Καινῆς διαθήκης ὑπὸ Μαξίμου τοῦ Πελοποννησίου³, Ἀντώνιος ὁ Παλλαδοκλῆς (1770), ἐν Ῥωσσίᾳ λόγιος, ποιήσας ᾠδὰς ἑλληνιστὶ ἱαμβικῶ, σαπφικῶ καὶ ἡρωικῶ τῷ μέτρῳ⁴, Γρηγόριος ὁ Καλαγάνης (1819), ἱστορίαν τῆς Παλαιᾶς καὶ Νέας Γραφῆς μεταφράσας ἐκ τοῦ Γερμανικοῦ⁵, Θεοδόσιος ὁ Λέσβιος (1807), ἐκδούς Στοιχεῖα ναυτικῆς ἐν Λιβόρνῳ⁶, καὶ ἕτεροι· ἐφεξῆς δὲ ἡ τῆς Μυτιλήνης Σχολὴ διατηρουμένη μετεβλήθη νῦν εἰς Γυμνάσιον.

Ἐν *Σερῖφῳ* τῷ 1816 συνέστη Σχολή, ἐν ᾗ ὁ Πατριάρχης Κύριλλος ὁ ΣΤ΄ ἐπεμψε διδάσκαλον τὸν Λουκᾶν Θ. Λιβανόν⁷.

Ἐν *Ῥόδῳ* Σταμάτιος Μπουτούρης, Ὑδραῖος, ἔγραψε περὶ τῆς Παναγίας τῆς Ὑδρας ἐν Λιβόρνῳ τῷ 1817⁸. Τυπογραφεῖον δὲ συνέστη ἐν Ὑδρᾷ τῷ 1825, ἐνῷ ἐτυπώθη ἡ Ἐπιστολὴ τῆς Εὐανθίας Καίτη πρὸς τοὺς Φιλέλληνας⁹.

Ἐν *Πάρῳ* τῷ 1817 ἀναφέρεται συστάσα Σχολή, ἥς προϊστάτο Κωνσταντῖνος Γεωργιάδης¹⁰.

Ἐν *Νάξῳ*, κατὰ τὸ χωρίον Σαγκρὶ, φαίνεται συστάσα τῷ 1818 ὑπὸ Καλλινίκου Βαρταβάνη¹¹, τῷ δὲ 1821 ἐδίδασκεν αὐτόθι (Νάξῳ) Χριστόδουλος ὁ Χρύσης Νάξιος¹².

(1) Γεωργίου Κωνσταντίνου ἐνθ. ἀνωτ.

(2) Ὅρα Κωνσταντίου Α' τοῦ ἀπὸ Συναίου Περὶ τῆς Πατριαρχικῆς Σχολῆς κτλ. ἐν τῷ Περιοδικῷ σελ. 289.

(3) Βρετοῦ Α'. 242.

(4) Βρετοῦ Β', 314. ἀρ. 138. 139. 140.

(5) Ἰ. Δεκιγάλλα Σχεδίασμα σελ. 42.

(6) Σ. Ἀρ.

(7) Λογίου Ἑρμοῦ ἔτ. 1817 σελ. 223.

(8) Σ. Ἀρ. (9) Σ. Ἀρ.

(10) Λογίου Ἑρμοῦ ἔτ. 1817 σελ. 119.

(11) Αὐτόθι ἔτ. 1818 σελ. 463.

(12) Γ. Γ. Παπαδοπούλου τὰ κατὰ τὸν Πατριάρχην Γρηγόριον Ε' σ. 173.

Ἐν Ἀνδρῷ, μιᾷ τῶν Κυκλάδων πολλοὺς καὶ ἱκανοὺς παραγα-
γούση ἄνδρας, κληρικοὺς μάλιστα, ἀναβάντας καὶ θρόνους Πατριαρ-
χικοὺς, τὰ γράμματα ἐθεραπεύοντο ἀνέκαθεν. Ἐν Ἀνδρῷ, τῇ πρω-
τευούσῃ τοῦ δήμου Ἀνδρου, ὑφίστατο ἀρχαία Σχολή, ἐν ᾗ ἀπὸ τοῦ
1821 ἐδίδασκεν ὁ ἱερεὺς Γρηγόριος Καμπανάκης, ἐξ ἀδελφός Θεοφί-
λου Καίτη, ἐν Κυδωνίαις σπουδάζας, μέχρι τοῦ 1845, ὅτε ἐτελεύ-
τησεν ¹. Ἐν δὲ τῷ χωρίῳ Μουσινίων τοῦ δήμου Κορφίου τῷ 1818
ὑφίσταντο δύο Σχολαί ², Ἑλληνική, (καὶ Ἀλληλοδιδακτική), ἀνε-
γερθεῖσα ἐκ συνδρομῶν ὑπὸ Σαμουήλ Σκαζῆ, Ἀνδρίου, Ἀρχιμαν-
δρίτου καὶ ἱεροκήρυκος τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας περὶ τὸ 1799 ὑπὸ
τὴν ἐπίκλησιν τῆς Ἀγίας Τριάδος μετὰ βιβλιοθήκης. Ἐν αὐτῇ ἐδί-
δασκεν ὁ Σαμουήλ. Μετὰ δὲ τὸ 1821 Παῖσιος ὁ Κουμαριανός, Ἀν-
δριος, ἱερεὺς. Ζαχαρίας Μαθᾶς, περὶ τὸ 1826, Ἀνδριος, ὁ νῦν Θήρας
Ἐπίσκοπος, ἐκδούς τὸν Κατάλογον τῶν Πατριαρχῶν τῷ 1837. Καλ-
λίνικος Καμπάνης, Ἀνδριος, σπουδάζας ἐν Μονάχῳ, ὁ νῦν Εὐβοίας
Ἐπίσκοπος, περὶ τὸ 1828. Ἐν δὲ τῇ κοινῇ Σχολῇ ἐδίδασκαν Λεόντιος
Φήμης, Ἀνδριος, Ἐπίσκοπος Χριστουπόλεως τῆς Σμύρνης περὶ τὸ
1827, Λεόντιος Κουμουριανός, Ἀνδριος, ἱεροδιάκονος περὶ τὸ 1829 ³.
Λόγιοι δὲ Ἀνδριοὶ Διονύσιος Γ΄ Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, ὁ
ἀπὸ Λαρίσης, ὁ καὶ Πάρδαλις (ἐξ οἰκογενείας Βαρδαλῆ σωζομένης
καὶ νῦν ἐν Ἀνδρῷ), ⁴ οἱ ἀδελφοὶ Γαβριήλ, Ἰγνάτιος Ἀρχιμανδρίτης καὶ
Γεώργιος Καλλονᾶς, Ἀνδριοὶ, (1800) ⁵. Θεόφιλος Καίτης (γεν. ἐν
τῇ πρωτευούσῃ Ἀνδρῷ τῷ 1784 καὶ ἀποθ. τῷ 1851 ἐν τῇ εἰρτικῇ
τῆς Σύρου) σπουδάζας ἐν Κυδωνίαις μέχρι τοῦ 1804, εἶτα διάκονος
προχειρισθεὶς μετέβη εἰς Πίσαν, ἔνθα ἡσχολήθη ἰδίως εἰς τὰς φυσι-
κομαθηματικὰς ἐπιστήμας· περὶ δὲ τὸ 1810 ἐπανελθὼν ἐδίδασκεν
ἐν Κυδωνίαις, ἐκεῖθεν δὲ μετέβη τῷ 1811 εἰς Σμύρνην διδάσκων τὰ
μαθηματικὰ ἐν τῇ Εὐαγγελικῇ Σχολῇ, ὧν συνάμα καὶ ἱεροκήρυξ, τῷ

(1) Σ. Ἀρ.

(2) Λογίου Ἑρμοῦ ἔτ. 1817 σελ. 595—613.

(3) Σ. Ἀρ.

(4) Ζ. Μαθᾶ Κατάλογ. Πατριαρχῶν σελ. 217.

(5) Βρετοῦ Β΄, 308.

δὲ 1812 ἐπανῆλθεν εἰς Κυδωνίας διάδοχος Βενιαμὶν τοῦ Λεσβίου μέχρι τοῦ 1824, ἐκεῖθεν δὲ εἰς Ἑλλάδα ἀντιπρόσωπος τῆς Ἄνδρου ἐν τῇ ἐν Τροιζίνι Συνελεύσει, τῷ δὲ 1827 ἱερεὺς ἐν Σύρῳ μετεργόμενος καὶ τὸν πολιτικὸν βίον· τῷ δὲ 1834 περιελθὼν τὴν Εὐρώπην καὶ Τουρκίαν πρὸς σύναξιν συνδρομῶν διὰ τὴν ἐν Ἄνδρῳ Σχολήν, ἣν ἐκάλεσεν *Ὀρφανοτροφεῖον*, ἐδίδασκεν ἐν αὐτῇ τῷ 1836—1840, ὁπότε κατεδιώχθη ὑπὸ τῆς Ἑλλ. Κυβερνήσεως καὶ ἡ Σχολὴ ἐκλείθη¹. Εὐανθία Καίρη, ἡ ἀδελφὴ αὐτοῦ, ποιήτρια (1826)², διευθύντρια τοῦ ἐν Κυδωνίαις Παρθεναγωγείου, μεταφράσασα ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ τὰ περὶ ἀνατροφῆς τῶν κορασίων πονήματα τοῦ *Bouilly* καὶ *Fenelon* (1818)³ Λεόντιος Καμπάνης Ἀρχιμανδρίτης, μαθητῆς τῶν Κυδωνιῶν, διδάσκων ἐν Σύρῳ μετὰ τὸ 1821, ἀντίπαλος Θεοφίλου Καίρη, Γαβριὴλ Δαλλαγραματίκας μαθ. τῶν Κυδωνιῶν ἱεροδιάκονος, καὶ ἕτεροι δεικνύουσι τὴν αὐτόθι κίνησιν.

Ἐκ *Κῶ* κατήγετο (1682) Ζαχαρίας τις ποιητῆς⁴.

Ἐξ *Εὐρίπου* (*Εὐβοίας*) Γεώργιος ὁ Χρυσοφός (1792), ἐπιμελητῆς τῆς ἐκδόσεως τῆς *Σειρᾶς* τῶν Πατέρων εἰς τὸν ἰῶς⁵, Γρηγόριος ὁ *Εὐβοίας*, ἐκδοὺς διγλωττον (*Ἑλληνκαλβανιστί*) τὴν *Καινὴν Διαθήκην* ἐν *Κερκύρᾳ* τῷ 1827⁶.

Ἐκ *Πάρου* Ἀθανάσιος ἱερομόναχος ὁ *Πάριος* (1760), μαθητῆς τῶν ἐγκρίτων Εὐγενίου τοῦ Βουλγάρεως, διδάξας ἐν Θεσσαλονίκῃ καὶ Χίῳ, γράψας θεολογικὰ καὶ φιλολογικὰ⁷, Νικήτας Κονταράτος (1802), διδάσκαλος⁸.

Ἐκ *Σκοπέλου*, ἔνθα περὶ τὴν *ΙΗ'* ἑκατ. ὑπερμεσοῦσαν ἐδίδασκεν ἱερόθεος ἱερομόναχος ὁ *Πελοποννήσιος*⁹, μεταφράσας τὴν βίβλον τοῦ

(1) Σ. Ἀρ.

(2) Σ. Ἀρ.

(3) Βρετοῦ Β', 269.

(4) Ἐν χειρ. ὑπ' ἀρ. 324 τῆς τοῦ Ἀγιοταφ. Μετοχίου Βιβλιοθ.

(5) Βρετοῦ Α', 118. 254.

(6) Σ. Ἀρ.

(7) Βρετοῦ Α', 172.

(8) Βρετοῦ Β', 122. 280.

(9) Μελετίου Ἐκκλ. Ἱστορ. Δ', 224.

Ἐφραίμ, κατήγετο ὁ περιώνυμος Καισάριος (Κωνσταντῖνος πρότερον) Δαπόντες (1750), ἱκανὰ καὶ καλὰ γράψας τὰ πλεῖστα διὰ στίχων¹.

Ἐκ Σκιάθου Στέφανος Δημητριάδης (1770), λόγιος².

Ἐκ Νάξου Νικόδημος Ἀγιορείτης (1800), ζηλωτὴς καὶ λόγιος μοναχὸς, πολλὰ γράψας³, Ζαχαρίας Ἀρκὰς (1823), ἀξιωματικὸς ἐν Ῥωσσίᾳ λόγιος⁴.

Ἐξ Ἰου Σπυρίδων ὁ Βαλέττας (1818), ἐν Παρισίοις σπουδάσας⁵.

Ἐξ Ἰμβρου Βαρθολομαῖος ὁ Κουτλουμουσιανὸς (1821—1828), διδάσκαλος τοῦ Φλαγγινιανοῦ Φροντιστηρίου⁶, ἐν Ἐνετίᾳ, εἶτα ἐν Κερκύρᾳ, τελευταῖον δὲ πρῶτος ἐν Κωνσταντινουπόλει τῆς Θεολογίας διδάσκαλος (1839), καὶ τελευταῖον τοῦ ἐν Χάλκῃ Ἑλληνικ. Ἐμπορικοῦ Φροντιστηρίου Διευθυντῆς (1840—1846)⁷, γράψας ἱκανὰ, ἐκδότης ὕστερον καὶ τῶν Μηναιῶν⁸.

Ἐκ Τενέδου Μανουὴλ ὁ Τενέδιος (1799), εἷς τῶν ἀρίστων μαθητῶν Λάμπρου τοῦ Φωτιάδου, γράψας διατριβὴν εἰς Θουκυδίδην⁹.

Ἐκ Λήμνου κατήγετο Σίμων ὁ Λήμνιος (1543), ποιητὴς, μεταφράσας Ἀατινιστὴ τὸν Διονύσιον¹⁰.

Ἐκ Θήρας Σιγάλας Ἰερομόναχος (1650), γράψας περὶ τῆς κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο ἐκρήξεως τοῦ ἡφαιστείου¹¹ καὶ ἄλλοι, ἀφανεῖς διαμείναντες, μαρτυροῦσιν, ὅτι καὶ τὸ Αἰγαῖον συνεταράσσετο εἰς τὴν τότε τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους πρὸς τὴν παιδείαν κίνησιν.

---

(1) Βρετοῦ Α', 493.

(2) Βρετοῦ Β', 264.

(3) Βρετοῦ Α', 233.

(4) Βρετοῦ Β', ἀρ. 720.

(5) Βρετοῦ Β', 242.

(6) Βελοῦδου Χρυσάλλιδ. ἐνθ. ἀνωτ. περὶ Ἐνετίας.

(7) Βαρθολομαῖου Κουτλουμουσιανοῦ Ἑπόμνημα κτλ. σελ. 129. Ἀνδρέου Σπαθάρη λόγον κτλ. ἐν Κωνσταντινουπόλει 1864. σελ. 6.

(8) Βρετοῦ Β', 289.

(9) Βρετοῦ Β', 411. 340.

(10) Σ. Ἀρ.

(11) Ἰ. Δεκιγάλλα Σχεδιασμ. σελ. 92.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

ΤΑ ΕΝ ΡΩΣΣΙΑ ΚΑΙ ΤΑΙΣ ΠΑΡ' ΙΣΤΡΟΝ ΗΓΕΜΟΝΙΑΙΣ.

Ἐν Ῥωσσίᾳ, πλὴν τῶν ἀρχαιοτέρων¹, ἐνωρίς ἤδη μετὰ τὴν ἁλωσιν τῆς Κ]Πόλεως φαίνονται μεταδιδόμεναι αἱ τῶν φώτων ἀκτῖνες ἀπὸ τῆς ἐξίας αὐτῆς. Κατὰ τὴν ΙΣΤ' Ἐκατονταετηρίδα μετέβη εἰς Ῥωσσίαν καὶ πλείστας αὐτῇ καὶ μεγάλας προσήνεγκεν ὑπηρεσίας Μάξιμος, ὃς Ἑλληνας ἐπιλεγόμενος, ἐξ Ἄρτης τὸ γένος ἔλκων, τῆς Ὀρθοδοξίας τότε ἐν ταῖς χώραις ἐκείναις κυραινομένης ὑπὸ τῶν ἔξωθεν εἰσβολῶν. Ὁ Μάξιμος εἰς Ῥωσσίαν ἀφικόμενος τῷ 1518, οὐ μόνον ὑπερησπίζετο τὴν Ῥωσσικὴν Ἐκκλησίαν κατὰ τῶν ἀξιώσεων τῆς Ῥωμαϊκῆς, ἀλλ' ἔγραψε κατὰ τῶν ὀρθολογιστικῶν διδασκαλιῶν τῆς Ἀναμορφώσεως, κατὰ Ἰουδαίων, ἔθνικῶν καὶ ἑτεροθρήσκων, διώρθου τὰ βιβλία τῆς ἱερουργίας, διεσάφει τὰς Ἐκκλησιαστικὰς ἐθιμοταξίας, τὸ Τυπικὸν, μετέφραζε τὰ συγγράμματα τῶν Πατέρων, οὕτω δέ, ἐνεργῶν ἐμόρφωσε πολλοὺς ἄνδρας, οἵτινες ἠδύναντο νὰ ἐξακολουθήσωσι μετὰ θάνατον τὸ ὑπ' αὐτοῦ ἀρξάμενον ἔργον². Μελέτιος δὲ

---

(1) Πρὸς. περὶ Θεοδώρου Πτωχοπροδρόμου ἐν Προλεγ. τῶν Ἀτάκτων Α. Κοραῆ Τόμ. Α'. σ'.

(2) Ὁ χρόνος, εἰς ὃν ἀνάγεται ἡ φωτιστικὴ ἐν Ῥωσσίᾳ ἐνέργεια τοῦ Ὁσίου Μαξίμου τοῦ Ἑλλήνος, ἦν χρόνος παντοίων ἀλγεῖνων ἀταξιῶν προερχομένων ἐν αὐτῇ τὸ μὲν ἐκ διαφορῶν ξένων ἐπιβροῶν, τὸ δὲ ἐξ οἰκείων ἐσωτερικῶν αἰτίων. Ἐν τῇ καιρῷ τούτῳ, ἀφ' ἐνός, ἤρξαντο παρεισδύουσαι ἐν τῇ Ῥωσσικῇ κοινωνίᾳ μετ' ἰδιαζούσης δυνάμεως αἱ ὀρθολογιστικαὶ καὶ ἀντεκκλησιαστικαὶ ιδέαι, αἱ ἀνὰ τὴν Δύσιν ἀναφύεσαι ἐκ τῆς Μεταρρύθμισews, αἵτινες τῶν παρ' ἡμῖν τινὰς μολύνουσαι, παρήγαγον δύο ὀρθολογιστικὰς αἵρέσεις· τὴν Ματθαίου τοῦ Βάσκη καὶ τὴν Θεοδοσίου τοῦ Κοσόη· ἀφ' ἑτέρου, ἡ Ῥωμαϊκὴ Ἐκκλησία, καταπονηθεῖσα ὑπὸ τῆς Μεταρρύθμισews ταύτης, ἀπαύστως ἀποσπῶσης ἐκ τῆς κυριαρχίας αὐτῆς ἐπαρχίας ὅλας, μετὰ μειζόνων

δ Πηγάς (1593) Θεοδώρῳ τῷ βασιλεὶ Μοσκοβίας ἐπέστειλε: « Κατάστησον παρὰ σοι, βασιλεῦ, Φροντιστήριον μαθημάτων Ἑλληνικῶν,

ἀξιώσεων ἐπελάβετο τῶν ἀρχαίων καὶ ἐπιμόνων αὐτῆς προθέσεων κατὰ τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας· ἐπὶ τῆς ἡγεμονείας Βασιλείου τοῦ Ἰωάννου, οἱ Πάπαι Λέων ὁ X καὶ Κλήμης ὁ VII, πρέσβυν μετὰ πρέσβυν ἀπέστελλον εἰς Μόσχαν προτρέφοντες εἰς τὴν μετὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας ἔνωσιν· ἰδίως ἐπὶ μακρὸν διέμεινεν ἐν Μόσχᾳ ὁ Ἐξαρχος τοῦ Πάπα Νικόλαος Σχομβέργοι, γράφων καὶ διαδιδούς ἐν τῷ λαῷ διάφορα συγγράμματα ὑπὲρ τῆς ἑαυτοῦ Ἐκκλησίας καὶ ἐξαπατῶν οὕτω τοὺς ἀπρονοήτους. Τέλος ἡ τῶν λουθαρίζοντων αἵρεσις, καίπερ τέλος κατεκρίθη ὑπὸ τῆς ἐν ἔτει 1504 γενομένης Συνόδου, καὶ ἐπαύσατο ἀναφανδὸν διαδιδομένη, ἀλλ' ἐν τῷ κρυπτῷ εὗρισκεν ὑπερμάχους τινάς καὶ εἶχεν ἔτι ἱκανοὺς ὁπαδοὺς. Ἀλλ' ἀσυγκρίτως δεινότερον, ἢ ἐξ ἀπασῶν τῶν ἔξωθεν τούτων ἐπιβρόων, ἡ Ῥωσσία ἔπασχεν ἐξ ἰδίας νόσου, ὑφ' ἧς ἀπὸ πολλοῦ μὲν ἦν προσβεβλημένη, τότε ὅμως ἐξικνεῖτο αὕτη εἰς τὸν ἔσχατον τῆς ἀναπτύξεως αὐτῆς βαθμὸν. Κατὰ τὴν XVI Ἐκατονταετηρίδα ἐν πλήρει τῇ δυνάμει αὐτῶν ἤρξαντο ἀναφαινόμενοι οἱ ὀλέθριοι καρποὶ τῆς ἀμαθείας, ἐν ᾗ ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον διετέλει ὁ Ῥωσσικὸς λαός· ὑπέρμετρος ἐξασθένησις τῆς ἡθικῆς ἐν πάσαις ταῖς τάξεσι, πληθὺς δεισιδαιμονιῶν, ἀνυποστάτων ἐκκλησιαστικῶν ἐθιμοταξιῶν, ἀναδιόρθωσις εἰς βαθμὸν δογματικῆς βαρύτητος, ψευδεῖς ἐρμηνεῖαι περὶ ἱερῶν προσώπων καὶ ἀντικειμένων, γέμουσαι παραλόγων φαντασιοκοπημάτων, ἅπερ ὅμως ὁ ἀμαθὴς λαὸς ἀνεγίνωσκε καὶ ἐτίμα ὡς τὰ τῆς Ἀγίας Γραφῆς βιβλία, πολυάριθμα παχυλὰ λάθη ἐν αὐτοῖς τοῖς ἱεροῖς καὶ λειτουργικοῖς βιβλίοις, διαστρέφοντα τὴν ἀγνότητα τῆς ἀληθοῦς πίστεως, — πάντα ταῦτα τὰ σπέρματα τοῦ ἀναφανέντος ἀκολούθως σχίσματος ἦσαν ἐν τῷ καιρῷ τούτῳ πληρέστατα ἥδη ἀνεπτυγμένα, καὶ παρεσκευασμένα, ὅπως παραγάγῃσι τὸν πικρὸν καὶ φοβερὸν τοῦτον καρπὸν τῆς ἀμαθείας.

Ἐν τοιαύτῃ δυσχερεῖ ἐποχῇ ἀφίκετο παρ' ἡμῖν ἐξ Ἑλλάδος ὁ διάσημος οὗτος καὶ πολυτίτωρ ἀνὴρ, ὁ ὅσιος Μάξιμος. (ἀφίκετο εἰς Ῥωσσίαν τῷ 1518). Ἡ ὀρθόδοξος Ἑλλάς ἐν τῷ προσώπῳ αὐτοῦ παρέσχε τῇ ἡμετέρᾳ Ἐκκλησίᾳ τὴν κυριωτέραν σύμπραξιν πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς πίστεως, ἣν παρέδωκε μὲν ἡμῖν, ἀλλ' ἥτις ἐν τοῖς χαλεποῖς τούτοις καιροῖς ἤρξατο καθυποδαλλομένη ὑπὸ τοιούτους κινδύνους. Ὁ Ἕλλην Μάξιμος ἦν ὁ σταθερώτατος καὶ θερμώτατος ζηλωτὴς τῆς Ὀρθοδόξου Ἑλληνοανατολικῆς Πίστεως. Ὡσανεὶ προαισθανόμενος τὴν μέλλουσαν αὐτοῦ διακονίαν ἐν τῇ Ὀρθοδόξῳ ταύτῃ πίστει καὶ Ἐκκλησίᾳ ὁ Μάξιμος ἐκ νεαρᾶς ἔτι ἡλικίας, μὴ ἐπαρκέμενος ἐν μόνῃ τῇ παιδείῳ, ἣν ἡ πατρίς ἠδύνατο, ἵνα παρὰ σὺν αὐτῇ, ἀπεδήμησεν εἰς Εὐρώπην, ἐπὶ σκοπῷ τοῦ μορφωθῆναι διὰ παντοίων ἐπι-

ζώπυρον τῆς σοφίας τῆς ἱερᾶς, ὅτι παρ' ἡμῖν ἐκ βάθρων κινδυνεύει ἀφανισθῆναι ἢ τῆς σοφίας πηγὴ ¹ ». καὶ Βασιλείῳ τῷ Κνέζῃ Ὄστροβίας ταῦτά περὶ συστάσεως Φροντιστηρίων ἐπέστελλε, τῶν χωρῶν τότε τούτων σαλευομένων ὑπὸ τῶν δυσμότην ἀνέμων ². Ὄντως δὲ αὐτόθι Ἕλλην διδάσκαλος ἀναφέρεται (1595) Σίμων ³ Σιμωνίδης. Ὁψιαιτέρον δὲ διὰ Παΐσιου τοῦ Λιγαρίδου (1660) καὶ ἐτέρων Ἑλ-

στημῶν ἐν Παρίσις, Φλωρεντία καὶ Βενετία ἐδιδάχθη τὴν θεολογίαν, φιλοσοφίαν, ἱστορίαν καὶ φιλολογίαν, μετ' ἀκριβείας ἐξέμαθε τὴν Ἑλληνικὴν καὶ Λατινικὴν, προσφικεῖσθαι τῇ Ἰταλικῇ καὶ Γαλλικῇ, καὶ παρασκευασθεὶς οὕτως, ἔλαβε τὸ μοναχικὸν σχῆμα ἐν Ἀθῶν ἐν τῇ Μονῇ Βατοπέδου. Γνωσκόν, ὅτι εἰς Ῥωσσίαν προσεκλήθη ἐπ' ὀλίγον χρόνον, πρὸς ἐξέτασιν τῆς τοῦ μεγάλου Ἡγεμόνος βιβλιοθήκης· ἀλλ' ἡ θεία Πρόνοια ἐπέκλωσεν αὐτῷ, ἵνα μείνῃ ἐν Ῥωσσίᾳ πρὸς φωτισμὸν αὐτῆς μέχρι θανάτου. Ἐξέμαθε τὴν Ῥωστικὴν καὶ Σλαβικὴν, ἐξοικειώθη πρὸς τὴν θρησκευτικὴν καὶ ἠθικὴν κατάστασιν τῆς Ῥωσσίας, πρὸς τὰς ἀνάγκας καὶ χρεῖας αὐτῆς, μετὰ προσοχῆς ἐξηρεῖνα πᾶν τὸ ἐν αὐτῇ γιγνόμενον, καὶ ἐν παντὶ ἀξιολόγῳ γεγονότι ἀπεφαίνετο διὰ τοῦ σοφοῦ αὐτοῦ λόγου. Ὑπερησπίζετο τὴν Ῥωστικὴν Ἐκκλησίαν κατὰ τῶν ἀξιώσεων τῆς Ῥωμαϊκῆς, (Μέγας διδάσκαλος καὶ μάρτυς ὑπὲρ τῆς Εὐαγγελικῆς ἀληθείας· Ἰδε Σύνοψιν τῆς Ῥωστικῆς πνευματικῆς Φιλολογίας ὑπὸ Φιλάρτου Ἀρχιεπισκόπου Χαρκοβίας. 1859. Σελ. 194.) Ἐγραφε κατὰ τῶν ὀρθολογιστικῶν διδασκαλιῶν τῆς δυτικῆς Μεταρρύθμισσεως, κατὰ τῶν Ἰουδαίων, τῶν Ἑθνικῶν καὶ Μωαμεθανῶν· διώρθου τὰ ἱεροουργικά βιβλία, διεσάφει τὰς ἐκκλησιαστικὰς ἐθιμοταξίας, ἀνεσκεύαζε διαφοροὺς ψευδεῖς καὶ δεισιδαίμονας ἐρμηνείας περιφερομένας ἐν τῷ λαῷ, ἐνουθετεῖ τὰς ἀληθείας τῆς πίστεως καὶ τῆς ἠθικῆς πάντα ζητοῦντα παρ' αὐτοῦ συμβουλήν, μετέφραζε συγγράμματα τινα τῶν Πατέρων, οὕτω δὲ ἐνεργῶν ἐμόρφωσε πολλοὺς ἄνδρας, οἵτινες τὸ παρ' αὐτοῦ ἀρξάμενον μέγα ἔργον τοῦ πνευματικοῦ φωτισμοῦ τῆς Ῥωσσίας ἠδύναντο μετὰ θάνατον αὐτοῦ ἵνα ἐξακολουθήσωσιν.

(Ἐκ τῶν Προλεγομένων εἰς τὴν παρὰ τῇ ἐν Καζάνῃ Πνευματικῇ Ἀκαδημίᾳ ἔκδοσιν τῶν συγγραμμάτων τοῦ ὁσίου Μαξίμου τοῦ Ἑλλήνου. Ὅρα «Ὁρθόδοξον Ὁμιλητὴν» ἐκδιδόμενον παρὰ τῇ ἐν Καζάνῃ Πνευματικῇ Ἀκαδημίᾳ. Τεῦχος Φεβρουαρίου 1859. Σελ. 3—9.) Ἐκ μεταφρ. Ἰω. Παπαπαντοπούλου. Πρὸλ. Σοφ. Κ. Οἰκονόμου ἐν βίῳ Γρηγορίου Εἰρηνουπόλεως σελ. 7. ἐν Σημ.

(1) Ἐπιστ. λβ' τοῦ εἰρημένου τῆς Θεολ. Σχολῆς κώδικος.

(2) Ἐπιστολ. ρζς', ρζή. τοῦ αὐτ. κώδ.

(3) Ἐπιστ. ρηβ', σκά. ἐπίσης.

λήνων διδασκάλων, ιδίως ἐν Μόσχᾳ, τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων ἡ καλλιέργεια προέκοπτε ¹.

Φιλάρετος ὁ Πατριάρχης Ῥωσσίας τῷ 1649 ὑπὸ τοῦ Ἱεροσολύμων Θεοφάνους ἐγκαταστάς, καθίδρυσεν ἐν Μόσχᾳ Σχολήν ², ἐν τῇ Μονῇ Τσουδῶφ, Ἑλληνολατινικὴν, προκόπτουσαν τῷ 1633 ³, ἣν βαθμηδὸν ἐπὶ τὸ βέλτιον μετερρύθμιζον οἱ μετὰ ταῦτα Ῥώσσοι Πατριάρχαι ὅτε Νίκων καὶ ὕστερον ὁ Ἰωακείμ, ὃς μάλιστα λέγεται *συστήσας* ⁴ τῷ 1679 ἐν Μόσχᾳ παρὰ τῷ τυπογραφίῳ Σχολῇ Ἑλληνικῇ, προτάσει τοῦ αὐταρχοῦντος Θεοδώρου πρὸς στήριξιν τῆς πίστεως κατὰ τῶν Λατίνων. Τοσοῦτον δὲ ἐκῆδοντο αὐτῆς, ὥστε ἄμφω καθ' ἐβδομάδα ἐπεσκέπτοντο αὐτήν. Δύω ἔτη ὕστερον ὁ Θεόδωρος (1681) διὰ Χρυσοβούλλου ὥρισε τὴν μεταβολὴν τῆς Σχολῆς εἰς Ἀκαδημία, ἥ ἐδωρήθη καὶ ἡ βασιλικὴ βιβλιοθήκη. Καίτοι δὲ θανόντος ταχέως τοῦ Θεοδώρου, ζήλω ὁμοῦς τοῦ Ἰωακείμ τὸ σχέδιον ἐπληρώθη, σταλέντων ὑπὸ τῆς Μ. Ἐκκλησίας, αἰτήσας τοῦ Θεοδώρου καὶ Ἰωακείμ, τῶν ἀξίων λόγου ἀδελφῶν Λειχουδῶν, Σωφρονίου καὶ Ἰωαννικίου, ἀφικομένων εἰς Μόσχαν τῷ 1685, ὅτε ἀνετέθη αὐτοῖς ἡ ἐν τῇ Ἀκαδη-

(1) Ἀ. Λασκάρως περὶ τῶν ἀδελφῶν Λειχουδῶν ἐν τῇ Περιοδικῇ τοῦ ἐν Κ[ύ]π[ρ]οι Φιλ. Συλλόγου Τεύχ. Ζ', 27—. Τότε καὶ Ἀρσένιος ὁ Ἑλληνοφίκετο εἰς Μόσχαν μετὰ τοῦ Ἱεροσολύμων Παΐσιου, ἔνθα διέμενεν ὡς λόγιος διαταγῇ τοῦ Βασιλέως. Ὁ Ἀρσένιος, σύγχρονος Παΐσιου τοῦ Λιγαριδίου, μετέφρασεν α) Σύγγραμμα τοῦ Μοναχοῦ Ναθαναὴλ Πλάκα, σταλέν τῷ Νίκωνι ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου Παΐσιου τῷ 1653. β) Βίους, τῆς Ἀγίας Αἰκατερίνης, Θεοδώρου τοῦ Στρατηλάτου, Ἀλεξίου τοῦ ἀνθρώπου τοῦ Θεοῦ, τοῦ Ὁσίου Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ, ἐπίσης Τετράστιχον τοῦ Ἀγίου Γρηγορίου, καὶ τοῦ Ὁσίου Μαξίμου περὶ ἀγάπης (ἐκδ. ὑπὸ τὸν τίτλον Ἀνθολόγιον ἐν Μόσχᾳ τῷ 1660, 1664, 1662.), Δωροθέου Μονεμβασίας τὸν Χρονογράφον ἡ μετάφρασις ἤρξατο μὲν ὑπὸ τοῦ Ἀρσενίου τῷ 1656 ἐτελειώθη δὲ ὑπὸ Ἀθανασίου Ἀρχιμανδρίτου τοῦ Ἑλλήνος (τῷ 1665.) Ὅρα Σύνοψιν τῆς Ῥωστικῆς Ἐκκλ. Φιλ. ὑπὸ Φιλαρέτου Ἀρχιεπισκόπου Χαρκολίας 1859 σελ. 360. (Μετάφρ. Ἰ. Παραπαντοπούλου.)

(2) Ὅρα Ἱστορ. τῆς Ῥωστικῆς Ἐκκλ. μεταφρ. ὑπὸ Θ. Βαλλιάνου, Ἀθήνησι, 1856, σελ. 195. 196. 267. 278.

(3) Φιλαρέτου Χαρκολίας Ἱστορ. τῆς Ῥωστικῆς Ἐκκλ. ἐν Μόσχᾳ 1857. Περίοδ. Δ', σελ. 404. (ἐκ τῆς ἀνωτ. μεταφρ.)

(4) Αὐτόθι σελ. 406—407.

*μία διδασκαλία*¹ Οἱ λόγιοι οὗτοι ἱερομόναχοι, μετὰ ζήλου πολλοῦ διδάξαντες καὶ συγγράφοντες ἱκανὰ καὶ ἄξια λόγου, *ἔπραξαν πολλὰ*· οἱ μαθηταὶ αὐτῶν τοσοῦτον προώδευσαν, ὥς ἐλευθέρως ἐξεφράζοντο Ἑλληνιστὶ καὶ καλῶς ἐγίνωσκον τοὺς κανόνας τῆς φιλολογίας καὶ λογικῆς². Ἐν αὐτῇ (*Σλαβογραικο-λατινικῇ Ἀκαδημίᾳ*) τῷ 1720 ἐδίδασκε τὴν Ἑλληνικὴν ὁ ἄξιος λόγου Κεφαλλὴν Ἀθανάσιος ὁ Σκιαδάς³, εἶτα Ἀθανάσιος ὁ Κοντοειδής, Ἀρχιμανδρίτης, 'μετ' αὐτὸν⁴, καὶ εἰτις μετὰ τοῦτον ἕτερος. Τῷ δὲ 1806 μέλος τοῦ ἐν *Μόσχᾳ* Πανεπιστημίου ἦν Μιχαὴλ ὁ Δημητρίου, Ἕλλην⁵.

Ἐν δὲ ἔτει 1586 ὁ Ἀντιοχείας Πατριάρχης Ἰωακείμ, εἰς Ῥωσσίαν ἀποσταλὴς ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Ἱερεμίου τοῦ Β' προέτρεψε τὴν Ἀδελφότητα *Λθόβης* εἰς σύσασιν Σχολῆς καὶ τυπογραφείου· ὁ Ἐπίσκοπος Λθόβης Γεδεών, καὶ τὸ ἱερατεῖον τῆς Ἐπαρχίας του συνέδραμον τῇ ἀδελφότητι εἰς τὴν ἐπιχείρησιν. Καὶ δὴ τῇ τούτων αἰτήσῃ ἐστάλη ὑπὸ τοῦ Κωνσταντινουπόλεως Πατριάρχου Ἱερεμίου εἰς Λθόβην ὁ Ἐλασσῶνος Ἀρσένιος, ὅστις ἀνέλαβε τὴν διδασκαλίαν τῶν Ἑλληνικῶν ἐν τῇ νέᾳ Σχολῇ τῆς Λθόβης καὶ ἐδίδαξεν ἐπὶ ἔτη δύο⁶.

Ὁ δὲ Πατριάρχης Ῥωσσίας Φιλάρτος (1620) ἐπισκεψάμενος τὸ *Κίεβον* συνέστησεν ἐπίσης ἐν τῇ Σταυροπηγιακῇ τῶν Θεοφανείων Ἀδελφότητι Σχολήν, ἐν ᾗ ἔμελλον διδάσκεισθαι οἱ φοιτῶντες τὴν Ἑλληνικὴν, Σλαβονικὴν, Πολωνικὴν καὶ Λατινικὴν γλῶσσαν⁷.

Ἐν *Καφφᾷ* (Θεοδοσίᾳ) τῆς Κριμαίας (Ταυρίδος) παρὰ τοῖς ἐκεῖ ἀπωκισμένοις ὁμογενέσι τὰ φῶτα μετεδίδοντο ἀπὸ Τραπεζοῦντος ἰδίως. Παρθενίου τοῦ Μεταξοπούλου, Τραπεζοῦντιού (1775), ὁ διδάσκαλος Δαβὶδ ἱερεὺς καὶ Οἰκονόμος τοῦ Καφφᾶ ἐν ἔτει 1770 τοῦ

(1) Ὅρα Σύνοψιν τῆς Ῥωστικῆς Ἐκκλησιαστικῆς Φιλολογίας ὑπὸ Φιλάρτου Χαρκοβίας, 1859. σελ. 360. (ἐκ τῆς αὐτῆς μεταφρ.)

(2) Ἐνθ. ἀνωτ. σημ. 4.

(3) Ἀ. Μαζαράκη Βιογραφ. Κεφαλλῆν. σελ. 156. 650. Βρετοῦ Β', 334.

(4) Μελετίου Ἐκκλ. Ἱστορ. Δ', 143.

(5) Σ. Ἀρ.

(6) Ἐνθ. ἀνωτ. σημ. 3. (σελ. 85.)

(7) Ἐνθ. ἀνωτ. σημ. 2.

μαρτυρικοῦ ἡξίωται στεφάνου, ὡς καὶ ἕτερος διδάσκαλος Νικηφόρος ἱερομόναχος ¹.

Οἱ δὲ ἐν Ὁδησσῷ ἔμποροι Ἕλληνες τῷ 1814 (ἴσως καὶ πρότερον) συνέστησαν Σχολὴν Ἑλληνικὴν ², διατηρουμένην καὶ ἐφεξῆς (1817) ³, ὅτε ἐδίδασκε Γεώργιος ὁ Γεννάδιος (1817—1820) ⁴, Γεώργιος Λασσάνης ἐκ Κοζάνης (1818—1820) ⁵, Κωνσταντῖνος Βαρδαλάχος ὁ ἐκ Καΐρου (τὸ α' 1817· τὸ β' 1827—1830) ⁶, Ἰωάννης ὁ Μακρῆς (1817), Γεώργιος Κλεόβουλος ἐκ Φιλιππουπόλεως μετ' Ἀλεξάνδρου Ράδινου (1824—1823), Γεώργιος ὁ Θεραπευσιανὸς (1823—), Ἰωάννης Παλαμῆς (1824—1828) ⁷ καὶ ἕτεροι μέχρι τοῦ νῦν.

Ἐν Νίκῃ οἱ παροικοῦντες Ἕλληνες, ἐν οἷς διέπρεπον οἱ φιλογενέστατοι αὐτάδελφοι Ζωσιμάδαι, διετήρουν τῷ 1820 Σχολὴν Ἑλληνικὴν ⁸.

Ἐν δὲ ταῖς παρὰ τὸν Ἰστρον Ἡγεμονίαις οἱ εὐποροῦντες τῶν ἰθαγενῶν ἀείποτε διὰ τὴν πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν σχέσιν ἐλάμβανον ἀγωγὴν καὶ παιδείαν Ἑλληνικὴν· Δημήτριος ὁ Καντεμίρης, Μολδαβὸς τὸ γένος, ἀνετράφη ἐν Κωνσταντινουπόλει ⁹, καὶ ἕτεροι. Ὅτε ὅμως Ἕλληνες Ἡγεμόνες ἀνέβησαν τοὺς αὐτόθι Ἡγεμονικοὺς θρόνους, τότε συνεστάθησαν ἐν ταῖς ἑδραῖς αὐτῶν Ἑλληνικά Γυμνάσια μετὰ βιβλιοθηκῶν καὶ τυπογραφείων, ἐν οἷς τῶντοι αἱ Πιερίδες εὖρον οὐ μόνον ἄσυλον, ἀλλὰ καὶ θερμοτάτους λάτρεις καὶ θεράποντας εἰλικρινεῖς. Ἐν Ἰασίῳ περὶ τὰ μέσα τῆς 12' ἑκατ. πρῶτατο

(1) Ἡ θεία καὶ ἱερὰ Ἀκολουθία τῶν Ὁσίων καὶ θεοφόρων Πατέρων ἡμῶν Βαρνάβα καὶ Σωφρονίου τοῦ ἐξ Ἀθηνῶν, ἐν Λειψίᾳ 1775 σελ. 64.

(2) Γ. Κεφαλα ἡ Αἰώνιος ζωὴ· ἐν Ὁδησσῷ 1865 σελ. ἡ.

(3) Τῷ 1817 ἡ Σχολὴ τῆς Ὁδησσοῦ λέγεται ἀρτισύστατος. Λογίου Ἑρμ. μού ἔτ. 1817 σελ. 604. 605. καὶ 1818 σελ. 493—.

(4) Βρετοῦ Β', 255—6.

(5) Βρετοῦ Β', 244.

(6) Βρετοῦ Β', 244.

(7) Πανδ. 12', 380—4.

(8) Λογίου Ἑρμού ἔτ. 1820 σελ. 456.

(9) Ἐνθ. ἀνωτ. περὶ τῆς Πατριαρχ. Σχολῆς. Ἐν ἔτει 1493 ἡγεμονεύον-

τῆς αὐτόθι Σχολῆς Παΐσιος ὁ Λιγαριίδης, Ἱερεμίας ὁ Κακαβέλας, Κρής (1698)¹, Ἰωάννης ὁ ἐξ Ἀγράφων (1755)², Νικόλαος Ζερζούλης μετὰ τὴν ἐν Ἄθῳ σχολαρχίαν (1764)³, Νικηφόρος ὁ Θεοτόκης διάδοχος αὐτοῦ (περὶ τὸ 1765)⁴, Στέφανος ὁ Δούγκας⁵, Γρηγόριος (1803)⁶, Παναγιώτης Ἰωαννίδης (πρὸ τοῦ 1819), Καθηγητῆς τῶν μαθηματικῶν⁷, Δημήτριος Γοβδελαῆς (1820), ἐκ Ῥαψάνης, φιλόσοφος⁸ (ὅτε εἰσῆλθῃ ὑπὸ Γ. Κλεοβούλου καὶ ἡ Ἀλληλοδιδακτικὴ Μέθοδος⁹), καὶ ἕτεροι.

Ἐν *Βουκουρεστίῳ* ἐνωρὶς ἤδη συνέστη Σχολή, ἥς προέστατο (τῷ 1690) Θεόδωρος Συμεῶνος, Τραπεζούντιος¹⁰, ἐφεξῆς δὲ (τῷ 1698) *Ἀκαδημίας* καλουμένης, Σεβαστὸς ὁ Κυμινήτης¹¹, Γεώργιος ὁ Τραπεζούντιος (1740)¹², Μάρκος ὁ Κύπριος¹³, Ἀλέξανδρος ὁ Τυρναβίτης (1755)¹⁴, Λάζαρος ὁ Σκύβρας, Τραπεζούντιος (1767)¹⁵,

τος τῆς Βλαχίας Ῥαδοῦλ Βόδα Δ' ἐτέθησαν ἐν Βλαχίᾳ τὰ τοπικὰ ὀφφίκια ὡς ἦσαν ἐπὶ τῆς Ῥωμαίων βασιλείας· Λογοθέτης, Βεσιτάρης, Σπαθάρης καὶ ἕτερα. Ἐν τινι τῶν παρ' ἐμοὶ χειρ. σελ. 388. Ἐν πολλαῖς τῶν ἐπιστολῶν Μελετίου τοῦ Πηγᾶ πολλὴν βλέπομεν τὴν σχέσιν αὐτοῦ πρὸς τοὺς Ἡγεμόνας τῆς Βλαχίας καὶ Μολδαβίας. πρὸλ. Σ. Ζαμπελίου Ἰδρυσις Πατριαρχείου ἐν Ῥωσσίᾳ. Πανδ. Ι', 347.

(1) Βρετοῦ Α', ἀρ. 429. Σημ. Ἐ. Καστόρχη περὶ τῆς ἐν Δημητσάνῃ Σχολῆς κτλ. σ. ι.

(2) Οὗτος ἦν μαθητὴς Θεοφάνους διδάσκοντος ἐν Βρανιανοῖς, ὡς καὶ Σέργιος ὁ Μακρατός· ὁ Ἰωάννης μετέφρασε τὸν Θησαυρὸν τοῦ Ἑρρίκου Στεφάνου. Ἐν Προλεγομένοις τῆς Κιβωτοῦ.

(3) Π. Ἀρ. Ἐ. Καστόρχη σημ. ἔνθ. ἀνωτ. σελ. ι.

(4) Βρετοῦ Α' 499. Ἐ. Καστόρχη ἔνθ. ἀνωτ

(5) Σοφ. Κ. Οἰκονόμου περὶ Μάρκου τοῦ Κυπρίου σελ. 24 ἐν Σημ. Γ. Γ. Παπαδοπούλου περὶ τοῦ ἐν Βλάχοις Ἑλληνισμοῦ ἐν Πανδ. Ι', 200.

(6) Ἀστρονομία Αλαάνδου (ἐλλ. μεταφρ. Β', Χ.)

(7) Σ. Ἀρ. (8) Βρετοῦ Β', 257.

(9) Λογίου Ἑρμοῦ ἔτ. 1820 σελ. 264. (10) Ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 111.

(11) Βρετοῦ Α', ἀρ. 134.

(12) Ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 52.

(13) Σοφ. Κ. Οἰκονόμου περὶ Μάρκου τοῦ Κυπρίου σελ. 24.

(14) Ἐ. Καστόρχη ἔνθ. ἀνωτ. σελ. ι.

(15) Μελετίου Ἐκκλ. Ἱστορ. Δ', 233. πρὸλ. ἀνωτ. σελ. 111.

Νεόφυτος ὁ Καυσοκαλυβίτης (1768)¹, Μανασσῆς Ἡλιάδης, ἱατρὸς (1784)², Κωνσταντῖνος ὁ ἐξ Ἰωαννίνων, Γρηγόριος Κωνσταντᾶς (ἐπ' ὀλίγον)³, Λάμπρος ὁ Φωτιάδης (1795—1803)⁴, Νεόφυτος Δούκας⁵ μετ' αὐτὸν (1815) μεθ' ἐτέρων⁶. Τῷ δὲ 1818 μετατραπείσης τῆς Σχολῆς εἰς Ἀκαδημίαν προτίτατο αὐτῇ· Βενιαμὶν ὁ Λέσβιος μετ' ἄλλων ἱκανῶν⁷, τῷ δὲ 1820 ἐδίδασκον Κ. Βαρδαλάχος, Γ. Γεννάδιος, Στέφανος Κανέλλος, ἱατρὸς, μαθηματικά, Κωνσ. Κλονάρης, Δημ. Σμυρναῖος καὶ ἄλλοι μέχρι τῆς Ἑλλ. ἐπαναστάσεως (1824).

Αἱ Αὐλαὶ τῶν Ἑλλήνων Ἡγεμόνων τούτων ἐγένοντο ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης μέχρι τῶν ἐσχάτων χρόνων τὸ καταφύγιον τῶντι τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἡ ἐστία τῶν φώτων, δύο ὁάσεις, ἐν αἷς ἀνέπνεον δροσερὰν αὐραν οἱ λόγιοι τοῦ ἔθνους. Πλὴν τῶν λαμπρῶν τούτων Αὐθεντικῶν Σχολῶν τῆς ἐν Βουκουρεστίῳ Φιλολογικῆς Ἑταιρίας⁸, τῆς Ἀκαδημίας (Συλλόγου)⁹, καὶ τῶν ἐν ταῖς μικροτέραις πόλεσι δευτερευουσῶν, τὸ πλῆθος τῶν λογίων ἔκ τε τῶν ἀνωτέρων τάξεων, (οἱ Γκίκαι, Στούρζαι, Βραγκοβάναι, Διονύσιοι Φωτεινὸς, συγγραφεὺς ἱστορίας τῆς πάλαι Δακίας)¹⁰ καὶ τῶν κατωτέρων¹¹, τὸ πλῆθος τῶν ἡγεμονικαῖς καὶ ἀρχοντικαῖς δαπάναις καὶ συνδρομαῖς ἐκδεδο-

(1) Βρετοῦ Β', 255.

(2) Βρετοῦ Β', 73.

(3) Βρετοῦ Β', 347. Ἐ. Καστόρχη ἐνθ. ἀνωτ. σελ. ια'. Ἀστρονομ. Λαλάνδου (ἑλλ. μεταφρ. Β', XIV.) (4) Βρετοῦ Β', 347.

(5) Βρετοῦ Β', 290 Ε. Καστόρχη ἐνθ. ἀνωτ. σελ. ια'.

(6) Βρετοῦ Β', 262.

(7) Λογίου Ἑρμοῦ ἔτ. 1818. σελ. 45 —. 416. 210. 272.

(8) Τῷ 1810 ἐν Βουκουρεστίῳ συνέστη ὑπὸ τοῦ Μητροπολίτου Ἰγνατίου Ἑταιρία Φιλολογικὴ πρὸς ἐπιτήρησιν τῶν Λυκείων· ὅρα Γερβίνου Ἱστορ. τῆς ἐπαναστάσεως καὶ ἀναγεννήσεως τῆς Ἑλλάδος ἐν Φιλίστορ. Τόμ. Δ', 398.

(9) Βρετοῦ Β', 339· ταύτης γραμματεὺς ἀνεδείχθη Μιχαὴλ ὁ Σχινὰς.

(10) Βρετοῦ Β', ἀρ. 678.

(11) Πλὴν τῶν Ἀρχόντων κατὰ μέγιστον μέρος πάντων πεπαιδευμένων, ἀναφέρονται Ἰωάννης Κομνηνός, σύγχρονος Ἀλεξάνδρου τοῦ Μαυροκορδάτου, γράψας τοπογραφικὸν χάρτην τῆς Βλαχίας (1718) (ἐν Ἐπιτολαρίῳ Ἀ. Μαυροκορδάτου τοῦ ἐξ ἀπορρήτων σελ. 155), ἱατρὸς ἐν Βουκουρεστίῳ, γρά-

μένων ἐν Ἐνετίᾳ, Βιέννῃ, Λειψία καὶ ἀλλαχοῦ Ἑλλητικῶν βιβλίων, ὧν πολλὰ μεγάλα καὶ ἀξιόλογα ¹. τὸ πλῆθος τῶν νέων, τῶν δι' ὁμοίῳ συνδρομῶν ἐν ταῖς Ἡγεμονίαις καὶ τῇ Ἑσπερίᾳ Εὐρώπῃ παιδευθέντων, τρανῶς μαρτυροῦσι τὴν παρὰ τὸν Ἰστρον μεγίστην τοῦ Ἑλληνισμοῦ κίνησιν, καὶ διεγείρουσι τὴν εὐγνωμοσύνην τῶν Ἑλλήνων διὰ τὴν φιλοξενίαν, ἧς ἔτυχον αὐτοὶ τε καὶ τὰ Ἑλληνικά γράμματα ².

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

*TINEΣ ΟΙ ΕΝ ΕΥΡΩΠῃ, ΟΙ ΓΝΩΣΤΟΤΕΡΟΙ,
ΔΙΔΑΞΑΝΤΕΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ.*

Ἐν τῇ κλασικῇ ἢ ἐκκρίτῳ ἀρχαιότητι οἱ δορικτῆτορες Ῥωμαῖοι ἄμοιροι τὸ πρῶτον ὑψηλοτέρως παιδεύσεως καὶ ἐθνικῆς φιλολογίας, μετὰ τὴν ὑπόταξιν τῶν ἐν τῇ μεσημβρινῇ Ἰταλίᾳ οἰκούντων Ἑλλήνων ἡσπάσθησαν τὰ διανοητικὰ ἔργα τῶν ὑπηκόων αὐτῶν οἷτινες, εἶχον ἤδη τελείαν φιλολογίαν εἰς τὸν κολοφῶνα τῆς ἀναπτύξεως

φας Πεγίγραφῇ τοῦ Ἄθω (Βρετοῦ Α΄, 209· μή τι ὁ αὐτὸς Ἱεροθέμ τῷ Δρύστρᾳ; (Μελετίου Ἑκκλ. Ἱστορ. Δ΄, 224). Μανολάκης ὁ Περσιάνης ἐν Βουκουρεστίῳ, Καμινάρης, ποιητὴς τοῦ βίου Πέτρου Μαυρογένους Ἡγεμόνος (Σημ. Σ. Ἀρ.). Ἰωσήφ (Ἰώσηπος) Μοισιόδαξ, μαθητὴς τοῦ Εὐγενίου ἐν Ἄθῳ (1760) (Βρετοῦ Β΄, 308). Λάμπρος Ἀντωνιάδης ἐκ Μοισίας (1809), Βρετοῦ Β΄, 240. Παναγιώτης Νίτσογλου, γεννηθεὶς ἐν Βουκουρεστίῳ, διδάξας ἐν Μόσχᾳ (1810) (Βρετοῦ Β΄, 313), Μιχαὴλ Σχενδὸς (1740), ἱατροφιλόσοφος, γράψας καὶ περὶ τῆς πόλεως Τόμω; (Μελετίου Ἑκκλ. Ἱστορ. Δ΄, 143.)

(1) Τῷ 1819 ἐν Ἰασίῳ ἀνέλαβεν νέαν ἔκδοσιν τῶν Ἀπάντων τοῦ Χρυσόστομου Βενιαμὶν ὁ Μολδαβίας, Γρηγόριος ὁ Εἰρηνουπόλεως, Δημήτριος Μάνος, Ἰακωβάκης Ῥίζος, Νικόλαος Λεβίδης καὶ Ἑμμανουὴλ Καμινάρης. Ἄλογίου Ἑρμοῦ ἔτ. 1820 σ. 85.

(2) Γ. Γ. Παπαδοπούλου περὶ τοῦ ἐν Βλάχοις Ἑλληνισμοῦ ἐνθ. ἀνωτ.

φθάσασαν. Ἐκ ταύτης οἱ Ῥωμαῖοι οὐ μόνον εἰς θαυμασμὸν ἐκινήθησαν, ἀλλὰ βαθμηδὸν καὶ εἰς μίμησιν οὕτως, ὥστε παρήχθη μετὰ ταῦτα ἕτεροι Ἑλληνικὸς κόσμος κατὰ τὸν Ῥωμαϊκὸν χαρακτηρὰ ὑπὸ Ῥωμαϊκὸν ἱματισμόν. Οἱ Ἕλληνες σπουδάζοντες, ἵνα τοὺς κραταιοὺς κατακτητὰς τῶν ἐλκύσωσι, μετεδίδουσιν τῆς ἑαυτῶν παιδείας ἕν τε Ἑλλάδι καὶ Ῥώμῃ, κρείττονες κατὰ τοῦτο τῶν δεσποτῶν τῶν ὄντες ¹ τῆς Ἑλληνίδος ταύτης παιδείας, ὀλιγοροῦντες τῶν ἰδίων, μετελάμβανον ἰδίως οἱ ὑψηλοτέρας περιωπῆς Ῥωμαῖοι παρ' Ἑλλήνων διδασκάλων, μαθηταὶ αὐτῶν γενόμενοι ἄξιοι, ἀναδειχθέντες καὶ αὐτοὶ ποιηταί, ἱστοριογράφοι, ἐπιστήμονες κτλ. κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν διδασκάλων τῶν ². Ἐκ δὲ τῆς Ῥώμης ἡ παιδεία μετεδόθη καὶ εἰς ἑτέρας πόλεις τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Γαλλίας (ἐν Μασσαλίᾳ καὶ ταῖς ἀποικίαις αὐτῆς) ³. Αὕτη ὁμως εἶτε διότι ὁ Ἑλληνισμὸς ἀναφερόμενος ἰδίως εἰς τὴν ἀρχαίαν λατρείαν ἀντέκειτο τῷ νεωστὶ εἰσαχθέντι Χριστιανισμῷ, εἶτε διὰ τὰς ἀλλεπαλλήλους εἰσβολὰς τῶν βαρβάρων ἐθνῶν, κατεδαφισάντων Σχολὰς, ἐμπρησάντων βιβλιοθήκας, κατασφαιζάντων λογίους, ἐνὶ λόγῳ καταστρεψάντων εἴ τι καλὸν, καὶ καταστησάντων τὴν Εὐρώπην ἐκτεταμένον μάχης πεδίου, πολλῶν στρατῶν ἀντιστρατοπεδευόντων ἀλλήλους, ἡ παιδεία, λέγω, αὕτη ἐξέλιπεν· ἐκτὸς δὲ ὀλιγίσων ἐξαιρέσεων πνεῦμα ἀπολιθωτικὸν κατέλαβε τὴν Ἰταλίαν ἅπασαν, παντελὴς δὲ ἀπαιδευσία κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν Λογγοβαρδῶν (571—771), παριστάνουσιν τότε οἰοθεῖν τάφον τῶν γραμμάτων ⁴.

Ἐφεξῆς ὁμως οἱ διὰ τὸ εἰκονόφιλον ἐκ τῆς Ἀνατολῆς φεύγοντες λόγιοι Μοναχοὶ (750—) ἀνεζωπύρηνσαν καὶ αὖθις ἐν Ἰταλίᾳ τὸν ἔρωτα τῶν γραμμάτων, καὶ τῶν ὠραίων τέχνων τὸ αἶσθημα ἐξήψαν, ἐπαίδευσαν τὸν κληρὸν πάντως ἀνεπιστήμονα, διέδωκαν εἰς Ῥώμην,

(1) Ὁ Ὁράτιος ἐν ἐπιστ. II, 1, 156 διὰ τὴν ἑτεροειδῆ ταύτην νίκην τῶν Ἑλλήνων ἐπὶ τῶν Ῥωμαίων ἔλεγε: « *Craecia capta ferum vicorem cepit et artes intulit agresti Latio.* » (Ἡ Ἑλλάς καὶ περ ἄλουσσα, ἀλλὰ μὴν εἶλε τὸν ἄγριον νικητὴν, τὰς τέχνας δ' εἰσήγαγε τῷ ἀγροίκῳ Λατίῳ.)

(2) Κ. Ἀσωπίου Ἱστορ. τῶν Ἑλλ. ποιητῶν καὶ συγγραφέων σελ. σθ'—.

(3) Αὐτόθι σελ. ηέ.

(4) Αὐτόθι σελ. ρί—ριέ.

Νεάπολιν, Καλαβρίαν, Σικελίαν τὴν γνῶσιν τῆς Ἑλληνικῆς, μετεγλώττισάν τινες τῶν Ἀνατολικῶν Πατέρων καὶ ἄπειρα βιβλία τῆς πολυθεικῆς καὶ χριστιανικῆς ἀρχαιότητος ἐκαλλιγράφησαν· συνέστησαν Ἀκαδημίαν τινὰ ἐν Βενεβενδῷ, ἔνθα τριάκοντα δύο φιλόσοφοι συνήκμασαν, κατέστησαν δὲ, ἵνα αἱ Σχολαὶ γέμωσι μαθητῶν, φιλόσοφοι δὲ πλατωνίζοντες ἢ ἀριστοτελίζοντες νὰ προαπαντῶσι τὸν αἰῶνα τῆς Φλωρεντινῆς Ἀκαδημίας¹. Οὕτω δὲ βαθμηδὸν δια-

(1) « Κατὰ τὰς συμφῶνους μαρτυρίας τῶν Δυτικῶν, ἐκ τῶν προσφύγων τούτων Ἑλλήνων οἱ μὲν διήγον βίον ἀπλῶς ἀσκητικόν, ὥστε μετὰ τὸν θάνατον καὶ ἐν Ἀγίοις κατετάχθησαν, οἱ δὲ, λογιώτεροι ὄντες, εἰσήγαγον ἐν Ἰταλίᾳ τὸν ἔρωτα τῆς παιδείας, καὶ ἐδίδαξαν τὰ ἑλληνικὰ γράμματα πρὸς μαθητὰς διαφερόντως εὐδοκίμησαντας. . . . Οἱ δὲ πεπαιδευμένοι τῶν Μοναχῶν, εὐρόντες τὸν μὲν κλῆρον πάντως ἀνεπιστήμονα καὶ ἀπειρόκαλον, τὰς δὲ πόλεις ἑλλιπεῖς βιβλίων, διέδωκαν εἰς Ῥώμην, εἰς Νεάπολιν, εἰς Καλαβρίαν, εἰς Σικελίαν τὴν γνῶσιν τῆς Ἑλληνίδος, μετεγλώττισαν δὲ τινες τῶν Ἀνατολικῶν Πατέρων καὶ ἄπειρα βιβλία τῆς πολυθεικῆς καὶ χριστιανικῆς ἀρχαιότητος ἐκαλλιγράφησαν. Τούτων μαθηταὶ ὑπῆρξαν οἱ δύο ἑλληνισταὶ Ἰωάννης ὁ Διάκονος καὶ Ἀναστάσιος ὁ Βιβλιοθηκᾶριος· εἰς τούτους δὲ τοὺς πρόσφυγας ὀφείλεται προσέτι ἡ καθίδρυσις Ἀκαδημίας τινὸς ἐν Βενεβενδῷ, ἔνθα μαρτυρία τοῦ ἀνωνύμου Σιλερνιτανοῦ «τριάκοντα δύο φιλόσοφοι συνήκμασαν, ὧν διασημότερος ὁ Ἰλδέριχος.» Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης τὰ ἱερὰ καὶ ἐγκύκλια μαθήματα ἀναθάλλουσιν ἐν Ἰταλίᾳ, ὁ ἐγκύριος κλῆρος φιλογραμματεῖ, αἱ Ἐκκλησίαι ἡχολογοῦσιν ἑλληνικάς ψαλμωδίας, τὰ Σχολεῖα γέμουςι μαθητῶν, φιλόσοφοι πλατωνίζοντες ἢ ἀριστοτελίζοντες προαπαντῶσι τὸν αἰῶνα τῆς Φλωρεντινῆς Ἀκαδημίας· Ἑλλήνων τε δὲ καὶ Ἰταλῶν ὁμοθυμαδὸν συναγωνιζομένων εἰς τὴν ἐξευγένισιν τῆς χώρας, αἱ ἐθνικαὶ διακρίσεις πολυλάκεις ἐν ταῖς βιογραφίαις διαλείπουσι. Τίς δὲν γινώσκει τὴν ἀδιάκοπον σειρὰν τῶν Ἑλληνιστῶν καὶ Λατινιστῶν, ἥτις ἀπὸ τοῦδε ἀρχομένη ἔχει μέχρι τῆς ΙΕ'. Ἐκατ. εἰς ἀπάντησιν τῶν Βησσαριῶνων καὶ Λασκάρεων; Τὰς ἀρχιεπισκοπὰς καὶ ἡγουμενικάς ἔδρας τῆς Ἰταλίας, ἐφ' ὧν ἐκάθησαν πρότερον ἄνδρες ἀγράμματοι, σεμνύνουσιν ἐπὶ τοῦ παρόντος σοφοί, ἢ Ἕλληνες τὸ γένος, οἷον ὁ Φιλάγαθος Πλακεντίας, ὁ Νεῖλος Γροτταφερράτας, ὁ Χρυσόλαος Μεδιολάνων, ὁ Βαρλαάμ Ἰέρακος, ἢ ἑλληνίζοντες, ὡς ὁ Λιουτπράνδος Κρεμώνης, ὁ Πισαῖος Ἰωάννης, καὶ οἱ λοιποὶ κληρικοὶ τε καὶ λαϊκοί, τῶν ὁποίων ἐπισαμένως μνημονεῖ ὁ συγγραφεὺς τῆς Ἑλληνοῖταλικῆς Φιλολογίας (Gian-Girolamo Gradenigo, Teatino, Prospetto della Letteratura Greco-italiana.) Ἐντεῦθεν δ' ἄρχεται καὶ ἡ σύσσεις βιβλιοθηκῶν ἐν Ῥώμῃ, ἐν Ὑδρουῖν

λυομένης τῆς μεσαιωνικῆς ἀχλὺς, συντελεσάντων εἰς τοῦτο ὅπως δῆποτε καὶ τῶν Ἑλληνοδιδάκτων Ἀράβων¹, ἐπῆλθεν ἡ τρίτη ἐποχὴ, δι' ἧμας μὲν ἀλγεινὴ, λίαν δὲ ὠφέλιμος τῇ Δύσει κατασταῖσα.

Καὶ οἱ μὲν ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ (Ἀπουλίᾳ καὶ Καλαβρίᾳ) διὰ τὸ πάλαι πλῆθος τῶν Ἑλληνικῶν ἀποικιῶν διετήρησαν ἐπὶ πολὺ τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν μέχρι τῆς IB' ἑκατ. ὅτε τελείως ἔπαυσε· περὶ τὰ τέλη τῆς H' ἑκατ. Ἕλληνες ὕμνογράφοι ἀναφέρονται Μάρκος ὁ Ἰδρουντος Ἐπίσκοπος, περὶ τὰ τέλη τῆς I' ἑκατ. Νεῖλος ὁ Μοναχός, καὶ κατὰ τὴν IB' ἑκατ. Νεῖλος ὁ Δοξαπατρί, καὶ ἕτεροι². Ἐντεῦθεν δύο Ἕλληνες, Βαρλαάμ ὁ Καλαβρός καὶ Λεόντιος (Λέων) ὁ Πιλάτος, Καλαβρός καὶ οὗτος, δύο περιφήμους Ἰταλοὺς τὰ Ἑλληνικὰ διδάξαντες, τὸν Πετράρχην καὶ τὸν Βοκκάκιον, ἀνεζωπύρηναν τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα, πολλοὺς δὲ εἰς μάθησιν τούτων ἐκίνησαν³. Ἀφ' ἑτέρου δὲ οἱ Βυζαντινοὶ Αὐτοκράτορες ἀπειλουμένου τοῦ Βυζαντίου,

---

τι, ἐν Μεσσηνίᾳ, Πατῆρῃ, Βενετίᾳ, ὅθεν τὰ σπουδαιότερα τῶν κλασικῶν συγγραμμάτων ἐξέρχονται εἰς τύπον ἐν καιρῷ τῷ δέοντι, πρὸς ἀνάπτυξιν τοῦ πνεύματος καὶ ἐπέκτασιν τῆς ἀνθρωπίνου ἐνεργείας. Τὰ σπέρματα τοῦ πολιτισμοῦ πίπτουσιν αὖθις εἰς εὐγονον γῆν, καρποφοροῦσι δευτέραν φοράν μετὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Πολυδίου καὶ τοῦ Πλουτάρχου, ἡ ἑλληνικὴ φιλομάθεια ἀποδημοῦσα καθωραΐζει τὴν Ῥώμην, προκαλεῖ τῆς διανοίας τὴν ἀναπτέρωσιν. Ἐπεται δὲ ἡ τρίτη καὶ λαμπροτέρα μετανάστασις ἐπὶ Ὀθωμανῶν, ἡ συμβᾶσα μεταξὺ Γουτεμβέργου, Κολόμβου, Λουθήρου, Λαυρεντίου τοῦ ἐκ Μεδίκων καὶ Γαλιλαίου. Οὕτως οἱ τρεῖς μέγιστοι διωγμοὶ τοῦ πολυπαθοῦς Γένους ἡμῶν χαράττουσιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ πολιτισμοῦ τρεῖς βαθμιαίας περιόδους ἀναγεννήσεως.» Σ. Ζαμπελίου Βυζαντινὰ Μελέται σελ. 343—345.

(1) Κ. Ἀσωπίου ἐνθ. ἀνωτ. σελ. ρμγ'. Brockhāus, Conversations-Lexicon (41 ἐκδ.) Τόμ. Δ', σελ. 935 « . . . So schnelle Fortschritte machte die kaum 1 1/2 Jahrh. vorher auf den Koran, auf Poesie und Beredsamkeit eingeschränkte Nation, seitdem sie mit der Wissenschaft der Griechen sich befreundet hatte. »

(2) Κ. Ἀσωπίου ἐνθ. ἀνωτ. σελ. ρις'. ρμζ'. Φιλίστορ. Β', 54. Σ. Ζαμπελίου Ἰταλοελληνικά, ἐν Ἀθήναις 1864 σελ. 242—250.

(3) Κ. Ἀσωπίου ἐνθ. ἀνωτ. σελ. ρνά. Φιλίστορ. αὐτόθι σελ. 64—. F. Schöll Συνοπτικὴ ἱστορ. τῆς Ἑλλ. Φιλολογίας μεταφρ. ὑπὸ Σκούφου Τόμ. Β', 296—297. καὶ ἐφεξῆς.

καὶ τὴν ἀνάγκην ἔξωθεν βοηθείας αἰσθανόμενοι, πρὸ τῆς ἀλώσεως ἔτι ἐπεμπον πρέσβεις πρὸς τοὺς Ἡγεμόνας τῆς Δύσεως ἐξαιτούμενοι ταχέϊαν βοήθειαν. Πρῶτος τούτων ἐστάλη τῷ 1327 Μάξιμος δ Πλανούδης, μεθ' ὃν Ἐμμανουὴλ ὁ Χρυσολωρᾶς, Βυζάντιος, περὶ τὸ 1394 εἰς Ἰταλίαν καὶ Ἀγγλίαν. Ὁς ἐπιστρέψας ἀπρακτος, προσε- κλήθη τῷ 1396 δημόσιος τῶν Ἑλληνικῶν διδάσκαλος ὑπὸ τοῦ κοι- νοῦ τῶν Φλωρεντινῶν, διδάζας ἐκ συστήματος μετὰ φήμης καὶ καρποφορίας, φυτεύσας ἐν Ἰταλίᾳ τὰ Ἑλληνικά, μετ' ἐνθουσιασμοῦ τῶν Ἰταλῶν φοιτῶντων εἰς ἀκρόασίν του. Μετὰ ταῦτα ὁ Χρυσολωρᾶς (περὶ τὸ 1400) προσεκλήθη εἰς Μεδιόλανα Καθηγητὴς τῶν Ἑλλη- νικῶν ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ τοῦ Τικίνου¹, εἶτα δὲ τῷ 1402 εἰς Ἑνετίαν, ἔνθα ἐδίδασκεν, ἕως ὅτου ἐκλήθη εἰς Ῥώμην μεταξὺ τοῦ 1406 καὶ 1408, ὁπότεν σταλεῖς εἰς Κωνσταντίαν ἀπέθανε τῷ 1415. Μετ' αὐ- τὸν Θεόδωρος ὁ Γαζῆς, Θεσσαλονικεὺς, καταφυγὼν εἰς Ἰταλίαν μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς πτρίδος του (τῷ 1430). Ὁ Γαζῆς ἐδίδαξεν ἐν Φερ- ράρα τῷ 1440, καὶ αὖθις τῷ 1476², τῷ δὲ 1451 ἐκλήθη εἰς Ῥώμην διὰ τὴν μεγάλην του ὑπόληψιν ὑπὸ τοῦ Πάπα Νικολάου τοῦ Ε', φίλος καὶ ὁμοτράπεζος καὶ ἐταῖρος καταστάς τοῦ περι- βοήτου Καρδινάλεως Βησσαρίωνος, ὅπου κατεγίνετο εἰς μεταφράσεις 'Ελλήνων συγγραφέων εἰς τὸ Λατινικόν' μεταβὰς δὲ τελευταῖον εἰς Ἀπουλίαν ἐτελεύτησε μετ' ὀλίγον τῷ 1478. Σύγχρονος τούτων ἐγέ- νετο Γεώργιος ὁ Τραπεζούντιος (μᾶλλον Κρής, τὸ γένος ἐκ Τραπε- ζοῦντος ἔλκων), διδάζας τὴν Ἑλληνικὴν ἐν Βικεντίᾳ τῷ 1426, ἐν Βενετίᾳ τῷ 1430, ἐν Ῥώμῃ τῷ 1440, ὅπου ἀπεβίωσε τῷ 1484³. Ἰωάννης ὁ Ἀργυρόπουλος, Βυζάντιος, διδάζας ἐν Φλωρεντίᾳ τὴν Ἑλληνικὴν ἐπὶ ἔτη πεντεκαίδεκα, ἀποβιώσας ἐν Ῥώμῃ τῷ 1480⁴. Γεώργιος ὁ Γέμιστός, ὁ καὶ Πλήθων καλούμενος, ἐκ Πελο- ποννήσου, ὁπαδὸς τῆς Πλατωνικῆς Φιλοσοφίας, μεταβὰς μετὰ Ἰωάννου τοῦ Παλαιολόγου εἰς τὴν ἐν Φλωρεντίᾳ Σύνοδον τῷ 1433,

(1) Φιλίστορ. Β', 211 καὶ περὶ τῶν ἐτέρων ἐφεξῆς.

(2) Φιλίστορ. ἐνθ. ἀνωτ. Β', 290.

(3) Schöll ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 300.

(4) Αὐτόθι σελ. 301.

διδάξας ἐν Φλωρεντία μετὰ φήμης τὴν Πλατωνικὴν Φιλοσοφίαν, κινήσας γενικὸν ἐνθουσιασμόν, πανταχόθεν συρρέόντων εἰς ἀκρόασιν αὐτοῦ οὐ μόνον νέων, ἀλλὰ καὶ ἐκάστης τάξεως καὶ βαθμοῦ ἀνθρώπων¹. Τότε Κοσμᾶς ὁ Μέδικος ἰδρύσας τὴν *Πλατωνικὴν Ἀκαδημίαν*, σκοπῶν διὰ ταύτης τὸν πολλαπλασιασμόν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ὁπαδῶν τῆς Φιλοσοφίας ταύτης, κοινοποιῶν κάλλιον τὰ συγγράμματα τῶν Ἑλλήνων φιλοσόφων. Οὕτω δὲ ὁ Πλήθων ἐγένετο τὸ ὄργανον κατὰ τῆς ἀρχούσης Σχολαστικῆς φιλοσοφίας². Ὁ δὲ μαθητὴς τούτου Βησσαρίων ὁ Νικαίας, ἐκ Τραπεζούντος, ὁ μετὰ ταῦτα Καρδινάλις, ὁπαδὸς τῆς Πλατωνικῆς Φιλοσοφίας, ἀποκαταστάς ἐν Ἰταλίᾳ ἀπὸ τοῦ 1438, ἀπετέλει ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ (ὅπου καὶ ἂν εὕρισκετο) Σύλλογον ὄλων τῶν ἐραστῶν τῆς σοφίας, εἶδος *Ἀκαδημίας*. Ἀγαπῶν δὲ ἰδίως τὴν Ἑνετίαν, ἐχάρισε τῇ Συγκλήτῳ αὐτῆς (τῷ 1468) τὴν πλουσίαν χειρογράφων βιβλιοθήκην του, γενομένην ἀρχὴν τῆς περιφήμου βιβλιοθήκης τοῦ Ἁγίου Μάρκου³.

Καὶ οὗτοι μὲν ἐγένοντο οἱ πρὸ τῆς ἀλώσεως μεταφυτεύσαντες ἐν Ἰταλίᾳ τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα. Τούτοις ὅμως προσετέθησαν καὶ ἕτεροι ἱκανοὶ μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐλθόντες, πάσης βοθηεῖας ἐστερημένοι, καὶ θρηνοῦντες τὴν τύχην τῶν αἰχμαλωτισθέντων συγγενῶν καὶ φίλων των. Οἱ νέοι οὗτοι φυγάδες μόνον πόρον εἶχον τὴν διδασκαλίαν τῆς μητρικῆς αὐτῶν γλώσσης· ἀλλὰ καὶ ὁ πόρος οὗτος ἡλαττοῦτο, διότι ὁ ἀριθμὸς τῶν διδασκάλων εἶχεν αὐξήσει ἐπὶ πολὺ, ὅσῳ δὲ λόγινοι καὶ ἂν ᾔσαν, δὲν διήγειρον τὸν ἐνθουσιασμόν τῶν Ἰταλῶν, ὡς οἱ προκάτοχοί των. Τῶν νεηλύδων τούτων ἐγένετο Κωνσταντῖνος ὁ Λάσκαρις, καταφυγὼν εἰς τὴν αὐλὴν Φραγκίσκου Σφόρζα, Δουκὸς τῶν Μεδιολάνων, καὶ ἀναλαβὼν τὴν παιδαγωγίαν τῆς θυγατρὸς τοῦ Δουκὸς Ἰπολύτης, γράψας εἰς χρῆσιν αὐτῆς Γραμματικὴν Ἑλληνικὴν, ἐκδοθεῖσαν τῷ 1494. Μετὰ τὴν σύζευξιν τῆς μαθητρίας του μετὰ Ἀλφόνσου, βασιλέως τῆς Νεαπόλεως, ὁ Λάσκαρις μετήρχετο τὸν διδάσκαλον τῆς Ἑλληνικῆς εἰς

(1) Αὐτόθι σελ. 302.

(2) Αὐτόθι σελ. 303. Κ. Ἀσωπίου ἐνθ. ἀνωτ. σελ. ρξβ'.

(3) Αὐτόθι σελ. 304.

διαφόρους πόλεις τῆς Ἰταλίας, ἕως τέλος κατώκησεν ἐν Μεσσήνῃ, ὅπου καὶ ἐτελεύτησε τῷ 1493¹. (Ἀνδρέας) Ἰάνος Λάσκαρις, συγγενὴς ἢ κατ' ἄλλους υἱὸς τοῦ Κωνσταντίνου, ἐπιταγῇ Λαυρεντίου τοῦ Μεδίκου συνήθροizen ἐκ τῆς Ἑλλάδος χειρόγραφα διὰ τὴν βιβλιοθήκην του, ἐστάλη πρεσβευτὴς ὑπὸ Λουδοβίκου ΙΒ' ἐκ Παρισίων εἰς Ἐνετίαν, τῷ 1503 καὶ 1505, τελευταῖον δὲ διωρίσθη ὑπὸ Λέοντος τοῦ Ι' Γυμνασιάρχης τοῦ ἐν Ῥώμῃ χάριν τῶν Ἑλληνοπαίδων συζάντο· Γυμνασίου². Δημήτριος Χαλκοκονδύλης, Ἀθηναῖος, ἐδίδασκεν εἰς διαφόρους πόλεις τῆς Ἰταλίας, ἕως ὅτου Λαυρέντιος ὁ Μέδικος τῷ 1474 διώρισεν αὐτὸν Καθηγητὴν τῆς Ἑλληνικῆς ἐν Φλωρεντίᾳ, ἔνθα ἐδίδαξε μετὰ μεγίστης καρποφορίας ἐπὶ εἰκοσαετίαν ὅτε ἐκλήθη ὑπὸ Louis le More εἰς Μεδιόλανα, ὅπου καὶ ἀπέθανε διδάσκων 1510³. Ἐμμανουὴλ Μοσχόπουλος, ὁ νεώτερος, μεταβάς εἰς Ἰταλίαν τῷ 1453, Μιχαὴλ Ἀποστόλιος, καταφυγὼν ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Βησσαρίωνος⁴, ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἀρσένιος. Ἰωάννης Ἀνδρόνικος, Θεσσαλονικεὺς, ἐδίδασκεν ἀλληλοδιαδόχως τὴν Ἑλληνικὴν ἐν Βονωνίᾳ, Ῥώμῃ, Φλωρεντίᾳ καὶ Παρισίοις, ἔνθα ἐτελεύτησε τῷ 1478⁵. Μάρκος Μουσοῦρος, Κρής (Ἐπίσκοπος Μονεμβασίας), διδάξας ἐν Ἐνετίᾳ καὶ Παταβίῳ, ἀποθανὼν τῷ 1517. Τούτοις συγκαταλέγεται Θωμᾶς ὁ Διπλοδατάτζης, Πατρίκιος Βυζάντιος, νομοδιδάσκαλος, γράψας ἱστορίαν τῆς Νομικῆς εἰς βιβλία δώδεκα, μείναςαν ἀνέκδοτον⁶. Πλὴν δὲ τούτων ἐδίδαξαν ἐν Ἰταλίᾳ, προηγουμένων βεβαίως ἀποχωρῶν περὶ τῆς διακεκριμένης των ἱκανότητος ἐνδείξεων, καὶ Γεώργιος Ἀλεξάνδρου, Κρής, τῷ 1490, ἐν Ῥώμῃ τὴν Ἑλληνικὴν⁷, Δημήτριος Σπαρτιάτης, τῷ 1490, Φραγκίσκον Τισσάρδον⁸, Ἰωάννης Μόσχου, Λάκων,

(1) Αὐτόθι σελ. 305.

(2) Αὐτόθι σελ. 306.

(3) Αὐτόθι.

(4) Τούτου εὐρηται «Μιχαὴλ Ἀποστολίου μονωδικὰ ἐπικήδεα εἰς Ἀνδρέαν Καλλιέργην» ἐν χειρ. παρὰ Miller Catalogue des MS grecs etc. (τῆς βιβλ. τοῦ Middlehill) σελ. 843.

(5) Αὐτόθι σελ. 308. (6) Αὐτόθι.

(7) Ἑλληνομνήμ. Ε', 289.

(8) Φαβρικ. Ἑλλ. Βιβλιοθ. Τόμ. ΙΑ', ἐν λ. (Harles.)

τῷ 1480 ἐν Ἰταλίᾳ, καὶ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ Γεώργιος καὶ Δημήτριος, οἱ ἐδίδαξαν ἐν Ἑνετίᾳ καὶ Φερράρᾳ¹. Ἰωάννης καὶ Ἰάσων οἱ Σωζόμενοι, Κύπριοι, τῷ 1570 ἐν Ῥώμῃ². Λίβιος Ζάκρης, Χίος, ἐν Φερράρᾳ τῷ 1640, δημοσίᾳ τὴν Ἑλληνικὴν³. Γεώργιος Κορέσσιος, Χίος, ἐν Πίσῃ τὴν Ἑλληνικὴν τῷ 1642⁴. Φραγκίσκος Τρίμης, Ἀθηναῖος, τῷ 1620 ἐν Πίσῃ τὴν Ἑλληνικὴν⁵. Θεόδωρος Ρέντης, Χίος, τῷ 1620 ἐν Τουρίνῳ καὶ Ῥώμῃ⁶. Ἐν δὲ Παταβίῳ Ἰωάννης ὁ Κωττούνιος, Βερόναιος, τῷ 1650 ἐδίδαξε φιλοσοφίαν μετὰ πολλῆς φήμης, πρότερον δὲ ἐπὶ ἔτη ἑννέα καὶ εἴκοσιν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῆς Βονωνίας Ἑλληνικὴν καὶ Λατινικὴν φιλολογίαν καὶ φιλοσοφίαν⁷. Ἰωάννης Κιγάλλας, τῷ 1680, φιλοσοφίαν⁸. Νικόλαος Καλλιμάχης, Κρής, τῷ 1677 Ῥητορικὴν. Θωμᾶς ὁ Κατάνης, τῷ 1670, φιλοσοφίαν⁹. Ἄγγελος Συγκλητικὸς, Κρής (ΙΖ' ἑκατ.), Καθηγητὴς ἐγένετο τοῦ Κανονικοῦ Δικαίου αὐτόθι¹⁰. Σπυρίδων Γόνιμος, Κύπριος, τῷ 1670 Καθηγητὴς τῶν πολιτικῶν νόμων αὐτόθι¹¹. Κωνσταντῖνος Στρατηγός, Κρής, τῷ 1740, Καθηγητὴς τοῦ φυσικοῦ δικαίου αὐτόθι¹². Γεώργιος Καλαφάτης, Κρής, (ΙΖ' ἑκατ.) Καθηγητὴς τῆς θεωρητικῆς ἱατρικῆς αὐτόθι¹³. Μάρκος Χαρβούρης, Κεφαλλήν, τῷ 1768, διάσημος Καθηγητὴς τῆς Χημείας ἐν τῷ Παταβικῷ Πανεπιστημίῳ¹⁴. Ἄγγελος Δαλλαδέτσιμας, Κεφαλλήν, τῷ 1786, Καθη-

(4) Ἑλληνομνήμ. Ζ', 385. 389. 390—1.

(2) Ἑλληνομνήμ. Ζ', 439. ὁ Ἰωάννης Σωζόμενος τῷ 1617 ἐξέδωκεν ἐν Ἑνετίᾳ τὸν Γαληνόν Σ. Ἀρ.

(3) Βελοῦδου Χρυσάλλ. τοῦ ἔτους 1863 σελ. 11.

(4) Βρετοῦ Α', 209.

(5) Σοφ. Κ. Οικονόμ. περὶ Φραγκίσκου τοῦ Κόκκου σελ. 10 ἐν σημ. 2.

(6) Α. Βλαστοῦ Χιακ. Β', 79. (7) Βρετοῦ Β', 294.

(8) Σοφ. Κ. Οικον. περὶ Μάρκου τοῦ Κυπρίου σελ. 24.

(9) Μελετίου Ἑκκλ. Ἱστορ. Δ', 140. Κωνσταντίου Α' τοῦ ἀπὸ Σιναίου ἐν τῇ περὶ τῆς Πατριαρχικῆς Σχολῆς Διατριβῇ κτλ. σελ. 295.

(10) Μελετίου Ἑκκλ. Ἱστορ. Δ', 67.

(11) Μελετίου Ἑκκλ. Ἱστορ. Δ'. 92.

(12) Μελετίου Ἑκκλ. Ἱστορ. Δ', 147.

(13) Μελετίου Ἑκκλ. Ἱστορ. Δ', 68.

(14) Ἀ. Μαζαράκη Βιογραφ. Κεφαλλήν. σελ. 198.

τῆς τῆς ἱατρικῆς ὕλης ἐν τῷ αὐτῷ Πανεπιστημίῳ ¹, Νικόλαος Κομνηνὸς Παπαδόπουλος 1700, ἐν τῷ αὐτῷ Πανεπιστημίῳ Καθηγητῆς ². Ἐν Τουρίνῳ Καθηγητῆς τῆς θεωρητικῆς ἱατρικῆς ἐγένετο Ἰωάννης Χαρδούρης, Κεφαλλὴν τῷ 1750 ³.

Ἐν Ἑλβετίᾳ μετὰ φήμης καὶ καρποφορίας ἐδίδαξαν, ἐν μὲν Βασιλείᾳ Ἀντώνιος ὁ Κοντοβλάκας, τῷ 1474, ἔχων ἐν τοῖς ἀκροαταῖς αὐτοῦ καὶ τὸν περίφημον Γερμανὸν Ἰωάννην Ρεϋχλινὸν ἢ Καπνίωνα, ἐμπνεύσας τοῖς Γερμανοῖς τὴν κλίσιν πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν φιλολογίαν ⁴, ἐν δὲ Γενεύῃ Φραγκίσκος ὁ Πόρτος, Κρής, τῷ 1562, ἔχων ἀλληλογραφίαν μετὰ τοῦ Γερμανοῦ Κρουσίου ⁵, ἐν δὲ Λανσάνῃ τῆς Ἑλβετίας, καὶ ὕστερον ἐν Ἐιδελβέργῃ τῆς Γερμανίας, ὁ ἄξιος υἱὸς αὐτοῦ Αἰμίλιος Πόρτος, οὗ ἡ δόξα διαμένει εἰσέτι ἐν πολλοῖς τῶν περὶ τοὺς διασήμους συγγραφεῖς καὶ τὰς διζλέκτους τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης φιλοπονηθέντων ὑπ' αὐτοῦ ἔργων, ἐκκαύσας παρὰ τοῖς βαθυσόφοις νῦν Γερμανοῖς τὸν πρὸς τὰ ἀρχαῖα ἔρωτα ⁶.

Ἐν Γαλλίᾳ ἐδίδαξε τὴν Ἑλληνικὴν φιλολογίαν ἐν τῷ τῶν Παρισίων Πανεπιστημίῳ Γεώργιος ὁ Ἑρμώνυμος, Σπαρτιάτης, τῷ 1470 ⁷, ἔχων ἐν τοῖς ἀκροαταῖς τὸν Βουδαῖον ⁸, καὶ τὸν Γερμανὸν

(1) Αὐτόθι σελ. 244.

(2) Δημ. Προκοπίου Σχεδιάσμα ἐν Φαβρ. Ἑλλ. βιβλ. Τόμ. ΙΑ' ἐν λ.

(3) Α. Μαζαράκη ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 479.

(4) Schöll ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 308.

(5) Ἑλληνομνήμ. ΣΤ', 375.

(6) Ἑλληνομνήμ. ΣΤ', 380.

(7) Schöll ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 309. Τοῦτου εὐρηται Georgii Hermonymi in aliquot probatissimorum virorum sententias e graeco in latinum versus liber (ἐν χειρ. παρὰ Miller, Catalogue des MS grecs etc. σελ. 316).

(8) Ὁ Βουδαῖος, μαθητὴς τοῦ Ἑρμωνύμου καὶ τοῦ Λασκάρεως, οὐ μόνον ἐδίδαξε πρῶτος τὴν Ἑλληνικὴν ἐν τῷ τῇ προτροπῇ αὐτοῦ ὑπὸ Φραγκίσκου Α' τῆς Γαλλίας συστάντι Κολλεγίῳ τῆς Γαλλίας τῷ 1530, ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦ παραδείγματός του προήγαγε τὴν σπουδὴν αὐτῆς ἐν Γαλλίᾳ. Bouillet, Dictionnaire d'Histoire et de Géographie σελ. 257. τοῦ αὐτοῦ Dictionnaire des sciences et des arts, σελ. 375. (Λέγεται, ὅτι ὁ Φραγκίσκος Α' διενεοῦτο, ἵνα μεταφέρῃ ἐξ Ἑλλάδος ἐλληνόπαιδας πρὸς ἀναστροφὴν μετὰ τῶν γαλλοπαίδων καὶ εὐχερεστέραν οὕτω μετὰδουσιν τῆς καθ' ἡμᾶς προφορᾶς).

Ῥεϋχλινον¹, Ἄγγελος Λάσκαρις, υἱὸς τοῦ Ἰάνου, τῷ 1542 ἐδίδασκεν ἐν Παρισίοις, ἀκρωμένων τοῦ Budé καὶ τοῦ Danès, ἰδίᾳ, ἴσως καὶ δημοσίᾳ². Ἐφεξῆς δὲ διὰ τὸ εἶναι τοὺς Παρισίους τὸ τότε μητρόπολιν τῶν γραμμάτων οἱ παρεπιδημοῦντες λόγιοι οἱ Ἕλληνες ἐτιμῶντο ἱκανῶς παρὰ τοῖς ἐκεῖ λογίοις, ὡς Λεονάρδος (B) Φιλαρᾶς, Ἀθηναῖος, (1674)³, Κύριλλος Ἱεροδιάκονος, Χίος, (1643)⁴, Ἀντώνιος Κοραῆς, Χίος, (1662)⁵, καὶ ἕτεροι ὥς δὲ διδάσκαλοι εὕρισκον ὑποδοχὴν πάντοτε παρὰ τοῖς τότε διασήμεσι Γάλλοις Ἑλληνισταῖς καὶ ἀρχαιομαθεῖς⁶, μέχρι τῶν ἀρχῶν τῆς παρούσης Ἑκατ., ὅτε μάλιστα ἐπὶ Ναπολέοντος τοῦ Α', ἱκανοὶ ὑπῆρχον λόγιοι Ἕλληνες, Α. Κοραῆς, Π. Κοδριχᾶς, Θεοχαρόπουλος, Κ. Νικολόπουλος⁷, Σύψωμος, Γ. Μάνος, Γ. Ζαλίκογλους, Π. Ἰωαννίδης⁸, Μ. Σχινᾶς, τὴν Ἑλληνικὴν ἰδίᾳ καὶ δημοσίᾳ διδάσκοντες⁹.

Ἐν Ἀγγλίᾳ, (ὅπου ἀρχαιότερον κατὰ τὴν Ζ' Ἑκατ. ὁ ἐκ Ταρσοῦ τῆς Κιλικίας Ἕλλην Ἀρχιεπίσκοπος Θεόδωρος μετὰ τοῦ Ἀββᾶ Ἀδριανοῦ ἔφερεν ἐκ Ῥώμης εἰς τὴν Βρεττανίαν πλείστα βιβλία, τὰ ὁποῖα ἀντέγραψεν¹⁰, καὶ διδασκάλους τῶν δύο προκρίτων γλωσσῶν προσεκάλεσεν, ὧν οἱ μαθηταὶ ὡς μητρικὴν γλῶσσαν ἐλάλουν τὴν Ἑλληνικὴν καὶ Λατινικὴν, προαγομένην καὶ καλλιεργούμενην ὕστερον¹¹) μετὰ τὴν ἄλωσιν τῷ 1608 εἰς Ἀγγλίαν μετέβη Ἄγγελος Χριστοφόρος, ἐκ Πελοποννήσου, ἔνθα ἐδίδαξε τὴν Ἑλληνικὴν ἐν μὲν τῇ

(1) Κ. Ἀσωπ. ἐνθ. ἀνωτ. σελ. ρξδ'. ἐν σημ. 4.

(2) Miller, Catalogue des MS grecs de l'Escuriale σ. 60. Βρετοῦ Β', 298.

(3) Βρετοῦ Α', 250.

(4) Βρετοῦ Α'. 242.

(5) Βρετοῦ Β', 281.

(6) Ἐν Παρισίοις διέτριβεν Ἡλίας Ἀνδρέου Κρής, μεταφράσας τῷ 1556 τὸν Ἀνακρέοντα. Σ. Ἀρ. Ἴσως τούτου εὕρηται ἐν χειρ. τῆς βιβλιοθ. Βασιλεῖας (παρὰ Miller Catalogue des MS grecs etc. σελ. 646. « Eliae Cretensis responsiones ad Dionysium. »

(7) Βρετοῦ Β'. 342. (8) Βρετοῦ Β', 266.

(9) Ὅρα Λόγον Brunet de Presle ἐν τῷ Ἑθνικῷ Ἡμερολογίῳ Μ. II. Βρετοῦ τοῦ ἔτους 1867.

(10) Κ. Ἀσωπ. ἐνθ. ἀνωτ. σελ. ρμζ'. σημ. 4.

(11) Φιλίστορ. Γ', 52.

Ἀκαδημία τῆς *Καρταβριγίας* ἀπὸ τοῦ 1608—1610, ἐν δὲ τῷ Πανεπιστημίῳ τῆς Ὀξωνίας ἀπὸ τοῦ 1610—1612 ¹.

Ἐν *Ἰσπανίᾳ* (*Μαδρίτη*) Δημήτριος ὁ Δούκας, Κρῆς, τῷ 1528 προσεκλήθη μετ' ἄλλων λογίων ὑπὸ τοῦ Καρδινάλεως Σιμένους, πρωθυπουργοῦ τῆς βασιλείας τῆς Ἰσπανίας Ἐλισάβετ, εἰς ἐκτύπωσιν τῆς πολυγλώττου Παλαιᾶς Διαθήκης, γνωστῆς ὑπὸ τὸ ὄνομα *Biblia Complutensis* ².

Ἐν *Πορτογαλίᾳ* Μιχαὴλ Φραντζῆς, Κεφαλλῆν, ἱατρὸς καὶ φυσικομαθηματικὸς, μετὰ φήμης ἐδίδασκε τῷ 1750 ἐν Λισσαβῶνι, ἀνατρέφων συνάμα τὸν Πρίγκηπα διάδοχον, πολλῶν ἀξιώθεις τιμῶν ³.

Σημ. α. Περὶ τῶν ἐν *Ῥωσσίᾳ* εἶρηται ἀνωτέρω.

Σημ. β'. Λόγιοι δὲ καλλιγράφοι Ἕλληνες ἐν Ῥώμῃ, Ἐνετίᾳ, Παταβίῳ, Μαδριλλίῳ, Τολέτω καὶ ἀλλαχοῦ, τὰς ἐν Εὐρώπῃ Βιβλιοθήκας πλουσίας πολυτίμων Ἑλληνικῶν χειρογράφων (πλὴν τῶν κατὰ διαφόρους καιροὺς καὶ τρόπους ἐξ Ἑλλάδος συληθέντων ⁴) καταστήσαντες, καὶ αὐτὰς δὴ ταύτας διὰ τοῦτο μᾶλλον πολυτίμους, ἀναφέρονται:

Ἀρσενίος τις ⁵ ἐκαλλιγράφησε χάριν τοῦ Μειδόζα, πρέσβεως Καρόλου τοῦ Ε', πλείστα χειρόγραφα ἐκ τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Βησσαρίωνος ⁶.

Ἀνδρόνικος (Νίκανδρος) ὁ Νούκιος, Κερκυραῖος, Νικόλαος Μαρούλης, Γαστάνος ⁷, Ἐπιδάυριος (1542), Ἰωάννης Μαυρομμάτης, Κερκυραῖος, ἐκαλλιγράφουν ἐπίσης (1545) χάριν τοῦ αὐτοῦ ⁸.

(1) "Ορα Epist. dedicatoria G. Felavii ἐν τῇ α. ἐκδ. τοῦ συγγράμματος Ἀγγέλου Χριστοφόρου Περὶ τῆς καταστάσεως τῶν νῦν Ἑλλήνων· ξῆ αὐτόθι Annotationes.

(2) Βρετοῦ Β', 262.

(3) Ἀ. Μαζαράκη Βιογρ. Κεφαλλῆν. σελ. 340.

(4) Σοφ. Κ. Οἰκονόμ. ἐν βίῳ Γρηγορίου Εἰρηνοπόλεως σελ. 16—17. Ἑλλ. Βιβλιοθ. Α. Κοραῆ. Ἰσοκράτης, ἐν Προλεγόμενοις τῆς ἐκδ. Π. Σοφianoπούλου, ἐν Ἀθήναις σελ. κγ'. (5) Πιθανῶς ὁ ὕστερον Μονεμβασίας.

(6) Miller Catalogue des manuscrits grecs de l'Escurial, Paris, 1848 σελ. 111.

(7) Αὐτόθι σελ. 183. 189.

(8) Αὐτόθι σελ. IV.

Οἱ σοφοὶ Ἕλληνες καλλιγράφοι Νικόλαος Μουρμούρης ἐκ Ναυπλίου τῷ 1542, Νικόλαος Βαλέριος καὶ Γεώργιος ¹.

Ἀντώνιος ὁ Δαμιλεὺς ὁ καὶ Μεδιολανεὺς (1419) ἐκ Κρήτης ².

Νικόλαος Σοφιανός, σταλεὶς ὑπὸ τοῦ Μενδόζα (ἀποθ. 1575) εἰς Θεσσαλίαν, Ἄθωνα, πρὸς ἀνακάλυψιν χειρογράφων ³.

Ἀνδρέας Δαρμάριος, υἱὸς Γεωργίου, Ἐπιδαύριος, ἐκαλλιγράφει ἐν Μαδριλλίῳ τῷ 1574 ⁴.

Ἀντώνιος ὁ Καλοσύνας, ἱατρὸς, ἐν Τελέδῳ τῆς Ἰσπανίας τῷ 1580, 1583, 1586, 1587 ⁵.

Μιχαήλος Ἀποστόλιος, ὁ Βυζάντιος, τῇ 157 ἔκατ. ἐν Κρήτῃ ⁶. Ἀρσένιος ὁ Μονεμβασίας, υἱὸς τούτου ⁷.

Βενέδικτος Ἐπισκοπόπουλος, ὁ Κρής, τῷ 1574 ⁸.

Κωνσταντῖνος Ἀουσδέλιος, Κρής, τῇ 157 ἔκατ. ⁹. Δημήτριος ὁ Κυδωνῆς τῇ 15 ἔκατ. συγγράψας καὶ ἱερὰν ἱστορίαν ¹⁰.

Δημήτριος Ζήνος ἐκ Ζακύνθου τῇ 157 ἔκατ. ¹¹ Γεώργιος Μπεβαινῆς, Νόμπελος τῆς Ἐπιδαύρου καὶ κάστρου τῆς Ἐγένου (Αἴνου) καὶ Ἀδριανουπόλεως καὶ Καστρὶου καὶ Χώρας τῆς Βὸ καὶ Γάρδικος καὶ Χαριουπόλεως, ἐκαλλιγράφει ἐν Τριδεντίνῃ ¹². Γεώργιος Ἱερεὺς Γρηγορόπουλος, τῇ 157 ἔκατ. ¹³. Γεώργιος Σπηλαιώτης, Βυζάντιος, σύγχρονος ¹⁴.

Ἰάκωβος Δικνσωρίνος, κύριος τῆς Δωρίδος, ποιητὴς ἄριστος, τῇ 157 ἔκατ. ¹⁵.

(1) Αὐτόθι.

(2) Αὐτόθι σελ. 93. 94. 157. (3) Αὐτόθι. (4) Αὐτόθι σελ. 29.

(5) Αὐτόθι σελ. 1. 24. 52. 408.

(6) Αὐτόθι σελ. 3. 69. 88.

(7) Αὐτόθι σελ. 407.

(8) Αὐτόθι σελ. 389.

(9) Αὐτόθι σελ. 162.

(10) Αὐτόθι σελ. 53.

(11) Αὐτόθι σελ. 134.

(12) Αὐτόθι σελ. 116.

(13) Αὐτόθι σελ. 91.

(14) Αὐτόθι σελ. 488.

(15) Αὐτόθι σελ. 96. 132. 133. 163. 259. 468. 494. 405.

Μιχαήλ ὁ ἐκ Κυδωνίας τῷ 1567¹. Κορνήλιος Μουρμούρης, Ἀνδρέου, ὁ Ναύπλιος, ἐν Ἑνετίᾳ τῷ 1599². Νικόλαος Μουρμούρης ἐκ Ναυπλίου τῇ 157³ Ἑκατ. (1544)³. Νικηφόρος ὁ ἐξ Εὐβοίας ἱερομόναχος, υἱὸς Μιχαήλ ἱερέως τοῦ ἐξ Ἀθηνῶν, ἐν Βατοπαιδίῳ τῷ 1486⁴. Παῦλος Ἀναγνώστης τῇ 157⁵ Ἑκατ.⁵. Πέτρος ὁ Καναβοῦτζης τῇ 15⁶ Ἑκατ.⁶.

Πέτρος Καρναβάκης ἐκ Μονεμβασίας τῷ 1542⁷. Ράφαηλ ἱερομόναχος, Θεσσαλὸς, ἐν Νεαπόλει τῷ 1608⁸.

Σοφιανὸς Μελισσηνὸς, Κρής, ἐν Παταβίῳ τῷ 1569⁹, καὶ ἐν Μαδριλλίῳ τῷ 1565¹⁰. Θεόκλητος Μοναχὸς τῷ 1586¹¹.

Νικόλαος Βεργίκιος τῇ 157¹² Ἑκατ.¹². Ἰωάννης ὁ Βεργάρας ἐν τῇ ἐν Κομπλούτῳ Ἀκαδημίᾳ τῷ 1514¹³. Ζαχαρίας μέγας Ἰωάννης τῷ 1514¹⁴, καὶ ἕτεροι πολλοί¹⁵.

(1) Αὐτόθι σελ. 48. (2) Αὐτόθι σελ. 420.

(3) Αὐτόθι σελ. 118. 142. 146. 150. 152. 295.

(4) Αὐτόθι σελ. 255.

(5) Αὐτόθι σελ. 288.

(6) Αὐτόθι σελ. 450.

(7) Αὐτόθι σελ. 442. 443. 420.

(8) Αὐτόθι σελ. 456.

(9) Αὐτόθι σελ. 92. 97. 445.

(10) Αὐτόθι σελ. 390.

(11) Αὐτόθι σελ. 137.

(12) Αὐτόθι σελ. 447. Περὶ Ἀγγέλου Βεργικίου δεῖα τὰ ἐν Κρήτῃ.

(13) Αὐτόθι σελ. 22.

(14) Αὐτόθι σελ. 284

(15) Οἱ ἐξ Ἱταλίας οὖν εἰς Ἑλλάδα ἐπανακάμπτοντες Ἕλληνας λόγιοι μετελαμπάδευον τὰ φῶτα, τῶν Ἱταλῶν οὕτως ἀντιπελαργούντων τὴν Ἑλλάδα, ἐκ τῶν αὐτῆς λειμῶνων πάντοτε τὰ ἄνθη δρεπομένων, οὐ τοσοῦτον ὡς ὁ Ἱταλὸς Ἀγγελὸς Πολιτιανὸς ἐπέγραψεν (ἐν τοῖς τοῦ Βαρίνου Κανονίσμασιν, ἧ ἐκ τῶν Εὐσταθίου καὶ ἄλλων ἐνδόξων ἐκλογαῖς)

• Ἑλλάδι ἰδίῳις πεπλανημένη ἐν λαβυρίνθῳ

οὐ μίτον, ἀλλὰ βίδλον προὔθετο δαιδάλεον,

Οὐχ Ἕλλην, Ἱταλὸς δὲ Βαρῖνος· κοῦτι γε θαῦμα·

εἴ γε νέοι τὴν γραῦν ἀντιπελαργέομεν. •

Ὅσῳ καταλλήλοτερον ὁ Ἕλλην Ἀριστόβουλος Ἀποστολίδης (Ἰωάννης ὁ Ὑστερον Μονεμβασίας Ἀρσένιος):

Οί εἰς Εὐρώπην δὲ μεταναστεύσαντες Ἕλληνες, ἰδίως οἱ πρὸ τῆς ἀλώσεως καὶ ὀλίγον μετ' αὐτήν, φιλοξένως ὑποδεχθέντες ὑπ' αὐτῆς, καὶ μετὰ καρποφρίας διδάξαντες ἐπανήνεγκον εἰς τὴν Ἰταλίαν τὴν γνῶσιν τῶν Ἑλληνικῶν. Παρεσκευάσαν πληθος Ἑλληνιστῶν, μάλιστα δὲ καθ' ὅλην τὴν Ἰταλίαν εὗρίσκετο λόγιος ἀγνοῶν τὰ Ἑλληνικά ¹. Διδάξαντες δὲ (μετὰ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει διδασχθέντων Ἰταλῶν Φραγκίσκου Φελέφρου, Γουακρίνου Γουακρίνη καὶ Ἰωάννου Αὐρίσπα, μετεχόντων τῆς τιμῆς τῆς διαδόσεως τῶν Ἑλληνικῶν εἰς τὴν Δύσιν ²) οἱ τὴν δεδουλωμένην πατρίδα καταλείποντες φυγάδες οὗτοι καὶ μεθ' ἑαυτῶν τὴν περιλιπομένην ἔτι σοφίαν καὶ τὰ ὄργανα αὐτῆς μεθ' ἑαυτῶν φέροντες, ὥς αἱ Ἑστιάδες τὸ ἱερὸν πῦρ, « διδάξαντες ὀρθότερον τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ παιδείαν, πολλαπλασιάσαντες τὰ ἀντίγραφα, διορθώσαντες τὰς πρωτοφανεῖς διὰ τοῦ τύπου ἐκδόσεις, μεταφράσαντες πολλὰ κατ' εὐθείαν ἐκ τοῦ Ἑλληνικοῦ εἰς τὸ Λατινικόν, δι' οὗ ἀπεσκορακίσθησαν αἱ πρόηκ ἐκ τοῦ Ἀραβικοῦ ἀτελεῖς μεταφράσεις, τὴν περὶ τὸ καλὸν κρίσιν δεξιότερον διευθύναντες, ἀνεκίνησαν μείζονα ζῆλον πρὸς τὴν μάθησιν, καὶ ἔδωκαν νέαν ἔλασιν εἰς τὰ πνεύματα. Οἱ ἡγεμόνες τῆς Ἰταλίας ἀντεφιλοτιμοῦντο νὰ ἐλκύσῃ πρὸς ἑαυτοὺς Ἕλληνας διδασκάλους ἰδίᾳ τε καὶ δημοσίᾳ. Αἱ διάφοροι πόλεις τῆς Ἰταλίας, τὰ Μεδιόλανα, ἡ Βενετία, ἡ Φερράρα, ἡ Φλωρεντία, ἡ Ρώμη, ἡ Μεσσήνη τῆς Σικελίας, κλπ. εὗρέθησαν πλήρεις λογίων Ἑλλήνων, οἵτινες τοῖς ἰδίῳ ἰδρῶσι ζῶντες, συνήργουν τὸ καθ' ἑαυτοὺς εἰς τὴν μεγάλην ἐκείνην κίνησιν. Καὶ ἀλλαχόθεν ἔτρεχον εἰς τὴν Ἰταλίαν πολλοὶ παρὰ τοῖς Ἕλλησι διδασκόμενοι, καὶ ἐκ τῆς Ἰταλίας εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ ἀλλαχόσε οὐκ ὀλίγοι Ἕλληνες μετέβησαν. . . Ὡς δὲ δὲ πρότερον ἄμικτος καὶ ἀκοινωνήτος πρὸς τὰ ἀνατολικά μέρη μέινασα ἡ Ἰταλία ἐξεβαρβαρώθη,

---

« Σπουδαίων ἔνεκεν Γωάρινος ἤλυθε κῆπον

Εὐσταθίου κάλλων, ἄνθεα δρεψάμενος. »

Κ. Ἀσωπίου Ἱστορ. τῶν Ἑλλ. ποιητῶν καὶ συγγραφ. σελ. 701—2. Βρετοῦ Β', 18 (ἀρ. 29 ἐν Σημ.)

(1) Κ. Ἀσωπίου ἔνθ. ἀνωτ. σελ. ρνή.

(2) Schöll ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 309. Κ. Ἀσωπίου ἔνθ. σελ. ρμς'.

οὕτω καὶ νῦν (ἐπὶ τῆς ἀλώσεως τῆς Κ/Πόλεως) διὰ τῆς νέας ἐπι-
μιξίας ἀπέβαλε τὴν βαρβαρότητα. Καὶ οὕτως οἱ ταλαίπωροι
"Ἕλληνες, καὶ ἀρχαῖοι καὶ νεώτεροι, καὶ ἀκμάζοντες καὶ ἐν ἐκ-
πτώσει, καὶ προστατεύοντες καὶ προστατευόμενοι, καὶ εὐνοούμενοι
καὶ διωκόμενοι, καὶ δι' ἑαυτῶν καὶ διὰ Ῥωμαίων καὶ δι' Ἀράβων
καὶ δι' Ἰταλῶν ἐξεπαίδευσαν τοὺς ἀνθρώπους, καὶ τῆς ἀρχαιοτέ-
ρας καὶ τῆς νεωτέρας ἀναπτύξεως προεξάρχοντες πάντοτε. Καὶ
οὐχὶ μόνον διὰ τῆς ἑαυτῶν γλώσσης ἐδίδαξαν, ἀλλὰ καὶ εἰς ξέ-
ρας γλώσσας συνέταξαν ἀλφάβητα, καὶ ἐξεπολλίτευσαν χριστιανί-
σαντες, κατὰ τὸν ἑνᾶτον αἰῶνα, τὰ ἄγροικα καὶ ἄγρια σλαβικὰ
ἔθνη. Τοσούτων καὶ τηλικούτων ἀγαθῶν ἕνεκα ἐχρεωστεῖτο (καὶ
χρεωστεῖται) μικρὰ τοῦλάχιστον εὐγνωμοσύνη πρὸς τοὺς ἀναξιο-
πράγησαντας "Ἑλλήνας" ¹.

---

(1) Αὐτόθι σελ. ρξά.—γ'.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Περιεργείας χάριν παρατιθέαμεν ἐνταῦθα τὴν ἐν δυσὶν Ἑκατονταετηρίσιν (ΙΗ' καὶ ΙΘ') βαθμιαίαν τῶν κατὰ τοὺς Ἕλληνας ἐκπαιδευτηρίων αὐξήσιν.

Τῷ 1707 Ἀναστάσιος Μιχαήλ, ὁ ἐκ Ναούσσης, ἐν τῷ Περιηγηματικῷ αὐτοῦ Πτυκτατίῳ ὀνομάζων φιλέλληνα τὴν Ἀριστοκρατίαν τῶν Ἑνετῶν διὰ τὴν συνδρομὴν εἰς τὴν ὑπὸ Ἰωάννου τοῦ Κωτουνίου σύστασιν ἐν Παταβίῳ Ἑλληνικοῦ Γυμνασίου προστίθῃσιν εἰς ἔπαινον τῆς τότε τεταπεινωμένης Ἑλλάδος:

« Ἐχει νῦν ἡ αὐτὴ πρὸς τούτοις ἐν πλείστοις τῶν Ἡπειρωτικῶν πόλεων, τῶν Μακεδονικῶν, τῶν Θεσσαλικῶν, τῶν Πελοποννησιακῶν, καὶ πάλιν τῶν Κρητικῶν, ἥδη δὲ καὶ τῶν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας Ἰωνικῶν τε καὶ νησιωτίδων περίπου τῶν τεσσαράκοντα σπουδαστηρίων »¹.

Γεώργιος δὲ ὁ Κωνσταντινίου πεντήκοντα ἔτη μετὰ ταῦτα (1757) λέγει τάδε: « Ὁ παρὼν κατάλογος τῶν Σχολείων, ὅπου τὴν σήμερον σώζονται εἰς τὸ ἡμέτερον Γένος, θέλει ἐπιβεβαιώσῃ τὰ ρηθέντα, καὶ θέλει ἐλέγξῃ ὡς ψευδομένους τοὺς ἐναντία λέγοντας.

« Εἰς Κωνσταντινουπόλιν εἶναι δύο κοινὰ Σχολεῖα, εἰς Ἰωάννινα τρία, εἰς Θεσσαλονίκην δύο, εἰς Βουκουρέστιον δύο, εἰς Ἰάσιον ἓν, εἰς Ἀδριανούπολιν ἓν, εἰς Φιλιππούπολιν ἓν, εἰς Ἅγιον Ὄρος ἓν, εἰς Βέρροϊαν ἓν, εἰς Καστορίαν ἓν, εἰς Σιάτισταν ἓν, εἰς Μοσχόπολιν ἓν καὶ μία τυπογραφία, εἰς Τύρναβον τῆς Θεσσαλίας ἓν, εἰς Τρίκκαλα ἓν, εἰς Τριπολιτσάν τοῦ Μωρέως ἓν, εἰς Παλαιὰς Πάτρας ἓν, εἰς Σάλωνα ἓν, εἰς Ἄρταν ἓν, εἰς Σμύρνην ἓν, εἰς Χίον ἓν, εἰς Πάτμον ἓν, εἰς Μητιλήνην ἓν, εἰς Σάμον ἓν, εἰς Σίφνον ἓν, εἰς Ρόδον ἓν, εἰς

---

(1) Παρὰ Βρεττῷ Α', ἡ, ι.

Κρήτην ἓν, εἰς Λευκοσίαν Κύπρου ἓν, εἰς τὸ Πατριαρχεῖον τῆς Ἱερουσαλήμ. ἓν, εἰς τὸ τῆς Ἀλεξανδρείας ἓν¹.

Ὁ δὲ αἰδίδιμος Ἀνδρέας Κορομηλάς τῷ 1845 διανεμένων τὸν ὑπὸ Νεοφύτου Δούκα τοῖς ἀπανταχοῦ Ἑλληνικοῖς ἐκπαιδευτηρίοις δωροφορούμενον Ἀριστοφάνη, καταλέγει αὐτὰ ὡς ἑπεται:

« Εἰς τὴν δημόσιον βιβλιοθήκην Ἀθηνῶν . . .	Σώμ.	3
Εἰς τοὺς Καθηγητὰς τοῦ Πανεπιστημίου (ἀνὰ ἓν) . . .		30
Εἰς τὸ Κατάστημα τῆς Φιλεκπαιδευτικῆς Ἑταιρείας . . .		3
Εἰς τὴν βιβλιοθήκην τοῦ Γυμνασίου Ἀθηνῶν . . .		3
Εἰς τοὺς Καθηγητὰς τοῦ Γυμνασίου καὶ διδασκάλους τοῦ Ἑλληνικοῦ Σχολείου (ἀνὰ ἓν) . . .		45
Εἰς τὸν Γυμνασιάρχην Ἀθηνῶν Κύριον Γ. Γεννάδιον, διὰ νὰ δώσῃ εἰς οὓς μαθητὰς ἐγκρίνη . . .		50
Εἰς τὴν βιβλιοθήκην τοῦ Διδασκαλείου καὶ Καθηγητὰς (ἀνὰ ἓν) . . .		8
Εἰς τὰς βιβλιοθήκας τῶν Ὑπουργείων ἀνὰ ἓν σῶμα καὶ ἀνὰ ἓν εἰς τοὺς Ὑπουργούς . . .		20
Εἰς τὸ ἰδιοσυντῆρητον Ἑλλ. Σχολεῖον τοῦ Δήμου Πειραιῶς μετὰ τῶν Διδασκάλων . . .		3
Εἰς τὴν βιβλιοθήκην τοῦ Γυμνασίου Ναυπλίας . . .		4
Εἰς τοὺς Καθηγητὰς αὐτοῦ καὶ Ἑλλην. Σχολεῖου Διδασκάλους . . .		8
Εἰς τὸν Γυμνασιάρχην Ναυπλίας Κ. Χ. Παμπούκην, διὰ νὰ δώσῃ εἰς οὓς μαθητὰς ἐγκρίνη . . .		20
Εἰς τὴν βιβλιοθήκην τοῦ Γυμνασίου Πατρῶν . . .		4
Εἰς τοὺς Καθηγητὰς αὐτοῦ καὶ Ἑλλην. Σχολεῖου Διδασκάλους . . .		8
Εἰς τὸν Διευθυντὴν τοῦ Γυμνασίου Πατρῶν Κύριον Ἀλ. Ραδινόν, διὰ νὰ δώσῃ εἰς οὓς μαθητὰς ἐγκρίνη . . .		40
Εἰς τὴν βιβλιοθήκην τοῦ Γυμνασίου Σύρου . . .		4
Εἰς τοὺς Καθηγητὰς αὐτοῦ καὶ Διδασκάλους τοῦ Ἑλλ. Σχολεῖου . . .		8
Εἰς τὸν Γυμνασιάρχην Σύρου Κύριον Γ. Σερούϊον, διὰ νὰ δώσῃ εἰς οὓς μαθητὰς ἐγκρίνη . . .		30
Εἰς τὴν βιβλιοθήκην τοῦ Μουσείου . . .		4

(1) Ἐν Προλεγόμενοις τοῦ Λεξικοῦ.

Εἰς τὰς βιβλιοθήκας τῶν Ἑλληνικῶν Σχολείων τῶν νήσων ἀνὰ
 δύο· τὸ μὲν ἐν διὰ τὴν βιβλιοθήκην, τὸ δὲ ἄλλο διὰ τὸν
 διδάσκαλον· εἰς τὸ τῆς Ἰδρας, Σπετσῶν, Κύθνου, Κέας,
 Τήνου, Νάξου, Σίφνου, Ἰου, Θήρας, Ἀμοργοῦ, Μήλου,
 Πολυκάνδρου καὶ Σερίφου 28

Εἰς τὴν Πελοπόννησον.

Κορίνθου, Ἄργους, Τριπολιτσᾶς, Δημητσάνης, Σπάρτης, Καλα-
 μῶν, Πύργου, Νεοκάστρου, Μεθώνης, Κορώνης, Λεωνιδίου,
 Ἄστρου, Σελλασίας, Αἰγίου, Ακράτας, καὶ εἰς τὰ τρία
 Μοναστήρια Μεγάλου Σπηλαίου, τῶν Ταξιαρχῶν καὶ τῆς
 Λαύρας ἀνὰ δύο εἰς ἕκαστον, ἐν διὰ τὸν διδάσκαλον καὶ
 ἄλλο διὰ τὴν βιβλιοθήκην 36

Εἰς τὰ τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος.

Χαλκίδος, Καρύστου, Σκοπέλου, Λεβαδείας, Ἀμφίσσης, Μεσο-
 λογίου, Ἀγρινίου, Κραθασαρᾶ, Βονίτσης, Ἰπάτης, Καρ-
 πενησίου καὶ Λαμίας 24
 Εἰς διαφόρους λογίους τῆς Ἑλλάδος 100

Εἰς τὸ Ὀθωμανικὸν Κράτος.

Εἰς τὰς βιβλιοθήκας τῶν Γυμνασίων Ἐπιοκρήνης (Κουρουτζεσμὲ),
 Χάλκης, Φαναρίου, Σμύρνης, Μυτιλήνης, Κυδωνιῶν, Θεσ-
 σαλονίκης, Κλεισούρας, Ἰωαννίνων ἀνὰ σώμ. 5 50

Εἰς τὰς βιβλιοθήκας τῶν Ἑλληνικῶν Σχολείων
 καὶ Διδασκάλους ἀνὰ ἓν.

Ευλοπόρτας, Μοχλιοῦ, Τσουπαλίου, ἀγίας Κυριακῆς, Βλάχας,
 Ὑψωμαθείων, Ἐδερνε-Καπιοῦ, ἔξ Μαρμάρων, Τοπ-Καπίου,
 Χασκιγιοῦ, Ταταούλων, Σταυροδρομίου, Γαλατᾶ, Πε-
 σίκτασι, Ὀρτα-Κιγιοῦ, Ἀρναοῦτ-Κιγιοῦ, Νεοχωρίου, Παλ-
 ταλιμανίου, Θεραπείων, Γενι-Μαχαλαῖ, Τζεγκέλ-Κιγιοῦ,

Πριγκίπου, Τουζλῶν, Ἀριτζοῦς, Νικομηδείας, Προύσης, Κίου, Μουντανίων, Τριγλίας, Μιχαλιτζίου, Μαγνησίας, Ἀξαρίου, Ἡλιουπόλεως, Φωκιῶν, Βρουλῶν, Κρήνης, Χίου, Ἰκονίου, Καισαρείας, Χαλδείας, Σινώπης, Πάφρας, Ἀτα- λείας, Ρόδου, Κύπρου, Σύμης, Λέρου, Καλύμνου, Πάτμου, Ἀστυπαλαίας, Σάμου, Στεφανουπόλεως, Καρλοβασίου, Μαραθοκάμπου, Μεθύμνης, Δήμνου, Ἰμβρου, Σαμσθράκης, Θάσου, Ἀρτάκης, Κάστρων, Καλλιουπόλεως, Ραιδεστού, Σηλυβρίας, Καλλικρατείας, Τυρολλόης, Ἀδριανουπόλεως, Φιλιππουπόλεως, Τουρνόβου, Σιστοβίου, Πελαγονίας, Στρο- μνίτης, Σερβίων καὶ Κοζάνης, Βοδενῶν, Βερρόιας, Σερ- ρῶν, Μελενίκου, Γαλατίας, Ἰσθόρου, Τυρνάβου, Ζαγοράς, Ἀγχιάλου, Σούμλας, Κούταλης, Ἀμπελακίων, Ἐλασσῶνος, Ἄρτης, Τρικάλων, Καλαμπάκας	498
Εἰς Ἰωάννινα εἰς διδασκάλους καὶ βιβλιοθήκης	15
Ἰδίως εἰς τὰ Σχολεῖα καὶ διδασκάλους τοῦ Ζαγορίου . . .	40
Ἰδίως δὲ εἰς τὴν Σχολὴν τῆς Βηρυττοῦ διὰ τοῦ ἐντιμοτάτου ἐμπόρου Κ. Ζωρζῆ Δ. Ἀπαλῦρα	5
Εἰς τὴν ἐν Τεργέστῃ Σχολὴν τοῦ Γένους 1 καὶ 3 διὰ τοὺς Κα- θηγητάς της	4
Εἰς τὴν βιβλιοθήκην τῆς Ἀκαδημίας Κερκύρας 1 καὶ διὰ τοὺς Καθηγητάς αὐτῆς ἄλλα 6	7
Εἰς τὰς βιβλιοθήκας τῶν Σχολείων τῶν Νήσων, Ζακύνθου, Κεφαλληνίας, Λευκάδος, Ἰθάκης, Παξῶν καὶ Κυθήρων ἀνὰ ἐν καὶ ἄλλο διὰ τὸν διδάσκαλον ἐκάστου Σχολείου . . .	12
Εἰς τὴν βιβλιοθήκην τοῦ ἐν Μασσαλίᾳ Ἑλληνικοῦ Σχολείου 1 καὶ διὰ τὸν διδάσκαλον 1	2
Εἰς τὴν βιβλιοθήκην τοῦ ἐν Ὁδησσῷ Ἑλληνικοῦ Σχολείου καὶ τοὺς Διδασκάλους	50.

Περὶ δὲ τῆς μεθόδου τῆς διδασκαλίας, ἐπικρατησάσης μέχρι τῶν
τελευταίων χρόνων κατὰ μέγα μέρος, Ἀλ. δ' Ἑλλάδιος λέγει ¹· Ἱε-
ρεῖς καὶ Μοναχοὶ ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐπαίδευσον τὴν νεολαίαν παρὰ

(1) Status praesens etc. σελ. 44—.

τοῖς ναοῖς, ἡ ἐν τοῖς οἴκοις των. Βιβλία εἰς χρῆσιν ἦσαν τὰ Πινακίδια, ἡ Πίνακες ἐκ χάρτου μικροῦ διπλούμενοι πολλάκις καὶ δέρματι τυλισσόμενοι, ἐν οἷς ἐγράφοντο τὰ στοιχεῖα τοῦ Ἀλφαβήτου, αἱ συλλαβαὶ καὶ λέξεις· ἀκολουθῶς ἡ Ὀκτώηχος τοῦ Δαμασκηνοῦ, τὸ Ψαλτήριον, ὁ Ἀπόστολος, τὰ Μηναια· βραδύτερον τῆς ἀναγνώσεως ἤρχιζεν ἡ γραφὴ ὑπὸ τὴν ἐπιτηδειγμὴν καὶ ἡ λογαριθμητικὴ (λογαριασμός)· οἱ παῖδες ἐκάθηντο ὁκλᾶξ περὶ τὸ οἶκημα, ὁ δὲ διδάσκαλος ἐδίδασκε (συγχρόνως δὲ ἤσκει καὶ τὸ ἔργον του· ἔρραπτεν ἢ ἀνεγίνωσκε)· περὶ μεσημέριαν ἤκουε τῶν μαθημάτων ὧλων καὶ τοὺς ἀπέλυεν ἔπειτα· πολλάκις οἱ παῖδες ἔφερον μεθ' ἑαυτῶν τὸ πρόγευμά των· πρὸ τῆς ἐνάργεως καὶ μετὰ τὸ τέλος τῶν μαθημάτων προσήχοντο. Διὰ τῆς μεθόδου ταύτης ἐπικρατησάσης καὶ μέρις ἡμῶν εἰς τὰ κοινὰ σχολεῖα (κατώτερα) πρὸ τῆς εἰσαγωγῆς τῆς Ἀλληλαδιδακτικῆς Μεθόδου οἱ παῖδες μορφούμενοι ἐλάμβανον τὰς ἀναγκασιότατας βιωφελεῖς γνώσεις, ἀπέβαινον καλοὶ Χριστιανοὶ καὶ τίμιοι πολῖται.

Μετὰ δὲ τὴν ἀποπεράτωσιν τῶν οὕτως γινομένων πρώτων σπουδῶν οἱ μὲν ἄποροι ἐπεδίδοντο εἰς τι ἔργον, οἱ δὲ μετέβαιον εἰς ἀνώτερα, ἃ ὁ Ἑλλάδιος καλεῖ *Γυμνάσια*, ὑπάρχοντα ἀνὰ πᾶσαν πόλιν καὶ μετρίως ἀνθοῦντα. Ἐν αὐτοῖς οἱ μαθηταὶ ἐδίδασκοντο τὴν Γραμματικὴν τοῦ Λασκάρους ἢ τοῦ Γαζῆ, τὴν Χρηστοθήβειαν Ἀντωνίου τοῦ Βυζαντίου, ἡρμήνευον τοὺς κυριωτέρους Ἕλληνας ποιητὰς καὶ συγγραφεῖς, Ῥητορικὴν καὶ Ἐπιστολογραφίαν, Φιλοσοφίαν ἰδίως τὴν Ἀριστοτελικήν, Μαθηματικά, Φυσικὴν τινὰ καὶ Θεολογίαν πλήρη. Ὁ δὲ Γεώργιος Κωνσταντίνου μετὰ τὴν ἀπαρίθμησιν τῶν Σχολῶν προστίθησιν ¹: «Εἰς τὰ ἄνω ρηθέντα κοινὰ Σχολεῖα διδάσκονται τὰ συγγράμματα τῶν συγγραφέων τῆς Ἑλλάδος, ρητόρων, ποιητῶν, ἱστορικῶν, καὶ τὰ τῶν Ἁγίων Πατέρων, ὅσα συντείνουσιν εἰς τὴν Γραμματικὴν, Ποιητικὴν καὶ Ῥητορικὴν τῆς Ἑγκυκλοπαιδείας. Εἰς δὲ τὰ φιλοσοφικὰ σπουδάζουσι καὶ διδάσκουσι κοινῶς τὰ τοῦ Κορυδαλέως εἰς τὸν Ἀριστοτέλην καὶ Ἀλεξάνδρου τοῦ ἐξ Ἀπορρότων, μελετῶντες κατὰ μέρος οἱ μαθηταὶ τὸν Ἀφροδισία, τὸν Σιμπλίχιον, τὸν Φι-

(1) Ἐν Προλεγόμενοις τοῦ Λεξικοῦ.

λόπονον, καὶ τὸν Θεμιστίον. Εἰς δὲ τὰ Μαθηματικά διδάσκουσι τὴν Μαθηματικὴν ὁδὸν, φιλοπόνημα τοῦ Αἰδεσιμωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Ἰωαννίνων Κ. Μπαλάνου, μελετῶντες κατ' ἰδίαν τὰ συγγράμματα τῶν ἀρχαιοτέρων μαθηματικῶν Ἑλλήνων, ὡς φαίνονται τὰ ἑαυτῶν συγγράμματα ἐν τῷ προοιμίῳ τῆς ῥηθείσης ὁδοῦ Μαθηματικῆς, τυπωθείσης ἐν Βενετίᾳ κατὰ τὸ αἴψμθ'. εἰς δὲ τὴν Θεολογίαν διδάσκουσι τὴν τοῦ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ Θεολογίαν καὶ τὴν τοῦ Κορσίου, καὶ τὰ θεολογικὰ συγγράμματα τῶν Ἀνατολικῶν Πατέρων. Ἰδοὺ λοιπὸν τὰ σπουδαστήρια καὶ αἱ σπουδαί, ὅπου τὴν σήμερον γυμνάζονται οἱ τῶν Ἑλλήνων παῖδες. »

Ἐν Ἰωαννίνοις Κ. ὁ Μπαλάνος (1750) (καὶ ὁ ἀδελφός του Κωνσ. Καμινάρης ὕστερον) μετεχειρίζετο τὴν ἐξῆς μέθοδον ὡς πρὸς μὲν τὰ Γραμματικά (καὶ οἱ πρὸ τοῦ Ἀνθρακίτου διδάσκαλοι) ἐν τῇ ἑρμηνείᾳ τοῦ τεμαχίου συγγραφῆς τινος ἢ ποιητοῦ (Ἕλληνος ἀρχαίου ἢ Χριστιανοῦ), ἐχρῶντο τῇ λεγομένῃ *ψυχαγωγία*, μεθόδῳ ἑρμηνευτικῇ ἀπὸ τῆς Βυζαντινῆς ἔτι ἐποχῇ· χρονολογουμένη καὶ κοινῇ πάσας ταῖς τότε Σχολαῖς¹. Ἀπὸ δὲ Μεθοδίου τοῦ Ἀνθρακίτου, ὅτε καὶ ἡ Ἰωάννου Πατοῦσα Ἐγκυκλοπαιδεΐα διεδόθη ἐν τῇ Ἑλλάδι, ἡ ψυχαγωγία περιωρίσθη εἰς τὰς κατωτέρας τάξεις· εἰς δὲ τὰς ἀνωτέρας οἱ μαθηταὶ φέροντες ἕκαστος τὸν τόμον τῆς Ἐγκυκλοπαιδεΐας καὶ τοῦ διδασκάλου ἀκροώμενοι ἐξηγοῦντο δι' ὀλιγολεξίας τὰς λέξεις καὶ τὰς φράσεις τοῦ κειμένου, ἔγραφον τὴν ἐξήγησιν ἐν ἰδιαιτέρῳ τετραδίῳ, οὐχὶ δὲ ἄνωθεν τοῦ κειμένου. Προσείχε πολὺ εἰς τὴν Θεματογραφίαν, Ἐπιστολογραφίαν ἐν ἀρχαίᾳ Ἑλληνικῇ, ἡρμῆνευε τοὺς ἀρχαιοτέρους Ἕλληνας ποιητὰς καὶ συγγραφεῖς μετὰ ποιητικῶν καὶ μετρικῶν παρατηρήσεων, διήρχετο ἀναγινώσκων μετὰ τῶν μαθητῶν δλόκληρον τὴν Ὀδύσσειαν καὶ δράματα τῶν τραγικῶν· ἐδίδασκε Φυ-

---

(1) Ψυχαγωγίας παράδειγμα ἔστω ὁ ἐπόμενος τοῦ Φωκυλίδου στίχος.
 « Ἄκουσον, ὦ παῖ, τῆς ἐμῆς συμβουλίας. » Ἑρμηνεία: ὦ παῖ (ὦ παιδί μου, ὦ τέκνον μου, ὦ μαθητά μου) ἄκουσον (ἄκουσον, ἀκροάσθητι, ἐνωτίσθητι) τῆς ἐμῆς συμβουλίας (τὴν ἰδικήν μου συμβουλίην, παραινέσιν, ἑρμηνείαν, νοουθεσίαν)· γραφομένου πάντοτε τοῦ μὲν κειμένου κάτωθεν ἀραιοῖς γράμμασι, τῆς δὲ ἑρμηνείας ἄνωθεν λεπτοτέροις γράμμασιν ἀντιστοιχῶς.

σικὴν τοῦ Βλεμμύδου, Λογικῆς Εἰσαγωγὴν Γ. Σουγδουρῆ καὶ Κορυδαλέως, Μαθηματικὰ δὲ τὴν Σειρὰν τοῦ Ἀνθρακίτου, ἣν ἐπὶ τὸ ἀναλυτικώτερον διεῖρρύθμισε. Θεολογίαν Ἀθανασίου τοῦ Παρίου, Γεωγραφίαν Νικηφόρου τοῦ Θεοτόκη. Εὐγένιος, ὁ Βούλγαρις ἐν Ἰωαννίνοις φιλοσοφικὸν μὲν σύστημα εἶχεν ὅλως νεώτερον, ἐφ' ᾧ καὶ συνέταξεν ἐκλεκτικὴν Λογικὴν, Μεταφυσικὴν καὶ Φυσικὴν, Ἀλγεβρὰν τε καὶ Γεωμετρίαν καὶ Εἰσαγωγὴν τῶν Μαθηματικῶν. Ὁ δὲ Ψαλίδας (1806) ἐχρῆτο καὐτὸς ὅλως νεωτέρῳ συστήματι, εἰς μὲν τὴν Φιλοσοφίαν τῷ τοῦ διδασκάλου αὐτοῦ Καντίου, ἐπίσης εἰς τὰ Μαθηματικὰ, τὴν Πειραματικὴν Φυσικὴν καὶ τὰ λοιπά· αὐτὸς κατέλιπε καὶ τὴν ἐπὶ πολὺ ἐπικρατήσασαν ψυχαγωγίαν· ὀλιγώρησε δὲ τῆς Θεματογραφίας, εἰς ἣν ἐχώλαινον οἱ αὐτοῦ μαθηταί¹. Οἱ νεώτεροι διδάσκαλοι ἠκολούθουν ἕκαστος ἰδίῳ καθ' αὐτὸν καταλληλοτέρῳ συστήματι, ὡς Κωνσταντῖνος ὁ Οἰκονόμος ἐν Σμύρνῃ², καὶ ἕτεροι.

Περὶ Τυπογραφείων. Ὀλίγον. πρὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως (1440) ἐφευρέθη ἐν Εὐρώπῃ ἡ θεία τέχνη τῆς τυπογραφίας, δι' ἧς τὰ συγγράμματα πολλαπλασιαζόμενα ἐπ' ἄπειρον δύνανται νὰ συντελέσωσιν, ὡς συνετέλεσαν, εἰς τὴν ταχυτάτην τῆς ἀνθρωπότητος ἀνάπτυξιν. Τὸ συμβὰν τοῦτο συνδυαζόμενον μετὰ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῆς εἰς τὴν Δύσιν μεταναστεύσεως τῶν λογίων τοῦ Βυζαντίου ἀποτελεῖ τὴν *παλιγγενεσίαν τῶν γραμμάτων* ἐν Εὐρώπῃ³, ἐξ ἧς προῦκυψεν ἐντὸς τεσσάρων αἰώνων ἡ τεραστία πρόοδος τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ.

Πρὸς τὴν θείαν ταύτην ἐφεύρεσιν τὸ ἡμέτερον ἔθνος διασώζον ἐν μέρει τὴν ἀρχαίαν παιδείαν καὶ φιλοκαλίαν δὲν ἔμεινεν ἀδιάφορον. Εἰ δὲ ἐν τῇ ἰδίᾳ πατρίδι δὲν ἠδύνατο ἐκ τῶν περιστάσεων νὰ ὠφελήθῃ ἐξ αὐτῆς, ἀλλ' ὅμως Ἕλληνες συνέστησαν τυπογραφεῖα λίαν πρωτῆμως ἐν Ἰταλίᾳ, *Ἐνετία* δηλ. *Φλωρεντία*, *Ρώμη* καὶ *ἀλλαχοῦ*,

(1) Π. Ἀρ.

(2) Κ. Σιθίνη Ὑπόμνημα Αὐτοσχέδιον, ἔνθ. ἀνωτ. πρβλ. Γ. Γ. Παπαδοπούλου ἐν Πανδ. Η', 169.—

(3) Κ. Ἀσωπίου Ἱστορία τῶν Ἑλλήνων ποιητῶν καὶ συγγραφέων κτλ. σελ. ρμά—.

ἐνθα ὑπὸ Ἑλλήνων καὶ ξένων ἐξεδίδοντο τὰ βιβλία τῆς ἀρχαίας φιλολογίας¹. Οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ τῆς Εὐρώπης οἱ τυπογράφοι κυρίως ἐπεδόθησαν εἰς τὴν ἐκτύπωσιν τῶν ἐνδόξων συγγραφέων καὶ ποιητῶν τῆς γεγραρᾶς ἡμῶν ἀρχαιοσύνης. Πλὴν δὲ τῶν Ἑκκλησιαστικῶν βιβλίων, ἀναγκαιοτάτων εἰς τὰς Ἱερὰς Ἀκολουθίας, ἐτυπώθησαν ἡ Γραμματικὴ Κωνσταντίνου τοῦ Λασκάρως, ὁ Ὀμηρος, ὁ Εὐριπίδης, ὁ Ἀριστοφάνης, ὁ Ἰσοκράτης, ὁ Βασίλειος, τὸ Μέγα Ἑτυμολογικὸν καὶ ἕτερα.

Πρῶτον βιβλίον Ἑλληνικὸν ἐτυπώθη ἐν *Μεδιολάνοις*, τῷ 1476, ἡ Γραμματικὴ τοῦ Λασκάρως ὑπὸ τὴν ἐπιστάσιαν Δημητρίου τοῦ Κρητὸς², πρῶτος δ' Ἕλλην τυπογράφος ἐγένετο Ἀλέξανδρος ὁ Γεωργίου, ἐκ Χάνδακος τῆς Κρήτης ἐν *Ἐρετῖᾳ*, ἐνθα ἐτύπωσε τὸ Ψαλτήριον τῷ 1486³. Μετὰ δὲ Ἀλέξανδρον Γεωργίου ἐγένετο Ζαχαρίας ὁ Καλλιέργης, Κρῆς καὶ οὗτος, συστήσας κατὰ πρῶτον τυπογραφεῖον ἐν *Ἐρετῖᾳ* περὶ τὰ τέλη τῆς 15^{ης} ἑκατ. μετὰ δὲ ταῦτα περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς 15^{ης} ἐν *Ῥώμῃ* ἐκ τοῦ τυπογραφείου αὐτοῦ ἐξήλθον εἰς φῶς ἐν μὲν *Ἐρετῖᾳ* τὸ Μέγα Ἑτυμολογικὸν (1499), Σιμπλικίου μεγάλου διδασκάλου Ὑπόμνημα εἰς τὰς δέκα κατηγορίας τοῦ Ἀριστοτέλους (1499), Ὑπόμνημα εἰς τὰς πέντε φωνάς, ἀπὸ φωνῆς Ἀμμωνίου μικροῦ τοῦ Ἑρμείου (1500) ἐν δὲ *Ῥώμῃ* ἡ Ὀκτώηχος (1510), Πινδάρου Ὀλύμπια, Νέμεα, Πύθια, Ἰσθμια (1515), Ἀποφθέγματα φιλοσόφων καὶ στρατηγῶν παρὰ Ἀρσενίου Μονεμβασίας (1515), καὶ ἕτερα⁴. Περὶ δὲ τὰ μέσα τῆς 15^{ης} ἑκατ. ἐγένετο ἐν *Ἐρετῖᾳ* τυπογράφος καὶ Νικόλαος ὁ Σοφιανὸς, Κερκυραῖος, ἐκδοὺς τὸ περὶ παί-

---

(1) Περὶ Τυπογραφείων καθόλου ὄρα Α. Π. Βρετοῦ Χρονολογικὴν ἔκθεσιν τῶν Ἑλληνικῶν τυπογραφείων καὶ τῶν ὑπ' αὐτῶν ἐκδοθέντων βιβλίων κτλ. ἐν τῷ Ἑθνικῷ Ἡμερολογίῳ Μ. Π. Βρετοῦ τοῦ ἔτους 1864. σελ. 253—259· ἔτι Π. Λάμπρου Ἱστορικ. Πραγματεία περὶ τῆς ἀρχῆς καὶ προόδου τῆς τυπογραφίας ἐν Ἑλλάδι, ἐν Χρυσῇ (Ἀθηνῶν) Γ', 361 —. (Τεύχ. Ε'. 361.) Βελούδου Χρυσῇ τοῦ ἔτους 1863, σελ. 33—39. Α. Helladii Status praesens etc. σελ. 1—14.

(2) Βρετοῦ Β', 4.

(3) Βρετοῦ Α', 4—.

(4) Βρετοῦ Α', 2. Β', 4—.

δων ἀγωγῆς τοῦ Πλουτάρχου¹, τὸ Ὡρολόγιον (1545). Μετὰ τοῦτον Ἀνδρέας ὁ Κουνάδης, Πατρὺς, περὶ τὰ μέσα τῆς ΙΣΤ' Ἑκατ. ἀκμάσας, συστήσας ἐν 'Ερετρία τὸ βραχὺ διαρκέσαν τυπογραφεῖόν του, ἐξ οὗ ἐφάνησαν εἰς φῶς ἡ Παρακλητικὴ (1522), τὸ Τριῶδιον (1522) καὶ τὸ Ἄνθος τοῦ Καρτάνου (1567)². ἔτι Μιχαὴλ Μαργούνιος (ὁ ὕστερον Μάξιμος, ὁ Κυθάρων Ἐπίσκοπος) Κρής (1554—1568)³. Ἴσως δὲ καὶ Ἰωάννης ὁ Παλαμῆδης, Ἰωάννης ὁ Φιλάδελφος καὶ Μάρκος ὁ Καλογεράς (1539—1597)⁴.

Περὶ δὲ τὰς ἀρχὰς τῆς ΙΖ' Ἑκατ. ἤρξαντο καὶ οἱ Ἰωαννῖται νὰ ἐπιδίδωνται εἰς τὴν τυπογραφικὴν τέχνην, εἰς ἣν τοσοῦτον ἐπιζήλον θέσιν κατέχουσι. Πρῶτος ἐξ Ἰωαννίνων τυπογράφος ἀναφέρεται Ἀνδρέας ὁ Ἰουλιανός, ἐξ Ἰωαννίνων, χάριν ἐμπορίας μεταβὰς εἰς 'Ερετρίαν, ἐνθα συνέστησε τυπογραφεῖον, ἐξ οὗ ἐξηλθεν εἰς φῶς ἡ Σύνοψις τῶν θείων καὶ ἱερῶν τῆς Ἐκκλησίας δογμάτων (1635)⁵, ἡ Σύνοψις διαφόρων ἱστοριῶν (1637)⁶, ὁ Θεοδώρητος (1639)⁷. Τὸ παράδειγμα τοῦ Ἰουλιανοῦ ἠκολούθησαν καὶ ἕτεροι Ἰωαννῖται, ὧν περιφημότερος ἐγένετο Νικόλαος ὁ Γλυκὺς, συστήσας ἐν 'Ερετρίᾳ τυπογραφεῖον διαρκέσαν ἀπὸ τοῦ 1671—1832, ἐξ οὗ ἐξεδόθησαν πλεῖστα συγγράμματα Ἐκκλησιαστικά, φιλολογικὰ καὶ ἐπιστημονικά. Ἄλλος δ' Ἰωαννῖτης ἐγένετο Νικόλαος ὁ Σάββος περὶ τὰ τέλη τῆς ΙΖ' Ἑκατ. συστήσας τυπογραφεῖον διαρκέσαν μέχρι τοῦ 1778, ἐξ οὗ ἐπίσης ἐξηλθον εἰς φῶς πλεῖστα βιβλία. Τελευταῖος δὲ Ἰωαννῖτης τυπογράφος ἐγένετο ὁ Δημήτριος Θεοδοσίου συστήσας τυπογραφεῖον διαρκέσαν ἀπὸ τοῦ 1762 μέχρι τῆς ἀποβιώσεως τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Πάνου Θεοδοσίου τῷ 1821⁸.

(1) Βρετοῦ Α', 5. Β', 27. 336.

(2) Βρετοῦ Α', 2. 3. 6. 7. 214.

(3) Βελσούδου Χρυσάλλιδ. τοῦ ἔτους 1863 σελ. 35. Βρετοῦ Β', 304.

(4) Αὐτόθι. (5) Βρετοῦ Α', 22.

(6) Βρετοῦ Α', 24 (αὐτόθι [ἀρ. 73] γράφεται «'Ενετίησιν παρὰ Ἀντωνίῳ τῷ Ἰουλιανῷ ἔτι κυρίου αἰλλ'».)

(7) Βρετοῦ Α', 26. (αὐτόθι [ἀρ. 77] γράφεται παρὰ Ἰωάννη Ἀντωνίῳ τῷ Ἰουλιανῷ) ἔτι Βρετοῦ Β', ἀρ. 62. 69. σελ. 268.

(8) Βρετοῦ Α', 197.

Περὶ δὲ τὰ τέλη τῆς ΙΗ' ἑκατ. ὁ ἐκ Ζακύνθου Γεώργιος Βενδότης συνέστησεν ἐν *Βιέννῃ* Ἑλληνικὸν τυπογραφεῖον, διαρκέσαν ἀπὸ τοῦ 1792 μέχρι τοῦ 1810. Συγχρόνως περίπου (1792) οἱ ἀδελφοὶ Μαρκίδαι Πούλιοι, Σιατιστεῖς¹, συνέστησαν ἐν *Βιέννῃ* ἕτερον τυπογραφεῖον Ἑλληνικὸν, κλεισθὲν ὁμως κατ' ἀνωτέραν διαταγὴν. Καὶ ταῦτα μὲν τὰ συστάντα ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ Ἑλληνικῇ τυπογραφείᾳ, οὐκ ὀλίγον, μᾶλλον δὲ τὸ πᾶν τῷ ἔθνει, ὠφελήσαντα.

Ἐντεῦθεν δὲ τοῦ Ἀδρίου πρῶτος Ἕλλην συλλαβὼν τὴν ἰδέαν συστάσεως τυπογραφείου ἦν ὁ ἀοίδιμος Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Κύριλλος ὁ Λούκαρις, ἐπὶ τούτῳ ἀποστείλας εἰς Ἀγγλίαν τὸν λόγιον ἱερομόναχον Νικόδημον τὸν Μεταξᾶν, Κεφαλῆννα, ἵνα ἐκμάθῃ τὴν τυπογραφικὴν τέχνην. Ὁ Μεταξᾶς ἐκόμισε τὸ τυπογραφεῖον τῷ 1627 εἰς *Κωνσταντινούπολιν*, διήρκεσεν ὁμως ἐπ' ὀλίγον διὰ τὴν ῥαδιουργίαν τῶν Ἰησουϊτῶν². Ἐκ τούτου ἐξήλθον εἰς φῶς αὐτοῦ τοῦ Κυρίλλου Σύντομος κατὰ Ἰουδαίων Πραγματεία (1627), Γεωργίου τοῦ Κορεσίου διάλεξις μετὰ τινος τῶν φράρων, καὶ ἕτερα³. Μετὰ τὴν διάλυσιν τούτου⁴ συνέστη τὸ δεύτερον ἐν Κωνσταντινουπόλει τυπογραφεῖον ἐπὶ Σαμουὴλ Πατριάρχου τῷ 1747, ὅτε ἐφάνη εἰς φῶς βιβλίον καλούμενον Ῥαντισμοῦ Σητλίτευσις⁵, διατηρηθὲν ἐπὶ τινα καιρὸν (1767)⁶. Ἀκολούθως ἐπὶ Γρηγορίου Ε' τῷ 1796, ὅτε ἐξεδόθη τὸ βιβλιάριον κατὰ Λατίνων, ἔχον ὄνομα Ἐγκύκλιος Ἐπιστολὴ⁷, τελευταῖον δὲ τῷ 1817, ὅτε ἐπεστάτει αὐτοῦ, νέου ἔτι ὄντος, Ἀλέξανδρος ὁ Ἀργυράμμος, διατηρηθὲν καὶ ἐφεξῆς⁸.

Ἐν *Σμύρνῃ* συνέστη τυπογραφεῖον Ἑλληνικὸν τῷ 1764 ὀλίγον διαρκέσαν⁹.

(1) Σ. Ἄρ.

(2) Βρετοῦ Α', ἀρ. 50—55 καὶ τὴν αὐτόθι Σημ.

(3) Αὐτόθι.

(4) Καὶ τῷ 1662 φαίνεται ὃν τυπογραφεῖον ἐν Κ]Πόλει Βρετοῦ Α', ἀρ. 101.

(5) Βρετοῦ Α', ἀρ. 107.

(6) Βρετοῦ Α', ἀρ. 244.

(7) Βρετοῦ Α', ἀρ. 347.

(8) F. Didot Voyage dans le Levant en 1816 et 1817 σελ. 83.

(9) Π. Λάμπρου ἐν Χρυσᾷ. (Ἀθηνῶν) Δ', 172.

Ἐν Ἱερουσαλὴμ ἐπίσης τῷ 1728 συνέστη τυπογραφεῖον, ἐξ οὗ ἐξεδόθη Χρυσάνθου Πατριάρχου Ἱεροσολύμων Ἑγχειρίδιον περὶ τῆς κατ' ἐξοχὴν ὑπεροχῆς τῆς Ἀγίας πόλεως Ἱερουσαλὴμ, ἐπ' ὀλίγον διαρκέσαν ¹.

Περὶ δὲ τὰς ἀρχὰς τῆς 18^{ης} ἑκατ. οἱ φιλόμουσοι ἡγεμόνες τῆς Βλαχίας καὶ Μολδαυίας συνέστησαν ἐν ταῖς ἑδραῖς αὐτῶν Βουκουρεστίῳ καὶ Ἰασιῷ Ἑλληνικὰ τυπογραφεῖα. Ἐκ μὲν τοῦ τοῦ Ἰασίου, συστάντος τῷ 1639—1820, ἐξεδόθησαν Πέτρου τοῦ Μογίλα ἡ Ὁρθόδοξος Ὁμολογία (1662), Νεκταρίου Ἱεροσολύμων περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ Πάπα (1682), ὁ Συμεὼν Θεσσαλονίκης (1683), Δοσιθέου Ἱεροσολύμων οἱ Τόμοι (1694), καὶ ἄλλα. Ἐκ δὲ τοῦ τοῦ Βουκουρεστίου, συστάντος τῷ 1690—1821, ἐπιμελεῖα Ἀνθίμου τοῦ ἐξ Ἰβηρίας, ἐξεδόθησαν Ἑγχειρίδιον κατὰ τοῦ σχίσματος τῶν παπιστῶν (1690) ², Μελετίου τοῦ Συρίγου κατὰ Καλβίνων (1690) ³, ἡ Ἀκολουθία τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς (1692) ⁴, ἡ μετάφρασις τῶν Παραλλήλων τοῦ Πλουτάρχου ὑπὸ Κωνσταντίου Βασσαράβα (1704) ⁵, καὶ πλείστα ἕτερα τῆς τε θύραθεν καὶ τῆς ἑξω σοφίας συγγράμματα ⁶.

Περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς 18^{ης} ἑκατ. ἕτερον τυπογραφεῖον συνέστη ἐν τῇ τότε ἀγκυαῖα πόλει τῆς ἄνω Ἠπείρου (ἡ Μακεδονίας) Μοσχοπόλει ὑπὸ Γρηγορίου Κωνσταντινίδου ἱερομονάχου, ἐξ οὗ ἐξεδόθησαν ἡ Ἀκολουθία τοῦ Ἁγίου Χαραλάμπους (1734), ἡ τοῦ Ἁγίου Σεραφεῖμ (1740), καὶ ἕτερα ⁷.

Περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς 18^{ης} ἑκατ. συνέστη τῷ 1820 Ἑλληνικὸν τυπογραφεῖον ἐν Κυνδωρίαις τῆς Μ. Ἀσίας, ἐξ οὗ ἐφάνη εἰς φῶς ἡ Γραμματικὴ τοῦ Σκράφη καὶ αἱ Πτώσεις (Συντακτικὸν) τοῦ αὐτοῦ

(1) Βρετοῦ Α', ἀρ. 175 («Τυπωθὲν ἐν τῇ Ἀγίᾳ πόλει· ἐν ἔτει αψκῆ· κατὰ μῆνα Σεπτέμβριον») πρὸς Κ. Οἰκονόμου Σιωνίτ. προσκυνητ. σελ. 432.

(2) Βρετοῦ Α', ἀρ. 116.

(3) Βρετοῦ Α', ἀρ. 119.

(4) Βρετοῦ Α', ἀρ. 120.

(5) Βρετοῦ Β', ἀρ. 76.

(6) Γ. Γ. Παπαδοπούλου περὶ τοῦ ἐν Βλάχοις Ἑλληνισμοῦ ἐν Πανδ. 1, 20 (Σημ. 2 τῆς 6^{ης} στήλης).

(7) Π. Λάμπρου ἐν Χρυσασλιδ. (Ἀθηνῶν) Γ', 399. (Τεύχ. 3Α').

καταστραφέν τῷ (1821)¹. Συγχρόνως ἐν *Χίῳ* (ἐν τῷ Γυμνασίῳ) τῷ 1820, ἐξ οὗ ἐφάνη εἰς φῶς ὁ Λόγος τοῦ Νεοφύτου Βάμβα καὶ ἡ Γραμματικὴ τοῦ αὐτοῦ².

Μετὰ δὲ τὴν σύστασιν τῆς Ἰονίου δημοκρατίας συνέστη ἐν *Κερκύρᾳ* τῷ 1801 Ἑλληνοῖταλικὸν τυπογραφεῖον ἐπικαλούμενον τῆς Κυβερνήσεως³. τῷ δὲ 1809 οἱ Ἄγγλοι καταλαβόντες τέσσαρας τῶν Ἰονίων νήσων συνέστησαν ἐν *Ζακύνθῳ* τυπογραφεῖον Ἑλληνοῖταλικὸν πρὸς ἐκτύπωσιν Ἐφημερίδος καὶ τῶν πράξεων τῶν ἐντοπίων ἀρχῶν, ὅπερ συνεχωθενύθη ἔπειτα ἐν *Κερκύρᾳ* μετὰ τοῦ δημοσίου τυπογραφείου, διευθυνομένου ὑπὸ Πλάτωνος Πετρίδου.

Ἐν δὲ τῇ *Ἀλευθέρᾳ* Ἑλλάδι τῷ 1821 συνέστη ἐν *Κορίνθῳ* μικρὸν τυπογραφεῖον καταστραφέν ὕστερον. Μετὰ δὲ ταῦτα συνέστη ἕτερον ἐν Ἰδρᾷ τῷ 1824 ὑπὸ τοῦ Ἰταλοῦ Κιάππε διευθυνόμενον⁴. Ἐφεξῆς δὲ ἐν *Μεσογοργίῳ* τῷ 1824⁵, *Ναυπλίῳ* τῷ 1825⁶, Ἀθήναις τῷ 1830⁷. Καταστραφέντων τῶν δύο πρώτων ἐπὶ Καποδιστρίου τῷ 1828, ἐν Αἰγίνῃ, ὑπῆρχον ἐν Ἑλλάδι τρία τυπογραφεῖα, ἀκολουθῶς δὲ δύο.

Ἐν δὲ Αἰγίνῃ περὶ τὰ τέλη τοῦ 1832 συνέστησε τυπογραφεῖον ὁ διάσημος τῶν Ἑλλήνων τυπογράφων Ἀνδρέας Κορομηλᾶς, μετακομίσας αὐτὸ ὕστερον περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1835 εἰς Ἀθήνας, ἐνθα ἐξέδωκε πλεῖστα καὶ ἄλλα λόγου βιβλία· ὁ αὐτὸς περὶ τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1841 συνέστησεν ἕτερον ἐν Κωνσταντινουπόλει πρὸς ἐκτύπωσιν τῶν Μηναιῶν τῆς Ἐκκλησίας καὶ τινων βιβλίων διδασκικῶν. Τὸ τυπογραφεῖον τοῦτο ἀνέλαβε κατόπιν ἐπαξίως περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1843 ὁ τούτου αὐτάδελφος Ἀντώνιος Κορομηλᾶς μετὰ Π. Πασπαλλῆ. Ἀμφότερα τὰ τυπογραφεῖα ταῦτα ἐν ταῖς δυσὶ τῆς Ἀνα-

(1) Encyclopédie F. Didot. λ. Typographie Τόμ. ΚΣΤ'. σελ. 708. τοῦ αὐτοῦ Voyage dans le Levant σελ. 389.

(2) Encyclopédie F. Didot ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 707.

(3) Stamperia di Corfù. Βρετοῦ Β', ἀρ. 334.

(4) F. Didot Encyclopédie. Τόμ. Κς' σελ. 709.

(5) Αὐτόθι σελ. 709.

(6) Αὐτόθι.

(7) Αὐτόθι.

τολῆς. Μητροπόλεις διατηροῦνται ἀκμῆς καὶ πρᾶγωγὰ ἀξίως τοῦ ὀνόματος τοῦ ἰδρυτοῦ αὐτῶν.

Ἐφεξῆς ὁμως ἐπολλαπλασιάσθησαν ἐν τε τῇ κυρίως Ἑλλάδι, Ἐπτανήσῳ, Κωνσταντινουπόλει, Σμύρνῃ καὶ ἀλλαχοῦ.

Ἐφημερίδες. Πολιτικαὶ Ἐφημερίδες ἐν ταῖς καθ' ἡμᾶς χώραις, ἐτέρας αἰσθανομέναις ἀνάγκας μᾶλλον κατεπειγούσας, ὀψιαιτέρον ἐφάνησαν, καὶ αὗται ἐν τῇ δυτικῇ Εὐρώπῃ. Πρώτη Ἑλληνικὴ *Ἐφημερίς* πολιτικὴ ἐν Βιέννῃ τῷ 1793 (ἀπὸ 4 Ἰανουαρίου—28 Ἰουνίου) ἐξεδόθη ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν Μαρκιδῶν Πούλιου¹, μετ' αὐτὴν δὲ ἡ *Ἀστυκὴ* ἐν Κερκύρᾳ τῷ 1802², ὁ *Ἑλληνικὸς Τηλέγραφος* ἐν Βιέννῃ τῷ 1811—1819³, ὁ *Λόγιος Ἑρμῆς* ἐν Βιέννῃ τῷ 1816—1821⁴, ἡ *Ἀθηνᾶ* ἐν Παρισίοις τῷ 1808⁵, τὸ *Μουσείον* ἐν Παρισίοις τῷ 1819⁶, ἡ *Μέλισσα* ἐν Παρισίοις τῷ 1819⁷, ἡ *Καλλιόπη* ἐν Βιέννῃ τῷ 1820⁸, ἡ *Ἐθνικὴ* τῷ 1830⁹, ἡ *Αἰγιναία* ἐν Αἰγίνῃ τῷ 1831¹⁰, ἡ *Ἀθηνᾶ* ἐν Ναυπλίῳ τῷ 1831¹¹, ὁ *Ὀθωμανικὸς Μηνύτωρ*, ἐν Κωνσταντινουπόλει πρώτη Ἑλληνικὴ ἐφημερίς, τῷ 1835.

Τοιαύτη ἐν ἀτελεῖ σκιαγραφίᾳ ἡ κατάστασις τῶν γραμμάτων ἐν τῷ ἡμετέρῳ ἔθνει ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῶν συμφορῶν ἐν διαστήματι τεσσάρων μακρῶν αἰώνων. Τὸ ζώπυρον τῶν γραμμάτων διατηρηθὲν ἐν μικραῖς καὶ ταπειναῖς παρὰ τοῖς ναοῖς καὶ Μοναῖς Σχολαῖς, παν-

---

(1) Πανδ. ΙΖ', 347.

(2) Πανδ. Η', 367.

(3) Βρετοῦ Β', ἀρ. 472—650.

(4) Βρετοῦ Β', 159—.

(5) Βρετοῦ Β', 202.

(6) Πανδ. Ι', 260.

(7) Βρετοῦ Β', 203.

(8) Βρετοῦ Β', 209.

(9) Πανδ. Η', 147.

(10) Βρετοῦ, Β', ἀρ. 800.

(11) Βρετοῦ Β', ἀρ. 804.

τοιαῖς πνοαῖς περιφυσώμενον ἀνῆπτετο καὶ ἀπετέλει βαθμηδὸν φλόγα λαμπροτέραν διαθερμαίνουσαν καὶ φωτίζουσαν τὸ εἰς μέλλον ἔνδοξον καὶ λαμπρὸν, ἀνάλογον τοῦ παρελθόντος, ἀποβλέπον εὐφυεῖς καὶ φιλομαθεῖς ἔθνος. Τὰ χαμηλὰ καὶ εὐτελῆ παιδευτήρια προέβαινον τῷ χρόνῳ αὐξάνοντα καὶ τελειούμενα, τὰ βιβλία ὡς ἐνῆν ἀφθόνως προεχέοντο εἰς τὸ διψῶν εἰς μάθησιν ἔθνος, ἡ δὲ Μήτηρ αὐτοῦ Ἐκκλησία, ἥς τὰ μέλη ἀνέκχθεν ἦσαν μεμουςωμένα, πάντοτε διὰ προτροπῶν καὶ ἐγκυκλίων ἐνεψύχου τὴν διανοητικὴν ταύτην ἐπὶ τὰ πρόσω κίνησιν¹. Νέοι Ἕλληνες, ὡς καὶ πρότερον, οὕτω καὶ κατὰ τελευταῖα κατὰ ἑκατοστύας διεσπαρμένοι ἀνὰ πᾶσαν τὴν δυτικὴν Εὐρώπην ἠρύοντο ἐν τοῖς Πανδιδακτηρίοις αὐτῆς τὰς ὠφελίμους γνώσεις καὶ τὰς Ἐπιστήμας. Οἱ λόγιοι τοῦ ἔθνους συνέζησαν Ἑταιρίας, ὡς τὴν τοῦ Βουκουρεστίου, τὴν Φιλόμουσον τῶν Ἀθηνῶν συνέγραφον ἢ μετεφράζον συγγράμματα ἐπωφελῆ, δαπάνη δὲ φιλογενῶν πλουσίων, Ἡγεμόνων καὶ ἐμπόρων, ἐν οἷς διακρίνεται ἡ αἰμίνηστος Ἀδελφότης τῶν Ζωσιμαδῶν, ἐξέδιδον αὐτά. Λόγιοι ὁμογενεῖς ἐκτῆσαντο μεγάλην ἐν τοῖς γράμμασιν ὑπόληψιν παρὰ τοῖς Εὐρωπαίοις, συγκαταλεχθέντες ἐν τοῖς ἀνωτάτοις Σώμασιν αὐτῶν, ὡς Ἀνδρέας ὁ Μουστοξύδης² καὶ Ἀδαμάντιος ὁ Κοραῆς³. πάντες δ' ὡς εἴπειν εἰργάζοντο διὰ τὸν φωτισμὸν τοῦ ἔθνους. Συστάσης δὲ (1824) τῆς ὑπὸ τοῦ ἀοιδίμου Κόμητος Γυῖλφορδ Ἰονίου Ἀκαδημίας, τοῦ πρώτου Ἑλληνικοῦ Πανεπιστημίου, εἰς ἣν ἀπανταχόθεν τῆς Ἑλλάδος συνέρρουον μαθηταί, μετὰ δὲ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν πραγμάτων τῆς Ἑλλάδος (1824—1832—) συστάντων πλέον δημοσίων Γυμνασίων, Σχολείων Ἑλληνικῶν καὶ δημοτικῶν καθ' ἅπαν τὸ Ἑλληνικὸν Κράτος, κατὰ τὸ 1837 καὶ Πανεπιστημίου, ἀνὰ δὲ τὸ ὅθω-

(1) Ὅρα Ἐγκύκλιον Ἐπιστολῇν ἐκδοθεῖσαν τῇ 1807 ἐπὶ Γρηγορίου Β' ἐν Λογίῳ Ἑρμῇ τοῦ ἔτ. 1819 σελ. 203. ἐν «Μελίσσῃ» Ἑλλ. ἐφημ. ἐν Παρισίοις τῇ 1820, τετράδ. Β' σελ. 219—229. Κούμα Ἱστορ. τῶν ἀνθρ. πράξ. IB', 510. I. Φιλήμονος Δοκίμιον Φιλικῆς Ἑταιρίας σελ. 65 Σημ. α. Βρετοῦ Α', 491.

(2) Τῇ 1841—1844. Πανδ. ΙΑ', 249.

(3) Γερβίνου Ἱστορ. τῆς Ἑλλ. Ἐπαναστ. σελ. 98. τῆς Ἑλλ. μεταφρ.

μανικὸν Κράτος πρὸς τοῖς ὑπάρχουσι συστάντων πανταχοῦ, ἀνὰ πᾶσαν πόλιν καὶ κώμην Γυμνασίων, Ἑλληνικῶν Σχολείων καὶ δημοτικῶν, καὶ τούτων συντηρουμένων καὶ τῇ θεῇ χάριτι προαγομένων, τῶν δὲ λογίων τοῦ ἔθνους πρὸς τῇ Ἑλληνικῇ κτιωμένων καὶ τὰς κυριωτέρας τῶν Εὐρωπαϊκῶν καὶ Ἀσιατικῶν γλωσσῶν, καὶ τὰς Ἐπιστήμας, ἐπαξίως δὲ πρὸς τοὺς σοφοὺς τῆς Εὐρώπης ἀμιλλωμένων, δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν ὀριστικῶς, ὅτι τὰ φῶτα ἐπανεκάμψαν εἰς τὴν ἀρχαίαν των ἐστίαν.

Τ Ε Λ Ο Σ.

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ.

Σχεδιάσμα περί τῆς ἐν τῷ Ἑλ-
ληνικῷ ἔθνει καταστάσεως
τῶν γραμμάτων ἀπὸ ἀλώσεως
Κ]πόλεως μέχρι τῶν ἀρχῶν
τῆς ἐνεστώσης (ΙΘ'), Ἑκατον-
ταετηρίδος.. . . . 4

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Τὰ ἐν Κωνσταντινουπόλει.

- 1) Τὰ μετὰ τὴν ἀλωσιν . . . 3
- 2) Τὰ ἐν Κ]πόλει ἰδίως. . . 8
- 3) Ἡ ἐν Κ]πόλει Πατριαρχική
(Μεγάλη τοῦ Γένους) Σχολή
καὶ αἱ δευτερεύουσαι Κοντο-
σκαλίου, Βλάγκας, Ἀγ. Κων-
σταντίνου, Ὑψωμαθείων, Ἐδιρ-
νὲ καπὶ, Ἐγρικαπὶ, Χαρτζερ-
λῆ, Ἀραμπατζῆ, Μεϊδάνη, ἐ-
νορίας, Ἀγ. Γεωργίου, Σαρμα-
σικίου, Σαλματομπρουκίου, Δι-
πλοκιοιού, Νεοχωρίου, Θερα-
πειῶν, Παγκαλοχωρίου, Γα-
λατῆ. 44
- Αἱ τῆς Χάλκης Ἑμπορικὴ καὶ
Θεολογικὴ 34

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Τὰ ἐν ταῖς Ἐπαρχίαις τοῦ Ὀθωμανικοῦ
Κράτους.

- 1) Τὰ ἐν ταῖς Εὐρωπαϊκαῖς Ἐ-
παρχίαις 37
- Αἱ Σχολαὶ αὐτῶν ἢ τῆς Ἀδρια-
νουπόλεως 44
- Σηλυβρίας, Φιλιππουπόλεως . . . 44
- Ἀγχιάλου 45
- Τουρνόδου, Σοφίας, Θεσσαλονίκης . 46
- Ἄθω 48
- Πολυγύρου, Βοδενῶν 50
- Βερρόλας, Ναούσσης 51
- Μελενίκου, Σερρών 52
- Καστορίας 53
- Σιατίτσης 54
- Σελίτσης, Ἀρβανιτοχωρίου Γρεβ-
θενῶν, Κοζάνης 56
- Σερβίων, Βελθενδοῦ 59
- Βιτωλίων, Κλεισούρας, Σταγεί-

- ρων, Κωσταντζίκου, Γραμβό-
στεως, Λινοτοπόλεως 60
- Αἱ τῶν τῆς Ἡπείρου Μονῶν,
Γερομερίου, Καμιτσάνης, Σω-
ζίνου, Μολυβδοσκεπάσου, Βελ-
λῆς, Διπαλίτσας 64
- Αἱ τῶν Ἰωαννίνων 64
- Αἱ τῆς πόλεως τῶν Ἰωαννίνων
Μετσόδου 70
- Ζαγορίου (Μονοδενδρίου, Κοκ-
κούλιου, Νιγάδων, Φραγκά-
δων, Καπεσόδου, Ἀρτισίτης) . . . 71
- Κονίτσης 72
- Καλαρρυτῶν 72
- Συράκου 73
- Ἄρτης 73
- Πρεβέζης 75
- Παραμυθίας 75
- Πάργης 76
- Ἀργυροκάστρου 77
- Δελβίνου 77
- Δροδιάνης 77
- Δελβινάκιου 78
- Ἡ τῆς Μονῆς τῆς Ἀπολλωνίας . . 78
- Βελλεγράδων 79
- Κορυτσᾶς . . . . . —
- Ἀχρίδος . . . . . —
- Σιπτικῆς . . . . . —
- Μοσχολόλεως 80
- Λαρίσσης 84
- Τυρνάδου 82
- Τρίκκης 84
- Καστανίας 84
- Μοσχολουρίου 85
- Τσαριτσάνης . . . . . —
- Ἀμπελακίων 86
- Λιθαδίου . . . . . —
- Ῥαφάνης 87
- Ζαγοράς . . . . . —
- Μηλεῶν 88
- Ἀγράφων (Βρανιανῶν καὶ Γού-
δης) 89
- Καρπενησίου 92
- Ῥεντίνης 93

Κερασόδου	—
Φουρνᾶς	—
Χρυσοῦ, Ὑπάτης, Αἰτωλικοῦ	—
Λοκρῶν, Σαλῶνων, Μεσολογίου	94
Ἀθηνῶν	97
Ναυπλίου	102
Κορίνθου, Λακεδαιμόνος	103
Κορώνης, Πατρῶν	104
Τριπόλεως	105
Δημητσάνης, Βυτίνης	106
Καλαμών, Δολιανῶν, Τριπόλεως, Ἀνδριτσαινῆς, Μιστρά, Ἀργους	107
2) Τὰ ἐν ταῖς Ἀσιατικαῖς καὶ Ἀφρικανικαῖς Ἐπαρχίαις	108
Ἱεροσολύμων	109
Τραπεζοῦντος	110
Χαλδείας, Θεοδοσιουπόλεως, Σινώπης	112
Προύσσης, Μουνδανίων, Ῥυσίου, Κυδωνίων	113
Σμύρνης	114
Ἐφέσου, Μαγνησίας, Κασαμπᾶ	117
Καισαρείας	118
Κερμηρίου, καὶ λοιπῶν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας	124
Τοῦ Πατριαρχείου τῆς Ἀλεξανδρείας, Καΐρου	125
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.	
Τὰ ἐν ταῖς νήσοις καὶ ταῖς ἀνά τὴν Δύσιν Ἑλληνικαῖς Κοινοτήσι	126
Αἱ τῆς Ἑνετίας	129
Παταβίου	132
Τὰ προσηλυτιστικά Φροντιστήρια, Ῥώμης	133
Ὁλλανδῶν, Ἀγγλῶν, Γάλλων	135
Ἡ τῆς Τεργέστης, Βιέννης	136
Λιθόρου, Πέττης, Νεοφύτου, Ζέμονος, Καλκούττης	137
Δάκκας, Λειψίας	138
Κερκύρας	138
Κεφαλληνίας	145
Ζακύνθου	149
Λευκάδος	151

Ἰθάκης, Κυθήρων	152
Κρήτης	153
Κύπρου	162
Χίου	165
Πάτμου	169
Σάμου, Σύμης, Ῥόδου	171
Σίφνου	172
Μυτιλήνης, Σερίφου, Ὕδρας, Πάρου, Νάξου	173
Ἄνδρου	174
Κῷ, Εὐρίπου, Πάρου, Σκοπέλου	175
Σκιάθου, Νάξου, Ἴου, Ἰμβροῦ, Τενέδου, Λήμνου, Θήρας	176
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.	
Τὰ ἐν Ῥωσσίᾳ καὶ ταῖς παρ' Ἰστρον Ἡγεμονείαις	177
Αἱ Ὀστροβίας	179
Μόσχας	180
Δόδοης	181
Κιέβου	—
Καρφᾶ	—
Ὀδησσοῦ, Νίκης, Ἰασίου	182
Βουκουρεστίου	183
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'.	
Τίνες οἱ ἐν Εὐρώπῃ, οἱ γνωστότεροι, διδάξαντες τῶν Ἑλληνῶν	185
Ἐν Ἰταλίᾳ οἱ ἀρχατοὶ	186
οἱ τῆς Ἡ' Ἑκατ.	186
οἱ ἐπὶ τῆς ἀλώσεως καὶ μετ' αὐτὴν	188
Ἐν Ἑλβετίᾳ	193
Ἐν Γαλλίᾳ	193
Ἐν Ἀγγλίᾳ	194
Ἐν Ἰσπανίᾳ, Πορτογαλίᾳ	195
Οἱ ἐν Εὐρώπῃ καλλιγράφοι Ἑλληνες	195
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ.	
Ἡ βαθμιαία αὐξήσις τῶν Ἐκπαιδευτηρίων κατὰ τὰς ἸΗ' καὶ ΙΘ' Ἑκατ.	200
Περὶ τῆς μεθόδου τῆς διδασκαλίας	203
Περὶ Τυπογραφείων	206
Περὶ Ἐφημερίδων	212

